

Ə.C. MƏMMƏDOV

ƏRƏB DİLİ

**Bakı Dövlət Universitetinin Şərşünaslıq
fakültəsi ərəb filologiyası şöbəsinin
I və II kursları üçün dərslik**

**Azərbaycan Respublikasının
Təhsil Nazirliyi təsdiq etmişdir**

BAKI-2012

İxtisas redaktorları:

Filologiya elmləri namizədi, dos. E.Z. Əzizov

Filologiya elmləri doktoru, dos. X.N. Əl-Abbasi

Məmmədov Ə.C.

Ərəb dilli Bakı Dövlət Universitetinin Şərqsünaslıq fakültəsi
ərəb filologiyası şöbəsinin I və II kursları üçün dərslik. Bakı, «»
neşriyyatı, 2012, 696 səh.

Kitab müəllifin göstərilən kurslara aid əvvəlki dərsliklərinin təkrarı olmayıb, yenidən tərtib edilmişdir. Dərslikdən məqsəd əsasən ictimai-siyasi mövzularda yazılmış sadə (I k.) və orta çətinlikli (II k.) müasir ərəb mətnlərini lüğət vasitəsilə oxuyub başa düşmək, müvafiq tərcümə, şifahi və yazılı nitq vərdişləri əldə etmək üçün zəruri olan nəzəri və əməli biliklərin verilməsinə xidmət etməkdir.

Kitabdan təkcə şərqsünaslıq fakültəsinin tələbələri deyil, ərəb dilini müxtəlif kurs və dərnlərdə və ya təkbaşına öyrənənlər də faydalana biləcəklər.

MÜƏLLİFDƏN

Hazırkı dərslik Bakı Dövlət Universitetinin şərqşünaslıq fakültəsi ərəb filologiyası şöbəsinin I və II kursları üçün nəzərdə tutulmuşdur. Proqram tələbinə görə dərslik əsasən ictimai-siyasi mövzularda yazılmış sadə (I k.) və orta çətinlikli (II k.) müasir ərəb mətnlərini lüğət vasitəsilə oxuyub başa düşmək, müvafiq tərcümə, şifahi və yazılı nitq vərdişləri əldə etmək üçün zəruri olan nəzəri və əməli biliklərin verilməsinə xidmət etməlidir.

Kitab müəllifin əvvəlki dərsliklərinin¹ təkrarı və ya bəzi cüzi dəyişikliklər edilmiş variantı olmayıb, təzədən yazılmışdır: oxu mətnləri yeniləri ilə əvəz edilmiş, leksik-qrammatik biliklər dərslər üzrə təzədən bölüşdürülmüş, təmrinlərin daha məqsədyönlü olmasına və öyrənilən dil üzərində müstəqil işləmək vərdişləri aşılamağa daha çox imkan verməsinə çalışılmışdır. Bundan əlavə, I–III semestrlərdə ərəb dilinə aid alınmış nəzəri biliklərin 17-ci dərstdən başlayaraq sistem şəklinə salınmasına və yeni biliklərin bu sistem çərçivəsində verilməsinə də səy göstərilmişdir.

Hazırkı «Ərəb dili» giriş kursu (12 dərs), əsas kurs (22 dərs) və əlavələrdən ibarətdir. Giriş kursunda ayrı-ayrı sözlər və cümlələr əsasında ən sadə fonetik, qrafik və qrammatik qaydalar praktik şəkildə öyrədilir. Nisbətən çətin leksik-qrammatik qaydalar əsas kursda müasir ərəb ədəbi dilində yazılmış mətnlərlə əlaqədar şəkildə şərh və təlim edilir. Əlavələrdə evdə üzərində müstəqil işləniləsi material (hüsnxət nümunələri, ev oxusu mətnləri, Azərbaycanca-ərəbcə tematik lüğət və s.) verilmişdir. Dərsləyin ilk iyirmi üç dərslərinin birinci, qalanlarının ikinci kursda keçilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Əsas kursun dərsləri vahid sistem üzrə tərtib edilmişdir.

¹ **Ə. Məmmədov.** Ərəb dili. (Azərtədrisnəşr, Bakı, 1962, I kurs üçün); **Ə. Məmmədov.** Ərəb dili. («Maarif» nəşriyyatı, Bakı, 1971, I kurs üçün yenidən işlənilmiş nəşri); **Ə. Məmmədov.** Ərəb dili. (ADU nəşriyyatı, Bakı, 1972-1974, rotoprint nəşri, üç buraxılışda, II kurs üçün); **A. Məmedov.** Учебник арабского языка. (Изд. «Маариф», Баку, 1980, для I курса); **A. Məmedov.** Учебник арабского языка. (Изд. «Маариф»), Баку, 1984, для II курса)

Burada hər bir dərs birincisi əsas, ikincisi köməkçi olmaq üzrə iki oxu mətnindən, onlara aid leksik-qrammatik izahatdan və təmrinlərdən ibarətdir. Kursun dərslərinin keçilməsində aşağıdakı ardıcılığa riayət olunmalıdır:

1. Dərsin əsas və köməkçi oxu mətnlərinin üzü köçürülür və lüğətləri nəzərdən keçirilir.

2. Yeni leksik vahidlərlə praktik şəkildə tanış olmaq üçün verilmiş ilk çalışma və tapşırıqlar yerinə yetirilir.

3. Dərsin leksik-qrammatik izahatları verilir və onlara aid təmrinlər edilir.

4. Birinci oxu mətni evdə yazılı şəkildə tərcümə edilir, lüğəti və özü auditoriyada ucadan oxudulur, oxuda və tərcümədə buraxılan səhvlər yerində düzəldilir.

5. Birinci oxu mətninə aid digər çalışma və tapşırıqlar yerinə yetirilir.

6. İkinci oxu mətninin lüğəti və özü auditoriyada ucadan oxudulur, şifahi şəkildə tərcümə edilir, oxuda və tərcümədə buraxılan səhvlər dərhal düzəldilir.

7. İkinci oxu mətninə aid digər çalışma və tapşırıqlar yerinə yetirilir.

8. Dərsə ilk iki oxu mətninin məzmununu ərəb dilində danışmaq və müvafiq inşa yazmaqla yekun vurulur.

9. Dərsin son iki tapşırığında ev oxusu məqsədilə verilmiş ərəb mətnləri (atalar sözləri, lətifələr, hekayətlər, maraqlı məlumatlar, şeirlərdən nümunələr) evdə üzərində işləndikdən sonra auditoriyada ucadan oxudulur, tərcümə edilir, buraxılan səhvlər düzəldilir və şeirlər əzbərdən soruşulur.

Dərsliyin bir cəhəti də nəzərdən qaçırılmamalıdır: hər dərsin axırında ayrıca bir bölmədə yerləşdirilməsinə baxmayaraq, çalışma və tapşırıqlar sıra nömrələrinə tam uyğun şəkildə yerinə yetirilməli və bu işdə heç bir səhlənkarlığa və ya «qənaətə» yol verilməməlidir. Təmrinlərin icrası müntəzəm surətdə yoxlanılmalı və səhvlər auditoriyanın fəal iştirakı ilə təshih və şərh edilməlidir.

Təbiidir ki, 1991-ci ildə çapa təqdim edilmiş bu dərslikdə son hadisələr öz əksini tapa bilməzdi.

Sözümüzün sonunda ümid etdiyimizi bildirmək istərdik ki, dərslikdən təkcə şərqşünaslıq fakültəsinin tələbələri deyil, ərəb dilini müxtəlif kurs və dərnlərdə və ya təkbaşına öyrənənlər də faydalana biləcəklər.

Prof. Ə.C.MƏMMƏDOV

ƏRƏB ƏLİFBASI CƏDVƏLİ

Hərflərin sırası	Hərflərin tam adları	Transkripsiya	Sağdan	Sağdan və soldan	Soldan	Birləşmədikdə
			birləşdikdə	birləşdikdə	birləşdikdə	
1	2	3	IV	III	II	I
1.	'əlifun	-	ا	-	-	ا
2.	bə'un	b	ب	ب	ب	ب
3.	tə'un	t	ت	ت	ت	ت
4.	sə'un	s	ث	ث	ث	ث
5.	cimun	c	ج	ج	ج	ج
6.	haun	h	ح	ح	ح	ح
7.	xə'un	x	خ	خ	خ	خ
8.	dələun	d	د	-	-	د
9.	zələun	z	ذ	-	-	ذ
10.	ra'un	r	ر	-	-	ر
11.	zə'un zeynun	z	ز	-	-	ز
12.	sinun	s	س	س	س	س
13.	şinun	ş	ش	ش	ش	ش
14.	sadun	s	ص	ص	ص	ص
15.	dadun	d	ض	ض	ض	ض
16.	ta'un	t	ط	ط	ط	ط
17.	za'un	z	ظ	ظ	ظ	ظ
18.	'aynun	'	ع	ع	ع	ع
19.	ğaynun	ğ	غ	غ	غ	غ

1	2	3	4	5	6	7
20.	fə'un	f	ف	ف	ف	ف
21.	qafun	q	ق	ق	ق	ق
22.	kəfun	k	ك	ك	ك	ك
23.	ləmun	l	ل	ل	ل	ل
24.	mimun	m	م	م	م	م
25.	nunun	n	ن	ن	ن	ن
26.	həun	h	ه	ه	ه	ه
27.	vavun	v	و	-	-	و
28.	yə'un	y	ي، ى	ي	ي	ي، ى

GİRİŞ KURSU

BİRİNCİ DƏRS

1. ƏRƏB DİLİ VƏ YAZISI HAQQINDA QISA MƏLUMAT

Ərəb dili “sami” dillərin cənub qrupunun şimal bölməsinə daxildir. Qohum dillərdən uzun ömrü, geniş yayılması, fonetik-leksik və qrammatik xüsusiyyətlərinin çox hissəsini bu günədək qoruyub saxlaması ilə fərqlənir. Ərəb dili tarixən üç inkişaf mərhələsi keçirmiş, qədim (V əsrədək), klassik (V-XVIII əsrlər) və müasir (XIX əsrdən indiyədək) ərəb dili kimi təmsil edilmişdir. Qədim ərəblər (məs., Səməd xalqı) haqqında ilk yazılı məlumata hələ eramızdan əvvəl Assuriya şahı Sarqonun (715-ci il) kitabəsində təsadüf edilir. Qədim ərəb dili əsasən Suriya ərazisində tapılmış Lihyan (eramızdan əvvəl III əsr), əs-Səfa (təxminən 106-cı il), Ən-Nəmarə (328), Zəbəd (512), Hərran (568) və s. kitabelərdə əks edilmişdir.

Əvvəllər müxtəlif məhəlli dialektlərdən ibarət olmuş qədim dilin sonrakı inkişaf mərhələsində ‘ədəbi dil’ kimi formalaşmasında Qureyş (Məkkə) dialekti mühüm rol oynamışdır. Həmin dil islamdan bilavasitə qabaq, müsəlman alimlərinin “cahiliyyət” adlandırdıqları dövrdə yaranmış şifahi poeziya nümunələrində (bunlar VIII-X əsrlərdə toplanılmış və “Əl-Müəlləqat”, “Divan əl-həməsə”, “Kitab əl-əğani” və s. məcmuələrdə öz əksini tapmışdır) və habelə çox qiymətli abidə hesab olunan Quranda (VII əsr) artıq sabitləşmiş qrammatik quruluşa və zəngin söz ehtiyatına malik ilk klassik ərəb dili kimi təsbit edilir. Sonrakı inkişaf prosesində ərəb dili bir-birindən getdikcə daha çox fərqlənən ədəbi (klassik) dilə və dialektlərə ayrılır. Ədəbi dil yaranmaqda olan ərəb imperiyasında yazı dili kimi hələ də işlədilməkdə olan arami və yunan dillərini sıxışdıraraq, ümumimperiya yazı dilinə çevrilir və beynəlxalq əhəmiyyət kəsb edir. Sonrakı klassik ərəb dilində çox zəngin dini, elmi və bədii ədəbiyyat yaranır. Bu ədəbiyyatın yaradılmasında təkcə ərəblər deyil,

müsəlman ölkələrinin, o cümlədən Azərbaycanın ziyalıları da (İsmayıl ibn Yəsar, Musa Şəhəvat, Xətib Təbrizi, Cəmaləddin Ərdəbili və b.) yaxından iştirak edirlər. Təqribən XIX əsrdən başlayaraq bu günədək klassik dil əsasında inkişaf etməkdə olan müasir ərəb dili öz sələfindən arxaizmlərin atılması hesabına lüğət tərkibinin xeyli məhdudlaşması, yeni məfhumları əks etdirən söz və ifadələrin yaranması, qrammatik quruluşunun daha da sabitləşməsi ilə fərqlənir.

Müasir ərəb ədəbi dili hazırda əhalisi birlikdə iki yüz milyona çatan ərəb ölkələrində (İraq, Suriya, Livan, İordaniya, Küveyt, Səudiyyə Ərəbistanı, Yəmən, Misir, Liviya, Tunis, Mərakeş, Əlcəzair, Sudan və s.) **dövlət dili** kimi qəbul edilmişdir. Ədəbi dil ilə yanaşı, əhalinin danışdığı məhəlli (ölkələr üzrə) dialekt və şivələr də mövcuddur. Bunlar bir-birindən və habelə ədəbi dildən ciddi şəkildə fərqləndiyi üçün müxtəlif ölkə ərəblərinin bir-birini anlamaması, müvafiq hazırlığı olmayan ərəblərin isə çox zaman ədəbi dili başa düşməməsi adi hal hesab edilir.

Ərəb dili 'flektiv' dillərə mənsubdur. Hər bir ilk qrammatik forma əksər halda üç, bəzən də dörd samitdən ibarət olan kökə istinad edir. Kökdən daxili fleksiya (dəyişiklik) yolu ilə müxtəlif formalı sözlər əmələ gətirilir. (Məsələn: *hkm* kökündən – *hakim, həkim, hökm, ehkam, hikmət, məhkum, təhkim, möhkəm, mühakimə, məhkəmə, hökumət, hakimiyyət, istəhkam* və s. sözlər düzəlmişdir).

İsim, sifət, say kimi ad qruplu sözlərin yalnız adlıq, yiyəlik və təsirlik halları, əsasən üçhəllili və ikihəllili olmaq üzrə iki növ hallanması, iki qrammatik cinsi (müzəkkər və müənnəs) və üç qrammatik sayı (tək, təsniyə və cəm) vardır.

Feillərin eyni kök samitləri əsasında sabit əlavələrlə düzələn və müxtəlif mənalar bildirən babları, keçmiş və indiki-gələcək morfoloji zamanları, məlum və məchul növləri, xəbər, arzu, şərt və əmr formaları vardır.

Ərəb dilində müxtəlif söz birləşmələri vardır. Bunların içərisində ərəb qrammatiklərinin 'izafət' (idafə) adlandırdıqları

uzlaşmayan təyini söz birləşməsi ifadə etdiyi mənə çalarlıqlarının çoxluğu və ərəb dilində geniş işlədilməsi ilə başqa söz birləşmələrindən xeyli fərqlənir. Burada xəbəri ad qruplu söz və ya söz birləşmələri ilə ifadə edilən ismi cümlələr də çox işlənir. Xəbəri mübtədadan əvvəl gələn cümlələrdə xəbər daim təkdə olur.

Ərəb dili söz ehtiyatının genişliyi cəhətdən dünyanın zəngin dillərindən hesab olunur. Burada sinonim sözlər çox geniş təmsil olunduğundan eyni məfhum çox vaxt ən azı bir neçə söz, bəzən isə onlarla, hətta yüzlərlə sözlə ifadə edilə bilər. Bununla belə, ərəb dilində bəzən bir-birindən ciddi şəkildə fərqlənən mənaları olan 'polisemantik' (çoxmənalı) sözlər də az deyildir. Hətta tərkibində zidd mənalar olan sözlərə də çox təsadüf edilir. Sözlərin böyük əksəriyyəti əsl ərəb mənşəli olduğu halda, alınma sözlər cüzi bir miqdar təşkil edir.

Vaxtilə ərəb xilafəti tərkibində olmuş və islam dinini qəbul etmiş xalqların dillərində olduğu kimi, Azərbaycan dilində də mühüm miqdar ərəb sözləri və ifadələri işlədilməkdədir.

Ərəb dilində 28 samit və müxtəlif saitlərin olmasına baxmayaraq, ərəb əlifbasında yalnız 28 hərf vardır. Qısa saitlər və habelə həməzə samiti əlifbada təmsil edilməmişdir. Əlifbada müxtəlif vəzifələr daşıyan hərflər də vardır.

Qısa saitləri göstərən hərflər olmadığına görə yazıda sözlərin yalnız samitlərdən və uzun saitlərdən ibarət «skeleti» əks etdirilir. Yazını düzgün oxumaq (oxunulması sözə lazımı qısa saitlər artırmaq, bu və ya digər hərfin qoşa samit bildirdiyini müəyyən etmək və s.) üçün müvafiq qrammatik və leksik qaydaları qabaqcadan, həm də praktik şəkildə bilmək lazımdır.

Ərəb hərfləri əsasən sağdan sola yazılır və oxunur. Bu istiqamətə uyğun olaraq kitab, məcmuə və qəzet də sağdan sola tərtib olunur və səhifələnir. Bununla belə, ərəb hərfləri üfüqi, şaquli, maili, dairəvi və s. hündəsi şəkillərdə də olduğu üçün bəzən (xüsusən, hərflərin birləşməyən şəkillərində) sağdan sola deyil, yuxarıdan

aşağıya (ا، ك، ل، ع، غ) və ya soldan sağa da (ج، ح، خ، ص، ض، ط، ظ) yazılır.

Latin və rus hərflərindən fərqli olaraq ərəb hərfləri tək-cə əlyazmasında deyil, çapda da bir-birilə bitişdirici xətlər vasitəsilə birləşdirilir. Belə birləşmə nəticəsində hərflərin ilkin yazılışı (qrafikası) çox vaxt ciddi dəyişikliklərə uğradığı üçün hər hərf həqiqətdə müxtəlif şəkillərdə təzahür edir ki, bunlar əlifba cədvəlində 'birləşməyən' (I), 'soldan birləşən' (II), 'sağdan və soldan birləşən' (III) və 'sağdan birləşən' (IV) adları altında qruplaşdırılır.¹

Ərəb hərflərinin altısının (ا، د، ذ، ر، ز، و) iki, qalanlarının isə dörd şəkli vardır. İkişəkilli hərflər soldan birləşmədikləri üçün II və III şəkilləri yoxdur.

Ərəb əlifbasında baş hərflər yoxdur. Ümumi adlardan fərqləndirmək üçün xüsusi isimləri bəzən dırnaq və ya mötərizə içərisində yazırlar.

Hərflər arasında bitişdirici xətlər əksər halda üfüqi şəkildə sətir üzərində yazılır, lakin bu və ya digər hərfin xüsusiyyətinə görə maili vəziyyət də ala bilər.

Hərf birləşməsində hərflərin qrafikası dəyişdiyi üçün ərəb yazısında sözün hissələri bir sətirdən digər sətərə keçirilə bilməz: sətirin sonuna sığmayan söz bütünlüklə sonrakı sətərə keçirilir, sətirin sonunda qalan boşluq isə irəlidəki kəlmənin bəzi hərflərinin üfüqi hissəsini və ya bitişdirici xətlərini uzatmaq yolu ilə doldurulur (məsələn: ف ← ف، ك ← ك). Əlyazmalarında sətərə sığmayan sözün son hərfləri bəzən yuxarıya doğru da qaldırılır. Yazının sürətini ləngitməmək üçün qısa sözlər bitənədək, uzun sözlər isə hissə-hissə yazılır, bundan sonra onlara nöqtələr (əlifbanın 15 hərfində) və başqa əlavələr (məsələn, ط və ظ hərflərinin şaquli xətti, ك hərfinin yuxarı hissəsi və s.) edilir. 'Hərəkə' adlanan köməkçi oxu işarələri söz

¹ Hərflərin öyrənilməsi bəhsində artıq təkrara yol verməmək üçün həmin şəkillərin adları əvəzinə müvafiq surətdə rum rəqəmləri göstəriləcəkdir.

yazılıb qurtarandan sonra qoyulur.

Bir çox müsəlman ölkələrində olduğu kimi, Azərbaycanda da uzun müddət ərəb əlifbasından istifadə edilmişdir. Ərəb dili səslərindən fərqlənən samitlərimizi yazmaq üçün həmin əlifbaya beş hərf də artırılmışdır.

2. TRANSKRİPSİYA

Xarici dillərin öyrənilməsində sözlərin fonetik quruluşunu əks etdirmək üçün 'transkripsiya' adlanan şərti işarələr məcmusundan istifadə olunur.

Dərslərdə ərəb dili səslərini işarə etmək üçün Azərbaycan-rus əlifbasına əsaslanan tədrisi transkripsiya işlədiləcəkdir. Transkripsiya – yalar çox vaxt mötərizəyə alınır və baş hərfi olmur.

3. MÜŞTƏRƏK SAİT VƏ SAMİTLƏR

(i), (ı), (u), (b), (d), (y), (z), (l), (m), (n), (s), (t), (f), (x), (h), (ş), (c) səsləri Azərbaycan və ərəb dillərində praktik olaraq eyni şəkildə tələffüz edilir. Bu kimi 'müştərək' sait və samitlərlə yanaşı, ərəb dili səslərinin bir qismi Azərbaycan dilindəki oxşar səslərdən bu və ya digər şəkildə fərqlənir. Bəzi ərəb samitlərinə isə dilimizdə tamamilə təsadüf edilmir. Digər tərəfdən, ərəb ədəbi dilində də e, o, ö, ü, q, j, k, ('kəndli' sözündəki kimi), g, p və ç kimi Azərbaycan dili səsləri yoxdur.

4. TƏLƏFFÜZCƏ QİSMƏN FƏRQLƏNƏN SAİT VƏ SAMİTLƏR

Aşağıdakı sait və samitlər türk dilindəki oxşar səslərdən nisbətən fərqli şəkildə tələffüz olunur:

1) Ərəb dilində (ə) saiti deyilərkən, dodaqlar geri dartılmır və ağızda əmələ gələn boşluq nisbətən dar olur.

Müqayisə edək:

Azərbaycanca	Ərəbcə
hədəf	(<i>hədəf</i>)
zəlzələ	(<i>zəlzələ</i>) ¹

2) (a) saitinin tələffüzündə də ağızda nisbətən dar boşluq əmələ gəlir. (a) saiti ərəb dilində (ə) səsinin müəyyən fonetik şəraitdə 'qalınlaşan' variantı hesab olunur. (Müvafiq misallar saitin 'qalınlaşması' bəhsində veriləcəkdir).

3) (r) samiti Azərbaycan dilindəki oxşar samitdən bir qədər artıq 'titrəyiş' (vibrasiya) ilə deyilir. Məsələn:

Azərbaycanca	Ərəbcə
rütbə	(<i>rutbə</i>)
fərd	(<i>fərd</i>)
dəftər	(<i>dəftər</i>)

4) Həmzə samiti (') çoxişlənən samitlərdən olub zəif boğaz samitindən bir qədər qabarıq şəkildə deyilir. Məsələn:

(*'əb*) ata, (*'umm*) ana, (*'ibn*) oğlu, (*bi'r*) quyu, (*mubtədə'*) mübtəda.

Azərbaycan dilində ərəbcədən alınma sözlərin birinci və sonuncu həmzələri atılmışdır. Məsələn:

Ərəbcə	Azərbaycanca
(<i>'ədəb</i>)	ədəb
(<i>'ins</i>)	ins
(<i>'ulfə</i>)	ülfət
(<i>şey'</i>)	şey
(<i>mubtədə'</i>)	mübtəda

¹ Vurğu bəhsi keçilənədək misallarda vurğu işarəsi qoyulacaqdır.

5. UZUN SAİTLƏR

Ərəb dilində saitlər 'uzun' (uzanan) və ya 'qısa' olur. Qısa saitlərlə müqayisədə uzun saitin tələffüzünə təqribən iki dəfə artıq vaxt sərf edilir. Azərbaycan dilində uzun saitlərə yalnız bəzi alınma sözlərdə və ya şivələrdə təsadüf olunursa (məsələn: 'alim', 'asan' və s.), ərəb dilində saitlərin uzun və qısa olmasının leksik-qrammatik əhəmiyyəti vardır. Müqayisə edək:

Qısa sait	Uzun sait
(<i>sənədə</i>) istinad etmək	(<i>sənədə</i>) yardım etmək
(<i>dur</i>) fırlan	(<i>dur</i>) evlər
(<i>cəlid</i>) davamlı	(<i>cəlid</i>) buz

6. UZUN SAMİTLƏR

Ərəb sözlərində yanaşı düşən iki eyni samit müəyyən fonetik şəraitdə bir-biri ilə qovuşdurularaq bir samit kimi, lakin təqribən iki dəfə artıq davam edən (uzanan) tələffüzlə deyilir. Qovuşdurulan samitlərə 'uzun' və ya 'ikiləşdirilmiş' samit deyilir. Uzun saitlərdə olduğu kimi, uzun samitlər də sözdə mühüm leksik-qrammatik rol oynayır. Müqayisə edək:

Qısa samit	Uzun samit
(<i>cələsə</i>) oturmaq	(<i>cəlləsə</i>) oturtmaq
(<i>şəbihə</i>) bənzəmək	(<i>şəbbəhə</i>) bənzətmək

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Ərəb dili və yazısına dair verilmiş məlumatı öyrənin.¹
2. Azərbaycan və ərəb dillərində eyni tərzdə tələffüz edilən müştərək sait və samitləri sayın.

¹ Kitabda verilən leksik- qrammatik biliklərin öyrənilməsi tapşırığı bütün dərslərə aid olduğu üçün tapşırıqlarda bir daha ayrıca bir maddə kimi göstərilməyəcəkdir. (Bəzi hallarda hətta keçilməmiş materialın qabaqcadan öyrənilməsi də evə tapşırıqla bilər).

3. Ucadan oxuyun, türk və ərəb dillərində bəzi oxşar səslərin tələffüz fərqi xüsusi fikir verin:

Azərbaycanca

Ərəbcə

1) mədəd (kömək)
dəbdəbə
mənzilə (rütbə, dərəcə)

(*mədəd*)
(*dəbdəbə*)
(*mənzilə*)

2) dərs
məgrib (günbatan)
səfər
əcəl
cüz
nəşət (törəmə)
heyət

(*dərs*)
(*məgrib*)
(*səfər*)
(*əcəl*)
(*cüz'*)
(*nəş'ət*)
(*hey'ət*)

4. Ucadan oxuyun, saitlərin uzun və ya qısa olmasının mənafərqləndirici əhəmiyyətinə xüsusi fikir verin:

[*məlik*] kral
[*kibər*] böyüklük
[*'icəzə*] icazə
[*səlimə*] salamat qalmaq

[*məlik*] malik olan
[*kibər*] böyüklər
[*'icəz*] qısaltma
[*səlimə*] Səlimə

5. Ucadan oxuyun, samitlərin uzun və ya qısa olmasına və mənafərq – ləndirici əhəmiyyətinə xüsusi fikir verin:

[*kətəbə*] yazmaq
[*mən*] kim?
[*cəbən*] qorxaq
[*mələk*] mələk

[*kəttəbə*] yazdırmaq
[*mənn*] yaxşılıq etmə
[*cəbbən*] pendirsatan
[*məllək*] mülkədar

6. Əzbər öyrənin:

[*'əb*] ata, [*'umm*] ana, [*cədd*] baba, [*cəddə*] nənə, [*'əx*] qardaş, [*'uxt*] bacı.

İKİNCİ DƏRS

1. HECA

Ərəb dilində heca samitlə başlanır, qısa sait və ya samitlə bitir. Birincisinə 'açıq', ikincisinə 'qapalı' heca deyilir. Məsələn:

Açıq heca	Qapalı heca
[kə]	[tər]
[kətə]	[tərcim]
[kətəbə]	[tərcəmtum]

Ərəb dilçiləri uzun saitlə bitən hecanı da qapalı heca hesab edirlər.

Hecanın əvvəlində və sonunda iki samit olmaz. Alınma sözlərdə belə hallara təsadüf olunduqda, samitləri bir-birindən 'köməkçi' (protetik) qısa saitlə ayırırlar. Bu məqsədlə çox vaxt [i] saitindən istifadə edilir. Məsələn:

«Pravda» → [birəfdə], Marks → [mərkişu]. □

İki samitlə başlanan xarici sözlərdə protetik saiti bəzən sözün əvvəlində də artırırırlar. Məsələn:

stadion → [istəd].

Hecanın sonunda olan uzun samiti iki müstəqil samitə ayırır, birini qabaqdakı hecanın sonunda, digərini isə sonrakı hecanın əvvəlində saxlayırlar. Məsələn:

[neyyir] işıqlı: [ney]+[yir]; [təşəkkur] təşəkkür: [tə]+[şək]+[kur].

2. VURĞU

Vurğunun yeri hecaların sayından, sözün tərkibində uzun saitin və ya uzun samitin olub-olmamasından asılıdır.

1) Uzun saiti olmayan ikihecalı sözlərdə birinci hecaya, çoxhecalılarda sözün axırından saymaqla üçüncü hecaya düşür. Sözün sonuna yeni hecalar artırıldıqca, vurğunun da yeri müvafiq surətdə dəyişir. Məsələn:

[bələd] ölkə, *[bələdən]* ölkəni, *[bələdukum]* ölkəniz, *[libələdikum]* ölkəniz üçün

2) Sözüün sonunda olan uzun saiti çıxmaqla vurğu uzun saitə düşür. Məsələn:

[kətib] yazıçı, *[kuttəb]* yazıçılar, *[məktəbət]* kitabxanalar.

Eyni zamanda iki və daha artıq uzun saiti olan sözüün sona yaxın uzun saiti daha güclü vurğu ilə deyilir. Məsələn:

[kətibə] yazıçı qadın, *[kətibət]* yazıçı qadınlar, *[kətibətunə]* bizim yazıçı qadınlarımız.

3) Tərkibində uzun samit olan uzun saitsiz sözlərdə vurğu bilavasitə uzun samitdən qabaqkı saitə düşür. Məsələn:

[müdərris] müəllim, *[təşəkkur]* təşəkkür.

Uzun samitli sözlərin sonuna heca artırıldıqca, vurğunun da yeri dəyişir. Məsələn:

[tənəffəsə] nəfəs almaq, *[tənəffəstum]* nəfəs aldınız.

4) *[-iyyun]* şəkilçili sözlərdə vurğu *[i]* saitinə düşür. Məsələn:

[cəliyyun] aydın, *[mədəniyyun]* şəhərli; mədəni, *[bəğdədiyyun]* Bağdadlı.

3. (ə) → (e) DƏYİŞMƏSİ

Saitsiz *[y]* samitindən bilavasitə əvvəl gələn *[ə]* saiti *[e]* kimi deyilir ('e' ləşir). Məsələn:

[bəyt] → *[beyt]* ev, *[şəy']* → *[şey']* şey, *[suləymən]* → *[suleymən]* Süleyman.

Bəzi mənbələrdə *[ey]* səs birləşməsi 'diftonq' adlanır.

4. BƏZİ DURĞU İŞARƏLƏRİNİN YAZILIŞI

Adi qaydada yazılan nöqtə və nida işarələrini çıxmaqla durğu işarələri aşağıdakı kimi yazılır: ˆ (vergül), ˙ (nöqtəli vergül), ˚ (sual işarəsi).

5. RƏQƏMLƏR

Ərəb ölkələrinin çoxunda aşağıdakı rəqəmlər işlədilir:

١ (1), ٢ (2), ٣ (3), ٤ (4), ٥ (5), ٦ (6), ٧ (7), ٨ (8), ٩ (9), ٠ (0).

Mürəkkəb rəqəmlər soldan-sağa yazılır:

١٠ (10), ٢٢ (22), ٣٥٤ (354), ١٩٨٦ (1986), ٧٧٧٨٩ (77789).

6. KÖMƏKÇİ OXU İŞARƏLƏRİ

Oxunu asanlaşdırmaq və ya oxuda baş verə biləcək təhriflərin qarşısını almaq üçün bəzi yazılarda (xüsusən Quranda və dərsliklərdə) 'hərəkə' ('sözü hərəkətə gətirən') adlanan hərfüstü və hərfaltı işarələrdən istifadə olunur. Hərfləri şərti olaraq üfüqi xətlə işarə etsək, hərəkələrin adları, qoyuluşu və bildirdikləri səslər aşağıdakı kimi olar:

1) Fəthə: _ [ə]	4) Tənvīn-fəthə: _ [ən]
2) Kəsre: _ [i]	5) Tənvīn-kəsre: _ [in]
3) Damma: _ [u]	6) Tənvīn-damma: _ və ya _ [un]

Samitin saitsiz olduğu (◌_) 'sukun', uzun samit olması isə (◌◌_) 'təşdid' işarələri ilə göstərilir.

Sözə hərəkə qoyulmasına 'hərəkələmə' deyilir.

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Ucadan oxuyun, hecaların açıq və ya qapalı olmasını təyin edin:

[şə], [ri], [bə], [şər], [rib], [şə], [ri], [bə].

2. Ucadan oxuyun və hecalara bölün:

[şəlcəm], [kətəbət], [tərcəmə], [təzəlzələt], [limutərcimikum].

3. Hansı hecada protetik sait olduğunu təyin edin:

[ʾisbirtu] spirt, [ʾistətikə] statistika, [ricif] Rjev, [çərliz] Çarlz.

4. Tərkibində uzun samit olan aşağıdakı sözləri hecalara bölün:

[kəttib] yazdır, [kuttəb] yazıçılar, [dəbbəbdə] tank, [tənəffus] tənəffüs, [təfəhhəmtunnə] siz yaxşı başa düşdünüz.

5. Ucadan oxuyun və vurğunun hansı hecaya qoyulduğuna xüsusi fikir verin:

[kutub] kitablar, [məktəbə] kitabxana, [məktəbətukum] kitabxanalarınız.

[ləzim] lazım, [luzum] lüzum, [mustəlzəmət] lazımı şeylər, [muləzimumə] leytenantlar.

[munəccim] münəccim, [təkəbbur] təkəbbür, [təkəbbərtum] lovğalandınız.

[cəbəliyyun] dağ (sif.), [cibəliyyun] dağlara aid, [ʿəcnəbiyyun] əcnəbi.

6. Ucadan oxuyun və eləşməyə xüsusi fikir verin:

[şəyx] → [şeyx] qoca, [nəyyir] → [neyyir] işıqlı, [zubəydə] → [zubeydə] Zübeydə, [mudəyrisə] → [mudeyrisə] kiçik məktəb.

7. Ərəb yazısında işlədilən vergül, nöqtəli vergül və sual işarələrindən hər birini bir neçə dəfə yazın.

8. Aşağıdakı rəqəmləri ərəb ölkələrinin çoxunda işlədilən rəqəmlərlə yazın:

17, 39, 76, 333, 626, 1919, 5891, 38197.

9. Köməkçi oxu işarələrindən (hərəkəldən) hər birini bir neçə dəfə yazın.

10. [ə], [i], [u], [ən], [in], [un] səslərini və səs birləşmələrini müvafiq hərəkəllərlə işarə edin.

11. Əzbər öyrənin:

[bələd] ölkə, [mədinə] şəhər, [cumhuriyyə] respublika, [məktəbə] kitabxana, [mudərris] müəllim.

Ü Ç Ü N C Ü D Ə R S

1. [z] SAMİTİ

Bu səsi tələffüz etmək üçün dilin ucu alt və üst ön dişlərin arasında kip olmayan bir şəkildə yerləşdirilir, aradakı boşluqdan hava axını buraxılaraq adi [z] deyilməsinə çalışılır. Müqayisə edək:

Azərbaycanca	Ərəbcə
Zakir	[zəkir]
məzəmmət	[məzəmmə]
ləziz (ləzzətli)	[ləziz]

2. [v] SAMİTİ

Bir növ [u] və [v] səslərinin "hibridi" olan bu samiti tələffüz

etmək üçün dodaqlar azacıq qabardılaraq dairəvi şəklə salınır, dilin arxa hissəsi yumşaq damağa doğru qaldırılır və bu vəziyyətdə adi [v] səsinin deyilməsinə çalışılır. (Qonşu saitlərdə fonetik dəyişikliklərə səbəb olduğu üçün bu samitə aid misallar aşağıdakı bəhsdə verilir).

3. [ə] → [a] DƏYİŞMƏSİ

Bəzi samitlərdən, o cümlədən [r] və [v] səslərindən bilavasitə sonra gələn [ə] qalınlaşdırılaraq [a] kimi deyilir. Müqayisə edək:

Azərbaycanca	Ərəbcə
Rəcəb	[racəb]
şərəf	[şəraf]
vəzir	[vazir]
vəlvələ (səs-küy)	[valvalə]

Sonralar görəcəyimiz kimi, bəzi samitlərdən, o cümlədən [v] səmindən bilavasitə əvvəl də [ə] qalınlaşır. Məsələn:

[hava] hava, [davarən] dövrən, [tavarud] axışib gəlmə.

4. [i] → [ɪ] DƏYİŞMƏSİ

Bəzi samitlərdən, o cümlədən [v] səmindən bilavasitə əvvəl və ya sonra gələn [i] saiti qalınlaşdırılaraq [ɪ] kimi deyilir. Məsələn:

[sıva] savayı, [vılədə] doğma, [təzvır] saxtalaşdırma.

5. İKİŞƏKİLLİ HƏRFLƏRİN BİRLƏŞMƏYƏN ŞƏKİLLƏRİ

Bunlara aşağıdakı hərfər daxildir:

1) Əlif hərfi: ا¹ Özlüyündə heç bir səs bildirməyərək yazıda 'köməkçi' vəzifələr daşıyır. (Müvafiq misallar üçüncü dərstdə verilir.)

2) Dəl və zəl hərfəri: د [d], ذ [z]. Məsələn:

دَد [dədə], دُود [dudidə], ذِذ [zizi], ذُذُذ [zizdədu].

¹ Əlifba bəhsində hərfərin qısa adları işlənmişdir. Hərfərin əlyazması nümunələri dərsləyin əlavələr bölməsində verilmişdir.

3) Ra və zeyn (zə) hərfləri: ر [r], ز [z]. Məsələn:

رُر [ruru], زَز [zəzə], زُرُزُر [zurzur], دُرُزِد [durizəd].

4) Vav hərfi: و [v]. Məsələn:

وَو [vava], وُرِد [vuridə], رَوَد [ravadə], وُذُود [vazvazə]

5) Tə mərbutə ('bağlı t' və ya ucları bir-birinə bağlanmış t')

hərfləri ة. Yalnız isim, sifət, say və zərflərin sonunda işlədilir. Sonralar öyrənəcəyimiz [h] hərfinin bir növ yazılış variantı olan bu hərf ərəb əlifbasına müstəqil bir hərf kimi daxil edilməmişdir. Tə mərbutədən bilavasitə qabaqkı hecəyə daim [ə] saiti olur. Məsələn:

وَزْدَةٌ qızılgül, زِرْوَةٌ zirvə, زُرُزْرَةٌ cikkildəmə.

6. TƏŞDİD İŞARƏSİNİN DİGƏR OXU İŞARƏLƏRİ İLƏ BİRLİKDƏ YAZILMASI

Samitin uzun olmasını bildiren təşdid, sükun işarəsini çıxarmaqla, hərəkələrlə _ , _ , _ (_), _ , _ və _ şəkillərində yazılır.

7. TƏNVİN SƏS BİRLƏŞMƏLƏRİNİN QRAMMATİK VƏZİFƏLƏRİ

Tənvinlərlə işarə edilən [un], [in], [ən] səs birləşmələri¹ həm qeyri-müəyyənlik, həm də müvafiq surətdə adlıq, yiyəlik və təsirlik halları bildirir.

Azərbaycan dilindən fərqli olaraq ərəb dilində qeyri-müəyyənlik qrammatik hadisəsi geniş yayılmışdır. Mətnə və ya danışmada adı ilk dəfə çəkilən, haqqında hələ məlumat verilməmiş isim 'qeyri-müəyyən', yəni oxucuya və ya dinləyiciyə hələ bəlli olmayan hesab edilir. Məsələn:

¹ Hərflərlə qarışdırılmamaq üçün tənvinlər transkripsiyada qara kursivlə veriləcəkdir.

دُرْدُ [durdun] (hansı isə bir) çöküntü, ذُرْوَةٌ [zirvatun] (hansı isə bir) zirvə¹.

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Ucadan oxuyun, (z) və (z) səslərinin tələffüz fərqi xüsusi fikir verin:

Azərbaycanca	Ərəbcə
zıkr	[zıkr]
zatən	[zətən]
məzkur (adı çəkilmiş)	[məzkur]
təzkib	[təzkib]
nüfuz	[nüfuz]

2. Ucadan oxuyun, (v) və (v) səslərinin tələffüz fərqi, (ə) → (a) və (i) → (i) dəyişmələrinə xüsusi fikir verin:

[radd] cavab; rədd, [mədrasə] məktəb, [təradud] tərəddüd, [valid] ata, [vızərə] nazirlik, [zuvvar] ziyarətə gedənlər (gələnlər). □

3. Əlif, dəl, zəl, ra, zeyn (zə), vav və tə mərbutə hərflərinin hər birindən bir sətir yazın.

4. Üzünü köçürün, ucadan oxuyun və transkripsiyalarını yazın:

دَرَر، زُرُر، دَرَر، زُرُر²

5. Ucadan oxuyun və ərəb hərfləri ilə yazıb hərəkələyin.

[vuridə], [zərara], [davara], [zirvatun], [dururun], [razrazətun].

6. Üzünü köçürün və təşdid işarəsinin hərəkələrlə yazılmasına xüsusi fikir verin:

دَرَّة atom, زُرُر cilalandırmaq, دُرر düyü, زُرر düymənin (yiyəlik hal).

7. Transkripsiyalarını yazın və bunlardakı tənvinlərin altından xətt çəkin.

رَرر mıx, رَرر mıxın, رَرر mıxı, رَرررر cıkkıldəmə, رَرررر cıkkıldəmənin,

رَرررر cıkkıldəməni

8. Əzbər öyrənin.

¹ Azərbaycan dilində qeyri-müəyyənlik çox vaxt «bir» sözünün köməyi ilə ifadə edilir (müq. et: kitab – bir kitab).

² Yalnız ərəbcədən ibarət sətirlərdə sözlər sağdan-sola verilməkdir.

[*'usra*] ailə, [*valid*] ata, [*validə*] ana, [*valəd*] oğlan, uşaq
[*tavallud*] təvəllüd

D Ö R D Ü N C Ü D Ə R S

1. [au] DİFTONQU

Bir hecada olan [*a*] + [*v*] səs birləşməsi [*av*] deyil, [*au*] kimi tələffüz edilir və 'diftonq' adlanır. Məsələn:

[*davr*] → [*daur*] dövr; rol

[*zavd*] → [*zaud*] qoruma; müdafiə etmə

2. HƏMZƏ VƏ MƏDDƏ ORFOQRAFİK İŞARƏLƏRİ

Dildə çox işlənməsinə baxmayaraq, həmzə samiti ['] yazıda müstəqil bir hərflə deyil, yazılması adətən zəruri hesab edilən ء "həmzə işləməsi" ilə göstərilir. Bu işarə əksər halda 'həmzə dayağı' kimi işlədilən əlif, vav və sonralar öyrənəcəyimiz yə hərfi ilə birlikdə yazılır. Lakin praktik baxımdan bəzən, xüsusilə işlədilmə yeri yaxşı belli olan və oxucuda heç bir şübhə doğurmayan hallarda həmzə işləməsi qoyulmaya da bilər. Digər tərəfdən, dayaqsız yazılan həmzə də vardır ki, ona 'dayaqsız həmzə' deyilir.

[*'ə*] və [*'ə*] səs birləşmələri məddə adlanan və daim əlif hərfi ilə birlikdə yazılan xüsusi bir işarə ilə göstərilir: ̣ .

Mənşəyindən asılı olmayaraq ̣ daim [*'ə*] kimi deyilir. Məddənin qoyulması zəruridir. (Həmzə və məddə işarələrinin qoyulmasına aid misallar aşağıda veriləcəkdir).

3. ƏLİF HƏRFİNİN QRAFİK VƏZİFƏLƏRİ

1) Yuxarıda gördüyümüz kimi, əlif hərfi məddə dayağı vəzifəsini daşıyaraq ̣ şəklində yazılır. Məsələn:

آ [ʿədə] geri qayıtmaq

2) Həmzə dayağı kimi işlədilərək َ [ʿə], ُ [ʿu], ِ [ʿi] və ِ [ʿi] şəkillərində olur. Sözüün əvvəlində gələn həmzə daim əliflə yazılır. Sonralar görəcəyimiz kimi, həmzənin digər hecalarda əlif hərfi ilə yazılıb-yazılmaması, ümumiyyətlə dayaqlı-dayaqsız olması müəyyən orfoqrafik qaydalara tabedir. Məsələn:

أَزُّ [ʿəruzzun] düyü, إِذُّ [ʿiz] -dıqda / -dikdə; ...vaxt, زَّار [zə ʿəra] nərildəmək, دَرَّأ [dəra ʿə] itələmək; aradan qaldırmaq.

3) [ə] saitli hərfdən sonra gələrək heç bir orfoqrafik işarəsi olmadıqda, [ə] bildirir və 'uzun (sait bildirən) əlif' adlanır. Məsələn:

دَار [dərun] ev, دَوَّار [duvarun] başgicəllənmə; ürəyi bulanma, إِدَارَةٌ [ʿidəratun] idarə

4) Tə mərbutə ilə bitən sözləri çıxmaqla ad qruplu sözlərin sonunda َ şəklində yazılaraq, 'təvin-fəthə dayağı' vəzifəsini daşıyır. Məsələn:

دَارَان [dəran] evi (təs. h.), رَدَّان [raddən] cavabı (təs. h.).

Lakin: إِدَارَةٌ [ʿidəratən] idarəni, وِزَارَةٌ [vızəratən] nazirliyi.

4. VAV HƏRFİNİN KÖMƏKÇİ VƏZİFƏLƏRİ

[v] və [au] bildirməklə yanaşı, vav hərfi aşağıdakı köməkçi vəzifələrdə də işlədilir:

1) [u] saitli hərfdən sonra gələrək ayrıca bir orfoqrafik işarəsi və ya hərəkəsi olmadıqda [u] bildirir. Məsələn:

دُور [durun] evlər, وُرُود [vurudun] gəlmə, varid olma.

2) Həmzə dayağı vəzifəsini daşıyır. Məsələn:

رُود [ru'dun] gənc (qız), رُدُّو [radu'ə] pis olmaq.

Gələcəkdə öyrənəcəyimiz kimi, həmzə dayaqlarının seçilib işlədilməsinin özünəməxsus orfoqrafik qaydaları vardır.

5. QRAMMATİK CİNS

Ərəb dilində 'müzəkkər' (*kişi*) və 'müənnəs' (*qadın*) olmaq üzrə iki 'qrammatik cins' vardır. Qrammatik cins sözün şəkli əlamətlərinə və mənasına görə müəyyənləşdirilir. Müzəkkər isimlərin xüsusi şəkli əlamətləri olmadığı halda, müənnəs qrammatik cins bildiren bir sıra şəkilçilər vardır ki, bunların ən çox işləneni tə mərbutədir. Məsələn:

إِدَارَةٌ idarə, وَزَارَةٌ nazirlik.

Sonralar görəyimiz kimi, *tə mərbutə* şəkilçisindən sifətləri müənnəsləşdirmək üçün də istifadə olunur.

6. TƏNVİNLİ İSİMLƏRİN ÜÇHALLI HALLANMASI

Ərəb dilində yalnız adlıq, yiyəlik və təsirlik halları vardır. Yiyəlik hal yiyəlik, sahiblik bildirməklə yanaşı, bir sıra başqa leksik-qrammatik vəzifələr də daşıyır. Təsirlik haldan da tək cə 'vasitəsiz tamamlıq' bildirmək üçün deyil, çox müxtəlif leksik-qrammatik məqsədlər üçün istifadə olunur.

Tənvinlərin dəyişməsi ilə ifadə olunan hallanma 'tənvinli hallanma' adlanır. Halları adlıqda [*un*], yiyəlikdə [*in*], təsirlikdə [*ən*] olan hallanmaya 'üçhəllə tənvinli hallanma' deyilir. Məsələn:

A. دَارٌ (bir) ev	إِدَارَةٌ (bir) idarə
Y. دَارٍ (bir) evin	إِدَارَةٍ (bir) idarənin
T. دَارًا (bir) evi	إِدَارَةً (bir) idarəni

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Diftonqun tələffüzünə xüsusi fikir verməklə ucadan oxuyun:

[*yaumun*] gün, [*daulətin*] dövlət, [*'aulədun*] övlad, uşaqlar, [*valau*] heç olmasa, [*tavallau*] hakim oldular.

2. Hərəksiz və hərəkəli olmaq üzrə ərəb hərfləri ilə yazın:

[*raudun*] tədqiq etmə, [*zaurun*] boğaz, [*dauratun*] sessiya.

3. Həmzə və məddə işarələrinin hər birindən bir neçə dəfə yazın.

4. Üzünü köçürün, əlif hərfinin vəzifəsinə xüsusi fikir verməklə ucadan

oxuyun və transkripsiyasını yazın:

أَرِ göstər!, اِنْرِ bil, اُزِّر örtüklər, رَأْرَاءُ (gözlərini) hərlətmə, اَزْرَ əl tutmaq, زَادَ onlar ikisi kömək etdilər.

5. Hərəkəsiz və hərəkəli olmaq üzrə ərəb hərfləri ilə yazın:

[ʔəzəru] mart, [ʔiradətun] istək, iradə, [ʔərʔədun] gənc (qızlar).

6. Üzünü köçürün, əlif hərfinin vəzifəsinə xüsusi fikir verməklə ucadan oxuyun və transkripsiyalarını yazın:

دَارَ fırlanmaq, دَادَ müdafiə etmək, زَادَ azuqə, وَارِدٌ varid olan, gələn, رُوَادٌ (ilk) tədqiqatçılar.

7. Hərəkəsiz və hərəkəli olmaq üzrə ərəb hərfləri ilə yazın:

[zəra] getmək; ziyarət etmək, [radə] tədqiq etmək, [vidədun] məhəbbət; rəğbət.

8. Üzünü köçürün, əlif hərfinin vəzifəsinə xüsusi fikir verməklə ucadan oxuyun və transkripsiyasını yazın:

زَادَ azuqəni, اَزْرَا kömək edəni, اَدْوَارًا rolları.

9. Hərəkəsiz və hərəkəli olmaq üzrə ərəb hərfləri ilə yazın:

[zəudən] müdafiəni, [vardən] qızılgülləri, [vardətən] bir qızılgülü.

10. Üzünü köçürün, vav hərfinin vəzifələrinə xüsusi fikir verməklə ucadan oxuyun və transkripsiyasını yazın:

وَدَّ istəmək, اَوْ yaxud, زُوْرُ zor, زُرُورٌ sığırçın, اَوُدُّ qayıdıram.

11. Hərəkəsiz və hərəkəli olmaq üzrə ərəb hərfləri ilə yazın:

[ʔuvarun] hərərət; alov, [vadudun] sevimli, [ʔaudətun] yük; ağırlıq.

12. وِرَارَةٌ 'nazirlik' və رُوَادٌ 'ilk tədqiqatçılar' sözlərini hallandırın və hallar üzrə tərcümələrini söyləyin.

13. Əzbər öyrənin:

دَارَ ev, زَادَ azuqə, وِرَارَةٌ qızılgül, دَوْرَةٌ sessiya, وِرَارَةٌ nazirlik.

BEŞİNCİ DƏRS

1. [s] SAMİTİ

Dil təqribən [z] samitinin tələffüzündə öyrəndiyimiz vəziyyəti aldıqdan sonra adi [s] deyilməsinə çalışılır. Müqayisə edək:

Azərbaycanca	Ərəbcə
sabit	[səbitun]
təsbit	[təsbitun]
varis	[varisun]

2. İKİŞƏKİLLİ HƏRFLƏRİN SAĞ TƏRƏFLƏ BİRLƏŞƏN ŞƏKİLLƏRİ

1) Əlif: ا	
2) Dəl və zəl: د، ذ	4) Vav: و
3) Ra və zeyn: ر، ز	5) Tə mərbutə: ة

(İkişəkilli həflər yalnız dördşəkillilərlə birləşdiyi üçün bunlara aid misallar aşağıda verilir)

3. BƏ, TƏ VƏ SƏ HƏRFLƏRİNİN I VƏ II ŞƏKİLLƏRİ

	I	II
[b]	ب	ـبـ
[t]	ت	ـتـ
[s]	ث	ـثـ

Məsələn:

رَبِّ ağa, رَتِّ kəkələmə, اِرْتِّ irs.

بَا [bə], تَا [tə], سَا [sə].

بُدُّ ayırma, بَدُّ işlənmiş, تَرُّ çərənçi, تَوُّ dərhal.

بَرْدُ oyuq, تَرْبُ yaşıl, ثَوْرَةُ inqilab

ة -dən fərqli olaraq ت -yə 'tə məmdudə' və ya 'tə məbsutə' ('uzun və ya uzadılmış t') deyilir.

4. BƏ, TƏ VƏ SƏ HƏRFLƏRİNİN III VƏ IV ŞƏKİLLƏRİ

III

IV

[b]	ب	ب
[t]	ت	ت
[s]	ث	ث

Məsələn:

بَتَّ kəsmə, تَبَّ həlak, بَتَّ səpələmə.

تَتَّبُ atılırsan, وَتَبَّتُ atıldım, رَتَّبَتْ vurdu.

وَتَّبَعَتْ sıçrayış, بُوْتُبُ orta; mərkəz, تَبَّرَ qızıl külçəsi.

5. ZƏRFDÜZƏLDİCİ HALDA OLAN ZƏRFLƏR

Ərəb dilində zərflərin böyük bir qismi təsirlik halda olur. Vasitəsiz tamamlıq əmələ gətirən haldan fərqli olaraq buradakı təsirlik hala zərfdüzəldici hal deyilir. Məsələn:

بَتَّ qəti; qəti surətdə, تَوَّ dərhal, بَتَّاتًا qəti, qəti surətdə.

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Ucadan oxuyun, (s) və (s) samitlərinin tələffüz fərqi xüsusi fikir verin:

Azərbaycanca

sərvət

isbat

irs

Ərəbcə

[sərvətun]

[ʾisbətun]

[ʾirsun]

2. Əlif, dəl, zəl, ra, zeyn, vav və tə mərbutə hərflərinin hər birinin IV şəklindən bir neçə dəfə yazın.

3. Bə, tə və sə hərflərinin I və II şəkillərinin hər birindən bir neçə dəfə yazın.

4. Ərəb hərfləri ilə yazın: b, t, s, bə, tə, sə.

5. Yanaşı verilmiş hərfləri bir söz kimi yazın:

ب، ا، ت، ر، ت، د، ب، ذ، ت، و، ب، ة، ث، ة.

6. Üzünü köçürün, ucadan oxuyun və transkripsiyalarını yazın:

أَتْرَابٌ soyuq, تَوْتُ tut, تَوْرٌ öküz, أَثَاثٌ mebel, سَوْدَانٌ soyuducu, أَسْرَابٌ

yaşıdlar, دَبَابَاتٌ tanklar.

7. Ərəb hərfləri ilə yazın və hərəkələyin:

[*dubbun*] ayı, [*buddun*] çəkinmə, [*əserun*] iz; əsər, [*əserun*] izlər; əsərlər, [*turabun*] toz, torpaq

8. *Bə*, *tə* və *sə* hərflərinin III və IV şəkillərinin hər birindən bir neçə dəfə yazın.

9. Ərəb hərfləri ilə yazın:

[*bt*], [*tb*], [*vs*], [*sv*], [*bbb*], [*tbs*], [*tsbst*]

10. Yanaşı verilmiş hərfləri bir söz kimi yazın:

ث ب ت، ا ث ب ا ت، و ث ب ا ت، ت ث ب ث ت.

11. Üzünü köçürün, ucadan oxuyun və transkripsiyalarını yazın:

ثَابِتٌ sabit, ثَابِتَةٌ dözümlü, بُثُوتٌ kədərlər, تَتَارٌ tatarlar, تَنْبَتٌ arxayınlıq.

12. Ərəb hərfləri ilə yazın və hərəkələyin:

[*sauratun*] inqilablar, [*bərbəratun*] səs-küy, [*təbəbun*] zəiflik, [*əbidətun*] əcaib bir şey, [*əseratun*] izlər.

13. Əzbər öyrənin:

بَتَّةٌ qəti surətdə, بَتَاتًا qəti surətdə, أَبَدًا daim; əbədi olaraq, نَوًا dərhal.

ALTINCI DƏRS

1. HƏ HƏRFİ

I və IV şəkilləri baxımından *tə* mərbutəni xatırladaraq nöqtəsiz yazılır: ه (I) və ه (IV). Məsələn:

تَاهٌ azmaq, أَوْبَةٌ diqqət yetirmək.

Digər şəkilləri isə belədir: ه (II) və ه (III). Məsələn:

هُوَ o (şəxs əvəz., müz.), بُهْرَةٌ orta, mərkəz.

2. DAYAQSIZ HƏMZƏ

Aşağıdakı hallarda həmzə orfoqrafik işarəsi dayaqsız yazılır:

1) Sözü sonunda saitsiz samitdən sonra. Məsələn:

بَدَأَ başlama; başlanğıc, رُدَّ dayaq, kömək.

2) Sözüün sonunda uzun saitdən sonra. Məsələn:

إِبْتِدَاءٌ başlanğıc; ibtida, هُدُوءٌ sakitlik.

3) Sözüün daxilində [ə] saitindən sonra gələrək [ə] qəbul etdikdə. Məsələn:

رِذَاءٌ pislik, تَنَاءَبٌ əsnəşmək.

3. NUN VƏ YƏ HƏRFLƏRİNİN I VƏ IV ŞƏKİLLƏRİ

	I	IV
[n]	ن	ن
[y]	ي (ى)	ي (ى)

Məsələn:

بَوْنٌ	məsafə	إِبْنٌ	oğul
أَيٌّ	yəni	هِيَ	o (şəxs əvəz., müən.)

4. NUN VƏ YƏ HƏRFLƏRİNİN II VƏ III ŞƏKİLLƏRİ

	II	III
[n]	ن	ن
[y]	ي	ي

Məsələn:

نُورٌ	işiq	إِنْتَهَ	qız
يَا	ey	بَيْتٌ	ev

5. YƏ HƏRFİNİN KÖMƏKÇİ VƏZİFƏLƏRİ

Yə hərfi aşağıdakı vəzifələrdə də işlədilir:

1) [i] saitli hərfdən sonra gələrək heç bir işarə qəbul etmədikdə, [i] bildirir. Məsələn:

إِيرَادٌ gəlir, تَهْدِيدٌ təhdid.

2) Sözü axırında [ə] saitli samit hərfdən sonra gələrək heç bir işarə qəbul etmədikdə, nöqtəsiz yazılır və [ə] bildirir. 'Əlif məmduədə' ('uzadılmış' və ya 'uzun əlif' adlanan ي -dən fərqli olaraq ي 'əlif məqsurə' ('qısa' və ya 'qısaldılan əlif') adlanır. Məsələn:

تَرَى görürsən, تَرِي تərbiyələnmək.

Bu kimi sözlərə yeni heca artırmaqla ي hərfi açıq hecada əliflə, qapalı hecada isə nöqtəli yə ilə əvəz olunur. Məsələn:

تَرَانِي ← تَرِي + نِي Sən məni görürsən.

تَرِيْتٌ ← تَرِي + تُ Tərbiyə aldım.

3) Sözü içərisində və ya sonunda həmzə dayağı vəzifəsini daşıyaraq nöqtəsiz د , ي və ya د şəkillərində yazılır.

Məsələn:

هَادِيٌ sakit, زَيْرٌ nərilti, رَدِيَةٌ pis (müənnəsdə)

6. NİSBİ SİFƏTLƏR

Sonunda [-iyyun] və ya [-aviyyun] şəkilçiləri olan sifətlər 'nisbi sifət' adlanaraq əşyanın kimə, nəyə və ya haraya mənsub olduğunu (nisbətini), ya da nədən düzəldiyini bildirir. Məsələn:

ثَوْرِي inqilabi, دُنْيَاوِي dünüəvi, تَبْرِيزِي təbrizli, أَثِيرِي efir (sif.)

7. KİÇİK ƏLİF İŞARƏSİ

Məhdud bir qrup sözlərdə [ə] saiti deyilir, lakin yazılmır. Əlifin yazılmadığına hərəkələmədə 'kiçik əlif' adlanan əlamətlə () işarə edilir. Bu əlamət bilavasitə uzun saitdən qabaqkı samit hərfin üstünə qoyulur. Məsələn:

هَذَا [həzə] bu (müz.), هَذِهِ [həzihi] bu (müən.)

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Hə hərfinin hər bir şəklindən bir neçə dəfə yazın.
2. Üzünü köçürün və ucadan oxuyun:

وَرْدٌ sarsaqlıq, أَبَةٌ diqqət yetirmək, هَدَرٌ hədə, أَبْهَةٌ bər-bəzək.

3. Ərəb hərfləri ilə yazın və hərəkələyin:

[ʾəh], [hə], [hd], [dhr], [thrb].

[tauhun] azma, [bəhvun] zal, [hrrun] pişik, [ʾəbihun] diqqət yetirən.

4. Üzünü köçürün, ucadan oxuyun, həməzə işarəsinin dayaqsız yazılması səbəblərini izah edin:

رُءٌ bədbəxtlik, رِدَاءٌ plaş, بُرُوءٌ müalicə (olunma), تَتَاءَرٌ bir-birindən intiqam almaq.

5. Nun və ye hərflərinin I-IV şəkillərinin hər birindən bir neçə dəfə yazın.

6. Üzünü köçürün və ucadan oxuyun:

أَنْ an, أَهْوُنٌ daha asan, أَيْنَ harada?, أَيُّ hansı?, أَدْبِيٌّ ədəbi.

7. Ərəb hərfləri ilə yazın və hərəkələyin:

[rn], [vy], [bn], [hy].

[ʾənə] vaxt gəlib çatmaq, [bəyun] bəy, [zubunun] müştərilər, [rubbiyə] tərbiyələnmək.

8. Nun və ye hərflərinin II və III şəkillərinin hər birindən bir neçə dəfə yazın.

9. Üzünü köçürün və ucadan oxuyun:

نَدْرَةٌ nadir halda, بِنتٌ qız, يَدٌ əl, هَيْتُ! buraya gəl!, بَيْتُنَا evimiz.

10. Ərəb hərfləri ilə yazın və sözləri hərəkələyin:

[ny], [yn], [bny]

[bunyənun] tikinti; qurğu, [nuheyratun] kiçik çay, [yətəbənnəunə] (qərar) qəbul edəcəklər.

11. Yanaşı verilmiş hərfləri bir söz kimi yazın:

رأى، ذهب، هينة، تهينون، أنتهينان.

12. Üzünü köçürün, ucadan oxuyun və ye hərfinin vəzifələrini izah edin:

يُدْرِي o bilir, تَرَى görürsən, بِرِيءٌ günahsız, زَيْرٌ nəriltili, رَيْبٌ pis (müən.)

13. نَا – hecasını artırın, uzun sait bildirən ي -lərin əlif və ya ye hərfləri ilə əvəz edilməsinə xüsusi fikir verin:

تَرَى + نَا، دُنْيَى + ي، دُنْيَى + نَا، رَبِّي + نَا، رَبِّي + نَا.

14. Ucadan oxuyun və nisbi sifət şəkilçiləri baxımından azərbaycancası ilə müqayisə edin:

[‘ədəbiyyun] ədəbi, [siyəsiyyun] siyasi, [‘əcnəbiyyun] əcnəbi, [bədaviyyun] bədəvi (köçəri), [kimyaviyyun] kimyəvi.

15. Əzbər öyrənin:

أَنَا mən (müz. və müən.), أَنْتَ sən (müz.), أَنْتِ sən (müən.),

هُوَ o (müz.), هِيَ o (müən.), هَذَا bu (müz.), هَذِهِ bu (müən.).

Y E D D İ N C İ D Ə R S

1. [q] SAMİTİ

Bir növ [q] və [k] səslərinin «hibridi» hesab olunan bu samiti tələffüz etmək üçün [q] deməyə hazırlaşaraq [k] deyilməsinə çalışılmalıdır. [q] samiti də qonşu [ə] və [i] saitlərini qalınlaşdırır. Müqayisə edək:

Azərbaycanca

nəql

qism

Ərəbcə

[naqlun]

[qismun]

iqlim		[ˈiqlimun]
dəqiq		[daqıqun]

2. FƏ VƏ QAF HƏRFLƏRİNİN I VƏ IV ŞƏKİLLƏRİ

I		IV
[f]	ف	ف
[q]	ق	ق

Məsələn:

دَفَّ dəf, وَرَقٌ kağız, أَنْفٌ burun, وَثِقٌ möhkəm.

3. FƏ VƏ QAF HƏRFLƏRİNİN II VƏ III ŞƏKİLLƏRİ

II		III
[f]	ف	ف
[q]	ق	ق

Məsələn:

فِتْنَةٌ fitnə, قَرْيَةٌ kənd, نُفُوزٌ nüfuz, اِتِّقَادٌ tənqid.

4. HƏMZƏ DAYAQLARININ İŞLƏDİLMƏSİ QAYDALARI

Öyrəndiyimiz üzrə, həmzə orfoqrafik işarəsi sözün əvvəlində daim $\bar{[ə]}$, $\bar{[u]}$ və ya $\bar{[i]}$ kimi, $[əʻ]$ və $[ə]$ səs birləşmələrində $\bar{[ə]}$ kimi, sözün sonunda saitsiz samit hərfdən və ya uzun sait bildirən hərfdən sonra və sözün daxilində $[ə]$ -dən sonra gələrək $[ə]$ qəbul etdikdə, dayaqsız şəkildə yazılır.

Göstərilən hallar nəzərə alınmaqla digər orfoqrafik şəraitdə həmzənin yazılması aşağıdakı qaydalara tabedir:

1) Sonuncu hecanın həmzə dayağı həmzədən bilavasitə əvvəlki saitə uyğun olur: $[ə]$ əlifə, $[i]$ yəyə, $[u]$ isə vava uyğun hesab edilir. Məsələn:

يَقْرَأُ oxuyur, يُقْرَأُ oxudur, تَرُدُّ pisləşmə.

2) Saitsiz həmzənin də dayağı ondan əvvəlki saitə uyğun olur.

Məsələn:

تَأْر intiqam, بُورْ mərkəz; ocaq, بئر quyu.

3) Saitsiz samitdən sonra gələn həmzənin dayağı öz saitinə uyğun olur. Məsələn:

بَدْءُ başlanğıc, هَيْءُ heyət.

4) Həmzədən əvvəlki saitsiz samit yədən ibarət olanda dayaq da bəzən ى ilə bildirilir. Bunu elə sonuncu misalımızın nümunəsində

də görmək olar: هَيْءُ / هَيْئَةٌ

5. UZLAŞAN TƏYİNİ SÖZ BİRLƏŞMƏSİ

Ərəb dilində sifətdən ibarət uzlaşan təyinlər aid olduqları (təyin etdikləri) isimdən bilavasitə sonra gəlib 'uzlaşan təyini söz birləşməsi' əmələ gətirir. Təyinlər təyinlənənlə cins, hal, kəmiyyət, qeyri-müəyyənlik və ya müəyyənlikdə uzlaşır. Məsələn:

1) A.	أَدْبٌ ثَوْرِيٌّ	inqilabi ədəbiyyat
Y.	أَدْبٍ ثَوْرِيٍّ	inqilabi ədəbiyyatın
T.	أَدْبًا ثَوْرِيًّا	inqilabi ədəbiyyatı
2) A.	ثَقَافَةٌ ثَوْرِيَّةٌ	inqilabi mədəniyyət
Y.	ثَقَافَةٍ ثَوْرِيَّةٍ	inqilabi mədəniyyətin
T.	ثَقَافَةً ثَوْرِيَّةً	inqilabi mədəniyyəti

6. İSMİ CÜMLƏ

Xəbəri ad qrupuna mənsub bir sözlə və ya söz birləşməsi ilə ifadə edilən cümləyə 'ismi cümlə' deyilir. İsmi cümlədə xəbər əksər halda mübtədadan sonra gəlir və onunla cins və kəmiyyətdə uzlaşır. Mübtədə adətən müəyyənlikdə, xəbər isə qeyri-müəyyənlikdə olur.

Ərəb dilində ismi xəbəri mübtədaya bağlayan xüsusi bir xəbər şəkilçisi yoxdur.

Nəqli ismi cümlə növlərini bir sözlə ifadə edilən mübtədaları baxımından aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1) Mübtədası xüsusi isimdən ibarət ismi cümlə. Məsələn:

رَؤُوفٌ أَبِيٌّ Rauf məğrurdur, زَيْنَبُ أَبِيَّةٌ Zeynəb məğrurdur.

2) Mübtədası şəxs əvəzliyindən ibarət ismi cümlə. Məsələn:

هُوَ أَبِيٌّ O, məğrurdur, هِيَ أَبِيَّةٌ O, məğrurdur.

3) Mübtədası işarə əvəzliyindən ibarət ismi cümlə. Məsələn:

هَذَا دَفْتَرٌ Bu, dəftərdir, هَذِهِ وَرَقَةٌ Bu, kağızdır.

4) Mübtədası müəyyənlik əlaməti olan ümumi isimdən ibarət ismi cümlə. (Müvafiq misallar müəyyənlik artikli öyrənilərkən veriləcəkdir.)

Sonralar görəcəyimiz kimi, mübtədə təkcə ayrı-ayrı sözlərlə deyil, söz birləşmələri ilə də ifadə edilir.

İsmi cümlələri xəbərləri baxımından təqribən aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1) Xəbəri xüsusi isimdən ibarət ismi cümlə. Məsələn:

هَذَا رَؤُوفٌ Bu, Raufdur, هَذِهِ زَيْنَبُ Bu, Zeynəbdir.

2) Xəbəri qeyri-müəyyənlikdə olan ümumi isimdən ibarət ismi cümlə. Məsələn:

هَذَا دَفْتَرٌ Bu, (bir) dəftərdir, هَذِهِ وَرَقَةٌ Bu, (bir) kağızdır

3) Xəbəri sifət və sifətləşdirilmiş sözdən ibarət ismi cümlə. Məsələn:

رَؤُوفٌ أَبِيٌّ Rauf məğrurdur, زَيْنَبُ أَبِيَّةٌ Zeynəb məğrurdur.

4) Xəbəri uzlaşan təyini söz birləşməsindən ibarət ismi cümlə. Məsələn:

رَؤُوفٌ أَدِيبٌ أَبِيٌّ Rauf məğrur bir ədibdir, زَيْنَبُ أَدِيبَةٌ أَبِيَّةٌ Zeynəb məğrur bir ədibdir.

İsmi xəbərin digər növləri barəsində yeri gəldikcə məlumat veriləcəkdir.

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Ucadan oxuyun, [q] və [q] samitlərinin tələffüz fərqi xüsusi fikir verin:

Azərbaycanca	Ərəbcə
qədər	[qadrın]
qüdrət	[qudratın]
naqqal	[naqqalın]
ərzaq	[ʿərzaqın]
iqtidar	[iqtidərin]

2. Fə və qaf hərflərinin I və IV şəkillərinin hər birindən bir neçə dəfə yazın.

3. Üzünü köçürün və ucadan oxuyun:

هَدَفٌ hədəf; məqsəd, أَهْدَافٌ hədəflər; məqsədlər, رِزْقٌ azuqə;

ərzaq, أَرْزَاقٌ arzuqələr, ərzaq(lar).

تَفَّ تüpürmək, تَأْتَفُّ iyrenmə; نِيفَةٌ incə, gözəl, qəşəng,

إِبْرِيْقٌ səhəng; bardaq.

4. Ərəb hərfləri ilə yazın və sözləri hərəkələyin:

[rf], [zq], [htf], [tsq].

[ʿənufun] təkəbbürlü, [raqa] xoşuna gəlmək, [hətifun] telefon.

5. Yanaşı verilmiş hərfləri söz şəklində yazın:

ت ت ف، ب ث ق، أ ي، ت ن ف، ي ت أ ن ق.

6. Fə və qaf hərflərinin II və III şəkillərinin hər birindən bir neçə dəfə yazın.

7. Üzünü köçürün və ucadan oxuyun:

فَرْدٌ fərd, أَفْرَادٌ fərdlər, قَرْنٌ yaşd, أَقْرَانٌ yaşdılar, نَفَرٌ nəfər, بَقَرَةٌ inək.

8. Ərəb hərfləri ilə yazın və sözləri hərəkələyin:

[fd], [qz], [fqd], [qfz].

[fətiyyun] gənc (sif.), [qırdun] meymun, [faqrın] kasıblıq, [qafurun] boş, xəlvət (yer).

9. Yanaşı verilmiş hərfləri bir söz şəklində yazın:

ب ق ي، ب ق ب ق، ف ق ر ا، ت ت أ ن ق و ن.

SƏKKİZİNCİ DƏRS

1. LƏM VƏ KƏF HƏRFLƏRİ

I	II	III	IV
[l] ل	ل	ل	ل
[k] ك	ك	ك	ك

Məsələn:

كَبِيرٌ söz; danışma, لَوْنٌ rəng, بَلَدٌ ölkə, لَيْلٌ gecə, تُرْكٌ türklər, لَيْكُنْ böyük, لَكِنَّ lakin, بُكْرَةٌ səhər tezdən.

2. LİQATURLAR VƏ LİQATURVARI HƏRF BİRLƏŞMƏLƏRİ

Bir-biri ilə birləşməsi nəticəsində hərflərin məruz qaldıqları dəyişikliklər təkcə öyrəndiyimiz şəkillərlə bitmir. Bəzi hallarda müəyyən hərflər öz müvafiq formasını bir qədər də dəyişərək, bitişdiyi bir, hətta iki hərflə sanki ayrılmaz bir vəhdət təşkil edir, bütöv bir hərf şəklini alır. Bir hərf şəklini almış belə hərf birləşmələrinə 'liqatur' deyilir. Bunlardan bir neçəsini qeyd edək:

(۱) ك + ا ← كا. (۲) ل + ا ← لا. (۳) ك + ل ← كل. (۴) ك + ل + ا ← كلا.

Məsələn: كَاتِبٌ yazıçı, لَایِقٌ layiq, كَلْبٌ it, كِلَابٌ itlər.

Liqaturlarla yanaşı, müəyyən şəraitdə (özlərindən əvvəlki hərflə birləşmədikdə) 'liqaturvari' şəkildə yazılan aşağıdakı hərf birləşmələri də vardır:

(۱) ب + ا ← بي (بی). (۲) ت + ي ← تي (تی). (۳) ف + ي ← في (فی).

(۴) ن + ي ← ني (نی).

Məsələn:

رَأَى رَأَى (رَأَى) o məni gördü, فِي (فِي) məğrur, أَبِي (أَبِي)

3. MİM HƏRFİ

I	II	III	IV
[m] م	م	م	م

Məsələn:

أُمُّ ana, مَا nə, تَمَامٌ tamam, أُمَّمٌ millətlər.

Aşağıdakı hərf birləşmələri də liqaturvari şəkildə yazılır:

- (۱) ب (ت، ث، ن، ي) + م ← بم (تم، ثم، نم، يم). (۲) ف (ق) + م ← قم (قم). (۳)
ه + م ← هم .
ل + م ← لم. (۴) م + م ← مم. (۵) م + ه ← مه .

Məsələn:

مُهْمٌ mühüm, مُمَكِّنٌ mümkün, أَلَمٌ kədər, رَقَمٌ rəqəm, فَمٌّ ağız, ثُمَّ sonra, مُهُمٌ mühüm.

4. MÜƏYYƏNLİYİN İFADƏSİ

Ad qruplu sözlərin müəyyənliyi leksik, morfoloji və sintaktik yollarla ifadə edilir.

Leksik mənalarına görə müəyyən hesab edilənlərə xüsusi isimlər (hətta tənvinlilər də) və əvəzlilər daxildir. Məsələn:

هَذَا bu, هُوَ o, أَنْتَ sən, زَيْدٌ Zeyd, هِنْدٌ Hind, زَيْنَبٌ Zeynəb.

Müəyyənlik ən çox morfoloji yolla – isim, sifət və ya zərflərin əvvəlinə birləşdirilən أَلْ [əl-] 'artikli' və ya 'müəyyənlik ədatı' ilə bildirilir. Artıklı qoşularkən sözün tənvinləri atılır, üçhəllililər sözlərdə adlıqda [u], yiyəlikdə [i] və təsirlikdə [ə] qalır. Məsələn:

Qeyri-müəyyənlikdə	Müəyyənlikdə
A. كِتَابٌ (bir) kitab	الْكِتَابُ kitab
Y. كِتَابٍ (bir) kitabın	الْكِتَابِ kitabın
T. كِتَابًا (bir) kitabı	الْكِتَابَ kitabı

Müəyyənliyin sintaktik yolla ifadəsi barədə sonralar məlumat

veriləcəkdir.

5. BİRLƏŞDİRİCİ HƏMZƏ VƏ VƏSLƏ İŞARƏSİ

Sözün əvvəlində gələrək 'başlanğıc həmzəsi' adlanan həmzə samiti 'ayırıcı' və ya 'birləşdirici' olur. Birincisi hər cür nitq şəraitində deyildiyi halda, ikincisi özündən əvvəl sözə və ya hətta bir səsə təsadüf etdikdə tələffüz edilmir («atılır»), həm də həmzəli söz özündən əvvəlki ilə birlikdə, ona birləşdirilmiş şəkildə deyilir. Tələffüzdə baş verən belə birləşmə hərəkəlmədə həmzəni atmaq və əvəzinə əlif hərfinin üstünə 'vəslə' (birləşmə) işarəsi (◌) qoymaqla bildirilir: أ

Birləşdirici həmzəsi olan sözlər məhdud bir qrup təşkil edir. Bunlardan biri də müəyyənlik artiklidir. Məsələn:

أَلْكَاتِبُ وَالْكِتَابُ [ʔəl-kətibu va-l-kitəbu] yazıçı və kitab

الْقَرْيَةُ الْكَبِيرَةُ [ʔəl-qaryətu-l-kəbiratu] böyük kənd

Misallarda الْكَاتِبُ və الْقَرْيَةُ sözlərindən əvvəl başqa bir söz olmadığı üçün birləşdirici həmzə ayırıcı həmzə kimi deyildiyi halda, الْكِتَابُ və الْكَبِيرَةُ sözlərindən əvvəlki sözlə birlikdə deyilmişdir.

Haqqında danışılan fonetik dəyişikliyi aşağıdakı söz birləşməsinin hallanması timsalında daha aydın görmək olar:

A. الْقَرْيَةُ الْكَبِيرَةُ [ʔəl-qaryətu-l-kəbiratu]

Y. الْقَرْيَةُ الْكَبِيرَةُ [ʔəl-qaryəti-l-kəbirati]

T. الْقَرْيَةُ الْكَبِيرَةُ [ʔəl-qaryətə-l-kəbiratə]

Qeyd. Dərslərin lüğətində birləşdirici həmzəli sözlər həmzəsiz yazılacaqdır; məs.: ابْنٌ (ابْنٌ əvəzinə).

6. UZLAŞAN TƏYİNİ SÖZ BİRLƏŞMƏSİ

(ardı)

Müəyyənlikdə olan ismin uzlaşan təyini də müəyyənlikdə olur. Uzlaşan təyinin müəyyənliyi yalnız morfoloji yolla – artiklin əlavəsi ilə bildirilir. Müqayisə edək:

زَيْنَبُ الْأَيَّامِ məğrur Zeynəb

الْقَرْيَةُ الْكَبِيرَةُ böyük kənd

Birləşdirici həmməzə tənvidən sonra gəldikdə, tənvinə tələffüzdə köməkçi [i] səsi artırılır:

رَأُوفٌ الْأَبِي [ra'ufun-il- 'əbiyyu] məğrur Rauf

7. NƏQLİ İSMİ CÜMLƏ

İsmi cümlədə mübtəda tək-cə xüsusi isim və ya əvəzliliklə deyil, həm də artikl vasitəsilə müəyyənləşdirilən ümumi isimlə ifadə edilir. Xəbər isə qeyri-müəyyənlikdə qalır. Hər iki tərəf eyni zamanda qeyri-müəyyənlikdə və ya müəyyənlikdə olsaydı, ismi cümlə deyil, uzlaşan təyini söz birləşməsi alınardı. Məsələn:

الْبَلَدُ الْكَبِيرُ Ölkə böyükdür (müq. et: بَلَدٌ كَبِيرٌ və ya الْبَلَدُ الْكَبِيرُ).

الْقَرْيَةُ الْكَبِيرَةُ Kənd böyükdür (müq. et: قَرْيَةٌ كَبِيرَةٌ və ya الْقَرْيَةُ الْكَبِيرَةُ).

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Ləm və kəf hərflərinin hər birindən bir sətir yazın.

2. Üzünü köçürün və ucadan oxuyun:

بَالٌ ağıl, نَدِيدٌ ləziz, ləzzətli, دَلِيلٌ vedrə; dolça, فِلِزٌّ metal, دَلِيلٌ dəlil,

لَقْلَقٌ leylək.

3. Ərəb hərfləri ilə yazın və sözləri hərəkələyin:

[vl], [lv], [flk], [qlv], [tlqy].

[ʻibdəlun] dəyişmə, [tavalludun] təvəllüd, [qalaqun] həyəcan, [bəl] lakin.

17. Tənvinliləri artikllə, artiklliləri tənvinlə yazın və şifahi şəkildə hallandırın:

وَلَدٌ كَبِيرٌ böyük bir uşaq, أُمٌّ كَبِيرَةٌ böyük bir ana, بَيْتٌ قَرِيبٌ yaxın bir ev, أَلْمَدِينَةُ الْقَدِيمَةُ qədim şəhər, الْبَلَدُ الْقَدِيمُ qədim ölkə, الْأُمَّةُ الْأَبْيَةُ meğrur millət.

18. Üzünü köçürün, yazılı şəkildə tərcümə edin və ucadan oxuyun:

هذه قرية. القرية كبيرة. تلك قرية كبيرة. القرية قديمة. هذا بلد قديم. البلد قريب. ذلك بلد قديم كذلك.

تلك مدينة. المدينة كبيرة. هذه مدينة كذلك. المدينة قديمة.

Lügət

قَرْيَةٌ	kənd	ذَلِكَ	o (işarə əvəz. müz.)
مَدِينَةٌ	şəhər	تِلْكَ	o (işarə əvəz. müən.)
قَرِيبٌ	yaxın	كَذَلِكَ	habelə, həmçinin, da, də

19. Öyrəndiyimiz sözlər əsasında dörd ismi cümlə yazıb hərəkələyin.

20. Əzbər öyrənin:

مَدِينَةٌ şəhər, قَرْيَةٌ kənd, قَرِيبٌ yaxın, قَدِيمٌ köhnə; qədim, ذَلِكَ o (işarə əvəz.), تِلْكَ o (işarə əvəz.), كَذَلِكَ habelə, həmçinin, da, də

DOQQUZUNCU DƏRS

1. SİN VƏ ŞİN HƏRFLƏRİ

I	II	III	IV
[s] س	س	س	س
[ş] ش	ش	ش	ش

Məsələn:

رَأْسٌ baş, فَرَّاشٌ fərraş, سَفِينَةٌ gəmi, شَابٌّ gənc, مُسْلِمٌ müsəlman, مَشْوَرَةٌ məşvərət, تَأْسِيسٌ təsis, بَيْشٌ üzügülər

2. [S] VƏ [D] SAMİTLƏRİ

Deyilişi xüsusi gərginlik ('emfaza') ilə əlaqədar olduğu üçün 'emfatik samit' adlanan bu səsləri tələffüz edərkən dilin arxa hissəsi yumşaq damağa doğru qaldırılır və bu vəziyyətdə [s] və [d] deyilməsinə çalışılır. Bu samitlər də qonşu [ə] və [i] saitlərini qalınlaşdırır. Müqayisə edək:

Azərbaycanca	Ərəbcə
səbr	[sabrən]
qəsr	[qəsrun]
Nasir	[nasırən]

Azərbaycan dilində işlənən ərəb sözlərində [d] çevrilib [z] olmuşdur. Məsələn:

Ərəbcə	Azərbaycanca
[darbətun]	zərbə
[ğadabun]	qəzəp
[ğaradun]	qərəz

3. SAD VƏ DAD HƏRFLƏRİ

	I	II	III	IV
[s]	ص	صد	صد	ص
[d]	ض	ضد	ضد	ض

Məsələn:

باصَّ avtobus, صدَّرَ döş, اِصرارٌ israr, مَصَدَّرٌ mənbə; məsdər, نصَّ mətn.

مَرَضٌ xəstəlik; mərəz, ضَرَرٌ zərər, أَضْرَارٌ zərərlər, زَرَرٌ zərərli, قَبَضٌ ələ keçirmə; həbs etmə.

4. ÖN QOŞMALAR

Rus dilində olduğu kimi, ərəb dilində də ön qoşmalar geniş şəkildə işlənir. Burada ön qoşmalar ismi yalnız yiyəlik hal vasitəsilə idarə edir.

‘Əsli’ və ‘düzəltmə’ olmaq üzrə ön qoşmalar iki cürdür. İkincilərə, əsasən, məkan və zaman bildirən isimlərdən düzələrək [ə] ilə bitən ‘zərfi ön qoşmalar’ daxildir. Müqayisə edək:

Əsli ön qoşmalar	Düzəltmə (zərfi) ön qoşmalar
فِي -da/-də	أَمَامَ ...qabağında
مِنْ -dan/-dən	وَرَاءَ ...arxasında
إِلَى -a/-ə, -ya/yə	فَوْقَ ...üstündə

‘Ayrı’ və ya ‘bitişik’ yazılmasına görə əsli ön qoşmalar iki cürdür. Bitişik şəkildə işlənən əsli ön qoşmalardan aşağıdakıları göstərək:

بِ ... ilə; -da/də; məs.: بِرَفِيقِي bir yoldaşla; بِالْمَدِينَةِ şəhərdə.

لِ ... üçün; -a/-ə; -ya/-yə; məs.: لِرَفِيقِي bir yoldaş üçün; bir yoldaşa.

كِ ... kimi; məs.: كِرَفِيقِي bir yoldaş kimi.

5. XƏBƏRİ ÖN QOŞMALI İSİMDƏN İBARƏT CÜMLƏ

İsmi cümlədə xəbər ön qoşma + isim birləşməsi ilə də ifadə edilir. Belə xəbərlər mübtədadan sonra və ya əvvəl gəlir. Birincisinə ‘düzgün sıralanma’, ikincisinə ‘inversiya’ (sözlərin yerdəyişməsi) deyilir. İnversiyadan aşağıdakı məqsədlər üçün istifadə olunur:

1) Məntiqi vurğu bildirmək üçün. Məsələn:

Düzgün sıralanma	İnversiya
رَأُوفٌ بِالْمَدِينَةِ	بِالْمَدِينَةِ رَأُوفٌ
Rauf şəhərdədir.	Şəhərdədir Rauf.

رُؤُوفٌ مِنْ قَرْيَةٍ

Rauf bir kənddəndir.

مِنْ قَرْيَةٍ رُؤُوفٌ

Bir kənddəndir Rauf.

2) Əşyanın haradasa mövcud olması haqda məlumat vermək üçün inversiya xüsusilə çox işlənir. Burada mübtəda, mövcudluğu haqda ilk dəfə məlumat verilən əşya bildirdiyi üçün qeyri-müəyyənlikdə olur. Məsələn:

أَمَامَ الْبَيْتِ مَكْتَبَةٌ. Evin qabağında bir kitabxana vardır.

فِي الْبَيْتِ مَكْتَبَةٌ. Evdə bir kitabxana vardır.

بِالْمَدِينَةِ مَكْتَبَةٌ شَهِيرَةٌ. Şəhərdə məşhur bir kitabxana vardır.

6. BİRLƏŞDİRİCİ HƏMZƏDƏN ƏVVƏLKİ HECANIN FONETİK DƏYİŞMƏLƏRİ

Öyrəndiyimiz kimi, birləşdirici həmzəsi olan söz özündən bilavasitə əvvəlki sözlə birlikdə (bir fonetik vəhdət kimi) deyilir. Yanaşı düşmüş belə sözləri bir-biri ilə birləşdirərkən, təkə birləşdirici həmzəni deməməklə (atmaqla) məsələ bitmir, bəzən birləşdirici həmzədən bilavasitə əvvəlki hecada bu və ya digər fonetik dəyişiklik də etmək lazım gəlir: uzun sait qısaldılır, qapalı heca ona köməkçi [i], [ə] və ya [u] artırmaqla açıq hecaya çevrilir və s.

Uzun saitin qısaldılmasına aid misallar:

فِي الْمَدِينَةِ [fi 'əl-mədinəti] → فِي الْإِلْمَدِينَةِ [fi-l-mədinəti] şəhərdə;

إِلَى الْمَدِينَةِ [ilə 'əl-mədinəti] → إِلَى الْإِلْمَدِينَةِ [ilə -l-mədinəti] şəhərə

Qapalı hecaya sait artırılması:

1) [ə] saitli qapalı hecaya əksər halda [i] artırılır. Məsələn:

إِبْنُ + أَلْ [əl -'ibnu] → أَلْبُنُّ [əli-bnu] oğul; مَنِ الْمُهَنْدِسُ؟ [məni 'əl-muhəndisu] →

مَنِ الْمُهَنْدِسُ؟ [məni-l-muhəndisu] (həmin) mühəndis kimdir?;

هَلِ الْمُهَنْدِسُ هُنَا؟ [həl 'əl-muhəndisu hunə] → هَلِ الْمُهَنْدِسُ هُنَا؟

هَلِ الْمُهَنْدِسُ هُنَا؟ [həli-l-muhəndisu hunə] (həmin) mühəndis buradadırmı?; إِنَّهَا كَتَبَتْ الْمَقَالََةَ؛

[ʾinnəhə kətəbət ʾəl-maqələtə] → إِنَّهَا كَتَبَتِ الْمَقَالََةَ [ʾinnəhə kətəbət-i-maqələtə] Həqiqətən o, (həmin) məqaləni yazdı.

2) مِنْ [min] -dan/-dən sözü artikldən qabaq çevrilib مِنْ [minə] olur. Məsələn:

مِنْ الْقَرْيَةِ [minə-l-qaryəti] kənddən

Birləşdirici həmzəsi olan digər sözlərdən əvvəl مِنْ çevrilib مِنْ [mini] olur. Məsələn:

مِنْ أَبِيهِ [mini-b-nihi] onun oğlundan

3) [u] saitli qapalı hecaya [u] artırılır. Məsələn:

أَنْتُمْ الْكُتَّابُ [ʾəntum ʾəl-kuttəbu] → أَنْتُمْ الْكُتَّابُ [ʾəntumu-l-kuttəbu]

Siz (həmin) yazıçılarırsınız.

7. SUAL İSMİ CÜMLƏSİ

Sual cümləsi adətən 'sual ədatı' və ya 'sözü' ilə başlanır. Bunlara aşağıdakılar daxildir:

1) هَلْ sonrakı sözlə birlikdə yazılır) və ya هَلْ 'mı/-mi' ədatı.

Məsələn:

هَلْ أَنْتَ مُهَنْدِسٌ؟ / أَنْتَ مُهَنْدِسٌ؟ Sən mühəndissənmi?

2) مَنْ 'kim?', مَا 'nə?' və ya مَاذَا 'nə?' sual əvəzlilikləri.

Məsələn:

مَا هَذِهِ؟ مَا هَذَا؟ / مَاذَا هَذَا؟ مَنْ هُوَ؟ Bu nədir?

(هَذَا və هَذِهِ sözləri nəzərdə tutulan ismin qrammatik cinsinə görə seçilib işlədilir.)

3) أَيْنَ? harada? sual zərfi. Məsələn:

أَيْنَ الْأُسْتَاذُ؟ Müəllim haradadır?

Sual sözləri ön qoşmalarla da işlədilir. Məsələn:

O, haradandır? مِنْ أَيْنَ هِيَ؟ لِمَاذَا هَذَا؟ Bu nə üçündür?

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Sin və şin hərflərinin hər bir şəklindən bir neçə dəfə yazın.

2. Üzünü köçürün və ucadan oxuyun:

ناس adamlar, فَرْشٌ fərş, سُؤالٌ sual, شَأْنٌ iş, بَسَالَةٌ qəhrəmanlıq,

بَشْرُوشٌ qızılqaz, flaminqo, تَدْرِيسٌ tədris, تَفْتِيشٌ təftiş.

3) Ərəb hərfləri ilə yazın və sözləri hərəkələyin:

[vs], [rş], [sv], [tsm], [tş], [tms], [ydhş].

[qausun] qövs, [şərikun] şərik, [tə'sisun] təsis.

4. Yanaşı verilmiş hərfləri bir söz kimi yazın:

ب ر ش ت ، م س ل م و ن ، م ؤ س س ا ت ، ت ب ش ب ش ت م .

5. Ucadan oxuyun [s] və [s], [d] və [d] samitlərinin tələffüz fərqiyyə xüsusi fikir verin:

[səra]	getmək	[sara]	olmaq
[nəsrən]	qartal	[nasrən]	qələbə
[ʼususun]	əsaslar	[ʼususun]	güldanlar
[dərbun]	yol	[darbun]	vurma; zərbə
[mədədun]	kömək;	[madadun]	əziyyət

6. Sad və dad hərflərinin hər bir şəklindən bir neçə dəfə yazın.

7. Üzünü köçürün və ucadan oxuyun:

مَصِيْرٌ Məsvir, ضِيَاءٌ işıq; ziya, صِدِيْقٌ dost, اَرْضٌ yer; ərz, قُبْرُصٌ Kipr,

تَالَةٌ tale, مَوْجِدَةٌ müqəddərat, مَعْمُونٌ məzmun, اَوْجُرٌ oğru, اَبْيَضٌ ağ.

8. Ərəb hərfləri ilə yazın və sözləri hərəkələyin:

[rs], [rd], [dd], [sd], [bsr], [ndr], [tns], [fyd],

[nususun] mətnlər, [dauda'un] səs-küy, [mənadıdu] kiçik

stollar; tumboçkalar, [iftiradun] fərziyyə.

9. Yanaşı verilmiş hərfləri bir söz kimi yazın:

أَصْوَلٌ، ضِيَاءٌ، أَلْأَرْضِي، يَتَلَصَّصُونَ، أَسْتَنْصُونَ.

10. Ucadan oxuyun, tənvinliləri artikillə, artikilliləri tənvinlə söyləyin, şifahi şəkildə hallandırın və tərcümə edin:

مَدْرَسَةٌ məktəb, مَكْتَبَةٌ kitabxana, الْكَاتِبُ yazıçı, الْقَامُوسُ lüğət,

الْأُسْتَاذُ müəllim (ali məktəbdə), مُدْرِسٌ müəllim.

11. Yuxarıdakı sözləri بـ ilə; 'da/-də' ön qoşması ilə söyləyin və şifahi şəkildə tərcümə edin.

12. Ucadan oxuyun və birləşdirici həməzədən qabaqkı hecanın fonetik dəyişmələrini izah edin:

(١) إِلَى + الْمَكْتَبَةِ ← إِلَى الْمَكْتَبَةِ. (٢) فِي + الْمَدْرَسَةِ ← فِي الْمَدْرَسَةِ. (٣) مِنْ + الْقَامُوسِ ← مِنْ الْقَامُوسِ. (٤) أَلَدٌ + إِشْتِرَاكِيَّةٌ ← الْأَشْتِرَاكِيَّةُ (sosializm). (٥) وَصَلْتُ + الْأُمُّ ← وَصَلْتُ الْأُمُّ (Ana gəldi).

13. Üzünü köçürün, yazılı şəkildə tərcümə edin və ucadan oxuyun:

(١) ما هذا؟ هذا كتاب. ما هذه؟ هذه مكتبة. ما ذلك؟ ذلك قاموس. ما تلك؟ تلك ورقة.
(٢) من أنت؟ أنا مهندس. من أنت؟ أنا مهندسة أيضا. من هو؟ أهو مهندس أيضا؟ كلا، هو مدرس. من هي؟ هل هي مدرسة أيضا؟ كلا، هي مهندسة.
(٣) أين رؤوف؟ رؤوف في البيت. أين هند؟ هي في البيت كذلك. أين زيد؟ أهو في البيت أيضا؟ كلا، هو في المدرسة. من أين هو؟ هو من قرية

Lüğət

بَيْتٌ	ev	وَرَقَّةٌ	kağız
قَامُوسٌ	lüğət	أَيْضًا	həmçinin, da, də
مُدْرِسٌ (ة)	müəllim (ə)	كَلًّا	yox, heç yox
مَدْرَسَةٌ	məktəb	مِنْ أَيْنَ؟	haradan?
مَكْتَبَةٌ	kitabxana		

14. Yuxarıdakı sözləri əzbər öyrənin.

15. Tanış sözlər əsasında ərəbcə iki nəqli və iki sual cümləsi yazıb hərəkələyin.

ONUNCU DƏRS

1. [t] VƏ [z] SAMİTLƏRİ

[s] və [d] samitlərinin tələffüzündə olduğu kimi, [t] və [z] emfatik samitlərini də deyərəkən dil yumşaq damağa doğru qaldırılır və bu vəziyyətdə adi [t] və [z] deyilməsinə çalışılır. Bu samitlərlə bir və ya qonşu hecada olan [ə] və [i] saitləri qalınlaşır. Müqayisə edək:

Azərbaycanca	Ərəbcə
Tahir	[tahirun]
mətbəx	[matbəxun]
şərt	[şartun]
zahir	[zahirun]
nizam	[nızamun]

2. TA VƏ ZA HƏRFLƏRİ

I	II	III	IV
[t] ط	ط	ط	ط
[z] ظ	ظ	ظ	ظ

Məsələn:

رَبَاطٌ əlaqə, شَوَاطِءٌ alov, طَيْرٌ quş, ظِلٌّ kölgə, مَطَرٌ yağış, مُظْلِمٌ qaranlıq, قِطٌّ pişik, فَظٌّ kobud.

3. AYN SAMİTİ

Transkripsiyada ['] ilə işarə olunan partlayışlı boğaz samiti aynı tələffüz edərkən qırtlaq əzələləri tam kipləşdirilir, aralarından gərginliklə buraxılan hava axınının yaratdığı titrəyiş şəraitində adi [a] deyilməsinə çalışılır. Ayndan sonra [ə] saiti qalınlaşır. Ayn samitini həmzə səsi ilə müqayisə edək:

Hənzəli söz	Aynlı söz
[ʾələmun] kədər, ələm	[ʾaləmun] bayraq
[suʾələun] sual	[suʾalun] öskürək
[curʾətun] cürət	[curʾatun] qurtum

4. AYN VƏ ĞAYN HƏRFLƏRİ

I	II	III	IV
[ʾ] ع	ع	ع	ع
[ğ] غ	غ	غ	غ

Məsələn:

تَغْيِيرٌ növ, صَاعٌ mayor, عَالِمٌ alim, غَالِبٌ qalib, تَعْلِيمٌ təlim, دَويْشْمَةٌ, مَانِعٌ mane, مَبْلَغٌ məbləğ.

5. ŞƏMSİYYƏ SAMİTLƏR

Tələffüzü dil və dişlərin iştirakı ilə əlaqədar olan 14 samit (ظ، ط، ض، ص، ش، س، ز، ر، ذ، د، ث، ت) 'şəmsiyyə samitlər' və ya 'şəmsiyyə hərflər' adlanır. Şəmsiyyə samitlə başlanan sözə artikl qoşulduqda artiklin [l] samiti yazıda saxlanılmasına baxmayaraq, şəmsiyyə samit kimi deyilir ("assimilyasiya" edilir). Bu hadisə hərəkələmədə l -in sukununu atmaq və şəmsiyyə hərfə təşdid qoymaqla əks etdirilir. Məsələn:

دَارٌ [dərur] ev: أَدَارٌ [ʾəl-dəru] → أَدَارٌ [ʾəd-dəru]
طَيْرٌ [tayrun] quş: أَلطَيْرُ [ʾəl-tayru] → أَلطَيْرُ [ʾat-tayru]
نُورٌ [nurun] işıq: أَلنُّورُ [ʾəl-nuru] → أَلنُّورُ [ʾən-nuru]

Söz birləşmələrində artiklin həm həmzəsi, həm də [l] hissəsi fonetik dəyişikliyə məruz qala bilər. Məsələn:

شَارِعٌ طَوِيلٌ uzun bir küçə → أَلشَّارِعُ الطَّوِيلُ [ʾəş-şəriʿu-t-tavılu]
uzun küçə

6. İŞARƏ ƏVƏZLİKLƏRİNİN UZLAŞAN TƏYİN KİMİ İŞLƏDİLMƏSİ

Sifətdən fərqli olaraq işarə əvəzliyi təyin etdiyi ümumi isimdən əvvəl gəlir. Təyin edilən söz daim artikl qəbul edir. Tərəflər bir-biri ilə təkcə müəyyənlikdə deyil, həm də cins və kəmiyyətə görə uzlaşır. (İşarə əvəzliləri hallanmadığı üçün hal uzlaşması qeyd edilməmişdir). Məsələn:

هَذِهِ (تِلْكَ) الْمَدْرَسَةُ bu (o) məktəb, هَذَا (ذَلِكَ) الْكِتَابُ bu (o) kitab.

İşarə əvəzlilərinin mübtəda və təyin vəzifələri bir-biri ilə qarışdırılmamalıdır. Müqayisə edək:

İsmi cümlə	Uzlaşan təyini söz birləşməsi
هَذَا قَامُوسٌ Bu, lüğətdir	هَذَا الْقَامُوسُ bu lüğət
هَذِهِ وَرَقَةٌ Bu, kağızdır.	هَذِهِ الْوَرَقَةُ bu kağız
ذَلِكَ بَيْتٌ O, evdir.	ذَلِكَ الْبَيْتُ o ev
تِلْكَ مَدْرَسَةٌ O, məktəbdir.	تِلْكَ الْمَدْرَسَةُ o məktəb

Müqayisədən göründüyü üzrə, ismi cümlənin xəbəri işarə əvəzliyindən sonra artikl qəbul etməmişdir, təyinlənənlər isə artikillidir.

Artikillili olub-olmamasına baxmayaraq, xüsusi isimlərin işarə əvəzliyi ilə bildirilən uzlaşan təyini bilavasitə təyinlənəndən sonra gəlir (əks təqdirdə, uzlaşan təyini söz birləşməsi deyil, ismi cümlə alınar). Müqayisə edək:

Uzlaşan təyini söz birləşməsi	İsmi cümlə
رَأُوفٌ هَذَا bu Rauf	هَذَا رَأُوفٌ Bu, Raufdur.
زَيْنَبُ هَذِهِ bu Zeynəb	هَذِهِ زَيْنَبُ Bu, Zeynəbdir.
السُّلَيْمَانِيَّةُ تِلْكَ o (həmin) Əs-Süleymaniyyə	تِلْكَ السُّلَيْمَانِيَّةُ O, Əs-Süleymaniyyədir.

7. BİR NEÇƏ TƏYİNİ OLAN UZLAŞAN TƏYİNİ SÖZ BİRLƏŞMƏSİ

Uzlaşan təyini söz birləşməsində eyni zamanda bir neçə təyin ola bilər. Belə birləşmələr quruluşca təqribən aşağıdakı şəkillərdə olur:

1) İki və daha artıq sifətdən ibarət uzlaşan təyinləri olan birləşmələr:

a) Təyinlər bilavasitə bir-birinin ardınca gəlir. Məsələn:

كِتَابٌ عَصْرِيٌّ شَهِيرٌ məşhur müasir bir kitab

رَوَايَةٌ عَصْرِيَّةٌ شَهِيرَةٌ məşhur müasir bir roman

b) Təyinlərin arasında وَ 'və' bağlayıcısı (sonrakı sözlə birlikdə deyilir və yazılır) olur. Məsələn:

كِتَابٌ شَهِيرٌ وَمُمْتَعٌ məşhur və maraqlı bir kitab

رَوَايَةٌ شَهِيرَةٌ وَمُمْتَعَةٌ məşhur və maraqlı bir roman

2) İşarə əvəzliyi və sifətdən, yaxud sifətlərdən ibarət uzlaşan təyinləri olan birləşmələr:

a) Təyinlər ümumi ismə aid olduqda işarə əvəzliyi təyinləndəndən əvvəl, sifət və ya sifətlər təyinləndəndən sonra gəlir. Məsələn:

ذَلِكَ الْكِتَابُ الشَّهِيرُ o (həmin) məşhur kitab

ذَلِكَ الْكِتَابُ الْعَصْرِيُّ الشَّهِيرُ o (həmin) məşhur müasir kitab

ذَلِكَ الْكِتَابُ الشَّهِيرُ وَالْمُمْتَعُ o (həmin) məşhur və maraqlı kitab

تِلْكَ الرِّوَايَةُ الشَّهِيرَةُ o (həmin) məşhur roman

تِلْكَ الرِّوَايَةُ الْعَصْرِيَّةُ الشَّهِيرَةُ o (həmin) məşhur müasir roman

تِلْكَ الرِّوَايَةُ الشَّهِيرَةُ وَالْمُمْتَعَةُ o (həmin) məşhur və maraqlı roman

b) Təyinlər xüsusi ismə aid olduqda işarə əvəzlilikləri birləşmənin tam sonunda gəlir. Məsələn:

رُؤُوفُ الْوَطْنِي هَذَا	bu vətənpərvər Rauf
زَيْنَبُ الْوَطْنِيَّةُ هَذِهِ	bu vətənpərvər Zeynəb
رُؤُوفُ الْوَطْنِي الشَّهِيرُ هَذَا	bu məşhur vətənpərvər Rauf
زَيْنَبُ الْوَطْنِيَّةُ الشَّهِيرَةُ هَذِهِ	bu məşhur vətənpərvər Zeynəb

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Ucadan oxuyun, [t] və [t], [d] və [d] samitlərinin tələffüz fərqi xüsusi fikir verin:

[təllun] təpə	[təllun] şəh
[fitratun] vaxt, müddət	[fitratun] təbii xüsusiyyət
[furatun] şirin, içməli (su)	[furatun] xırda (pul)
[ʿədnə] yaxınlaşdırmaq	[ʿədnə] əldən salmaq, üzmək
[nədirun] nadir	[nədirun] təzə, tər
[məradun] boyun	[məradun] xəstəlik

2. Ta və za hərflərinin hər bir şəklindən bir neçə dəfə yazın.

3. Üzünü köçürün və ucadan oxuyun:

إِفْرَاطَ ifrat, طَيَّارَةٌ təyyarə, ظَلَامٌ qaranlıq, مَطَارٌ aeroport, تَئْيَارَةٌ təyyarə limanı, مَظْلُومٌ məzlum, نَظِيمٌ sıçrama, atılma, نَظْمٌ söz.

4. Ərəb hərfləri ilə yazın və sözləri hərəkəleyin:

[vt], [tv], [rz], [zr], [ftr], [mzhr], [tlfz].

[mutribun] artist; mütrib, [mazhərun] görkəm, görünüş, [tɪflun] (südəmər) uşaq, [zafərun] qələbə, zəfər.

5. Yanaşı verilmiş hərfləri bir söz kimi yazın:

س و ط ، أ ل ف ا ظ ، ت ل ف ظ ه ، ي ت ط ي ر و ن ، س ت س ت ظ ه ر ك .

6. Ucadan oxuyun, həmzə və ayn samitlərinin tələffüz fərqi xüsusi fikir verin.

Həmzə	Ayn
[ʿardun] ərz; yer	[ʿardun] ərz etmə

[tə'limun] incitmə

[tə'limun] öyrətmə; təlim

['ibtədə'ə] başlamaq

['ibtədə'a] ixtira etmək

7. Ayn və ğayn hərflərinin hər bir şəklindən bir neçə dəfə yazın.

8. Üzünü köçürün və ucadan oxuyun:

مُعَلِّمٌ növlər, غَالِبٌ gəlib çatma, عَارِفٌ bilən; Arif, غَالِبَةٌ qələbə, مَعْلَمٌ

müəllim, مَغْرِبٌ günbatan; مَغْرِبٌ çox gözəl, بَالِغٌ böyük, نَعَمٌ bəli.

9. Ərəb hərfləri ilə yazın və sözləri hərəkələyin:

[d'], [ʿd]. [bğ], [ğb], [lğb], [l'n]

[luğatun] dil, [mə'lumun] məlum, [bey'un] satış, [nəbğun] iste –

dadlı adam.

10. Yanaşı verilmiş hərfləri bir söz kimi yazın:

ر و ع ، ع و ر ، م ع ا ه د ، ا ط ل ا ع ا ت ، س ي س ت غ ر غ و ن .

11. Ucadan oxuyun, artikl əlavə edin və artiklin [l] hissəsinin şəmsiyyə samitlərlə assimilyasiyasına xüsusi fikir verin:

رَوَايَةٌ cərəyan, ثَوْرِيٌّ inqilabi, ذَكِيٌّ yol, زَكَاةٌ zəkali; bacarıqlı, رَوَايَةٌ

roman, شَيْقٌ maraqlı, صَدِيقٌ dost, صَابِئٌ zabit, طَوِيلٌ uzun, ظُهُورٌ üzə
çixma; زُھْرٌ rəng, نَفْطٌ neft.

12. Ucadan oxuyun, şifahi şəkildə hallandırın və tərcümə edin:

تيار ثوري ← التيار الثوري، درب طويل ← درب الطويل، رواية شيقة ← الرواية الشيقة،
صديق ذكي ← الصديق الذكي.

13. Ucadan oxuyun, şifahi şəkildə hallandırın və tərcümə edin:

هذا البلد، هذه القرية، ذلك البلد، تلك القرية.

زيد هذا، هند هذه، زيد ذلك، هند تلك.

العراق هذا (ذلك)، السلیمانية هذه (تلك).

14. Ucadan oxuyun, işarə əvəzliyinin mübtəda və ya təyin bildirdiyini izah edib tərcüməsini söyləyin:

تلك مدينة / تلك المدينة، ذلك قاموس / ذلك القاموس، هذه المدرسة / هذه مدرسة، مريم

تلك / تلك مريم، عمر ذلك / ذلك عمر، تلك السلیمانية / السلیمانية تلك.

15. Ucadan oxuyun, uzlaşan təyinlərin işlədilməsi üsulunu izah edib tərcüməsini söyləyin və hallandırın:

القاهرة القديمة، القاهرة القديمة والشهيرة تلك.

16. Üzünü köçürün, yazılı şəkildə tərcümə edin və ucadan oxuyun:

العراق بلد عربي معروف. وهذا البلد العربي المعروف واقع في آسيا. هو بلد زراعي وصناعي. البلد المذكور غني بالنخيل والنفط.

بغداد عاصمة شهيرة. وهي مدينة عصرية.

بين الشعب الأذربايجاني والشعب العراقي صداقة منذ زمن طويل.

Lüğət

آسِيَا	Asiya	صِنَاعِيّ	sənaye (sif.)
الْعِرَاقُ	İraq	عَصْرِيّ	müasir
بَغْدَادُ	Bağdad	غَنِيّ	(nə iləsə) zəngin
عَاصِمَةٌ	paytaxt	وَأَقَعُ	yerləşən (yerləşir)
شَعْبُ	xalq	مَذْكُورٌ	adı çəkilmiş (zikr olunmuş)
صَدَاقَةٌ	dostluq	مَعْرُوفٌ	tanınmış, tanınan (tanınır)
نَخِيلٌ	xurma ağacları	بَيْنَ	...arasında
زِرَاعِيّ	kənd təsərrüfatı (sif.)	مُنْذُ	-dan /-dən bəri, etibarən

17. Ucadan oxuyun və ərəbcə şifahi şəkildə cavab verin:

(١) اين واقع العراق؟ (٢) هل هو بلد قديم؟ (٣) هل بغداد مدينة قديمة أيضا؟ (٤) هل العراق

بلد غني؟

18. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edin və hərəkələyin:

İraq (bir) ərəb ölkəsidir. Bu tanınmış ərəb ölkəsi Asiyadadır. İraq kənd təsərrüfatı və sənaye ölkəsidir. O, xurma (ağacları) və neftlə zəngindir. İraq (sif.) xalqı qədim xalqdır.

Bağdad qədim şəhərdir.

19. Tanış sözlər əsasında ərəb dilində dörd cümlə yazıb hərəkələyin.

ON BİRİNCİ DƏRS

1. [h] SAMİTİ

Xüsusi bir gərginliklə tələffüz edilən boğaz samitlərindəndir. Qırtlaq əzələləri tam kipləşdirilir və aralarından küylə hava buraxılır və belə halda adi [h] deyilməsinə çalışılır. [h] samiti bilavasitə sonrakı [ə] saitini qalınlaşdırır. Müqayisə edək:

Azərbaycanca	Ərəbcə
həsər	[hasrun]
təhkim	[təhkimun]
şərh	[şərhun]

2. CİM, HA VƏ XƏ HƏRFLƏRİ

I	II	III	IV
[c] ج	ح	خ	ح
[h] ح	ح	ح	ح
[x] خ	خ	خ	خ

Məsələn:

تاج tac, فَرَحْ sevinc, فَرَاهْ, حَوَّ hava; atmosfera, خَيْرٌ xeyir, تَرْجَمَةٌ tərçümə, مَلِيحٌ duzlu; məlahətli, شَيْخٌ qoca; şeyx.

Bu hərfərin III şəkli çap variantından fərqli olaraq «pilləvari» yazılır. Pillənin yuxarı hissəsi ilə birləşmə baş versin deyə, sağ tərəfdəki hərfərlər nisbətən yuxarı qaldırılaraq sətirdən aralanır. Cim, ha və ya xə hərfələri özləri bir-biri ilə birləşdiriləndə pillələrin sayı da müvafiq surətdə artır.

Bu hərfərlər də əlyazmasında ب , ت , ث , ن , ي , و və م hərfələri ilə liqaturvari birləşmələr əmələ gətirir.

3. İKİHALLI İSİMLƏR

Mühüm bir qrup isimlər tənvin qəbul etməyərək adlıq halda [u], yiyəlik və təsirlik halda [ə] ilə bitir. Məsələn:

A.	زَيْنَبٌ	Zeynəb	صَحْرَاءُ	səhra
Y.	} زَيْنَبٌ	Zeynəbin	صَحْرَاءُ	{ səhranın səhranı
T.		Zeynəbi		

Hər üç halı ayrıca əlamətlə ifadə edilən üçhalla isimlərdən fərqli olaraq bunlara 'ikihallı isimlər' deyilir.

Artıqlıq qəbul etdikdə və ya digər müəyyənlilik şəraitində belə ikihallı isimlər çevrilib üçhalla olur.

4. RƏNG VƏ YA FİZİKİ NÖQSAN BİLDİRƏN SİFƏTLƏR

Rəng və ya fiziki nöqsan bildirən sifətlər ərəb dilində digər sifətlərdən formalarının sabitliyi ilə fərqlənir: müzəkkərdə أَفْعُلُ , müənnəsdə فَعْلَاءُ modellərində olur¹. Məsələn:

Kök	Müzəkkər	Müənnəs	
حمر	أَحْمَرٌ	حَمْرَاءُ	qırmızı
بيض	أَبْيَضٌ	بَيْضَاءُ	ağ
حَدَب	أَحْدَبٌ	حَدْبَاءُ	qozbel

Tənvin qəbul etməyərək adlıq halda [u] ilə bitdikləri üçün rəng və ya fiziki nöqsan bildirən sifətlər də ikihallı isimlər kimi hallanır. Bunlar da müəyyənlilikdə çevrilib üçhalla olur. Müqayisə edək:

¹Ərəb sözlərinin böyük əksəriyyəti üç və ya dörd 'kök samiti'ndən ibarət olub az-çox sabit formalar üzrə düzəltdiyi üçün ərəb dilçiləri söz formalarını 'modelləşdirmişlər'. Belə modellərdə (vəzlərdə) ف birinci, ع ikinci, ل üçüncü və dördüncü kök samitlərini işarə edir. Sözdə təkə kök samiti deyil, sözdüzəldici sait və samitlər də olduğu üçün modellərdə bunlar 'əlavə' sait və samit hərflərlə göstərilir.

Ərəb qrammatikasında və leksikologiyasında sözləri təsvir və şərh etmək üçün modellərdən geniş istifadə olunur. Ərəb lüğətlərində sözlər əsasən kök samitlərinə görə əlifba sırası ilə verildiyi üçün modelləri yaxşı bilməyin və əlavələri kök samitlərindən fərqləndirməyin böyük praktik əhəmiyyəti vardır.

	İkihallı	Üçhallı	
A.	أَبْيَضٌ	بَيْضَاءٌ	أَلْبَيْضٌ
Y.	أَبْيَضٌ	بَيْضَاءٌ	أَلْبَيْضٌ
T.		بَيْضَاءٌ	أَلْبَيْضٌ
			أَلْبَيْضَاءٌ
			أَلْبَيْضَاءٌ

5. RƏNG VƏ YA FİZİKİ NÖQSAN BİLDİRƏN SİFƏTLƏRİN UZLAŞMA XÜSUSİYYƏTİ

İsmi cümlənin xəbəri kimi işlədilən rəng və ya fiziki nöqsan bildirən sifətlər daim adlıqda olur: Məsələn:

أَلْفَحْمُ أَسْوَدٌ Kömür qaradır; أَلْحَلِيبُ أَبْيَضٌ Süd ağdır.

Uzlaşan təyin kimi işlədikdə bu sifətlər qeyri-müəyyənlikdə ikihallı, müəyyənlikdə üçhallı olması xüsusiyyətini qoruyub saxlayır. Məsələn:

Qeyri-müəyyənlikdə

	Müzəkkər	Müənnəs
A.	لَوْنٌ أَحْمَرٌ	وَرَقَةٌ حَمْرَاءٌ
Y.	أَحْمَرٌ	حَمْرَاءٌ
T.		

Müəyyənlikdə

	Müzəkkər	Müənnəs
A.	الَّلَوْنُ الْأَحْمَرُ	الَّلَوْرَقَةُ الْأَحْمَرَاءُ
Y.	الَّلَوْنِ الْأَحْمَرِ	الَّلَوْرَقَةِ الْأَحْمَرَاءِ
T.	الَّلَوْنَ الْأَحْمَرَ	الَّلَوْرَقَةَ الْأَحْمَرَاءَ

Tərcüməsi: qırmızı rəng, qırmızı rəngin, qırmızı rəngi; qırmızı kağız, qırmızı kağızın, qırmızı kağızı.

6. UZLAŞMAYAN TƏYİNİ SÖZ BİRLƏŞMƏSİ

İsimplərin və ya 'isimləşdirilən' hər bir sözün yiyəlik hal vasitəsilə bir-birinə birləşməsinə [*idafə*] 'izafət' və ya 'uzlaşmayan təyini söz birləşməsi' deyilir. Rus dilində olduğu kimi, ərəb dilində də təyinlənən əvvəl, təyin isə sonra gəlir (məs.: книги писателей, книги писателей мира, издание книг писателей мира və s.).

Ərəb dilində çox işlənən söz birləşmələrindən olan izafətin aşağıdakı qrammatik xüsusiyyətləri vardır:

1) Təyinlənən söz izafət tərkibində təyinlənməklə yanaşı, qrammatik müəyyənlik də kəsb etdiyi üçün tənvinə ehtiyac olmadan, adlıqda [u], yiyəlikdə [i], təsirlikdə [ə] qəbul edir.

2) Təyin daim yiyəlik halda olur. Müəyyənlikdə və qeyri-müəyyənlikdə olması isə cümlənin tələbindən asılıdır.

İzafət 'ikitərəfli' və 'çoxtərəfli' olur. Sonuncusuna 'izafət zənciri' də deyilir. Burada hər sonrakı isim bilavasitə özündən əvvəlki yiyəlik hal vasitəsilə təyin edərək ona qrammatik müəyyənlik və ya qeyri-müəyyənlik verir. Burada və "ikitərəfli" izafətdə təyinlənənin qrammatik müəyyənlikdə və ya qeyri-müəyyənlikdə olması ondan sonra gələn sözün müəyyənlikdə və ya qeyri-müəyyənlikdə olmasına uyğun olaraq dəyişir. Beləliklə, özündən sonra təyini artikli söz və yaxud xüsusi isimdirsə, təyinlənən "tam müəyyənlik"də, əks təqdirdə "qeyri-müəyyənlik"də, daha dəqiq desək, "natamam müəyyənlik"də olur. (İzafətin birinci tərəfinin qeyri-müəyyənliyi heç də tənvinlərlə bildirilən qeyri-müəyyənliklə bərabər tutulmamalıdır. Bunu izafətin birinci tərəfinin təyinlərinin uzlaşmasında da görəcəyik.)

İkitərəfli izafət

كِتَابُ أَسْتَاذٍ (naməlum bir) müəllimin (naməlum bir) kitabı

كِتَابُ الْأَسْتَاذِ (məlum) müəllimin (məlum) kitabı

Çoxtərəfli izafət

كِتَابُ أَسْتَاذٍ مَعْهَدٍ (naməlum bir) institutun (naməlum bir) müəlliminin kitabı

كِتَابُ أَسْتَاذٍ الْمَعْهَدِ (məlum) institutun (məlum) müəlliminin kitabı

Azərbaycan və rus dillərində olduğu kimi, formal baxımdan izafət zənciri intihəsiz dərəcədə uzadıla bilər. Məs.: (V←IV← III←II←I) [müq. et: ölkə(nin) şəhərləri(nin) institutları(nın) müəllimləri (nin) kitablarının adları [названия книг преподавателей институтов городов страны]. Lakin belə birləşmələr üslub cəhətdən ağır olduğu üçün adətən izafət zəncirində 3–4 söz iştirak edir. Sonralar öyrənəcəyimiz kimi, sözlər arasında yiyəlik hal vasitəsilə əmələ gətirilən 'təyin – təyinlənən' əlaqəsini saxlamaq üçün izafəti «əvəzedən» və ya «yüngülləşdirən» vasitələrdən də istifadə olunur.

□

İzafətin birinci sözünün hallanmasına 'tərkibi vəziyyətdə hallanma' deyilir.

7. MÜBTƏDA VƏ XƏBƏRİN TƏYİNİ SÖZ BİRLƏŞMƏSİ İLƏ İFADƏSİ

İsmi cümlənin baş üzvləri tək-cə ayrı-ayrı sözlərlə deyil, onların ətrafında toplaşaraq 'mübtəda qrupu' və 'xəbər qrupu' əmələ gətirən söz birləşmələri ilə də ifadə olunur. Mübtəda və xəbərin təyini söz birləşmələri ilə ifadəsi xüsusilə geniş yayılmışdır. Bunların ən tipik növlərini qeyd edək:

1) Yalnız mübtədasi və ya yalnız xəbəri uzlaşan təyini söz birləşməsindən ibarət ismi cümlə. Məsələn:

الْقَامُوسُ الْكَبِيرُ عَلَى الطَّائِلَةِ Böyük lüğət stolun üstündədir.

الْقَامُوسُ عَلَى الطَّائِلَةِ الْكَبِيرَةِ Lüğət böyük stolun üstündədir.

2) Baş üzvlərinin hər ikisi uzlaşan təyini söz birləşməsindən ibarət ismi cümlə. Məsələn:

الْقَامُوسُ الْكَبِيرُ عَلَى الطَّائِلَةِ الْكَبِيرَةِ Böyük lüğət böyük stolun üstündədir.

3) Yalnız mübtədasi və ya yalnız xəbəri ikitərəfli və ya çoxtərəfli izafətdən ibarət ismi cümlə. Məsələn:

قَامُوسُ الْأُسْتَاذِ عَلَى الطَّائِلَةِ Müəllimin lüğəti stolun üstündədir.

الْقَامُوسُ عَلَى طَائِلَةِ عُرْفَةِ الدَّرْسِ Lüğət dərş otağının stolunun üstündədir.

4) Baş üzvlərinin hər ikisi ikitərəfli və ya çoxtərəfli izafətdən ibarət ismi cümlə. Məsələn:

قَامُوسُ الْأُسْتَاذِ الْمَعْمَدِ عَلَى طَائِلَةِ عُرْفَةِ الدَّرْسِ İnstitutun müəlliminin lüğəti dərş otağının stolunun üstündədir.

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Ucadan oxuyun, [h] və [ħ] samitlərinin tələffüz fərqi xüsusi fikir verin:

[hərabun]	qaçma	[ħərbun]	müharibə
[təhdidun]	qorxutma, təhdid	[təhdidun]	müəyyən etmə
[şərihun]	acgöz	[fərihun]	şad

2. Cim, ha və xə hərflərinin hər bir şəkildən bir neçə dəfə yazın.

3. Üzünü köçürün və ucadan oxuyun:

بُرْجُ bürc, شَرْحُ şərħ, أَخٌ qardaş, جَمِيلٌ gözəl, حِفْظٌ hifz etmə, قوروما, خَرِيفٌ payız, دُخُولٌ daxil olma, تِجَارَةٌ ticarət, بَحْرٌ dəniz, اِفْتِخَارٌ iftixar, قَارٌ qar, فَتْحٌ fəth etmə, تَارِيخٌ tarix.

4. Ərəb hərfləri ilə yazın və sözləri hərəkələyin:

[dx], [xd], [dxl], [src], [crs], [thkm].

[muhkəmun] möhkəm, [‘istihkəmun] istehkam, [hakimun] hakim, [‘ixtisasun] ixtisas.

5. Yanaşı verilmiş hərfləri bir söz kimi yazın:

خ ب ز ، أ ب ر ا ج ، م ت خ ر ج ، ي ن ح ن ح و ن ، س ت س ت د م ا ن .

6. Cim, ha və xə hərflərinin liqaturvari əlyazması nümunələrinin hər birini bir neçə dəfə yazın.

7. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə hallandıraraq tərcümə edin:

بَغْدَادُ Bağdad, مِصْرُ Misir, مَرْيَمُ Məryəm.

8. Yazılı şəkildə hallandırın və tərcümə edin:

قَفْرَاءُ (naməlum bir) səhra, الْقَفْرَاءُ (məlum) səhra.

9. Ucadan oxuyun, hallandırın, müənnəslərini və müəyyənlik formalarını söyləyin:

أَزْرَقُ göy, أَسْوَدُ qara, أَسْمَرُ qarabuğdayı; əsmər, أَحْرَسُ lal, أَطْرَشُ kar, أَعْوَزُ təkgöz, taygöz.

10. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə hallandırın:

لَوْنٌ أَزْرَقٌ mavi rəng, لَوْحٌ أَسْوَدٌ qara lövhə, شَيْخٌ أَطْرَشٌ kar qoca, سَمَاءٌ

زُرْقَاءٌ mavi səma, اِمْرَأَةٌ طَرِشَاءٌ kar qadın.

11. Yuxarıdakı söz birləşmələrini artikllə yazıb hərəkələyin.

12. Ucadan oxuyun və hallandırın:

طَالِبٌ جَامِعَةٍ (naməlum bir) universitetin (naməlum bir) tələbəsi, مَقَالَةٌ طَالِبِ جَامِعَةٍ (naməlum bir) institutun (naməlum bir) talibəsi, مَقَالَةٌ طَالِبِ جَامِعَةٍ (naməlum bir) universitetin (naməlum bir) tələbəsinin məqaləsi, مَقَالَةٌ طَالِبَةِ مَعْهَدٍ (naməlum bir) institutun (naməlum bir) talibəsinin məqaləsi, عُنْوَانٌ مَقَالَةِ طَالِبِ جَامِعَةٍ (naməlum bir) universitetin (naməlum bir) tələbəsinin (naməlum bir) məqaləsinin adı, عُنْوَانٌ مَقَالَةِ طَالِبَةِ جَامِعَةٍ (naməlum bir) universitetin (naməlum bir) talibəsinin (naməlum bir) məqaləsinin adı.

13. مَعْهَدٌ və جَامِعَةٌ sözlərinə artikl qoşmaqla yuxarıdakı izafət birləşmələrini söyləyin.

14. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Qahirə şəhəri, Bağdad şəhəri, Misrin paytaxtı, İraqın paytaxtı, Qahirə şəhərinin sakinləri, Bağdad şəhərinin şəkilləri, İraqın paytaxtının adı.

Lüğət

Misir مِصْرُ

Qahirə الْقَاهِرَةُ

paytaxt عَاصِمَةٌ

sakinlər سُكَّانٌ

ad اِسْمٌ

şəkillər صُورٌ

15. Ucadan oxuyun, mübtəda və xəbərini nə ilə ifadə olunduğunu izah edin:

- (۱) القاهرة مدينة جميلة. (۲) مدينة بغداد عاصمة العراق. (۳) عاصمة مصر مدينة القاهرة.
(۴) اسم عاصمة جمهورية تونس. (۵) تونس الجميلة مدينة قديمة وعصرية.

16. Ərəb dilində baş üzvləri təyini söz birləşmələrindən ibarət dörd cümlə yazıb hərəkələyin.

17. Üzünü köçürün, yazılı şəkildə tərcümə edin və ucadan oxuyun:

مصر واقعة في شمال قارة أفريقيا. تأريخ بلد مصر عائد الى زمن قديم. في الوقت الحاضر هي جمهورية كبيرة في الشرق العربي. عدد سكان جمهورية مصر أكثر من ستين مليون نسمة. عاصمة البلد مدينة القاهرة. هي مدينة جميلة وعصرية على نهر النيل. بين الجمهورية الأذربايجانية وجمهورية مصر علاقات التعاون الاقتصادية.

Lügət

أَفْرِيقِيَا	Afrika	عَدَدٌ	say
قَارَةٌ	qitə	جَمِيلٌ	gözəl
جُمْهُورِيَّةٌ	respublika	حَاضِرٌ	indiki, hazırkı
نَسْمَةٌ	nəfər	عَائِدٌ إِلَى	gedib çıxan (çixır)
عَلَاقَاتٌ	əlaqələr	أَكْثَرُ مِنْ سِتِّينَ مَلْيُونٍ ...	altmış milyondan artıq
تَعَاوُنٌ	əməkdaşlıq		

18. Ucadan oxuyun və ərəbcə cavab verin:

- (۱) اين واقعة مصر؟ (۲) هل تأريخ مصر قديم؟ (۳) هل عدد سكان جمهورية مصر كبير؟ (۴) ما اسم عاصمة البلد المذكور؟ (۵) أي مدينة جميلة؟

19. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Misir Afrika qitəsi ölkəsidir. Ərəb Şərqi (h ə r f ə n : Şərqi) böyük respublikasıdır. Ölkənin paytaxtının adı Qahirədir. Qahirə şəhəri gözəl bir şəhərdir. Ölkənin sakinlərinin sayı 60 milyon nəfərdən çoxdur.

Azərbaycan Respublikası ilə adı çəkilmiş ölkə arasında iqtisadi əməkdaşlıq əlaqələri vardır.

ON İKİNCİ DƏRS

1. HƏMZƏ DAYAQLARININ ORFOQRAFIYASI

Öyrəndiyimiz kimi, həmzə orfoqrafik işarəsi sözün əvvəlində daim $\bar{[ʔ]}$, $\acute{[ʔ]}$ və ya $\dot{[ʔ]}$ kimi, $[ʔ]$ və $[ə]$ səs birləşmələrində $\bar{[ʔ]}$ kimi, sözün sonunda saitsiz samit hərfdən və ya uzun sait bildiren hərfdən sonra, sözün daxilində isə $[ə]$ -dən sonra gələrək $[ə]$ qəbul etdikdə dayaqsız şəkildə yazılır.

أَرْض yer; أَرْز , أَفُق üfüq, إِرْت irs, آبِد vəhşi, مَآرِب məqsədlər, arzular, شَيْء şey, مَجِيء gəlmə; gəliş, تَسَاءَل bir-birinə sual vermək.

Digər orfoqrafik şəraitdə həmzənin orfoqrafiyası aşağıdakı kimidir:

1) Həmzə ilə bitən sözdə dayaq ondan bilavasitə qabaqkı saite uyğun şəkildə seçilir: $[ə]$ əlifə, $[i]$ yəyə və $[u]$ vava uyğun hesab olunur. Məsələn:

$[\text{yaqra}'u] \rightarrow \text{يَقْرَأ}$ oxuyur, $[\text{yuqri}'u] \rightarrow \text{يُقْرِئ}$ oxudur, $[\text{təraddu}'un] \rightarrow \text{تَرَدُّو}$ pisləşmə.

2) Dayaq saitlərin üstünlüyü tələbinə görə yazılır. Həmzənin saiti ondan bilavasitə əvvəlki və sonrakı saitle müqayisə edilir: üstün sait hansıdırsa, dayaq da ona uyğun hərflə yazılır. $[i]$ saiti $[u]$ və $[ə]$ -dən, $[u]$ saiti $[ə]$ -dən, hər üç sait isə saitsizlikdən üstün tutulduğu üçün dayaq da müvafiq surətdə aşağıdakı variantların birində olur:

$[i]$ -nin üstünlüyü şəraitində ($\bar{}$, $\acute{}$). Məsələn:

سُئِلَ soruşulmaq ($\bar{}$), يَبْتَدِئُونَ başlayırlar ($\bar{}$), يَيْس ümidini itirmək ($\bar{}$), فَنَّة dəstə ($\bar{}$), أَسْئَلَةٌ suallar ($\bar{}$), بُنْر quyu ($\bar{}$).

$[u]$ -nun üstünlüyü şəraitində ($\bar{}$, $\acute{}$) Məsələn:

بِئْس mərd olmaq ($\bar{}$), سُؤَالٌ sual ($\bar{}$), مَشْؤُومٌ uğursuz, məşum ($\bar{}$), بُؤْرَةٌ mərkəz; ocaq ($\bar{}$).

[ə]-nin üstünlüyü şəraitində (أ, إ) Məsələn:

إِسْأَن soruş! (أَ—), دَأْب səy (أَ—).

3) Həmzə dayaqlarının yazılmasında aşağıdakı «uyğunsuzluqlara» da təsadüf olunur:

a) Saitsiz yədən sonra gələrkən [u] və ya [ə] saitli həmzənin dayağı د kimi də yazılır. Məsələn:

مَيْوُس ← مَيْوُس ümidini itirmiş; məyus, هَيْئَة ← هَيْئَة heyət

b) Bəzi digər sözlərdə də و və ya أ əvəzinə د yazılır.

Məsələn:

شُنُون ← شُنُون işlər, مَشُونُم ← مَشُونُم uğursuz, ümitsiz,
مَسْأَلَة ← مَسْأَلَة məsələ.

c) Ayırıcı həmzəsi olan sözlərin əvvəlinə ön qoşma artırıldıqda ön qoşmanın saiti həmzənin orfoqrafiyasına təsir etmir. Məsələn:

أَب ata → أَب ata ilə, أخت bacı → لأخت bacı üçün

Lakin bu qayda ədatlara aid deyildir. Məsələn:

لَا + أَنْ + لَ → لئلاً ... ki ... ma / mə (inkar)

2. HƏMZƏ İLƏ BİTƏN SÖZLƏRDƏ TƏNVİN-FƏTHƏNİN ORFOQRAFİYASI

Həmzə ilə bitən sözlərin tənvin-fəthəsi gah əliflə, gah da əlifsiz yazılır.

Əliflə yazılanlara daxildir:

1) [u] saitindən sonra gələn həmzənin tənvin-fəthəsi. Məsələn:

هُنُوءًا sakitliyi, كَانَ مَمْلُوءًا dolu idi.

2) Saitsiz (sukunlu) samitdən sonra gələn həmzənin tənvin-fəthəsi. Məsələn:

جُزْءًا hissəni, بَدْءًا başlanğıcı, مَرْءًا kişini; adamı.

3) [y] samitindən və ya [i] saitindən sonra gələn həmzənin tənvin-fəthəsi. Məsələn:

شَيْئًا bir şeyi, هَنِيئًا مَرِيئًا Nuş olsun!

Təvvin-fəthənin dayaqsız yazılmasına isə əsasən həmzəsi [ə] saitindən sonra gələn sözlərdə təsadüf olunur. Məsələn:

مَسَاءً axşam vaxtı, اِبْتِدَاءً ...başlayaraq.

3. HƏMZƏ SAMİTİNİN [y] VƏ [ə] SƏSLƏRİ İLƏ ƏVƏZ EDİLMƏSİ

Bəzi sözlərdə həmzə samiti ي samiti ilə əvəz edilə bilər, lakin bu kimi sözlərin hər iki yazılış növünə də təsadüf olunur. Məsələn:

رِيَاسَةٌ ← رِئَاسَةٌ başçılıq; prezidium

عَبَايَةٌ ← عَبَاءَةٌ əba

بِدَايَةٌ ← بِدَاءَةٌ başlanğıc

مِلَايَةٌ ← مِلَاءَةٌ örtük

إِبَايَةٌ ← إِبَاءَةٌ rədd

Sözlərin nisbətən az bir qismində həmzə [ə] saiti ilə əvəz edilir, lakin bunlar da yuxarıda olduğu kimi, hər iki formada işləyə bilər. Məsələn:

رَايَةٌ ← رَائِيَةٌ bayraq

تَارِيحٌ ← تَارِيحٌ tarix

4. QƏDİM ORFOQRAFİYANIN İZLƏRİ

Bir qrup sözlərdə [ə] saitinin olmasına baxmayaraq, yazıda əlif hərfi ilə göstərilir.

Əlif hərfi yazılmayan bu kimi sözlərdə samitdən sonra məhz [ə] saitinin olduğunu bildirmək üçün hərəkələmədə samit hərfin üstünə kiçik əlif işarəsi qoyulur. Məsələn:

هَذَا → هَذَا bu, ذَلِكَ → ذَلِكَ o, هَؤُلَاءِ → هَؤُلَاءِ bunlar, lakin.

Aşağıdakı sözlər də bu qəbildəndir:

إِسْحَاقُ [ʿiṣḥaqu] İshak, إِبْرَاهِيمُ [ʿibrahimū] İbrahim, إِسْمَاعِيلُ [ʿisməʿilu] İsmayıl, قِيَامَةٌ [qiyəmätun] qiyamət.

حَيَاةٌ → حَيَاةٌ [hayätun] həyat, صَلَاةٌ → صَلَاةٌ [salätun] namaz,

زَكَاةٌ → زَكَاةٌ [zəkätun] zəkat.

5. BƏZİ XARİCİ SÖZLƏRİN ORFOQRAFIYASI

Bəzi ümumi və xüsusi xarici adlar ərəb hərfləri ilə müxtəlif orfoqrafik şəkillərdə yazılır. Məsələn:

Oktyabr	أُكْتُوبِرُ	أُكْتُوبِرُ	
Demokratik	دِيمُوقْرَاطِيٌّ	دِيمُوقْرَاطِيٌّ	
Azərbaycan	أَذْرَبَيْجَانُ	أَذْرَبَايْجَانُ	أَذْرَبَيْجَانُ
Avropa	أُرُوبَا	أُورُبَا	
Amerika	أَمِيرِكَا	أَمْرِيكَا	أَمِيرِيكَا
Afrika	إِفْرِيْقِيَا	أَفْرِيْقِيَا	إِفْرِيْقِيَا
Liviya	لُوبِيَا	لِيْبِيَا	
Suriya	سُورِيَّةُ	سُورِيَا	

6. ƏLAVƏ HƏRFLƏR

Bəzi hallarda, xüsusilə elmi ədəbiyyatda xarici sözləri yazarkən bir sıra əlavə hərflərdən və müxtəlif hərf birləşmələrindən istifadə olunur ki, bunlar əsasən aşağıdakılardan ibarətdir:

- 1) [p] پيلوپونيز؛ پ , پ , پ , پ Pelepones
- 2) [q] غلاسغو؛ غ , غ , غ , غ Qlazko
- 3) [v] سولوفييق؛ ق , ق , ق , ق Solovyev
- 4) [g] گنجوي؛ گ , گ , گ , گ Gəncəvi
- 5) [u] تسوشيما؛ ت + س Susima

6) [ç] تشيليابينسك؛ چ , چ , چ , چ ج , چ , چ ج + ت ش [ç] Çelyabinsk

چاپاييف Çapayev

7) ه hərfi bir sıra xarici sözlərin sonunda işlədilərək [h] səsini deyil, [ə] saitini bildirir, həm də heç bir hərəkə qəbul etmir (hallanmır).
Məsələn:

فنلندِه Finlandiya, هولندِه Hollandiya, كنجِه Gəncə, بحر مرمِه Mərmərə dənizi.

7. BƏZİ SÖZLƏRİN İXTİSARLA YAZILMASI

Ərəb əlifbasının xüsusiyyəti belədir ki, burada Azərbaycan, rus və s. dillərdən fərqli olaraq yalnız məhdud bir qrup söz və ifadə ixtisarla yazılır. Məsələn:

إلى آخرِه → إلخ ['ilə 'əxirihi] və i.a. (hər fə n: axırınadək)

كيلوغرام → ك.ك.غ. [kiluğramun] kq (kiloqram)

كيلومتر → ك.ك.م. [kilumətrun] km (kilometr)

وكالة الأنباء العرَاقِيَّة → و.ا.ع. [wəkələtu-l-'ənbə'i-l-'iraqıyyətu] İraq Xəbərler Agentliyi

Bu kimi ixtisarlardan sayı tədricən artmaqdadır. Belə ixtisarlardan hərbi mənbələrdə xüsusilə çox istifadə olunur.

8. ƏBCƏD HƏRFLƏRİ VƏ ƏBCƏD HESABI

Ərəb əlifbasını təşkil edən 28 hərflər qədimdən bəri ədədləri işarə etmək üçün də işlənir. Ədədləri bildiren ərəb hərfləri müasir əlifba sırası ilə deyil, qədimdə qəbul olunmuş əlifba sırası ilə işlədilir ki, bunlara “əbcəd hərfləri” deyilir.

Əbcəd hesabı ilə aşağıdakı kimidir:

1 – ا	10 – ي	100 – ق
2 – ب	20 – ك	200 – ر
3 – ج	30 – ل	300 – ش

4- د	40 - م	400 - ت
5- ه	50 - ن	500 - ث
6- و	60 - س	600 - خ
7- ز	70 - ع	700 - ذ
8- ح	80 - ف	800 - ض
9- ط	90 - ص	900 - ظ
		1000 - غ

Əbcəd hərflərini sırası ilə yadda saxlamaq üçün aşağıdakı 8 süni sözdə qruplaşdırmışlar:

سغنص [kələmən], كلمن [huttı], حطي [havvaz], هوز [ʿəbcəd], أبجد [səʿfas], قرشت [qaraşət], ثخذ [səxiz], ضغط [daziğ].

Məsələn:

1989 - غظظ - 1970, غظع - 1962, غظسب - 313, شيج - 25, كه - 19, يط

Müasir ərəb yazısında əbcəd hərflərindən xüsusən sadalama məqsədilə çox istifadə olunur. Məsələn:

(١) ← (٢ . ١) ← (٣ . ٢) ← (٤ . ٣) ← د .

9. RIQ'İ XƏTT

Ərəb yazısında müxtəlif növ kalliqrafik xətlər vardır. Bunlardan 'riq'i', 'nəxi', 'farisi', 'divani', 'sülsi' (və ya 'sülüsi') və 'kufi' adlanan kalliqrafik xətlərə nisbətən çox rast gəlmək olur.

Aşağıda وَأَنْتَ لَعَلَى خَلْقٍ عَظِيمٍ «Həqiqətən sən ali xasiyyətli sən» (Quran) cümləsinin xətt adları sırasına uyğun şəkildə yazılmış xətt variantları verilir:

وانك لعلى خلق عظيم
وانك لعلى خلق عظيم
وانك لعلى خلق عظيم

وانك لعلى خلق عظيم

وانك لعلى خلق عظيم

وانك لعلى خلق عظيم

Əlyazmasında çox vaxt rıq'i xətdən istifadə edildiyi üçün ərəb hərflərinin bu xətlə yazılmış nümunələri ilə tanış olaq:

ض	ض	ض	ض	ض	ض	ض	ض
ط	ط	ط	ط	ط	ط	ط	ط
ظ	ظ	ظ	ظ	ظ	ظ	ظ	ظ
ع	ع	ع	ع	ع	ع	ع	ع
غ	غ	غ	غ	غ	غ	غ	غ
ق	ق	ق	ق	ق	ق	ق	ق
ك	ك	ك	ك	ك	ك	ك	ك
ل	ل	ل	ل	ل	ل	ل	ل
م	م	م	م	م	م	م	م
ن	ن	ن	ن	ن	ن	ن	ن
ه	ه	ه	ه	ه	ه	ه	ه
و	و	و	و	و	و	و	و
ي	ي	ي	ي	ي	ي	ي	ي

Hərfləri öz ilkin 2-4 şəklində qaldığı və daha aydın oxunduğu üçün çapda əsasən nəsx xəttindən istifadə olunur.

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Üzünü köçürün, həmzənin dayaqlı və dayaqsız yazılmasının və dayaqların seçilməsinin səbəblərini izah edin:

أَمْرٌ iş, أُمُورٌ işlər, إِمْرَةٌ əmr, أَمْرٌ əmr edən; amir, مَأْمُورٌ əmr almış; مَأمُورٌ qəsd, مُمَأمِرَةٌ qəsd, أُمراءُ başçılar; əmirilər.

لأَ parıldamaq, تَلَأُو parıltı, لُوُو mirvarilər, لُوُوُو mirvari dənəsi, لُوُوُوُو mirvaridən düzəldilmiş, mirvari rəngli, لَأِي mirvarilər.

بئس qüdrət; bəla, بئس kədərlənmək, بئس bədbəxtlik, بئس bədbəxt olmaq, بئس pis olmaq, بئس bədbəxt, بئس / بئس bədbəxt, dərd, bəla, بئس bədbəxtlər.

2. Ərəb hərfləri ilə yazın və hərəkələyin:

[əbun] ata, [ummun] ana, [ibnun] oğul, [əbu] avqust, [zamənu] susamış, [tau'əmun] əkiz, [tava'imu] əkizlər, [məbdə'un] başlanğıc; prinsip, [fu'ədun] ürək; könül, [əf'idəun] ürəklər; könüllər, [nə'umun] yuxucul adam, yatağan, [fə'lun] yaxşı əlamət; fal, [təfə'ulun] nikbinlik, optimizm, [mutəfə'ilun] nikbin, optimist, [mi'ətun] yüz, [rad'i'un] pis, [dər'un] itələmə; uzaqlaşdırma, [cuz'un] hissə, [cuz'əni] iki hissə, [asdıqa'ukum] dostlarınız, [asdıqa'ikum] dostlarınızın, [asdıqa'əkum] dostlarınızı.

3. Təsirlik halda verilmiş aşağıdakı sözləri tənvin-fəthənin orfoqrafiyasına xüsusi fikir verməklə ərəb hərfləri ilə yazın və hərəkələyin:

[nəbi'ən] peyğəmbəri, [su'ən] pisliliyi, [məl'ən] doldurmağı, [mələ'ən] camaatı, [imtilə'ən] doluluğu, [seyyi'ən] pisi.

4. Əlifbanın əlavə hərflərinin hər birindən bir neçə dəfə yazın.

5. Əbcəd hərflərinin cəmləşdirdiyi 8 süni sözü əzbərdən deyın.

6. Bildirdikləri ədədləri rəqəmlərimizlə yazın:

و، م، ض، ك، ع، ر، خ، ط، ظ، ص، ح، غ، فط.

7. Əbcəd hərfləri ilə yazın:

.۱۹۹۹, ۱۹۷۳, ۶۶۶, ۲۲۲, ۸۶, ۲۴, ۲۸, ۱۵, ۱۰, ۵

8. Riq'i xətlə yazılmış hərflərin hər birindən bir neçə dəfə yazın.

9. Riq'i xətlə yazın, ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin.¹

قارة آسيا، بناية أنيقة، عاصمة جميلة وعصرية، تاريخ بغداد، علاقات الصداقة، عدد

¹ Sonrakı dərslərdə də ərəbcə yazıları riq'i xətlə köçürmək məsləhətdir.

سكان مصر، بلد كبير في الشرق العربي، تأريخ علاقات التعاون الاقتصادي بين الجمهورية الأذربايجانية والجمهورية العراقية.

ها هنا خارطة قارة آسيا وخارطة قارة افريقيا. العراق وسوريا ولبنان وفلسطين والاردن والكويت والعربية السعودية واليمن والامارات العربية المتحدة والبحرين وقطر واقعة في قارة آسيا. مصر وليبيا وتونس والجزائر ومراكش ومورتانيا والسودان واقعة في قارة افريقيا. بين آذربايجان والشرق العربي علاقات الصداقة والتعاون الاقتصادي.

Lüğət

هُنَا budur (burada)	الأردنُ İordaniya
خارطة xəritə	قطرُ Qatar
صداقة dostluq	ليبيا Liviya
سوريا، سوريًا Suriya	مراكش Mərakeş
لبنان Livan	العربية السعودية Səudiyyə Ərəbistanı
فلسطين Fələstin	الإمارات العربية المتحدة Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri

10. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

Hazırda (hazırkı vaxtda) iyirmidən artıq ərəb dövləti (vardır). Ərəb dövlətləri Asiya qitəsində və Afrika qitəsində yerləşir. Bu dövlətlərin əhalisinin sayı təqribən iki yüz milyon nəfərdir.

Azərbaycanla həmin dövlətlər arasında iqtisadi əməkdaşlıq və dostluq əlaqələri (vardır).

Lüğət

Dövlətlər	دَوْلٌ
İyirmidən artıq dövlət	أَكْثَرُ مِنْ عِشْرِينَ دَوْلَةً
Təqribən iki yüz milyon nəfər	حَوْلِي مِئَتِي مَلْيُونٍ نَسَمَةٍ

11. Üzünü köçürün, ucadan oxuyun və yazılı şəkildə tərcümə edin:

ها هي خارطة عاصمة الجمهورية الأذربايجانية. اسم العاصمة مدينة باكو. هي واقعة على شاطئ بحر الخزر. ها هنا كورنيش. قرب الكورنيش جادة عمال النفط. ها هناك دار الحكومة. قرب هذه الدار فندق "آذربايجان". ها هناك جادة أخرى. اسم الجادة جادة مشهدي عزيز بيكوف.

هذه بناية أكاديمية العلوم. هناك وراء هذه البناية جامعة باكو. أنا طالب الجامعة.

Lügət

جَادَةٌ	prospekt	عُمَالُ النَّفْطِ	neftçilər
جَامِعَةٌ	universitet	أُخْرَى	başqa (müən.)
دَارٌ	ev (müən.)	قُرْبٌ	...yaxınlığında
فُنُقٌ	mehmanxana	وَرَاءَ	...arxasında
كُورْنِيشٌ	dəniz kənarı	هَا هِيَ	budur
سَاطِئٌ	sahil	هُنَا	burada
بَحْرُ الْخَزْرِ (قَرْوِين)	Xəzər dənizi	هُنَاكَ	orada (yaxında)
أَكَادِيمِيَّةُ الْعُلُومِ	Elmlər Akademiyası	هُنَالِكَ	orada (uzaqda)

12. Ucadan oxuyun və ərəb dilində cavab verin:

(١) في اية قارة واقعة الجمهورية الأذربايجانية؟ (٢) ما اسم عاصمة الجمهورية؟ (٣) أبكو مدينة جميلة؟ (٤) أين واقعة جامعة باكو؟ (٥) هل أنت طالب الجامعة المذكورة؟

13. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Azərbaycan müstəqil respublikadır. Respublikanın paytaxtı Bakı şəhəridir. Bakı şəhəri Xəzər dənizinin sahilində yerləşir. Mən bu adı çəkilməmiş şəhərdənəm. Bakı Dövlət Universitetinin tələbəsiyəm. Universitetin binası Milli Elmlər Akademiyasının binasının arxasında yerləşir.

14. Tanış sözlər əsasında ərəb dilində dörd cümlə yazıb hərəkələyin.

15. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

أنا، أنت (أنت)، هو، هي، هذا، هذه، ذلك، تلك، كذلك، هنا، هناك، هنالك، أيضا، من، ماء، ماذا، أين، به، له، بين، من، قرب، وراء، أو.
قارة، خارطة، جمهورية، بلد، مدينة، عاصمة، قرية، جادة، بناه، جامعة، استاذ، مكتبة، مدرسة، طالب، شعب، سكان، نسمة، صداقة، تعاون، علاقات، ثورة، تيار، أدب، كاتب، رواية.
جميل، أنيق، كبير، قديم، قريب، شهير، أبي، ثوري، زراعي، صناعي، عصري، حكومي، غني، واقع، عائد، حاضر، مذكور، معروف.
آسيا، إفريقيا، العراق، سورية، لبنان، فلسطين، الأردن، الكويت، العربية السعودية، اليمن، مصر، ليبيا، تونس، مراکش، الجزائر، بغداد، القاهرة، باكو.

16. Əzbər öyrənin:

1)

مَرْحَبًا!	salam!
السَّلَامُ عَلَيْكُمْ!	salam əleyküm!
وَعَلَيْكُمْ السَّلَامُ!	əleykəssalam! (cavab)
صَبَاحَ الْخَيْرِ!	sabahınız xeyir!
صَبَاحَ النُّورِ!	aqibətiniz xeyir! (cavab)
نَهَارُكُمْ سَعِيدًا!	günortanız xeyir!
نَهَارُكُمْ مُبَارَكًا!	günortanız xeyir (cavab)
مَسَاءَ الْخَيْرِ!	axşamınız xeyir!
مَسَاءَ النُّورِ!	aqibətiniz xeyir! (cavab)
أَهْلًا وَسَهْلًا!	xoş gəlmişsiniz!
إِلَى الْوَالِدِ!	xudahafiz!
شُكْرًا جَزِيلًا!	çox sağ olun!

2)	Müzəkkər	Müənnəs	Tərcüməsi
	حَاضِرٌ	حَاضِرَةٌ	buradadır.
	غَائِبٌ	غَائِبَةٌ	gəlməmişdir.
	تَقَضَّلْ!	تَقَضَّلِي!	buyur!
	أَجِبْ!	أَجِيبِي!	cavab ver!
	قُلْ!	قُولِي!	de!
	اُكْتُبْ!	اُكْتُبِي!	yaz!
	اقْرَأْ!	اقْرَئِي!	oxu!
	اجْلِسْ / اسْتَرِحْ!	اجْلِسي / اسْتَرِحي!	otur!

تَفَضَّلْ إِلَى السُّبُورَةِ!	تَفَضَّلِي إِلَى السُّبُورَةِ!	lövhəyə gəl!
امْسَحِ السُّبُورَةَ!	امْسَحِي السُّبُورَةَ!	lövhəni sil!
هَلْ لَدَيْكَ سُؤَالٌ؟	هَلْ لَدَيْكَ سُؤَالٌ؟	sualın var?
نَعَمْ	نَعَمْ	bəli
لَا، كَلَّا	لَا، كَلَّا	xeyr

3)

مَنْ جَدَّ وَجَدَ	Axtaran tapar.
أَلْشَّرُ قَلِيلُهُ كَثِيرٌ	Şərrin azı belə çoxdur.
إِنَّ الْجَوَادَ قَدْ يَعْثُرُ	Cins at da büdrəyər.
لَا تُعَلِّمِ الْيَتِيمَ الْبِكَاةَ	Yetimə ağlamağı öyrətmə.
لَا تُعَلِّمِ الدَّبَّ رَمِي الْحَجَرِ	Ayıya daş atmağı öyrətmə.
هَرَبَ مِنَ الدَّبِّ وَقَعَ فِي الْجُبِّ	Ayıdan qaçdı, quyuya düşdü.
أَلْكَلْبُ كَلْبٌ وَلَوْ طَوَّقْتَهُ دَهَبًا	İti qızıla tutsan da, itdir.
مَنْ شَبَّ عَلَى شَيْءٍ شَابَ عَلَيْهِ	Kim nə ilə doğulmuşsa, onunla da qarıyacaq.
تَرَكَ الْجَوَابَ عَلَى الْجَاهِلِ جَوَابٌ	Nadana cavab verməmək özü bir cavabdır.
الَّذِي يُلَاعِبُ الْقِطَّ قَلْبِحْتَمِلِ خُمُوشَهُ	Pişiklə oynayan cırmağına da dözər.

ƏSAS KURS

BİRİNCİ DƏRS

Mətn I

ذات مرة ذهبوا بنا إلى بناية أكاديمية العلوم للتعرف على معهد الاستشراق. ذهبنا إليها مشيا على الأقدام. دامت الزيارة نحو ساعتين. وعرفنا خلال هذه المدة القصيرة شيئا كثيرا عن نشاط هذا المعهد العلمي. ذهبوا بنا أولا إلى مكتبة المعهد. فيها عدد كبير من المطبوعات والمخطوطات في الكثير من لغات العالم، خاصة باللغتين العربية والفارسية. وبعد الاطلاع والتعرف على المكتبة دخلنا قاعة شعبة المخطوطات وشاهدنا نشاط العاملين فيها. وفي ختام الزيارة حضر مدير المعهد وشرح لنا مهمات المعهد. لقد ترجموا هنا عددا كبيرا من المخطوطات العربية ودرسوا نشاط بعض العلماء الأذربايجانيين من القرون الوسطى.

بين هذا المعهد والمعاهد الأخرى علاقات واسعة.

Lügət

حَضَرَ	gəlmək (təs. f.); (dərsdə) olmaq (присутствовать)	إِسْتِشْرَاقٌ	şərqşünaslıq
دَخَلَ	daxil olmaq, girmək (təs.f.)	خِتَامٌ	son
دَرَسَ	öyrənmək, tədqiq etmək	قَاعَةٌ	zal
دَامَ	davam etmək	مُهِمَّاتٌ	vəzifələr
دَهَبَ	getmək	مَخْطُوطَاتٌ	əlyazmaları
دَهَبَ بِـ	aparmaq	مَطْبُوعَاتٌ	çap olunmuş (mətbu) əsərlər
شَرَحَ	şərh etmək; izah etmək; danışmaq	فَارِسِيٌّ	fars (sif. və isim)
عَرَفَ	öyrənmək; bilmək	عَامِلٌ	işçi
شَاهَدَ	müşahidə etmək; görmək; izləmək	عَالِمٌ (عُلَمَاءُ)	alim
نَشَاطٌ	fəaliyyət	خَاصَّةٌ	xüsusilə, xüsusən
تَعَرَّفَ عَلَى	tanış olma	خِلَالِ	...ərzində (ön qoşma)
		بَعْضُ	bəzi (sonrakı isimlə izafətdə)

لِلتَّعْرِفِ عَلَى | tanış olmaq üçün
دَات مَرَّةً | bir dəfə

مَشْيًا عَلَى الْأَقْدَامِ | piyada
أَكَادِيمِيَّةُ الْعُلُومِ | Elmlər Akademiyası

Mətn II

- مرحبا بكما، يا حنيفة وحسين! إلى أين مستعجلان أنتما؟ أحدث لكما شيء؟
- أهلا وسهلا، يا زينب! ما حدث لنا شيء. ولكننا مستعجلان حقا. إننا متأخران عن المحاضرات.
- أما حضرتما الحصة الأولى أي الدرسين الأولين؟ إنها قد بدأت منذ ساعتين. اليس كذلك؟
- أنت على حق. ما حضر الدرس أستاذ التاريخ (لعله مريض) وانتهازا منا للفرصة ذهبنا إلى دار السينما لمشاهدة فلمين قصيرين من الأفلام الوثائقية.
- ماذا عرض فيها اليوم؟
- عرض اليوم في دار السينما فلم عن بغداد القديمة وفلم آخر عن مصر الحديثة.
- إذن مشاهدة الفلمين ضرورية بالنسبة لي أيضا. إذن إلى اللقاء حتى الغد!

Lüğət

بَدَأَ	başlamaq	حَقًّا	doğrudan da
حَدَّثَ	(hadisə) üz vermək	أُولَى	birinci (müən.)
عَرَضَ	nümayiş etdirmək, göstərmək	أَخْرُ	başqa (müz.)
حِصَّةً	hissə; qoşa saat (dərs)	أُخْرَى	başqa (müən.)
مُشَاهَدَةً	müşahidə etmə; tamaşa etmə	إِذْنٌ	deməli; onda
فِلمٌ (أَفلامٌ)	film ¹	أَلْغَدُ	sabah
حَدِيثٌ	yeni	دَارُ (دُورٌ) السَّيْنِمَا	kinoteatr
قَدِيمٌ	qədim; keçmiş; köhnə		biz fürsətdən istifadə edərək..

¹ Burada və sonrakı dərslərin lüğətlərində isimlərin cəmi mötərizədə veriləcəkdir. Təkdə mənaları məlum olan sözlər də cəmləri göstərilmək üçün lüğətə daxil ediləcəkdir.

قَصِيرٌ	qısa (mətnədə: qısametrajlı)
مُتَأَخِّرٌ عَنْ	gecikən
مُسْتَعِجِلٌ	tələsən
وَتَأْتِي	sənədli (film)

إِلَى الْإِلْقَاءِ!	xudahafiz! Hələlik!
أَنْتَ عَلَى حَقٍّ	sən haqlısan
أَلَيْسَ كَذَلِكَ؟	belə deyilmi?

LEKSİK – QRAMMATİK İZAHAT

1. FELLƏRİN KEÇMİŞ ZAMAN MƏLUM VƏ MƏCHUL NÖVLƏRİ

Ərəb dilində fellərin 'məsdər' (infinitiv) forması olmadığı üçün elmi-tədrisi ədəbiyyatda və lüğətlərdə felin keçmiş zaman III şəxs tək müzəkkər forması şərti olaraq məsdər kimi götürülür. (Şəxs sonluğu qəbul etməyərək sözün kökünü xatırladan bu forma öyrənilmək və şərh edilmək baxımından münasibdir).

Şərti məsdər kimi götürülən felin əsli mənası ilə şərti mənasını müqayisə edək:

	Əsli məna	Şərti məna
ذَهَبَ	(o) getdi	getmək
عَرَفَ	(o) bildi	bilmək
قَرَأَ	(o) oxudu	oxumaq

Morfoloji baxımdan ərəb dilində yalnız iki zaman vardır: danışığ momentindən az-çox əvvəlki zaman və danışığ momenti və ya ondan az-çox sonrakı zaman. Birincisinə 'keçmiş zaman', ikincisinə 'indiki-gələcək zaman' deyilir. Hər iki halda ifadə edilən zaman ümumi səciyyə daşıyır. Konkret zaman, yəni zamanın məhz hansı mərhələsinə aid olması – hərəkətin başlanıb-başlanmaması və ya bitib-bitməməsi və s. – yalnız nitq şəraitində müəyyənləşdirilə bilər. Başqa sözlə desək, ümumi zaman yalnız nitq şəraitində konkret zaman mənasını kəsb edir.

Ərəb dilində də fellər 'təsirli' və ya 'təsirsiz' olur. Təsirli fellər burada da 'kimi?' 'nəyi?' və ya 'haranı?' mənalı suallara cavab tələb edir.

Təsirlilik-təsirsizlik baxımından Azərbaycan və ərəb dillərində fellər bir-birinə uyğun gəlməyə bilər. Məsələn, شَكَرَ 'təşəkkür etmək' ərəb dilində təsirli, Azərbaycan dilində təsirsizdir, دَافَعَ 'müdafiə etmək' azərbaycancada təsirli, ərəbcədə isə təsirsizdir və i.a.

Məlum növdə üçsamitli fellərin çoxu فَعَلَ , nisbətən az hissəsi فَعَّلَ, qalanları فَعَّلَ modelində olur. Birincilər nisbətən uzun sürən hərəkət, ikincilər qısamüddətli hərəkət və ya vəziyyət, üçüncülər isə uzun sürən vəziyyət bildirir.

Məsələn:

كَتَبَ yazmaq, شَرِبَ içmək, فَرِحَ sevinmək, جَمَلَ gözəl olmaq

Modelləri bir-birindən fərqləndirən ikinci kök saitinə 'tipik sait' deyilir. İşlədilməsi sabit qrammatik qaydalarla müəyyənləşdirilmədiyi üçün tipik saitlər fellərin özləri ilə birlikdə yadda saxlanılmalıdır.

Kökü eyni, tipik saitləri isə müxtəlif olan fellər də vardır. Modellərin müxtəlifliyi burada bəzən mənə dəyişikliyi ilə də əlaqədar olur. Məsələn, شَمَلَ və شَمِلَ fellərində eyni 'əhatə etmək' mənası olduğu halda, حَسَبَ 'saymaq, hesablamaq', حَسِبَ 'hesab etmək', حَسِبَ 'adlı-sanlı (ailədən) olmaq' bildirir.

Dörsamitli fellərin təkçə فَعَّلَ modelidir. Məsələn:

تَرَجَّمَ tərcümə etmək, زَلَزَلَ titrətmək.

Məchul növ təsirli fellərdən düzələrək üçsamitlilərdə فُعِلَ və dörsamitlilərdə فُعِّلَ şəklini alır. Məsələn:

كَتَبَ yazmaq → كُتِبَ yazılmaq, عَلِمَ bilmək; öyrənmək → عَلِمَ bilinmək; öyrənilmək, تَرَجَّمَ tərcümə etmək → تُرْجِمَ tərcümə edilmək.

Göründüyü kimi, məchul növdə tipik sait fərqi qalmır.

Morfoloji zaman şərti məsdərlərin axırına aşağıdakı şəxs sonluqlarını artırmaqla düzəlir:

	Tək	Cəm	Təsniyə
I	تُ	تَا	yoxdur
II	تُت (تِ)	تُم (تُنَّ)	تُمَّا
III	تُت (تِ)	تُوا (وُنَّ)	تَا (تَا)

(Sxemdəki üfüqi xətlər fellərin sonuncu kök samitini, mötərizəyə alınmış sonluqlar isə müənnəsi bildirir. III cəm müzəkkərdəki sonuncu əlif heç bir səsi təmsil etmədiyi və yalnız qrafik məqsəd üçün yazıldığına görə deyilmir).

Şəxs sonluqları şəxs, cins və kəmiyyəti aydın şəkildə əks etdirdiklərinə görə feli xəbərə adətən şəxs əvəzliyi artırılmır. Əvəzlilər fellərlə əsasən məntiqi vurğu bildirmək üçün işlədilir.

Fellərin keçmiş zaman formasının təsrifini دَهَبُ 'getmək' feli nümunəsində göstərək:

	Tək	Cəm	Təsniyə
I	دَهَبْتُ	دَهَبْنَا	
II	دَهَبْتِ (دَهَبْتِ)	دَهَبْتُمْ (دَهَبْتُمْ)	دَهَبْتُمَا
III	دَهَبْتِ (دَهَبْتِ)	دَهَبُوا (دَهَبُوا)	دَهَبَا (دَهَبَا)

Tərcüməsi: getdim, getdin, getdi; getdik, getdiniz, getdilər; siz ikiniz getdiniz, onlar ikisi getdilər.

Birləşdirici həmzədən əvvəl ت ← تُ və تُم ← تُم çevrilməsi olur.

Məsələn: صَدَرَتِ الْمَقَالَةُ ← صَدَرَتِ الْمَقَالَةُ مəqalə çıxdı;

كَتَبْتُمْ الْمَقَالَةَ ← كَتَبْتُمْ الْمَقَالَةَ مəqaləni yazdınız.

2. QRAMMATİK CİNSİN LEKSİK YOLLA İFADƏSİ

Rus dilində olduğu kimi, ərəb dilində də qrammatik cins (müzəkkər və müənnəs) yalnız ad qruplu sözlərə (isim, sifət, say, əvəzlilik) və fellərə aid bir xüsusiyyətdir. Qrammatik cins leksik (sözün mənasına görə) və qrammatik (şəkilçilərə görə) yolla təyin və ifadə olunur.

İsimlərdə qrammatik cins leksik yolla aşağıdakı kimi fərqləndirilir:

1) Canlılara aid olduqda – təbii cinsə görə. Müqayisə edək:

Müzəkkər		Müənnəs	
أَب	Ata	أُم	ana
أَخ	Qardaş	أُخْت	bacı
زَيْدٌ	Zeyd (kişi adı)	هِنْدٌ	Hind (qadın adı)
عُمَرُ	Ömər	زَيْنَبُ	Zeynəb
حَنِيفَةٌ	Hənifə	فَاطِمَةٌ	Fatimə / Fatma

2) Dildə işlədilməsinə görə müənnəs olanlar:

a) Əksər cüt üzvlərin adları. Məsələn:

عَيْنٌ göz, أُذُنٌ qulaq, يَدٌ əl, رِجْلٌ qıç

b) Ölkə və şəhər adlarının çoxu. Məsələn:

أَزْرَبَايْجَانُ Azərbaycan, مِصْرُ Misir, بَغْدَادُ Bağdad, بَاكُو Bakı.

c) Cəhət, külək, od, cənnət və cəhənnəm adları. Məsələn:

شِمَالٌ şimal, يَمِينٌ sağ tərəf, رِيحٌ külək, سَمُومٌ səmum (isti külək),

نَارٌ od, جَهَنَّمٌ cəhənnəm.

ç) Ayrı-ayrı sözlər. Məsələn:

شَمْسٌ Günəş; gün, أَرْضٌ yer; ərz, دَارٌ ev, نَفْسٌ nəfs, ruh; qəlb

d) İnsanları bildiren isimləri çıxmaqla başqa varlıqların adlarının cəm forması. Müqayisə edək:

Müzəkkər		Müənnəs	
كَلْبٌ	it	كِلَابٌ	itlər
نَبَاتٌ	bitki	نَبَاتَاتٌ	bitkilər; nəbatat
عَالَمٌ	aləm	عَالَمُونَ	aləmlər
كِتَابٌ	kitab	كُتُبٌ	kitablar

3) Gah müzəkkər, gah da müənnəs kimi işlədilən 'ümumi cinsli' isimlər də vardır ki, bunlara aşağıdakılar daxildir:

a) Ərəb hərflərinin adları. Məsələn:

أَلِفٌ əlif, بَاءٌ bə, تَاءٌ tə.

b) Ayrı-ayrı isimlər. Məsələn:

فَرَسٌ (erkək və ya dişi) at, سُلْهُمٌ sülh, طَرِيقٌ yol, رُوحٌ ruh, حَالٌ hal, بَازَارٌ bazar, عَسَلٌ bal¹

c) Bəzi sifət mənşəli sifətlər. Məsələn: صَبُورٌ (çox) səbirli (kişi və ya qadın), مِغْشَامٌ (çox) qoçaq (kişi və ya qadın).

Əvəzlərin qrammatik cinsi leksik yolla aşağıdakı kimi fərqləndirilir:

Müzəkkər	Müənnəs
أَنْتَ sən	أَنْتِ sən
هُوَ o (şəxs əv.)	هِيَ o
أَنْتُمْ siz	أَنْتُنَّ siz
هُمْ onlar	هُنَّ onlar
هَذَا bu	هَذِهِ bu
ذَلِكَ o	تِلْكَ o

3. AD QRUPLU SÖZLƏRİN TƏSNIYƏSİ

Təsniyə isim və sifətlərin sonuna **انِ** şəkilçisini artırmaqla düzəlir. Təsniyə şəkilçisi qoşulan ismin tənvinləri atılır, *tə mərbutəsi* isə *tə məbsutəyə* çevrilir. Məsələn: مَعْدَانٌ iki institut, جَامِعَتَانِ iki universitet.

¹ Bir sıra lüğətlərin, o cümlədən prof. X.K.Baranovun «Арабско-русский словарь» kitabının əlavələr hissəsində bu qəbil isimlərin siyahısı verilir.

Yiyəlik və təsirlikdə həmin şəkilçi çevrilib **يُنِ** – olur
(müzəkkər düzgün cəmlə müq. et!). Məsələn:

مَعْهَدَيْنِ iki institutun; iki institutu, **جَامِعَتَيْنِ** iki universitetin; iki universiteti.

Sifətlərin də təsniyəsi göstərilən üsulla düzəlir. Məsələn:

عَزِيزَانِ iki əziz ... (müz.), **عَزِيزَتَانِ** iki əziz ... (müən.), **رَفِيقَانِ** iki əziz yoldaş, **رَفِيقَتَانِ** iki əziz rəfiqə.

Şəxs və işarə əvəzliliklərinin təsniyəsi leksik yolla ifadə edilir:

Müzəkkər	Müənnəs	
أَنْتُمَا	أَنْتُمَا	siz ikiniz
هُمَا	هُمَا	onlar ikisi
هَذَانِ	هَاتَانِ	bu iki
ذَاتِكَ	تَاتِكَ	o iki

Son dörd əvəzlik yiyəlik və təsirlik hallarda çevrilib **ذَيْنِكَ** , **هَذَيْنِ**
هَاتَيْنِ və **تَاتَيْنِ** olur.

Təsniyədə olan ismi təyin edən uzlaşan təyin də (sifətlər, işarə əvəzlilikləri) təsniyədə olur. Müqayisə edək:

Müzəkkərdə

1) A.	قَامُوسَانِ جَدِيدَانِ	أَقَامُوسَانِ الْجَدِيدَانِ
Y.	قَامُوسَيْنِ جَدِيدَيْنِ	أَقَامُوسَيْنِ الْجَدِيدَيْنِ
T.		
2) A.	هَذَانِ أَلْقَامُوسَانِ	هَذَانِ أَلْقَامُوسَانِ الْجَدِيدَانِ
Y.	هَذَيْنِ أَلْقَامُوسَيْنِ	هَذَيْنِ أَلْقَامُوسَيْنِ الْجَدِيدَيْنِ
T.		

Müənnəsədə

1) A.	مَجَلَّتَانِ جَدِيدَتَانِ	أَلْمَجَلَّتَانِ الْجَدِيدَتَانِ
Y. }	مَجَلَّتَيْنِ جَدِيدَتَيْنِ	أَلْمَجَلَّتَيْنِ الْجَدِيدَتَيْنِ
T. }		
2) A.	تَاتِكَ أَلْمَجَلَّتَانِ	تَاتِكَ أَلْمَجَلَّتَانِ الْجَدِيدَتَانِ
Y. }	تَيْنِكَ أَلْمَجَلَّتَيْنِ	تَيْنِكَ أَلْمَجَلَّتَيْنِ الْجَدِيدَتَيْنِ
T. }		

4. BITİŞƏN ƏVƏZLİKLƏR VƏ ONLARIN KÖMƏKÇİ NİTQ HİSSƏLƏRİ İLƏ İŞLƏDİLMƏSİ

Ərəb dilində şəxs əvəzliləri hallanmır. Yiyəlik və təsirlik hallarda onları aşağıda göstərilmiş 'bitişən əvəzlilər' əvəz edir:

Tək	Cəm	Təsniyə
I يَ -	نَا -	yoxdur
II كَ - (كِ -)	كُمُ - (كُنُّ)	كُمَا -
III هُ - (هَا -)	هُمُ - (هُنُّ)	هُمَا -

(Üfüqi xətlər bitişən əvəzlik qəbul edən sözün sonuncu kök samitini, mötərizədəki əvəzlilər isə müənnəsi bildirir).

Bitişən əvəzlilər isim, isimləşmiş söz, fel, yiyəlik və təsirlik hal tələb edən köməkçi nitq hissələri ilə işlədilərək müxtəlif mənalar (malikiyyət, mənsubiyyət, vasitəsiz və ya vasitəli tamamlıq və s.) bildirir.

Bitişən əvəzlilərin təsirlik hal tələb edən köməkçi nitq hissələri ilə işlədilməsinin لَعَلَّ 'ola bilsin; bəlkə' və إِنَّ 'həqiqətən, doğrudan da' sözləri ilə birləşmədə göstərək:

Tək Cəm Təsniyə

أَعْلِي	أَعْلَانَا	
أَعْلَاكَ (أَعْلَاكِ)	أَعْلَاكُمْ (أَعْلَاكُمْ)	أَعْلَاكُمَا
أَعْلَاهُ (أَعْلَاهَا)	أَعْلَاهُمْ (أَعْلَاهُمْ)	أَعْلَاهُمَا

Tərcüməsi: ola bilsin mən (sən; o; biz; siz; onlar; siz ikiniz; onlar ikisi)

Tək Cəm Təsniyə

أِنِّي / إِنِّي	إِنَّا / إِنَّا	
إِنَّكَ (إِنَّكَ)	إِنَّكُمْ (إِنَّكُمْ)	إِنَّكُمَا
إِنَّهُ (إِنَّهَا)	إِنَّهُمْ (إِنَّهُمْ)	إِنَّهُمَا

Tərcüməsi: Həqiqətən mən (sən; o; biz; siz; onlar; siz ikiniz; onlar ikisi).

I şəxs tək və cəmdə əvəzlik **إِنَّ** ilə iki cür birləşir:

إِنَّا və ya **إِنِّي**, **إِنَّا** və ya **إِنِّي**.

Bu fonetik hadisə tək cə **إِنَّ** -yə deyil, ümumiyyətlə təşdidli nunla bitən hər hansı bir sözlə birləşməyə aiddir. Bunu **لَكِنَّ** 'lakin' sözü ilə birləşmə təmsalində də görmək olar:

لَكِنِّي və ya **لَكِنِّي** lakin mən, **لَكِنَّا** və ya **لَكِنَّا** lakin biz

Bitişən əvəzliliklərin yiyəlik hal tələb edən köməkçi nitq hissələri ilə işlədilməsini aşağıdakı ön qoşmalarla birləşmə təmsalində göstərək:

أ / إ -a/-ə , -ya/-yə; üçün

Tək	Cəm	Təsniyə
لِي mənə	لَنَا bizə	
لَكَ (لَكَ) sənə	لَكُمْ (لَكُمْ) sizə	لَكُمَا sizin ikinizə
لَهَا ona	لَهُمْ (لَهُمْ) onlara	لَهُمَا onların ikisinə

(I şəxs tək çıxmaqla qalan əvəzlilərlə birləşərkən **ل** on qoşma **ل** şəklini alır).

من -dan/-dən

Tək	Cəm	Təsniyə
مِنِّي məndən	مِنَّا bizdən	
مِنْكَ (مِنْكَ) səndən	مِنْكُمْ (مِنْكُمْ) sizdən	مِنْكُمْ sizin ikinizdən
مِنْهُ (مِنْهَا) ondan	مِنْهُمْ (مِنْهُمْ) onlardan	مِنْهُمَا onların ikisindən

Nunla bitən sözlərlə işlədilərkən I şəxs tək bitişən əvəzliyi **ني** şəklini alır və yanaşı düşmüş iki nun bir-biri ilə qovuşdurulur:

من + نا ← مِّنَّا . I şəxs cəmdə də qovuşma baş verir: مِّنِّي ← مِّنِّي

في -da /-də

Tək	Cəm	Təsniyə
فِي məndə	فِيْنَا bizdə	
فِيْكَ (فِيْكَ) səndə	فِيْكُمْ (فِيْكُمْ) sizdə	فِيْكُمْ sizin ikinizdə
فِيْهِ (فِيْهَا) onda	فِيْهُمْ (فِيْهُمْ) onlarda	فِيْهُمَا onların ikisində

I şəxs təkdə yanaşı düşmüş iki yə bir-birinə qovuşdurulur. III şəxs bitişən əvəzlilərin [u] saiti [i], [i] və ya [y] səslərindən sonra çevrilib [i] olur: فِيْهِ، فِيْهُمْ، فِيْهِنَّ، فِيْهُمَا

إِلَى -a/ə, ...tərəf

Tək	Cəm	Təsniyə
إِلَيَّ mənə tərəf	إِلَيْنَا bizə tərəf	
إِلَيْكَ (إِلَيْكَ) sənə tərəf	إِلَيْكُمْ (إِلَيْكُمْ) sizə tərəf	إِلَيْكُمْ sizin ikinizə tərəf
إِلَيْهِ (إِلَيْهَا) ona tərəf	إِلَيْهِمْ (إِلَيْهِمْ) onlara tərəf	إِلَيْهِمَا onların ikisinə tərəf

(Saitsiz samit artırılarkən əlif məqsurə [y] samitinə çevrilir).

5. ZAMAN MƏNALI FELİ SİFƏTLƏRİN XƏBƏR KİMİ İŞLƏDİLMƏSİ

Azərbaycan dilində olduğu kimi, ərəb dilində də feli sifətlər zaman və hərəkət bildirir, təsirli və təsirsiz olur. Müqayisə edək:

كَاتِبٌ yazan	مَكْتُوبٌ yazılmış
نَاشِرٌ nəşr edən	مَنْشُورٌ nəşr edilmiş (olunmuş)
مُمَثِّلٌ təmsil edən	مُمَثَّلٌ təmsil edilmiş (olunmuş)
مُسْتَهْلِكٌ istehlak edən	مُسْتَهْلَكٌ istehlak edilmiş (olunmuş)

Ərəb dilində feli sifətlərdən hərəkət bildirən ismi xəbərlər kimi geniş istifadə edilir. Məsələn:

حُسَيْنٌ ذَاهِبٌ Hüseyin gedir (h ə r f ə n : gedəndir).

هَلِ الرِّسَالَةُ مَكْتُوبَةٌ؟ Məktub yazılmışdırmı?

Təsirli fellərdən düzələn feli sifətlərin – xəbərlərin vasitəsiz tamamlıqla işlədilməsini aşağıdakı misalla göstərmək olar:

هَلْ أَنْتَ كَاتِبُ الرِّسَالَةِ (Həmin) məktubu sən yazırsan (h ə r f ə n : yazansan)?

İndiki zaman mənalı feli sifətlərdən hərəkəti danışığ momentinə aid etmək üçün də geniş istifadə olunur. Məsələn:

(١) نَحْنُ ذَاهِبُونَ. (٢) إِلَى أَيْنَ مُسْتَعْجِلَاتٍ أَنْتُمْ؟ (٣) هُمْ مُتَأَخَّرُونَ عَنِ الدَّرْسِ.

Cümlələrin tərcüməsi: 1) Biz (indi) gedirik. 2) Siz (müən.) (indi) hara tələsirsiniz? 3) Onlar (indi) dərsə gecikirlər.

6. XİTAB

Ərəb dilində xitab xüsusi 'xitab ədatları' və müvafiq intonasiya ilə ifadə edilir. Bu məqsədlə ən çox يَا 'ey!' ədatından istifadə olunur. Ədatdan sonra gələn isim (müxatəb) tənvinini və artiklini itirərək [u] qəbul edir. Məsələn:

مُحَمَّدٌ Məhəmməd يَا مُحَمَّدُ (Ey) Məhəmməd!
الْعِرَاقُ İraq يَا عِرَاقُ (Ey) İraq!

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Hər iki oxu mətninin üzünü rıq'ı xətlə köçürün və sözlərini nəzərdən keçirin¹.

2. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

قاعة المحاضرة؛ قاعة المطالعة؛ بناية أكاديمية العلوم؛ زيارة معهد الاستشراق؛ مهمات المعهد المذكور؛ التعرف على نشاط معهد الاستشراق؛ الاطلاع على المخطوطات العربية هناك؛ عنوان معهد المخطوطات ومعهد الاستشراق.

عنوان أكاديمية العلوم مدينة باكو، جادة حسين جاود. بناية الأكاديمية قريبة من بناية جامعة باكو. ذات مرة ذهبنا (getdik) إلى مكتبة الأكاديمية للتعرف على المطبوعات والمخطوطات العربية.

3. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

İnstitutun fəaliyyəti ilə tanış olmaq üçün, institutdakı bəzi qədim əlyazmaları, şərqşünaslığa aid son mətbu əsərlərlə tanış olma, orta əsr alimlərinin əlyazmalarının əhəmiyyəti.

Bir dəfə Elmlər Akademiyasının kitabxanasına getdik. Kitabxana qədim mətbu əsərlərlə və əlyazmaları ilə zəngindir (غَنِيٌّ بِـ).

Kitabxananın zalında çoxlu jurnallar vardır.

4. Ucadan oxuyun və modellərini təyin edin:

عَرَفَ bilmək; öyrənmək, حَضَرَ gəlmək; (dərsdə) olmaq

(присутствовать), عِلِمَ bilmək; öyrənmək, رَحِمَ rəhmi gəlmək

أَدَبَ ədəbli (tərbiyəli) olmaq, كَثُرَ çox olmaq, هَرَوْلَ (çox)

tələsmək, وَلَوْلَ hay-küy (vəlvələ) qoparmaq.

5. Yuxarıda (4-cü maddə) göstərilmiş عِلْمٌ, حَضَرَ və هَرَوْلَ fellərini keçmiş zaman məlum növdə şifahi şəkildə təsrif edib tərcümələrini deyiniz.

¹ Tapşırığın bu növü bütün dərslərə aid olduğu üçün bundan sonra ayrıca bir bənd kimi göstərilməyəcəkdir.

6. Keçmiş zaman məchul növdə yazılı şəkildə təsrif edib hərəkələyin:

عَرَفَ bilmək; öyrənmək, تَرْجَمَ tərcümə etmək.

7. Ucadan oxuyun, hansı şəxsə aid olduqlarını və şifahi tərcümələrini deyin:

(١) هل حضرت عالية الدرس اليوم؟ (٢) نعم، حضرت عالية الدرس اليوم. (٣) وأنت، هل حضرت الدرس اليوم؟ (٤) كلا، ما حضرت الدرس اليوم. (٥) هل هما حضرا الدرس اليوم؟ (٦) هل هما حضرتتا الدرس اليوم؟

8. Qrammatik cinslərini təyin edin:

فَلَسْطِينُ Fələstin, مَرْيَمُ Məryəm, خَلِيفَةٌ xəlifə, بِنْتُ oğul, ابْنُ oğul, دَمَاشِقُ Dəməşq, تَبْرِيْزُ Təbriz.

9. Dildə işlədilməsinə görə müənnəs hesab edilən aşağıdakı isimləri yadda saxlayın:

قَابَ kəs, كَأْسٌ qab (kasa; qədəh), دَوْشَانَ dovşan, بَيْرُ quyu, دِيْشٌ diş; yaş, مَدَدٌ mədə; qarın, نَعْلٌ səndəl; ayaqqabı.

10. Dildə işlədilməsinə görə ümumi cinsli hesab edilən aşağıdakı isimləri yadda saxlayın:

دَلْوٌ dəlvü, فُلْكٌ fülk, عَقَابٌ eqab, دِرْسَاقٌ dirsək, بِلْعَاقٌ biləng; barmaq, اِصْبَعٌ ıvbec, خَمْرٌ çaxır, دَوْلَةٌ vedrə; dolça.

11. Ucadan oxuyun, şifahi şəkildə hallandırın və tərcümə edin:

فَلْمٌ / فلان، مَعْهَدٌ / معهد، جَامِعَةٌ / جامعة، جَامِعَتَانِ / آخر / آخران، أُخْرَى / أخريان، أَوْلٌ / أولان، أَوْلَى / أوليان.

مَعْهَدَانِ عِلْمِيَانِ، مَجَلَّتَانِ عَرَبِيَّتَانِ، جَرِيدَتَا "بَاكُو" و"أذربايجان". مَقَالَتَا الْجَرِيدَتَيْنِ الْمَذْكُورَتَيْنِ.

12. Təkdə olanları təsniyədə və təsniyədə olanları təkdə yazıb hərəkələyin:

طَالِبَتَانِ، مِهْنَدِسٌ، مِهْنَدِسَتَانِ، قَارَةٌ، عَاصِمَتَانِ، اِسْمَانِ طَالِبٍ، جَامِعَتَانِ، الْمَذْكُورَتَيْنِ.

13. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

İki institutun ünvanı, bu iki elmi institutun binası, o universitetin kitabxanası, o iki böyük universitetin kitabxanası.

14. Ucadan oxuyun və ismi xəbərin mübtəda ilə uzlaşması xüsusiyyətinə fikir verməklə şifahi şəkildə tərcümə edin:

أنا مترجم (مترجمة). أنت مترجم (أنت مترجمة). هو مترجم (هي مترجمة). أنتما مترجمان (مترجمتان). هما مترجمان (مترجمتان).

هذا كتاب. هذه مجلة. هذان كتابان. هاتان مجلتان.

ذلك قلم. تلك ورقة. ذانك قلمان. تانك ورقتان.

15. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

Mən türkmən (*müz. və müən.*). Sən türksən (*müz və müən.*). O türkdür (*müz.və müən.*). Siz ikiniz türksünüz (*müz və müən.*). Onlar ikisi türkdür (*müz və müən.*).

16. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

بي، بك (بك)، به (بها)، بكم (بكن)، بهم (بهن)، بكما.

عني، عنك (عنك)، عنه (عنها)، عنا، عنكم (عنكن)، عنهم (عنهن)، عنكما، عنهما.

17. 'qarşısında' ön qoşmasını bitişən əvəzliliklərlə yazıb hərəkələyin və şifahi şəkildə tərcümə edin.

18. Üzünü köçürün və 'ki' bildirdiyini nəzərə almaqla şifahi şəkildə tərcümə edin:

أني / أنني، أنك (أنك)، أنه (أنها)، أننا، أنكم (أنكن)، أنهم (أنهن)، أنكما، أنهما.

19. 'Doğrudan da' (حَقًّا) və 'tələsən' (مُسْتَعِجِلٌ) sözlərini işlətməklə ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edin və hərəkələyin:

Mən doğrudan da tələsirəm (*müz. və müən.*). Sən doğrudan da tələsirsən (*müz. və müən.*). O doğrudan da tələsir (*müz. və müən.*). Siz ikiniz doğrudan da tələsirsiniz (*müz. və müən.*). Onlar ikisi doğrudan da tələsir (*müz. və müən.*).

20. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

يا فاطمة! يا حسن! يا رفيق! يا رفيقة!

21. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

ذهبتُ، ذهبْتَ، ذهبْتِ، رجعتُ، رجعتَ، رجعتِ، رجعتُم، رجعتن، رجعتن.

منذ يوم، منذ يومين، منذ ساعة، منذ ساعتين، معهد الاستشراق، كلية الاستشراق، عدد من

المستخدمين والمستخدمات، عدد كبير من المستخدمين.

حضرنا أمس محاضرة شيقة. دخل البروفسور إلى القاعة بعد ساعتين. دامت المحاضرة ساعتين أيضا. رجعنا إلى البيت مساء.

22. Birinci oxu mətnini yazılı şəkildə tərcümə edin və ucadan oxuyun.

23. Ucadan oxuyun və ərəb dilində cavab verin:

١) هل ذهبتم يوما من الأيام إلى أكاديمية العلوم؟

٢) أين واقع معهد الاستشراق لأكاديمية العلوم؟

٣) هل شرح لكم مدير المعهد شيئا عن نشاط المعهد؟

٤) هل لكم زيارة أخرى لمعهد آخر في أكاديمية العلوم؟

Lüğət

يَوْمًا مِنَ الْأَيَّامِ bir gün, günlərin birində

24. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Dünən Elmlər Akademiyasının Şərqsünaslıq İnstitutuna getdik. İnstitutun böyük bir kitabxanası vardır. Əvvəlcə oraya (ona) daxil olduq. Zalda kitabxananın əməkdaşı kitabxananın kitab fondu haqqında danışdı. Sonra ərəb və fars şöbələrinin fəaliyyəti ilə tanış olmağa başladıq. İnstitutun iki əməkdaşı ərəb dilindən bir məqalə tərcümə edirdi (lər), digər iki əməkdaş türk dilindən fars dilinə nə isə tərcümə edirdi (lər).

İki saatdan sonra universitetə qayıtdıq.

Lüğət

(Nə isə) başlamaq

بَدَأَ فِي

Şöbə

شُعْبَةٌ (شُعَبٌ)

Danışmaq

تَحَدَّثَ

Kitab fondu

رَصِيدُ الْكُتُبِ

25. İkinci oxu mətnini ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin.

26. Yazılı şəkildə tərcümə edin:

لأكاديمية العلوم بالجمهورية الأذربايجانية معهد للدراسات التاريخية. ويوم أمس ذهب جماعة من طلبة كلية التاريخ لجامعتنا إلى هذا المعهد بغية الاطلاع عليه. وعرفوا هناك شيئا كثيرا عن الدراسات العلمية في حقل تاريخ أذربايجان للقرون الوسطى. إن عرب القرون الوسطى قد كتبوا مؤلفات عديدة في التاريخ. في تلك المؤلفات معلومات

عديدة ومفيدة للغاية عن آذربايجان أيضا. إن المستعربين قد ترجموا شيئا كثيرا منها. لترجمة "الكامل في التاريخ" لابن الأثير مكانة خاصة بين ترجمات المستعربين.

Lügət

تَرْجَمَ	tərcümə etmək	خَاصٌّ	xüsusi
حَقْلٌ	sahə	تَارِيخِيٌّ	tarixi
مُؤَلَّفٌ (ات)	əsər	عَدِيدٌ	çoxlu
مُسْتَعَرِبٌ	ərəbşünas	فِي ...	haqqında, dair (sərlövhlərdə)
أَلْعَرَبُ	ərəblər	أَلْفُرُونُ أَلْوَسْطَى	orta əsrlər
طَلَبَةٌ	tələbələr	"أَلْكَامِلُ فِى التَّأْرِيخِ"	Tarixə dair
تَرْجَمَةٌ (ات) (تَرَاجِمُ)	tərcümə	مُكَمَّمَلِ كِتَابِ» (12 cilddən	ibarətdir)
دِرَاسَةٌ (ات)	tədqiqat	إِبْنُ أَلْأَثِيرِ	İbn əl-Əsir ¹ (1160-1233)
مَكَانَةٌ	yer		

27. Əzbər öyrənin:

(1) مَنْ أَحَبَّ شَيْئًا أَكْثَرَ مِنْ ذِكْرِهِ.

Adam istədiyi şey haqqında çox danışar. (Atalar sözü)

(2) إِذَا رَأَيْتَ نُيُوبَ أَلَلَيْثِ بَارِرَةً

فَلَا تَظُنَّنَّ أَنَّ أَلَلَيْثَ يَنْتَسِمُ

(أَلْمُتَنَبِّي)

Aslanın dişlərini ağaran görüb heç də zənn etmə ki, o gülümsəyir. (Əl-Mütənəbbi)

28. Ərəbcələrini deyın:

Dünən, bu gün, sabah, gəlmək, getmək, qayıtmaq, zal, əlyazmaları, çap olunmuş (mətbu) əsərlər, piyada, tamaşa etmə

1 Ərəb xüsusi adlarının qrafik və qismən də fonetik baxımdan mümkün qədər orijinala yaxın şəkildə verilməsinə çalışılmışdır. (Müqayisə et: Fatma → Fatimə, Əbubəkr → Əbu Bəkr, Əbuləla → Əbu -l-Əla, Əbdülqadir → Əbd əl-Qadir, Nəcməddin → Nəcm əd-Din).

(baxma), deməli, köhnə, təzə (yeni), gecikən, tələsən, sənədli, günlərin bir günü.

29. Oxu mətnlərinin məzmunu ətrafında ərəb dilində danışın.

30. Oxu mətnlərinin məzmunu əsasında ərəb dilində 7-8 sətirlik bir inşa yazıb hərəkəleyin.

31. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

أكل ملا نصر الدين مع قوم رأس غنم. فلما فرغ قال: أطمعكم الله رؤوس أهل الجنة!

Lügət

أَكَلَ	yemək	قَالَ	demək
فَرَعَ	qurtarmaq	مَعَ	ilə (ön qoşma)
رَأْسُ (رُؤُوسٍ)	baş; kəllə	فَلَمَّا	-dıqda / -dikdə, ...vaxt, ...zaman
غَنَمَ	qoyun (lar)	أَطْعَمَكُمُ اللَّهُ	Allah sizə qismət eləsin (hər f ə n : yedirtsin)!

İKİNCİ DƏRS

Mətn I

منذ أمد ليس ببعيد نشرت في مجلة "أذربايجان" مقالة عنوانها "علاقات معهد الاستشراق العلمية". لفت نظري في المقالة قبل كل شيء اسم مؤلفها. إنه من علماء جمهوريتنا المعروفين داخل بلدنا وخارجه. فقرأت المقالة باهتمام وعلمت منها شيئاً كثيراً عن نشاط أسرة المعهد واتصالات مستشرقينا بزملائهم في الشرق والغرب وعن تبادل المطبوعات والمخطوطات والدراسات العلمية القائم بينهم. كما ذكرت المقالة أسماء عدد من مستعربي ومستعربات المعهد وعناوين دراساتهم وأبحاثهم المترجمة إلى اللغة العربية من قبل أسرة المعهد. وفي ختام المقالة ذكرت مشاريع المعهد الهادفة إلى توطيد العلاقات اللاحق. نحن الآن في انتظار صدور مقالات أخرى عن المعهد على صفحات المجلة.

Lügət

ذَكَرَ	demək;...adını çəkmək	رَمِيْلٌ (رُمْلَاءُ)	həmkar
عَلِمَ	öyrənmək; bilmək	هَادِفٌ إِلَى	(nəyə isə) yönəldilmiş; (nəyinsə məqsədini) güdən
قَرَأَ	oxumaq; qiraət etmək	قَائِمٌ	mövcud olan
لَقِيَ	(kiminsə nəzərini) cəlb etmək	مُتَرْجِمٌ	tərcümə olunmuş
نَشَرَ	nəşr etmək; dərc etmək	مَعْرُوفٌ	tanınmış
صُدِرَ	çıxma (məqalə, kitab və s.)	دَاخِلٌ	...daxilində (ön qoşma)
تَوَطَّيْتُ	möhkəmlətmə	خَارِجٌ	...xaricində (ön qoşma)
تَبَادَلَ	mübadilə	لَا حِقٌّ	gələcək (sif.)
إِتِّصَالَ (ات)	əlaqə; kontrakt	كَمَا	habelə, həm də
صَفْحَةٌ (صَفَحَاتٌ)	səhifə	قَدْ / قَدْ	artıq (felin keçmiş zamanı ilə)
مُسْتَعْرِبٌ	ərəbşünas	مِنْ قَبْلِ	... tərəfindən
أُسْرَةٌ (أُسْرٌ)	ailə; kollektiv	فَ	(ardıcılıq bildirir); ona (buna) görə də
بَحَثٌ (بُحُوثٌ)	tədqiqat	مُنْذُ أَمَدٍ لَيْسَ بِبَعِيدٍ	bu yaxınlarda (keçmişdə)
إِسْمٌ (أَسْمَاءٌ)	ad		
مَشْرُوعٌ (مَشَارِيحُ)	plan		

Mətn II

- صباح الخير! من أين أنتم قادمون وإلى أين ذاهبون؟
– صباح النور، يا أنور. نحن قادمون من كليتنا وذهابون إلى دار سينما للأفلام الوثائقية.
وما في يدك اليمنى؟

- العددان الأخيران لجريدة "باكو".
 – وما الجديد فيهما؟ لعلك قد قرأتها. أليس كذلك؟
 – لقد قرأتها وعلمت منهما شيئاً عن نشاط أسرة معهد الاستشراق التابع لأكاديمية العلوم.
 – ولمن المقالة؟ أمؤلفها من مستشرقين جمهوريتنا المعروفين؟ وما كتبت المقالة؟
 – كتبها المستشرق المعروف (ن). فيها استعراض واسع لدراسات أسرة معهد الاستشراق
 المطبوعة داخل الجمهورية وخارجها خلال العامين الأخيرين. وللمقالة بقية.

Lügət

كَتَبَ yazmaq	يَمِينٌ / يُمْنَى sağ (tərəf)
اِسْتَعْرَاضٌ icmal	تَابِعٌ tabe; ...nəzdində
ابْنٌ (بُنُو) oğul	وَاسِعٌ geniş
بِنْتُ (بَنَاتٌ) qız	ذَاهِبٌ gedən (gedir)
كُلِّيَّةٌ fakültə	قَادِمٌ gələn (gəlir)
بَقِيَّةٌ davam	لَعَلَّ bəlkə (təs.hal ilə işlənir)
يَدٌ (أَيْدٍ / أَلْيَادِي) əl	قَدْ / لَقَدْ artıq (hərəkətin bitmiş olduğunu bildirir)
عَدَدٌ (أَعْدَادٌ) nömrə (qəzet, jurnal)	مَا أَلْجَدِيدُ؟ yeni nə var? yeni bir şey varmı?
أَخِيرٌ axırını	

LEKSİK - GRAMMATİK İZAHAT

1. AD QRUPLU SÖZLƏRİN DÜZGÜN CƏMİ

Ərəb dilində üç qrammatik kəmiyyət vardır: tək (müfrəd), cəm və təsniyə (ikilik).

Cəmlənə bilən isim və sifətlər (qismən də saylar) ya cəm şəkilçiləri, ya da daxili dəyişikliklər (məs.: 'elm' عِلْمٌ → 'elmlər' عُلُومٌ, 'qəzet' جَرِيدَةٌ → 'qəzetlər' جَرَائِدٌ və s.) vasitəsilə cəmlənir. Cəm

şəkilçiləri ilə cəmlənməyə 'düzgün' və ya 'xarici' cəm, daxili dəyişikliklər yolu ilə cəmlənməyə 'sınıq' və ya 'daxili' cəm deyilir.

İsim və sifətlərin çoxu sınıq cəmlə cəmləndiyi halda, müəyyən bir hissəsi düzgün cəmlə cəmlənir. Cəmlənməyən və yaxud, əksinə, yalnız cəmdə olan isimlərə də təsadüf edilir.

Düzgün cəmdə sözün sonuna $\text{ـ} \text{ا} \text{ت}$ və ya $\text{ـ} \text{و} \text{ن}$ şəkilçisi artırılır. Birinci şəkilçi ilə düzələn cəmə 'müzəkkər düzgün cəm', ikincisi ilə düzələnə isə 'müənnəs düzgün cəm' deyilir.

Cəm şəkilçiləri artırılan ismin və ya sifətin tənvinləri və *tə mərbutəsi* atılır. Məsələn:

مُدْرِس müəllim → مُدْرِسُونَ müəllimlər

مُدْرِسَةٌ müəllimə → مُدْرِسَاتٌ müəllimələr

كَثِيرٌ çox → كَثِيرُونَ

كَثِيرَةٌ çox → كَثِيرَاتٌ

Düzgün cəmlə cəmlənən bəzi isimlərdə aşağıdakı dəyişikliklər də olur:

1) Saitsizlik (sukun) [ə] ilə əvəz edilir (məs.: أَزْمَةٌ böhran → أَزْمَاتٌ).

2) Saitsizlik [u] ilə əvəz edilir (məs.: حُجْرَةٌ otaq → حُجْرَاتٌ).

3) Saitsizlik [i] ilə əvəz edilir (məs.: كِسْرَةٌ qırıq → كِسْرَاتٌ).

Ayrı-ayrı isimlərdə ümumiləşdirilə bilməyən xüsusi dəyişikliklər də olur. Məsələn:

إِبنٌ oğul; oğlan → بُنُونَ

بِنْتٌ qız → بَنَاتٌ

أُمٌّ ana → أُمَّهَاتٌ

Düzgün cəm şəkilçiləri yiyəlik və təsirlik hallarda çevrilib $\text{ـ} \text{ي} \text{ن}$ və $\text{ـ} \text{ا} \text{ت}$ olur. Müzəkkər düzgün cəm şəkilçisi müəyyənlik və qeyri-

müəyyənlikdə eyni şəkildə qaldığı halda, اَتْ - və اِ - müəyyənlikdə اَتْ - və اِ - olur. Məsələn:

1) A.	مُدْرِسُونَ	أَلْمُدْرِسُونَ	müəllimlər
Y.	} مُدْرِسِينَ	} أَلْمُدْرِسِينَ	} müəllimlərin müəllimləri
T.			
2) A.	مُدْرِسَاتٌ	أَلْمُدْرِسَاتُ	müəllimələr
Y.	} مُدْرِسَاتٍ	} أَلْمُدْرِسَاتِ	} müəllimələrin müəllimələri
T.			

Müzəkkər düzgün cəmlə aşağıdakı qrup isimlər cəmlərin:

1) Kişi adları. Məsələn:

عُثْمَانُ Osman → عُنْمَانُونَ

2) Cinsindən asılı olmayaraq tək bir isimlər. Məsələn:

أَرْضٌ yer; ərz → أَرْضُونَ

أَهْلٌ ailə; əhali → أَهْلُونَ

عَالَمٌ dünya; aləm → عَالَمُونَ

Müənnəs düzgün cəmlə cəmlənən isim qrupları:

1) Qadın adları. Məsələn:

مَرْيَمُ Məryəm → مَرْيَمَاتٌ

2) Tə mərbutəsi olan isimlərin bir qismi. Məsələn:

مَكْتَبَةٌ kitabxana → مَكْتَبَاتٌ

3) Gələcəkdə öyrənəcəyimiz düzəltmə bəblərin məsdərləri.

Məsələn:

تَبْرِيكٌ təbrik → تَبْرِيكَاتٌ

4) Bəzi xarici sözlər. Məsələn:

تَلْفُونُ telefon → تَلْفُونَاتُ

5) Ayrı-ayrı isimlər. Məsələn:

سِجْلٌ jurnal; siyahı → سِجْلَاتٌ

حَمَّامٌ hamam → حَمَّامَاتٌ

Bir qrup isim əslində sifətlərin 'isimləşmiş' (substantivləşmiş) variantları olduqları və peşə bildirdikləri üçün cəm şəkilçilərini qrammatik cinslərinə görə qəbul edir. Məsələn:

مُعَلِّمٌ müəllim (öyrədən) → مُعَلِّمُونَ , مُعَلِّمَةٌ → مُعَلِّمَاتٌ

فَلَّاحٌ kəndli (yerşumlayan) → فَلَاحُونَ , فَلَاحَةٌ → فَلَاحَاتٌ

Bəzi isimlər hər iki cəm şəkilçisi ilə cəmlənir. Məsələn:

سَنَةٌ il → سِنُونَ / سَنَوَاتٌ

2. CƏMDƏ UZLAŞMANIN XÜSUSİYYƏTİ

Ərəb dilində insan olmayan varlıqların adlarını bildiren isimlər təkdəki cinsindən asılı olmayaraq cəmdə tək müənnəs isim qrammatik xüsusiyyətini kəsb edir. İsimlərin cəmlənərkən 'müənnəsləşməsi' və 'təkləşməsi' uzlaşma tələb olunan nitq şəraitində nəzərdən qaçırılmamalıdır. Məsələn:

1) كَلْبٌ صَغِيرٌ kiçik it → كِلَابٌ صَغِيرَةٌ kiçik itlər, مَكْتَبَةٌ غَنِيَّةٌ zəngin kitabxana → مَكْتَبَاتٌ غَنِيَّةٌ zəngin kitabxanalar

2) هَذَا كَلْبٌ Bu, itdir → هَذِهِ كِلَابٌ Bunlar itlərdir. هَذِهِ مَكْتَبَةٌ Bu, kitabxanadır → هَذِهِ مَكْتَبَاتٌ Bunlar kitabxanalardır.

3) الْكَلْبُ صَغِيرٌ İt kiçikdir → الْكِلَابُ صَغِيرَةٌ itlər kiçikdir.

الْمَكْتَبَةُ غَنِيَّةٌ Kitabxana zəngindir → الْمَكْتَبَاتُ غَنِيَّةٌ Kitabxanalar zəngindir.

Cəmdə uzlaşmanı hallanma timsalında da görmək olar:

1) A.	كِلَابٌ صَغِيرَةٌ	أَكِلَابٌ الصَّغِيرَةُ
Y.	كِلَابٍ صَغِيرَةٍ	أَكِلَابٍ الصَّغِيرَةِ
T.	كِلَابًا صَغِيرَةً	أَكِلَابًا الصَّغِيرَةَ
2) A.	مُكْتَبَاتٌ غَنِيَّةٌ	أَلْمُكْتَبَاتُ الْغَنِيَّةِ
Y.	مُكْتَبَاتٍ غَنِيَّةٍ	أَلْمُكْتَبَاتِ الْغَنِيَّةِ
T.	مُكْتَبَاتٍ غَنِيَّةً	أَلْمُكْتَبَاتِ الْغَنِيَّةِ

İnsanları bildiren isimlər cəmdə qrammatik xüsusiyyətlərini qoruyub saxlayırlar ki, bu da uzlaşmada öz əksini tapır. Məsələn:

مُهَنْدِسٌ مُجْتَهِدٌ çalışan mühəndis → مُجْتَهِدُونَ مُهَنْدِسُونَ çalışan mühəndislər

مُهَنْدِسَةٌ مُجْتَهِدَةٌ çalışan mühəndis qadın → مُجْتَهِدَاتٌ مُهَنْدِسَاتٌ çalışan mühəndis qadınlar.

مُهَنْدِسٌ مُجْتَهِدٌ çalışan mühəndis → مُجْتَهِدُونَ مُهَنْدِسُونَ çalışan mühəndislər çalışanlardır.

مُهَنْدِسَةٌ مُجْتَهِدَةٌ çalışan mühəndis qadın çalışan → مُجْتَهِدَاتٌ مُهَنْدِسَاتٌ çalışan mühəndis qadınlar çalışanlardır.

3. FELİ CÜMLƏ

Xəbəri fellə ifadə edilən cümləyə 'feli cümlə' deyilir. Burada bəzi xüsusi halları çıxmaqla xəbər mübtədadan əvvəl gələrək onunla cinsə görə uzlaşır. Feli cümlənin digər üzvləri sıralanma cəhətdən nisbətən azaddır. Bununla belə, aşağıdakı sıralanma növlərinə daha çox təsadüf olunur:

1) Feli xəbər → mübtəda → vasitəsiz və ya vasitəli tamamlıq və zərflik. Məsələn:

كَتَبَ حُسَيْنٌ رِسَالَةً يَوْمَ أَمْسٍ Hüseyin dünən bir məktub yazdı (hərfən : yazdı Hüseyin bir məktub dünənki gün).

كَتَبَ حُسَيْنٌ رِسَالَةً عَنِ الْجَامِعَةِ Hüseyin universitet haqqında bir məktub yazdı.

2) Qısa zərflilər xəbərdən qabaq da gələ bilər. Məsələn:

يَوْمَ أَمْسٍ كَتَبَ حُسَيْنٌ رِسَالَةً Dünən Hüseyin bir məktub yazdı (*hərfən*: dünənki gün yazdı Hüseyin bir məktub).

يَوْمَ أَمْسٍ كَتَبَ حُسَيْنٌ رِسَالَةً عَنِ الْجَامِعَةِ Dünən Hüseyin universitet haqqında bir məktub yazdı (*hərfən*: dünənki gün yazdı Hüseyin bir məktub universitet haqqında).

Mübtədası insanları bildiren feli cümlədə xəbərin cinsə görə uzlaşmasında mübtədanın tək cə qrammatik cinsi deyil, həm də işin məhz kim tərəfindən icra edildiyi nəzərə alınır ki, buna 'mənyə görə uzlaşma' deyilir. Məsələn:

ذَهَبَ جَمَاعَةٌ الْبَنِينَ إِلَى الْمَتْحَفِ Bir dəstə oğlan (*hərfən*: oğlanların dəstəsi) muzeyə getdi.

ذَهَبَتْ جَمَاعَةٌ الْبَنَاتِ إِلَى الْمَتْحَفِ Bir dəstə qız (*hərfən*: qızların dəstəsi) muzeyə getdi.

Hər iki cümlədə جَمَاعَةٌ sözü qrammatik mübtədə olduğu halda, cins baxımından xəbər onunla deyil, الْبَنُونَ və الْبَنَاتُ sözləri ilə uzlaşmışdır. (Axı işin əsl icraçısı 'dəstə' deyil, bilavasitə insanların özləridir!).

Feli cümlədə xəbər mübtədə ilə kəmiyyət cə yalnız mübtədadan sonra gəldikdə, həm də tək cə insanlara aid olduqda uzlaşır.

Feli xəbər aşağıdakı şəraitdə mübtədadan sonra gəlir:

1) Mübtədə إِنَّ 'həqiqətən, doğrudan da', لَعَلَّ 'ola bilsin', لَكِنَّ 'lakin', لِأَنَّ 'çünki' və s. kimi sözlərlə idarə edilərək təsirlik halda olduqda. Məsələn:

إِنَّ الْبَنِينَ ذَهَبُوا إِلَى الْمَتْحَفِ Həqiqətən, oğlanlar muzeyə getmişlər.

لَعَلَّ الْبَنَاتِ دَهَبْنَ إِلَى الْمَكْتَبَةِ Ola bilsin, qızlar kitabxanaya getmişlər.

2) Həmcins xəbərləri olan cümlədə bir iş digərindən sonra icra edildikdə. Məsələn:

دَهَبَ الْبُنُونَ إِلَى الْمَتْحَفِ صَبَاحًا وَرَجَعُوا مَسَاءً Oğlanlar səhər muzeyə getmiş, axşam qayıtmışlar.

دَهَبَتِ الْبَنَاتُ إِلَى الْمَتْحَفِ صَبَاحًا وَرَجَعْنَ مَسَاءً Qızlar səhər muzeyə getmiş, axşam qayıtmışlar.

İnsan olmayan varlıqları bildirən mübtədə cəmdə olsa da, xəbər yuxarıda şərh edilən şəraitdə də mübtədə ilə kəmiyyətə uzlaşmayıb, tək müənnəsdə olur. Məsələn:

إِنَّ الْكِلَابَ تَبَحَّتْ حَتَّى الصَّبَاحِ Həqiqətən itlər səhərədək hürmüşdür.

لَكِنَّ الْجَزَائِدَ قَدْ كَتَبَتْ عَنْ هَذَا Lakin qəzetlər artıq bu haqda yazmışdır.

4. QARIŞIQ TƏYİNİ SÖZ BİRLƏŞMƏSİ

İkitərəfli izafətin uzlaşan təyinləri də ola bilər. Tərkibində uzlaşan təyinlər olan izafətə ‘qarışıq təyini söz birləşməsi’ deyilir.

İzafətin ikinci tərəfinə aid uzlaşan təyinlər öyrəndiyimiz qayda ilə sıralanır: sifətlə ifadə edilmiş təyin aid olduğu sözdən sonra, işarə əvəzliyi – təyin isə aid olduğu sözdən əvvəl gəlir. Məsələn:

رِوَايَةُ كَاتِبٍ عَرَبِيٍّ naməlum bir ərəb (sif.) yazıçısının romanı

رِوَايَةُ الْكَاتِبِ الْعَرَبِيِّ ərəb (sif.) yazıçısının romanı

رِوَايَةُ الْكَاتِبِ الْعَرَبِيِّ الشَّهِيرِ məşhur ərəb yazıçısının romanı

رِوَايَةُ هَذَا الْكَاتِبِ bu yazıçının romanı

رِوَايَةُ هَذَا الْكَاتِبِ الْعَرَبِيِّ الشَّهِيرِ bu məşhur ərəb yazıçısının romanı

İzafətin birinci tərəfinə aid uzlaşan təyinlər birləşmənin tam sonuna keçirilir, həm də işarə əvəzliyi bu dəfə sifətlə ifadə edilən təyindən sonra gəlir. İzafətin “tam müəyyənlik”də olan birinci tərəfinin uzlaşan təyinləri müəyyənlikdə olur. (Birinci tərəfin “tam müəyyənliyi” isə izafətin ikinci tərəfi müəyyənlikdə olarkən olur.)

رَوَايَةُ الْكَاتِبِ الشَّهِيرَةِ yazıçının məşhur romanı
رَوَايَةُ الْكَاتِبِ الشَّهِيرِ الشَّهِيرَةِ məşhur yazıçının məşhur romanı
رَوَايَةُ الْكَاتِبِ هَذِهِ yazıçının bu romanı
رَوَايَةُ الْكَاتِبِ الشَّهِيرَةِ هَذِهِ yazıçının bu məşhur romanı
رَوَايَةُ هَذَا الْكَاتِبِ الشَّهِيرِ الشَّهِيرَةِ هَذِهِ bu məşhur yazıçının bu məşhur romanı.

İzafətin “natamam qeyri-müəyyənlik”də olan birinci üzvünün uzlaşan təyinləri qeyri-müəyyən və yaxud müəyyən vəziyyətdə olur. (Natamam qeyri-müəyyənlikdə olan ikinci üzvünün qeyri-müəyyənlik vəziyyətində olmasından asılıdır). Məsələn:

رَوَايَةُ كَاتِبِ شَهِيرَةٍ naməlum bir yazıçının naməlum bir məşhur romanı
رَوَايَةُ الْكَاتِبِ الشَّهِيرِ الشَّهِيرَةِ naməlum bir yazıçının məşhur romanı

Tərəfləri müxtəlif qrammatik cinsdə olan izafətdə uzlaşan təyinlərin birinci və ya ikinci tərəfə aid olduğunu fərqləndirmək nisbətən asandırsa (yuxarıdakı misallarla müqayisə et), tərəfləri eyni qrammatik cinsdə olan izafətdə uzlaşan təyinin məhz hansı tərəfə aid olmasını müəyyənləşdirmək üçün birləşmənin öz məzmunundan və ya birləşmənin işlədildiyi mətnin məzmunundan çıxış edilməlidir. Bu kimi söz birləşmələrində dolaşılığa səbəb ola bilən vəziyyəti aşağıdakı müqayisədən görmək olar:

كِتَابُ الْكَاتِبِ الشَّهِيرِ məşhur yazıçının kitabı كِتَابُ الْكَاتِبِ الشَّهِيرِ yazıçının məşhur kitabı.

5. BİTİŞƏN ƏVƏZLİKLƏRİN FEL VƏ İSİMLƏ İŞLƏDİLMƏSİ

Bitişən əvəzlilər yalnız təsirli fellərlə işlədilərək vasitəsiz tamamlıq bildirir və Azərbaycan dilinə çox zaman ‘məni’, ‘səni’, ‘onu’ və s. kimi tərcümə olunur. Məsələn:

شَاهَدْتُهُ Mən onu gördüm.

Bitişən əvəzlilərin fellə işlədilməsi xüsusiyyəti:

1) يَ – çevrilib يَ – olur. Məsələn:

شَاهِدَنِي O məni gördü.

2) تَمْ – şəxs sonluğuna و artırılır. Məsələn:

هَلْ شَاهَدْتُمُونَا؟ Siz bizi gördünüzmü?

3) هُ – şəxs sonluğundakı deyilməyən əlif atılır. Məsələn:

هَلْ شَاهَدْتُمْ؟ Onlar sizi gördülərmi?

İsmlərlə işlədilən bitişən əvəzlilər -im / -im, -in / -in, -ı / -i və s. 'mənsubiyyət şəkilçiləri'nin və ya 'mənim', 'sənin', 'onun' və s. 'yiyəlik əvəzliləri'nin mənalarını verir.

Şəxs əvəzliyi olan tərkibdə müvafiq bitişən əvəzlik 'öz' mənasını da verir. Məsələn:

إِنَّهُ قَرَأَ شِعْرَهُ Həqiqətən, o öz şeirini oxudu.

Bitişən əvəzlilər bitişdirildikləri isimləri həm təyin edir, həm də onlara müəyyənlik verir. Müəyyənlik kəsb etdiyi üçün bitişən əvəzlikli ismin tənvinini və artikli düşür.

Bitişən əvəzlilərin isimlərlə işlədilməsinin aşağıdakı xüsusiyyətləri vardır:

1) Tə mərbutə məbsutəyə (ت) çevrilir. Məsələn:

جَرِيدَةٌ + نَا → جَرِيدَتُنَا qəzetimiz

2) Müzəkkər düzgün cəmdə sonuncu 'nun' atılır. Məsələn:

مُدْرِسُونَ + نَا → مُدْرِسُونَا müəllimlərimiz

3) Uzun saitlərdən sonra يِ – çevrilib يِ – olur. Məsələn:

دُنْيَايِ dünyam, هُوَ – və يِي – birləşmələri isə öz növbəsində çevrilib يِ – olur. Məsələn:

مُدْرِسِيّ müəllimlərim; müəllimlərimin; müəllimlərimi.

Bitişən əvəzlik qoşulmuş ismin hallanmasına 'tərkibi vəziyyətdə hallanma' deyilir. Əvvəlində daim [i] saiti olan I şəxs tək bitişən əvəzliyi çıxmaqla qalan bitişən əvəzlilərlə hallanarkən üçhalla

isimlər adlıqda [u], yiyəlikdə [i] və təsirlikdə [ə] qəbul edir. Üçhəllı isimlərin tərkibi vəziyyətdə hallanmasını جَرِيدَةٌ ‘qəzet’ sözünün nümunəsində göstərək:

	Adl.h.	Yiy.h.	Təs.h.
	جَرِيدَتِي	جَرِيدَتِي	جَرِيدَتِي
Tək	جَرِيدَتُكَ (جَرِيدَتُكَ)	جَرِيدَتِكَ (جَرِيدَتِكَ)	جَرِيدَتِكَ (جَرِيدَتِكَ)
	جَرِيدَتُهَا (جَرِيدَتُهَا)	جَرِيدَتِهَا (جَرِيدَتِهَا)	جَرِيدَتِهَا (جَرِيدَتِهَا)
	جَرِيدَتُنَا	جَرِيدَتِنَا	جَرِيدَتِنَا
Cəm	جَرِيدَتُكُمْ (جَرِيدَتُكُمْ)	جَرِيدَتِكُمْ (جَرِيدَتِكُمْ)	جَرِيدَتِكُمْ (جَرِيدَتِكُمْ)
	جَرِيدَتُهُمْ (جَرِيدَتُهُمْ)	جَرِيدَتِهِمْ (جَرِيدَتِهِمْ)	جَرِيدَتِهِمْ (جَرِيدَتِهِمْ)
	جَرِيدَتُكُمْ	جَرِيدَتِكُمْ	جَرِيدَتِكُمْ
Təsniyə	جَرِيدَتُهُمَا	جَرِيدَتِهِمَا	جَرِيدَتِهِمَا

Bitişən əvəzlikli isim uzlaşan təyini birləşmənin sonunda gəlir. Məsələn:

جَرِيدَتُكُمْ الْعَرَبِيَّةُ sizin ərəb qəzetiniz, هَذِهِ جَرِيدَتُكُمْ sizin bu qəzetiniz.

6. TƏRKİBİ VƏZİYYƏTDƏ HALLANMA

İzafətin təyinlənən tərəfinin hallanmasına da ‘tərkibi vəziyyətdə hallanma’ deyilir. Bu növ hallanmanın öz xüsusiyyəti vardır:

1) İsim artikilli isim kimi hallanır. Bunu ‘məqalə’ مَقَالَةٌ sözünün tərkibi vəziyyətdə hallanması nümunəsində göstərək.

A.	مَقَالَةٌ الْمُنْتَشَرِ	şərqşünasın məqaləsi
Y.	مَقَالَةٌ الْمُنْتَشَرِ	şərqşünasın məqaləsinin
T.	مَقَالَةٌ الْمُنْتَشَرِ	şərqşünasın məqaləsini

2) Təsniyə və müzəkkər düzgün cəm şəkilçilərindəki son ن düşür. Bunu مَعْلَمَانِ 'iki müəllim' və مَعْلَمُونَ 'müəllimlər' sözlərinin tərkibi vəziyyətdə hallanması nümunəsində göstərək:

- 1) A. مَعْلَمَا الْمَدْرَسَةِ məktəbin iki müəllimi
 Y. } مَعْلَمِي الْمَدْرَسَةِ məktəbin iki müəlliminin
 T. } مَعْلَمِي الْمَدْرَسَةِ məktəbin iki müəllimini
- 2) A. مَعْلَمُو الْمَدْرَسَةِ məktəbin müəllimləri
 Y. } مَعْلَمِي الْمَدْرَسَةِ məktəbin müəllimlərinin
 T. } مَعْلَمِي الْمَدْرَسَةِ məktəbin müəllimlərini

7. ۱. ÖN QOŞMASININ İŞLƏDİLMƏSİ VƏ MƏNALARI

Bildiyimiz kimi, ön qoşmaların hamısı qoşulduqları ismin yiyəlik halda olmasını tələb edir. Lakin bir-iki söz müstəsna olmaqla bunların heç biri sözün əsl mənasında yiyəlik (sahiblik, malikiyyət) əlaqəsi bildirmir. İstisna təşkil edən ön qoşmalar içərisində bitişik yazılan ۱ -nin rolu xüsusilə qeyd edilməlidir. '... ötrü, üçün; ... üzündən; -a/-ə, -ya/yə; -in/-in; -in/-in var' və s. kimi müxtəlif mənaları olan bu ön qoşma əksər halda sahiblik, malikiyyət və ya mənsubiyyət bildirir. Artikilli isimlərlə aşağıdakı kimi işlənir:

1) Artiklin əlif hərfi atılır. Məsələn:

لِلْمُعْتَمَدِ müəllim + ۱ → لِلْمُعْتَمَدِ [li-l- 'ustəzi]

2) ل ilə başlanan sözə qoşulduqda artiklin tək cə əlifi deyil, ləmi də düşür. Məsələn:

لِللُّغَةِ dil + ۱ → لِلُّغَةِ [li-l-luğati]

Aşağıdakı mənaları vardır:

1) Yönlük hal mənasını verir. Məsələn:

قَالَ لِي Mənə dedi.

2) '... üçün' bildirir. Məsələn:

دَهَبْتُ إِلَى هُنَاكَ لِإِطْلَاعٍ عَلَى الْمَكْتَبَةِ Mən oraya kitabxana ilə tanış olmaq üçün getdim.

3) Malikiyyət və ya sahiblik bildirərək izafəti bir növ 'əvəz' edir. Müqayisə edək:

كِتَابُ الْمُعَلِّمِ müəllimin (məlum) kitabı → كِتَابُ الْمُعَلِّمِ müəllimin (naməlum bir) kitabı

جَرِيدَةُ جُمْهُورِيَّةِ الْعِرَاقِ İraq Respublikasının qəzeti

جَرِيدَةُ "الْجُمْهُورِيَّةِ" لِلْعِرَاقِ İraqın «Əl-Cumhuriyyə» qəzeti

Ön qoşmanın burada işlədilməsindən əsas məqsəd təyinlənən sözün qeyri-müəyyənliyini saxlamaq (birinci misal) və ya onu qabarıq şəkildə nəzərə çatdırmaqdır (ikinci misal).

4) İzafət zəncirini bir növ qısaltmaq üçün işlədilir:

İzafət

تَأْرِيْخُ نِصَالِ شَعْبِ مِصْرَ

Misir xalqının mübarizəsi tarixi
(h ə r f ə n: Misir xalqının mübarizəsinin tarixi)

Ön qoşmalı birləşmə

(١) التَّأْرِيْخُ لِنِصَالِ شَعْبِ مِصْرَ

(٢) تَأْرِيْخُ النَّصَالِ لِشَعْبِ مِصْرَ

5) Qarışıq təyini söz birləşməsi bir növ «yüngülləşdirmək» üçün işlədilir:

İzafət

رَوَايَةُ ذَلِكَ الْكَاتِبِ الْعَرَبِيِّ الْمُعَاَصِرِ الشَّهِيرَةِ هَذِهِ

Həmin müasir ərəb yazıçısının bu məşhur romanı

Ön qoşmalı birləşmə

هَذِهِ الرِّوَايَةُ الشَّهِيرَةُ لِذَلِكَ الْكَاتِبِ الْعَرَبِيِّ الْمُعَاَصِرِ

6) Qarışıq təyini söz birləşməsində baş verə biləcək anlaşılmazlığın («sui-təfahümün») qarşısını almaq üçün işlədilir. Bunu 'məşhur yazıçının kitabı' və ('yazıçının məşhur kitabı') kimi başa düşülə bilən كِتَابُ الْكَاتِبِ الشَّهِيرِ birləşməsi timsalında görmək olar.

Anlaşılmazlıq olmasın deyə, belə birləşmələri ön qoşma ilə vermək daha məsləhətdir:

أَلْكِتَابُ لِلْكَاتِبِ الشَّهِيرِ məşhur yazıçının (məlum) kitabı və

أَلْكِتَابُ الشَّهِيرِ لِلْكَاتِبِ (məlum) yazıçının məşhur kitabı.

7) Xəbər mübtədadan əvvəl gəldikdə '(kimin və ya nəyin nəyi isə) vardır' bildirir. Bu növ ismi cümlələrdə mübtədə varlığı (mövcudiyəti) haqda ilk dəfə məlumat verilən əşyanı bildirdikdə qeyri-müəyyənlikdə olur. Məsələn:

أَلْمَلْعَبُ لِلْجَامِعَةِ مُلْعَبٌ Universitetin bir stadionu vardır; أَلْمَلْعَبُ لَهَا Onun bir stadionu vardır.

8) Xəbər mübtədadan sonra gəldikdə mənsubiyyət bildirilir. Məsələn:

أَلْمَلْعَبُ لِلْجَامِعَةِ Stadion universitetindir; أَلْمَلْعَبُ لَهَا Stadion onundur.

Xəbərin isim hissəsi müəyyənlikdə olduqda xəbərlə bildirilən mənsubiyyət əlaqəsi ل تəyini söz birləşməsi ilə qarışdırıla bilər.

Müqayisə edək:

İsmi cümlə

**Ön qoşmalı təyini
söz birləşməsi**

أَلْمَلْعَبُ لِلْجَامِعَةِ

جَرِيدَةُ "بَاكُو" لِلْمَكْتَبَةِ

Stadion universitetindir.

«Bakı» qəzeti kitabxanasındır.

universitetin stadionu

kitabxanasının «Bakı» qəzeti

Bütün bu kimi hallarda söz birləşməsinin növü və ifadə etdiyi məna mətnə əsasən müəyyənləşdirilir.

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

أسرة كبيرة، أسرة جامعة باكو، تبادل المطبوعات العلمية بين هذه الجامعة والمعهد العلمي المذكور، صدور المخطوطات المذكورة باللغة العربية، صدور هذه المخطوطات منذ أمد ليس ببعيد

باللغة الانكليزية أيضا. مشروع لاحق هادف الى توطيد العلاقات العلمية مع الشرق الاسلامي.

- هل قرأت أمس مقالة لأستاذ الجامعة عن نشاط معهد اللغات الأجنبية؟

- ما قرأت المقالة. وأين نشرت؟ هل في المقالة المذكورة معلومات شيقة عن نشاط

المعهد؟

- ألمقالة شيقة جدا. لقد ذكر المؤلف شيئا كثيرا عن توطيد علاقات الجامعة مع معهد

اللغات الاجنبية.

2. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkəleyin:

Böyük bir tədqiqat, tədqiqatın müəllifinin adı, şərqşünaslığın mühüm vəzifələri, Ərəb Şərqi ilə əlaqələrin möhkəmləndirilməsi vəzifəsi.

Dünən «Bakı» qəzetində şərqşünaslıq haqqında maraqlı bir məqalə dərc olunmuşdur. Bu məqaləni məşhur bir şərqşünas yazmışdır. O, respublika şərqşünaslıq elminə diqqəti cəlb etmişdir.

3. Müzəkkər düzgün cəmdə yazıb hərəkəleyin, şifahi şəkildə qeyri-müəyyənlikdə və müəyyənlikdə hallandırın:

مُتَعَمِّلٌ müəllim, مُهَنْدِسٌ mühəndis, مَشْغُولٌ məşğul, مُجْتَهِدٌ çalışqan.

4. Yuxarıda göstərilmiş sözləri müənnəs düzgün cəmdə yazıb qeyri-müəyyənlikdə hallandırın və hərəkəleyin:

5. Təkdə söyləyin:

مُدْرِسَاتٌ müəllimələr, مُهَنْدِسَاتٌ mühəndis qadınlar, جَامِعَاتٌ

universitetlər, مَجَلَاتٌ jurnallar, اِنْقِلَابَاتٌ inqilablar, وَطَنِيَّاتٌ vətənpərvər

qadınlar, بِنَائَاتٌ binalar, طَبِّبَاتٌ yaxşı(lar), كَثِيرَاتٌ çox(ları), مُجْتَهِدَاتٌ

çalışqan(lar), وَطَنِيُّونَ sosialistlər, اِشْتِرَاكِيُّونَ kommunistlər, شُيُوعِيُّونَ

vətənpərvərlər, مُسْلِمُونَ müsəlmanlar, مُسْتَحْدَمُونَ qulluqçular, عَالَمُونَ

aləmlər, حَاضِرُونَ hazır olanlar; iştirak edənlər, غَائِبُونَ qaib olanlar;

iştirak etməyənlər, مَشْغُولُونَ məşğul olanlar, مُسْتَرِيحُونَ istirahət edənlər.

6. Uzlaşma xüsusiyyətlərinə fikir verməklə ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

معهد كبير، معهدان كبيران، معاهد كبيرة، هذا المعهد، هذان المعهدان، هذه المعاهد، هذا المعهد الكبير، هذان المعهدان الكبيران، هذه المعاهد الكبيرة.
الجامعة الشهيرة، الجامعتان الشهيرتان، الجامعات الشهيرة، هذه الجامعة، هتان الجامعتان، هذه الجامعات، هذه الجامعة الشهيرة، هتان الجامعتان الشهيرتان، هذه الجامعات الشهيرة.
المعهد كبير. المعهدان كبيران. المعاهد كبيرة. الجامعة شهيرة. الجامعتان شهيرتان.
الجامعات شهيرة.

7. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

O kitab, o iki kitab, o kitablار (كُتُبٌ), o jurnal, o iki jurnal, o jurnallar, o ərəb kitabı, o iki ərəb kitabı, o ərəb kitablارı, o ərəb jurnalı, o ərəb jurnalları.

8. 'O iki jurnal', 'bu iki kitab' sözlərini yazılı şəkildə hallandırıb hərəkələyin.

9. Ucadan oxuyun və feli xəbərlərin uzlaşmasına xüsusi fikir verməklə şifahi şəkildə tərcümə edin:

(۱) ماذا كتبت، يا احمد؟ (۲) ماذا كتبت، يا مريم؟ (۳) ماذا كتبتما، يا حنيفة وحسين؟ (۴) ماذا كتب هذان الطالبان؟ (۵) ماذا كتبت هتان الطالبتان؟ (۶) إنهما كتبتا مقالة. (۷) هل كتب احمد وحسن وحسين شيئاً؟ (۸) نعم، إنهم كتبوا شيئاً كثيراً. (۹) هل كتبت فاطمة وزينب ومريم شيئاً؟ (۱۰) نعم، إنهن كتبن شيئاً كثيراً.

10. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

1) Sən (müz.) axşam qayıtdın. 2) Sən (müən.) axşam qayıtdın. 3) Siz ikiniz axşam qayıtdınız. 4) Onlar ikisi (müz.) axşam qayıtdılar. 5) Onlar ikisi (müən.) axşam qayıtdılar. 6) Onlar (müz.) axşam qayıtdılar. 7) Onlar (müən.) axşam qayıtdılar.

11. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

1) Tələbə səhər getdi, axşam qayıtdı. 2) Talibə səhər getdi, axşam qayıtdı. 3) İki tələbə səhər getdi, axşam qayıtdı. 4) İki talibə səhər getdi, axşam qayıtdı. 5) Tələbələr səhər getdilər, axşam qayıtdılar. 6) Talibələr səhər getdilər, axşam qayıtdılar.

12. Ucadan oxuyun və qarışıq təyini söz birləşmələrindəki uzlaşmalara xüsusi fikir verməklə şifahi şəkildə tərcümə edin:

عنوان الجامعة الشهيرة، عنوان الجامعة الشهير، عنوان الجامعة الشهيرة الشهير، عنوان هذه الجامعة، عنوان الجامعة هذا، عنوان هذه الجامعة هذا، عنوان هذه الجامعة الشهيرة، عنوان هذه الجامعة الشهير، عنوان هذه الجامعة الشهيرة الشهير هذا.

13. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

İnstitut binası, naməlum bir institutun binası, elmi institut binası, institutun təzə binası, elmi institutun təzə binası, o elmi institutun bu təzə binası.

14. Ucadan oxuyun, bitişən əvəzlilərin işlədilməsinə xüsusi fikir verin və şifahi şəkildə tərcümə edin:

(١ هل شاهدتني؟ ٢ نعم، قد شاهدتك. ٣ هل شاهدتموني؟ ٤ كلا، ما شاهدناك. ٥ هل شاهدوني؟ ٦ نعم، لقد شاهدوك.)

15. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

1) Mən səni (*müən.*) gördüm. 2) Sən (*müən.*) məni gördün. 3) Biz sizi (*müən.*) gördük. 4) Siz (*müən.*) onları (*müz.*) gördünüz. 5) Onlar (*müz.*) sizi (*müən.*) gördülər. 6) Onlar ikisi (*müən.*) sizin ikinizi gördülər.

16. Ucadan oxuyun və tərkibi vəziyyətdə hallanmaya xüsusi fikir verməklə şifahi şəkildə tərcümə edin:

مستشرق الجامعة، مستشرقاً الجامعة، مستشرقو الجامعة، دراسة مستشرق الجامعة العلمية، دراستا مستشريقي الجامعة العلميتان هتان، دراسات مستشريقي الجامعة العلمية هذه.

17. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

İnstitutun iki müəllimi, o iki institutun bu iki müəllimi, o institutun bu iki müəlliminin iki kitabı, o institutun bu müəllimləri, bu institutun o müəllimləri.

18. Ucadan oxuyun, لـ ön qoşmasının işlədilməsinə və mənalarına xüsusi fikir verməklə şifahi şəkildə tərcümə edin:

(١ كتاب اللغة / كتاب اللغة / الكتاب للغة، الاطلاع على المعهد / للاطلاع على المعهد، عنوان بناية المعهد / عنوان البناية للمعهد.)

٢) لحسين قاموس / القاموس لحسين، هذا قاموس لحسين. قاموس حسين على الطاولة / على الطاولة قاموس لحسين.

19. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

1) Mənim iki lüğətim vardır. 2) Sənin (müən.) də lüğətin vardır. 3) Sənin (müz.) lüğətin stolun üstündədir. 4) Bu iki lüğət sənindir (müən.). 5) Bu iki lüğət sənindirmi? (müən.)

20. ⚭ ön qoşmasını müxtəlif mənalarda işlətməklə ərəb dilində dörd cümlə yazıb hərəkələyin.

21. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

ذَكَرْتُ (ذَكَرْتُ)، ذَكَرْتُمْ (ذَكَرْتُمْ)، ذَكَرْتُ (ذَكَرْتُ)، ذَكَرْتُمْ (ذَكَرْتُمْ).

ذَكَرْنَا أَسْمَاءَهُمْ / ذَكَرْتُ أَسْمَاءَهُمْ مِنْ قَبْلُنَا. لَفَتْتُ الْمَقَالَةَ نَظْرِي / لَفَتْتُ نَظْرِي إِلَى الْمَقَالَةِ.
هل عرفوكم؟ كلا، ما عرفونا. اننا عرفناهم اي انهم عرفوا من قبلنا.
هل ترجمت الدراسة المذكورة الى اللغة العربية؟ نعم، ترجموها في المعهد اي انها ترجمت من جانب أسرة المعهد.

أسرة المعهد كبيرة. من مهمتها دراسة تراث العلماء المسلمين من القرون الوسطى.
لمستشقي ومستشقات المعهد دراسات علمية كثيرة.

22. Birinci oxu mətnini yazılı şəkildə tərcümə edin və ucadan oxuyun.

23. Ucadan oxuyun və ərəb dilində cavab verin:

١) في أية مجلة نشرت المقالة المذكورة في نص درسنا؟

٢) هل مؤلف المقالة مستشرق آذربايجاني؟

٣) هل قرأتموها باهتمام؟

٤) هل لأسرة المعهد اتصالات وعلاقات مع زملائهم في الشرق والغرب؟

٥) هل مشاريع المعهد هادفة الى توطيد هذه العلاقات؟

24. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

Bu, Elmlər Akademiyasının Şərşünaslıq İnstitutunun binasıdır. İnstitutun böyük bir kollektivi vardır. Dünən institutla tanış olmağa getdik. Orada bizə institutun fəaliyyəti haqda izahat verdilər (شرح).

25. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Bu yaxınlarda «Bakı» qəzetində şərqsünaslıq elminin inkişafına dair qısa bir icmal nəşr edilmişdir. İcmalı tanınmış bir şərqsünas yazmışdır. İcmalda institutun elmi fəaliyyəti, xarici ölkələrdəki institutlarla kontaktı və əlaqəsi barədə yazılmış, gələcək planları şərh edilmişdir. Institutun bir neçə elmi tədqiqatı ərəb dilinə tərcümə olunub nəşr edilmişdir. Məqalədən institutun fəaliyyəti haqda çox şey öyrəndim.

26. Birinci oxu mətninin məzmununu ərəb dilində danışın.

27. İkinci oxu mətnini ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin.

28. Ərəbcələrini deyin:

Tələsən, gecikən, sənədli, tamaşa etmə (baxma), başqa (müz. və müən.), piyada,... ərzində, getmək, aparmaq, davam etmək, əlyazmaları, çap olunmuş əsərlər, tədqiqatlar, köhnə, təzə, bir neçə, çoxlu (külli miqdar), fürsətdən istifadə edərək, qiraət zalı.

29. Dərsin oxu mətnlərinin məzmununu əsasında ərəb dilində 7-8 sətirlik bir inşa yazıb hərəkələyin.

30. Əzbər öyrənin:

(١) أَلَدِيكَ الْفَصِيحُ مِنَ الْبَيْضَةِ يَصِيحُ.

Diribaş xoruz yumurtada ikən banlar. (Atalar sözü)

إِذَا أَنْتَ أَكْرَمْتَ الْكَرِيمَ مَلَكْتَهُ

وَإِنْ أَنْتَ أَكْرَمْتَ اللَّئِيمَ تَمَرَّدَا

(الْمُنْتَبِي)

Yaxşıya yaxşılıq etsən, sənin olar. Yamana yaxşılıq etsən, düşmənin olar. (Əl-Mütənəbbi)

31. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

سَأَلَ الْحَاكِمُ الْمُتَهَمِينَ عَنْ أَسْمَائِهِمْ فَقَالَ أَحَدُهُمْ : " مِصْبَاحٌ " وَالثَّانِي : " قَانُوسٌ " وَالثَّلَاثُ :

" بَدْرٌ " فَقَالَ الْحَاكِمُ : أَهْلًا وَسَهْلًا بِكُمْ، نَوَّرْتُمْ الْمَحْكَمَةَ!

lüğət

سَأَلَ soruşmaq	مِصْبَاحٌ lampa
فَقَالَ o (onda) dedi	الْثَّانِي ikinci(si)
نَوَّرَ işıqlandırmaq	فَأَنُوسُ fənər
مُنَّهَمٌ müttehim	الْثَّالِثُ üçüncü(sü)
أَحَدُهُمْ onlardan biri	بَدْرٌ ay

ÜÇÜNCÜ DƏRS

Mətn I

من المعروف أن القرون الوسطى شهدت تطورا هائلا للحضارة الإسلامية عامة والعربية خاصة. ومعلوم كذلك أن الكثير من أبناء الشعوب المسلمة بما فيهم الأتراك وغيرهم قد شاركوا في تطوير الحضارة الإسلامية. وفي بداية الأمر ترجم العرب إلى لغتهم نتاجات ممثلي الحضارات اليونانية والرومانية والفارسية والهندية القديمة. ثم شرعوا في وضع مؤلفات أصلية عديدة في العلوم الإنسانية والطبيعية منها التاريخ والفلسفة والجغرافيا وعلم اللغة وعلم الفلك والكيمياء والرياضيات وغيرها. والجدير بالذكر أن الكثير منها قد ترجمت إلى العديد من لغات العالم منها الروسية والأذربايجانية. وللعرب فضل كبير في تثقيف ممثلي الشعوب التابعة للخلافة العربية. وليس من باب الصدفة أن الكثير من العلماء والأدباء والشعراء الأذربايجانيين الأفذاذ وضعوا نتاجاتهم العلمية والفنية بالعربية الفصحى.

Lüğət

شَهِدَ (nəyinsə) şahidi olmaq; görmək	تَطَوَّرَ inkişaf etmə
شَرَعَ فِي başlamaq	تَطَوَّرَ inkişaf etdirmə
شَارَكَ iştirak etmək	تَتَقَيَّفُ savadlandırma
فَضْلٌ xidmət; fəzilət	حَضَارَةٌ mədəniyyət
وَضَعَ (əsər) yazma	بِدَايَةٌ başlanğıc
	نَتَاجَاتٌ əsərlər; məhsullar

مُؤَلَّفٌ (ات)	əsər	وَعَبْرٌ	və b.
مُمَيَّلٌ	nümayəndə	ثُمَّ	sonra
مُسَلِّمٌ	müsəlman	الْعَرَبِيَّةُ الْفُصْحَى	ərəb ədəbi dili
عَدِيدٌ	çox(lu)	الْقُرُونُ الْوُسْطَى	orta əsrlər
إِنْسَانِيٌّ	humanitar	فِي بَدَايَةِ الْأَمْرِ	başlanğıcda, əvvəl - əvvəl
رُومَانِيٌّ	Roma (sif.)	لَيْسَ مِنْ بَابِ الصُّدْفَةِ أَنْ	təsadüf(i)
أَصْلِيٌّ	əsli; əsl		
فَدِيٌّ	bədii	deyildir ki,	
عَامَّةٌ... خَاصَّةٌ	...ümumiyyətlə, ...xüsusilə	دَیْلْمَلِیدِر (hər fən : deyilməyə dəyər)	

Mətn II

- أمن الممكن طرح سؤال أو سؤالين. يا صديقنا المحترم؟
- لما لا؟ تفضلوا، أيها الأصدقاء المحترمون. عندنا الآن كثير من الوقت.
- شكرا جزيلًا. بلغنا أن الطبري من المؤرخين الأفاضل في العالم عامة وعند المسلمين خاصة. أهذا صحيح؟
- بلا شك، إنه من المؤرخين الأفاضل حقًا. يكفي القول أنه خلف بعد وفاته تراثًا حضاريًا ضخماً في العلوم القرآنية والفقه والتاريخ.
- هل ترجم شيء من نتاجاته إلى الروسية أو الأذربايجانية؟
- اشتهر اسمه خاصة بفضل كتابه "تاريخ الرسل والملوك" أو باختصار "تاريخ الطبري". فيه معلومات عديدة عن البلدان التابعة للخلافة العربية بما فيها آسيا الوسطى والقوقاس. منذ عدة أعوام صدرت بالروسية ترجمة بعض المقتطفات منها.
- والسؤال الآخر والأخير. هل هو عربي الأصل؟
- ولد المؤرخ في القرن التاسع في طبرستان (إيران) ومن هنا نسبته "الطبري" وهو إيراني الأصل.

Lügət

بَلَّغَ (xəbər) çatmaq; eşitmək	مَلِكٌ (مُلُوكٌ) şah, kral
صَدَرَ (məqalə, kitab) çıxmaq	عَامٌ (أَعْوَامٌ) il
خَلْفَ özündən sonra (əsər) qoyub getmək	فَذُّ (أَفْدَاذٌ) görkəmli
وَلَدٌ anadan olmaq	صَحْمٌ çox böyük, nəhəng
اشْتَهَرَ şöhrətlənmək, şöhrət tapmaq	حَضَارِيٌّ mədəniyyətə aid; mədəni
تُرَاثٌ irs, miras	تَاسِعٌ doqquzuncu
فِقْهٌ fiqh, müsəlman hüququ	بِعْضِلٍ ...sayəsində, ... görə
نِسْبَةٌ nisbə (doğulduğu yerə görə verilən ad)	عِنْدَ... ...yanında;...nəzərində
الْأَزْبَائِجَانِيَّةُ Azərbaycan dili	طَرَحُ سُؤَالٍ sual vermə
الرُّوسِيَّةُ rus dili	بِلا شَكِّ şəksiz
مُقْتَطَعَاتٌ parçalar, hissələr, iqtibaslar	لِمَا لَا? nə üçün yox?
رَسُولٌ (رُسُلٌ) elçi (peyğəmbər)	إِيرَانِيٌّ الْأَصْلِ iranlı (<i>hərfən</i> : İran mənşəli)
	عَرَبِيٌّ الْأَصْلِ ərəb (<i>hərfən</i> : ərəb mənşəli)

LEKSİK - QRAMMATİK İZAHAT

1. QRAMMATİK CİNSİN MORFOLOJİ ƏLAMƏTLƏRİ

Ərəb dilində yalnız müənnəs isimlərin xüsusi morfoloji əlamətləri vardır: **اَ-**, **اِ-**, **ة-** və **ى-**. Məsələn:

مَدِينَةٌ şəhər, دُنْيَا dünya, صَحْرَاءُ səhra, خَاتِرَاتٌ xatirat.

İnsanları bildirən mühüm bir qrup isimlərdə qrammatik cins *tə mərbutənin* olub-olmaması ilə fərqləndirilir. Məsələn:

عَامِلَةٌ / عَامِلَةٌ fəhlə; إِشْجِي, فَلَاحٌ / فَلَاحَةٌ kəndçi, / أَزْبَائِجَانِيَّةٌ / أَزْبَائِجَانِيٌّ azərbaycanlı.

Sifətlərin qrammatik cinsi əksər halda məhz ة vasitəsi ilə fərqləndirilir. Məsələn:

قَدِيمٌ / قَدِيمَةٌ / قَدِيمٌ qədim; köhnə; antik, هَائِلٌ / هَائِلَةٌ çox böyük, nəhəng.

Bununla belə, *tə mərbutənin* müənnəs cins birdirmədiyi aşağıdakı hallar da yadda saxlanılmalıdır:

1) Kişi adlarını və ya vəzifələrini bildiren sözlərdə. Məsələn:

حَنِيفَةٌ Hənifə (kişi adı), عُمْدَةٌ kəndxuda, خَلِيفَةٌ xəlifə.

2) Kişilərə aid olub cəmlik bildiren sözlərdə. Məsələn:

بَحْرِيٌّ dənizçi → بَحْرِيَّةٌ dənizçilər

3) Kişilərə aid olub daxili cəm bildirdikdə. Məsələn:

طَالِبٌ tələbə → طَالِبَةٌ tələbələr, الْقَاضِي / قَاضٍ qazi → قُضَاةٌ qazilər, أَخٌ qardaş → إِخْوَةٌ qardaşlar.

Kişilərə aid olub اءِ – ilə bitən daxili cəm də müənnəsə aid deyildir. Məsələn:

عَالِمٌ alim → عُلَمَاءٌ alimlər; üləma, خَلِيفَةٌ xəlifə → خُلَفَاءٌ xəlifələr.

2. DAXİLİ CƏM

İsim və sifətlərin çoxu sözün içərisində baş verən sabit dəyişikliklər yolu ilə cəmlənir. 'Daxili' və ya 'sınıq' cəm adlanan belə cəmin qırxadək modeli vardır. Bunların seçilib işlədilməsini müəyyənləşdirən dəqiq qaydalar olmadığı üçün isimlərin cəmləri özləri ilə birlikdə leksik vahidlər kimi yadda saxlanılmalıdır. Lüğətlərdə isimlərin cəmi təkisi ilə yanaşı göstərilir. (Dərslikdə cəmlər mötərizədə verilmişdir).

Daxili cəm modellərinin çoxu tərkibində üç, qalanları isə tərkibində dörd samit (ة nəzərə alınmır) hərf olan isimlərə aiddir.

Cəmlə əlaqədar daxili dəyişikliklər nəticəsində sözün quruluşu (strukturu) dəyişir (sınıq). Məsələn:

Tək		Cəm	
كِتَابٌ	kitab	كُتُبٌ	kitablar
خَبْرٌ	xəbər	أَخْبَارٌ	xəbərələr
جَوَابٌ	cavab	أَجْوِبَةٌ	cavablar
زَلْزَلَةٌ	zəlzələ	زَلَزِلٌ	zəlzələlər
فِنْجَانٌ	fincan	فَنَاجِيْنٌ	fincanlar
مَرْجِعٌ	məxəz	مَرَاجِعٌ	məxəzlər

Bəzi isimlər cəmdə yeni mənə və ya mənə çalarlıqları da kəsb edir. Məsələn:

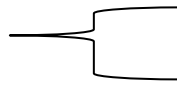
Tək		Cəm	
فِلْسٌ	xırda pul	فُلُوسٌ	pul
قُوْتٌ	qida; yem (qovut)	أَقْوَاتٌ	ərzaq

Bəzi isimlər eyni zamanda bir neçə model üzrə cəmlənir. Məsələn:

Tək		Cəm
طَالِبٌ	tələbə	طُلَّابٌ / طَلَبَةٌ
نَهْرٌ	çay	نُهُورٌ / أَنْهَارٌ / أَنْهَرٌ
بَحْرٌ	dəniz	أَبْحَارٌ / أَبْحَرٌ / بَحَارٌ / بُحُورٌ

Bu və ya digər bir ismin daxili cəm modellərinin müxtəlifliyi bəzən də mənə müxtəlifliyi ilə əlaqədar olur. Məsələn:

بَيْتٌ	بُيُوتٌ	evlər
	أَبْيَاتٌ	beytlər (şərdə)
عَيْنٌ	عُيُونٌ	gözlər
	أَعْيَانٌ	əyan(lar)

Bəzi hallarda cəm bilavasitə təkdən deyil, cəmdən düzəlir. 'Cəmin cəmi' (جَمْعُ الْجَمْعِ) adlanan bu növ cəmlənmədə isim çox vaxt yeni mənə və ya mənə çalarlıqları da kəsb edir. Məsələn:

ضَلَعٌ qabırğa → أَضْلَاعٌ qabırğalar → أَصَالِعُ köməkçilər; əlaltılar

إِسْمٌ ad → أَسْمَاءٌ adlar → أَسْمَاءُ / الْأَسْمَاءُ (müxtəlif növ) adlar

Cəmin cəmi daxili cəmə اَتْ – şəkilçisini artırmaqla da düzəlir. Məsələn:

بَيْتٌ ev → بُيُوتٌ evlər → بُيُوتَاتٌ kübar ailələr;

رَجُلٌ kişi; adam → رِجَالٌ kişilər; adamlar → رِجَالَاتٌ (dövlət)

adamları; xadimlər.

Bəzi isimlər suppletiv cəmlə cəmlənir: təki ilə cəmi bir-birindən samitləri baxımından tamamilə fərqlənir. Məsələn:

إِمْرَأَةٌ qadın → نِسْوَةٌ / نِسَاءٌ / نِسْوَانٌ

مَنَاجِدٌ köstəbək; kor siçan → مَنَاجِدٌ

Bəzi isimlərin cəmində bu və ya digər spesifik fonetik dəyişikliklər də baş verir:

1) Tərkibində beş samit olan isimlərin bir samiti ixtisar edilir.

Məsələn:

عَنْدَلِيبٌ bülbül → عَنَادِلٌ

بِرَامِجٌ proqram → بَرَامِجٌ

2) Zəif samitlər müxtəlif dəyişikliklərə uğrayır. Məsələn:

دَارٌ (kökü دَوْرٌ) ev → دِيَارٌ (دِيَاوَرٌ əvəzinə) evlər; ölkə; ölkələr

يَوْمٌ (kökü يَوْمٌ) gün → أَيَّامٌ (أَيَّوَامٌ əvəzinə)

دَاعٍ (kökü دَعَا) çağırın → دُعَاةٌ (دُعَايَةٌ əvəzinə)

3) Dəyişmiş zəif samit əvvəlki vəziyyətində bərpa olunur.

Məsələn:

أَحْوَالٌ (kökü: حَوْلٌ) hal → أَحْوَالٌ

أَمَوَاتٌ (kökü موت) ölü → أمواتٌ

4) İkinci və üçüncü kök samitləri eyni olan isimlərdə samitlər bir-biri ilə qovuşa bilir. Məsələn:

أَدِلَّةٌ (kökü دليل) əvəzinə → دَلِيلٌ dəlil

5) Ayrı-ayrı isimlərdə yalnız onlara aid dəyişikliklər də olur. Məsələn:

رَأَيْتُ rəy → أَرَأَيْتَ (kökü رأي) əvəzinə

بُنْرٌ quyu → أَبَانٌ (kökü بئر) əvəzinə

Dərsimizlə əlaqədar hələlik aşağıdakı beş modeli öyrənək:

1) شُعُوبٌ → شُعْبٌ , خَلْقٌ → شُعْبٌ , دَرَسٌ → دَرَسٌ ; məs.: دَرَسٌ

2) رُسُلٌ → رُسُولٌ , كُتُبٌ → كِتَابٌ ; məs.: كِتَابٌ

3) جُمَلٌ → جُمْلَةٌ , شُعَبٌ → شُعْبَةٌ ; məs.: شُعْبَةٌ

4) سِيرٌ → سِيرَةٌ , قِطْعٌ → قِطْعَةٌ ; məs.: قِطْعَةٌ

5) مَثَلٌ → مَثَلٌ , أَطْرَافٌ → أَطْرَافٌ ; məs.: أَطْرَافٌ

3. MÜBTƏDA BUDAQ CÜMLƏLİ TABELİ MÜRƏKKƏB CÜMLƏ

Bu növ cümlələrdə budaq cümlə baş cümlədən sonra gələrək onunla أَنْ 'ki' bağlayıcısı vasitəsi ilə əlaqələndirilir. Budaq cümlənin vəzifəsi mübtədası olmadığı üçün 'yarımçıq cümlə' şəklində ifadə edilən baş cümlənin mübtədasını əvəz etməkdir. Məsələn:

(۱) هَلْ صَحِيحٌ أَنَّ الْقَامُوسَ قَدْ صَدَرَ؟ (۲) وَالْجَدِيرُ بِالذِّكْرِ أَنَّ الْقَامُوسَ قَدْ صَدَرَ. (۳) أَمِنَ الْمَعْلُومُ

أَنَّ الْقَامُوسَ قَدْ صَدَرَ؟ (۴) لَقَدْ بَلَّغَنِي أَنَّهُ صَدَرَ مُنْذُ يَوْمَيْنِ. (۵) لَيْسَ مِنَ الصُّدْفَةِ أَنَّهُ صَدَرَ.

T ə r c ü m ə s i: 1) Doğrudurmu ki, lüğət çıxmışdır? 2) Deyilməlidir (deyilməyə dəyər) ki, lüğət çıxmışdır. 3) Məlumdurmu ki, lüğət çıxmışdır? 4) Eşitmişəm (məne gəlib çatmışdır) ki, o çıxmışdır. 5) Təsadüf(i) deyildir ki, lüğət çıxmışdır.

Yalnız ismi xəbərdən ibarət yarımçıq baş cümlələr – xəbərler çox vaxt 'leksikləşmiş' söz birləşmələri ilə ifadə olunur:

مِنْ الْمَعْلُومِ أَنَّ / الْمَعْلُومِ أَنَّ / مَعْلُومٍ أَنَّ məlumdur ki

وَالْجَدِيدُ بِالذِّكْرِ أَنَّ / جَدِيدٌ بِالذِّكْرِ أَنَّ deyilməlidir ki (deyilməyə dəyər ki)

مِنْ الْوَاضِحِ أَنَّ / الْوَاضِحِ أَنَّ / وَاضِحٌ أَنَّ aydındır ki

مِنْ الْمَتَوَقَّعِ أَنَّ gözlənilir ki

Məsələn:

مِنْ الْمَعْلُومِ (مِنْ الْوَاضِحِ) أَنَّ الْإِنْسَانَ وُلِدَ لِيَسْعَدَ Məlumdur (aydındır) ki, insan xoşbəxt olmaq üçün doğulmuşdur.

4. مِنْ ÖN QOŞMASININ İŞLƏDİLMƏSİ VƏ MƏNALARI

Ön qoşmalar öz konkret mənalərini yalnız nitq şəraitində kəsb və ifadə edən köməkçi nitq hissələrindəndir. Məsələn, ümumi mənası -dan/ -dən (из, от) olan مِنْ ön qoşması konkret nitq şəraitində aşağıdakıları bildirir:

1) Çıxış nöqtəsi. Məsələn:

إِبْتِدَاءً مِنْ ذَلِكَ الْوَقْتِ O, şəhərdən çıxdı; خَرَجَ مِنَ الْمَدِينَةِ etibarən (başlayaraq).

2) Məsafə. Məsələn:

فِي كِيلُومْتَرَيْنِ مِنَ الْمَدِينَةِ, قَرِيبٌ مِنَّا bizə yaxın, şəhərin iki kilometrliyində.

3) Əşyanın düzəldiyi (emal edildiyi) material. Məsələn:

تَوْبٌ مِنْ حَرِيرٍ, taxta stul, كُرْسِيٌّ مِنْ خَشَبٍ

4) Mənşə və ya mənsubiyyət. Məsələn:

هُوَ مِنْ الْأَذْرَبَايْجَانِيِّينَ O, Bakıdandır. هُوَ مِنْ الْأَزْرَبَايْجَانِيِّينَ O, azərbaycanlılardandır.

5) Müqayisə. Məsələn:

هُوَ أَطْوَلُ مِنِّي O məndən uzundur.

6) Hissənin bütövlə əlaqəsi (partitiv əlaqə). Məsələn:

قِطْعَةً مِنَ الْخُبْزِ bir tikə çörək, أَحَدٌ مِنَّا bizdən biri, كُلُّ مِنَّا bizdən hər biri(miz).

Bütün bu kimi hallarda مِنْ ön qoşması söz birləşməsinə və ya cümləyə müvəqqəti ünsür kimi daxil edilir və onun iştirak etdiyi tərkibin tərəfləri asanlıqla dəyişilə bilər. Bununla yanaşı, elə tərkiblər də vardır ki, مِنْ onlara bir növ «təhkim» olunaraq birlikdə sabit leksik birləşmələr əmələ gətirmişdir. Bu növ sabit söz birləşmələrindən bir neçəsini göstərək:

1) Bu və ya digər fele «təhkim» olunaraq mənadüzəldici rol oynayır. Müqayisə edək:

مَنَعَ mane olmaq → مَنَعَ مِنْ mane olmaq (kimə? nəyə?)

فَرِحَ sevinmək → فَرِحَ مِنْ kimə (nəyə) isə sevinmək

بَاعَ satmaq → بَاعَ مِنْ kimə isə satmaq

عَجِبَ təəccüb etmək → عَجِبَ مِنْ kimə (nəyə) isə təəccüb etmək

2) Eyni ismin təki ilə cəmi arasında çox işlədilmək nəticəsində partitiv əlaqə bildirən tərkiblərin ayrılmaz hissəsinə çevrilmişdir. Məsələn:

رَجُلٌ مِنَ الرِّجَالِ adamlardan biri (*hərfən*: adamlardan bir adam),

يَوْمًا مِنَ الْأَيَّامِ günlərin birində (*hərfən*: günlərdən bir günü).

3) عَدَدٌ 'ədəd; say, كَثِيرٌ 'çox', عَدِيدٌ 'çox' və s. sözlərlə qeyri-müəyyən say bildirmək üçün işlədilir. Məsələn:

(١) حَضَرَ النَّادِيَّ عَدَدٌ مِنَ الطَّلَبَةِ. (٢) حَضَرَ النَّادِيَّ عَدَدٌ كَبِيرٌ مِنَ الطَّلَبَةِ. (٣) حَضَرَ

النَّادِيَّ عَدَدٌ وَافِرٌ مِنَ الطَّلَبَةِ. (٤) حَضَرَ النَّادِيَّ كَثِيرٌ مِنَ الطَّلَبَةِ. (٥) حَضَرَ النَّادِيَّ عَدِيدٌ مِنَ الطَّلَبَةِ.

T ə r c ü m ə s i: 1) Kluba bir neçə tələbə gəlmişdi. 2) Kluba çoxlu tələbə gəlmişdi. 3) Kluba xeyli (çoxlu sayda) tələbə gəlmişdi.

4) Kluba çox tələbə gəlmişdi. 5) Kluba çox tələbə gəlmişdi.

Danışiq, tərəflərə məlum bir məsələdən getdikdə **كَثِيرٌ** və **عَدِيدٌ** sifətləri artikl ilə işlədilir. Məsələn:

(١) لَقَدْ شَارَكَ الْعَدِيدُ مِنَ الْعَرَبِ فِي هَذَا الْعَمَلِ. (٢) إِنَّا بَدَلْنَا الْكَثِيرَ مِنَ الْجُهُودِ بُعْيَةَ الْإِطْلَاعِ عَلَى الْمَسْأَلَةِ.

Tərcüməsi: 1) Bu işdə çox ərəb iştirak etmişdir. 2) Məsələ ilə tanış olmaq üçün çox səy göstərdik.

4) Mübtəda budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələrdə tez-tez işlədilən **مِنْ مَعْرُوفٍ / الْمَعْرُوفِ أَنْ**, 'məlumdur ki', 'bəllidir ki' və s. bu kimi 'leksikləşmiş tərkib'lərdə iştirak edir. Məsələn: **مِنْ الْمَعْرُوفِ (الْمَعْلُومِ) أَنَّ الْعَرَبَ شَعْبٌ قَدِيمٌ** Məlumdur ki, ərəblər qədim xalqdır.

5) Sadalamada işlədilərək 'və s'. və ya 'və b'. bildiren **مِنْ + ismin cəmi kimi** tərkiblərdə iştirak edir. **وَعَيْرُ +** bitişən əvəzlik + **مِنْ +** ismin cəmi kimi tərkiblərdə iştirak edir. Məsələn:

(١) لَقَدْ شَارَكَ فِي تَطْوِيرِ تِلْكَ الْحَضَارَةِ الْعَرَبُ وَالْفُرْسُ وَالْتُرْكُ وَغَيْرُهُمْ مِنَ الشُّعُوبِ الْإِسْلَامِيَّةِ.
(٢) أَمَا شَهِدَ الشَّرْقُ الْعَرَبِيَّ أَنْقِلَابَاتٍ وَتَوَرَاتٍ وَغَيْرَهَا مِنَ الْأَخْدَاتِ الْاجْتِمَاعِيَّةِ؟ (٣) لَقَدْ شَاهَدْتُ " الْمَرْأَةَ الْمَجْهُولَةَ " وَ "الْنِّصَالَ فِي الْوَادِي" وَغَيْرَهُمَا مِنَ الْأَفْلامِ الْمِصْرِيَّةِ.

Tərcüməsi: 1) Həmin mədəniyyətin inkişafında ərəblər, farslar, türklər və başqa müsəlman xalqları iştirak etmişlər. 2) Məgər Ərəb Şərqi çevrilişlərin, inqilabların və başqa ictimai hadisələrin şahidi olmamışdırmı? 3) «Naməlum qadın», «Vadidə mübarizə» və başqa Misir bədii filmlərini görmüşəm.

6) İnkarsız nəqli cümlədə **شَيْءٌ مِنْ +** isim birləşməsi şəklində işlədilərək 'bir qədər', 'bir az' bildirir. Məsələn:

أَكَلْتُ شَيْئًا مِنَ اللَّحْمِ Bir az ət yedim.

7) İnkarsız sual cümləsində **شَيْءٌ +** isim birləşməsi şəklində işlədilərək 'bir şey' bildirir. Məsələn:

هل عَرَفْتَ شَيْئًا مِنَ الْأَنْبَاءِ؟ Xəbərlərdən bir şey öyrəndinmi?

8) مَا مِنْ + isim birləşməsi şəklində işlədilərək 'heç bir' bildirir.

Məsələn:

مَا مِنْ شَخْصٍ فِي الْبَيْتِ Evdə heç kim yoxdur.

5. 'O CÜMLƏDƏN' MƏFHUMUNUN ƏRƏB DİLİNDƏ İFADƏSİ

'O cümlədən' məfumu ərəb dilində aşağıdakı tərzdə ifadə olunur:

1) Sadalamanın axırında gələn وَمِنْ جُمْلَةٍ + bitişən əvəzlik birləşməsi ilə. Məsələn:

لَقَدْ شَارَكَ فِي تَطْوِيرِ تِلْكَ الْحَضَارَةِ أَنْبَاءُ الشُّعُوبِ الْمُسْلِمَةِ وَمِنْ جُمْلَتِهِمْ الْأَدْرَبَائِيُّونَ أَيْضًا.

Həmin mədəniyyətin inkişafında müsəlman xalqlarının övladları, o cümlədən azərbaycanlılar iştirak etmişlər.

2) Sadalamanın axırında gələn (وَبِمَا فِي) وَمِنْ بَيْنِ + bitişən əvəzlik birləşməsi ilə. Məsələn, yuxarıdakı cümlədə mənaya xələl gəlmədən وَمِنْ بَيْنِهَا və ya وَبِمَا فِيهَا də işlədilə bilər.

6. ELM ADLARININ İFADƏSİ

Ərəb dilində elm adlarının mühüm bir qismi təyinlənən tərəfi عِلْمٌ sözündən ibarət izafətlə ifadə edilir ki, bu da Azərbaycan dilində işlədilən '-çilik', '-şünaslıq' və ya '-logiya' şəkilçili isimlərə bənzəyir. Məsələn:

نَبَاتٌ bitki; nəbatat → عِلْمُ النَّبَاتِ botanika

أَرْضٌ yer, ərz → عِلْمُ الْأَرْضِ geologiya

أَحْيَاءٌ canlılar → عِلْمُ الْأَحْيَاءِ zoologiya

فَلَكَ göy qübbəsi; göy → عِلْمُ الْفَلَكَ astronomiya

لُغَةٌ dil → عِلْمُ اللُّغَةِ dilçilik; dilşünaslıq

7. يَا ƏDATININ TƏRKİBİ VƏZİYYƏTDƏ OLAN MÜXATƏBLƏ İŞLƏDİLMƏSİ

Tərkibi vəziyyətdə olan müxatəb **يَا** -dən sonra təsirlik halda olur. Məsələn:

يَا صَدِيقًا! (ey) dostumuz!

يَا صَدِيقًا أَلْمُحْتَرَمَ! (ey) hörmətli dostumuz!

يَا صَدِيقَ الْكِتَابِ! (ey) kitab dostu!

8. أَيُّهَا VƏ أَيُّهَا XİTAB ƏDATLARININ İŞLƏDİLMƏSİ

Hər iki ədat da 'ey!' mənasını verir və yalnız artikli olan müxatəblə işlədilir. **أَيُّهَا** müzəkkər, **أَيُّهَا** müənnəs müxatəbdən əvvəl gəlir. Məsələn:

أَيُّهَا الصَّدِيقُ! (ey) dost!

أَيُّهَا الصَّدِيقَةُ! (ey) dost!

أَيُّهَا الْأَصْدِقَاءُ! (ey) dostlar!

أَيُّهَا الصَّدِيقَاتُ! (ey) dostlar!

Təntənəli müraciətdə bu ədatlara **دَا** artırılır. Məsələn:

يَا أَيُّهَا الصَّدِيقَاتُ / يَا أَيُّهَا الْأَصْدِقَاءُ!

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

بداية حضارة البشرية، تتكيف أبناء الشعب، تطوير العلم وتطوره، وضع المؤلفات العلمية من قبل ممثلي الشعوب الإسلامية، تراث حضاري ضخم للعلماء المسلمين من القرون الوسطى، فضلهم الكبير في تطوير العلوم الطبيعية والانسانية، مهمتنا التعرف على التراث المذكور وترجمة نتاجات العلماء الأفاضل إلى الأذربايجانية.

لقد شهدت القرون الوسطى تطورا هائلا للحضارة الإسلامية. وقد شارك في تطويرها ممثلو

شعبنا الأذربيجاني أيضا. ولهم فضلهم الكبير في تطوير الحضارة البشرية. منذ أمد ليس ببعيد شرعنا في ترجمة تراثهم الحضاري. انهم وضعوا نتائجهم العلمية بالعربية الفصحى.

2. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Humanitar və təbii elmlər, onların inkişaf etdirilməsi və inkişafı tarixi, bəşəriyyətin mədəni inkişafında orta əsr(lər) alimlərinin xüsusi rolu, onların nəhəng irsinin öyrənilməsi (دِرَاسَة) və tərcümə edilməsi lüzumu (zərurəti).

– Azərbaycan alimləri adı çəkilmiş mədəni irsin inkişaf etdirilməsində iştirak etmişlərimi?

– Bəli, onların bu inkişafda böyük xidməti vardır.

– Onların elmi əsərləri Azərbaycan dilindədir, yoxsa ərəb dilində?

– Orta əsrlər müsəlman alimləri öz əsərlərini ilk növbədə (في بَدَايَةِ الْأَمْرِ) ərəb ədəbi dilində yazmışlar.

3. Qrammatik cinslərini morfoloji əlamətlərinə görə təyin edin:

عَسْكَرِيَّةٌ mədəniyyət, عَمَلَةٌ fəhlələr; işçilər, مَدْرَسَةٌ məktəb, حَنِيفَةٌ Hənifə, عَسْكَرِيَّةٌ əsgərlər, أَسَاتِدَةٌ müəllim; professor, أَسَاتِدَةٌ müəllimlər; professorlar.

كِبْرِيَاءٌ təkəbbür; lovğalıq, أَصْدِقَاءٌ dostlar, عَاشُورَاءُ aşura (məhərrəm ayının onu), فُقَرَاءٌ kasıblar; fəqirlər, دَعْوَى dava, حُبَارَى dovdaq (quş).

4. Model üzrə cəmləndirin və hərəkələyin:

فُعُولٌ : فُعُولٌ şərt, نَجْمٌ ulduz, دَرْبٌ yol; dağ keçidi.

فُعُلٌ : فُعُلٌ yol, سَفِينَةٌ gəmi.

فُعَلٌ : فُعَلٌ dəstə; zümrə, تُرْبَةٌ torpaq; türbə, عُمْدَةٌ kəndxuda.

فِعَالٌ : فِعَالٌ fitnə; hərc-mərclik, قِسْمَةٌ qismət, حَيْلَةٌ hiylə.

أَفْعَالٌ : أَفْعَالٌ vaxt, وُلْدٌ uşaq, خَبْرٌ xəbər.

5. Modellərə əsasən təklərini yazıb hərəkələyin:

أَعْمَالٌ (فِعَالٌ) əməllər; işlər, نُظْمٌ (فِعَالٌ) quruluş, ضُرُوبٌ (فِعَالٌ) zərbələr,

أَجْوِبَةٌ (فِعَالٌ) cavab, صُدْفَةٌ (فُعَلَةٌ) təsadüflər, أَسْلِحَةٌ (فِعَالٌ) silahlar.

6. Ucadan oxuyun, hərfi və ədəbi tərcümələrini deyin:

(١) أصحيح ان الطبري مؤرخ. (٢) معلوم انه مؤرخ. (٣) ليس من الصدفة انه مؤرخ. (٤) من المعروف انه مؤرخ. (٥) أليس من الغريب ان كتابه الشهير ما ترجم الى اللغة الأذربايجانية حتى الآن.؟

7. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

1) Məlumdur ki, biz universitetdənlik. 2) Sizə məlumdurmu (məlumdandırmı) ki, Təbəristan İranda yerləşir? 3) Həqiqətən onlara (müən.) çatıb ki, adı çəkilmiş əsər rus dilinə tərcümə olunmuşdur. 4) Təəccüblü deyildir ki, o, rus dilinə tərcümə olunmuşdur.

8. Ərəb dilində mübtəda budaq cümləli üç mürəkkəb cümlə yazıb hərəkələyin.

9. Ucadan oxuyun və ön qoşmasının mənalарına xüsusi fikir verməklə şifahi şəkildə tərcümə edin:

أستاذ من الأساتذة، مستشرق من المستشرقين، معهد من المعاهد، جامعة من الجامعات، من الشرق الى الغرب، أنا من مدينة باكو، من المعلوم، من المعروف، حسن وحسين وعلي وغيرهم من الطلبة، من جملتهم، أنا راجع من المدينة.

10. Ucadan oxuyun və 'o cümlədən' mənasında olan ifadələrin işlədilməsinə xüsusi fikir verməklə şifahi şəkildə tərcümə edin:

(١) ها هنا مجلات عربية بما فيها (ومنها / ومن بينها / ومن جملتها) "العربي" و "المعلم الجديد" و "الثقافة" وغيرها. (٢) لقد قرأت عددا من الكتب عن العرب ومن جملتها فلان وفلان وفلان.

11. 'O cümlədən' məfhumunu işlətməklə ərəb dilində üç cümlə yazıb hərəkələyin.

12. Yadda saxlayın:

ميكروبلار, bakteriyalar → علم الجراثيم

سəslər → علم الأصوات fonetika

xalq → علم الشعب folklor

kitablar → علم الكتب bibliografiya

minerallar → علم المعادن mineralogiya

anatomya → علم التشريح (ölünü) yarma

13. Ucadan oxuyun və xitab ətatlarının işlədilməsinə xüsusi fikir

verməklə şifahi şəkildə tərcümə edin.

يا وطن، يا وطن الشعر، يا وطننا، يا وطننا العزيز، أيها الوطن، يا أيها الوطن العزيز.
يا حياة، يا حياة الانسان، يا حياتنا، يا حياتنا العزيزة، أيها الحياة، يا أيها الحياة.

14. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

ان القرون القديمة، تطور الحضارة الضخم، مبدعات الشعوب وترجمتها، وضع مؤلفات أصلية، العلوم الانسانية والطبيعية، شمول مؤلفاتهم لحقول العلم المختلفة.
هل المبدعات المذكورة قد ترجمت الى اللغة الأذربيجانية؟ لقد شرعنا في ترجمتها منذ زمان.
الممثلة الشعوب المسلمة الاخرى فضلهم في إنشاء الحضارة المذكورة؟ ماذا عمل العرب في بداية الامر؟ ان المقتطفات من "تاريخ الطبري" قد ترجمت الى الروسية.

15. Birinci oxu mətnini yazılı şəkildə tərcümə edin və ucadan oxuyun.

16. Ucadan oxuyun və ərəb dilində cavab verin:

- (١) أية قرون شهدت تطور الحضارة الاسلامية؟
- (٢) هل شارك في تطويرها وتطويرها فقط العرب؟
- (٣) في أي عمل شرع العرب في بداية الأمر؟
- (٤) هل صحيح ان العرب وضعوا عددا هائلا من المؤلفات الاصلية؟
- (٥) هل ترجم شيء منها الى الأذربيجانية؟

17. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

Mən islam mədəniyyəti haqqında çox şey oxumuşam. Mənə məlumdur (məlumdandır) ki, bir çox müsəlman xalqlarının nümayəndələri, o cümlədən azərbaycanlılar bu mədəniyyətin inkişafında yaxından iştirak etmişlər. Ərəblər çoxlu orijinal əsərlər yazmışlar. Həqiqətən bu əsərlər humanitar və təbii elmlərin çox (külli miqdarda) sahəsinə aiddir.

18. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Orta əsrlər ərəb xilafətində mədəniyyətin nəhəng inkişafının şahidi olmuşdur. Başlanğıcda ərəblər qədim yunan, fars, rum xalqlarının görkəmli əsərlərini ərəb dilinə tərcümə etmişlər. Sonra orijinal kitablar yazmağa başlamışlar. Bu kitablar elmin və mədəniyyətin müxtəlif sahələrinə aiddir. Ərəblərin elmi və bədii əsərləri dünyanın bir çox dillərinə tərcümə edilib çap olunmuşdur.

Mən bu əsərlərin bir neçəsini türk dilində oxumuşam.

19. İkinci oxu mətnini ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin.

20. Ucadan oxuyun və yazılı şəkildə tərcümə edin:

" كان ابن خلدون قاضيا ومؤرخا كبيرا. ولد ونشأ في تونس في شمالي افريقيا وشغل المناصب العالية لدى بلاط غرناطة في الاندلس، ثم لدى المماليك في القاهرة وقدم سوريا مع سلطان المماليك لمقابلة الغازي الموغولي تيمورلنك. ظهرت عبقرية ابن خلدون بكل قوة ووضوح في مؤلفه المعروف بـ"مقدمة ابن خلدون" وهي مجلد ضخمة.

(من كتاب "التعريف في الأدب العربي")

L ü ğ ət

نَشَأَ	boya-başa çatmaq; törəmək	غَرْنَاتَة	Qərnata (İspaniya)
شَغَلَ	tutmaq	الْأَنْدَلُسُ	Əndəlus (İspaniya)
قَدِمَ	gəlmək	مُغُولِيّ	monqol (sif.)
ظَهَرَ	görünmək; meydana çıxmaq	صَخْمٌ	qalın (məndə)
مُقَابَلَةٌ	qarşılaşmaq	لَدَى	...yanında, nəzdində
عَبَقْرِيَّةٌ	istedad	بِكُلِّ قُوَّةٍ وَوُضُوحٍ	bütün aydınlığı ilə
مَنْصَبٌ (مَنْاصِبُ)	mənsəb, vəzifə	مَمْلُوكٌ (مَمَالِيكُ)	məmluk (Misir sultanlarının şəxsi qvardiyasında xidmət edən əsgər)
بَلَاطٌ	Palat (Qərnatada şah qəsrinə verilən addır)		

21. Ərəbcələrini deyin:

Nəşr etmək, demək, cəlb etmək, möhkəmlətmə, əlaqə (kontakt), ailə (kollektiv), plan, həmkar, ... daxilində, ... xaricində, icmal, bəlkə, sağ (tərəf), başqa.

22. Oxu mətnlərinin məzmunu ətrafında ərəb dilində danışın.

23. Ərəb dilində oxu mətnlərinin məzmunu ətrafında 10-12 sətirlik bir inşə

yazıb hərəkələyin.

24. Əzbər öyrənin:

(١) إِذَا شَاوَرْتَ الْعَاقِلَ صَارَ عَقْلُهُ لَكَ.

Ağıllı ilə məsləhətləşsən, ağılı sənin olar. (Atalar sözü)

(٢) لَا خَيْرَ عِنْدَكَ تُهْدِيهَا وَلَا مَالٍ

فَلْيُسْعِدِ الْنُطْقُ إِنْ لَمْ تُسْعِدِ الْحَالُ

(الْمُتَنَبِّي)

Hədiyyə etməyə nə ilxın var, nə pulun. Halın ürəkaçan olmasa da, qoy dilin şirin olsun. (Əl-Mütənəbbi)

25. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

اختلف حسن ومصطفى في سؤال فذهبا الى عند العمدة. فسأله حسن: "أيهما أفضل: الشمس أم القمر؟ قال بعد أن تفكر قليلا "القمر". وسأله مصطفى: "لماذا؟" فأجاب العمدة: "لأن القمر ينير لنا في الليل وقت الظلام. أما الشمس فلا لزوم لنورها في النهار".

Lügət

تَفَكَّرَ	düşünmək	لَيْلٍ	gecə
اِخْتَلَفَ	mübahisə etmək (mətnədə)	نَهَارٌ	gündüz
يُنِيرُ	işıqlandırır	ظِلَامٌ	qaranlıq
الشَّمْسُ	Güneş	أَيُّهُمَا أَفْضَلُ؟	onların ikisinin hansı biri daha faydalıdır? (mətnədə)
القَمَرُ	Ay		

D Ö R D Ü N C Ü D Ə R S

Mətn I

للعرب تاريخ قديم يرجع إلى ما قبل الميلاد (ق.م.) بعدة آلاف من السنين. وفق رأي الكثير من المؤرخين القدماء والمعاصرين تحسب "شبه جزيرة العرب" موطن العرب. بعد القرن السابع شهد البلد أحداثا تاريخية جعلت العرب من أكبر أمم العالم. أما الفضل الأعظم في هذا فيرجع طبعا إلى نشوء دين اسمه "الإسلام" وظهور دولة اسمها "دولة الخلافة العربية". ويفضل نشر الدين الجديد والفتوحات العربية أصبحت هذه الدولة في أقصر وقت مملكة شملت الكثير من بلدان

العالم الواقعة في آسيا وأفريقيا وأوروبا. وفيما بعد انقسمت هذه الدولة العظمى ابتداء من القرن التاسع إلى دويلات صغيرة.

للغرب حاليا أكثر من عشرين دولة مستقلة في قارتي آسيا وأفريقيا. ولهم مكانتهم المكرمة بين أمم العالم. إنهم يلعبون دورا هاما في معالجة الشؤون الدولية.

L ü ğ ə t

حَسِبَ	hesab etmək; zənn etmək	دَوْلَةٌ	kiçik dövlət
جَعَلَ	etmək	فُتُوحَاتٌ	fütuhət, istila (<i>hərfən</i> : fəthetmələr)
رَجَعَ	qayıtmaq	مَكَانَةٌ	yer
شَمَلَ	əhatə etmək, (nəyəsə) şamil olmaq	أُمَّةٌ (أُمَّ)	millət
لَعِبَ	oynamaq	شَأْنٌ (شُؤْنٌ)	iş
نَزَحَ	köçüb getmək	حَدَثٌ (أَحْدَاثٌ)	hadisə
أَصْبَحَ	(çevrilib) olmaq (İştirak etdiyi tərkiibi xəbərin ad hissəsi təs. halda olur)	مَمْلَكَةٌ (مَمَالِكُ)	dövlət; imperiya; ölkə
انْقَسَمَ	bölünmək	بَلَدٌ (بِلَادٌ، بُلْدَانٌ)	ölkə
الْإِسْلَامُ	islam dini (<i>hərfən</i> : özünü Allaha tapşırma; mütilik)	دَوْرٌ (أَدْوَارٌ)	rol
ظُهُورٌ	meydana çıxma, zühur	مَوْطِنٌ (مَوَاطِنُ)	vətən
نُشُوءٌ	meydana gəlmə, nəşət	أَلْفٌ (آلَفٌ)	min
نَشْرٌ	yayma	دَوْلِيٌّ / دَوْلِيٌّ	beynəlxalq
مُعَالَجَةٌ	həll (etmə)	عَظِيمٌ	böyük; əzəmətli
		مُكْرَمٌ	şərəfli; hörmətli
		حَالِيًّا	hazırda, indi
		وَفُقٌ	...görə (ön qoşma)
		شِبْهُ جَزِيرَةٍ	Ərəb (istan) yarımadası

أَلْعَرَبِ
أَكْبَرُ أُمَّمِ الْعَالَمِ
dünyanın ən böyük
milləti (*hərfən* :
dünya millətlərinin
ən böyüyü)

فِي أَقْصَرِ وَقْتٍ (ən) qısa bir vaxtda
عَلَى مَرِّ الزَّمَنِ zaman keçdikcə

Mətn II

- هل لديك كتاب عنوانه "العرب والإسلام والخلافة العربية في بداية عهد القرون الوسطى" للبروفسور بيغيني بيلاييف؟
- لا يوجد عندي مثل هذا الكتاب. أَلْحَقْ يَقَالُ أَنَّنِي أَسْمَعُ عَنْهُ لِأَوَّلِ مَرَّةٍ. وَلِمَاذَا تَبْحَثُونَ عَنْهُ؟
- هُنَاكَ نَدْوَةٌ دَرَسِيَّةٌ فِي بَدَايَةِ الشَّهْرِ الْقَادِمِ لِلْبَحْثِ فِي أَسْبَابِ نَشْوَءِ دِينِ الْإِسْلَامِ. لَقَدْ بَحَثْنَا عَنِ الْكِتَابِ الْمَذْكُورِ فِي الْعَدِيدِ مِنْ مَكْتَبَاتِنَا...
- أَمَا عَثَرْتُمْ عَلَيْهِ فِي مَكْتَبَةِ مَعْهَدِ الْإِسْتِشْرَاقِ أَيْضًا؟
- أَلْحَقْ يَقَالُ، مَا خَطَرَ ذَلِكَ بِنَانَا، سَنَبْحَثُ فِيهَا غَدًا.
- أَمَا الْبَرُوفْسُورُ الْمَذْكُورُ فَهَلْ هُوَ عَلَى قَيْدِ الْحَيَاةِ؟
- كَلَّا، يَا أَخِي. إِنَّهُ تَوَفَّى فِي السَّنِينَ أَيَّ مِنْذُ أَكْثَرَ مِنْ عَقْدَيْنِ. وَالْجَدِيرُ بِالذِّكْرِ أَنَّ كِتَابَهُ الْمَذْكُورَ ظَهَرَ إِلَى عَالَمِ النُّورِ بَعْدَ وَفَاتِهِ. وَالْفَضْلُ فِي ظُهُورِهِ هَذَا يَرْجِعُ إِلَى تَلَامِيذِهِ الشَّاكِرِينَ لِلْجَمِيلِ حَيْثُ جَمَعُوا مُحَاضِرَاتِ أَسْتَاذِهِمُ الرَّاحِلِ وَأَصْدَرُوهَا فِي شَكْلِ كِتَابٍ يَتَحَدَّثُ عَنِ تَارِيخِ وَجُغْرَافِيَا وَأَدْيَانِ شَبَهَ جَزِيرَةِ الْعَرَبِ ابْتِدَاءً مِنْ عَصُورِ مَا قَبْلَ الْإِسْلَامِ حَتَّى أَوَّلِ الْعَهْدِ الْعَبَّاسِيِّ الْأَوَّلِ.

L ü ğ ə t

بَحَثَ عَنْ	(ə) axtarmaq	يُوجَدُ	vardır
جَمَعَ	(ə) toplamaq, cəm etmək	يَتَحَدَّثُ	söhbət açır; bəhs edir
سَمِعَ	(ə) eşitmək	دِينٌ (أَدْيَانٌ)	din
عَثَرَ عَلَى	(u) rast gəlmək; tapmaq	شَهْرٌ (أَشْهُرٌ)	ay
أَصْدَرَ	(kitab, məqalə) buraxmaq, nəşr etmək	عَقْدٌ (عُقُودٌ)	onillik

عَهْدٌ (عُهُودٌ)	dövr	شَاكِرٌ لِّجَمِيلٍ	minnətdar
تَلْمِيذٌ (تَلَامِيذٌ)	şagird	كَانَ عَلَى قَيْدِ الْحَيَاةِsağ (olmaq)
آخِرٌ (أَوَّلُهُ)	axır; axırıncı	أَلْحَقُ يُقَالُ	düzü (<i>hərfən</i> : doğru deyilsə)
رَاحِلٌ	mərhum	خَطَرَ بِيَالٍ ...	(u) ... ağılına gəlmək; ... yadına düşmək
مِثْلٌ ...	belə bir, ...misində	ظَهَرَ إِلَى عَالَمِ النُّورِ	(ə) (kitab, məqalə) çıxmaq (<i>hərfən</i> : işıq dünyasına çıxmaq)
هُنَاكَ	vardır (ismi cümlənin əvvəlində)		
نَدْوَةٌ دِرَاسِيَّةٌ	seminar		
لأَوَّلِ مَرَّةٍ	birinci dəfə		

LEKSİK - QRAMMATİK İZAHAT

1. FELLƏRİN İNDİKİ-GƏLƏCƏK ZAMAN MƏLUM VƏ MƏCHUL NÖVLƏRİ

Haqqında danışacağımız formada fel həm indiki, həm də yaxın gələcəyə aid hərəkət bildirir. Keçmiş zamanda olduğu kimi, bu forma ilə də ifadə edilən zaman yalnız nitq şəraitində konkretlik kəsb edir.

Üçsəmitli fellərin indiki-gələcək zaman məlum növü şərti məsdərin əvvəlinə 'preformativ' adlanan **أَ، يَ، دَ** və **نَ** ön şəkilçi - lərini, sonuna isə xüsusi şəxs sonluqlarını artırmaqla aşağıdakı sxem üzrə düzəlir:

Tək	Cəm	Təsniyə
I أَ - - - - - أ	دَ - - - - - د	
II دَ - - - - - دَ (تَ - - - - - تَ) - - - - - يَ (يَنَ)	دَ - - - - - دَ وَنَ (تَ - - - - - تَ) - - - - - نَ (نَ)	دَ - - - - - دَ (نَ)
III دَ - - - - - دَ (تَ - - - - - تَ) - - - - - يَ (يَنَ)	دَ - - - - - دَ وَنَ (تَ - - - - - تَ) - - - - - نَ (نَ)	دَ - - - - - دَ (نَ) (تَ - - - - - تَ) - - - - - نَ (نَ)

(Sxemdəki üfüqi xətlər felin kök samitlərini bildirir. Burada da müənnəs formalar mötərizəyə alınmışdır.)

İkinci kök samitlərinin *x*-lə işarə edilmiş qısa saitlərinə gəlincə, bunlar qrammatik qaydalarla lazımi şəkildə təsbit olunmadığından lüğətə müraciət edilməlidir. Lüğətlərdə üçsamitli fellərin yanında onların indiki-gələcək zamanda qəbul etdikləri qısa saitlər mötərizədə (ə), (i) və ya (u) şəkillərində göstərilir. Məsələn:

يَذْهَبُ (ə) getmək, جَلَسَ (i) oturmaq, كَتَبَ (u) yazmaq.

Keçmiş zaman formasında olduğu kimi, burada da ikinci kök saitinə 'tipik sait' deyilir.

Fellərin indiki-gələcək zamanda təsrifini bir nümunə ilə göstərək: يَذْهَبُ → ذَهَبَ

	Tək	Cəm	Təsniyə
I	أَذْهَبُ	نَذْهَبُ	
II	تَذْهَبُ (تَذْهَبِينَ)	تَذْهَبُونَ (تَذْهَبِينَ)	تَذْهَبَانِ
III	يَذْهَبُ (يَذْهَبُونَ)	يَذْهَبُونَ (يَذْهَبُونَ)	يَذْهَبَانِ (يَذْهَبَانِ)

T ə r c ü m ə s i: 'gedirəm / gedərəm', 'gedirsən / gedərsən', 'gedir / gedər' və s.

Dördsamitli fellərin indiki-gələcək zaman məlum növü də eyni preformativ və şəxs sonluqları ilə düzəlir, lakin preformativlər [u], üçüncü kök samiti [i] qəbul edir. Məsələn:

يُتَرْجِمُ tərcümə etmək → يَتَرْجِمُ tərcümə edir / edər.

Üçsamitli təsirli fellərin məchul növündə preformativlər [u] və ikinci kök samiti [ə] qəbul edir ki, bu da tipik sait fərqi ilə ləğvi ilə nəticələnir. Məsələn:

يَكْتُبُ yazır / yazar → يُكْتُبُ yazılır / yazılar.

Dördsamitlilərin məchul növündə preformativlər [u], üçüncü kök samiti [ə] qəbul edir. Məsələn:

يُتْرَجُّ tərçümə edir / edər → يُتْرَجُّ tərçümə edilir / edilir.

İndiki-gələcək zaman formasının inkarı əsasən لا ədatı ilə bildirilir. Məsələn:

لَا أَتْرَجُّ getmirəm / getmərim, لَا يُتْرَجُّ tərçümə etmir / etməz.

İnkarı danışıq momentinə aid etmək üçün مَا inkarı işlədilir.

Məsələn:

مَا أَكْتُبُ (indi) yazmıram.

Qəti gələcək zaman bildirmək üçün preformativlərə سَ ədatı bitişdirilir. Məsələn:

سَأَذْهَبُ gedəcəyəm, سَتَذْهَبُ gedəcəksən və s.

Bəzi hallarda felin əvvəlinə ayrı yazılan سَوْفَ ədatı artırılır.

Məsələn:

سَوْفَ أَذْهَبُ gedəcəyəm, سَوْفَ تَذْهَبُ gedəcəksən və s.

(Bəzi dilçilər سَ -nin nisbətən yaxın, سَوْفَ -nin nisbətən uzaq gələcəyə aid olduğunu iddia edirlər. سَوْفَ -nin daha qəti gələcək zaman bildirdiyini iddia edənlər də vardır).

Qəti gələcək zaman formasında inkar tək cə Sَوْفَ olan variantla, həm də yalnız aşağıdakı şəkildə işlənir. Məsələn:

سَوْفَ لَا أَذْهَبُ 'getməyəcəyəm', سَوْفَ لَا تَذْهَبُ 'getməyəcəksən' və s.

2. NİSBİ SİFƏTLƏR

Öyrəndiyimiz kimi, nisbi sifət isimlərə يَ وَيَ və وَيَ-şəkilçilərini artırmaqla düzəlir. Nisbi sifətlərin düzəlməsinin aşağıdakı xüsusiyyətləri vardır:

1) Şəkilçi əlavə edilərkən ismin tənvinə və ya son qısa saiti atılır və ona şəkilçinin özünün tələb etdiyi sait artırılır: يَ- də [i] və

وَيَّ- də [a] olur. Məsələn:

بَيْتٌ ev → بَيْتِي evə aid; ev (sif.)

مِصْرٌ Misir → مِصْرِي Misrə aid; misirli

2) İsmi tə mərbutə şəkilçisi atılır. Məsələn:

ثَوْرَةٌ inqilab → ثَوْرِي inqilabi

3) Aşağıdakı hallarda وَيَّ- işlənir:

a) İki hecası qalmış sözlərdə. Məsələn:

يَدٌ əl → يَدِي ələ aid; əl (sif.)

أَخٌ qardaş → أَخِي qardaşa aid; qardaş (sif.)

b) Əlif məqsurə (يَ-) və əlif məmduə (لَ-) ilə bitən sözlərdə bu hərflər atılır:

الْمَعْنَى məna → مَعْنَوِي mənəvi¹

دُنْيَا dünya → دُنْيَوِي dünyəvi

c) اَاءَ- / اَاءَ- ilə bitən sözlərdə həmmə atılır. Məsələn:

سَمَاءٌ səma → سَمَآوِي səmavi

صَحْرَاءٌ səhra → صَحْرَآوِي səhraya aid; səhra (sif.)

Son qrup isimlərin nisbi sifətlərində bəzən həmmə eynilə qalır:

سَمَاءٌ → سَمَائِي, كِيمِيَاءٌ kimya → كِيمِيَائِي kimyəvi

Nisbi sifətlər əmələ gətirilərkən bəzi isimlər müxtəlif fonetik dəyişikliklərə də məruz qalır. Məsələn:

مَلِكٌ kral; şah → مَلِكِي krala aid; şahə aid

مَدِينَةٌ şəhər → مَدَنِي mədəni

مَرْوٌ Mərv → مَرْوِي Mərvli

¹ Azərbaycan dilində işlənən ərəb nisbi sifətlərində şəkilçilər sadələşdirilərək [i] və [vi] kimi deyilir. Məsələn: inqilabi, mədəni, dünyəvi, eşyəvi.

رَازِي Rey (şəhər) → رَازِي reyli; razi

Nisbi sifətlər bəzən ismin cəmindən düzəlir ki, bu da mənə fərqi ilə əlaqədardır. Məsələn:

(دَوْلَة) دَوْلَة dövlət; دَوْلِي dövlət (sif.); دَوْلِي beynəlxalq; dövlətlərə aid

Nisbi sifətlər nisbətən az işlənən اِنِي – şəkilçisi ilə də düzəlir. Məsələn:

نُور ışıq; nur → نُورَانِي nurani, رُوح ruh → رُوحَانِي ruhani; ruha aid.

Nisbi sifətlər ي ilə bitən naqis köklü sifətlərlə qarışdırılmalıdır. Məsələn:

غَنِي (kökü: غني) varlı; zəngin, دَنِي (kökü: دنو) yaxın.

Nəhayət, nisbi sifətlər يَة – ilə bitərək ‘mücərrəd məfhum’ və ya eyni zamanda artikl qəbul edib ‘dil adları’nı bildiren isimlərdən fərqləndirilməlidir. Misalları rus dili ilə müqayisədə edək:

Sifət	İsim		
وَطَنِيَّة	патриотка	وَطَنِيَّة	патриотизм
أَبَدِيَّة	вечная	أَبَدِيَّة	вечность
أَذْرَبَائِجَانِيَّة	азербайджанка	أَلْأَذْرَبَائِجَانِيَّة	Азербайджанский язык

Yer adlarından düzəldilən nisbi sifətlər ‘-li / -li’ şəkilçili isimlərimizi xatırladır. Məsələn:

مِصْرِي misirli, بَغْدَادِي bağdadlı, بَاكُوي bakılı.

3. SİFƏT MODELLƏRİ

Morfoloji xüsusiyyətləri baxımından sifətlər üç qrupa bölünür: nisbi sifətlər, rəng və ya fiziki nöqsan bildiren sifətlər və digər keyfiyyətləri bildiren sifətlər. Öyrəndiyimiz ilk iki qrup sifətləri çıxmaqla sonuncular çox müxtəlif modellərdə olub formalarının

qrammatik qaydalarla təsbit edilə bilməməsi ilə fərqlənir.¹ Bu növ 'qeyri-qiyasi' (səmai) modelli sifətlər leksik vahidlər kimi yadda saxlanılmalıdır.

Qeyri-qiyasi sifətlər əsasən aşağıdakı modellərin birində olur.

Üçsamitli köklərdə

1.	فَعْلٌ	məs.:	صَخْمٌ	(çox) böyük, iri
2.	فَعْلٌ	məs.:	مِلْحٌ	şor
3.	فُعْلٌ	məs.:	صُلْبٌ	möhkəm
4.	فَعْلٌ	məs.:	حَسَنٌ	yaxşı
5.	فَعِلٌ	məs.:	فَرِحٌ	sevincli, fərəhli
6.	فُعْلَةٌ	məs.:	صُحْكَةٌ	çox gülən
7.	فَعِيلٌ	məs.:	كَبِيرٌ	böyük
8.	فَعِيلٌ	məs.:	شَرِيبٌ	çox içən
9.	فَعَالٌ	məs.:	جَبَانٌ	qorxaq
10.	فَعَالٌ	məs.:	صَحَاكٌ	çox gülən
11.	فَعَالَةٌ	məs.:	عَالِمَةٌ	çox bilən
12.	فَعُولٌ	məs.:	صَبُورٌ	çox səbirli
13.	فَعْلَانٌ	məs.:	شَجْعَانٌ	cəsur, şücaətli
14.	فَعْلَانٌ	məs.:	كَسْلَانٌ	tənbəl
15.	فُعْلَانٌ	məs.:	عُرْيَانٌ	çılpaq, üryan
16.	مَفْعَلٌ	məs.:	مَحْرَبٌ	çox döyüşkən
17.	مَفْعَالٌ	məs.:	مَقْدَامٌ	çox cəsur

¹Ərəb dilçiliyində qrammatik qaydalarla təsbit edilə bilən dil hadisələrinə قِيَاسِي 'qiyasi' (bənzəri, analogiyası olan), təsbit edilə birməyənlərə isə سَمَاعِي 'qeyri-qiyasi' (hər fə n : eşitmə yolu ilə işlədilər) adlarını vermişlər.

18. مَفْعِيلٌ məs.: مَسْكِينٌ çox kasıb, miskin

Misalların tərcüməsindən göründüyü kimi, 6, 8, 10-12, və 16-18-ci modelli sifətlər gücləndirilmiş keyfiyyət bildirir. Bu modellərdə olan sifətlər 'mübaligə sifətləri' adlanır.

Dörsamitli köklərdə

1. فَعْلَلٌ məs.: صَرَصَرٌ güclü, şiddətli (külək)
2. فَعْلَالٌ məs.: فَضْفَاضٌ geniş (paltar)
3. فَعْلِيلٌ məs.: رَعْدِيدٌ çox qorxaq
4. فُعْلُولٌ məs.: طُرْطُورٌ uzundraz

Sifətlərin çoxu tə mərbutə vasitəsi ilə müənnəsə çevrildikləri halda, bəzi modellərdə müənnəslik aşağıdakı yollarla bildirilir:

1) فَعِيلٌ modelində olub 'məfula' (üzərində iş icra edilənə) aid keyfiyyət bildiren sifətlər dəyişmədən həm müzəkkər, həm də müənnəs sifət kimi işlədilir. Məsələn:

رَجُلٌ حَرِيحٌ yaralı kişi, اِمْرَاةٌ حَرِيحٌ yaralı qadın

2) فُعُولٌ modelində olub 'failə' (iş icra edənə) aid keyfiyyət bildiren sifətlər dəyişmədən həm müzəkkər, həm də müənnəs sifət kimi işlədilir. Məsələn:

رَجُلٌ صَبُورٌ çox səbirli kişi, اِمْرَاةٌ صَبُورٌ çox səbirli qadın

3) مَفْعَالٌ , مَفْعِيلٌ , مَفْعَلٌ və فَعَالَةٌ modelli sifətlər də dəyişmədən hər iki cinsə aid edilə bilər. Məsələn:

رَجُلٌ مَغْسَمٌ	son dərəcə cəsur kişi	اِمْرَاةٌ مَغْسَمٌ	son dərəcə cəsur qadın
رَجُلٌ مَقْدَامٌ	çox cürətli kişi	اِمْرَاةٌ مَقْدَامٌ	çox cürətli qadın
رَجُلٌ مَنطِيقٌ	yaxşı danışan kişi	اِمْرَاةٌ مَنطِيقٌ	yaxşı danışan qadın
رَجُلٌ عَلَامَةٌ	çox bilikli kişi	اِمْرَاةٌ عَلَامَةٌ	çox bilikli qadın

4) فَعْلَانٌ modelli sifətlər müənnəsdə فَعْلَى şəklini alır. Məsələn:

كشلى → tənbel كشلان

4. SİFƏT DƏRƏCƏLƏRİNİN MORFOLOJİ YOLLA İFADƏSİ

Ərəb dilində sifətlərin indiyədək öyrəndiyimiz 'adi' dərəcəsi ilə yanaşı, 'müqayisə' və 'üstünlük' dərəcələri də vardır. Adi dərəcə leksik yolla ifadə olunduğu halda, müqayisə və üstünlük dərəcələri adi dərəcədən morfoloji, sintaktik-morfoloji və təsviri (analitik) üsullarla düzəlidir. İlk iki üsulla yalnız 3 samitli və müvafiq qısa saitləri, həmçinin sifət mənasında işlənən I bab ismi faillər dərəcələndir. Nisbi sifətlər, rəng və ya fiziki nöqsan bildirən sifətlər, iki və daha artıq samitlə və ya uzun saitlə ifadə edilmiş əlavəsi olan hər hansı bir sifət yalnız analitik üsulla dərəcələndirə bilər.

Morfoloji yolla düzələn müqayisə dərəcəsinə sifət bütün cins və kəmiyyətlər üçün eyni olub ərəb qrammatikasında **أَفْعَلُ التَّقْضِيلِ** və ya **إِسْمُ التَّقْضِيلِ** 'üstünlük ismi' adlanan **أَفْعَلُ** modelində olur. Məsələn:

(ة) كَبِيرٌ → أَكْبَرُ (daha) böyük

(ة) حَسَنٌ → أَحْسَنُ (daha) yaxşı

(ة) وَاسِعٌ → أَوْسَعُ (daha) geniş

(ة) عَادِلٌ → أَعْدَلُ (daha) ədalətli

أَعْدَلُ daha ədalətli həyat, **بِنَاءِ مُجْتَمَعِ أَعْدَلٍ** daha ədalətli cəmiyyətin qurulması.

İkinci və üçüncü kök samitləri eyni olan sifətlərin müqayisə dərəcəsinə həmin samitlər bir-biri ilə qovuşduğundan II samitin model üzrə qəbul edəcəyi [ə] saiti I kök samitinə keçir. Məsələn:

أَقْلُ → أَقْلٌ → أَقْلٌ قَلِيلٌ (daha) şiddətli, أَشَدُّ → أَشَدُّ شَدِيدٌ (daha) az

(daha) az, أَهْمٌ → أَهْمٌ أَهْمٌ (daha) mühüm

Üçüncü kök samiti **ي** olan sifətlərin müqayisə dərəcəsinə sonuncu **يَ-** səs birləşməsi fonetik dəyişikliyə uğrayaraq **يَ-** olduğu üçün bunların müqayisə dərəcəsinə **أَفْعَى** modeli ilə işarə etmək daha düzgündür. Məsələn:

عَالٍ / الْعَالِيِ yüksək; ali → أَعْلَى → أَعْلَى (daha) yüksək; (daha) ali

دَنِيّ yaxın → أَدْنَى → أَدْنَى (daha) yaxın

غَنِيّ varlı; zəngin → أَغْنَى → أَغْنَى (daha) zəngin

Haqqında danışılan sifət dərəcəsi [u] saiti ilə bitdiyi üçün ikihallılar qrupuna daxil olmasına baxmayaraq, müəyyənlik şəraitində çevrilib üçhəlləli olur. أَفْعَى formasının dəyişmiş variantı olan أَفْعَى uzun saitle bitdiyi üçün 'hal əlamətləri olmayan sözlər' qrupuna mənsubdur.

Keyfiyyətləri müqayisə edilən tərəflər ayrı-ayrı sözlərlə ifadə olunduqda modelə (elativə) مِنْ '-dan.dən' ön qoşması əlavə edilir.

Məsələn:

حُسَيْنٌ أَكْبَرُ مِنْ أَخِيهِ Hüseyin qardaşından böyükdür.

إِنَّهُ يَعْمَلُ أَكْثَرَ مِنْهُ O, ondan çox işləyir.

وَيَهْدِفُ إِلَى بِنَاءِ حَيَاةٍ أَفْضَلَ مِنْ حَيَاتِهِ الْحَالِيَةِ O, indiki həyatından daha layiqli bir həyat qurmağa çalışır.

وَلَكِنَّا نَعْمَلُ فِي ظُرُوفٍ أَحْسَنَ مِنْ ظُرُوفِكُمْ Lakin biz sizin şəraitinizdən daha yaxşı şəraitdə işləyirik.

بَاكُو أَجْمَلُ مِنْ تِلْكَ الْمَدِينَةِ Bakı o şəhərdən gözəldir.

أَأَنْتُمْ أَعْدَلُ مِنَّا? Məgər siz bizdən ədalətlisiniz?

Bu modelin qeyri-salim köklü sifətlərdən düzəldilməsi bəzi xüsusiyyətləri ilə fərqlənir.

1) Kök hərfləri و və ي olan sifətlərdə model forması dəyişmir, lakin kök samiti dəyişmiş sözlərdə isə əvvəlki kök hərfi bərpa olunur. Məsələn:

طَوِيلٌ uzun → أَطْوَلُ , طَيِّبٌ yaxşı, xoş → أَطْيَبُ , رَائِعٌ (kökü روع) müdhiş; çox gözəl → أَرْوَعُ .

2) Naqis köklü sözlərdə **يَ** – çevrilib [ə] olur. Məsələn:

أَعْلَى hündür → أَعْلَى → أَعْلَى

3) ‘Adi’ dərəcədə olmasına baxmayaraq **خَيْرٌ** ‘yaxşı’ və **شَرٌّ** ‘pis’ sözləri özündən sonra gələn **مِنْ** -lə leksik cəhətdən müqayisə dərəcəsini ifadə edir və uyğun olaraq ‘daha yaxşı’, ‘daha pis’ mənasını verir. Məsələn:

أَنْتَ خَيْرٌ (شَرٌّ) مِنْ أَخِيكَ Sən öz qardaşından (daha yaxşısan) (daha püssən).

Müqayisə dərəcəsindən fərqli olaraq üstünlük dərəcəsinin cinsə və kəmiyyətə görə dəyişən və çox vaxt müəyyənlikdə işlənən aşağıdakı modelləri vardır:

	Tək	Təsniyə	Cəm
Müz.	أَفْعَلٌ	أَفْعَلَانِ	أَفْعَالٌ / أَفْعَالُونَ
Müən.	أَفْعَلَى	أَفْعَلَيْنِ	أَفْعَالِيَّ / أَفْعَالِيَّتُ

Məsələn:

الشَّاعِرُ الْأَكْبَرُ ən böyük şair, الشَّاعِرَانِ الْأَكْبَرَانِ iki ən böyük şair, الشُّعْرَاءُ الْأَكْبَرُ (الْأَكْبَرُونَ) ən böyük şairlər, الشَّاعِرَةُ الْأَكْبَرُ ən böyük şairə, الشَّاعِرَاتُ الْأَكْبَرَاتُ (الْأَكْبَرَاتُ) iki ən böyük şairə, الشَّاعِرَاتُ الْأَكْبَرَاتُ (الْأَكْبَرَاتُ) ən böyük şairələr.

Üstünlük dərəcəsi yerinə görə artiklsiz də işlənir. Məsələn:

أَمَّا الْكُبْرَى (hansısa) ən böyük ümidlər.

إِنَّهُ أَعْلَمُ Həqiqətən o ən biliklidir.

Üçüncü kök samiti **ي** olan sifətlərin müənnəs üstünlük dərəcəsində müəyyən orfoqrafik dəyişiklik baş verir: forma üzrə əlavə olunması **ي** – bilavasitə **ي** – hərfindən sonra gəlidiyi üçün **ا** ilə əvəz edilir. Məsələn:

أَلْغَالِي → أَلْغَلِي → أَلْغَلِيَا ən yüksək, ali

أَلْغَلِيَا → أَلْغَلِيَا → أَلْغَلِيَا ən yaxın¹

Azərbaycan, rus və sair dillərdə bir sıra ümumi qəbul olunmuş ad və ifadələrdə sifətin 'adi' dərəcəsi işləndiyi halda, ərəb dilində üstünlük dərəcəsi istifadə edilir. Məsələn:

أَلْشَّرْقُ الْأَدْنَى (ən) Yaxın Şərq,	أَسِيَا أَلْوُسْطَى (ən) Orta Asiya
أَلْشَّرْقُ أَلْأَوْسَطُ (ən) Orta Şərq,	أَلْقُرُونُ أَلْوُسْطَى (ən) orta əsrlər,
أَلْشَّرْقُ أَلْأَقْصَى (ən) Uzaq Şərq,	أَلْحُدُّ الْأَدْنَى minimum (<i>hərfən</i> : ən yaxın hədd),
أَسِيَا أَلصُّغْرَى (ən) Kiçik Asiya,	أَلْحُدُّ أَلْأَقْصَى maksimum (<i>hərfən</i> : ən uzaq hədd)

Yalnız elativ formasında işlənən bəzi sifətlər adi dərəcədə olan mənayı verir. Məsələn:

أَخْرُ , أَخْرِيَاتُ / أَخْرُونَ : أَخْرَى / أَخْرُ başqa (*müz. / müən.*)
يُمْنِيَاتُ / أَيَامِنُ : يُمْنَى / أَيَمْنُ sağ (*müz. / müən.*)

Sözün əsl mənasında keyfiyyət bildirməmələrinə baxmayaraq, 'birinci' və 'başqa' sözləri ərəb dilində üstünlük dərəcəsi formalarında işlənir:

مُزَكَّكَّر	مُؤَنَّس
أَلْأَوَّلُ	أَلْأَوَّلَى
أَلْأَخْرُ	أَلْأَخْرَى
أَلْأَوَّلَى	أَلْأَوَّلِيَاتُ
أَلْأَخْرُونَ	أَلْأَخْرِيَاتُ

Üstünlük dərəcəsi olan sifətlər bəzi ifadələrdə substantiv mənada işlənir. Məsələn:

¹Vaxtilə dini mənada حَيَاة sözü ilə tez-tez işlədilən دُنْيَا və آخِرَةٌ sifətləri أَلْحَيَاةُ أَلدُّنْيَا ən yaxın həyat, bu həyat; bu dünya və أَلْحَيَاةُ أَلْآخِرَةُ sonuncu həyat; o həyat; o dünya) isimləşmə nəticəsində 'dünya' və 'axirət' mənalarını da kəsb etmişdir.

من أعلى إلى أسفل yuxarıda, في الأعلى ən azı, على الأقل

5. BAĞLAYICISIZ TƏYİN BUDAQ CÜMLƏLİ TABELİ MÜRƏKKƏB CÜMLƏ

Bu növ tabeli mürəkkəb cümlələrdə budaq cümlə baş cümlədən sonra gəlib onun qeyri-müəyyənlikdə olan üzvünü təyin edir. Baş cümlə ilə budaq cümlə arasındakı tabelik əlaqəsi budaq cümlədəki feli xəbərin təyin edilən üzvlə 'uzlaşdırılması' və ya 'aid əvəzliliklər' vasitəsilə yaradılır.

Uzlaşma vasitəsilə yaradılan tabeliyə aid misallar:

(١) لِلْعَرَبِ تَارِيْحٌ يَرْجِعُ إِلَى الْأَزْمَنَةِ الْقَدِيْمَةِ. ٢) لِدِيْنِهِمْ مَذْهَبَانِ رَيْسِيَّانِ يَرْجِعَانِ إِلَى
أَوَاخِرِ الْقَرْنِ السَّابِعِ. ٣) لِلْعَرَبِ حَضَارَةٌ تَرْجِعُ إِلَى الْأَزْمَنَةِ الْقَدِيْمَةِ. ٤) أَهْمُ طُلَّابٍ يَرْجِعُونَ مِنْ
الْجَامِعَةِ؟ ٥) لَهُمْ حَضَارَتَانِ تَرْجِعَانِ إِلَى الْعَصْرِ الْجَاهِلِيِّ وَالْعَهْدِ الْإِسْلَامِيِّ. ٦) أَهْنُ طَالِبَاتٍ يَرْجِعْنَ
مِنْ الْجَامِعَةِ؟

T ə r c ü m ə s i : 1) Ərəblərin qədim zamanlara gedib çıxan bir tarixi vardır (h ə r f ə n : bir tarixi vardır, o qayıdır...). 2) Onların yeddinci əsrin sonlarına gedib çıxan iki əsas məzhəbi vardır (h ə r f ə n : iki əsas məzhəbi vardır, onlar qayıdır...). 3) Onlar universitetdən qayıdan tələbələrdir (h ə r f ə n : tələbələrdir, onlar qayıdırlar...) ? 4) Ərəblərin qədim zamanlara gedib çıxan bir mədəniyyəti vardır (h ə r f ə n : mədəniyyəti vardır, o qayıdır...). 5) Onların cahiliyyə dövrünə və islam dövrünə gedib çıxan iki mədəniyyəti vardır (h ə r f ə n : iki mədəniyyəti vardır, onlar qayıdır...). 6) Onlar universitetdən qayıdan talibələrdir (h ə r f ə n : talibələrdir, onlar qayıdırlar...)?

Yuxarıdakı misallarda budaq cümlə arasındakı tabelik əlaqəsi حَضَارَتَانِ، طُلَّابٌ، حَضَارَةٌ، مَذْهَبَانِ، تَارِيْحٌ) felinin təyin ediləsi üzvlə (يَرْجِعْنَ، يَرْجِعَانِ، يَرْجِعُونَ، تَرْجِعُ، يَرْجِعَانِ، يَرْجِعُ) vasitəsilə uzlaşdırılması (طَالِبَاتٌ) yaradılmışdır.

Bağlayıcısız təyin budaq cümləsi baş cümləyə III şəxs bitişən əvəzliləri ilə də bağlanıla bilər. Təyin ediləsi üzvlə uzlaşdırılan bu əvəzlilər təyin budaq cümləsinin baş cümlənin məhz hansı üzvünə aid olduğunu bildirmək, beləliklə də budaq cümlə ilə baş cümlə arasında tabelik əlaqəsi yaratmaqdan ibarətdir. Məsələn:

(۱) هَذَا نِصَالٌ لَهُ تَأْرِيخٌ مَجِيْدٌ. (۲) هَذِهِ حَضَارَةٌ لَهَا تَأْرِيخٌ مَجِيْدٌ. (۳) هُمَا بَطْلَانٍ (بَطْلَتَانِ) لُهُمَا تَأْرِيخٌ مَجِيْدٌ. (۴) هُوَ لَهَا هُمَا أَبْطَالٌ لَهُمَا تَأْرِيخٌ مَجِيْدٌ. (۵) هُوَ لَهَا هُنَّ بَطْلَاتٌ لَهُنَّ تَأْرِيخٌ مَجِيْدٌ.

Tərcüməsi: 1) Bu, şanlı tarixi olan bir mübarizədir (hər fən: ... bir mübarizədir, vardır onun...). 2) Bu, şanlı tarixi olan bir mədəniyyətdir (hər fən: ...bir mədəniyyətdir, vardır onun...). 3) Onlar ikisi şanlı bir tarixi olan qəhrəman (lar)dır (hər fən: ... iki qəhrəmandır, vardır onların ikisinin...). 4) Bunlar şanlı bir tarixi olan qəhrəmanlardır (hər fən: ... qəhrəmanlardır, vardır onların...). 5) Bunlar şanlı bir tarixi olan qəhrəman qadınlardır (hər fən: ...qəhrəman qadınlardır, vardır onların...).

Budaq cümləni baş cümləyə aid edən (bağlayan) bitişən əvəzlilərin bu növünə 'aid əvəzlilər' deyilir.

Aid əvəzlilər cümlənin müxtəlif üzvləri ilə işlədilə bilər. Məsələn:

(۱) نَشَأَتْ دَوْلَةٌ أَسْمُهَا " دَوْلَةُ خِلَافَةٍ ". (۲) نَشَأَتْ دَوْلَةٌ لَا أَعْرِفُ أَسْمَهَا. (۳) نَشَأَتْ دَوْلَةٌ مَا سَمِعْنَا عَنْهَا شَيْئًا. (۴) نَشَأَتْ دَوْلَةٌ نَعْلُقُ أَهْمِيَّةَ كُبْرَى عَلَى مُبَادَرَتِهَا السَّلْمِيَّةِ.

Tərcüməsi: 1) Adı 'Xilafət' olan bir dövlət meydana çıxdı. 2) Adını bilmədiyim bir dövlət meydana çıxdı. 3) Haqqında heç bir şey eşitmədiyimiz bir dövlət meydana çıxdı. 4) Sülh təşəbbüslərinə çox böyük əhəmiyyət verdiyimiz bir dövlət meydana çıxdı.

Hər iki qrup misalların tərcüməsindən görüldüyü kimi, təyin budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələr də Azərbaycan dilinə adətən sadə cümlə kimi tərcümə olunur.

6. مَا -nin İŞLƏDİLMƏSİ VƏ MƏNALARI

Həm ədat, həm də əvəzlik olan ما -dən ərəb dilində çox geniş istifadə olunur.

Ədat bildiren ما -lərə daxildir:

1) Felin keçmiş zamanı ilə işlədilərək '-ma/-mə' (ne) inkarını bildirir. Məsələn:

مَا سَمِعْتُ eşitmədim.

2) Felin indiki-gələcək zamanı ilə işlədildikdə inkarı danışıq momentinə aid edən ما . Məsələn:

مَا أَسْمَعُ (indi) eşitmirəm.

3) İsmi xəbərlə işlədildikdə xəbər ya təsirlik halda olur, ya da بـ qəbul edib 'deyiləm; deyilsən; deyil' və s. bu kimi mənalar verir. Məsələn:

مَا أَنْتَ بَطْلًا (يَبْطُلُ) Sən qəhrəman deyilsən.

4) Bir tərəfi ما inkarı, digər tərəfi partitivlik (bütöv-hissə əlaqəsi) bildiren مِنْ -in isimlə birləşməsindən ibarət tərkibdə 'heç bir ... yoxdur' bildirir. Məsələn:

مَا فِي الْعُرْفَةِ مِنْ كُتُبٍ Otaqda heç bir kitab yoxdur.

5) Yuxarıda göstərilən qrammatik şəraitdə أَحَدٌ və ya شَيْءٌ sözləri işlədilərək müvafiq surətdə 'heç kim yoxdur' və 'heç şey yoxdur' bildirir. Məsələn:

مَا فِي الْعُرْفَةِ مِنْ أَحَدٍ Otaqda heç kim yoxdur.

مَا فِي الْعُرْفَةِ مِنْ شَيْءٍ Otaqda heç şey yoxdur.

6) Tənvini ismin sonuna artırılaraq qeyri-müəyyənliyi daha da ifadəli edir. Belə birləşmələrdə tənvinin [n] - u ما -nin [m] - ilə assimilyasiya edilir. Müqayisə edək:

- 1) A. كِتَابٌ [kitəbun] (naməlum) bir kitab
 Y. كِتَابٍ [kitəbin] (naməlum) bir kitabın
 T. كِتَابًا [kitəbən] (naməlum) bir kitabı
- 2) A. كِتَابٌ مَا [kitəbummə] hansı isə bir kitab
 (какая-та книга)
 Y. كِتَابٍ مَا [kitəbimmə] hansı isə bir kitabın
 T. كِتَابًا مَا [kitəbəmmə] hansı isə bir kitabı

7) Bir sıra sözlərə qoşularaq mənadəyişdirici və ya mənadüzəldici rol oynayır. Məsələn:

رُبَّ hərdən; tez-tez → رُبَّمَا bəzən: ola bilsin

قَلِيلًا az-az → قَلِيلًا مَا az-az hallarda

Əvəzlik bildiren ما -lərə daxildir:

1) مَا 'nə?□' sual əvəzliyi (variantları: بِمَا nə ilə?, فِيمَا nədə?,

عَمَّا nədən? və s.). Məsələn:

(١) مَا هَذَا؟ (٢) بِمَا مَشْغُولٌ أَنْتَ؟ (٣) عَمَّا هَذَا؟

T ə r c ü m ə s i: 1) Bu nədir? 2) Nə ilə məşğulsan? 3) Bu nə haqdadır?

2) 'Əgər nə ki' bildiren مَا nisbi əvəzliyi. Məsələn:

مَا قَاتَ مَا Keçən keçdi (*hərfən*: əgər nə ki keçdi, öldü).

3) Sonrakı bitişən əvəzliklə بِمَا şəklində işlədilərək 'o cümlə – dən' bildirir. Məsələn:

لَقَدْ شَارَكَ فِي هَذَا كَثْرَةً مِنَ الْمُسْلِمِينَ بِمَا فِيهِمُ الْأَذْرَبَائِجَانِيُّونَ أَيْضًا. Bu işdə bir çox müsəlmanlar, o cümlədən azərbaycanlılar da iştirak etmişlər.

4) مَا قَبْلُ və مَا بَعْدُ şəklində işlədilərək müvafiq surətdə 'qabaqki' və 'sonrakı' bildirir. Məsələn:

سُنُونَ مَا قَبْلَ الْحَرْبِ müharibədən qabaqkı illər

سُنُونَ مَا بَعْدَ الْحَرْبِ müharibədən sonrakı illər

5) فِيمَا بَعْدُ 'əvvəllər' (*hərfən*: nə ki əvvəl) və

'sonralar' (*hərfən*: nə ki sonra) bildirir. Məsələn:

كَانَتْ الْخِلَافَةُ مَمْلَكَةً هَائِلَةً فِيمَا قَبْلُ. وَلَكِنَّهَا أَنْقَسَمَتْ فِيمَا بَعْدُ إِلَى دُولٍ صَغِيرَةٍ.

Qabaqlar Xilafət nəhəng bir imperiya idi. Lakin sonralar kiçik dövlətlərə bölündü.

مَا - nin bir sıra başqa leksik-qrammatik vəzifələri də vardır.

7. ... فَمَا ... İFADƏSİ

'... Gəldikdə,...gəlinçə; ...isə' mənasını verən bu ifadə əslində qoşa bağlayıcıdır: فَمَا hissəsi cümlənin əvvəlində, müəyyən – likdə olan isimdən, isimləşmiş sözdən və ya əvəzlikdən əvvəl gəlir, ف isə cümlənin içərisində əvvəlki sözlə bu və ya digər şəkildə əlaqədar olan sözə, ədata və ya ön qoşmasına birləşdirilir. Məsələn:

أَمَّا الْأُسْتَاذُ فَهُوَ مَشْغُولٌ الْآنَ Müəllimə gəlinçə, o indii məşğuldur .

أَمَّا الْأُسْتَاذُ فَهَلْ هُوَ مَشْغُولٌ؟ Müəllimə gəlinçə, o məşğuldu mu?

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

خارطة "شبه جزيرة العرب"، اسم موطن العرب الاصلي، ظهور دين الاسلام ونشره في اسرع وقت، دور الدين المذكور في تطور البشرية، تأريخ القرون الوسطى ودور دولة "الخلافة العربية" فيه، مكانة الشرق الاسلامي المكرمة في السياسة الدولية.
من المعلوم ان العرب لعبوا دورا هاما في تطور البشرية الحضاري. انهم قد ترجموا الكثير من مؤلفات علماء اليونان والفرس والهنود. كما وضعوا عددا هائلا من المؤلفات الاصلية في العلوم الطبيعية والانسانية. وقد ترجم قسم من مؤلفاتهم الى اللغة الأذربايجانية من قبل مستعربينا. ونحن الآن في انتظار ظهور ترجماتهم الاخرى.

2. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

İslam dininin meydana gəlməsi, həmin dinin tez bir zamanda müxtəlif ölkələrdə yayılması, onun bəşəri mədəniyyətin inkişafında xüsusi rolu, İslam Şərqinin beynəlxalq məsələlərin həllində iştirakı.

Ərəblərin əsl vətəni Ərəb(istan) yarımadasıdır. Zaman keçdikcə onların bir qismi yaxın ölkələrə köçüb getmişdir. İslam dininin yaranmasından (nəşətindən) sonra bu kiçik ərəb dövləti nəhəng bir imperiyaya çevrilmişdir (çevrilib olmuşdur). Ərəb Şərq hazırda Asiya və Afrika qitələrində yerləşən bir çox dövlətlərdən ibarətdir (عِبَارَةٌ عَنْ)

3. İndiki-gələcək zamanı III şəxs tək müzəkkər formasında yazıb hərəkələyin:

دَخَلَ (u) daxil olmaq, خَرَجَ (u) çıxmaq, فَرِحَ (ə) sevinmək,

قَدِمَ (ə) gəlmək, حَمَلَ (i) daşımaq, رَجَعَ (i) qayıtmaq.

4. Yuxarıda (4-cü maddə) göstərilmiş felləri indiki-gələcək zamanda şifahi şəkildə təsrif və tərcümə edin.

5. شَمَلَ (u) 'əhatə etmək' felini indiki-gələcək zamanda yazılı şəkildə təsrif edib hərəkələyin.

6. Ucadan oxuyun və zaman fərqi xüsusi fikir verməklə şifahi şəkildə tərcümə edin:

(١) هل ذهبَ اليومَ الى الجامعة؟ (٢) أذهبُ اليها كل يوم. (٣) لقد رجعَ البنونَ منها منذ ساعة ولكنك ترجعَ منها الآن فقط. (٤) اما قرأتَ تلكَ المقالة؟ / الحق يقال سنقرأها مساء. (٥) متى نرحوا من موطنهم؟ / انهم نرحوا منذ زمان.

7. Ucadan oxuyun və nisbi sifətlərin düzəlməsi xüsusiyyətinə fikir verin:

حَضَارِيٌّ → حَضَارَةٌ mədəniyyət, أَدَبِيٌّ → أدبٌ mədəni, طَلَّابٌ → طَلَّابٌ fəhlələr → عَمَالِيٌّ fəhlələrə aid; leyborist (sif.), تَلَّابٌ → تَلَّابٌ tələbələrə aid; tələbə (sif.), لُغَوِيٌّ → لُغَوِيٌّ dil → لُغَوِيٌّ dilə aid; dilçiliyə aid, شَفَوِيٌّ → شَفَوِيٌّ dodaq → شَفَوِيٌّ dodağa aid; şifahi, بَدَوِيٌّ → بَدَوِيٌّ köçəri yaşayış; səhrada yaşayanlar (bədəvilər) → بَدَوِيٌّ bədəvi, أُمَيَّةٌ → أُمَيَّةٌ Öməyyə

(ad) → أَمَوِيٌّ Öməyyəyə aid; əməvi, عَقْلٌ ağıl → عَقْلَانِيٌّ ağlasığan, ağlabatan.

8. Ucadan oxuyun və düzəldikləri isimləri deyin:

اُمِّيٌّ universitetə aid; universitet (sif.), اُمِّيٌّ anadangəlmə;
savadsız, اُمْمِيٌّ millətlərə aid; beynəlxalq, اَسِيَوِيٌّ Asiyaya aid; asiyalı,
عَلَوِيٌّ Əli tərəfdarı; ələvi, جِسْمَانِيٌّ cismani.

9. Ucadan oxuyun və nisbi sifətlərdən necə fərqləndiklərini izah edin:

Sifət	Müərrəd isim
ثَوْرِيٌّ inqilabi (müən.)	ثَوْرِيَّةٌ inqilabilik
اُمْمِيٌّ beynəlxalq (sif.) (müən.)	اُمْمِيَّةٌ beynəlmiləlxalçılıq
رُوسِيٌّ rus (sif.) (müən.)	الرُّوسِيَّةُ rus dili
فَرَنْسِيٌّ fransız (sif.) (müən.)	الْفَرَنْسِيَّةُ fransız dili

10. Ucadan oxuyun və modellərini söyləyin:

سَهْلٌ asan, صَعْبٌ çətin, مَرِحٌ şad, şən, سَمِجٌ kobud; eybəcər,
çirkin, ضَعِيفٌ zəif, نَظِيفٌ təmiz, جَدَّابٌ (çox) cazibəli, رَنَّانٌ gur (səs), uca
(səs), غَفُورٌ bütün günahlardan keçən; mərhəmətli, عَجُوزٌ (çox) qoca,
مِغْسَامٌ (çox) qoçaq, أَصْفَرٌ sarı (müz.), صَفْرَاءٌ sarı (müən.).

11. Mötərizədə verilmiş sözlərdən modellərə uyğun şəkildə sifətlər yazıb hərəkələyin:

فَعِلٌ (خطر təhlükəli), فَعِيلٌ (خطر ciddi), فُعْلَةٌ (همز çox böhtançı),
فُعُولٌ (شكر çox minnətdar), فُعْلِيلٌ (صندد cəsur, rəşadətli).

12. Müqayisə və üstünlük dərəcələrinin morfoloji yolla düzəlməsinə və mənə fərqlərinə xüsusi fikir verməklə ucadan oxuyun:

عَظِيمٌ əzəmətli → أَعْظَمُ daha əzəmətli → الْأَعْظَمُ ən əzəmətli
(müz.), الْعَظْمَى ən əzəmətli (müən.).

حَسَنٌ yaxşı → أَحْسَنُ daha yaxşı → الْأَحْسَنُ ən yaxşı (müz.) →
الْحُسْنَى ən yaxşı (müən.).

13. Yuxarıdakı (12-ci maddə) sözlərin üstünlük dərəcələrini **أَلْفَاعِلُ** və **أَلْفَعْلِيَّاتُ** modelləri üzrə cəmdə deyın.

14. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Böyük mühəndis (*müz.*) → daha böyük mühəndis → ən böyük mühəndis.

Böyük mühəndis (*müən.*) → daha böyük mühəndis → ən böyük mühəndis.

15. Yuxarıdakı (14-cü maddə) söz birləşmələrinin ərəbcəsini təsniyə və cəmdə deyın.

16. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

Kiçik dövlət → daha kiçik dövlət → ən kiçik dövlət

Kiçik ölkə → daha kiçik ölkə → ən kiçik ölkə

17. Yuxarıdakı söz birləşmələrinin ərəbcəsini təsniyə və cəmdə yazıb hərəkələyin.

18. Ucadan oxuyun, budaq cümlələrin baş cümlələrlə necə əlaqələn – dirildiyini izah etməklə rus və Azərbaycan dillərinə tərcümə edin:

(١) أهذا كتاب يتحدث عن تاريخ العرب؟ (٢) هل قرأتم كتابا يتحدث عن تاريخ العرب؟

(٣) هذا كتاب ظهر الى عالم النور في السنة الماضية. (٤) هذا كتاب قرأناه في السنة الماضية. (٥)

هذا كتاب عرفنا منه شيئا كثيرا. (٦) هذا كتاب ما سمعنا شيئا عن ظهوره الى عالم النور. (٧) هذا

كتاب عنوانه "تاريخ العرب". (٨) هذا كتاب فيه معلومات كثيرة عن العرب. (٩) هذا كتاب قرأنا

مقالة واسعة عن أهميته.

19. Ruscasına əsasən ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

1) Эта – нация, история которой восходит к давнему прошлому (أَلْمَاضِي أَلْبَعِيدُ).

2) Это – нация, имя которой арабы. 3) Это – нация, о которой написано многое. 4) Это – нация, родиной которой является Аравийский полуостров.

20. Ərəb dilində üç təyin budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlə yazıb hərəkələyin.

21. أَمَّا ... فَ... -nin işlədilməsinə xüsusi fikir verməklə ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin.

(۱) أما العرب فهم من الشعوب القديمة. (۲) أما الكتاب المذكور ففيه معلومات كثيرة عنهم. (۳) أما الكتاب المذكور فهل أنت على علم بظهوره الى عالم النور؟

22. أَمَّا ... فَ... -ni işlətməklə ərəb dilində iki cümlə yazıb hərəkəleyin.

23. Ucadan oxuyun və مَا -nin vəzifələrinə xüsusi fikir verməklə şifahi şəkildə tərcümə edin:

(۱) ما قرأت هذا. (۲) ما أقرأ هذا. (۳) ما انتم مهندسين (بمهندسين). (۴) ما في بيته من كتب عربية. (۵) ما في المكتبة الآن من أحد. (۶) هل قرأت كتابا ما بالعربية؟ (۷) الحق يقال قليلا ما يقرأ شيئا. (۸) بعدما ترجموا شيئا كثيرا شرعوا في وضع مؤلفات أصلية. (۹) ما هذا، يا صديقي؟ (۱۰) حضر الجامعة طلابنا جميعا بما فيهم حسين ايضا. (۱۱) يرجع تأريخ البلد الى ما قبل الميلاد.

24. مَا -ni müxtəlif vəzifələrdə işlətməklə ərəb dilində beş cümlə yazıb hərəkəleyin.

25. Birinci oxu mətnini yazılı şəkildə tərcümə edin və ucadan oxuyun.

26. Ucadan oxuyun və ərəb dilində cavab verin:

(۱) هل العرب من شعوب العالم القديمة؟

(۲) ما اسم موطنهم الأصلي؟

(۳) في أي قرن ظهر دين الإسلام؟

(۴) نتيجة أية أحداث أصبحت " شبه جزيرة العرب " مملكة عظيمة شملت بلدانا كثيرة؟

(۵) هل تعرف أسماء البلدان العربية لزماننا؟

27. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

Ərəblər dünyanın (aləmin) qədim xalqlarındandır. Onların tarixi miladdan qabaqkı əsrlərə gedib çıxır (qayıdır). Alimlərin fikrincə, onların vətəni Ərəb yarımadasıdır. Ərəblər isə onu 'ada' hesab edirlər. İslam dininin nəşətindən sonra ərəblər öz yeni dinlərini (dinini) yaymağa başladılar.

28. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

İslamın yayılması və fətuhat nəticəsində (نتيجة) Ərəb dövləti qısa bir müddət ərzində nəhəng bir imperiyaya çevrildi. Yeni İmperiya Asiya, Afrika və Avropa qitələrində yerləşən bir çox ölkələri əhatə etdi. Ərəblər Azərbaycana da gəlib çıxmışlar (بَلَغَ). Hazırda 20-dən artıq ərəb dövləti mövcuddur. Ölkəmizlə onların arasında dostluq və əməkdaşlıq əlaqələri vardır.

29. İkinci oxu mətnini ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin.

30. Yazılı şəkildə tərcümə edin:

" بلغت حضارة العرب في القرون الوسطى... شأوا بعيدا. وشملت حضارتهم جميع نواحي المعرفة... بعد انتشار الاسلام بينهم في حين كانت أوربا تعيش في ظلمات القرون الوسطى... ونبغ منهم أئمة وصلوا الى منزلة سقراط وأفلاطون وأرسطوطاليس. ومن أشهر هؤلاء الجاحظ وأبو الحسن الأشعري والفخر الرازي وابن سينا والغزالي والكندي والفارابي..."
(من كتاب " دائرة معارف الناشئين "

L ü ğ ə t

نَبَغَ (u) yetişmək; irəli çıxmaq	إِمَامٌ (أئمة) imam; çox bilikli adam
وَصَلَ إِلَى (gəlib) çatmaq	سَاهٍ (نَوَاحٍ / النَّوَاحِي) sahə (mətnədə)
يَعِيشُ yaşayırdı	نَاشِئٌ yenyetmə
شَأْوٌ son hədd, son pillə	فِي حِينٍ... o vaxt (ki)
ظُلْمَةٌ (ظُلُمَاتٌ) qaranlıq; zülmət	دَائِرَةُ الْمَعَارِفِ ensiklopediya
مَعْرِفَةٌ (مَعَارِفٌ) bilik	

31. Ərəbcələrini deyin:

İnkişaf etmə, inkişaf etdirmə, (əsər) yazma, əhatə etmə, sahə, (ən) gözəl əsərlər, nümayəndə, başlamaq, şahidi olmaq, iştirak etmək, tərək etmə, irs, vuruş, ordu, şah (kral), görkəmli, xüsusilə (xüsusən), böyük, təsadüfi deyil, təəccüblü deyil.

32. Oxu mətnlərinin məzmunu ətrafında ərəb dilində danışın.

33. Ərəb dilində oxu mətnlərinin məzmunu ətrafında 12-13 sətirlik bir inşa yazıb hərəkələyin.

34. Əzbər öyrənin:

(١) الْغَرِيبُ أَعْمَى وَلَوْ كَانَ بَصِيرًا.

'Nabeləd adam kor olar' (h ə r f ə n: qərib adamın gözü görse də kordur). (Atalar sözü)

(٢) وَكَمْ مُدَّعٍ فَضْلَ التَّمَدُّنِ مَا لَهُ

مِنَ الْفَضْلِ إِلَّا أَكَلَهُ بِالْمَلَأَعِ

(الرُّصَافِي)

Çoxları mədəniyyətdən dəm vurur, lakin yeganə məziyyətləri qaşılıqla yeməkdən ibarətdir. (Ər-Rüsafi)

35. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

- ماذا تَعْمَلِينَ، يا بنتي؟

- أكتب رسالة الى فريد.

- لكنك صغيرة ولا تعرفين الكتابة بعد.

- لا بأس، فريد كذلك لا يعرف القراءة.

L ü ğ ə t

عَمَلٌ (ə) etmək; iş görmək

قِرَاءَةٌ oxuma

كِتَابَةٌ yazma

بَعْدُ hələ (inkarlı feli xəbərə aid olduqda)

B E Ş İ N C İ D Ə R S

Mətn I

شهدت الحضارة الإسلامية في أزمنة الخلفاء العباسيين (٧٥٠ - ١٢٥٨) عهداً ذهبياً حقاً. ذلك لما نبغ فيها عدد كثير من العلماء والفقهاء والأدباء والشعراء وغيرهم من النوابغ المسلمين عامة والعرب خاصة.

تكفي هنا الإشارة إلى مثال العراق - البلد العربي الذي كان حقاً أكبر مراكز الحضارة الإسلامية، خاصة في القرنين الثامن والتاسع. فمن مدنه جاءت البصرة مثلاً أكثرها نتاجاً وثمرتاً.

ويكفي هنا تعداد أسماء بعض النوابع الذين أنجبتهم البصرة في القرنين المذكورين. وأولئك هم الشاعران الفرزدق (ت. عام ٧٣٢) وأبو نواس (٧٦٢ - ٨١٣) (يعد الأخير أحد أكبر شعراء العصر العباسي)، والأديب الفذ عبد الله بن المقفع (٧٢٤ - ٧٥٩) الذي اشتهر اسمه عبر العالم بفضل ترجمته "كليلة ودمنة"، والخليل بن أحمد الفراهيدي (ت. ٧٩١) صاحب أول معجم للغة العربية وهو "كتاب العين"، عمرو بن عثمان بن قنبر سيبويه (ت. عام ٧٩٦) صاحب "الكتاب" - أول مصنف علمي ومدرسي للنحو العربي. وفي الختام نذكر اسم أبي عثمان عمرو بن بحر الجاحظ (٧٧٥ - ٨٦٨) الذي يعد حقا من أكبر نوابع العالم قاطبة.

Lügət

نَبَعَ (u) istedadlı olmaq; istedadı ilə irəli çıxmaq	فَدَّ (أَفْدَادٌ) görkəmli (şəxsiyyət)
جَاءَ (يَجِيءُ) gəlmək; olmaq tərkibi xəbərdə işləndikdə xəbər ad hissəsi təsirlik halda olur)	مُعْجَمٌ (مَعَاجِمٌ) lügət, izahlı lügət
أَنْجَبَ yetişdirmək	تَأَمَّنَ səkkizinci
يُعَدُّ hesab edilir	ذَهَبِيٌّ qızıl (sif.)
تَعَدَّادٌ say; hesablama; sadalama	مَدْرَسِيٌّ məktəbli; məktəb (sif.)
نَتَاجُ (ات) əsər; məhsul	قَاطِبَةٌ bütünlüklə (cümlənin və ya söz birləşməsinin sonunda)
نَحْوٌ qrammatika; nəhv (sintaksis)	لِمَا ona görə ki...
صَاحِبٌ (أَصْحَابٌ) müəllif (mətnədə)	ت vəfat etmişdir (سۆزÜNÜN تَوَفِي) sözünün abbreviaturasıdır)
زَمَانٌ (أَزْمِنَةٌ) zaman	تَكْفِي هُنَا الْإِشَارَةُ (Burada ona) işarə etmə(k) kifayətdir ki...
فَقِيهٌ (فَقَهَاءٌ) fəqih, müsəlman hüququ mütəxəssisi	
نَابِغَةٌ (نَوَابِغٌ) istedadlı adam; dahi	

Mətn II

- المعذرة، يا أخي. ما الذي تحمله في يدك؟
 – هذا هو "كتاب البخلاء" للجاحظ. إنه قد ترجم إلى الروسية وطبع عام ١٩٦٨.
 – من هو الجاحظ؟ إنني أسمع اسمه لأول مرة...
 – إنه من أعظم أدباء العالم عامة والشرق الإسلامي خاصة.
 – طيب. وما الذي جعل اسمه شهيرا إلى هذه الدرجة؟
 – لقد استحق كل هذا بسعة معارفه وكثرة نتاجاته في العلم والأدب. وليس غريبا أنه يعد "دائرة المعارف" لزمانه. إنه قد خلف بعد وفاته عددا جما من المصنفات الأدبية والرسائل العلمية.
 – أليس من المعروف للعلم عددها بالضبط؟
 – هناك اختلاف في الآراء. وفق رأي بعض العلماء لا يقل عددها عن ٣٦٥. أما البعض الآخر فيحسبون أنه نصف العدد المذكور.
 – أفي إمكانك سرد عناوين أشهرها؟
 – اشتهرت من بين مؤلفاته خاصة "البيان والتبيين" الذي يعد أحد أعمدة الأدب الأربعة. و"كتاب البخلاء" الذي سبقت الإشارة إليه و"رسالة في مناقب الترك وجند الخلافة".

Lügət

حَمَلَ	(i) daşımaq; tutmaq (məndə)	بَخِيلٌ (بُخْلَاءٌ)	xəsis, simic
اِسْتَحَقَّ	(ad, şərəf) qazanmaq	عِمَادٌ (أَعْمَدَةٌ)	sütun, əsas
لَا يَقِلُّ عَنْ	..az deyil	نِصْفٌ (أَنْصَافٌ)	yarı
سَعَةٌ	genişlik, vüsət	عَدَدٌ جَمٌّ	çox, çoxsaylı
كَثْرَةٌ	çoxluq	بِالضَّبِطِ	dəqiq şəkildə
اِخْتِلَافٌ	fikir ayrılığı, ixtilaf	اَلْمُعْذِرَةُ	üzr istəyirəm (istəyirik)
سَرَدٌ	sadalama; sitat gətirmə	"اَلْبَيَانُ وَالتَّبْيِينُ"	«Aydınlıq və aydınlaşdırma»
رِسَالَةٌ (رِسَائِلٌ)	(elmi) əsər (traktat); risalə	"رِسَالَةٌ فِي مَنَاقِبِ التُّرْكِ"	«Türklərin və xilafət qoşununun fəzilətləri»
رَأْيٌ (آرَاءٌ)	rəy	وَجُنْدُ اَلْخِلَافَةِ"	

سَبَقَتْ الْإِشَارَةُ إِلَى ... işarə edilmiş

LEKSİK – QRAMMATİK İZAHAT

1. SADƏ MƏSDƏRLƏR

Ərəb dilçiliyində ‘məsdər’¹ iş, hal və ya hərəkət adlarını bildiren isimlərə deyilir. Məsdərlər həm fel, həm də isim xüsusiyyətinə malikdir. Fel kimi məsdərlər də iş, hal və ya hərəkət göstərir (müq. et: getmə, gəlmə), təsirli məsdər özündən sonrakı adları təsirlik halla idarə edir (müq. et: tələbənin dili öyrənməsi) və s. Hər hansı bir isim kimi, məsdərlər də konkret əşya göstərə bilir, hallanır, cəmlənir, müəyyənlik və ya qeyri-müəyyənlikdə olur, tərkiblərdə iştirak edir və s. Məsdərlərin bəzisi hərəkət adları olmaqla yanaşı, maddi mənə da kəsb edərək adi isimlərə çevrilmişdir. Belə hallarda ‘isimləşmiş’ məsdərlərə **إِسْمُ الْمَصْدَرِ** ‘məsdər ismi’ (ismi-məsdər) deyilir. Məsdərlərlə ismi-məsdərlər arasındakı fərqi aşağıdakı misallarda bu və ya digər eyni məsdərin müxtəlif mənalarında görmək olar:

Üç kök samiti olan məsdərlər

- 1) **فَعَلَ** ; məs.: **قَصَدَ** yönəlmə; qəsd, məqsəd
- 2) **فَعَلَ** ; məs.: **عَلِمَ** bilmə; bilik
- 3) **فَعَلَ** ; məs.: **ظَلَمَ** zülm etmə; zülm
- 4) **فَعَلَ** ; məs.: **عَمَلَ** etmə; əməl, iş
- 5) **فَعَلَ** ; məs.: **كَبِرَ** böyük olma; böyüklük
- 6) **فَعَلَةٌ** ; məs.: **رَحْمَةٌ** rəhmi gəlmə; mərhəmət
- 7) **فَعَلَةٌ** ; məs.: **خِدْمَةٌ** qulluq etmə; xidmət

¹ (مَصْدَرٌ) ‘mənəbə’; ‘məxəz’ deməkdir. Klassik ərəb dilçiliyində geniş yayılmış nöqtəyi-nəzərə görə felin bütün formaları məhz məsdərdən düzəlmişdir.

- 8) فُعَلَةٌ ; məs.: رُؤْيَةٌ görmə; görünmə dərəcəsi
9) فَعَالٌ ; məs.: ذَهَابٌ getmə; gediş
10) فَعَالٌ ; məs.: قِيَامٌ ayağa qalxma; qiyam
11) فُعَالٌ ; məs.: سُؤَالٌ soruşma; sual
12) فَعَالَةٌ ; məs.: سَلَامَةٌ salamat olma; salamatlıq
13) فَعَالَةٌ ; məs.: تِجَارَةٌ alver etmə; ticarət
14) فَعِيلٌ ; məs.: نَسِيمٌ yüngülcə əsmə (külək); nəsim
15) فُعُولٌ ; məs.: جُلُوسٌ oturma; cülus
16) فُعُولَةٌ ; məs.: صُعُوبَةٌ çətin olma; çətinlik
17) فَعُولَةٌ ; məs.: شِخُوحَةٌ qocalma; qocalıq
18) فَعَالِيَةٌ ; məs.: رِفَاهِيَةٌ yaxşı yaşama; rifah-hal
19) فُعْلَانٌ ; məs.: نُقْصَانٌ çatışmama; nöqsan
20) فِعْلَانٌ ; məs.: حِرْمَانٌ məhrum etmə; məhrumiyət
21) فَعْلَانٌ ; məs.: حَرَيَانٌ axma; cərəyan
22) مَفْعَلٌ ; məs.: مَطْلَبٌ tələb etmə; mətləb
23) مَفْعَلٌ ; məs.: مَنطِقٌ danışma; nitq
24) مَفْعَلَةٌ ; məs.: مَشْغَلَةٌ məşğul olma; məşğələ
25) مَفْعَلَةٌ ; məs.: مَغْفِرَةٌ bağışlama; günahlardan keçmə

Son dörd məsdər mim hərfi ilə başlandığı üçün ‘mim məsdəri’ adlanır (الْمَصْدَرُ الْمِيمِيُّ).

Bütün bu müxtəlif növlü məsdər formalarının seçilib işlədilməsini əhatə edən sabit qrammatik qaydaların olmaması nəzərə alınaraq, məsdərlər fellərin özləri ilə birlikdə öyrənilməli və ya

məsdər formalarını müəyyənləşdirmək üçün lüğətə müraciət edilməlidir. (Lüğətlərdə məsdərlər fellərin sadə forması ilə yanaşı verilir.)

Dörd kök samiti olan məsdərlər

1. **فَعَلَّلَ** ; məs.: **زَلَزَلَةٌ** titrətmə; zəlzələ
2. **فَعْلَلَنَ** ; məs.: **زَلَزَالٌ** titrətmə; zəlzələ

Məsdər bəhsi ilə əlaqədar aşağıdakılar da nəzərə alınmalıdır:

1) Bəzən kökü eyni olan bir neçə məsdər olur. Məsələn:

قَرَأَ : **قُرْآنٌ**, **قِرَاءَةٌ** oxuma; qiraət

هَرَبَ : **هَرَبٌ**, **هُرُوبٌ**, **هَرَبَانٌ** qaçma

لَقِيَ : **لِقَاءٌ**, **لِقَائٌ**, **لِقَائَةٌ** görüşmə; görüş

2) Eyni kökdən olan məsdərlərin müxtəlifliyi bəzən mənə müxtəlifliyi ilə bağlı olur. Məsələn:

ثَبَّتَ möhkəm, səbatlı olma; səbatlılıq, **ثُبُوتٌ** sübut etmə; sübut.

Hər hansı bir isim kimi, məsdərlər cümlədə mübtədə, xəbər, təyin, tamamlıq və zərflik ola bilər. Məsələn:

الدُّخُولُ مَمْنُوعٌ Daxil olma(q) qadağandır.

أَوَّلُ الْعِلْمِ الصَّمْتُ ثُمَّ الْاسْتِمَاعُ ثُمَّ الْخَطُّ ثُمَّ الْعَمَلُ ثُمَّ نَشْرُهُ Elmin əvvəli susmaqdır, sonra qulaq asmaqdır, sonra yazmaqdır, sonra əməl etməkdir, sonra yaymaqdır. (Atalar sözü).

سَلَامَةُ الْإِنْسَانِ فِي حِفْظِ اللِّسَانِ İnsanın salamat qalması dilini (dinc) saxlamasındadır. (Atalar sözü)

أَهْمُ عَلَى عِلْمٍ بِدِرَاسَتِنَا فِي الْجَامِعَةِ؟ Onlar universitetdə oxumağımızdan xəbərdardırlarmı?

نَظَرَ إِلَى أُمِّهِ بِنَقَادِ الصَّبْرِ O, anasına səbirsizliklə (*hərfən*: səbrin tükənməyi ilə) baxdı.

Bununla belə, məsdərlər digər isimlərdən fərqli olaraq müvafiq cümlə şəraitində felləri hərəkət bildirmək cəhətdən əvəz və

ya təmsil edə bilir ki, bu da məsdərlərin iş, hal və ya hərəkət adları olmasından irəli gəlir. Məsələn:

فِي نِيَّتِي أَلَذَّاهَبُ إِلَى الْبَيْتِ Mən evə getmək istəyirəm. (*hərfən*: mənim niyyətimdə evə getmə var).

2. MÜQAYİSƏ VƏ ÜSTÜNLÜK DƏRƏCƏLƏRİNİN TƏSVİRİ İFADƏSİ

‘Təsviri’ və ya ‘analitik’ üsuldan tərkibində 4 və daha artıq samiti (müq. et: *أَحْمَرُ* qırmızı, *مَحْرَبٌ* çox döyüşkən, *مُجْتَهِدٌ* çalışqan, *مُسْتَعْمَلٌ* istifadə edilmiş, *طُرْطُورٌ* uzundraz), ya da 2 uzun saiti olan (müq.et: *قَارُوقٌ* müdrik, aqil) keyfiyyət bildirən sifət və keyfiyyət mənalı feli sifətlərdən müqayisə və üstünlük dərəcələrini ifadə etmək üçün istifadə olunur. Bununla belə, həmin üsul morfoloji yolla dərəcələne bilən sifətlərin dərəcələrini bildirmək üçün də işlədilir ki, bu da analitik üsulun üslub baxımından daha ifadəli olması ilə izah edilir.

Hər iki dərəcənin təsviri üsulunda *أَفْعَلٌ* (müqayisə dərəcə-sində) və *أَلْأَفْعَلُ* (üstünlük dərəcə-sində) modelinə salınmış ‘köməkçi sifət’ və ‘təmyiz’ (*تَمْيِيزٌ* fərqləndirici üzv) iştirak edir.

Sifət dərəcə formasını qəbul edib adi dərəcədə ifadə etdiyi özünəməxsus məna çalarlığını itirdiyi halda da təsviri üsuldan istifadə olunur. (Müq. et: *حَظْرٌ* təhlükəli, *حَظِيرٌ* ciddi → *أَحْظَرُ*, *أَلْأَحْظَرُ*; *صَلْدٌ* bərk, *أَلْأَصْلَدُ*, *أَصْلَدٌ*)

Köməkçi sifət vəzifəsində ən çox *كَثِيرٌ* çox, *كَبِيرٌ* böyük, *قَلِيلٌ* az, *صَغِيرٌ* kiçik, *شَدِيدٌ* şiddətli və s. sifətlərdən, təmyiz vəzifəsində isə sifətlə eyni kökdən olan ismin təkinin qeyri-müəyyən təsirlik hal formasından istifadə olunur.

Təmyizin sifətlə eyni kökdən olmasını misallarla göstərək:

أَكْبَرُ دِيمُوقْرَاطِيَّةٌ demokratik: *دِيمُوقْرَاطِيَّةٌ* (ة)

müən.) (*h ə r f ə n*: demokratiya cəhətdən daha böyük), *الأكْبَرُ دِيمُوقْرَاطِيَّةً*
ən demokratik (*h ə r f ə n*: demokratiya cəhətdən ən böyük), (ة) *مُجْتَهَدٌ*
çalışqan: *أَقْلُ اجْتِهَادًا* daha az çalışqan, *أَلْأَقْلُ اجْتِهَادًا* ən az çalışqan,
حَمْرَاءُ / *كَسْلَانُ* / *كَسْلَى* tənbel: *أَكْبَرُ كَسْلًا* daha tənbel, *أَلْأَكْبَرُ كَسْلًا* ən tənbel,
أَحْمَرُ qırmızı: *أَكْثَرُ حُمْرَةً* daha qırmızı, *أَلْأَكْثَرُ حُمْرَةً* ən qırmızı

Təmziyin vəzifəsi sifətin mənasını açmaq, dəqiqləşdirmək və ya konkretləşdirməkdən ibarətdir.

Təsviri üsulun cümlədə işlədilməsini aşağıdakı iki misalla göstərək:

(١) *حُسَيْنٌ أَكْثَرُ اجْتِهَادًا مِنْي. (٢) هُوَ الْأَكْثَرُ اجْتِهَادًا بَيْنَنَا.*

T ə r c ü m ə s i: 1) Hüseyin məndən daha çalışqandır. 2) Aramızda ən çalışqanı odur (*h ə r f ə n*: o ən çalışqandır aramızda).

Əgər üstünlük dərəcəsi yalnız bir cə model (elativ) vasitəsilə ifadə olunursa 'mütləq' (müqayisəedilməz), modelə salınmış sifətin müqayisə edilən ad qruplu sözlə izafətində göstərilirsə, o halda o, 'nisbi' (müqayisə edilən) hesab olunur.

Üstünlük dərəcəsinin sintaktik-morfoloji ifadə vasitəsi olan təsviri üsulda çox istifadə edilən izafət aşağıdakı şəkillərdə olur:

1) *أَفْعُلُ* modelinə salınmış sifətin təkdə qeyri-müəyyənlikdə olan ad qruplu sözlə izafəti. Məsələn:

أَكْبَرُ جَرِيدَةٍ qəzet(lər)in ən böyüyü / ən böyük bir qəzet

أَكْبَرُ سَدٍ bənd(lər)in ən böyüyü / ən böyük bir bənd

أَشْهُرُ كَاتِبٍ (hansısa) ən məşhur yazıçı (yazıçılardan bir yazıçı... nəzərdə tutulur), *أَشْهُرُ كَاتِبَيْنِ* (hansısa) iki yazıçıdan ən məşhuru, *أَشْهُرُ كُتَّابٍ* (hansısa) yazıçılardan ən məşhuru.

2) أَفْعُلُ modelinə salınmış sifətin cəm və müəyyənlikdə olan ad qruplu sözlə izafəti. Məsələn:

أَشْهُرُ الْكُتُبِ (müz.) yazıçıların ən məşhuru,

أَشْهُرُ الْكَاتِبَاتِ (müən.) yazıçıların ən məşhuru

3) أَفْعُلُ modelinə salınmış sifətin tək və müəyyənlikdə olan məsdərlə izafəti. Məsələn:

أَغْلَبُ الظَّنِّ çox güman (h ə r f ə n: gümanın əz çoxu)

أَعْمَقُ التَّأْثِيرِ ən dərin təsir (h ə r f ə n: təsirin ən dərini)

أَكْمَلُ الدِّرَاسَةِ ən mükəmməl öyrənmə (h ə r f ə n: öyrənmənin ən mükəmməli)

4) فُعْلَى modelinə salınmış sifətin müənnəs, cəm və müəyyənlikdə olan ad qruplu sözlə izafəti. Məsələn:

حُسْنَى النِّسَاءِ qadınların ən yaxşısı

5) أَقَاعِلُ və ya فُعْلَيَاتُ modelinə salınmış sifətin cəm və müəyyənlikdə olan ad qruplu sözlə izafəti. Məsələn:

أَكْبَرُ الرِّجَالِ kişilərin ən böyükləri

كُبْرَيَاتُ النِّسَاءِ qadınların ən böyükləri

6) أَفْعُلُ və ya فُعْلَى modellərinə salınmış sifət əşya bildirən ad qruplu sözlərin cəmi ilə də işlədilə bilər. Məsələn:

هَذِهِ الْجَزَائِدُ هِيَ أَكْبَرُ الْجَزَائِدِ. Bu qəzetlər - ən böyük qəzetlərdir.

هَذِهِ الْجَزَائِدُ هِيَ كُبْرَى الْجَزَائِدِ. Bu qəzetlər - ən böyük qəzetlərdir.

Nəhayət, qeyd edilməlidir ki, istər üstünlük, istərsə də müqayisə dərəcəsi müvafiq morfoloji formaların olmasına baxmayaraq, üslub tələblərinə görə analitik yolla da ifadə edilir. Bunu aşağıdakı müqayisədən görmək olar:

مَدِينَةٌ حَسَنَةٌ gözəl (bir) şəhər → مَدِينَةٌ أَحْسَنُ daha gözəl (bir) şəhər
→ مَدِينَةٌ أَكْثَرُ حُسْنًا daha gözəl bir şəhər

أَلْمَدِينَةُ الْحُسْنَى ən gözəl şəhər → أَكْثَرُ الْمُدُنِ حُسْنًا şəhərlərin ən gözəli

Göründüyü kimi, morfoloji yolla bildirilən 'gözəl' məfhumuna nisbətən təsviri üsul daha ifadəlidir.

3. MİQDAR SAYLARI

Ərəb dilində saylar aid olduqları isimlərlə müxtəlif növ söz birləşmələri əmələ gətirir. Bu nöqteyi-nəzərdən miqdar saylarını dörd qrupa bölürlər:

Birinci qrup (1-2):

	Müz. isimlə işlədildikdə	Müən. isimlə işlədildikdə
١ (1)	وَاحِدٌ	وَاحِدَةٌ
٢ (2)	اِثْنَانِ	اِثْنَتَانِ

Bu qrup saylar sifət xüsusiyyətinə malik olduqları üçün təyin etdikləri isimdən sonra gəlib, onunla məlum qaydalar əsasında uzlaşır. Həm də onlar isimlə əsasən məntiqi vurğu məqsədi ilə işlədilir. Adi hallarda ismin təkliyini bildirmək üçün tənvinlərin, ikiliyini göstərmək üçün isə təsniyə formasının olması kifayətdir. Məsələn:

رِسَالَةٌ bir məktub, hər hansı bir məktub → رِسَالَةٌ وَاحِدَةٌ yalnız bir(cə) məktub; رِسَالَتَانِ iki məktub → رِسَالَتَانِ اِثْنَتَانِ yalnız iki(cə) məktub.

'Bir' sözü müzəkkərdə أَحَدٌ və müənnəsdə إِحْدَى sözləri ilə ifadə olunur ki, bunlar yalnız tərkiblərdə və mürəkkəb saylarda (11, 111, 211 və s.) işlənir.

İkinci qrup (3-10):

	Müz. isimlə işlədikdə	Müən. isimlə işlədikdə:
۳ (3)	ثَلَاثَةٌ	ثَلَاثٌ
۴ (4)	أَرْبَعَةٌ	أَرْبَعٌ
۵ (5)	خَمْسَةٌ	خَمْسٌ
۶ (6)	سِتَّةٌ	سِتٌّ
۷ (7)	سَبْعَةٌ	سَبْعٌ
۸ (8)	ثَمَانِيَةٌ	ثَمَانٍ
۹ (9)	تِسْعَةٌ	تِسْعٌ
۱۰ (10)	عَشْرَةٌ	عَشْرٌ

‘Üç’ sayından etibarən miqdar sayları növlərindən asılı olmayaraq adətən sayılan isimlərdən əvvəl gəlir.

İkinci növdə təkliklər (11-19) sayılan isimlə əks qrammatik cinsdə olan izafət əmələ gətirir. Həm də isim cəmdə qeyri-müəyyənlikdə olur. Məsələn:

ثَلَاثُ رَسَائِلٍ üç məktub, عَشْرُ سَاعَاتٍ on saat, سِتَّةُ أَيَّامٍ altı gün.

Üçüncü qrup (11-99) mürəkkəb saylar tək və qeyri-müəyyənlikdə olan ismi təsirlilik hal vasitəsilə idarə edir. Burada da ‘bir’ və ‘iki’ni çıxmaq şərti ilə təkliklər sayılan isimlə əks cinsdə olur.

Bu qrup sayları 11-19 və 21-99 olmaq üzrə iki növə ayırırlar.

İkinci növdə təkliklər (11-19) sayılan isimlə əks qrammatik cinsdə olmaq şərti ilə əvvəl, onluq isə sonra gəlir. Mürəkkəb sayın bu növü «hallanmayan» saylardan olduğu üçün hər iki tərəfi daim [ə] saiti ilə bitir. Hallanma yalnız ‘on iki’ sözündə təsniyə forması alan və tərkibdə öz son ن samitini itirən ‘iki’ sayında təzahür edə bilər

(اِثْنَتَيْ → اِثْنَتَا ... , اِثْنِي → اِثْنَا ...). Digər dəyişiklik ‘on sayı’ ilə əlaqədardır

ki, həmin söz müzəkkərdə عَشْرٌ, müənnəsdə isə عَشْرَةٌ olur.

Beləliklə, 11-19 sayları aşağıdakı kimidir:

	Müz. isimlə işlədikdə	Müən. isimlə işlədikdə
۱۱ (11)	أَحَدَ عَشَرَ	إِحْدَى عَشْرَةَ
۱۲ (12)	إِثْنًا -"	إِثْنَتَا -"
۱۳ (13)	ثَلَاثَةً -"	ثَلَاثَ -"
۱۴ (14)	أَرْبَعَةً -"	أَرْبَعٍ -"
۱۵ (15)	خَمْسَةً -"	خَمْسٍ -"
۱۶ (16)	سِتَّةً -"	سِتًّا -"
۱۷ (17)	سَبْعَةً -"	سَبْعٍ -"
۱۸ (18)	ثَمَانِيَةً -"	ثَمَانِيٍّ -"
۱۹ (19)	تِسْعَةً -"	تِسْعٍ -"

Məsələn:

خَمْسَةَ عَشَرَ عَامًا on beş il; خَمْسَ عَشْرَةَ جَرِيدَةً on beş qəzet.

İkinci növ mürəkkəb saylarda (21-99) təkliklər yenə də onluqlardan əvvəl gəlir, lakin aralarında و bağlayıcısı olur. Həm də hər iki tərəf hallana bilir.

'İyirmi' (عِشْرُونَ) sözünü çıxmaq şərti ilə onluqlar təkliklərin ة -siz variantına وَنْ - artırmaqla düzəlir. Həmin şəkilçi yiyəlik və təsirlikdə çevrilib وَنْ - olur. (Müzəkkər isimlərin xarici cəmi ilə müqayisə et!):

۳۰ (30)	ثَلَاثُونَ	۷۰ (70)	سَبْعُونَ
۴۰ (40)	أَرْبَعُونَ	۸۰ (80)	ثَمَانُونَ
۵۰ (50)	خَمْسُونَ	۹۰ (90)	تِسْعُونَ

Məsələn:

79 zavod, تِسْعَةُ وَسَبْعُونَ جَامِعَةً 79 universitet,
55 evdə, فِي خَمْسَةِ وَخَمْسِينَ بَيْتًا 55 şəhərdə, فِي خَمْسِ وَخَمْسِينَ مَدِينَةً

Dördüncü qrup (100 və 100-dən artıq) saylar da isimlə izafət əmələ gətirir, lakin burada isim daha cəmdə deyil, təkdə olur.

‘Yüz’ sözünün müxtəlif orfoqrafik şəkillərinə təsadüf olunur: müasir orfoqrafiyada مِئَةٌ və ya مِائَةٌ (hər iki halda *mi’ətun* oxunur); köhnə orfoqrafiyada (xüsusən orta əsr müəlliflərinin əsərlərində) مِيَةٌ və ya مِائَةٌ (hər iki halda *miyətun* oxunur).

‘İki yuz’ sözü təsniyə ilə ifadə olunur (مِئَتَانِ / مِائَتَانِ) və təsniyəyə aid qaydalar əsasında da hallanır. Məsələn:

مِنْ مِئَتَيْ مَكْتَبَةٍ iki yüz kitabxana, مِئَتَا مَكْتَبَةٍ yüz kitabxana, مِئَةُ مَكْتَبَةٍ iki yüz kitabxanadan.

Qalan yüzliklər özündən əvvəl gələn ە -siz ‘üç – doqquz’ miqdar sayları ilə izafət əmələ gətirərək kəmiyyət cəmdə deyil, təkdə olur. Mürəkkəb şəkildə yüzliklər sözün deyilişinə təsir etmədən həm ayrı, həm də bir yerdə yazılır:

٣٠٠ (300)		ثَلَاثُمِئَةٍ / ثَلَاثُ مِئَةٍ
٤٠٠ (400)	- “ -	أَرْبَعُمِئَةٍ / أَرْبَعُ
٥٠٠ (500)	- “ -	خَمْسُمِئَةٍ / خَمْسُ
٦٠٠ (600)	- “ -	سِتُّمِئَةٍ / سِتُّ
٧٠٠ (700)	- “ -	سَبْعُمِئَةٍ / سَبْعُ
٨٠٠ (800)	- “ -	ثَمَانِيُمِئَةٍ / ثَمَانِي
٩٠٠ (900)	- “ -	تِسْعُمِئَةٍ / تِسْعُ

Yüzlik bildiren saylar da sayılan isimlə izafət əmələ gətirdiyi

üçün öz tənvinlərini itirir. Məsələn:

أَرْبَعِمِئَةِ مَعَهُدٍ 400 institut, ثَمَانِمِئَةِ مَجَلَّةٍ 800 məcmuə,

Bu qrupa daxil olan digər miqdar sayları belədir:

١٠٠٠	(1000)	أَلْفٌ (الْأَف)
٢٠٠٠	(2000)	أَلْفَانِ
٣٠٠٠	(3000)	ثَلَاثَةُ أَلْفٍ
٤٠٠٠	(4000)	أَرْبَعَةُ أَلْفٍ və s. 10.000-dək
١١٠٠٠	(11000)	أَحَدَ عَشَرَ أَلْفًا
١٢٠٠٠	(12000)	إِثْنًا عَشَرَ أَلْفًا
١٣٠٠٠	(13000)	ثَلَاثَةَ عَشَرَ أَلْفًا və s. 19.000-dək
٢١٠٠٠	(21000)	وَاحِدًا وَعِشْرُونَ أَلْفًا
٩٩٠٠٠	(99000)	تِسْعَةَ وَعِشْرُونَ أَلْفًا
١٠٠٠٠٠	(100000)	مِئَةُ أَلْفٍ
٢٠٠٠٠٠	(200000)	مِئَتَا أَلْفٍ
٣٠٠٠٠٠	(300000)	ثَلَاثُمِئَةِ أَلْفٍ və s. 1000.000-dək
١٠٠٠٠٠٠	(1000000)	(مِلْيَانٍ) مِئَتَانِ
٢٠٠٠٠٠٠	(2000000)	مِئَتَانِ
٣٠٠٠٠٠٠	(3000000)	ثَلَاثَةَ مِلْيَانٍ
١٠٠٠٠٠٠٠٠	(1000000000)	مِليَارٌ (ات)

Sıfır صِفْرٌ deyilir.

Mürəkkəb miqdar saylarının aşağıdakı xüsusiyyətləri də vardır:

1) Mürəkkəb sayı təşkil edən say qrupları arasında و bağlayıcısı olur. Məsələn:

أَلْفٌ وَتِسْعِمِئَةٌ وَثَمَانٍ وَسِتُّونَ : 1968

2) İsim mürəkkəb sayın yalnız sonuncu qrupu ilə idarə olunur. Məsələn:

5709 tələbə; خَمْسَةُ آلَافٍ وَسَبْعِمِئَةٍ وَتِسْعَةَ طُلَافٍ

5739 tələbə; خَمْسَةُ آلَافٍ وَسَبْعِمِئَةٍ وَتِسْعَةَ وَثَلَاثُونَ طَالِبًا

5700 tələbə; خَمْسَةُ آلَافٍ وَسَبْعِمِئَةٍ طَالِبٍ

3) 'Bir' və ya 'iki' ilə bitən yüzlük və minliklərdən (məs.; 101, 102, 201, 202, 1001, 1002 və s.) sonra isim çox vaxt bilavasitə yüzlük və minliklə işlənərək onunla idarə olunur, و bağlayıcısından sonra gələsi 'bir' və ya 'iki' isə sayılan ismin özü ilə ifadə edilir, belə ki, 'bir'i bildirmək üçün isim tək qeyri-müəyyənlikdə, 'iki'ni bildirmək üçün isə təsniyədə işlədilərək idarə cəhətdən sayı bütünlüklə idarə edən ümumi amilə tabe olur. Məsələn:

1001 gecə; أَلْفٌ لَيْلَةٌ وَوَأَيُّهَا (h ə r f ə n: min gecə və bir gecə)

1002 gecə; أَلْفٌ لَيْلَةٌ وَوَأَيُّهَا (h ə r f ə n: min gecə və iki gecə)

201 gün ərzində; خِلَالَ مِئَتَيْ يَوْمٍ وَيَوْمٍ (h ə r f ə n: iki yüz günün və bir günün ərzində).

4) Miqdar sayları özündən əvvəlki isimlə izafət əmələ gətirir. Məsələn:

أَنَا أَبْنُ وَوَأَيُّهَا عَامًا Mənim 21 yaşım var (h ə r f ə n: mən 21 ilin oğluyam).

4. İL TARİXLƏRİNİN İFADƏSİ

Ərəb dilində illər miqdar sayları ilə ifadə edilir: سَنَةٌ və ya عَامٌ

'il' sözü miqdar sayından əvvəl gələrək onunla izafət əmələ gətirir, həm də mürəkkəb sayı təşkil edən tərəflərin hamısı yiyəlik halda olur. Məsələn:

حَادِثَةٌ سَنَةٌ أَلْفٌ وَتِسْعِمِئَةٌ وَسِتِّينَ 1960-cı il hadisəsi

فِي سَنَةِ أَلْفٍ وَمِئَتَيْنِ وَسِتِّ وَعِشْرِينَ 1226-cı ildə

5. BAĞLAYICILI TƏYİN BUDAQ CÜMLƏLİ TABELİ MÜRƏKKƏB CÜMLƏ

Haqqında danışılan cümlə növündə budaq cümlə baş cümlədən sonra gəlib onun müəyyənləşdirmə əvəzlərində olan üzvünü təyin edir və baş cümləyə nisbi əvəzlərin biri vasitəsilə bağlanır.

Rus dilindən fərqli olaraq, ərəb dilində nisbi əvəzlər aid olduqları (təyin etdikləri) sözlərlə tək cins və kəmiyyətdə deyil, həm də müəyyənləşdirmədə və halda (!) uzlaşır.

Nisbi əvəzlikli tabeli mürəkkəb cümlə növü də Azərbaycan dilinə əsasən sadə cümlə kimi tərcümə edilir.

Nisbi əvəzlərə aşağıdakılar daxildir:

	Müzəkkər	Müənnəs	Tərcüməsi
Tək	أَلَّذِي	أَلَّتِي	(hansı) ki
Cəm	أَلَّذِينَ	أَلَّلَوَاتِي / أَلَّلَاتِي	(hansılar) ki
Təsn.	أَلَّذَانِ (أَلَّذَيْنِ)	أَلَّتَانِ (أَلَّتَيْنِ)	(hansılar) ki

(Müq. et: который, которая, которое, которые)

Nisbi əvəzlər işarə əvəzlərinin əzişlənən variantları olan ذِي , ذَا , تِي və تَا -nin ل 'təsdiq ədati' və ا artikli ilə birləşmələrindən əmələ gəlmişdir. Bunlarda artikl iştirak etdiyi üçün həmzələri birləşdiricidir.

Təsniyə şəkilçisinin dəyişməsi ilə hallanan təsniyə formasını çıxarmaqla nisbi əvəzlər də başqa əvəzlər kimi hallanır.

6. ÜÇÜNCÜ ŞƏXS ƏVƏZLİKLƏRİNİN XƏBƏR ŞƏKİLÇİSİ KİMİ İŞLƏDİLMƏSİ

Şəxs əvəzləri هُوَ , هِيَ , هُمْ , هُنَّ və هُمَا bəzən ismi cümlələrdə öz mənələrindən təcrid olunaraq mübtədə ilə xəbər arasında işlədilir ki, bundan məqsəd:

1) Artikilli ismi xəbəri mübtədadan ayırmaqdır (əks təqdirdə, ismi cümlə uzlaşan təyini söz birləşməsinə çevrilər). Məsələn:

هَذِهِ هِيَ الْمَوْلَفَاتُ الْمَذْكُورَةُ Bunlar, adı çəkilən əsərlərdir.

ذَٰئِكَ الرَّجُلَانِ هُمَا الصَّدِيقَانِ مِهْدَاوِيٌّ وَرَازِيٌّ O iki adam Mihdavi və Razi dostlardır.

Bu cümlələrdəki **هِيَ** və **هُمَا** əvəzliləri atılırsa, 'bu adı çəkilən əsərlər' və 'o iki dost adam' təyini söz birləşmələri alınar.

2) İsmi xəbəri mübtədaya xüsusi şəkildə bağlamaqdır, yəni bir növ 'xəbər şəkilçisi' vəzifəsini daşımaqdır. Bu cəhətdən onlar rus dilində bəzi hallarda işlənən 'есть' sözünü xatırladır (müq. et: это есть наш последний и решительный бой).□□□

Əvəzlilərin həmin mənada işlədilməsinə xüsusilə **مَا** və **مَنْ** sual əvəzliləri ilə başlanan və mübtədası müəyyənlikdə olan sadə ismi cümlələrdə daha çox təsadüf olunur. Məsələn:

مَنْ هُمْ هَؤُلَاءِ الرَّفَاقُ؟ Bu yoldaşlar kim(lər)dir?

مَا هُوَ الْفَرْقُ بَيْنَ هَاتَيْنِ الْكَلِمَتَيْنِ؟ Bu iki söz arasında nə fərq vardır?

7. İKİHALLI DAXİLİ CƏM MODELƏRİ

Bəzi isimlər cəmlənərkən həm də ikihallılara çevrilir. Belə cəmlərdən dördünü öyrənək:

- 1) **فُعْلَاءٌ**; məs.: **أَدِيبٌ** ədib → **أَدَبَاءٌ** ədiblər
- 2) **أَفْعِلَاءٌ**; məs.: **صَدِيقٌ** dost → **أَصْدِقَاءٌ** dostlar
- 3) **فَعَالِلٌ**; məs.: **تَجْرِبَةٌ** təcrübə → **تَجَارِبٌ** təcrübələr
- 4) **فَعَالِيلٌ**; məs.: **مَشْهُورٌ** məşhur adam → **مَشَاهِيرٌ** məşhur adamlar

Üçüncü model tərkibində tə mərbutəni çıxmaqla dörd samiti olan isimlərə, dördüncüsü isə dörd samiti və bir uzun saiti olan isimlərə aiddir. Müqayisə edək:

فَعَالِلٌ modeli üzrə cəmlənmə

إِصْبَعٌ barmaq	→	أَصَابِعٌ		مَنْزِلٌ mənzil	→	مَنَازِلٌ
كَوْكَبٌ ulduz	→	كَوَاكِبٌ		مِطْرَقَةٌ çəkiç	→	مِطَارِقٌ

فَعَالِيلُ modeli üzrə cəmlənmə

تَلْمِيذٌ	şagird	→	تَلَامِيذٌ		سُلْطَانٌ	soltan	→	سَلَاطِينٌ
تَدْبِيرٌ	tədbir	→	تَدَابِيرٌ		مِفْتَاحٌ	açar	→	مَفَاتِيحٌ

Cöstərilən cəmlər müəyyənlik şəraitində çevrilib üçhəllili olur.

Müqayisə edək:

A.	كَوَاكِبٌ		أَلْكَوَاكِبُ	ulduzlar
Y.	} كَوَاكِبٌ		أَلْكَوَاكِبِ	ulduzların
T.			أَلْكَوَاكِبِ	ulduzları

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

معجم من معاجم العربية الفصحى، ظهوره الى عالم النور في القاهرة، بلد يعد حقا موطن علم النحو عند العرب، مدينة نشأ ونبغ فيها عدد جم من العلماء في الفقه، علم يرجع تأريخ نشوئه الى القرن الثامن، تعداد نتاجات النوايح في علمي الصرف والنحو ابتداء من القرن الثامن حتى القرن الماضي.

تعد البصرة مدينة نشأ فيها علم النحو العربي. لقد أنجبت المدينة المذكورة عددا كبيرا من علماء النحو. اما نتاجاتهم الكثيرة فسندرسها بعد سنتين. وتكفي هنا الاشارة الى ان مؤلفات العلماء البصريين في النحو قد لفتت نظر العديد من لغويي الغرب. وليس من الصدفة ان البصرة تعد موطن مدرسة نحوية خاصة. وأغلب الظن ان قسما من المؤلفات النحوية العربية سوف تترجم الى الأذربايجانية أيضا.

2. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Ərəb fəqihlərindən biri (bir fəqih), istedadlı adamlar yetişdirmiş bir ölkə, Abbasilər xilafəti dövründə meydana gəlmiş bir fəlsəfə, adı çəkilmiş bu fəlsəfənin görkəmli nümayəndələri, şairlərdən birinin (bir şairin) maraqlı əsərləri və onların tərcüməsi.

Məlumdur ki, ərəb mədəniyyəti Abbasilər xilafəti dövründə yüksək pilləyə (dərəcəyə) çatmışdır. Həmin dövrlərdə ərəb 180

mədəniyyətinin inkişafında Bəsre şəhəri xüsusən böyük (bir) rol oynamışdır. Təkcə (ona) işarə etmək kifayətdir ki, ərəb dilinə aid ilk əsərlər məhz bu şəhərdə yazılmışdır.

3. Ucadan oxuyun və modellərini deyin:

بَغْتٌ dirçəlmə; dirçəliş, **حَفْدٌ** nifrət etmə; nifrət, **حُكْمٌ** hökm sürmə; hakimiyyət, **فَرَحٌ** sevinmə; sevinc, fərəh, **صِغَرٌ** kiçik olma; azyaşlı olma, **نَسَبٌ** nəslini nəyə isə aid etmə; nəşəb, **ظُهُورٌ** meydana çıxma; görünmə; zühur, **خِلَافَةٌ** ... ardınca gəlmə; əvəz etmə; xilafət, **سُعَالٌ** öskürmə; öskürək, **سُهُولَةٌ** asan olma; asanlıq, **عُمُرَانٌ** (haradasa) yaşama; çiçəklənmə; mədəniyyət, **تَعْدَادٌ** sayma, hesablama; sadalama, **مَسْأَلَةٌ** soruşma.

4. Mötərizədə verilmiş köklərdən modellər üzrə məsdər düzəldib hərəkəli şəkildə yazın:

فَعَلٌ : (درك) dərk etmə, (لغو) ləğv etmə, (نظم) düzmə; nəzmə çəkmə.

فِعَالٌ : (دمر) dağıtma, (فرغ) boşaltma, (تم) bitmə; bitirmə.

فَعَالَةٌ : (طرف) hazır cavab olma, (نظف) təmiz olma, (رغب) göz qoyma; rəqabət.

فُعُولٌ : (شرع) başlama, (قدم) gəlmə, (هجم) hücum etmə; hücum.

مَفْعَلٌ : (سلك) davranma.

مَفْعَلَةٌ : (لحم) vuruşma.

5. Morfoloji yolla dərəcələyə bilməmələrinin səbəbini izah edin:

كَسْلَانٌ (danışan), **صِدِيقٌ** (çox) düzgün, **كَذَابٌ** (çox) yalançı, **مِقْدَامٌ** (çox) cəsur, **مِسْكِينٌ** (çox) kasıb, **مُحْكَمٌ** möhkəm, **مُشْتَرِكٌ** mütənəşib, **مُتَنَاسِبٌ** müənasib, **مُشْكُورٌ** təşəkkürə layiq, **مُعَقَّدٌ** müəkkəb, çətin, **مُسْتَنْطِقٌ** istintaq aparıcı (müstəntiq), **مُشْتَرَكٌ** müştərək.

6. Ucadan oxuyun, sifət dərəcələrinin təsviri yolla ifadə olunmasına xüsusi fikir verməklə şifahi şəkildə tərcümə edin:

قانون اكبر ديموقراطية، القانون الاكبر ديموقراطية،
مُنظَّمَةٌ (təşkilat) كبرى ديموقراطية، منظمة اكبر ديموقراطية، المنظمة الاكبر ديموقراطية.
أصغر بلد، أصغر دولة، أصغر البلدان، أصغر الدول.
هذه الدولة هي أصغر دول العالم ديموقراطية. تلك الدولة هي أكبر دول العالم ديموقراطية.

7. Sifətlərin təsviri yolla dərəcələnməsi üsulundan istifadə etməklə ərəb dilində dörd cümlə yazıb hərəkələyin.

8. Miqdar saylarını ərəb dilində müzəkkər və müənnəsdə deyin.

9. Ucadan oxuyun və miqdar saylarının ismi idarə etmək xüsusiyyətlərinə fikir verməklə tərcümə edin:

كاتب / كاتب واحد / كاتبان / كاتبان اثنان / ثلاثة كتاب / ثلاثة عشر كاتباً / ثلاثة
وثلاثون كاتباً / مئتا كاتب / ثلاثمئة كاتب / ثلاثة آلاف كاتب / الف وتسعمئة وثلاثون
كاتباً / اثنتان وثلاثون كاتبة / مئتا كاتبة / ثلاثمئة كاتبة / ثلاثة آلاف كاتبة / الف وتسعمئة وثلاث
وثلاثون كاتبة.

10. Ərəb dilində müzəkkər və müənnəs isimlərə aid şəkildə deyin:

٣٠١٨٩٣، ٧٧٧٧، ١٠٥٨، ٩٩٩، ٥٢٢، ٢١٩، ١٠٣، ٦٧، ٤١، ١٥

11. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

İki(cə) gün, iki(cə) saat, üç gün və üç saat, on gündür ki (on gündən bəri), on saatdır ki (on saatdan bəri), doqquz məqalənin müəllifi (müz.), beş kitabın müəllifi (müən.), on yeddi gün ərzində, iyirmi dörd saat ərzində, Abbasi xilafətinin otuz yeddi xəlifəsi, beş yüz ildən artıq bir müddət, beş min səkkiz yüz yetmiş altı il.

12. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

1) Mən 1969-cu ildə Bakı şəhərində anadan olmuşam. Qardaşım məndən kiçikdir. O, 1975-ci ildə anadan olmuşdur. Böyük bacıma gəlincə, o, 1960-cı ilin axırlarında anadan olmuşdur.

2) Ərəb xilafəti 632-ci ildə meydana gəlmişdir. Təqribən 30 il müddətində 'Raşidi Xəlifələr' hakimlik etdilər. Onlardan sonra 'Əməvilər' gəldi. 'Abbasilər'in xilafəti isə 500 ildən artıq davam etdi. Təqribən doqquzuncu (تاسع) əsrdən etibarən ərəb xilafəti dağılmağa başladı.

Lügət

Dağılma; uçulma	انْهِيَا
Raşidi Xəlifələr	الْخُلَفَاءُ الرَّاشِدُونَ
Əməvilər	الْأَمْوِيُّونَ
Abbasilər xilafəti	خِلَافَةُ الْعَبَّاسِيِّينَ

13. Ucadan oxuyun və nisbi əvəzliliklərin işlədilməsinə xüsusi fikir verməklə rus və Azərbaycan dillərinə tərcümə edin:

- (۱) من اين العربي الذي وصل باكو امس؟ / من اين العربيان اللذان وصلا باكو امس؟ / من اين العرب الذين وصلوا باكو امس؟
- (۲) من اين العربية التي وصلت باكو امس؟ / من اين العربيتان اللتان وصلتا باكو امس؟ من اين العربيات اللاتي (اللواتي) وصلن باكو امس؟
- (۳) هل قرأت المقالة التي صدرت امس؟ / هل قرأت المقاليتين اللتين صدرتا امس؟ / هل قرأت المقالات التي صدرت امس؟
- (۴) اين الكتاب الذي قرأته امس؟ / اين الكتابان اللذان قرأتها امس؟ / اين الكتب التي قرأتها امس؟

14. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

- 1) Budur buradadır (ها هنا) dünən oxuduğum kitab. Budur buradadır dünən oxuduğum iki kitab. Budur buradadır dünən oxuduğum kitablar.
- 2) Dünən sizin (müz.) oxuduğunuz qəzet haradadır? Dünən sizin oxuduğunuz iki qəzet haradadır? Dünən sizin oxuduğunuz qəzetlər (جرائد) haradadır?

15. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Abbasi xilafəti dövründə islam mədəniyyəti yüksək zirvəyə çatmışdı. Bu mədəniyyətin yaranmasında, ümumiyyətlə müsəlman xalqlarının, xüsusilə ərəb xalqının nümayəndələri iştirak etmişdir.

İraq haqlı olaraq bu mədəniyyətin vətəni hesab olunur. İlk ərəb alimləri, fəqihləri, ədibləri və şairləri mənşəcə iraqılılardır. Mədəniyyətin inkişaf etdirilməsi sahəsində Bəsre şəhəri

nümayəndələrinin xüsusi xidməti olmuşdur. Qeyd etmək kifayətdir ki, şair Fərzədq, şair Abu Nüvas, alim Əl-Xəlil ibn Əhməd əl-Fərahidi və əzəmətli Cahiz həmin şəhərdəndirlər.

16. Ərəb dilində bağlayıcı təyin budaq cümləsi olan üç tabeli mürəkkəb cümlə yazıb hərəkələyin.

17. Ucadan oxuyun və üçüncü şəxs əvəzlilərinin xəbər şəkilçisi vəzifəsində işlədilməsinə xüsusi fikir verməklə şifahi şəkildə tərcümə edin:

١) من هو هذا الرفيق؟ / من هي هذه الرفيقة؟ / من هما هذان الرفيقان؟ / من هما

هتان الرفيقتان؟ / من هم هؤلاء الرفاق؟ / من هن هؤلاء الرفيقات؟

٢) هذا هو الرفيق الذي سألت عنه. / هذه هي الرفيقة التي سألت عنها. / هذان هما

الرفيقان اللذان سألت عنهما. / هتان هما الرفيقتان اللتان سألت عنهما. / هؤلاء هم الرفاق الذين سألت عنهم. / هؤلاء هن الرفيقات اللاتي (اللواتي) سألت عنهن.

18. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Budur (...هأ) haqqında soruşduğun 'tarixçi' (*müz.*). Budur haqqında soruşduğun iki tarixçi. Budur haqqında soruşduğun tarixçilər.

19. Yuxarıdakı cümlələrdəki (18-ci maddə) 'tarixçi' sözünü müənnəsdə işlətməklə ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin.

20. Ərəb dilində üçüncü şəxs əvəzliyini xəbər şəkilçisi kimi işlətməklə iki cümlə yazıb hərəkələyin.

21. Birinci oxu mətnini yazılı şəkildə tərcümə edin və ucadan oxuyun.

22. Ucadan oxuyun və ərəb dilində cavab verin:

١) في أية خلافة من الخلافة العربية بلغت الحضارة العربية ذروتها؟

٢) أي بلد من البلدان العربية يحسب موطن الحضارة العربية؟

٣) ما اسم المدينة العراقية التي أنجبت عددا كبيرا من نوابغ العلم والمعرفة؟

٤) هل قرأتم شيئا من مؤلفات الجاحظ الذي يعد من أكبر أدباء الشرق الإسلامي؟

23. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

Dünyanın qədim xalqlarından olan ərəb xalqının zəngin bir tarixi vardır. Ərəb xilafəti həmin tarixin ən zəngin mərhələlərindəndir. Eramızın 632-ci ilində yaranmış bu xilafət müsəlman xalqlarının həyatında çox böyük (nəhəng) rol oynamışdır (لعب).

24. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Professor Yevgeni Belyayevin hamıya məlum kitabında Ərəb Xilafətinin yaranması və mövcudiyətinin (وُجُودٌ) ilk dövrləri haqqında çox zəngin və maraqlı məlumat(lar) vardır.

Kitabı professorun tələbələri buraxmışdır (أُضْدَرَ). Burada müəllifin mühazirələri toplanılmışdır (جَمَعَ). Kitabın yenidən (مِنْ جَدِيدٍ) çap olunmasına (حَاجَةٌ إِلَى) böyük ehtiyac (طَبَعَ) vardır.

25. İkinci oxu mətnini ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin.

26. Yazılı şəkildə tərcümə edin:

الفارابي... من عظام فلاسفة الشرق الاسلامي. ولد في نحو ٢٥٩هـ / ٨٧٠ م ببلدة فاراب في اقليم خراسان التركي ومات في دمشق (٣٣٩ هـ / ٩٥٠ م). وهو تركي في رأي ابن خلكان^١. انه معروف كالمعلم الثاني (اما المعلم الاول فهو أرسطو). اكتسب الفارابي شهرته العالمية بتعليقاته الكثيرة على فلسفتي أرسطو وأفلاطون. انه ذهب الى التوفيق بينهما. فنشأت عنه الفلسفة الاسلامية الأفلاطونية الجديدة. من كتبه الشهيرة : " كتاب الجمع بين رأبي الحكيمين أفلاطون الالهي وأرسطوطاليس"، و" كتاب تحصيل السعادة".

Lüğət

بَلَدَةٌ	kiçik şəhər	جَمَعَ بَيْنَ	birdləşdirmə
إِقْلِيمٌ (أَقَالِيمُ)	qurşaq; əyalət; iqlim	ذَهَبَ إِلَى	(etməyə) çalışmaq
وَفَاةٌ (وَفَيَاتُ)	vəfat	حَكِيمٌ (حُكْمَاءُ)	mütəfəkkir, filosof; müdrək adam
أَعْيَانٌ	əyan, kübar	إِلَهِيٌّ / الْإِلَهِيِّ	ilahi
تَرْجَمَةٌ (تَرَاجِمُ)	tərcümeyi-hal; tərcümə	تَحْصِيلٌ	əldə etmə
تَعْلِيْقٌ (ات) عَلَيَّ	şərh		

^١ ابن خلكان (١٢١١ - ١٢٨١) مؤلف كتاب "وفيات الأعيان وأنباء أبناء الزمان" - معجم تراجم الرجال العظام.

27. Ərəbcələrini deyin:

Kiçik dövlət, imperiya, millət, iş, hadisələr, yer, görə, axtarmaq, gələn, seminar, ağına gəlmək, ay, dinlər, axırlar, buraxmaq (çap etmək), vardır, rast gəlmək.

28. Oxu mətnlərinin məzmunu ətrafında ərəb dilində danışın.

29. Oxu mətnlərinin məzmunu ətrafında ərəb dilində 12-14 sətirlik bir inşa yazıb hərəkələyin.

30. Əzbər öyrənin:

(١) عَلَى رَأْسِ الْيَتِيمِ يَتَعَلَّمُ الْحَجَامُ.

Dəllək dəlləkliyini yetimin başında öyrənər. (Atalar sözü)

(٢) إِذَا كَانَ فِي عُرَى الْجُسُومِ قَبَاحَةٌ

فَأَحْسَنُ شَيْءٍ فِي الْحَقِيقَةِ أَنْ تُعْرَى

(الرُّصَافِي)

Bədənin çılpaqlığı qəbahətdirsə, həqiqətin ən yaxşı cəhəti onun çılpaqlığındadır. (Ər-Rüsafi)

31. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

الأب . هل نجحت في امتحاناتك؟

الابن . كلا، يا أبي...

الأب . عار عليك! انك على الدوام متاخر عن رفاقك.

الابن . كلا، يا أبي، بالعكس، اني كنت في هذه المرة اول الراسيين.

Lüğət

نَجَحَ فِي الْأَمْتِحَانَاتِ (ə) imtahanlarda müvəffəq olmaq	رَاسِبٌ (imtahanda) kəsilən
عَارٌ عَلَيْكَ! eyib olsun sənə!	كُنْتُ أَوَّلَ الرَّاسِيَيْنِ (imtahanda) kəsilənlərin birincisi idim
عَلَى الدَّوَامِ həmişə	فِي هَذِهِ الْمَرَّةِ bu dəfə
بِالْعَكْسِ əksinə	

ALTINCI DƏRS

Mətn I

لا شك في أنكم قد سمعتم شيئا عن مجلة "العربي" الشهيرة التي كثيرا ما تنشر على صفحاتها مقالات عن نوابغ الفكر العربي ومشاهير شعوب العالم. بالمناسبة تطلعكم على بعض المقطعات من مقالها عن الأديب العربي الفذ أبي حيان التوحيدي (العدد الـ ١٣٥ لعام ١٩٧٠، الصفحة الـ ١٨):

"... أبو حيان التوحيدي فيلسوف الأدباء وأديب الفلاسفة. فرد للعالم لا نظير له". هكذا كان يقول عنه ياقوت الحموي. أما آدم مننثر فيقول عنه في كتابه "الحضارة العربية في القرن الرابع عشر": ربما كان التوحيدي أعظم كتاب النثر العربي على الإطلاق. وهذا الأديب النابغة كان سيء الطالع في حياته. فالمطلع على سيرة أبي حيان يلحظ أن الرجل عاش طوال حياته المديدة في فقر وحرمان ... ولعل هذا هو الذي كان يدفعه أحيانا ... إلى التزلف والنفاق لعظماء ذلك العصر... ولكن سرعان ما كان يغلب فيه طبع الأديب الأصيل المهتز بفته على التطبع ..."

هذا وقد خلف الأديب الفذ بعد وفاته ٢٦ أثرا" ... بين كتاب ضخم بلغت أجزاءه العشرة، ورسالة صغيرة في صفحات معدودة ... ولعل عمره الطويل الذي رافق القرن الرابع (عشر) كله مكنه أيضا من النتاج ... " (على ما يروي صرف الأديب أربعمئة رطل من المداد لكتابة تصانيفه...).

Lügət

دَفَعَ	(ə) itələmək; sövq etmək	نُطِّلِعُكُمْ عَلَى	sizi tanış edək (mətnədə)
صَرَفَ	(i) sərf etmək; işlətmək	حِرْمَانٌ	məhrumiyət
غَلَبَ	(i) qalib gəlmək; üstün çıxmaq	فَقْرٌ	yoxsulluq; ehtiyac
لَحَظَ	(ə) görmək; sezmək	تَزَلُّفٌ	yaltaqlıq etmək; yaltaqlıq
مَكَّنَ مِنْ	imkan vermək	نِفَاقٌ	ikiüzlülük etmək; ikiüzlülük
رَافَقَ	müşayiət etmək	طَبَعَ	təb; təbii vəziyyət
يُرْوَى	nəql edilir, hekayət edilir	تَطَبَّعَ	... təbiətini dəyişmə; cildə girmə

فَرْدٌ (أَفْرَادٌ)	fərd; yeganə şəxs (şəxsiyyət)	مُعْتَرٌّ	(nə iləsə) fəxr edən
حِزْبٌ (أَحْزَابٌ)	hissə; cüz	كَثِيرًا مَا	çox vaxt
رَجُلٌ (رِجَالٌ)	kişi; adam	هَذَا وَ	(bir-birindən sonra gələn iki abzasın məna yaxınlığını bildirir)
رَطْلٌ (أَرْطَالٌ)	(cəm ölçüsü -449,28 qr.)	هَكَذَا	belə
سِيرَةٌ (سِيَرٌ)	tərcümeyi-hal	رُبَّمَا	bəlkə, ola bilsin
تَصْنِيفٌ	əsər yazma; əsər	سَيِّءُ الطَّلَعِ	uğursuz; bəxti gətirməyən
(تَصَانِيفٌ)		بَيْنَ... وَ	həm ..., həm də ...
فَنَّ (فُنُونٌ)	sənət (mətndə)	سُرْعَانَ مَا	tez bir vaxtda (gələcək)
مَدَادٌ (أَمْدَةٌ)	mürəkkəb (yazı ləvazimatı)	عَلَى الْإِطْلَاقِ	qətiyyən; ümumiyyətlə
مَدِيدٌ	uzun (vaxt)	بِالْمُنَاسَبَةِ	yeri gəlmişkən
نَظِيرٌ	uyğun, bənzər	كَانَ يَقُولُ	deyirdi / deyərdi
مُطَّلَعٌ عَلَى	xəbərdar olan; yaxşı bələd olan, məlumatlı	كَانَ يَدْفَعُ	sövq edirdi / edərdi
مَعْدُودٌ	məhdud (miqdar); bir neçə		

Mətn II

- مساء الخير، يا ابا الفضل! كيف الاحوال؟ ما الجديد؟
- مساء النور، يا صديقي. الف شكر! كل شيء على ما يرام.
- هل استلمت رسالة ما من اخيك؟ وماذا يكتب عن إقامته في العراق؟
- حتى الآن استلمنا منه ثلاث رسائل. كما تعرف انه قد سافر الى الجمهورية العراقية لمدة شهرين ونصف الشهر. وكتب في رسالته التي أرسلها بعد وصوله الى بغداد أي في ١٦ من شهر كانون الأول (ديسمبر) بانه قد زار جامعة بغداد وقدم أطروحته للمناقشة فيها. وجاء في رسالته الثانية المؤرخة في ٥ من شهر كانون الثاني (يناير) انه تعرف على بعض معالم العاصمة وزار العتبات المقدسة أي كربلاء والكوفة والنجف. كما سيزور في القريب العاجل البصرة. اما رسالته

الثالثة الاخيرة فاستلماها منذ ثلاثة أيام اي في ١١ من الشهر الحالي.

- وما الذي يكتبه فيها؟ هل تمت مناقشة أطروحته؟

- كتب يقول بان الاطروحة قد لقيت استحسان العرب رغم ملاحظاتهم النقدية مثل ضرورة

تغيير عنوان الاطروحة الى "العلاقات الادبية بين آذربايجان والعراق في العصر العباسي" وتكتملتها

ببعض المعطيات الحديثة وضرورة عدم الإطناب وهلم جرا.

- إذن سيرجع في أواخر الشهر الحالي.

Lügət

زَارَ (يُزَوِّرُ)	(haraya isə) getmək; ziyarət etmək	مُعْطِيَاتٌ	məlumat
تَمَّ (يَتِمُّ)	bitmək; (iclas, müzakirə) olmaq	أَطْرُوحَةٌ	dissertasiya
جَاءَ (يَجِيءُ) فِي	deyilmək	مَعْلَمٌ (مَعَالِمٌ)	görməli yer
قَدَّمَ	təqdim etmək	حَدِيثٌ	yeni
أَرْسَلَ	göndərmək	نَقْدِيٌّ	tənqidi
تَعَرَّفَ عَلَيَّ، بِ	tanış olmaq	مُؤَرَّخٌ فِي	...tarixli
إِسْتَلَمَ	olmaq	أَلْعَتَابَاتُ الْمَقْدَسَةِ	«Müqəddəs Astanalar» (Kərbəla, Kufə, Nəcəf)
وَصُورٌ	gəlmə, gəlib çıxma	عَدَمُ الْإِطْنَابِ	uzunçuluğa yol verməmə
تَغْيِيرٌ	dəyişmə	فِي الْقَرِيبِ الْعَاجِلِ	yaxın gələcəkdə
تَكْمِلَةٌ	tamamlama; mükəmməlləşdirmə; təkmilləşdirmə	لَقِيَ (يَلْقَى)	bəyənilmək (получить)
مُنَاقَشَةٌ	müzakirə	أَسْتِحْسَانٌ...	одобрение)
إِقَامَةٌ	(haradasa) olma; qalma	كَتَبَ يَقُولُ	yazaraq bildirir (h ə r f ə n : yazdı deyir)
إِسْتِحْسَانٌ	bəyənmə	كَيْفَ الْأَحْوَالِ؟	İşlər necədir? (h ə r f ə n : əhval necədir)
إِحْصَائِيٌّ (وَن)	mütəxəssis		

عَلَى مَا يُرَامُ istənilən kimidir

LEKSİK-QRAMMATİK İZAHAT

1. ÜÇSAMİTLİ SADƏ FELLƏRİN FONETİK-MORFOLOJİ NÖVLƏRİ

Təkçə kök samit və saitlərdən ibarət fellərə 'sadə fellər' deyilir. Səs birləşmələri tərkibində kök samitlərinin fonetik dəyişikliklərə uğrayıb-uğraya bilməməsi baxımından sadə fellər aşağıdakı fonetik qruplara bölünür:

1) 'Salim' (*hərfən*: salamat) fellər kökündə **و** və ya **ي** qovuşa bilən samit və ya həmzə olmayan fellərə deyilir. Məsələn:

كَتَبَ yazmaq, **نَشَرَ** yaymaq.

2) 'Qeyri-salim' (*hərfən*: salamat olmayan) fellər kökündə zəif samit¹, qovuşa bilən samit və ya həmzə olan fellərə deyilir.

Qeyri-salim fellər öz növbəsində 'düzgün' və 'zəif' fellərə bölünür.

Düzgün fellərə daxildir:

1) İkinci və üçüncü kök samitləri eyni olan 'müdaaf' (ikiləşən) fellər: yanaşı düşən eyni samitlər səs tərkibində bir-birinə tez-tez qovuşub bir 'uzun samit' əmələ gətirdikləri üçün üçsamitli fel sanki çevrilib 'ikisamitli' olur ('iki'ləşir). Məsələn:

رَدَدَ → **رَدَّ** rədd etmək

2) Birinci, ikinci və ya üçüncü kök samiti həmzə olan 'həmzəli' fellər. Məsələn:

أَخَذَ götürmək; başlamaq, **سَأَلَ** soruşmaq, **بَدَأَ** başlamaq.

Zəif fellər qrupuna kök samitlərindən biri **و** və ya **ي** olan aşağıdakı fel növləri daxildir:

¹Səs birləşmələri tərkibində tez-tez dəyişdiyi üçün **و** və **ي** səsləri 'zəif samit' adlanır.

1) Birinci kök samiti و və ya ي olan 'misal' (düzgün fel timsalında olan) fellər. Məsələn:

وَصَلَ gəlmək, يَيْسِر yüngül olmaq.

2) İkinci kök samiti و və ya ي olan 'boş' fellər (zəif samitlər tez-tez dəyişdiyindən sanki birinci və üçüncü kök samitləri arasında 'boşluq' yaranır). Məsələn:

قَالَ → قَوْل demək, مَالَ → مَيْل meyl etmək.

3) Üçüncü kök samiti و və ya ي olan 'naqis' fellər (səs birləşmələrində zəif samitlər dəyişir, düşür, bərpa olunur və s.). Məsələn:

دَعَا → دَعْو çağırmaq, رَمَى → رَمِي atmaq, بَقِيَ → بَقِي qalmaq.

Qeyri-salim fellərə iki və hətta üç kök samiti qeyri-salim olan aşağıdakı fel növləri də daxildir. Belə fellərə müvafiq surətdə 'ikiqat qeyri-salim' və ya 'üçqat qeyri-salim' fellər deyilir. Bunlar kök samitlərinin fonetik xüsusiyyətlərinə görə aşağıdakı kimi qruplaşdırılır:

1) Birinci kök samiti həmzə, ikinci və üçüncü kök samitləri eyni olan (qovuşa bilən) fellər. Məsələn:

أَدَدَ → أَدَّ incitmək

2) Həmzəsi və zəif kök samiti olan fellər. Məsələn:

أُولَى → أَلَّ qayıtmaq, أَتَى → أَتَى gəlmək, رَأَى → رَأَى görmək,

يَيْسَ → يَيْسَ ruhdan düşmək, سَوَأَ → سَاءَ pis olmaq, جَاءَ → جَاءَ gəlmək.

3) Birinci kök samiti و , ikinci və üçüncü kök samitləri isə eyni olan (qovuşa bilən) fellər. Məsələn:

وَدَدَ → وَدَّ sevmək; istəmək.

4) İki kök samiti zəif olan fellər. Məsələn:

وَحَى → وَحَى məqsəd güdmək, وَسَى → وَسَى qırmaq, رَوَى → رَوَى rəvayət etmək, حَيَى → حَيَى yaşamaq.

Üçqat qeyri-salim olan fellər. Məsələn:

أَوَى → أَوَى sığınacaq (yer) axtarmaq

Morfoloji baxımdan üçsəmitli fellərin aşağıdakı 'natamam təsrifli' növləri də vardır:

1) 'Olmamaq' bildirən لَيْسَ feli.

2) 'Tərif və məzəmmət' bildirən نِعَم 'yaxşı olmaq' və بِئْسَ 'pis olmaq' felləri.

3) Əmr bildirən هَلُمَّ 'Gəl! Tələs!' və هَاتِ 'Gəl! Gətir!' felləri.

4) 'Mümkün olmaq' bildirən عَسَى feli.

2. SIRA SAYLARI

Sıra sayları miqdar saylarından aşağıdakı qaydalar üzrə düzəlir:

1) 'Birinci – onuncu' bezi xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla miqdar saylarından فَاعِلٌ forması üzrə düzəlir. Xüsusiyyətlər isə bunlardır:

a) 'Birinci' sözü müzəkkərdə أَوْلٌ, müənnəsdə أَوْلَى ilə ifadə edilir; mürəkkəb sıra saylarında bunların əvəzinə müzəkkərdə حَدٍ / الْحَادِي, müənnəsdə isə حَدِيَّةٌ / الْحَادِيَّةُ işlənir.

b) 'İkinci' sözündə ثِنِي kökü əsas götürülür ('təsniyə' sözü də bu kökdən düzəldilmişdir) və yuxarıdakı formaya uyğunlaşdırılır; nəticədə müzəkkərdə ثَانٍ / الثَّانِي, müənnəsdə ثَانِيَّةٌ / الثَّانِيَّةُ olur.

c) 'Altıncı' sözü سَدَسٌ kökündən düzələrək سَادِسٌ olur.

Sıra sayları sifət xüsusiyyətlərinə malik olduğu üçün müənnəsdə ة qəbul edir.

Beləliklə, 'birinci – onuncu' aşağıdakı kimidir:

	Müzəkkər	Müənnəs
Birinci	أَلْحَادِي / حَادٍ ، أَوَّلُ	حَادِيَّةٌ ، أَوْلَى
İkinci	أَلْتَانِي / تَانٍ	تَانِيَّةٌ
Üçüncü	تَالِثٌ	تَالِثَةٌ
Dördüncü	رَابِعٌ	رَابِعَةٌ
Beşinci	خَامِسٌ	خَامِسَةٌ
Altıncı	سَادِسٌ	سَادِسَةٌ
Yeddiinci	سَابِعٌ	سَابِعَةٌ
Səkkizinci	تَامِنٌ	تَامِنَةٌ
Doqquzuncu	تَاسِعٌ	تَاسِعَةٌ
Onuncu	عَاشِرٌ	عَاشِرَةٌ

2) 'On birinci – on doqquzuncu' sıra saylarında onluq dəyişmədən qaldığı halda, təkliklər فَاعِلٌ formasını alır. Müvafiq miqdar saylarında olduğu kimi, burada da mürəkkəb sayın tərəfləri bütün hallarda [ə] saiti ilə bitir (hallanmır):

	Müzəkkər	Müənnəs
On birinci	حَادِي عَشْرَ	حَادِيَّةَ عَشْرَةٍ
On ikinci	تَانِي عَشْرَ	تَانِيَّةَ عَشْرَةٍ
On üçüncü	تَالِثَ عَشْرَ	تَالِثَةَ عَشْرَةٍ

və s.

Müəyyənlikdə yalnız təklik artıql qəbul edir. Məsələn:

On beşinci: أَلْخَامِسَةَ عَشْرَةَ / أَلْخَامِسَ عَشْرَ

3) 'İyirminci'dən etibarən onluq, yüzlük, minlik və s. miqdar sayları dəyişilmədən sıra sayı kimi işlədilir. Məsələn:

İyirminci عِشْرُونَ və ya أَلْعِشْرُونَ , yüzüncü مِائَةٌ və ya أَلْمِائَةُ və s.

Mürəkkəb sıra saylarında da təkliklər فَاعِلٌ formasını alır.

Məsələn:

197-ci otaq: **الْعُرْفَةُ الْمِائَةُ وَالسَّابِعَةُ وَالسُّعُونَ**

'Birinci-onuncu' sıra sayları zərf kimi işlədildikdə aşağıdakı şəkilləri alır:

أَوَّلًا	birincisi	سَادِسًا	altıncısı
ثَانِيًا	ikincisi	سَابِعًا	yeddincisi
ثَالِثًا	üçüncüsü	ثَامِنًا	səkkizincisi
رَابِعًا	dördüncüsü	تَاسِعًا	doqquzuncusu
خَامِسًا	beşincisi	عَاشِرًا	onuncusu

3. AY TARİXLƏRİNİN İFADƏSİ

İllər **سَنَةٌ** və ya **عَامٌ** 'il' sözlərinin sonrakı miqdar sayı ilə izafəti vasitəsi ilə bildirildiyi halda [müq. et: min doqquz yüz doxsanıncı ildə (**أَلْفٌ وَتِسْعِمِئَةٌ وَتِسْعِينَ**) (فِي سَنَةِ عَامٍ)], 'gün və saat'lar sıra sayı ilə ifadə olunur. Günlər adətən saylarla əlaqədar şəkildə deyildikləri üçün əvvəlcə ayların adlarını öyrənək:

Yanvar	كَانُونُ الثَّانِي / يَنَاطِرُ	İyul	تَمُوزُ / يُولِيُو
Fevral	شَبَاطُ / فَبْرَايِرُ	Avqust	أَبُ / أَعْسُطُسُ
Mart	أَدَارُ / مَارْسُ	Sentyabr	أَيْلُولُ / سِبْتَمْبَرُ
Aprel	نَيْسَانُ / أْبْرِيْلُ	Oktyabr	تِشْرِينُ الْأَوَّلُ / أُكْتُوبَرُ
May	أَيَّازُ / مَائِيُو	Noyabr	تِشْرِينُ الثَّانِي / نُوفَمْبَرُ
İyun	حَزِيرَانُ / يُونِيُو	Dekabr	كَانُونُ الْأَوَّلُ / دَيْسَمْبَرُ

'Hicri' ili təşkil edən 'qəməri'¹ aylar aşağıdakılardan ibarətdir:

¹Ərəb Şərqində hicri təqvimdən geniş istifadə olunur. Hicri tarix Məhəmməd peyğəmbərin Məkkədən Mədinəyə getdiyi (hicrət etdiyi) tarixdən – 622-ci il 16 iyuldan başlanır. Qəməri ('ay' sۆzündən düzəlmişdir) və ya 'sinodik' ay 29, 581 orta günəş sutkasına bərabərdir. Qəməri ildə 354 gün olur.

مُحَرَّم	məhərrəm	رَجَب	rəcəb
صَفَر / صَفْر	səfər	شَعْبَان	şaban
رَبِيعُ الْأَوَّل	rəbi-l-əvvəl	رَمَضَان	ramazan
رَبِيعُ الثَّانِي	rəbi-s-səni	شَوَّال	şəvval
جُمَادَى الْأُولَى	cümadə-l-ulə	ذُو الْقَعْدَةِ	zü-l-qədə
جُمَادَى الْآخِرَةُ	cümadə-l-axirə	ذُو الْحِجَّةِ	zü-l-hiccə

Həftə günlərinin adları:

يَوْمُ الْأَثْنَيْنِ	bazar ertəsi	يَوْمُ الْجُمُعَةِ	cümə
يَوْمُ الثَّلَاثَاءِ	çərşənbə axşamı	يَوْمُ السَّبْتِ	şənbə
يَوْمُ الْأَرْبَعَاءِ / الْأَرْبَعَاءِ	çərşənbə	يَوْمُ الْأَحَدِ	bazar günü
يَوْمُ الْخَمِيسِ	cümə axşamı		

Ərəb Şərqiində cümə istirahət günü olduğu üçün həftənin günləri şənbə gündən başlamaqla sıralanır.

Çox zaman gün adları **يَوْمٌ** –sız işlədilir. Məsələn:

يَوْمُ الْخَمِيسِ cümə axşamı

Günlər ərəb dilində sıra sayları ilə ifadə edilir. Aylar çox zaman iki variantda – əvvəl ərəbcəsi, sonra isə onun beynəlxalq variantı (və ya əksinə) verilir. Günlərlə aylar bir-biri ilə aşağıdakı yollarla əlaqələndirilir:

1) Aralarında **مِنْ شَهْرٍ** ‘...ayından’ söz birləşməsi işlədilir, belə ki, **شَهْرٌ** sözü ayların adları ilə izafət əmələ gətirir. Məsələn:

فِي الرَّابِعِ مِنْ شَهْرِ شَبَّاطَ (فَبْرَايِر) fevral ayının dördündə (4 fevralda)

فِي الثَّانِي عَشَرَ مِنْ شَهْرِ أَبْرِيْلَ (نَيْسَانَ) aprel ayının 12-də (12 apreldə)

2) Bəzən **شَهْرٌ** sözü atılaraq, tək cə **مِنْ** ön qoşması saxlanılır.

Məsələn:

(فِي السَّابِعِ مِنْ أَدَارِ (مَارِسَ) martın yeddisində (7 martda)

3) Çox vaxt isə ayların adları bilavasitə günlərin tarixindən sonra gələrək təsirlik halda olur ki, bu da onların həmin tərkiblərdə zaman zərfliyi vəzifəsi daşımından irəli gəlir. Məsələn:

(فِي الثَّلَاثِينَ أَغْطُسَ (آب) avqustun 30-da (30 avqustda)

4) Tarixi göstərmək üçün müvafiq sıra sayına bəzən 'يَوْمٌ' 'gün' sözünü əlavə edərək, hər iki sözü qeyri-müəyyənlikdə işlədirlər. Məsələn:

(فِي يَوْمِ خَامِسِ كَانُونَ الْأَوَّلِ (يَنَابِرِ) yanvarın 5-də (5 yanvarda)

Ayların tarixini günlərin adları ilə birlikdə ifadə etmək lazım gəldikdə əvvəlcə günün adı, sonra isə tarixi bildirilir. Məsələn:

(فِي الْيَوْمِ الْجُمُعَةِ فِي الرَّابِعِ تَشْرِينِ الْأَوَّلِ cümə günü oktyabrın 4-də

Ay və günləri illərlə birlikdə ifadə etmək istədikdə عَامٌ və ya سَنَةٌ sözü çox zaman zərflik bildirərək təsirlik halda olur. Məsələn:

(فِي الْأَوَّلِ مِنْ أَيْلُولِ (سِبْتَمْبَرِ) عَامِ ١٩٦٨ 1968-ci ilin 1 sentyabrında (1968-ci il sentyabrın 1-də)

Verilən izahatı yaxşı başa düşmək üçün gətirilən bütün misallarımızda günlərin tarixi sözlərlə verilmişdir. Həyatda isə bunlar çox zaman müvafiq rəqəmlərlə göstərilir, lakin yuxarıda öyrəndiyimiz qaydalar əsasında oxunur. Məsələn:

(فِي ٢٣ يُولِيُو (تَمُورِ) iyulun 23-də (23 iyulda)

Ayın tarixi müxtəsər şəkildə aşağıdakı kimi göstərilir:

25.X.1917 ١٩١٧/١٠/٢٥ və ya ١٩١٧-١٠-٢٥

4. BƏZİ İKİSAMİTLİ İSİMLƏRİN TƏRKİBİ VƏZİYYƏTDƏ HALLANMASI

Vaxtı ilə üç samiti olub, sonrakı inkişaf prosesində iki samiti qalmış bir qrup isim (məsələn: **أَب** ata, **أَخ** qardaş və s.) tərkibi vəziyyətə yətdə hallanarkən onların sonuna adlıq halda [u], yiyəlikdə [i] və təsirlikdə [ə] saitləri artırılır. Məsələn:

1) A.	أَبُو طَالِبٍ	Talibin atası
Y.	أَبِي طَالِبٍ	Talibin atasının
T.	أَبَا طَالِبٍ	Talibin atasını
2) A.	أَبُوهُ	onun atası
Y.	أَبِيهِ	onun atasının
T.	أَبَاهُ	onun atasını

5. MÜTLƏQ İNKAR

لَا ədatı tək işlədildikdə 'xeyr', 'yox' və ya fellə işlədildikdə '-ma/-mə' inkarını bildirməklə yanaşı, isimlə də işlədilərək 'mütləq inkar' bildirir və '(heç) yoxdur' mənasını verir. Mütləq inkardan sonra gələn isim tənvinini və ya artiklini itirərək daim [ə] ilə bitir. Məsələn:

لَا شَكَّ şəkk, şübhə → **لَا شَكَّ (فِي)** heç şübhə yoxdur

لَا بُدَّ qaçınma → **لَا بُدَّ (مِنْ)** labüddür (*hərfən*: heç bir qaçınma yoxdur. Müq. et: неизбежно)

لَا خَيْرَ فِي هَذَا xeyir → **لَا خَيْرَ فِي هَذَا** bunda heç bir xeyir yoxdur.

6. TAMAMLIQ BUDAQ CÜMLƏLİ TABELİ MÜRƏKKƏB CÜMLƏ

Tamamlıq budaq cümləsi baş cümlənin vasitəsiz və ya vasitəli tamamlıq tələb edən üzvünü tamamlayaraq baş cümləyə **أَنَّ** 'ki' bağlayıcısı vasitəsi ilə bağlanır. Budaq cümlənin mübtədası bağlayıcı ilə yanaşı düşdükdə təsirlik halda olur. Məsələn:

(١) قَرَأْتُ فِي الْجَزَائِدِ أَنَّ الْقَامُوسَ الْمَذْكُورَ قَدْ صَدَرَ. (٢) قَرَأْتُ فِي الْجَزَائِدِ أَنَّهُ قَدْ صَدَرَ.
(٣) دَهَشَ الْكَاتِبُ الْعَرَبِيُّ مِنْ أَنَّ الْأَدْرِيَايَجَانِيِّينَ قَدْ تَرَجَّمُوا رِوَايَتَهُ. (٤) دَهَشَ الْكَاتِبُ الْعَرَبِيُّ مِنْ أَنَّهُمْ
قَدْ تَرَجَّمُوا رِوَايَتَهُ.

Cümlələrin *tərcüməsi*: 1) Qəzetlərdə oxudum ki, göstərilmiş lüğət çıxmışdır. 2) Qəzetlərdə oxudum ki, o çıxmışdır. 3) Ərəb yazıçısı (ona) heyrət etdi ki, azərbaycanlılar onun romanını tərcümə etmişlər. 4) Ərəb yazıçısı (ona) heyrət etdi ki, onlar onun romanını tərcümə etmişlər.

Budaq cümlənin mübtədasi onu idarə edən **أَنَّ** bağlayıcısından azacıq aralı (distant) şəkildə işlədilsə də, təsirlik halda qalır. Məsələn:
إِنَّا عَلَىٰ عِلْمٍ بِأَنَّ لِلْحَيْطَانِ آذَانًا Biz bilirik ki, divarların da qulaqları vardır.

Budaq cümlənin mübtədasi **أَنَّ** bağlayıcısından nisbətən uzaq (distant) vəziyyətdə işlədildikdə bağlayıcıya əsl mübtədanın cins və kəmiyyətindən asılı olmayaraq **هُ** (هـ) bitişən əvəzliyi artırılır, mübtədə isə adlıq hal formasını alır. Budaq cümlənin mübtədasi təsirlik halda olmaqdan «azad edən» bu əvəzliyə 'köməkçi və ya qrammatik' mübtədə deyilir. Məsələn:

عَشِيتُمُوسَ كِي، هَمِينِ ٲٲكَدَهٴ يَني سَمِعْنَا أَنَّهُ فِي ذَٰلِكَ ٱلْبَلَدِ صَدَرَ قَامُوسٌ جَدِيدٌ. Eşitmişik ki, həmin ölkədə yeni bir lüğət çıxmışdır (hər fən: ... ki, o, həmin ölkədə ... lüğət çıxmışdır).

Bu misalda **هُ** 'o' köməkçi, قَامُوسٌ 'lüğət' isə əsl mübtədədir.

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

تصانيف لها نظيرها، فرد معتز بفنه، شاعر لستما على علم بسيرته، رسالة علمية صغيرة في صفحات معدودة فقط، أما نتاجه الآخر الذي صرف الباحث أكثر من مئة رطل من المدا لكتابته فإنه، ان الفقر والحرمان اللذين رافقا حياته السيئة الطالع ودفعاه في نهاية الأمر الى التطبع والتزلف والنفاق، أما المطلعون على ترجمة حياة صاحب التصنيف المذكور ففي رأيهم انه، معلومات شيقة أخذناها من مجلة "العربي" التي تنشر على صفحاتها مقالات كثيرة عن مشاهير

شعوب العالم.

للنابغة الأذربايجاني الأصل عدد بالغ من النتاجات العلمية الاصلية. وفي رأي المطلعين على نشاطه ان العالم وضع العديد من تصانيفه بالعربية الفصحى. (وعلى ما يروى انه صرف أكثر من ثلاثمئة رطل من المداد لكتابتها. بالمناسبة، لا يعرف الكثير منا شيئاً عنه على الإطلاق). أما حياته الشخصية فإنها كانت سيئة الطالع. وقد رافقه دائماً الفقر والحرمان اللذان دفعاه في بعض مراحل حياته الى التزلف والنفاق لعظماء زمانه.

2. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Bənzəri olan bir roman; onu (*müz.*) bu işə sövq etmiş uğursuz bir həyat; çox keçmədən (çevrilib) böyük şair olmuş bu görkəmli şəxsin (fərdin) adı; məhdud (miqdar) səhifəsi olan adı çəkilmiş traktatın (risalənin) çox böyük (nəhəng) elmi əhəmiyyəti; əhəmiyyətini hələ də lazımı şəkildə başa düşmədiyimiz (həmin) risaləni Azərbaycan dilinə tərcümə etmə(k) lüzumu (zərurəti).

- Rəvayət (nəql) edildiyi üzrə, adı çəkilmiş istedadlı adamın (fərdin) həyatı uğursuz olmuşdur, bu doğrudurmu?

- Onun şəxsi həyatına gəlicə, bu tamamilə doğrudur. Həyatı yoxsulluq və məhrumiyət içərisində keçmişdir (müşayiət etmişdir). Buna baxmayaraq, uzun ömrü ona xeyli miqdar əsər yazmağa imkan vermişdir.

3. Ucadan oxuyun və hansı fonetik-morfoloji fel qruplarına mənsub olduqlarını deyin:

تَأَى uzaq keçib getmək, مَرَّ keçib getmək, وَصَفَ təsvir etmək, أَكَلَ yemək, أَنْ olmaq, دَعَا çağırmaq, بُوِيَ bükmək, لَوِيَ bezikmək, سَنِمَ demək, قَالَ olmaq, وَرَّ xoşbəxt olmaq, يَمَنَ başlanmaq, بَدَأَ başlamaq; (vaxt) çatmaq, وَطِئَ yönəlmək, أَمَّ istəmək, شَاءَ (شيا) ağlamaq, بَكَى tapdalamaq; اَيَّاقَ basmaq, أَبَى istəməmək, بَيْسَ pis olmaq, هَلُمَّ gəl! tələs!

4. Miqdar saylarını müvafiq sıra saylarına və sıra saylarını müvafiq miqdar saylarına çevirin:

ست / ستة، سابع / سابعة، اثنا عشر / اثنتا عشرة، رابع عشر / رابعة عشرة، ثمان وثمانون / ثمانية وثمانون، تاسع وتسعون / تاسعة وتسعون.

5. Ərəbcələrini müzəkkər və müənnəsdə miqdar və sıra sayları şəklində deyın:

1, 2, 7, 9, 11, 12, 15, 36, 101, 102, 1666.

6. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

Altıncı əsr, on altıncı əsr, 106-cı əsr, miladdan əvvəl üçüncü əsrdə, miladdan sonra dördüncü əsrdə.

Doqquzuncu otaq, on doqquzuncu otaq, altmış doqquzuncu otaq, 287-ci otaq, 1555-ci otaq.

7. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

1) Babam 1919-cu ildə oktyabr ayının onunda anadan olmuşdur. 2) Nənəm 1923-cü ildə sentyabr ayının 19-da anadan olmuşdur. 3) Beş gün bundan əvvəl, yəni yanvar ayının 18-də böyük qardaşımdan məktub almışam. 4) O, keçən ayın 29-da Qahirə şəhərinə getmişdir. 5) Onun birinci məktubunu fevral ayının 5-də almışım.

8. Miqdar və sıra saylarını işlətməklə ərəb dilində dörd cümlə yazıb hərəkələyin.

9. Ucadan oxuyun və iki samiti qalmış isimlərin hallanmasına xüsusi fikir verməklə şifahi şəkildə tərcümə edin:

(١) قد سافر أبي الى موسكو. (٢) متى سافر أبوك الى موسكو. (٣) هل تعرف أخي الأصغر؟ (٤) طبعا اني أعرف أخاك الأصغر منذ زمن طويل. (٥) وما رأيك في أخي زينب الأكبر؟ (٦) أخوها إنسان جيد حقا.

10. Ucadan oxuyun, لا -nin işlədilməsinə və mənasına xüsusi fikir verməklə şifahi şəkildə tərcümə edin:

(١) هل تعرفين ما الذي حدث هنا، يا رفيقة؟ / كلا، لا أعرف شيئا عن كل هذا. (٢) هل حضرت الدرس اليوم؟ / لا، ما حضرته بسبب مرضي. (٣) هل في الغرفة شخص ما؟ / كلا، لا شخص فيها. (٤) أهنا شك ما؟ / كلا، لا شك هنا. (٥) الحق يقال إنه إنسان لا نظير له. (٦) لا بد لي من مطالعة تلك الرواية.

11. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

1) Dünyada yeni nə var?/ Yeni heç nə yoxdur. 2) Səhhətiniz necədir? / Pis deyil. 3) Bu hekayənin (heç) sonu yoxdur. 4) Bu işdə heç bir çətinlik yoxdur. 5) Sualın vardırımı (müən.)? Heç bir sualım yoxdur.

Lügət

نَهَائِيَّة son

لَا بَأْسَ بِ pis deyil

12. Mütləq inkar bildirən لَا -ni işlətməklə ərəb dilində üç cümlə yazıb hərəkələyin.

13. Ucadan oxuyun və tamamlıq budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələrin quruluşuna xüsusi fikir verməklə şifahi şəkildə tərcümə edin:

(١) سمعت أن أخاك قد سافر الى تونس. (٢) هل سمعت انني أدرس الفارسية أيضا؟ (٣) أتعرفون أننا قد شرعنا في مطالعة الكتب العربية؟

14. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

1) Məgər eşitməmişən ki, onun (*müən.*) qardaşı hazırda (hazırkı vaxtda) Misirdədir? 2) Mən bilirəm ki, o oraya tərcüməçi kimi getmişdir (səfər etmişdir). 3) Hər birimiz müşahidə etmişdir (لَاخِظَ) ki, belə səfərlərin (سَفَرَاتٌ) ölkə ilə tanış olmaq üçün də böyük əhəmiyyəti vardır. Belə deyilmi? 4) Əlbəttə, mən də (belə) hesab edirəm ki, bu səfərlər bizim hər birimiz üçün labüddür.

15. Ərəb dilində tamamlıq budaq cümləli iki tabeli mürəkkəb cümlə yazıb hərəkələyin.

16. Birinci oxu mətnini yazılı şəkildə tərcümə edin və ucadan oxuyun.

17. Ucadan oxuyun və ərəb dilində cavab verin:

(١) هل تعرفون أين تصدر مجلة "العربي"؟

(٢) هل المجلة المذكورة شهيرة في الشرق العربي؟

(٣) من هو أبو حيان التوحيدي الذي تتحدث عنه المجلة؟

(٤) هل خلف كثيرا من التصانيف بعد وفاته؟

18. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Bu yaxınlarda «Əl-Ərəbi» jurnalında görkəmli ədib və filosof Əbu Həyyan ət-Tövhididi haqqında bir məqalə oxudum. Məqalənin müəllifi qədim ərəb ədəbiyyatı mütəxəssislərindən (إِحْصَائِيٌّ) biridir. Onun fikrincə, Əbu Həyyan çox ağır bir həyat keçirmişdir (ağır həyatla yaşamışdır). Əksər halda taleyi uğursuz olmuşdur. Buna

baxmayaraq (رَغَمَ هَذَا) alim özündən sonra (ölümündən sonra) 20-dən artıq əsər qoyub getmişdir. Müəllifin ən böyük əsəri 10 hissədən ibarətdir (əhatə edir). Məşhur şərqşünas Adam Metsin fikrincə (rəyincə), alim öz dövrünün ən görkəmli şəxsiyyətlərindən biridir. Yaqut Həməvi isə onu «ədiblərin filosofu və filosofların ədibi» hesab etmişdir.

19. İkinci oxu mətnini ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

20. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

- Dost, eşitmişəm ki, böyük qardaşın Qahirəyə getmişdir, doğrudurmu?

- Bəli, doğrudur. O oraya keçən dekabr ayının 19-da getmişdir (səfər etmişdir).

- Onun dissertasiyasının adı nədir?

- Dissertasiyası «Azərbaycan – Misir ədəbi əlaqələri» adlanır (adını daşıyır).

- Ərəb mütəxəssislərinin rəyi haqqında qardaşın bir şey yazırmı?

- Əlbəttə, bu ayın 9-da ondan iki məktub aldıq. Yazır ki, hər şey öz qaydasındadır. Əsəri ərəblər bəyənmişlər (استحسن).

21. Ərəbcələrini deyin:

Fəqihlər, lüğətlər, istedadlı adamlar, əsərlər (məhsullar), yetişdirmək, hesab olunur (edilir), ...az deyil, (rəğbət) qazanmaq, vüsət, çoxluq, ensiklopediya, sadalama, üzr istəyirəm (istəyirik), külli miqdar, rast gəlmək, işarə etmək, kifayətdir, artıq işarə edilmişdir.

22. Hər iki oxu mətninin məzmunu əsasında ərəb dilində 14-16 sətirlik bir inşa yazıb hərəkləyin.

23. Yazılı şəkildə tərcümə edin:

(١) ولد عبد الرحمان بن خلدون (١٣٣٢-١٤٠٦) في تونس. واشتهر كمؤرخ وفيلسوف وسياسي. "... درس المنطق والفلسفة والفقه والتاريخ... ألف في فلسفة التاريخ. لم يصلنا منه إلا

مقدمة كتاب " العبر " المشهورة بـ "مقدمة ابن خلدون ..."

(" المنجد "، الطبعة التاسعة عشرة)

(۲) " ألفارابي " نسبة الى فاراب، بلد قديم وإقليم وراء نهر سيحون، على تخوم بلاد تركستان، بجانب طشقند (تاشكند) ... ومن أبنائها المشهورين الفيلسوف المعروف أبو نصر محمد بن محمد الفارابي أول فلاسفة الإسلام. وقد عرف بمؤلفاته الفلسفية والموسيقية. وله شعر قليل ولكنه جيد. وقد عاش آخر حياته فترة " في بلاط سيف الدولة الحمداني في حلب وتوفي في الشام سنة ۳۳۹ هـ."

(مجلة " العربي "، العدد ال۱۷۷ لعام ۱۹۷۳، الصفحة ال۱۴۲)

Lüğət

1) ن necə bir (ön qoşma)	عِبْرَةٌ (عِبْرٌ) ibrət (dərsi)
أَفَّ (əşər) yazmaq	«ΘI-Müncid» (izahlı " أَلْمُنْجِدُ " lüğət; <i>hər fən</i> : kömək edən)
لَمْ يَصِلْنَا مِنْهُ إِلَّا ۰۰ bizə ondan ancaq ... çatmışdır	نَشْرٌ طَبْعَةٌ nəşr
2) إِقْلِيمٌ yer, rayon	فَتْرَةٌ müddət
نَحْمٌ (نُحُومٌ) sərhəd	بَلَاطٌ saray
... بِجَانِبِ ...yanında, yaxınlığında	هـ hicri (هجري) sözünün ixtisarıdır)

24. Əzbər öyrənin:

(۱) ضَعِ الْأُمُورَ مَوَاضِعَهَا تَضَعُكَ مَوْضِعَكَ.

İşlərini sahmana sal, onlar da səni sahmana salsın. (Atalar sözü)

(۲) لَا تَحْسَبَنَّ أَنَّ يَأْتِي الشَّعْرَ

مِثْلَنَا سَتَنْصِيرُ

وَلِلدَّجَاةِ رِيشٌ

لَكِنَّهَا لَا تَطِيرُ

(إِبْنُ الدَّهَّانِ)

Sanma ki, şeirlə bizim kimi olarsan. Toyuğun da qanadı vardır, lakin uçmur. (İbn əd-Dəhhan)

25. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

سألوا ملا نصر الدين (جحا) يوماً:

- ماذا يصنعون بالقمر القديم عندما يظهر الجديد؟

- يقطعون ويصنعون منه نجومًا.

Lügət

يَوْمًا	bir gün	أَلْقَمُرُ	ay
سَأَلَ	soruşmaq	قَطَعَ	(ə) kəsmək
صَنَعَ	(ə) etmək	نَجْمٌ (نُجُومٌ)	ulduz
		جُحَا	Cuha (haqqında lətifələr deyilən bir şəxsə verilmiş xüsusi addır)

YEDDİNCİ DƏRS

Mətn I

يأتي كتاب "كليلة ودمنة" في عداد روائع الأدب الشعبي العالمي. هذا الكتاب الذي ترجم في البداية من السنسكريتية الى اللغات الفهلوية والسريانية والتبتيية مدين بخلوده وشهرته في العالم فقط لترجمته من الفهلوية الى العربية من قبل الاديب الفذ أبي محمد عبد الله بن المقفع (٧٢٤ - ٧٥٩). ومما يؤسف له هو أن أصل الكتاب المذكور وترجماته الثلاث الأولى قد ضاعت... وتحسب ترجمة ابن المقفع "... أهم ترجمات هذا الكتاب لأنها حفظته وكانت واسطة نقله الى سائر اللغات الحية...". (وأخذت الأمم تتنافس في ترجمة "كليلة ودمنة" الى لغاتها. فسرعان ما أصبح من أكثر كتب العالم مطالعة!)

"... كان ابن المقفع عريقاً في الفارسية، عالماً بأدابها، متمكناً من أساليبها لأنها لغته ولغة آبائه... وقد نشأ بالبصرة في النصف الأول من القرن الثاني للهجرة وهي حافلة بالأدباء والشعراء. فبرع في اللغة العربية وآدابها وكان سليم الذوق، ذا قريحة إنشائية.

... وصدر ابن المقفع تلك الترجمة بفصل سماه "عرض الكتاب" وصف به الكتاب وبين فضل العقل والعلم وأوضح بالأمثال والحكايات على أسلوب الكتاب الأصلي وأفاض في التحريض على مطالعته وتفهمه. فلما اطلع عليه العرب أعجبوا به وأخذوا يتدارسونه ويتناقلونه..."

(من مقدمة "كليلة ودمنة"، بيروت، ١٩٨١، ص ٢٤ - ٢٥)

Lüğət

أَتَى (i) gəlmək; olmaq (mətnədə)	فَرِيحَةٌ (فَرَائِحُ) fitri istedad
بَرَعَ (ə) mahir olmaq	ذُو مالik; -lı / li (yiyəlikdə ذِي və təsirlikdə ذَا)
حَفِظَ (ə) hifz etmək; qoruyub saxlamaq	عِدَادٌ Say
ضَاعَ (يَضِيعُ) itmək; yoxa çıxmaq	عَرِيقٌ bilici, dərindən bilən
بَيَّنَّ bəyan etmək, bildirmək; aydınlaşdırmaq	سَلِيمٌ Sağlam
سَمَّى Adlandırmaq	حَيٌّ Canlı
صَدَّرَ بِ (müqəddimə) yazmaq	إِنشَائِيٌّ Yaradıcı
أَوْضَحَ izah etmək	حَافِلٌ بِ ...dolu
أَعْجَبَ بِ heyran olmaq, valeh olmaq	مَدِينٌ لـ (nəyə və ya kimə isə) borclu (olan)
أَفَاضَ فِي ətraflı danışmaq	مُتَمَكِّنٌ dərindən bilən, bələd olan
تَنَافَسَ bir-biri ilə yarışmaq	فُهْلَوِيٌّ pəhləvi
عَرَضَ izah (at), şərh (etmə)	سُرِّيَانِيٌّ Asuri
نَقَلَ tərcümə etmə, çevirmə	أَتَى (يَأْتِي) فِي عِدَادٍ ... sayılmaq (h ə r f ə n : ...sayında gəlmək)
تَحْرِيفٌ sövq etmə	مِمَّا يُؤَسَفُ لَهُ أَنَّ təəssüfə layiqdir ki
تَفَهُمٌ dərindən anlama	أَخَذُوا يَتَذَرُّونَهُ وَيَتَنَاقَلُونَهُ onu birlikdə öyrənməyə və bir-birinə nəql etməyə başladılar
خُلُودٌ əbədiləşmə, ölməzlik	
هَجْرَةٌ mühacirət, hicr(ət)	
رَائِعَةٌ (رَوَائِعُ) ən gözəl əsər; şah əsər	

Mətn II

- منذ أمد ليس ببعيد عثرت على كتاب بالأذربايجانية أعجبت به للغاية، اسمه " كليلة ودمنة ". عاشت يد مؤلفه!
- انه يستحق الاعجاب تماما. فهو حافل بالحكايات العجيبة والحكم والنصائح ويقرأ باهتمام متزايد. اما قرأت الشروح التي زود بها؟
- كلا، ما قرأتها مع الاسف لضيق الوقت ... اذن ما الذي أتى فيها من معلومات؟ ومن الذي وضع هذه الرائعة؟
- فيها كثرة من المعلومات الخاصة بمسألة اصل " كليلة ودمنة " وبنائه ومضمونه وما اشبه ذلك. وقد جاء فيها مثلا ان الكتاب المذكور سنسكريتي الاصل وان اسم مؤلفه غير معروف حتى الآن وانه قد نقل الى اكثرية لغات العالم، وهلم جرا. هل تعرف ان ترجمته الى العربية هي التي انقذت الكتاب من الضياع كليا؟
- يا سلام! واين اصل الكتاب؟ أما كانت ترجمات اخرى قبل نقله الى العربية؟
- لقد ضاع اصل الكتاب كما ضاعت ترجماته الاولى الى الفهلوية والسريانية والتبتيية وبقيت فقط ترجمته العربية التي حققها من الفهلوية الاديب فذ اسمه ابن المقفع.
- لي سؤال ايضا. هل الترجمة التي طالعنها نقلت من العربية مباشرة؟
- على ما أعرف انها نقلت من الفارسية. وفي الختام أشكرك شكرا جزيلا! اما الشروح التي ذكرتها فسأقرأها اليوم من كل بد.

Lügət

بَقِيَ (ə) qalmaq

عَثَرَ عَلَى (u) (təsadüfən) rast gəlmək; tapmaq

رَوَّدَ بِـ təmin etmək

طَالَعَ mütalie etmək, oxumaq

أَنْقَذَ xilas etmək

يَسْتَحِقُّ layiqdir

ضَيَّاعٌ itmə, yoxa çıxma

إِعْجَابٌ heyran olma, valeh olma

حِكْمَةٌ (حَكَمَ)	hikmət
شَرْحٌ (شَرَحَ)	şərh; izahat
نَصِيحَةٌ (نَصَّاحٌ)	nəsihət, öyüd
عَجِيبٌ	əcaib, heyrətəməz
مُتَزَايِدٌ	get-gedə artan
كُلِّيًّا	bütövlüklə, bütünlüklə, tamamilə
غَيْرٌ مُّحَدَّدٌ	qeyri-müəyyən (mətndə: müəyyən olmamışdır)
مُبَاشِرَةٌ	bilavasitə
مَعَ الْأَسْفِ	təəssüf ki
مَا الَّذِي	nə? (что же?)
مِنَ الَّذِي	kim? (кто же?)
وَمَا أَشْبَهَ ذَلِكَ	və s.
عَاشَتْ يَدَ مُؤَلِّفِهِ!	Onu yazanın əli var olsun!

LEKSİK – QRAMMATİK İZAHAT

1. FELLƏRİN DÜZƏLTMƏ BABLARININ KEÇMİŞ ZAMAN MƏLUM VƏ MƏCHUL NÖVLƏRİ

Üçsamitli fellərin 15, dördsamitlilərin 4 leksik-qrammatik növü və ya ‘babı’ vardır. Birinci bab ‘sadə’, qalanları ‘düzəltmə’ hesab olunur. Düzəltmə bablar əsasən birinci babdan sabit əlavələrlə düzəlir və fele müxtəlif mənə çalarlıqları gətirir. Aşağıda fellərin düzəltmə babları və ən səciyyəvi mənaları verilir.

Üçsamitli fellərin babları:

İkinci bab: فَعَّلَ (II kök samitinin ikiləşdirilməsi yolu ilə birinci babdan düzəlir). Mənaları:

1) Hərəkətin şiddətli olduğunu bildirir. Məsələn:

قَطَعَ doğramaq → قَطَّعَ doğram-doğram etmək

2) Təsirli felləri iki dəfə təsirli edərək icbar bildirir. Məsələn:

عَلِمَ bilmək → عَلَّمَ öyrənməyə məcbur etmək; öyrətmək

3) Münasibət bildirir. Məsələn:

صَدَق doğru danışmaq → صَدَّق doğru hesab etmək

Beşinci bab: تَفَعَّلَ (II babın əvvəlinə ت artırmaqla düzəlir və qayıdış bildirir). Məsələn:

عَلِمَ bilmək → عَلَّمَ öyrətmək → تَعَلَّمَ öyrənmək

Üçüncü bab: فَاعَلَ (I kök samitindən sonra ل artırmaqla birinci babdan düzəlir). Mənaları:

1) İş və ya hərəkətin başqa bir obyektə yönəldiyini bildirir.

Məsələn:

كَتَبَ yazmaq → كَاتَبَ kimə isə yazmaq

2) Münasibət bildirir. Məsələn:

جَمَلَ yaxşı, gözəl olmaq → جَامَلَ nəzakətlə rəftar etmək

3) Cəhd və ya yarış bildirir. Məsələn:

سَبَقَ ötüb keçmək → سَابَق ötüb keçməyə çalışmaq; yarışmaq

Altıncı bab: تَفَاعَلَ (III babın əvvəlinə ت artırmaqla düzəlir).

Mənaları:

1) Qarşılıqlı hərəkət bildirir. Məsələn:

كَتَبَ yazmaq → كَاتَبَ kimə isə yazmaq → تَكَاتَبَ yazışmaq

2) Hərəkətin tədricən artdığını və ya azaldığını bildirir.

Məsələn:

كَثُرَ çox olmaq → تَكَاثَرَ get-gedə çoxalmaq, نَزَلَ aşağı

düşmək → تَنَزَلَ yavaş-yavaş aşağı düşmək; güzəştə getmək.

3) Hərəkətin süniliyini, saxtalığını bildirir. Məsələn:

مَرِضٌ xəstələnmək → تَمَارَضَ özünü xəstəliyə vurmaq

Dördüncü bab: أَفْعَلَ (əvvəlinə ا artırmaq və l kök samitini saitsizləşdirməklə birinci babdan düzəlir). Mənaları:

1) Təsirsiz feli təsirli edir. Məsələn:

عَجِبَ təəccüblənmək → أَعْجَبَ təəccübləndirmək; xoşuna gəlmək

2) İkinci bab kimi icbar bildirir, lakin buradakı icbar adətən qısa bir müddətə aid olur. Məsələn:

عَلِمَ bilmək → عَلَّمَ bilməyə məcbur etmək; öyrətmək → أَعْلَمَ

bilməyə məcbur etmək; bildirmək

3) İsimlərdən düzəlmiş olduğu hallarda ismin mənası ilə əlaqədar mənə bildirir. Məsələn:

بَحْرٌ dəniz → أَبْحَرَ dənizə çıxmaq; dənizlə getmək

صُبْحٌ səhər → أَصْبَحَ səhərə çıxmaq; (çevrilib) olmaq (köməkçi fel)

Yeddinci bab: اِنْفَعَلَ (əvvəlinə اذ artırmaqla birinci babdan düzəlir, mənacə felin məchul növünü xatırladır və ya qayıdış bildirir). Məsələn:

قَلَبَ çevirmək → اِنْقَلَبَ çevrilmək

عَكَسَ əks etmək → اِنْعَكَسَ əks edilmək

Birinci kök samiti و , ل , ن və ya ي olan fellərin yeddinci babı olmur.

Səkkizinci bab: اِفْتَعَلَ (əvvəlinə ا artırmaq, l kök samitini saitsizləşdirmək və ondan sonra ت artırmaqla birinci babdan düzəlir). Mənaları:

1) Qayıdış bildirir. Məsələn:

شَغَلَ məşğul etmək → اِشْتَعَلَ məşğul olmaq

2) Bəzən qayıdış 'özü üçün' mənasını verir. Məsələn:

نَحَبَ seçmək → اِنْتَحَبَ özü üçün seçmək

Birinci kök samiti د , ذ və ya ز olan fellərin VIII babında əlavə ت samiti د ilə əvəz olunur ki, o da د və ذ ilə assimilyasiya edilir. Məsələn:

دَعَمَ dayaq vurmaq → اِدْعَمَ → اِدْعَمَ söykənmək

دَخَرَ yığmaq → اِدْخَرَ → اِدْخَرَ , اِدْخَرَ qənaət etmək

زَهَرَ parıldamaq → اِرْزَهَرَ çiçəklənmək

Birinci kök samiti ص , ض və ya ط olan fellərin VIII babında əlavə ت samiti ط ilə əvəz olunur, iki ط yanaşı düşən hallarda isə assimilyasiya da baş verir. Məsələn:

صَنَعَ etmək; düzəltmək → اِصْطَنَعَ özü üçün düzəltmək

ضَرَبَ vurmaq → اِضْطَرَبَ həyəcana gəlmək

طَلَعَ xəbər vermək → اِطَّلَعَ → اِطَّلَعَ xəbər bilmək, tanış olmaq

Birinci kök samiti ظ olan hallarda ت samiti əsasən ظ ilə əvəz edilir, yanaşı düşən iki ظ isə bir-biri ilə qovuşur. Məsələn:

ظَلَمَ zülm etmək → اِظْطَلَمَ → اِظْطَلَمَ zülm çəkmək

Birinci kök samiti و olan fellərin VIII babında و əlavə ت ilə assimilyasiya edilir. Məsələn:

وَحَدَّ tək olmaq → اِوْتَحَدَّ → اِتَّحَدَّ birləşmək

Doqquzuncu bab: اِفْعَلَّ (əvvəlinə ا artırmaq, I kök samitini saitsizləşdirmək və III kök samitini ikiləşdirməklə birinci babdan düzəlir, rəng və ya fiziki nöqsan bildirir.). Məsələn:

خَضِرَ yaşıl olmaq → اِخْضَرَ yaşıllaşmaq

عَوَجَ əyri olmaq → اِعْوَجَ əyilmək

Onuncu bab: **اِسْتَفْعَلَ** (əvvəlinə **اِسْتَدَّ** artırmaq və I kök samitini saitsizləşdirməklə birinci babdan düzəlir). Mənaları:

1) Arzu, istək və ya xahiş bildirir. Məsələn:

خَبَرَ xəbərdar olmaq → **اِسْتَخْبَرَ** xəbər verməsini xahiş etmək;
xəbər almaq

2) Münasibət bildirir. Məsələn:

حَسَنَ yaxşı olmaq → **اِسْتَحْسَنَ** yaxşı hesab etmək

Müasir dildə XI – XV bablara az-az hallarda təsadüf olunduğu üçün onlar haqqında aşağıdakı müxtəsər məlumatla kifayətlənək:

XI bab: **اِفْعَالَ** ; məs.: **اِحْمَارًا** bərk qızarmaq

XII bab: **اِفْعَوْلًا** ; məs.: **اِحْشَوْشًا** kobud olmaq

XIII bab: **اِفْعَوْلًا** ; məs.: **اِعْلَادًا** ağır olmaq (insan haqqında)

XIV bab: **اِفْعَالًا** ; məs.: **اِعْفَاجًا** bərk vurmaq

XV bab: **اِفْعَالًا** ; məs.: **اِسْتَلْفَى** arxası üstə uzanmaq

Üçsamitli fellərin VII – XV bablarındakı əlavə həmzə birləşdirici həmzədir. Məsələn:

هَلْ اِسْتَخْبَرْتِ؟ → **هَلْ اِسْتَخْبَرْتِ؟** Xəbər aldınmı?

اَمَّا حُسَيْنٌ فَقَدْ اِطْمَأَنَّ → **اَمَّا حُسَيْنٌ فَقَدْ اِطْمَأَنَّ** Hüseyinə gəlicə, o artıq sakitləşmişdir.

Dördsamitli fellərin II babı

Dördsamitli fellərin II babı I babdan **تَفَعَّلَ** modeli üzrə düzələrək əsasən qayıdıq bildirir. Məsələn:

رَعَرَ yetişdirmək → **تَرَعَرَ** yetişmək; boya-başa çatmaq

Sonunda ikiləşmiş samit olan babları çıxmaqla (onların təsrifi haqqında sonralar məlumat veriləcəkdir) salim fellərin düzəltmə babları keçmiş zamanda birinci babda olduğu kimi təsrif edilir. Bunu **اِسْتَخْبَرَ** 'xəbər almaq' felinin təsrifi nümunəsində göstərək:

اِسْتَحْبَرْتُ، اِسْتَحْبَرْتِ (اِسْتَحْبَرْتُ)، اِسْتَحْبَرَ (اِسْتَحْبَرْتُ)؛ اِسْتَحْبَرْنَا، اِسْتَحْبَرْتُمْ (اِسْتَحْبَرْتُمْ)،

اِسْتَحْبَرُوا (اِسْتَحْبَرُوا)؛ اِسْتَحْبَرْتُمْ، اِسْتَحْبَرْنَا (اِسْتَحْبَرْنَا).

Üçsamitli fellərin qayıdış bildirən VII və IX bablarını və dördsamitlilərin II babını çıxmaqla qalan fellərin düzəltmə bablarının məchul növündə II kök samiti [i], ondan əvvəlki samitlər isə sükunlu olmadıqda [u] qəbul edir. Üçsamitlilərin III və VI bablarındakı [ə] məchul növdə çevrilib [u] olur. Modelləri müqayisə edək:

	Məlum növ	Məchul növ
II	فَعَلَ	فُعِلَ
III	فَاعَلَ	فُوعِلَ
IV	أَفْعَلَ	أُفْعِلَ
V	تَفَعَّلَ	تُفَعِّلَ
VI	تَفَاعَلَ	تُفُوعِلَ
VIII	اِفْتَعَلَ	اُفْتَعِلَ
X	اِسْتَفْعَلَ	اُسْتَفْعِلَ

Məsələn:

قَدَّمَ təqdim etmək → قُدِّمَ təqdim edilmək, كَاتَبَ (kimə isə) yazmaq
→ كُوتِبَ (kimə isə) yazılmaq, أَرْسَلَ göndərmək → أُرْسِلَ göndərilmək,
تَفَهُمَ dərindən başa düşmək → تَفُهِمَ başa düşülmək, تَقَاوَلَ (dərman)
qəbul etmək → تَقُوبَلُ (dərman) qəbul edilmək, اِعْتَبَرَ saymaq, hesab
etmək → اُعْتَبِرَ hesab edilmək, اِسْتَحْسَنَ bəyənmək → اُسْتُحْسِنَ
bəyənilmək.

2. ŞƏXS ADLARI OLAN XÜSUSİ İSİMLƏR

Qrammatik müəyyənlikdə olub-olmamalarına baxmayaraq, xüsusi isimlərin hamısı özlüyündə müəyyən hesab edilir.

Formaları baxımından xüsusi şəxs adları aşağıdakı kimi qruplaşdırıla bilər:

Təvvinli adlar:

1) فَعْلٌ، فَعْلٌ və ya فُعْلٌ modeli xüsusi adlar. Məsələn:

زَيْدٌ Zeyd, هِنْدٌ Hind, نُوحٌ (نُوحٌ əvəzinə) Nuh.

2) Sifətlər və ya sifətləşmiş fail və məf'ullarla bildirilən adlar. Məsələn:

سَعِيدٌ Səid (*hərfən*: xoşbəxt), سَعِيدَةٌ Səidə, حَسَنٌ Həsən (*hərfən*: yaxşı), عَارِفٌ Arif (*hərfən*: bilən; arif), مُحَمَّدٌ Məhəmməd (*hərfən*: təriflənmiş / təriflənən).

3) İslamdan əvvəlki dövrdən qalmış bəzi adlar. Məsələn:

مَنَافٌ Manaf, كُؤْتُومٌ Külsüm.

Sonunda [u] olan xüsusi adlar

1) İslamdan əvvəlki adların çoxu. Məsələn:

إِبْرَاهِيمُ İbrahim, زَكَرِيَّا Zəkəriyyə, مَرْيَمُ Məryəm.

2) Tə mərbutəli kişi adları. Məsələn:

طَرَفَةٌ Tərəfə, عَنْتَرَةٌ Əntərə, عَنبَسَةٌ Ənbəsə.

3) Sifətlərdən və ya fail və məf'ullardan düzəlmiş tə mərbutəli qadın adları. Məsələn:

جَمِيلَةٌ Cəmilə (*hərfən*: gözəl), عَائِشَةٌ Aişə (*hərfən*: yaşayan), مَكْرَمَةٌ Mükərrəmə (*hərfən*: hörmət edilmiş / hörmət edilən).

4) أَفْعَلٌ müqayisə dərəcəsi modeli üzrə düzəlmiş kişi adları.

Məsələn:

أَحْمَدُ Əhməd (*hərfən*: tərifə daha layiq), أَشْرَفُ Əşrəf (*hərfən*: daha şərəfətli), أَكْبَرُ Əkbər (*hərfən*: daha böyük).

5) اَنُ- [ənu] şəkilçili kişi adları. Məsələn:

حَمْرَانُ Həmran, عُثْمَانُ Osman, سُلَيْمَانُ Süleyman.

6) Fel formasında olan adlar. Məsələn:

يَزِيدُ Yezid (*hərfən*: çoxalır / çoxalar), تَغْلِبُ Təğlib (*hərfən*: qalib gəlirsən / gələrsən).

Artikilli xüsusi adlar

Müvafiq xüsusi isimlərdən fərqləndirmək üçün bəzi adlara artikl artırılır. Məsələn:

أَلْحَارِثُ Əl-Haris, أَلْحَسَنُ Əl-Həsən, أَلْحُسَيْنُ Əl-Hüseyn

İzafət formalı xüsusi adlar

1) İki xüsusi ismin izafətindən ibarət adlar. Məsələn:

مُحَمَّدٌ عَلِيٌّ Məhəmməd + Əli → مُحَمَّدٌ عَلِيٌّ Məhəmməd Əli

(*hərfən*: Əlinin Məhəmmədi)

2) Birinci tərəfi ümumi isim və ikinci tərəfi 'Allah' və ya onun 99 ləqəbinin birindən ibarət izafətlə bildirilən adlar. Məsələn:

عَبْدُ اللَّهِ Abdulla (*hərfən*: Allahın qulu, Allahqulu), سَيْفُ اللَّهِ Seyfulla

(*hərfən*: Allahın qılıncı), عَبْدُ الرَّحْمَانِ Əbd ər-Rəhman (*hərfən*: Ər-Rəhmanın qulu).

3) Birinci tərəfi ümumi isim və ikinci tərəfi müqəddəs tutulan şəxslərin adlarından ibarət izafətlə bildirilən adlar. Məsələn:

عَبْدُ الْعَلِيِّ Əbd əl-Əli (*hərfən*: Əlinin qulu, Əliqulu), عَبْدُ الْحَسَنِ

Əbd əl-Həsən (*hərfən*: Həsənin qulu, Həsənqulu).

4) Hər iki tərəfi ümumi isimdən ibarət izafətlə bildirilən adlar: belə adlarda təyin edən tərəf kimi دِينَ 'din; iman' sözündən xüsusilə çox istifadə olunur. Məsələn:

عَزُّ الدِّينِ İzz əd-din (*hərfən*: imanın gücü; imanın şərəfəti),

نَجْمُ الدِّينِ Nəcm əd-din (*hərfən*: imanın ulduzu).

Cümlə formalı xüsusi adlar

1) İsmi və ya feli cümlədən ibarət adlar. Məsələn:

أَلْخَيْرُ نَازِلٌ Əl-Xeyrunazil (*h ə r f ə n* : xeyir gəlir / xeyir gəlmişdir)

تَأَبَّطَشْرًا Təəbbətəşərrən (*h ə r f ə n* : şərri qoltuğuna almışdır)

Göstərilən qruplara daxil olmayan ayrı-ayrı şəxs adlarına da rast gəlmək olar.

Xüsusi şəxs adları ümumi mənaları baxımından aşağıdakı kimi qruplaşdırıla bilər:

1) Əsl adı bildirən ad – ‘isim’ (إِسْمٌ) və ya ‘ələm’ (عَلْمٌ)

2) Xüsusi hörmət naminə verilən izafət şəkilli ad–‘xitab’ (خِطَابٌ)

Məsələn:

زَيْنُ الْعَابِدِينَ Zeynəl-
Zillulla (*h ə r f ə n* : Allahın kölgəsi),

عَزُّ الدِّينِ İzz əd-din
Abidin (*h ə r f ə n* : ibadət edənlərin bəzəyi),

(*h ə r f ə n* : imanın gücü; imanın şərəfəti).

3) Övlad atası və ya anası olmasına görə verilərək أَبٌ ‘ata’ və ya أُمٌّ ‘ana’ sözləri ilə başlanan izafət şəkilli ad – ‘künyə’ (كُنْيَةٌ).

Məsələn:

أَبُو الْحَسَنِ Əbu-l-Həsən (*h ə r f ə n* : Əl-Həsənin atası)

أُمُّ كُتُومٍ Umm Külsüm (*h ə r f ə n* : Külsümün anası)

4) Kimin övladı olmasına görə verilərək ابْنٌ ‘oğul’ və ya بِنْتُ

‘qız’ sözü ilə başlanan izafət şəkilli ad – nəsəb (نَسَبٌ). Məsələn:

ابْنُ خَلْدُونَ İbn Xəldun (*h ə r f ə n* : Xəldunun oğlu)

بِنْتُ الْحَيْدَرِ Bint əl-Heydər (*h ə r f ə n* : Əl-Heydər qızı)

Ərəblərdə nəsəl şəcərəsini (qollarını) bildirmək üçün ابْنٌ sözündən xüsusilə çox istifadə olunur. Şəcərə bildirən izafət şəkilli tərkiblərdə həmin söz sətirin əvvəlində ابْنٌ sətirin içərisində isə ələfsiz

yazılıraq بِنُ şəklini alır, həm də deyilişini asanlaşdırmaq üçün ondan əvvəlki sözün tənvinə müvafiq qısa saitlərlə əvəz olunur. Məsələn:

مُحَمَّدًا 'Məhəmməd', مُحَمَّدٍ 'Məhəmmədin' və مُحَمَّدٌ 'Məhəmmədi' sözləri 'Hüseyn oğlu Məhəmməd' söz birləşməsində aşağıdakı şəkilləri alır:

مُحَمَّدٌ بِنُ حُسَيْنٍ Məhəmməd ibn Hüseyn (*hərfən*: Hüseyn oğlu Məhəmməd), مُحَمَّدٌ بِنُ حُسَيْنٍ Məhəmməd ibn Hüseynin, حُسَيْنٌ مُحَمَّدٌ بِنُ حُسَيْنٍ Məhəmməd ibn Hüseyni¹.

بِنُ sözünün بِنُ kimi işlədilməsinə aid digər misallar:

إِبْنُ الْمُقَفَّعِ İbn əl-Müqəffa → عَبْدُ اللَّهِ بِنُ الْمُقَفَّعِ Abdulla ibn əl-Müqəffa
مُرَادٌ بِنُ مُحَمَّدٍ بِنِ عَلِيٍّ بِنِ حُسَيْنٍ Murad ibn Məhəmməd ibn Əli ibn Hüseyn (*hərfən*: Hüseynin oğlu Əlinin oğlu Məhəmmədin oğlu Murad).

Şəcərə bildirməyən digər hallarda ابْنُ sözünün əlifi saxlanılır. Məsələn:

(١) أَنَا ابْنُ ١٨ عَامًا. (٢) أَصْحَابُ أَبِي حُسَيْنٍ؟

T ə r c ü m ə s i: 1) Mənim 18 yaşım vardır (*hərfən*: mən 18 ilin oğluyam). 2) Doğrudurmu ki, sən Hüseynin oğlusan?

'...qızı' məfhumu şəcərədə بِنْتُ 'qız' sözü ilə, digər hallarda isə həm بِنْتُ, həm də ابْنَةُ 'qız' sözləri ilə bildirilir. Məsələn:

هَلْ أَنْتِ بِنْتُ (ابْنَةُ) حُسَيْنٍ؟

هِيَ فَاطِمَةُ بِنْتُ مُحَمَّدٍ O, Məhəmməd qızı Fatimədir.

5) Nisbət şəkilçisi vasitəsilə düzələrək şəxsin haraya mənsub olduğunu bildiren ad – 'nisbə' (نِسْبَةٌ). Məsələn:

الطَّبْرِيُّ Ət-Təbəri (*hərfən*: təbəristanlı), الْبَغْدَادِيُّ Əl-Bağdadi (*hərfən*: bağdadlı), الْبَاكُورِيُّ Əl-Bakuvi (*hərfən*: bakılı).

¹Belə tərkiblərdəki بِنُ 'oğul' sözü Azərbaycan dilində adətən 'ibn' kimi saxlanılır.
216

6) Hörmət və ya ələ salmaq məqsədilə verilən ad – ‘ləqəb’ (لَقَبٌ). Məsələn:

أَلْخَلِيلُ Əl-Xəlil (dost), أَلصِّدِّيقُ Əs-Siddiq (düzdanışan), أَلنَّبَّاحُ Ən-Nəbbəh (hündürdən danışan; hürən).

Göstərilən ad qrupları mürəkkəb adlarda tam şəkildə aşağıdakı ardıcılıqla sıralanır:

Xitab → künyə → isim (ələm) → nəşəb → nisbə → ləqəb.

Məsələn:

فَخْرُ الدِّينِ أَبُو الْمَنْصُورِ عَلِيِّ بْنِ إِبْرَاهِيمَ الْمُؤَصِّلِيِّ الْأَعْوُرُ

Fəxr əd-din Əbu-l-Mənsur Əli ibn İbrahim əl-Mausili əl-Ə’vər (taygöz).

3. كَانُ VƏ لَيْسَ FELLƏRİNİN TƏSRİFİ

Gələcəkdə öyrənəcəyimiz fel qruplarına mənsub olan كَانُ ‘olmaq’ və لَيْسَ ‘olmamaq’ felləri dildə tez-tez işlədildiyi üçün onların təsərif xüsusiyyətlərini indidən yadda saxlayaq:

(١) كُنْتُ، كُنْتَ (كُنْتُ)، كَانُ (كَانَتْ)؛ كُنَّا، كُنْتُمْ (كُنْتُمْ)، كَانُوا (كَانُوا)؛ كُنَّا، كُنْتُمْ، كَانَا (كَانَتَا).

Tərcüməsi: oldum / idim, oldun / idin, oldu / idi; olduq / idik, oldunuz / idiniz, oldular / idilər; siz ikiniz oldunuz / idiniz, onlar ikisi oldular / idilər.

(٢) لَسْتُ، لَسْتَ (لَسْتَ)، لَيْسَ (لَيْسَتْ)؛ لَسْنَا، لَسْتُمْ (لَسْتُمْ)، لَيْسُوا (لَيْسُوا)؛ لَسْنَا، لَسْتُمْ، لَيْسَا (لَيْسَتَا).

Tərcüməsi: deyiləm, deyilsən, deyil; deyilik, deyilsiniz, deyillər; siz ikiniz deyilsiniz, onlar ikisi deyillər. □

4. كَانُ VƏ لَيْسَ FELLƏRİNİN KÖMƏKÇİ FEL KİMİ İŞLƏDİLMƏSİ

Əsl mənaları ‘(mövcud) olmaq; (haradasa) olmaq’ (كَانُ) və ‘(mövcud) olmamaq; (haradasa) olmamaq’ (لَيْسَ) olan bu iki söz əksər

halda 'köməkçi' vəzifələrdə işlədilir ki, bunlardan aşağıdakıları öyrənək.

كَانَ -nin işlədilməsi və mənalari

1) Müxtəlif növ zaman əlaqələri bildiren 'təsviri' (analitik) zaman əmələ gətirir. Misal üçün **كَانَ + يَفْعُلُ** modelində olduqda hərə -kətin bitmədiyini və ya uzun zaman davam etdiyini bildirir. Məsələn:

(١) كُنْتُ أَذْهَبُ. (٢) كُنَّا نَسْأَلُ. (٣) كَانَتْ الْحَيَاةُ تَدْفَعُهُ إِلَى التَّرْؤُفِ.

T ə r c ü m ə s i: 1) Gedirdik / gedərdik. 2) Soruşurduq / soruşardıq.

3) Həyat onu yaltaqlığa sövq edirdi / edərdi.

كَانَ -nin müxtəlif analitik zaman əlaqələri bildiren فَعُلُ + , فَعُلُ + قَدْ + كَانُ , فَعُلُ + قَدْ + كَانُ və s. kimi modelləri də vardır.

2) Bir çox sabit leksik birləşmələrin tərkib hissəsinə çevrilmişdir. Məsələn:

كَانَ عَلَى قَيْدِ الْحَيَاةِ (hələ də) sağ olmaq (*hərfən*: həyat mərhələsində olmaq)

كَانَ عَلَى عِلْمٍ بِـ (nəyi isə) bilmək (*hərfən*: nəyi isə bilmədə olmaq)

3) Ad qruplu sözlərlə tərkibi xəbər əmələ gətirdikdə 'idim', 'idin', 'idi' və s. bildirir. Belə tərkiblərin ad hissəsi təsirlik halda olur. Məsələn:

(١) كَانَ مُهَنْدِسًا (كَانَتْ مُهَنْدِسَةً). (٢) كَانُوا مُهَنْدِسِينَ (كُنَّ مُهَنْدِسَاتٍ). (٣) كَانَا مُهَنْدِسِينَ

(كَانَتَا مُهَنْدِسَتَيْنِ).

T ə r c ü m ə s i: 1) Mühəndis idi (*müz. və müən.*). 2) Mühəndis(lər) idilər (*müz. və müən.*). 3) Onlar ikisi mühəndis(lər) idi (*müz. və müən.*).

كُنِيَ -nin işlədilməsi və mənalari

1) İndiki-gələcək zamanda olan fellə işlədilərək ‘-ma/-mə’ inkarını bildirir və hərəkəti danışıq momentinə aid edir.

لَسْتُ أَعْرِفُ هَذَا (İndi) bunu bilmirəm.

2) Ad qruplu sözlə tərkibi xəbər əmələ gətirərək ‘deyiləm’, ‘deyilsən’, ‘deyil’ və s. bildirir. Tərkibi xəbərin ad hissəsi ya təsirlik halda olur, ya da بِ ön qoşması ilə işlədilərək yiyəlik hal formasını alır. Məsələn:

لَسْتُ مُهَنْدِسًا / لَسْتُ بِمُهَنْدِسٍ (بِمُهَنْدِسَةٍ) Mən mühəndis deyiləm.

5. SIFƏTİN İSİMLƏ İZAFƏTİ

Öyrəndiyimiz kimi, üstünlük dərəcəsinin təsviri üsulunda أَفْعُلُ formasında olan sifət özündən sonrakı tək və ya cəmdə, qeyri-müəyyənlikdə və ya müəyyənlikdə olan isimlə izafət şəklində birləşir (müqayisə et: أَكْبَرُ الْبُلْدَانِ، أَوْلُ بَلَدٍ، أَكْبَرُ بَلَدٍ).

Bu qəbil sifət + isim izafət birləşmələrindən daha ikisini qeyd edək:

1) Bəzi sifət mənalı sözlərin öz formalarını dəyişmədən sonrakı isimlə izafəti. Məsələn:

فِي بَادِي الْأَمْرِ əvvəl-əvvəl (*hərfən*: işin başlananda)

فِي سَائِرِ الْبُلْدَانِ qalan ölkələrdə (*hərfən*: ölkələrin qalanında)

2) Bəzi sifətlərin öz formalarını dəyişmədən sonrakı isimlə izafəti və belə izafətlərin «mürəkkəb» sifət bildirməsi. Məsələn:

حَسَنُ الْوَجْهِ	xoşsifət, qəşəng
كَثِيرُ الْعَدَدِ	çoxsaylı
وَطِيدُ الْبَيْتِ	möhkəm inamlı
شَدِيدُ الرَّغْبَةِ	çoxistəyən
كَثِيرُ الْأَوْلَادِ	çoxuşaqlı
عَدِيدُ الْقَوْمِيَّاتِ	çoxmillətli

مُسَاوِي الْحُقُوقِ bərabər hüquqlu
مَكْتُوفِ الْأَيْدِي əli qoynunda, laqeyd

Bu növ birləşmələr özündən əvvəl gələn isimlə uzlaşan təyini söz birləşməsi təşkil edir. Uzlaşma qanununa tabe olaraq burada izafətin birinci tərəfi hətta artıqlıq da qəbul edir, halbuki adi izafətdə birinci tərəfin artıqlıq olmaz.

‘Mürəkkəb’ sifətlərin uzlaşmasına aid misallar:

شُعْبَانَا الْعَدِيدُ الْقَوْمِيَّاتِ çoxmillətli (bir) xalq; شُعْبٌ عَدِيدُ الْقَوْمِيَّاتِ çoxmillətli xalqımız; شُعُوبُ الْعَالَمِ الْعَدِيدَةِ الْقَوْمِيَّاتِ dünyanın çoxmillətli xalqları; إِنَّا نَشْمَلُ بِعِنَايَةٍ خَاصَّةٍ الْأُمَّهَاتِ الْكَثِيرَاتِ الْأَوْلَادِ Biz çoxuşaqlı analara xüsusi qayğı göstəririk; إِنَّهُمْ مِنَ النَّاسِ الْوَطِيئِيِّ الْثِقَةِ بِالنِّصَارِ السَّلْمِ Onlar sülhün qələbəsinə möhkəm inam bəsləyən adamlardandırlar.

6. SƏBƏB BUDAQ CÜMLƏLİ TABELİ MÜRƏKKƏB CÜMLƏ

Səbəb budaq cümləsi zərflik budaq cümlələri qrupuna mənsub olub, baş cümlədən sonra gəlir və onunla ‘ona görə ki; çünki’ mənalı **إِذْ**, **لَأَنَّ**, **لِأَنَّ** və s. bağlayıcılarla əlaqələndirilir. **أَنَّ** bağlayıcısından bilavasitə sonra gələn ad qruplu söz təsirlik halda olur. Məsələn:

(١) دَخَلْنَا قَاعَةَ الْمُحَاضِرَاتِ لِأَنَّهٗ (إِذْ أَنَّهُ) قَدْ دَقَّ الْجَرَسُ. (٢) مَا حَضَرَتْ مَرْيَمُ الدُّرُوسَ إِذْ

أَنَّهَا (لِأَنَّهَا) مَرِيضَةٌ مُنْذُ زَمَانٍ.

T ə r c ü m ə s i: 1) Zəng çalındığı üçün auditoriyaya daxil olduq (hər fə n: ... auditoriyaya daxil olduq, çünki...). 2) Məryəm xəstə olduğu üçün neçə vaxtdır ki, dərslərdə olmamışdır (hər fə n: ... dərslərdə olmamışdır, çünki xəstədir...).

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

مدينة حافلة بالعلماء والشعراء والادباء والفقهاء وغيرهم من النوابغ، رجل ذو قريحة إنشائية

ولد ونشأ بها وبرع خاصة في فن الترجمة، رائعة من الروائع الشعبية أعجب بها قراء جميع البلدان منذ ظهرت الى عالم النور وترجمت الى لغاتهم، الرائعة مدينة بخلودها وشهرتها في العالم لفضل نقلها من الفهلوية الى العربية منذ حوالي ١٢ قرنا، مترجم أتى اسمه في عداد نوابغ عهده كأديب متمكن ذي قريحة انشائية خاصة أعجب به القراء على الاطلاق.

ان الذي هو سليم الذوق متمكن في الأدب يفهم جيدا ان كتاب " كليلة ودمنة " من روائع الأدب الشعبي العالمي. وليس من الصدفة ان أمم العالم تنافست في نقله الى لغاتها. وظهر الكتاب المذكور الى عالم النور لأول مرة باللغة السنسكريتية. ثم ترجموه الى الفهلوية والسريانية والتبتيية. ولكنه مدين بخلوده لابي محمد عبد الله بن المقفع. وقد أتى هذا النقل أساسا لترجمته الى لغات العالم الاخرى.

2. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Misilsiz bir fitri istedadın meydana gəlməsi, bu istedad sahibinin ölməzliyi səbəblərinə gəlincə, öz kitabına müqəddimə yazmış həmin yazıçının (*müən.*) fikrincə, müəllif (*müən.*) adı çəkilmiş şah əsər haqqında ətraflı danışmış və bildirmişdir (ki,) oxucuların heyran olduğu «Kəlilə və Dimnə» kitabının müxtəlif dillərə tərcümə edilməsi səbəblərinə gəlincə.

Heç şübhə yoxdur ki, siz adı çəkilmiş kitabı oxumuş və ona heyran olmuşsunuz. Hind folklorunun (xalq ədəbiyyatının) şah əsəri hesab edilən «Kəlilə və Dimnə» dünyanın əksər dillərinə, o cümlədən Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuşdur. Kitabın ilk tərcümələrinin taleyi uğurlu olmamışdır. Bunlar itdiyi üçün kitab özünün əbədiləşməsi və xüsusi şöhrəti ilə Abdulla ibn əl-Müqəffaya borcludur. Böyük fitri istedadı olan bu görkəmli şəxs həmin əsəri ərəb dilinə tərcümə etmişdir.

3. Ucadan oxuyun və fərqlərinə xüsusi fikir verməklə bablarını deyın:

أَطَّلَعَ çıxmaq, طَّلَعَ qaldırmaq, طَالَعَ oxumaq; mütaliə etmək, أَطَّلَعَ xəbər vermək, تَطَّلَعَ diqqətlə baxmaq, سُزِمَ süzmək, اِطَّلَعَ tanış olmaq, اِسْتَطَّلَعَ xəbər bilmək; kəşfiyyat aparmaq.

اِنْفَتَحَ açılmaq, اِنْتَتَرَ gözləmək, اِسْوَدَّ qaralmaq, تَمَائِلَ bir-birinə meyl etmək, سَاعَدَ kömək etmək, اِسْتَهْلَكَ istehlak etmək, اِسْتَلَمَ almaq.

4. **سَلِمَ** 'salamat qalmaq' felini II-VIII və X bablarda yazıb hərəkələyin.

5. Keçmiş zaman məchul növlərini və tərcümələrini şərti məsdər şəklində deyin:

شَبَّهَ bənzətmək, هَاجَمَ hücum etmək, أَنْجَبَ yetişdirmək, تَفَهَّمَ dərindən başa düşmək, تَجَاهَلَ qulaqardına vurmaq, اِنْتَظَرَ gözləmək, اِسْتَحْبَرَ xəbər bilmək; soruşmaq.

6. Keçmiş zamanın məlum və məchul növlərində şifahi şəkildə təsrif və tərcümə edin:

قَدَّمَ təqdim etmək, كَاتَبَ (kimə isə) yazmaq, أَرْسَلَ göndərmək, اِعْتَبَرَ hesab etmək, اِسْتَحْسَنَ bəyənmək.

7. Məchul növdə yazılı şəkildə təsrif edib hərəkələyin:

طَالَعَ oxumaq; mütaləə etmək, اِسْتَلَمَ almaq, اِسْتَفْهَمَ soruşmaq.

8. Ucadan oxuyun, hansı xüsusi ad qrupuna mənsub olduqlarını və necə hallandıqlarını təyin edin:

1) بَدْرٌ Bədr, نِمْرٌ Nimr, خَدِيجَةٌ Xədicə, فِزَّةٌ Fizzə.

2) سَامِرٌ Samir, سَامِرَةٌ Samirə, مَنصُورٌ Mənsur, مَنصُورَةٌ Mənsurə.

3) هَمْدُ اللهِ Həmdulla, عَبْدُ الْقَادِرِ Əbd əl-Qadir, يَدُ اللهِ Yədulla.

4) بَهَاءُ الدِّينِ Bəhə əd-din, شَمْسُ الدِّينِ Şəms əd-din, بَدْرُ الدِّينِ Bədr əd-din.

5) اَلسَّيِّدُ فَاهِمٌ Əs-Seyyidufəhim, رَامُ اللهِ Ramalla.

6) أَبُو بَكْرٍ Əbu Bəkr, أُمُّ دُرْمَانَ Umm-Durman (Omdurman),

اِبْنُ خَلِّكَانَ İbn Xəllikan, بِنْتُ الشَّاطِئِيْ Bint əş-Şati.

9. Ucadan oxuyun və xüsusi adların hansı mənə qrupun mənsub olduqlarını təyin edin:

هُسَيْنٌ Hüseyin, مُرَادٌ Murad, أَبُو طَالِبٍ Əbu Talib, أُمُّ اَلْحَسَنِ Ümm əl-Həsən, اِبْنُ اَلْأَثِيرِ İbn əl-Əsir, اِبْرَاهِيمُ بْنُ اَحْمَدَ İbrahim ibn Əhməd,

جَارُ اَللهِ مَحْمُودُ بْنُ عُمَرَ جَارُ اَللهِ مَحْمُودُ بْنُ عُمَرَ, اَلْخَلِيلُ بْنُ اَحْمَدَ اَلْفَرَاهِيدِيُّ Əl-Xəlil ibn Əhməd əl-Fərahidi,

نَصِيرُ الدِّينِ اَبُو يَحْيَى عَلِيٌّ, اَلرَّمْحَشَرِيُّ Carulla Mahmud ibn Ömər əz-Zəməxşəri,

بُنُ رَيْدِ اَلْمَرَاغِيِّ اَلصَّحَّاكُ Nəsir əd-din Əbu Yəhyə Əli ibn Zeyd əl-Məraği əd-Dəhhak (çoxtülən).

10. Çoxışlənən قَال 'demək' felinin təsrifini yadda saxlayın:

قُلْتُ، قُلْتِ (قُلْتِ)، قَالَ (قَالَتِ)؛ قُلْنَا، قُلْتُمْ (قُلْتُمْ)، قَالُوا (قَالُوا)؛ قُلْنَا، قَالُوا (قَالُوا).

T ə r c ü m ə s i: dedim, dedin, dedi; dedik, dediniz, dedilər; siz
ikiniz dediniz, onlar ikisi dedi.

11. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

(١) كُنْتُ أَكْتُبُ، كُنْتَ تَكْتُبُ (كُنْتَ تَكْتُبُ)، كَانَ يَكْتُبُ (كَانَتْ تَكْتُبُ)؛ كُنَّا نَكْتُبُ، كُنْتُمْ
تَكْتُبُونَ (كُنْتُمْ تَكْتُبُونَ)، كَانُوا يَكْتُبُونَ (كُنَّ يَكْتُبْنَ)؛ كُنَّا نَكْتُبَانِ، كَانَا يَكْتُبَانِ (كَانَتَا تَكْتُبَانِ).
(٢) كُنْتُ مُتَرْجِمًا (مُتَرْجِمَةً)، كُنْتَ مُتَرْجِمًا (كُنْتِ مُتَرْجِمَةً)، كَانَ مُتَرْجِمًا (كَانَتْ مُتَرْجِمَةً)؛
كُنَّا مُتَرْجِمِينَ (مُتَرْجِمَاتٍ)، كُنْتُمْ مُتَرْجِمِينَ (كُنْتُنَّ مُتَرْجِمَاتٍ)، كَانُوا مُتَرْجِمِينَ (كُنَّ مُتَرْجِمَاتٍ)؛ كُنَّا
مُتَرْجِمِينَ (مُتَرْجِمَاتٍ)، كَانَا مُتَرْجِمِينَ (كَانَتَا مُتَرْجِمَاتٍ).

12. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

1) Onlar (müz. və müən.) ikisi məşğul idi(lər). 2) Siz ikiniz
(müz. və müən.) məşğul idiniz. 3) Onlar (müz. və müən.) məşğul
idilər. 4) Siz (müz. və müən.) məşğul idiniz. 5) Biz (müz. və müən.)
məşğul idik. 6) O (müz. və müən.) məşğul idi. 7) Sən (müz. və
müən.) məşğul idin. 8) Mən (müz. və müən.) məşğul idim.

13. كَان felini tərkibi xəbərdə işlətməklə ərəb dilində üç cümlə yazıb
hərəkələyin.

14. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

(١) لست أعرف، لست تعرف (لست تعرفين)، ليس يعرف (ليست تعرف)؛ لست أعرف،
لستم تعرفون (لستن تعرفن).
(٢) لست مترجما (مترجمة)، لست مترجما (لست مترجمة)، ليس مترجما (ليست مترجمة)؛
لست مترجما (مترجمات)، لستم مترجمين (لستن مترجمات)، ليسوا مترجمين (لست مترجمات)؛
لستم مترجمين (مترجمين)، ليسوا مترجمين (ليستا مترجمين).

15. كُنْتُ سۆزүнə بـ qoşmaqla yuxarıdakı (14-cü maddə) cümlələri deyın.

16. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

'Mən məşğul deyiləm', 'sən məşğul deyilsən' və s.

17. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

جميل الطالع / الجميل الطالع / جميلة الطالع
جميلا الطالع / الجميلا الطالع / جميلا الطالع / الجميلا الطالع

جميلو الطالع / الجميلو الطالع / جميلات الطالع / الجميلات الطالع

18. Yuxarıdakı (17-ci maddə) söz birləşmələrini şifahi şəkildə hallandırın.

19. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edib qeyri-müəyyənlikdə və müəyyənlikdə deyin:

Çoxsaylı, çoxmillətli, əli qoynunda (laqeyd).

20. Ərəb dilinə yazılı şəkildə qeyri-müəyyənlikdə tərcümə edib hərəkələyin:

Müxtəlif ölkələrdə, çoxuşaqlı analar, çoxmillətli dövlətlər, bərabərhüquqlu xalqlar.

21. Sifət + isim izafət birləşmələrindən istifadə etməklə ərəb dilində dörd cümlə yazıb hərəkələyin.

22. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

(١) لقد لقي الكتاب استحسان القراء أنه كتب من قبل أديب ذي قريحة انشائية. (٢) لقد قدمت الأطروحة للدفاع إذ أنها قد لقيت استحسان الاخصائيين. (٣) ما رأيك في الكتاب المذكور؟ / لا رأي لي فيه لأنني ما قرأته بعد. (٤) لماذا لا تترجم المقالة؟ - لأنني لا أعرف عددا من كلماتها.

23. Ərəb dilində iki səbəb budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlə yazıb hərəkələyin.

24. Birinci oxu mətnini yazılı şəkildə tərcümə edin və ucadan oxuyun.

25. Ucadan oxuyun və ərəb dilində cavab verin:

(١) هل قرأت كتاب "كليلة ودمنة" وبأية لغة؟

(٢) ما هو رأيك فيه؟

(٣) هل تعرف اسم الذي ترجمه من الفهلوية الى العربية؟

(٤) من هو أبو محمد عبد الله بن المقفع؟

(٥) ماذا تعرف عن مؤلفاته الأصلية؟

(٦) هل نقل "كليلة ودمنة" الى الأذربايجانية؟

26. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

Bu yaxınlarda Azərbaycan dilində çox maraqlı bir kitab oxudum. Adı «Kəlilə və Dimnə» idi. Fars dilindən tərcümə olunmuşdur. Əsər vaxtilə pəhləvi dilindən ərəb dilinə tərcümə edilmiş, zaman keçdikcə dünyanın əksər dillərinə çevrilmişdir.

Həmin kitab böyük maraqla oxunur. Şübhə yoxdur ki, yaxın gələcəkdə onu ərəb dilində də mütaliə edəcəyəm.

27. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Həqiqətən, «Kəlilə və Dimnə» oxucuların məhəbbətini qazanmışdır. Heç də təsadüfi deyildir ki, o ən oxunaqlı kitablardan biri hesab olunur. Onu pəhləvi dilindən ərəb dilinə tərcümə edən Əbu Məhəmməd Abdulla ibn əl-Müqəffa mənşə etibarilə fars idi. Lakin ərəb ədibləri onun ərəbcəsini çox bəyənmişlər. Əsər tərcüməçinin adını bütün dünyada məşhur etmişdir. Tərcüməçinin bir sıra orijinal əsərləri də vardır. Ola bilsin biz yaxın gələcəkdə onu ərəb dilində də oxuyacağıq.

28. İkinci oxu mətnini ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin.

29. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

- Bağışla, qardaşım, Siz ərəb dilini bilirsinizmi?

- Hələlik az (şey) bilirəm. Səni nə düşündürür (ağlını nə məşğul edir?)?

- Bu mətndə bir ərəb sözüne rast gəlmişəm, mənasını başa düşmürəm.

- O hansı sözdür?

- Buyurun, onu oxuyuram; 'zülqərneyn'. Mənası nədir?

- 'Zü'nün mənası 'sahib olan', 'malik olan'dır, 'qərn'in bir mənası 'əsr', digər mənası 'buynuz'dur. Beləliklə, zülqərneyn 'iki buynuzu olan'dır.

- Bu sözə harada rast gəldin?

- «Kəlilə və Dimnə»yə aid şərhlərin birində.

30. Hər iki oxu mətninin məzmunu ətrafında ərəbcə danışın.

31. Hər iki oxu mətninin məzmunu əsasında ərəb dilində 14-16 sətirlik inşə yazıb hərəkələyin.

32. Ərəbcələrini deyin:

Yoxsulluq (ehtiyac), məhrumiyyət, ikiüzlülük, yaltaqlıq, müzakirə, (haradasa) qalma, əsərlər, parçalar (iqtibaslar), müşayiət etmək, görmək, sərf etmək, sövq etmək, dissertasiya, rəqəmlər, dəyişmə, təkmilləşdirmə, ola bilsin, uğursuz, səfər etmək.

33. Yazılı şəkildə tərcümə edin:

"رعموا ان ثعلبا أتى أجمهً فيها طبل معلق على شجرة. وكلما هبت الريح على فُضبان تلك الشجرة حركتها. فضربت الطبل. فسمع له صوت عظيم. فتوجه الثعلب نحوه لأجل ما سمع من عظم صوته. فلما أتاه وجده ضخما. فأيقن في نفسه بكثرة الشحم واللحم. فأعالجه حتى شقه. فلما رآه أجوف لا شيء فيه قال: لا أدري لعل أفضل الاشياء أجهزها صوتا واعظمها جثة".
(من كتاب "كلىة ودمنة")

Lüğət

رَعَمَ (u) demək, iddia etmək	رَيْحَ (أَرِيَاخَ) külək
ضَرَبَ (i) vurmaq	صَوْتٌ (أَصَوَاتٌ) səs
دَرَى (يَدْرِي) bilmək	طَبْلٌ (طُبُولٌ) təbil
شَقَّ (يَشُقُّ) yırtmaq; (yol) açmaq	فَضِيْبٌ (فُضْبَانٌ) budaq
هَبَّ (يَهْبُ) əsmək (külək)	مُعَلَّقٌ asılmış
وَجَدَ (يَجِدُ) tapmaq	أَجُوفٌ boş
حَرَكَ (يَحْرِكُ) tərpətmək, hərəkətə gətirmək	نَحْوُ... ... tərəf
عَالَجَ (يَعَالِجُ) (nəyinsə üstündə) əlləşmək	لَأَجْلِ... ... üçün, ... görə
أَيَّقَنَ əmin olmaq	حَتَّى ta ki
تَوَجَّهَ yönəlmək	كُلَّمَا hər dəfə (ki)
أَجْمَهٌ meşə	فِي نَفْسِهِ ürəyində
شَجْرَةٌ ağac	عِظْمُ الصَّوْتِ səsin yoğunluğu, gurluğu
شَحْمٌ (شُحُومٌ) piy	أَفْشَلُ الْأَشْيَاءِ şeylərin ən zayı, ən faydasız (bivec) şey
لَحْمٌ (لُحُومٌ) ət	أَجْهَرُهَا صَوْتًا ...səsi yoğun
تَعَلَّبَ (تَعَالِبٌ) tülkü	وَأَعْظَمُهَا جُثَّةٌ ...bədəni böyük (olan)

34. Əzbər öyrənin:

(١) إِنَّ الْكَلَامَ إِذَا صَدَرَ عَنِ الْقَلْبِ وَقَعَ فِي الْقَلْبِ.

Ürəkdən gələn söz ürəyə xoş gələr. (Atalar sözü)

(٢) وَإِذَا خَامَرَ الْهَوَى قَلْبَ شَابٍ

فَعَلَيْهِ لِكُلِّ عَيْنٍ دَلِيلٌ

Aşıqın ürəyinə eşq düşəndə hər göz bunu aydın görər.

(Əl-Mütənəbbi)

35. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

- كانت الساعة حوالي الواحدة بعد منتصف الليل لما دخل الطبيب على مريض.

فقال المريض بأسف - قد أزعجتك، يا دكتور، بالحضور في مثل هذه الساعة...

هون عليك! فقد كان عندي مريض على مقربة من بيتك. ومن ثم قلت لنفسي: في إكماني

ضرب عصفورين بحجر واحد!

Lügət

أَزَعَجَ	incitmək; narahat etmək	مُنْتَصَفٌ	yarı
حُضُورٌ	gəlmə	بِأَسْفٍ	təəssüflə
حَجْرٌ (أَحْجَارٌ)	daş	عَلَى مَقْرَبَةٍ مِنْ...	...yaxınlığında
عُصْفُورٌ (عَصَافِيرُ)	(kiçik) quş	هَوْنٌ عَلَيْكَ!	narahat olma!;eyb etməz!
لَيْلٌ (لَيَالٍ، أَلَلْيَالِي)	gecə		

SƏKKİZİNCİ DƏRS

Mətn I

لا يوجد أدنى شك في أنكم قد طالعتكم كتاب "الف ليلة وليلة" مطالعة الحريص وتمتعتم بما فيه من حكايات تستذكر. كما لا يراودنا الشك في انكم تتمسكون برأي الذين يعتبرون هذه القصص الألف والواحدة من أروع نموذج للادب الشعبي عند العرب خلف في الادب العالمي أثرا لا يندثر. ربما تشاطرون البعض رأيهم في ان الكتاب المذكور "... من تراث الانسانية الخالد الى جانب الملاحم الاغريقية والفارسية ومؤلفات دانتي وشكسبير وسرفانتس وغيرهم^١."

^١ محمود طرشونة. "مائة ليلة وليلة". ليبيا - تونس. ١٩٧٩، ص. ٦.

هذا ويرجع الباحثون أصل مجموعة الحكايات هذه الى كتاب "هزار أفسانه" الفارسي المترجم الى العربية في القرن التاسع. وعلى مر الزمن أخذ العرب يردفون به قصصا اخرى تتفرد بسمتها العربية البحتة حيث أصبح في نهاية الامر يسمى بـ"ألف ليلة وليلة". وفيما يتعلق بأقدم مخطوطات هذا الكتاب المعرب فيفرعها علم الادب الى "البغدادية" (القرن العاشر) و"المصرية" (القرن الثالث عشر). ولكل منها طبعا سمات تتفرد بها. وقد يكون من الطريف الذكر ان العرب ما أقدموا على إصدار هذه المخطوطات قرونا وقرونا خوفا من ان الذين يقدم على قراءتها ستدركه إدراكا حتميا مصيبة ما حتى نهاية السنة التي أخذ فيها يطالعها... فليس إذن بصدفة ان اول طبعة للكتاب المذكور ظهرت الى عالم النور بالعربية... في الهند (١٨١٤ . ١٨١٨). اما حتى ذلك الحين فابتداء من القرن العاشر تقريبا شرع العرب يتنافسون في نقل الحكايات الألف والواحدة نقلا شفاهيا من جيل الى جيل. (هذا وقد يكون في محله الإشارة الى ان كتابا شعبيا آخر عنوانه "مائة ليلة وليلة" أدركه نصيب متشابه: بقي مدة طويلة غير مطبوع خوفا من ان الذي يتجاسر على مطالعته سيتعرض أبناؤه وبناته لداء... القرع. وفيما يتعلق بالتشابه القائم بين الكتابين المذكورين فلا أدنى شك فيه بحيث ان القارئ يمكنه اعتبار الثاني متمما للاول).

وفي الختام نعرب عن ثقة لا تتزعزع بانكم سوف تتمتعون بحكايات "ألف ليلة وليلة" بشكل خاص حين تأخذون في مطالعتها بالعربية إذ ان قراءة الاصل لها متع لا مقارنة معها. كما يراودنا الامل ان بعضكم يتجاسر على ترجمتها ترجمة أدبية من العربية مباشرة (اما ترجمتها الأذربايجانية الحالية فحققوها من الروسية).

Lügət

qalmaq	بَقِيَ (يَبْقَى)	dərək etmək;	أَدْرَكَ (يُدْرِكُ)
həyata keçirmək;	حَقَّقَ (يُحَقِّقُ)	yaxalamaq (bəla)	
etmək		qaytarmaq; aid	أَرْجَعَ (يُرْجِعُ) إِلَى
bölmək	فَرَّعَ (يُفَرِّعُ)	etmək	
çulğalamaq,	رَاوَدَ (يُرَاوِدُ)	artırmaq, əlavə	أَزْدَفَ (يُزْدِفُ) بِـ
bürümək, əhatə etmək		etmək	
(kiminləsə nəyi	شَاطَّرَ (يُشَاطِّرُ)	ifadə etmək	أَعْرَبَ (يُعْرِبُ) عَنْ
isə) bölmək; (fikrə) şərik olmaq		mümkün olmaq	أَمَكَّنَ (يُمَكِّنُ)
		məruz qalmaq	تَعَرَّضَ (يَتَعَرَّضُ) لـ

تَعَلَّقَ (يَتَعَلَّقُ) بِـ	bağlı olmaq; əlaqədar olmaq
تَمَتَّعَ (يَتَمَتَّعُ) بِـ	həzz almaq; ləzzət almaq
تَمَسَّكَ (يَتَمَسَّكُ) بِـ	tərəfdar olmaq (придерживаться)
تَجَاسَرَ (يَتَجَاسَرُ) عَلَى	cəsarət etmək, cürət etmək
إِنْدَرَّ (يُنْدِرُ)	silinmək, pozulmaq; yox olmaq
أَفْرَدَ (يُفْرِدُ) بِـ	fərqlənmək
أَعْتَبَرَ (يُعْتَبِرُ)	hesab etmək
اسْتَدْرَكَ (يَسْتَدْرِكُ)	yadda saxlamaq
تَرَعَّرَعَ (يَتَرَعَّرَعُ)	titrətmək; sarsıdılmaq
يُسَمَّى	adlanır
تَقَى بِـ	inam
سِمَةً	(səciyyəvi) cəhət
مُقَارَنَةً	müqayisə
إِذْرَاكَ	dərk etmə, yaxalama (bəla)
تَشَابُهٌ	bir-birinə bənzəmə; bənzəyiş, oxşarlıq
إِعْتَبَارٌ	hesab etmə, sayma
قَرَعٌ	daz
طَبَعَاتٌ (طَبَعَاتُ)	çap, nəşr
جِيلٌ (أُجْيَانٌ)	nəsil

قِصَّةٌ (قِصَصٌ)	hekayə, nağıl
مُتَعَةٌ (مَتَعٌ)	zövq, ləzzət
مُلْحَمَةٌ (مَلْحِمٌ)	qəhrəmanlıq dastanı, qəhrəmannamə
نَمُودَجٌ (نَمَادِجٌ)	nümunə
بَحْتٌ	sırf
إِعْرِيقِيٌّ	yunan (sif.)
حَتْمِيٌّ	qaçılmaz; (mütləq) olacaq, labüd
خَالِدٌ	əbədi; ölməz
رَائِعٌ	çox gözəl
مُتَمِّمٌ	tamamlayan
مُعَرَّبٌ	ərəb dilinə tərcümə edilmiş; ərəbləşdirilmiş
مُنْتَشَابَةٌ	bir-birinə bənzəyən
خَوْفًا مِنْ	qorxu üzündən
لَا أَذْنَى شَكٍّ	zərrə qədər şəkk yoxdur
فِيمَا يَتَعَلَّقُ بِـ	...gəlincə (в том, что касается)
قَدْ يَكُونُ مِنَ الطَّرِيفِ	maraqlı olardı
" هَزَارٌ أَفْسَانُهُ "	[hezar əfsanə] «Min nağıl»

Metn II

- مساء الخير، ايتها البنات. أراكن مستعجلات. فإلى اين تسعجن، يا ترى؟
- مساء النور، يا جميلة. منذ صباح اليوم أخذوا يعرضون في نادينا فلما عنوانه "علي بابا والاربعون حراميا". وبعد شيء من الوقت تبدأ حفلته المسائية. لنذهب معا.
- أشكركن شكرا جزيلا على الدعوة. غير انني لي شغل آخر. أهذا فلم روائي طويل أو فلم كارتوني قصير؟ في نادينا يعرضون عادة افلاما تسجيلية...
- هذا صحيح كل الصحة. اننا فوجئنا ايضا بعرضه عندنا. وعلى ما بلغنا هذا فلم روائي طويل.
- أيجب الظن ان الفلم أنتجه العرب؟ أليس كذلك؟
- لسنا على علم بالمسألة. الشيء الوحيد الذي نعرفه بالضبط هو ان موضوعه يرجع الى حكايات كتاب "ألف ليلة وليلة".
- على ما أذكر قد أتى هذا الكتاب السحري اساسا لانتاج عدة افلام، منها "حرامي بغداد" و"سفرات السندباد البحري السبع" وغيرهما.
- بل اكثر من ذلك. إنه قد أنجب عددا يذكر من النتاجات الفنية الاخرى بما فيها مسرحيات وتمثيلات وروايات...
- وكذلك قطع موسيقية. منها مثلا "شهرزاد" لريمسكي كورساكوف العظيم.
- أو باليه "الف ليلة وليلة" لملحننا الراحل فكرت اميروف.
- منذ امد ليس ببعيد شاهد اخي الاصغر تمثيلية "المصباح السحري لعلاء الدين" التي يعرضونها في مسرح العرائس بباكو. إنه معجب بها للغاية.
- لا داعية هناك للتعجب اذ ان قصص "الف ليلة وليلة" تعجب الجميع على اختلاف أعمارهم.
- كتبت لـ"الف ليلة وليلة" حياة خالدة! ومن دواعي الاسف ان رجال الفنون الجميلة عندنا ما أبدعوا على اساس هذه الحكايات السحرية شيئا يذكر.
- ما عدا الباليه المذكور. غير ان الموضوعات المأخوذة من حياة العرب عامة قد استلهم منها عدد غير قليل من نوابغنا لإبداع نتاجات فنية يفخر بها.
- أحسنت، يا جميلة. وانا أشاطرك الرأي. حسنا هنا الذكر ان قصة "المجنون وليلى" (او "قيس وليلى") العربية الاصل وحدها قد ألهمت ثلاثة من أقطاب الفنون الجميلة عندنا لإبداعات كتب

لها عمر خالد.

- ومن هم هؤلاء الاقطاب الثلاثة، يا ترى؟

- اني أقصد بهم نظامي وفضولي - صاحبي قصيديتي "ليلي ومجنون". وعزير حاجي

بيكوف صاحب أوبرا "ليلي ومجنون".

- تجدر هناك الذكر كذلك سمفونيا "ليلي ومجنون" للملحن الراحل قارا قارايف.

- أحسنت، يا رفيقة. اما الآن فلنذهب الى النادي وإلا تأخرنا عن بداية الحفلة المسائية.

Lügət

ذَكَرَ (u) qeyd etmək; xatırlamaq	إِسْتَعْجَلَ (يَسْتَعْجِلُ) tələsmək
شَكَرَ (u) təşəkkür etmək	إِسْتَلْهَمَ (يَسْتَلْهِمُ) مِنْ ilham almaq
عَرَضَ (i) nümayiş etdirmək	عَرَضَ nümayiş etdirmə
قَصَدَ بِـ (i) nəzərdə tutmaq	عَيْشَ yaşama; yaşayış
كُتِبَ (يُكْتَبُ) لـ qismətində olmaq (суждено)	إِبْدَاعَ yaratma; yaradıcılıq
أَرَى görürəm	إِبْدَاعَاتُ bədii əsərlər
فَاجَأَ (يُفَاجِئُ) (kimin üçünsə) gözlənilməz olmaq	إِنْتِاجَ istehsal etmə; istehsal
أَبْدَعَ (يُبْدِعُ) yaratmaq	بَحْرِيَّ (بَحْرِيَّةً) dənizçi
أَعْجَبَ (يُعْجِبُ) heyran etmək; xoşuna gəlmək	حَرَامِيَّ (حَرَامِيَّةً) oğru; quldur
أَلْهَمَ (يُلْهِمُ) ilham vermək; ilhamlandırma	سَفْرَةَ (سَفَرَاتُ) səfər; səyahət
أَنْتَجَ (يُنْتِجُ) istehsal etmək	تَمَثِيلِيَّةً tamaşa
تَأَخَّرَ (يَتَأَخَّرُ) عَنْ gecikmək	مَسْرُحِيَّةً pyes
تَقَرَّجَ (يَتَقَرَّجُ) عَلَى tamaşa etmək	بَالِيَّةً balet
إِفْتَنَحَرَ (يُفْتَنِحِرُ) iftixar etmək	مِصْبَاحَ (مِصَابِيحُ) lampa
	دَاعِيَةً (دَوَاعٍ / الدَّوَاعِي) səbəb

شُغْلٌ (أشغالٌ) iş	حَفْلَةٌ مَسَائِيَّةٌ axşam seansı
قَصِيدَةٌ (قَصَائِدُ) şeir; poema qəsidə	فَلْمٌ (أَفْلَامٌ) تَسْجِيلِيٌّ sənədli film
قُطْبٌ (أَقْطَابٌ) qütb; görkəmli şəxsiyyət; sütun	فَلْمٌ طَوِيلٌ tammetrajlı film
قِطْعَةٌ (قِطَعٌ) parça, hissə	فَلْمٌ قَصِيرٌ qısаметrajlı film
جَزِيلٌ bol, çox	فَلْمٌ كَارْتُونِيٌّ multiplikasiya (cizgi) filmi
رَاحِلٌ mərhum	فُنُونٌ جَمِيلَةٌ incəsənət (<i>hər fən</i> : gözəl sənətlər)
مَأْخُودٌ götürülmüş	عَلَى اِخْتِلَافِ أَعْمَارِهِمْ yaş fərqlərinə baxmayaraq
مُعْجَبٌ بِـ heyran olmuş	صَحِيحٌ كُلُّ الصِّحَّةِ tamamilə doğrudur
مُسْتَعْجِلٌ tələsən	أَحْسَنْتُ! / أَحْسَنْتِ! əhsən! afərin!
وَحِيدٌ yeganə	لِنَذْهَبْ مَعًا! gəlin birgə gedək!
غَيْرٌ أَنَّ lakin	حَسْبُنَا اَلذِّكْرُ أَنَّ təkcə onu qeyd etmək bizim üçün bəsdir ki
وَخَدَهُ təkcə	يَجِبُ اَلظَّنُّ أَنَّ güman edilməlidir ki
بِاَلصَّنْبِ düz, dəqiq şəkildə	
مَا عَدَا başqa, savayı	
وَإِلَّا yoxsa, əks təqdirdə	

LEKSİK – QRAMMATİK İZAHAT

1. DÜZƏLTMƏ MƏSDƏRLƏR

Birinci babdan fərqli olaraq düzəltmə babların hər birinin özünəməxsus sabit (qiyasi) modeli vardır. Bunlar aşağıdakılardan ibarətdir:

Üçsamitli fellərin məsdərləri

II bab: تَفَعَّلٌ (fərqləndirici əlaməti: əvvəlində ت, II kök samitin -dən sonra ي -). Məsələn:

شَكَّلَ təşkil etmək → تَشَكَّلَ təşkil etmə; təşkil

III bab: مُفَاعَلَةٌ (fərqləndirici əlaməti: əvvəldə م , sonunda ة .

Məsələn:

نَاضَلَ mübarizə etmək → مُنَاضَلَةٌ mübarizə etmə; mübarizə

Azərbaycan dilində işlənən ərəb sözlərində bu qəbil məsdərlər müfailə şəklini almışdır (məs.: 'mübarizə', 'mühakimə', 'münaqişə' və s.)

Üçüncü bab məsdərin nisbətən az işlənən modeli də vardır:

فِعَالٌ (fərqləndirici əlaməti: II kök samitindən sonra ا). Məsələn:

نَاضَلَ → نِضَالٌ mübarizə aparma; mübarizə

IV bab: اِفْعَالٌ (fərqləndirici əlaməti: əvvəldə ا → اِ çevrilməsi, II

kök samitindən sonra ا). Məsələn:

أَمَكَّنَ mümkün olmaq → اِمْكَانٌ mümkün olma; imkan

V bab: تَفَعُّلٌ (fərqləndirici əlaməti: II kök samitindən sonra ە → u çevrilməsi). Məsələn:

تَشَكَّرَ təşəkkür etmək → تَشَكُّرٌ təşəkkür etmə; təşəkkür

VI bab: تَفَاعُلٌ (fərqləndirici əlaməti: II kök samitindən sonra ە→u çevrilməsi). Məsələn:

تَنَاسَبَ mütənasib olmaq → تَنَاسُبٌ mütənasib olma

VII bab: اِنْفِعَالٌ (fərqləndirici əlaməti: ف → فِ çevrilməsi və II kök samitindən sonra ا). Məsələn:

اِنْقَلَبَ çevrilmək → اِنْقِلَابٌ çevrilmə; çevriliş

VIII bab: اِفْتِعَالٌ (fərqləndirici əlaməti: ت → تِ çevrilməsi, II kök samitindən sonra ا). Məsələn:

اِشْتَرَكَ iştirak etmək → اِشْتِرَاكٌ iştirak etmə; iştirak

Birinci kök samitinin xüsusiyyəti ilə əlaqədar fonetik dəyişikliklər burada da öz qüvvəsində qalır. Məsələn:

إِضْطَلَحَ şərtləşmək → إِضْطَلَحَ şərtləşmə; istilah

إِزْدَهَرَ çiçəklənmək → إِزْدَهَرَ çiçəklənmə

IX bab: إِفْعَالٌ (fərqləndirici əlaməti: II kök samitindən sonra ə→i çevrilməsi, ikiləşmiş III kök samitinin I ilə bir-birindən aralanması). Məsələn:

إِخْمَرَ qızarmaq → إِخْمَرَ qızarma

X bab; إِشْفَعَالٌ (fərqləndirici əlaməti: ت → ِ çevrilməsi, II kök samitindən sonra ا). Məsələn:

إِسْتَهْلَكَ istehlak etmək → إِسْتَهْلَكَ istehlak etmə; istehlak

Dörsamitli fellərin II bab məsdərləri تَفَعَّلٌ modeli üzrə düzəlidir.

Məsələn:

تَدَبَّبَ titrəmək → تَدَبَّبَ titrəmə; titrəyiş

Üçsamitli fellərin dördüncü babını çıxmaqla bütün düzəltmə babların həmzəsi birləşdiricidir.

2. DÜZƏLTMƏ BAB FELLƏRİN İNDİKİ-GƏLƏCƏK ZAMANI

Birinci babla əlaqədar öyrəndiyimiz indiki-gələcək zaman preformativləri və şəxs sonluqları eyni ilə düzəltmə babların indiki-gələcək zamanına də aiddir. Aralarındakı fərq üçsamitli fellərdə I və II kök samitinin qəbul etdiyi qısa saitdə özünü göstərir. Bu baxımdan üçsamitli fellərin II – VIII və X babda təsərif növləri aşağıdakı kimi qruplaşdırılır:

Birinci qrup: (II – IV bablar); preformativ [u], II kök samiti [i] qəbul edir. Məsələn:

II قَدَّمَ təqdim etmək → يُقَدِّمُ təqdim edir / edər.

III سَافَرَ səfər etmək → يُسَافِرُ səfər edir / edər

IV أَنْتَجَ istehsal etmək → يُنتِجُ istehsal edir / edər

İkinci qrup: (V və VI bablar): preformativlər və ikinci kök samiti [ə] qəbul edir. Məsələn:

V نَعَرَضَ məruz qalmaq → يَنْعَرِضُ məruz qalır / qalar

VI تَجَاسَرَ cəsəret etmək → يَتَجَاسَرُ cəsəret edir / edər

Üçüncü qrup: (VII – VIII və X bablar): preformativlər [ə], II kök samiti [i] qəbul edir. Məsələn:

VII اِنْفَرَدَ fərqlənmək → يَنْفَرِدُ fərqlənir / fərqlənər

VIII اِفْتَخَرَ fəxr etmək → يَفْتَخِرُ fəxr edir / edər

X اِسْتَدْرَكَ yadda saxlamaq → يَسْتَدْرِكُ yadda saxlayır / saxlayar

(IX bab fellərin indiki-gələcək zamanı haqqında gələcəkdə məlumat veriləcəkdir).

Dördsamitli fellərin çoxişlənən II babının indiki-gələcək zamanında preformativlər və III kök samiti müvafiq surətdə [ə] → [ə] qəbul edir. Məsələn:

II تَرَعَزَ titrəmək → يَتَرَعِزُ titrəyir / titrəyər

Düzəltmə bab fellərin indiki-gələcək zamanda təsrifini hər qrupdan gətirilən bir nümunə ilə göstərək:

Üçsamitli fellərin təsrifi

II قَدَّمَ → يُقَدِّمُ təqdim etmək

أَقَدَّمَ، نُقَدِّمُ (نُقَدِّمِينَ)، يُقَدِّمُ (نُقَدِّمُ)؛ نُقَدِّمُ، نُقَدِّمُونَ (نُقَدِّمُونَ)، يُقَدِّمُونَ (يُقَدِّمُونَ)؛ نُقَدِّمَانِ، يُقَدِّمَانِ (يُقَدِّمَانِ).

V نَعَرَضَ → يَنْعَرِضُ məruz qalmaq

أَنْعَرِضُ، نَنْعَرِضُ (نَنْعَرِضِينَ)، يَنْعَرِضُ (نَنْعَرِضُونَ)؛ نَنْعَرِضُ، نَنْعَرِضُونَ (نَنْعَرِضُونَ)، يَنْعَرِضُونَ (يَنْعَرِضُونَ)؛ نَنْعَرِضَانِ، يَنْعَرِضَانِ (يَنْعَرِضَانِ).

VII اِنْفَرَدُ → يَنْفَرُدُ fərqlənmək

أَنْفَرُدُ، تَنْفَرِدُ (تَنْفَرِدِينَ)، يَنْفَرِدُ (تَنْفَرِدُونَ)؛ نَنْفَرُدُ، تَنْفَرِدُونَ (تَنْفَرِدُونَ)، يَنْفَرِدُونَ (يَنْفَرِدُونَ)؛ تَنْفَرِدَانِ، يَنْفَرِدَانِ (تَنْفَرِدَانِ).

II تَزَعَزَعُ → يَتَزَعَزَعُ titrəmək

أَتَزَعَزَعُ، تَتَزَعَزَعُ (تَتَزَعَزَعِينَ)، يَتَزَعَزَعُ (تَتَزَعَزَعُونَ)؛ نَتَزَعَزَعُ، تَتَزَعَزَعُونَ (تَتَزَعَزَعُونَ)، يَتَزَعَزَعُونَ (يَتَزَعَزَعُونَ)؛ تَتَزَعَزَعَانِ، يَتَزَعَزَعَانِ (تَتَزَعَزَعَانِ).

3. BAŞLANGIÇ BİLDİRƏN KÖMƏKÇİ FELLƏR

Ərəb dilində tam bir qrup fellər vardır ki, bunlar əsas fellə bir tərkibdə işlədildikdə öz əsl mənalarından az-çox təcrid edilərək əsas fellə ifadə olunan hərəkətin başladığını bildirir. Həm də tərkibi xəbər təşkil edən tərəflərin birincisi (köməkçi fel) keçmiş zamanda, ikincisi (əsas fel) indiki-gələcək zamanda olub şəxs baxımından bir-biri ilə uzlaşır. Məsələn:

أَخَذْتُ أَكْتُبُ، أَخَذْتُ تَكْتُبُ (أَخَذْتُ تَكْتُبِينَ)، أَخَذَ يَكْتُبُ (أَخَذْتُ تَكْتُبُونَ)؛ أَخَذْنَا نَكْتُبُ، أَخَذْتُمْ تَكْتُبُونَ (أَخَذْتُمْ تَكْتُبِينَ)، أَخَذُوا يَكْتُبُونَ (أَخَذْنَا يَكْتُبُونَ)؛ أَخَذْنَا تَكْتُبَانِ (أَخَذْنَا تَكْتُبَانِ).

T ə r c ü m ə s i: 'yazmağa başladım' (*hərfən*: başladım yazıram), 'yazmağa başladın' (*hərfən*: başladın yazırsan) və s.

Kəmiyyət uzlaşmasında nəzərə alınmalıdır ki, mübtədadan əvvəl gələn köməkçi fel daim təkdə olduğu halda, mübtədadan sonrakı fel onunla məlum qaydalar üzrə uzlaşır. Məsələn:

أَخَذْتُ الطَّالِبَاتِ تَكْتُبَانِ İki talibə yazmağa başladı.

أَخَذْتُ الطَّالِبَاتِ يَكْتُبِينَ Talibələr yazmağa başladılar.

'Başlangıç' bildirən fellər məsdərlə də işlədilir. Məsələn:

أَخَذَ فِي الْقِرَاءَةِ O oxumağa başladı.

Başlamaq bildirmək üçün işlədilən köməkçi fellərdən altısını öyrənək: .بَدَأَ، أَخَذَ، شَرَعَ، جَعَلَ، طَفِقَ، اِبْتَدَأَ

4. MİQDAR SAYLARININ ƏLAVƏ KİMİ İŞLƏDİLMƏSİ

Öyrəndiyimiz kimi, 1 və 2 sayını çıxmaq şərti ilə miqdar sayları bir qayda olaraq isimlərdən əvvəl gəlir, onları yiyəlik hal (3-10, 100 və daha artıq), ya da təsirlik hal (11-99) vasitəsilə idarə edir.

Miqdar saylarının bəzi başqa xüsusi işlədilmə yolları da vardır ki, bunlar aşağıdakılardan ibarətdir:

Miqdar sayları tək-cə isimlərdən əvvəl deyil, sonra da işləne bilər. Aid olduğu isimdən sonra gələn miqdar sayı 'əlavə' xüsusiyyətini kəsb edərək, təyinlənən isimlə hal, müəyyənlik və qeyri-müəyyənlikdə uzlaşır. Lakin tərəflər burada da əks cinsdə olur, həm də miqdar saylarının əsas işlədilmə üsulundan fərqli olaraq 11-99, 100 və daha artıq sayla əlaqədar isim tək-cə deyil, cəmdə işlənir. Müqayisə edək:

Ə s a s ü s u l

سَبْعُ سَنَوَاتٍ

yeddi il

ثَمَانِيَةُ جُنُودٍ

səkkiz əsgər

Ə l a v ə

سَبْعُ سَنَوَاتٍ

(naməlum) yeddi il

جُنُودٌ ثَمَانِيَةٌ

(naməlum) səkkiz əsgər

الْجُنُودُ الثَّمَانِيَةُ

(məlum) səkkiz əsgər

11 – 99 mürəkkəb saylarında müvafiq sıra saylarında olduğu kimi, yalnız təkliklər artikl qəbul edə bilər. Məsələn:

Ə s a s ü s u l

أَرْبَعُ عَشْرَةَ دَوْلَةً

14 dövlət

Ə l a v ə

دَوْلٌ أَرْبَعُ عَشْرَةَ

(naməlum) 14 dövlət

الدُّوْلُ الْأَرْبَعُ عَشْرَةَ

(məlum) 14 dövlət

Mürəkkəb miqdar saylarının digər növlərində sayların hamısı artikl qəbul edə bilər. Məsələn:

Ə s a s ü s u l : 24 dövlət - أَرْبَعٌ وَعِشْرُونَ دَوْلَةً

124 dövlət - مِئَةٌ وَأَرْبَعٌ وَعِشْرُونَ دَوْلَةً

Ə l a v ə (artikli olduqda): (məlum) 24 dövlət – أَلْدَوْلُ الْأَرْبَعِ وَالْعِشْرُونَ

(məlum) 124 dövlət أَلْدَوْلُ الْمِئَةِ وَالْأَرْبَعِ وَالْعِشْرُونَ

Digər uzlaşan təyini söz birləşmələrində olduğu kimi, bu növ birləşmələr də sifət və işarə əvəzliyi ilə təyin edilə bilər. Məsələn:

أَلْعَجَائِبُ السَّبْعِ الْمَشْهُورَةُ məşhur yeddi möcüzə

هَذِهِ الْعَجَائِبُ السَّبْعِ الْمَشْهُورَةُ bu məşhur yeddi möcüzə

Haqqında danışdığımız birləşmələr distant vəziyyətdə də işlədilə bilər. Məsələn:

عَجَائِبُ الدُّنْيَا الْقَدِيمَةِ السَّبْعِ qədim dünyanın yeddi möcüzəsi

عَجَائِبُهَا السَّبْعِ الْمَشْهُورَةُ (onun) məşhur yeddi möcüzəsi

Miqdar sayları sayılan isimdən əvvəl gəldikdə də artikl qəbul edə bilər ki, bu da həmin say haqqında irəlicədən danışılıb – danışılmamasından, oxucuya və ya dinləyiciyə bəlli olub – olmamasından asılıdır. Məsələn:

Naməlum

Məlum

ثَلَاثُونَ سَنَةً

حَرْبُ الثَّلَاثِينَ سَنَةً

30 il

30 illik müharibə

مِائَةٌ عَامٍ

حَرْبُ الْمِائَةِ عَامٍ

100 il

100 illik müharibə

Göründüyü kimi, miqdar sayları artikl qəbul etməsinə və hallanmasına baxmayaraq, öz əvvəlki idarəetmə xüsusiyyətlərini (təsirlik hal – birinci misalda, yiyəlik hal – ikinci misalda) saxlamışdır.

3 – 10 göstərilən qrup miqdar saylardan nisbətən fərqlənir: burada sayılan isim həm cəmdə yiyəlikdə, həm də cəmdə təsirlikdə olur. Məsələn:

الأَرْبَعَةُ طَلَبَةٌ (məlum) dörd tələbə

السَّنْعُ سَنَوَاتٍ (məlum) yeddi il

Hallanma zamanı yalnız birinci tərəf dəyişir. Məsələn:

خِلَالِ السَّنْعِ سَنَوَاتٍ (məlum) yeddi il ərzində

5. SƏRBƏST TAMAMLIQ

Bir sıra dillərdə, o cümlədən rus dilində tərz-i-hərəkət bəzən feli xəbərlə eyni kökdən ibarət olan isim vasitəsilə ifadə edilir. Məsələn: *ходуном ходить, сидмя сидеть, кушмя кушетъ, пить запоем* və s.

Bu növ ifadə forması ərəb dilində çox geniş yayılmışdır, həm də o təkcə fellərlə deyil, məsdər, fail, məf'ul və bir sıra sifətlərlə də işlənir. Belə tərkiblərdə tərz-i-hərəkət bildirmək məqsədi ilə işlədilən isim aid olduğu felin, məsdərin, fail, məf'ul və ya sifətin təsirlik hal vasitəsi ilə idarə edib-etməməsinə, felin məlum və ya məchul növdə olub-olmamasına baxmayaraq, daim təsirlik halda olur və xidmət etdiyi sözü məna etibarını ilə tamamlasa da, icra edilən işin və ya hərəkətin bilavasitə təsir obyektini vəzifəsini daşımır. Ərəb qrammatikasında bu cür «tamamlıqlara» الْمَفْعُولُ الْمُطْلَقُ 'sərbəst (azad) tamamlıq' deyilir.¹

Sərbəst tamamlıqlar əsasən məsdərlərlə ifadə olunur.

Tərz-i-hərəkət zərfliyi sərbəst tamamlıqlarla aşağıdakı şəkillərdə ifadə edilir:

1) Feli xəbər və onun məsdəri. Məsələn:

ضَرَبَهُ ضَرْبًا O, onu zərblə vurdu [*hər fən*: o, onu vurma (ilə) vurdu].

ضُرِبَ ضَرْبًا O, zərblə vuruldu [*hər fən*: o, vurma (ilə) vuruldu].

2) Feli xəbər, məsdər və sifət. Məsələn:

¹ Bir çox kitablarda həmin istilah 'mütləq tamamlıq' kimi də tərcümə edilir. (مُطْلَقٌ sözü 'buraxılmış;boşanılmış; azad; mütləq' deməkdir.) Lakin haqqında danışılan cümlə üzvünün başqa bir üzvdən asılı olmamasını bildirmək üçün «mütləq» sözü əvəzinə «sərbəst» və ya «azad»tamamlıq məfhumunu işlətmək daha doğru olardı. Rus dilində onu bəzən 'самодоролнение' də adlandırırlar.

نَجَحَ نَجَاحًا تَامًا O, tam (surətdə) müvəffəqiyyət qazandı [*hər fən*: tam müvəffəqiyyət (lə) müvəffəq oldu].

تَعَاوَنَ تَعَاوُنًا وَاسِعًا O, geniş (surətdə) əməkdaşlıq etdi [*hər fən*: o, geniş əməkdaşlıq (la) əməkdaşlıq etdi].

3) Feli xəbər, izafət şəklində birləşmiş sifət və məsdər (burada məsdər yuxarıdakılardan fərqli olaraq artıqlı qəbul edir). Məsələn:

تَعَاوَنَ تَامًا التَّعَاوُنِ O, tam (surətdə) əməkdaşlıq etdi [*hər fən*: o, tam əməkdaşlıq (la) əməkdaşlıq etdi].

عَطَفَ عَمِيقَ الْعَطْفِ O, dərin (rəğbətlə) rəğbət bəslədi.

Bu növ birləşmələrdə sifətlər أَفْعُلُ formasında da işlənir. Məsələn:

عَطَفَ أَعْمَقَ الْعَطْفِ O, dərin (rəğbətlə) rəğbət bəslədi.

تَعَاوَنَ أَتَمَّ التَّعَاوُنِ O, ən mükəmməl (əməkdaşlıqla) əməkdaşlıq etdi.

4) Feli xəbər və özündən sonrakı məsdərlə izafət təşkil edən كُلُّ 'bütün' sözü. Məsələn:

انْطَبَقَ كُلُّ الْأَنْطَبَاقِ O, tamamilə uyğun gəldi.

اسْتَعَدَّ كُلُّ الْأَسْتَعْدَادِ O, tamamilə hazırlaşdı.

5) Feli xəbər və sərbəst tamamlığın özündən sonrakı isimlə izafəti. Məsələn:

طَرَدَهُ طَرْدًا كَالْكِلَابِ O, onu iti qovana kimi qovdu [*hər fən*: o onu itlərin qovulması (ilə) qovdu].

Tək-tək hallarda sərbəst tamamlıq məsdərlə deyil, fellə bir kökdən olan başqa bir isimlə də ifadə edilir. Məsələn:

بُرْهَنَ بُرْهَانًا قَاطِعًا O, inandırıcı şəkildə sübut etdi.

Bu misalda بُرْهَنَةٌ 'sübut etmə' məsdəri əvəzinə بُرْهَانٌ 'sübut' ismi işlədilmişdir.

Sərbəst tamamlıqların məsdər, fail, məf'ul və ya bir sıra sifətlərlə işlədilməsini aşağıdakı nümunələrlə göstərmək olar:

إِسْتِعْدَادُنَا كُلَّ أَلْسْتِعْدَادٍ onun sürətlə inkişaf etməsi; تَطَوُّرُهُ تَطَوُّرًا سَرِيعًا bizim tamamilə hazır olmağımız; جَالِسٌ جُلُوسِ الْمُلُوكِ padşah(lar) kimi oturan; مَضْرُوبٌ ضَرْبًا وَحْشِيًّا vəhşicəsinə döyülmüş; صَحِيحٌ كُلُّ الصِّحَّةِ tam doğru.

6. CÜMLƏVARI TƏYİNLƏR

Ərəb dilində uzlaşan təyinlərin bağlayıcısız təyin budaq cümləsini xatırladan şəkildə ifadə edilməsinə tez-tez rast gəlmək olar. 'Cümləvari təyinlər' adlandırdığımız belə tərkiblərin aşağıdakı növləri vardır;

1) İsmi cümlələrlə bildirilən təyinlər. Məsələn:

حَدَّثَ لَا مِثْلَ لَهُ misli olmayan bir hadisə (*hərfən*: bir hadisə, yoxdur onun misli)

مَصِيْرٌ لَا مَفْرَ مِنْهُ qaçılmaz tale (*hərfən*: bir tale, yoxdur ondan qaçma)

نِصَالٌ لَا هَوَادَةَ فِيْهِ amansız bir mübarizə (*hərfən*: bir mübarizə, yoxdur onda aman)

عَبْرِيٌّ لَهُ مُسْتَقْبَلٌ سَاطِعٌ parlaq bir gələcəyi olan istedadlı adam (*hərfən*: istedadlı bir adam, vardır onun parlaq gələcəyi)

2) Feli cümlələrlə bildirilən təyinlər. Məsələn:

عَدَدٌ يَنْكُرُ böyük miqdar (*hərfən*: bir miqdar, o deyilir / deyilər)

عَدَدٌ لَا يَنْكُرُ cüzi miqdar (*hərfən*: bir miqdar, o deyilmir / deyilməz)

حِكَايَاتٌ تُسْتَذَكَّرُ yadda qalan hekayələr (*hərfən*: hekayələr, onlar yadda qalır / qalar)

إِثْرٌ لَا يَنْدَثِرُ silinməz bir iz (*hərfən*: bir iz, o silinmir / silinməz)

ثِقَّةٌ لَا تَنْزَعُ möhkəm bir inam (*hərfən*: bir inam, o sarsılmaz / sarsılmaz)

أَمْرٌ لَا يُمَكِّنُ إِجْرَائُهُ icrası mümkün olmayan bir iş (*hərfən*: bir iş, mümkün deyil onun icrası)
قُوَّةٌ لَا يَنْضُبُ لَهَا مَعِينٌ tükənməz mənbəyi olan bir qüvvə (*hərfən*: bir qüvvə tükənmir / tükənməz onun mənbəyi)

7. İSMİ ÜZVÜ TƏKRAR EDİLƏN CÜMLƏ

Ərəb dilində cümlə başında gələn ismi üzvün eyni cümlədə aid əvəzlik vasitəsilə təkrar edilməsi hadisəsi geniş yayılmışdır. Məsələn:

كُلُّ فَاكِهَةٍ لَهَا أَوْأُهَا Hər meyvənin öz vaxtı var (*hərfən*: hər meyvə, onun öz vaxtı var).

الزُّهُرَةُ زَائِحَتُهَا طَيِّبَةٌ Gülün ətri xoşdur (*hərfən*: gül, onun ətri xoşdur).

غَيْرَ أَنِّي لِي شُغْلٌ آخَرُ Lakin mənim başqa bir işim vardır (*hərfən*: lakin mən, mənim başqa bir işim vardır).

Göstərilən sintaktik hadisəyə budaq cümlədə də rast gəlmək olar. Məsələn:

أَعْرِفُ بِالضَّبِطِ أَنَّ الْفِلمَ أَنْتَجَهُ الْعَرَبُ Mən dəqiq bilirəm ki, həmin filmi (*hərfən*: film, onu) ərəblər istehsal etmişlər.

أَعْرِفُ أَنَّهُ أَنْتَجَهُ الْعَرَبُ Mən bilirəm ki, onu (*hərfən*: o, onu) ərəblər istehsal etmişlər.

Aid əvəzliliklə təkrar edilən üzv başqa bir sözlə idarə edilmədikdə adlıq halda olur. Bununla belə, əslində vasitəsiz tamamlıq olub cümlə başında gələn ismi üzv bəzən təsirlik halda da işlənir. Məsələn:

حَيَادِنَا يَحْتَرِمُهُ الشَّرْقُ وَالْعَرَبُ Bitərəfliyimizə Şərq də, Qərb də hörmət edir (*hərfən*: bitərəfliyimizi, Şərq və Qərb onun hörmətini saxlayır).

كَلَامِكَ إِنْ قُلْتَهُ فَرِنُهُ Danışanda sözünü ölç-biç (*hərfən*: sözünü, onu dedikdə ölç-biç).

Ərəb qrammatikasında جُمْلَةٌ دَاتٌ وَجُهَيْنِ 'iki başlanğıcı olan cümlə'

adlanan bu növ cümlələrə aid əlavə məlumatla on altıncı dərstdə tanış olacaqsınız.

Haqqında danışılan cümlənin sintaktik növü və məna xüsusiyyəti barədə müxtəlif rəylər vardır.

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

قصص معربة متشابهة، التشابه القائم بين ذينك الجيلين، ثقة بمتع الحياة الآخرة الخالدة، مصيبة حتمية لا خلاص منها قط، إصدار الرائعة المذكورة في عدة طبعات، اعتبار ذلك النموذج من نماذج الملحمة الشعبية، قصص ذات سمة عربية بحتة يرجع نشوؤها الى ما قبل الاسلام. يوم امس تم لقاءنا مع كاتب عربي له سلسلة من الروايات. انه من الكتاب الذين استحقوا حب قرائهم. ويجدر الذكر انه قد أخذ الكثير من موضوعاته من حكايات " الف ليلة وليلة " السحرية. هذا وقد أعرب الكاتب عن ثقته بأن ترجمة روايته الاخيرة تظهر بالاذريايجانية أيضا. وشاطرناه هذه الثقة إذ ان نتاجه الفني الأخير قد لفت أنظار مترجمينا. وقد يكون من الطريف الذكر ان المترجم الذي أقدم على نقل الرواية هو من طلبتنا السابقين. ولا شك في أن الترجمة تصدر قبل نهاية السنة الحالية.

2. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Taleyin labüd (qaçılmaz) saatları, oxucuların bir nəslə (...nəsillərdən bir nəsil), bu dastanın yunan dastanları ilə müqayisəsi, aralarındakı bu oxşarlığın səbəblərinə gəlincə, bu sırf ərəb mənşəli süjetlərin (mövzuların) meydana gəlməsi tarixi.

Bu yaxınlarda çapdan çıxmış həmin romanı maraqla oxudum. Əsərdə nəzəri cəlb edən (səciyyəvi) cəhətlər çoxdur. Onlardan biri ondadır ki, müəllif təsvir etdiyi həyata yaxından bələddir. Süjetini bilavasitə həyatdan götürmüşdür. Onun üslubu ilə xalq dili arasında xeyli oxşarlıq vardır. Qeyd etmək maraqlı olardı ki, müəllif öz yaradıcılığında «Min bir gecə» nağılları motivlərindən də geniş istifadə etmişdir. (استنقَاد مِنْ)

3. Ucadan oxuyun, bablarını və kök samitlərini deyin:

إِنكَارٌ inkar etmə, اِنْحِصَارٌ inhisar, تَظَاهُرٌ təzahür, اِسْتِشْرَاقٌ şərqşünaslıq, تَمَثِيلٌ təmsil etmə, مُشَاهَدَةٌ müşahidə etmə, تَكْبِيرٌ özünü böyük tutma, تَكَبُّبٌ, اِسْوَادٌ qaralma, اِحْتِرَامٌ hörmət etmə; ehtiram, سِبَاقٌ yarışma, yarış.

4. Mötərizədə verilmiş nömrələrə uyğun şəkildə bablarını deyin:

قدر (II, VIII), نظر (III, VI, VIII), طلع (II, VIII, V, X), شبه (II, III, VI, VIII), سلم (II, III, IV, V, X).

5. فعل kökü əsasında I – XV bab məsdər modellərini yazıb hərəkələyin və əzbərdən deyin.

6. Azərbaycan dilində işlənən ərəb dili məsdərlərinə aid 10 – 12 misal yazın (nümunə: 'təqdim', 'iqdam' və s.).

7. İndiki-gələcək zamanda şifahi şəkildə təsrif və tərcümə edin:

سَلِمَ (ə) salamat qalmaq, سَالَمَ bir-biri ilə barışmaq, أَسْلَمَ tabe olmaq, تَسَلَّمَ almaq, تَسَالَمَ bir-biri ilə barışmaq, اِنْفَرَدَ fərqlənmək, اِسْتَلَمَ almaq, اِسْتَسَلَّمَ təslim olmaq, تَرَعَزَ boya-başa çatmaq.

8. Yazılı şəkildə təsrif edib hərəkələyin:

شَكَرَ (u) təşəkkür etmək, اِعْرَبَ ifadə etmək, تَمَتَّعَ həzz almaq, اِعْتَبَرَ hesab etmək, تَغَطَّرَسَ öyünmək.

9. شَرَعَ və طَالَعَ fellərini işlətməklə 'mütaliə etməyə başlamaq' tərkibini ərəb dilində bütün şəxslər üzrə deyin (nümunə: شَرَعْتُ أَطَالَعُ)

10. Ucadan oxuyun və tərcümə edin:

(١) هل بدأت تحقق مهمتك، يا زميلي؟ (٢) كلا، ما بدأت أحقق مهمتي، مع الأسف. (٣) لقد أخذت زميلتي تدرك المسألة. (٤) انهم شرعوا يعربون عن أسفهم العميق. (٥) متى جعلت البنات يترجمن المقالة؟ (٦) انهن قد طفقن يترجمنها منذ زمان. (٧) ابتدأنا نفهم المسألة بعد أن أخذنا في قراءة ترجمتهن.

11. Başlanğıc bildiren felləri işlətməklə ərəb dilində dörd cümlə yazıb hərəkələyin.

12. Hər iki oxu mətnində tərkibində əlavə kimi işlədilmiş miqdar sayları olan cümlələri tapıb altından xətt çəkin.

13. Ucadan oxuyun, miqdar saylarının əlavə kimi işlədilən variantlarını yazıb, şifahi şəkildə hallandırın (nümunə: **أَلرِّجَالُ الثَّلَاثَةُ** → **ثَلَاثَةُ رِجَالٍ**);
تسع مكتبات، تسع عشرة مكتبة، تسع وتسعون مكتبة، ألف مكتبة، خمسة أجيال، خمسة عشر جيلا، خمسة وخمسون جيلا، ألفا جيل.

14. Ərəb dilinə tərcümə edib hərəkəleyin:

(Məlum) dörd ilin nəticəsi, (məlum) on iki ilin nəticəsi, (məlum) iyirmi dörd saat ərzində, (məlum) yüz məşhur romanın çapı, dənizçi Sindibadın (məlum) yeddi səfəri haqqında filmlər silsiləsi.

15. Miqdar saylarını əlavə kimi işlətməklə ərəb dilində üç cümlə yazıb hərəkəleyin.

16. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

أدرك المسألة إدراكا. طالع مطالعة الحريص. اعتبر اعتبارا صحيحا. حقق مهمته تحقيقا تاما. حقق جميع مهماته أتم التحقيق. تزعزعت ثقته تزعزعا نهائيا.

17. Yuxarıda (16-cı maddə) göstərilmiş ilk üç tərkibin digər şəxslı formalarını deyin.

18. Sərbəst tamamlıq işlətməklə ərəb dilində dörd cümlə yazıb hərəkəleyin.

19. Ucadan oxuyun, isimlərlə təyin kimi işlədilən aşağıdakı tərkibləri yadda saxlayın və hərfi tərcümələrini deyin:

لَا مُقَارَنَةَ لَهُ misilsiz, **لَا مِثْلَ (نَظِيرَ) لَهُ** misli olmayan; **لَا نِهَائَةَ لَهُ** sonsuz.

لَا يُقْبَلُ جَدَالًا məğlubedilməz, **لَا يُغْلَبُ (لَا يُغْلَبُ)** tükənməz, **لَا يَنْفَدُ** dözülməz, **لَا يُطَاقُ**

لَا يَقْبَلُ جَدَالًا qiymətəgəlməz, **لَا يُتْرَجَمُ** tərcüməedilməz, **لَا يُقَدَّرُ**

لَا يُقْبَلُ جَدَالًا danılmaz, **بِدَرَجَةٍ لَا تُقَاسُ** müqayisəedilməz dərəcədə.

20. Ucadan oxuyun, ədəbi və hərfi tərcümələrini deyin:

(١) أصحيح أنه يعتبر شاعرا لا مثل له؟ (٢) هل خلفوا آثارا تتكرر؟ (٣) هل في هذه المجموعة قصص تستذكر؟ (٤) أحسب هذا امرا يمكن اجراؤه. (٥) يعرف المسألة معرفة جيدة لا شك فيها.

21. Yuxarıda (19-cu maddə) göstərilmiş tərkiblərdən istifadə etməklə ərəb dilində beş cümlə yazıb hərəkəleyin.

22. Ucadan oxuyun və cümlə başında gələn ismi üzvün aid əvəzliklə təkrar edilməsi sintaktik hadisəsinə xüsusi fikir verin:

(١) " أَلْعَزِيزُ يُعَزِّرُهُ أَلْعَاجِزُ ." (٢) " أَلْعَارِفُ تَكْفِيهِ أَلْإِشَارَةُ ." (٣) " أَلْغُرُوقُ عَلَيَّهَا تَنْبُثُ أَلشَّجَرُ ." (٤) " أُمِّي كَمْ أُحِبُّهَا! (٥) بَغْدَادَ مَتَى تَرُورُهَا؟ (٦) أَخُوكَ أَرَزْتُهُ؟ (٧) " صَالِحًا أَنَا زَائِرُهُ أَلآنَ أَوْ غَدًا ." (٨) " صَدِيقِي مَا حُنُّهُ. (٩) أَلْقِصَّةَ هَلْ رَوَيْتَهَا؟

T ə r c ü m ə s i: 'Güclünü güclü edən acizin özüdür' (atalar sözü). 'Arifə bir işarə kifayətdir'(atalar sözü). 'Ağac öz kökü üstə bitər' (atalar sözü). Anamı necə də sevirəm! Bağdada nə vaxt gedəcəksən? Qardaşına baş çəkmisənmi? Salehə ya bu gün, ya da sabah dəyəcəyəm. Mən dostuma xəyanət etməmişəm. Hekayəti danışmısanmı?

23. Hər iki oxu mətnində işlənmiş təkrar üzvlü cümlələri tapıb altından xətt çəkin.

24. Ərəb dilində təkrar üzvlü üç cümlə yazıb hərəkələyin.

25. Birinci oxu mətnini yazılı şəkildə tərcümə edin və ucadan oxuyun.

26. Ucadan oxuyun və ərəb dilində cavab verin:

(١) هل طالعتم كتاب " الف ليلة وليلة " ؟

(٢) اية حكايات من قصصها اعجبتم بشكل خاص؟

(٣) ما هو رأيكم في الكتاب المتكور عامة؟

(٤) الى أي زمن يرجع تأريخ أولى مخطوطات " الف ليلة وليلة " بالعربية؟

(٥) الى أي مأخذ أصلي يرجع الباحثون نشوءه؟

(٦) هل ترجم هذا الكتاب الى الأذربايجانية؟

27. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

«Min bir gecə» kitabı orta əsr(lər) ərəb nəsrinin qiymətli nümunələrindən biri hesab edilir. Əvvəllər farsların «Hezar əfsanə» kitabının tərcüməsi olan bu kitaba zaman keçdikcə yeni hekayələr artırılmış və nəticədə «ərəbləşdirilmiş» bir əsər meydana çıxmışdır. Təqribən onuncu əsrdən etibarən əsər «Min bir gecə» adlandırılmağa başlanmışdır. Adı çəkilmiş bu sehri hekayələr məcmuəsinin ilk ərəb əlyazmaları da onuncu əsrə aiddir.

28. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkəlayin:

Qətiyyəən şübhə yoxdur ki, siz «Min bir gecə» kitabını maraqla oxumuş (mütaliə etmiş) və onun sehrlı nağıllarından (hekayələrindən) həzz almışsınız. Yaranma tarixi təqribən onuncu əsrə gedib çıxan (qayıdan) bu kitab haqlı olaraq ərəb xalq ədəbiyyatının ən gözəl nümunələrindən biri hesab olunur. Tədqiqatçılar onun mənşəyini farsların «Hezar əfsane» kitabına aparıb çıxarırlar (qaytarırlar). Onlar həm də belə bir fikirdədirlər ki, haqqında danışılan nağıllar məcmuəsi zaman keçdikcə «ərəbləşmiş» (تَعَرَّبَ), ona əsl ərəb həyatından götürülmüş motivlər (mövzular) əlavə edilmişdir.

Oxucuların xüsusi məhəbbətini (حُبِّ) qazanmış bu kitab dünyanın əksər dillərinə, o cümlədən Azərbaycancaya tərcümə edilmişdir.

29. İkinci oxu mətnini ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin.

30. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

- Dost(um), sən haraya isə bərk tələsirsən, deyilmi?

- Bəli, sən haqlısan. Bir saatdan sonra «Azərbaycan» kinoteatrında (دَارُ السِّنَمَا) «Dənizçi Sindibadın yeddi səfəri» adlı bir bədii film nümayiş etdiriləcəkdir. Mən də oraya tələsirəm. Film «Min bir gecə» nağılları əsasında çəkilməmişdir (istehsal edilmişdir). Xoşuna gələr. Gəl birgə gedək!

- Çox sağ ol, dost(um). Mənim indi başqa bir işim var. Sabah hökmən ona baxaram (tamaşa edərəm). Heç şübhə yoxdur ki, sən «Bağdad oğrusu», «Əlibaba və qırx quldur» və s. bu kimi filmləri görmüsən. Haqlı deyiləmmi?

- Sən düz deyirsən. Elə adını çəkdiyın filmi də görmüşəm və onun tamaşasından (nümayişindən) həzz almışam. Belə hesab edirəm ki, adam hər dəfə bu filmdən xoşlanır (*hərfən*: adam, ona xoş gəlir). Həm də maraqlı burasıdır ki, onu universitetin klubunda nümayiş etdirirlər.

- Qəribədir, orada adətən sənədli filmlər göstərilir.

31. Mətnin məzmununa dair ərəb dilində beş sual cümləsi yazıb hərəkələyin.

32. Ərəbcələrini deyin:

İzah etmək, çevirmə (tərcümə etmək), dolu, dərindən anlama, təmin etmək, qəribə (əcaib), sövq etmə, sağlam, şah əsərlər, borclu, mütləq etmək, tanış etmək, fitri istedad, canlı, hesab etmək, hökmən, və sairə, təəssüf ki, adlandırmaq.

33. Hər iki oxu mətninin məzmunu əsasında ərəb dilində 16-17 sətirlik bir inşa yazıb hərəkələyin.

34. Oxu mətnlərinin qısa məzmununu ərəb dilində danışın.

35. Yazılı şəkildə tərcümə edin:

" كان فيما مضى من قديم الزمان، وسالف العصر والأوان، ملك من ملوك ساسان، بجزائر الهند والصين، صاحب جند وأعوان وخدم وحشم، وكان له ولدان احدهما كبير والآخر صغير. وكانا فارسين بطلين. وقد ملك كبيرهما البلاد وحكم بالعدل بين العباد. فأحبه أهل مملكته. وكان اسمه الملك " شهريار ". أما أخوه الصغير فاسمه الملك " شاه زمان ". وكان ملكا على " سمرقند "... حدث ان اشتاق الكبير الى أخيه الصغير. فأمر وزيره أن يسافر حتى وصل الى بلاده. ودخل على الملك " شاه زمان " وبلغه السلام. أعلمه ان أخاه مشتاق اليه وقصده أن يزوره..."
(من كتاب "ألف ليلة وليلة")

Lüğət

حَدَّثَ (u) olmaq, baş vermək	خَادِمٌ (خَدَمَ، خُدَّامٌ) nökər; qulluqçu
حَكَمَ (u) hakimlik etmək	عَبْدٌ (عِبَادٌ) qul
بَلَّغَ (يُبَلِّغُ) (xəbər, salam) yetirmək	عَوْنٌ (أَعْوَانٌ) köməkçi
أَحَبَّ (يُحِبُّ) istəmək; sevmək	فَارِسٌ (فُرْسَانٌ، فَوَارِسٌ) atlı
أَعْلَمَ (يُعْلِمُ) xəbər vermək	سَالِفٌ keçən; keçmiş
إِشْتَأَقَ (يَشْتَأِقُ) çox istəmək, həsrətində olmaq	مُشْتَأِقٌ إِلَى çox istəyən; həsrətində olan
بَطَّلَ (أَبْطَأَنَ) qoçaq, igid, qəhrəman	بِأَعْدَلٍ ədalətlə

حَسَمَ nökərlər; məyyə; müşayətçilər

أَمَرَ وَزِيرَهُ أَنْ يُسَافِرَ (u) vəzirinə səfər etməyi əmr etdi

جُنْدٌ (جُنُودٌ) qoşun

قَصَدَهُ أَنْ يَرُورَهُ məqsədi onu görməkdir

36. Əzbər öyrənin:

(١) غَضِبُ الْجَاهِلِ فِي قَوْلِهِ وَغَضِبُ الْعَاقِلِ فِي فِعْلِهِ.

Cahilin qəzəbi sözündə, aqilin qəzəbi əməlindədir. (Atalar sözü)

فَهُمْ أَبْنَاءُ جِنْسِكَ

(٢) اِرْحَمِ النَّاسَ جَمِيعًا

كَمَا تَتَّعِي لِنَفْسِكَ

اِبْعِ لِلنَّاسِ مِنَ الْخَيْرِ

İnsanların hamısı ilə rəhmli ol, çünki onlar mənsub olduğun cinsin övladlarıdır. Özün üçün istədiyini xeyri onlar üçün də istə. (Əbu-l-Ətahiyyə)

37. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

حكم الحاكم على نشال بالحبس لمدة ثلاثة أشهر. فأخذ في الرجاء لتخفيف عقوبته أو تأجيلها على الأقل. فسأله الحاكم بشيء من التعجب: التأجيل؟! ولماذا؟! فقال له النشال: اننا الآن في " عز " موسم السياح!

Lüğət

حَكَمَ عَلَى (u) məhkum etmək

عَزَّ qızgın çağ (vaxt)

تَخْفِيفٌ yüngülləşdirmə

سَائِحٌ (سَيَّاحٌ) turist; səyyah

تَأْجِيلٌ təxirə salma

نَشَّالٌ cibgir

عُقُوبَةٌ cəza

DOQQUZUNCU DƏRS

Mətn I

لقد تطرقنا فيما مضى الى موضوع العلاقات الثقافية القائمة بين آذربايجان والشرق العربي. اما الآن فنرى من المناسب ان نطلعكم على بعض المعلومات بهذا الصدد. نحن نعتبر من غير الممكن الا نذكر في البداية ان هذه المسألة لم تدرس حتى الآن بالشكل اللازم. فهي قد تستلفت اليها أنظار العلماء كي يستظهروا أسماء ومصنفات المئات من الأذربايجانيين من القرون الوسطى

الذين تركوا في الحضارة الإسلامية آثارا لن تندثر.

لا شك في ان العلاقات التي نحن بصدها قد اكتسبت سعة خاصة بعد استقرار دين الاسلام في آذربايجان، الأمر الذي مكن الكثير من أبنائها من ان يتعلموا على أيدي المثقفين العرب في العراق والشام ومصر وغيرها من البلدان العربية ويفلحوا في مختلف حقول العلم والمعرفة. فقد تمكن العشرات منهم من ان يتوصلوا الى منزلة أشهر نوابغ الشرق الاسلامي. وهذه "القائمة" الصغيرة التي تضم أسماء البعض منهم تعطي لكم فكرة عن تراثهم العلمي باللغة العربية. ومن الطبيعي ان يتصدر قائمتنا هذه الفيلسوف ابو الحسن بهمنيار بن المرزبان (ت. عام ١٠٦٦) صاحب سلسلة من المصنفات في الفلسفة ("كتاب التحصيل") والمنطق ("كتاب الزينة في المنطق") وغيرهما، والأديب الخطيب أبو ذكريا يحيى بن علي التبريزي (١٠٣٠-١١٠٩) صاحب التعليقات المدهشة على دواوين الشعراء الافذاذ أبي العلاء المعري وأبي تمام والمتنبي، والفيلسوف عين القضاة ابو المعالي عبد الله بن محمد الميانجي الهمداني (١٠٩٩-١١٣١) صاحب "زبدة الحقائق في كشف الدقائق" و"شكوى الغريب عن الاوطان الى علماء البلدان".

Lügət

مَكَّنَ مِنْ	imkan vermək	إِسْتَأْفَتَ	(nəzər) cəlb etmək
أَطَّلَعَ عَلَى	tanış etmək	لَمْ تُدْرَسْ	öyrənilməmişdir (müən.)
أَفْلَحَ	müvəffəqiyyət qazanmaq; müvəffəq olmaq	نَزَى	görürük; hesab edirik
تَصَدَّرَ	...başında durmaq; əvvəldə gəlmək	سَعَةَ	vüsət
تَطَّرَقَ إِلَى	(məsələyə) toxunmaq	إِسْتِقْرَارًا	qərar tutma; bərqərarolma; möhkəmlənmə
تَمَكَّنَ مِنْ	imkan əldə etmək	مُنَقَّفٌ	ziyalı
تَوَصَّلَ إِلَى	çatmaq; nail olmaq	أَلْشَّامُ	Suriya; Dəməşq
إِنْدَثَرَ	silinmək	أَثَرٌ (أَثَارٌ)	iz
اِكْتَسَبَ	əldə etmək; kəsb etmək	قَائِمَةٌ (قَوَائِمٌ)	siyahı
اِسْتَنْظَرَ	üzə çıxarmaq	مَنْزِلَةٌ (مَنَازِلٌ)	dərəcə; mənzilə

قَائِمٌ	olan; mövcud	onun ərzində)
الَّذِي نَحْنُ بِصَدَدِهِ،	bu barədə (barəsində)	«Məntiqə dair
بِهَذَا الصَّدَدِ	danişdığımız (<i>hər fən</i> : hansı ki, biz onun barəsindəyik)	zinet kitabı»
يُعْطِي فِكْرَةً عَن	təsəvvür verir	"رُبْدَةُ الْحَقَائِقِ فِي كَشْفِ الدَّقَائِقِ"
تَعَلَّمَ عَلَى يَدِ...	(kimdən isə) təhsil almaq; ...yanında oxumaq	«İncəliklərin açılmasına dair həqiqətlərin qaymağı»
فِيمَا مَضَى	keçmişdə (<i>hər fən</i> : nə ki keçmişdir,	الْبُلْدَانِ "شَكْوَى الْغَرِيبِ عَنِ الْأَوْطَانِ إِلَى عُلَمَاءِ «Vətəndən ayrı düşmüşün (müxtəlif) ölkə alimlərinə şikayəti»

Mətn II

- ما الذي يشغل بالك، يا أخي؟ أترغب كالعادة في طرح الاسئلة؟ إذن تفضل! اني لن أمتنع عن الاجابة قدر المستطاع...
- أشكرك سلفا. وهذا ما يدفعني عادة الى ان أتبعك أحيانا بأسئلتني...
- لا بأس، يا أخي. اني تحت تصرفك.
- شكرا جزيلا، يا صديقي. سؤالي الاول بخصوص المصادر العربية من القرون الوسطى.
- أفيها معلومات عن الشعراء الأذربايجانيين الذين قرصوا قصائدهم بالعربية حينذاك؟
- بلا أدنى شك لأنها تضم المعلومات عن جميع أبرز شعراء العالم الاسلامي بما فيهم الشعراء الأذربايجانيون أيضا. وهناك المئات من المصادر. اذن على الدارس ان يدرسها باحثا عن مثل هذه المعلومات.
- أجميعها ممثلة في مكتباتنا المحلية؟
- كلا، طبعا. ولكنها تضم الالهم من المراجع العربية بما فيها "الشعر والشعراء" و"عيون الأخبار" لابن قتيبة (٨٢٨ - ٨٨٩) و"طبقات الشعراء" لابن المعتز (٨٦١ - ٩٠٨) و"كتاب الأغاني" لابي الفرج الاصفهاني (٨٩٧ - ٩٦٧) و"الفهرست" لابن النديم (٩٣٦ - ٩٩٥) و"معجم الأدباء" لياقوت (يعقوب) الحموي (الرومي) (١١٧٩-١٢٢٩).
- أضم هذه المآخذ إشارات واضحة الى انتساب هذا الشاعر أو ذلك الى الأذربايجانيين؟

- على كل حال تكثر فيها مثل هذه الإشارات. ويمكنني على سبيل المثال ان أورد كلمات ابن قتيبة عن شعراء المدينة لزمانه. انه قال: " ليس بالمدينة شاعر من الموالي إلا وأصله من آذربايجان".

Lügət

رَغِبَ فِي (ə) istəmək	مُمْتَلٌ təmsil olunmuş (mətnədə: 'vardır')
كَثُرَ (u) çox olmaq	مَوْلَى mövla (islam dinini qəbul etmiş qeyri-ərəb)
قَرَضَ (i) (şeir) yazmaq	(مَوَالٍ / المَوَالِي)
أَنْعَبَ yormaq; zəhmət vermək	أُخْيَانًا bəzən
أُورِدَ (يُورِدُ) (misal, iqtibas) gətirmək	سَلْفًا qabaqcadan
اِنْتَسَبَ mənsub olma; mənsubiyyət	بِخُصُوصٍ... ...dair,...barəsində
عَيْنٌ (عَيْونٌ) göz; çeşmə; qaynaq (mənbə)	كَالْعَادَةِ / عَادَةٌ adətən, adət üzrə
فِهْرِسْتٌ bibliografik məlumat	حِينَذَاكَ o vaxt(lar)
فِهْرِسٌ (فِهْرِسُ) göstərici	عَلَى ... أَنْ (nə isə) etməlidir (felin arzu forması ilə işlənir)
أُغْنِيَةٌ mahnı	بِلاَ أَدْنَى شَكِّ şəksiz (h ə r f ə n : ən kiçik şübhəsiz belə)
(أَغَانٍ / الأَغَانِي)	عَلَى سَبِيلِ الْمِثَالِ misal təriqilə, misal kimi, misal üçün
بَاجَتْ عَنْ axtaran	قَدْرَ الْمُسْتَطَاعِ mümkün qədər
بَارِزٌ görkəmli, bariz	
دَارِسٌ tədqiq edən; tədqiqatçı	
وَاضِحٌ aydın	

LEKSİK – GRAMMATİK İZAHAT

1. FELİ SİFƏTLƏR VƏ ONLARIN İŞLƏDİLMƏSİ

Ərəb dilində feldən düzələn sifətlər içərisində leksik-qrammatik xüsusiyyətlərinin və modellərinin sabitliyi (qiyasiliyi) ilə fərqlənən mühüm bir qrup söz vardır ki, bunlar Azərbaycan dilindəki feli sifətin indiki və keçmiş zamanı və ya rus dilindəki «причастие действительного страдательного залога» istilahları ilə əhatə edilən sifətlərə bənzəyir. Bir sıra başqa dillərdə olduğu kimi, haqqında danışılan sözlər burada da hal və ya hərəkəti sifət şəklində bildirərək həm fel, həm də sifət xüsusiyyətlərinə malikdir.

Ərəb qrammatikasında bu növ feli sifətləri **إِسْمٌ فَاعِلٍ** (iş) 'icra edəni bildirən ad' və **إِسْمٌ مَّفْعُولٍ** 'icra olunmuş iş (bildirən) ad' olmaq üzrə iki qrupa bölürlər.¹ Birincilər təqribən indiki zaman, ikincilər isə keçmiş zaman feli sifətlərinə uyğun gəlir. Faillər bəzi istisnalar nəzərə alınmaqla bütün fellərdən düzəldilə bildiyi halda, məfullar yalnız təsirli fellərdən əmələ gəlir.

Birinci babda fail **فَاعِلٍ**, məful isə **مَّفْعُولٍ** modeli üzrə düzəlir.

Məsələn:

كَتَبَ yazmaq: **كَاتِبٌ** 'yazan, **مَكْتُوبٌ** yazılmış / yazılan.

Fail və məfullar aşağıdakı vəzifələrdə işlədilir:

1) Uzlaşan təyin bildirir. Məsələn:

آلَةٌ كَاتِبَةٌ makina (*hər fən*: 'yazan alət', 'пишущая машинка');

رِسَالَةٌ مَكْتُوبَةٌ yazılmış məktub.

2) İsmi xəbər bildirir və yerinə görə hərəkəti və ya vəziyyəti danışmaq momentinə aid edir. Məsələn:

هِيَ مُسْتَعْجِلَةٌ O tələsir / o, indi tələsir (*hər fən*: ... tələsəndir).

الرِّسَالَةُ مَكْتُوبَةٌ Məktub yazılmışdır / məktub (indi) yazılır (*hər fən*: ... yazılmışdır / yazılındır).

Müvafiq zərflərlə işləndikdə hərəkət və ya vəziyyət gələcəyə də aid edilə bilər. Məsələn:

¹Dərslərdə bu istilahlara ixtisarla «fail» və «məful» kimi işlədəcəkdir.

أَنَا ذَاهِبٌ غَدًا Mən sabah gedirəm (*hərfən*:...gedənəm).

3) Vasitəsiz və ya vasitəli tamamlığı idarə edir. Məsələn:

أَنَا كَاتِبٌ رِسَالَةً Mən bir məktub yazıram (*hərfən*:...yazanam).

هُوَ مَشْغُولٌ بِدِرَاسَةِ هَذِهِ الْمَسْأَلَةِ O, bu məsələni öyrənməklə məşğuldur (*hərfən*:...məşğul).

4) Feli sifət tərkibli cümlələrdə bir növ bağlayıcı vəzifəsini daşıyır. Bunu rus dilindəki «причастный оборот»-la müqayisədə daha aydın görmək olar. Məsələn:

(١) مَا هُوَ رَأْيُكَ فِي الْمَقَالَاتِ الصَّادِرَةِ فِي صُحُفِنَا بِهَذَا الصَّدَدِ؟ (٢) لَقَدْ طَالَعْتُ عَدَدًا مِنْ

الرَّوَايَاتِ الْمُنْتَرَجِمَةِ مِنَ الْعَرَبِيَّةِ إِلَى الرُّوسِيَّةِ.

T ə r c ü m ə s i: 1) Mətbuatımızda bu barədə çıxan məqalələr haqqında fikrin nədir (Какого ты мнения относительно статей, появляющихся в нашей прессе по этому поводу)?

2) Ərəb dilindən rus dilinə tərcümə edilmiş (olunmuş) bir neçə roman oxumuşam (Я уже прочел несколько романов, переведенных с арабского языка на русский язык).

5) Yerinə görə, sırf sifət isim kimi işlənir (sifətləşir). Məsələn:

حَيَاةٌ خَالِدَةٌ əbədi həyat

6) Yerinə görə, sırf isim kimi işlənir (isimləşir). Buna insanları bildirən xüsusi adlarda tez-tez rast gəlmək olar. Məsələn:

مَنْصُورٌ Mənsur, مُظَفَّرٌ Müzəffər, مُسْلِمٌ Müslim, خَالِدَةٌ Xalidə.

Feli sifətlərin isimləşməsini ümumi isimlərin misalında da görmək olar. Məsələn:

يَازِئِيٌّ yazıçı, مَكْتُوبٌ məktub, مُرَتَّبٌ mürəttib, مُسْتَنْطِقٌ müstəntiq.

Düzəltmə bab fail və məful modelləri belədir:

Bablar	Faillər	Məfullar
II	فَعَّلَ	مُفَعَّلٌ
III	فَاعَلَ	مُفَاعَلٌ
IV	أَفْعَلَ	مُفْعَلٌ
V	تَفَعَّلَ	مُتَفَعَّلٌ
VI	تَفَاعَلَ	مُتَفَاعَلٌ
VII	إِنْفَعَلَ	(yoxdur)
VIII	إِفْتَعَلَ	مُفْتَعَلٌ
X	إِسْتَفْعَلَ	مُسْتَفْعَلٌ

Məsələn:

II مَرَّبَ düzmək: مَرَّبَ düzən; مَرَّبَ düzülmüş / düzülən.

III مَشَاهَدَ müşahidə etmək: مَشَاهَدَ müşahidə edən, مَشَاهَدَ müşahidə edilmiş / edilən.

IV أَرْسَلَ göndərmək: مَرْسَلٌ göndərən, مَرْسَلٌ göndərilmiş / göndərilən.

V تَفَهَّمَ yaxşı başa düşmək: مَتَفَهَّمٌ yaxşı başa düşən, مَتَفَهَّمٌ yaxşı başa düşülmüş / düşülən.

VI تَجَاهَلَ nəzərə almamaq: مُتَجَاهِلٌ nəzərə almayan, مُتَجَاهِلٌ nəzərə alınmamış / alınmayan.

VII اِنْعَكَسَ əks edilmək: مُنْعَكِسٌ əks edilən.

VIII اِحْتَرَمَ hörmət etmək: مُحْتَرِمٌ hörmət edən, مُحْتَرِمٌ hörmət edilmiş / edilən (möhtərəm).

X اِسْتَقْبَلَ qarşılamaq; مُسْتَقْبِلٌ qarşılayan, مُسْتَقْبِلٌ qarşılanmış / qarşılanan.

Dörsamitli fellərin I – II bab fail və məfulları

Bab	Fail	Məful
فَعَّلَ	مُفَعِّلٌ	مُفَعَّلٌ
تَفَعَّلَ	مُتَفَعِّلٌ	

Məsələn:

I رَعَرَ yetişdirmək: مُرَعِرٌ yetişdirən, مُرَعِرٌ yetişdirilmiş / yetişdirilən.

II تَرَعَرَ yetişmək, böyümək, مُتَرَعِرٌ yetişən; böyüyən.

Birinci babda olduğu kimi, düzəltmə bablarda da fail və məfullar müənnəsdə ة qəbul edir (مُرْتَبَّةٌ، مُرْتَبَةٌ) və s.)¹.

Düzəltmə bab məfullar yerinə görə 'məkan və ya zaman' da bildirir. Məsələn:

إِخْتَبَرَ təcrübə aparmaq: مُخْتَبَرٌ təcrübə aparılan yer; laboratoriya.

إِسْتَقْبَلَ qarşılamaq: مُسْتَقْبَلٌ (qarşılanan) vaxt; gələcək.

Dörsamitlilərdə I bab məful da məkan bildirir. Məsələn:

دُشِرَ دüşərgə salmaq: مُدْشِرٌ düşərgə.

Əslində hərəkət mənalı məfulu olmayan VII babın da مُنْفَعِلٌ modeli üzrə düzələrək məkan bildiren isimləri olur. Məsələn:

دُغِرَ döngə; dalan, مُنْقَلَبٌ qayıtma yeri.

2. FELLƏRİN ARZU FORMASI

Ərəb dilində fellərin öyrəndiyimiz xəbər formasından başqa, arzu, şərt və əmr formaları da vardır. Son üç forma xəbər formasından sabit dəyişikliklər vasitəsilə düzəlir.

¹Müənnəsdə olan III bab məful forma etibarlı ilə müvafiq məsdərə oxşayır, lakin mənacə ondan aydın şəkildə fərqlənir. Məsələn: مُشَاهِدَةٌ müşahidə; مُشَاهَدَةٌ müşahidə edilmiş / edilən (müən.).

Arzu formasında [u] şəxs sonluğu [ə] ilə əvəz edilir, uzun saitlərdən sonra [n] samiti atılır, II və III şəxs cəm müzəkkərdə atılan [n]-un yerinə deyilməyən əlif hərfi yazılır.

Bu dəyişiklikləri **إِنْتَصَرَ** 'qalib gəlmək' felinin arzu formasında təsrifi nümunəsində göstərək:

إِنْتَصَرَ: تَنْتَصِرُ (تَنْتَصِرِي)، يَنْتَصِرُ (تَنْتَصِرُ)؛ نَتَصِرُ، تَتَصِرُوا (تَتَصِرُونَ)، يَنْتَصِرُوا (يَنْتَصِرُونَ)؛ تَنْتَصِرَا، يَنْتَصِرَا (تَنْتَصِرَا).

Aşağıda görecəyimiz kimi, arzu formasında olan fellər Azərbaycan dilinə müxtəlif şəkildə tərcümə edilir.

3. ARZU FORMASININ "أَنْ" MƏSDƏR İLƏ İŞLƏDİLMƏSİ

Arzu forması aşağıdakı şəraitdə işlənir:

1) Arzu, istək, imkan, bacarıq, zərurilik və s. bu kimi modal mənə daşıyan fel, məsdər, fail və məf'ullardan sonra:

Modal mənəli sözlərlə felin arzu forması arasında **أَنْ** 'ki' ədatı işlənir, arzu forması isə, hərfi tərcüməsi nəzərə alınmazsa, ifadə etdiyi mənə etibarlı ilə təqribən Azərbaycan, rus və bir çox başqa dillərdə belə hallarda işlənən məsdəri əvəz edir (müqayisə et: getmək istəyirəm, getmək lazımdır, getmək mümkündür və s.). Bunu aşağıdakı misallardan görmək olar.

a) **Arzu** bildiren sözlərdən sonra. Məsələn:

يُرْعَبُ فِي أَنْ يَدْرُسَ O, öyrənmək istəyir (*hərfən*: o istəyir ki, öyrənsin / öyrənə).

رَغِبْتُه فِي أَنْ يَدْرُسَ O, öyrənmək istəyir (*hərfən*: onun istəyidir ki, öyrənsin / öyrənə).

إِنَّهُ رَاغِبٌ فِي أَنْ يَدْرُسَ Həqiqətən, o (indi) öyrənmək istəyir (*hərfən*: o istəyəndir ki, öyrənsin / öyrənə).

مِنَ الْمَرْغُوبِ لَهُ فِي أَنْ يَدْرُسَ O, öyrənmək istəyir (*hərfən*: onun üçün istəniləndir ki, o öyrənsin / öyrənə).

Birinci misalda arzu bildirmək üçün modal mənalı fel, ikincisində məsdər, üçüncüsündə fail, dördüncüsündə isə məful işlənmişdir.

b) **İmkan** bildirən sözlərdən sonra. Məsələn:

يُمْكِنُنِي أَنْ أَذْهَبَ Gedə bilərəm (*hərfən*: mümkündür mənim üçün ki, gedəm).

فِي إِمْكَانِي أَنْ أَذْهَبَ Gedə bilərəm / getmək imkanım vardır (*hərfən*: imkanımda var ki, gedəm).

مِنْ أَلْمُمْكِنِ لِي أَنْ يَدْرَسَ Gedə bilərəm (*hərfən*: mümkündür mənim üçün ki, gedəm).

c) **Bacarıq** bildirən sözlərdən sonra. Məsələn:

إِنَّهُمْ يَقْدِرُونَ عَلَى أَنْ يُحَضِّرُوا هَذَا Onlar bunu hazırlaya bilərlər (*hərfən*: onlar bacarırlar/qadirdirlər ki, hazırlayalar bunu).

إِنَّهُمْ قَادِرُونَ عَلَى أَنْ يُحَضِّرُوا هَذَا Onlar bunu hazırlaya bilərlər (*hərfən*: onlar qadirdirlər ki, hazırlayalar bunu).

فِي مَقْدُورِهِمْ أَنْ يُحَضِّرُوا هَذَا Onlar bunu hazırlaya bilərlər (*hərfən*: onların qüdrəti daxilindədir ki, hazırlayalar bunu).

j) **Lüzum** bildirən sözlərdən sonra. Məsələn:

يَلْزَمُهُ أَنْ يَذْهَبَ O getməlidir (*hərfən*: lazımdır ona ki, getsin).

مِنْ أَلَّلْزُومِ لَهُ أَنْ يَذْهَبَ O getməlidir (*hərfən*: lüzumdandır ona ki, getsin).

مِنْ أَلَّلَّازِمِ لَهُ أَنْ يَذْهَبَ O getməlidir (*hərfən*: lazımdandır ona ki, getsin).

2) 'yarımçıq xəbər budaq cümləsi' kimi tərkiblərdən sonra. Məsələn:

مِنْ أَلْمُسْتَعْرَبِ أَنْ مِنَ أَلْمُسْتَعْرَبِ أَنْ gözlənilir ki; مِنَ أَلْمُهْمِ أَنْ mühüm (odur) ki; مِنَ أَلْمُسْتَعْرَبِ أَنْ مِنَ أَلْمُسْتَعْرَبِ أَنْ təəccüblü (burasıdır) ki; مِنْ نَوَاعِي أَلشُّرُورِ أَنْ sevincə səbəb olan şeylərdən (biri də odur) ki.

Yuxarıda sadalanan bütün hallarda felin arzu forması müvafiq məsdərlərlə əvəz edilə bilər. Məsələn:

يُرْغَبُ فِي الدِّرَاسَةِ → يَرْغَبُ فِي أَنْ يَدْرُسَ (*hərfən*: öyrənmə istəyir)

يُمْكِنُنِي الدَّهَابُ → يُمَكِّنُنِي أَنْ أَذْهَبَ (*hərfən*: getmə bilərəm)

إِنَّهُمْ يَقْدِرُونَ عَلَى تَحْضِيرِ هَذَا → إِنَّهُمْ يَقْدِرُونَ عَلَى أَنْ يُحَضِّرُوا هَذَا (*hərfən*: onlar bunu hazırlama bilirlər)

يَلْزَمُهُ الدَّهَابُ → يَلْزَمُهُ أَنْ يَذْهَبَ (*hərfən*: ona getmə lazımdır)

Məsdərlə əvəz edilə bilən şəraitdə işlədilmiş yuxarıdakı أَنْ ədatına "məsdər أَنْ- i (أَنْ الْمَصْدَرِيَّةُ)" deyilir.

Arzu forması təkçə məsdər أَنْ -i ilə deyil, bir sıra başqa ədatlardan sonra da işlənir ki, onlardan biri 'heç vaxt, heç də, qətiyyə, əsla' mənalarını verən və mənşə etibarilə üç sözdən əmələ gələn لَنْ = أَنْ + يَكُونُ + لَا (*hərfən*: heç ola bilməz ki) inkar ədatından sonra (arzu forması həmişə gələcək zamana aid olan iş bildirdiyi üçün həmin inkar ədatından sonrakı fel də gələcək zamana aiddir). Məsələn:

لَنْ نَتْرُكَ أَصْدِقَاءَنَا فِي الصَّيْقِ Biz öz dostlarımızı ağır gündə heç vaxt tərk etməyəcəyik.

Arzu forması tələb edən digər ədatlar məqsəd budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələrdə işlədilir.

4. FELLƏRİN ARZU FORMASININ MƏQSƏD BUDAQ CÜMLƏLİ TABELİ MÜRƏKKƏB CÜMLƏLƏRDƏ İŞLƏDİLMƏSİ

Məqsəd budaq cümləsi baş cümləyə felin arzu forması ilə işlədilən aşağıdakı bağlayıcıların biri ilə bağlanır:

...üçün ki; ...ötrü ki; ...görə ki; ...ki,

...üçün; ötrü; görə ki, ... -ma / mə (inkar)

Məqsəd budaq cümləli mürekkəb cümlələrdə budaq cümlə həm əvvəldə, həm də baş cümlədən sonra gələ bilər; ikinci növə daha çox təsadüf olunur. Məsələn:

كِي أَفْهَمَ كُنْهَ الْمَسْأَلَةِ قَرَأْتُ هَذَا الْكِتَابَ كِي أَفْهَمَ كُنْهَ الْمَسْأَلَةِ Bu kitabı oxudum ki, məsələnin mahiyyətini başa düşüm (həmin cümlə هَذَا الْكِتَابَ قَرَأْتُ كِي أَفْهَمَ كُنْهَ الْمَسْأَلَةِ şəklində də ola bilər).

اجْتَمَعْنَا فِي الْمَطَارِ لِكِي نَسْتَقْبِلَ ضُيُوفَنَا Biz aerodromda yığışdıq ki, qonaqlarımızı qarşılayaq.

أَطْلَعَنِي عَلَى مَدِينَتِكُمْ لِكِي أَتَانِي مِنْهَا مَهِينًا Məni şəhərinizlə tanış et ki, orada azmayım.

إِنَّا قَدْ أُنْذَرْنَا لِكِي نَهْمَلِ وَاجِبَاتِهِ Biz ona (onun üçün) xəbərdarlıq etdik ki, öz vəzifələrinə etinasız yanaşmasın.

5. الْأَمْرُ الَّذِي İFADƏSİ

Hərfi mənası 'iş, hansı ki' olan bu ifadə uzun cümlələri bir növ yüngülləşdirmək üçün işlədilərək Azərbaycan dilinə 'ki, bu da' və rus dilinə vurğulu 'что' kimi tərcümə olunur. Məsələn:

لَا شَكَّ فِي أَنَّ الْعَلَاقَاتِ الَّتِي نَحْنُ بِصَدْدِهَا قَدْ أَكْتَسَبَتْ سَعَةً خَاصَّةً بَعْدَ اسْتِثْرَارِ دِينِ الْإِسْلَامِ فِي آذْرَبَايْجَانِ، الْأَمْرُ الَّذِي...

Heç şübhə yoxdur ki, haqqında danışdığımız əlaqələr islam dini Azərbaycanda bərqərar olandan sonra xüsusi bir vüsət kəsb etdi ki, bu da ... / Нет никакого сомнения в том, что связи, о которых говорится (говорим), приобрели особый размах после утверждения религии ислама в Азербайджане, что/

6. RÜTBƏ, MƏNSƏB VƏ MÜRACİƏT BİLDİRƏN İSİMLƏRİN ŞƏXS ADLARI İLƏ İŞLƏDİLMƏSİ

Göstərilən qrup isimlər aid olduqları şəxs adlarından bilavasitə əvvəl gələrək artikl qəbul edir. Məsələn:

الأكاديميُّ (الرئيس، الأديب، الفيلسوف، الرقيق) شريفلي

akademik (rektor, ədib, filosof, yoldaş) Şərifli

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

أثر أدبي قد اندثر أثره، موضوع العلاقات الذي قد أفلحوا في دراسته، مصدر من المصادر يتصدر القائمة المذكورة، قائمة المراجع القائمة بهذا الصدد منذ القرون الوسطى، وفيما يتعلق بالمنزلة التي توصل إليها الذي نحن بصدد ترجمة حياته، أما النوايح الذين استنظروهم العالم واستلفت أنظار العالم اليهم فإنهم.

يا ترى، هل مكنتك سفرتك الى دمشق من الاطلاع على جامعتها؟ رغم ان سفرتي هذه كانت قصيرة جدا قد تمكنت نتيجتها من التعرف عليها تعرفا قريبا. وفيما يتعلق بتاريخ العلاقات الثقافية القائمة بين آذربيجان والشام فهل اكتسبت فيها معلومات جديدة بهذا الصدد؟ قد يكون من غير الإنصاف الادعاء بأن المسألة المذكورة لم تدرس من جانب العرب. لقد اطلعوني في دمشق على بعض المآخذ التي استلقت نظري بكثرة موادها في الموضوع الذي نحن بصده. إنها تعطي معلومات ملموسة عن حياة أشهر متقينا في الشرق العربي ومصنفاتهم في مختلف حقول العلم والمعرفة والادب.

2. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

Əsərin izi, əldə edilmiş məlumatlar, üzə çıxarılmış adlar, öyrənilməmiş bir məsələ, sənin toxunduğun bir mövzu, mövcud mədəni əlaqələrin tarixi və vüsəti, ərəblərdən təhsil almış ən görkəmli alimlərimizin siyahısı, islam dininin Azərbaycanda yayılması və möhkəmlənməsi (bərqərar olması).

Bu siyahı lazımi mənbələr haqqında konkret bir təsəvvür verirmi? Bəs haqqında danışdığımız mövzuya dair daha nə kimi mənbələr vardır? Hazırda onların hansı birindən (hansısından) istifadə etmə(k) mümkündür? Bunların yalnız bir neçəsindən istifadə

edə bildim (istifadə etməyə imkan tapdım). Fikrimcə, (rəyimcə) «İncəliklərin açılmasına dair həqiqətlərin qaynağı» kitabından istifadə etmə(k) daha yaxşı olardı.

3. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Bu yaxınlarda Axundov kitabxanasında idim. Kitabxana son illər ərəb ölkələrindən külli miqdarda yeni kitab almışdır. Bunların bəzisi ilə tanış oldum. Kitablardan birində Azərbaycan – ərəb ədəbi əlaqələri məsələsinə toxunulmuşdur. Orada deyildiyinə görə həmin əlaqələrin orta əsrlərin əvvəllərinə gedib çıxan zəngin bir tarixi vardır. Məşhur Nizamiyyə məktəbində təhsil almış və uzun müddət İraqda və Şamda çalışmış Azərbaycan alimləri haqqındakı məlumat mənim nəzərimi xüsusilə cəlb etdi.

4. Fail və məful bildiren modelləri əzbərdən deyin.

5. Ucadan oxuyun, bablarını, fail və ya məful olduqlarını və kök hərflərini müəyyən edin:

مُنْتَضِمٌ müntəzəm, مُنْتَضِرٌ gözləyən, مُنْتَزِعٌ intizarda olan, مُنْقَرِدٌ tək, tənha; ayrı, مُعَلِّمٌ müəllim, مُرَكَّبٌ mürəkkəb, مُبَارَكٌ mübarək, مُدْهِشٌ heyranedicisi, مُنْهَمٌ qeyri-müəyyən; şübhəli, مُجْهُولٌ cahil, مُتَرْجِمٌ tərcümə edən, مُتَرْجِمٌ tərcümə olunmuş, مُتْرَعْرَعٌ inkişaf edən.

6. سَلِمٌ 'salamat qalmaq' felinin I – VI, VIII və X bab fail və məfullarını yazın.

7. Ucadan oxuyun, modellərini, hansı baba mənsub olduqlarını və kök hərflərini müəyyən edin:

مَعْرِفَةٌ tanıtma; tərif, عَارِفٌ bilən, مَعْرُوفٌ məlum, bəlli, مَعْرِفَةٌ bilik, مَعَارِفٌ biliklər, تَعْرِفٌ tanış olma; tanışlıq, اِعْتِرَافٌ etiraf etmə; etiraf; tanıma.

8. Ucadan oxuyun, modellərini və kök hərflərini yazın:

اِعْتِقَادٌ rəhm etmə; mərhəmət, نَقْصَانٌ çatışmama; nöqsan, اِعْتِقَادٌ etiqad, اِزْدِوَاجٌ evlənmə; izdivac, تَجَاوُزٌ həddini aşma; təcavüz, عَطْرَسَةٌ lovğalanma; lovğalıq, تَقَالِيدٌ ənənə(lər), سَفَرَاءٌ səfirlər, مُسَافِرٌ səfər edən;

qonaq, مُسْتَقْبَلٌ gələcək, مُنْجِمٌ
münəccim, مُعْظَمٌ böyük, müəzzəm, مُنْصَرِمٌ keçən; keçib-getmiş.

9. لَنْ inkarını işlətməklə şifahi şəkildə təsrif və tərcümə edin:

رَغِبَ (ə) istəmək, مَكَّنَ imkan vermək, تَمَكَّنَ imkan əldə etmək,

يَكْتُبُ yazışmaq, اسْتَحْسَنَ bəyənmək, تَرَجَّمَ tərcümə etmək.

10. Ucadan oxuyun, arzu formasının 'məsdər أن -i' ilə arzu, imkan, bacarıq və ya lüzum bildirən sözlərdən sonra işlədilməsinə xüsusi fikir verin:

(١) إِنَّهُ يَتَعَطَّشُ لِأَنْ يَتَعَلَّمَ الْعَرَبِيَّةَ. (٢) فِي وَدِّهِ أَنْ يَتَعَلَّمَ الْعَرَبِيَّةَ. (٣) إِنَّهُ قَدْ تَمَكَّنَ مِنْ أَنْ يَتَعَلَّمَ الْعَرَبِيَّةَ. (٤) أَفِي إِمْكَانِهِ أَنْ يَتَعَلَّمَ الْعَرَبِيَّةَ ؟ (٥) لَكِنَّهُ لَا يَقْدِرُ عَلَى أَنْ يَتَعَلَّمَ الْعَرَبِيَّةَ. (٦) لَيْسَ فِي مَقْدُورِهِ أَنْ يَتَعَلَّمَ الْعَرَبِيَّةَ. (٧) يَلْزَمُهُ أَنْ يَتَعَلَّمَ الْعَرَبِيَّةَ. (٨) مِنَ الْإِلْزَامِ لَهُ أَنْ يَتَعَلَّمَ الْعَرَبِيَّةَ. (٩) يَجِبُ عَلَيْهِ أَنْ يَتَعَلَّمَ الْعَرَبِيَّةَ.

Cümlələrin *tərcüməsi*:

1) O, ərəb dilini öyrənməyi çox istəyir (*hərfən*: o çox istəyir ki, ərəb dilini öyrənə). 2) O, ərəb dilini öyrənmək istəyir (*hərfən*: onun istəyindədir ki, ərəb dilini öyrənə). 3) Onun ərəb dilini öyrənməyə imkanı olmuşdur (*hərfən*: o mümkün edə bilmişdir ki, ərəb dilini öyrənə). 4) Onun ərəb dilini öyrənməyə imkanı vardırmı (*hərfən*: onun imkanındadırmı ki, ərəb dilini öyrənə)? 5) Lakin o, ərəb dilini öyrənə bilmir (*hərfən*: lakin o, bacara bilmir ki, ərəb dilini öyrənə). 6) O, ərəb dilini öyrənə bilmir (*hərfən*: onun iqtidarında deyil ki, ərəb dilini öyrənə). 7) Ona ərəb dilini öyrənmək lazımdır (*hərfən*: ona lazımdır ki, ərəb dilini öyrənə). 8) Ona ərəb dilini öyrənmək lazımdır (*hərfən*: lüzumludur onun üçün ki, ərəb dilini öyrənə). 9) O, ərəb dilini öyrənməlidir (*hərfən*: vacibdir onun üçün ki, ərəb dilini öyrənə).

11. Ucadan oxuyun, felin arzu formasının yarımçıq cümlələrlə işlədilməsinə xüsusi fikir verin:

(١) مِنَ الْمُحْتَمَلِ أَنْ تُتْرَجَّمَ هَذِهِ الرَّوَايَةُ إِلَى الْأَدْرَبَائِيَّةِ. (٢) مِنَ الْمُتَوَقَّعِ أَنْ يُتْرَجِّمَهَا الْكَاتِبُ الَّذِي نَعْرِفُهُ جَيِّدًا. (٣) الْمُهْمُ إِلَّا تَفُوتَنَا هَذِهِ الْفُرْصَةُ. (٤) لَيْسَ مِنَ الْمُسْتَعْرَبِ إِلَّا نَنْتَهَرَ هَذِهِ

الْفُرْصَةَ السَّعِيدَةَ؟ ٥) مِنْ أَسْبَابِ سُورِنَا أَنْ نَسْتَقْبِلَ أَصْدِقَاءَنَا الْعَرَبَ فِي عَاصِمَةِ آدْرَبَايْجَانَ - مَدِينَةَ بَاكُو.

Cümlələrin tərcüməsi:

1) Bu romanın Azərbaycan dilinə tərcümə edilməsi ehtimalı vardır (*hər fən*: ehtimal olunur ki, bu roman Azərbaycan dilinə tərcümə edilə). 2) Onu, çox yaxşı tanıdığımız yazıçının tərcümə etməsi gözlənilir (*hər fən*: gözləniləndəndir ki, onu tərcümə edən yazıçı, hansı ki, biz onu çox yaxşı tanıyıyıq). 3) Bu fürsətin əlimizdən çıxması mühümdür (*hər fən*: mühümdür ki, bu fürsət bizdən sovuşmaya). 4) Bu gözəl fürsətdən istifadə etməməyimiz qərribə deyilmi (*hər fən*: qərribədən deyilmi ki, bu xoşbəxt fürsətdən istifadə etməyə)? 5) Ərəb dostlarımızı Azərbaycanın paytaxtı Bakı şəhərində qarşılamağa şadiq (*hər fən*: sevincimizin səbəblərindəndir ki, biz qarşılıyaq...).

12. Tərkibində 'məsdər *أَنْ* -i' və arzu formalı fel olan dörd cümlə yazıb hərəkəleyin.

13. Ucadan oxuyun və məqsəd budaq cümlə bağlayıcılarının işlədilməsinə xüsusi fikir verin:

(١) وَصَلَ الْوَفْدُ بَاكُو لِيَطَّلَعَ عَلَى مَكْتَبَاتِنَا. ٢) يَجِبُ أَنْ نَقْرَأَ هَذَا الْكِتَابَ كَيْ (لَكِي، لِأَنْ) نَنْقَهُمُ الْمَسْأَلَةَ. ٣) اسْتَعْجَلْتُ صَدِيقَتِي كَيْلًا (لَكَيْلًا، لِأَنَّ) تَتَأَخَّرُ عَنِ الْمَحَاضِرَةِ. ٤) يَجِبُ عَلَيْهِمْ أَنْ يَسْتَعْجِلُوا حَتَّى يَحْضُرُوا الدَّرْسَ فِي حِينِهِ.

Cümlələrin tərcüməsi:

1) Nümayəndə heyəti kitabxanalarımızla tanış olmaq üçün Bakıya gəlmişdir (*hər fən*: ... gəlmişdir ki, tanış ola...). 2) Məsələni yaxşı başa düşmək üçün bu kitabı oxumalıyıq (*hər fən*: vacibdir bizə ki, ... oxuyaq ki, .. yaxşı başa düşək). 3) Dostumuz tələsdə ki, mühazirəyə gecikməyə. 4) Dərsdə vaxtında olmaq üçün onlar tələsməlidirlər (*hər fən*: vacibdir onlar üçün ki, tələsələr ta ki, dərsdə vaxtında olalar).

14. Ucadan oxuyun və yazılı şəkildə tərcümə edin:

(١) لقد تطرقنا الى هذا الموضوع كي نطلع عليه عن كئب. ٢) أما الكتاب المذكور فهل يلزمك ان تطالعه من كل بد؟ ٣) أصحيح ان أولئك المؤرخين الأفذاذ تركوا في علم التاريخ آثارا لن

تندثر؟ ٤) من الواجب ألا تتركى مطالعة الكتب. ٥) كي تتفهم المسألة يجب عليك ان تقرأ كثرة من المراجع.

15. Arzu formasını tələb edən ədatları işlətməklə ərəb dilində üç məqsəd budaq cümləli tabeli mürekkəb cümlə yazıb hərəkələyin.

16. الْأَمْرُ الَّذِي ifadəsinin işlədilməsinə xüsusi fikir verməklə ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

١) انهما أخذتا يدرسان المصادر التاريخية لأن يَعْثُرَا فيها على معلومات خاصة بموضوعهما، الأمر الذي مكنهما من ان يفلحا في سعيهما. ٢) ان المصادر المذكورة تعطي فكرة عن ثقافتنا القديمة، الأمر الذي له أهمية كبرى في أيامنا هذه.

17. Rütbə, mənəsb və ya müraciət bildirən isimlər işlətməklə ərəb dilində iki cümlə yazıb hərəkələyin.

18. Birinci oxu mətnini yazılı şəkildə tərcümə edin və ucadan oxuyun.

19. Ucadan oxuyun və ərəb dilində cavab verin:

١) ما اسم الموضوع الذي تطرقوا اليه في نص درسنا؟

٢) هل درس هذا الموضوع بالشكل اللازم فيما مضى؟

٣) متى اكتسبت العلاقات الثقافية المذكورة في درسنا سعة خاصة؟

٤) هل تعرف ان المئات من المتقنين الأذربيجانيين توصلوا في القرون الوسطى الى منزلة

أشهر نوابغ الشرق الاسلامي؟

٥) ما هي أسماء أشهر مصنقات الفيلسوفين بهمنيار بن المرزبان وعين القضاة؟

20. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

Bu yaxınlarda jurnallarımızın birində maraqlı bir məqalə oxudum, adı «Azərbaycan – ərəb mədəni əlaqələri» idi. Məqalədə deyildiyi kimi, həmin əlaqələrin VIII – IX əsrlərə gedib çıxan zəngin bir tarixi vardır. O vaxtlar Bağdad ərəb mədəniyyətinin mühüm mərkəzlərindən biri idi. Bir çox azərbaycanlılar oraya oxumağa gədirdilər. Zaman keçdikcə onların bir çoxu öz elmi və ədəbi əsərləri ilə Müsəlman Şərqi heyran etdilər.

21. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Təəssüflə qeyd etməliyik ki, Azərbaycanla Ərəb Şərqi arasında (mövcud) olan mədəni əlaqələrin tarixi indiyədək lazımı şəkildə öyrənilməmişdir. Bu mövzuya toxunmaq və onu tədqiq etmək

üçün tədqiqatçının sərəncamında külli miqdarda ərəb mənbəyi vardır. Bunların müəyyən bir qisminə elmi kitabxanalarımızda rast gəlmək olar. Son zamanlar tədqiqatçılarımızın nəzərini özünə xüsusilə cəlb edən bu mövzunu tədqiq etmək üçün ərəb mənbələrini yaxından öyrənmək lazımdır. Heç şübhə yoxdur ki, alimlərimiz bu sahədə də müvəffəq olacaqlar.

22. İkinci oxu mətnini ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin.

23. Ərəb dilində ikinci oxu mətninə dair beş sual cümləsi yazıb hərəkələyin.

24. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

- Bağışla, dost, səni düşündürən nədir?

- Deyirlər, bu yaxınlarda «İbn Nədimin fihristi» adlı bir elmi əsər çapdan çıxmışdır. Müəllifi şərqşünas Valeri Polosindir. Çox yerdə axtardığıma baxmayaraq, ona rast gəlmədim. İş burasındadır ki, mən uzun müddətdən bəri buna bənzər bir mövzu üzərində işləyirəm. Bu yeni mənbə ilə yaxından tanış olmaq mənim üçün çox vacibdir.

- Darıxma! (هَوْنٌ عَلَيْكَ) Dünən ondan bir nüsxə əldə etmişəm.

Sabah hökmən gətirərəm. (حَضَرَ بِ)

- Çox sağ ol! Məni fikirdən (مِنْ أَلْهُمُومٍ) qurtardın (xilas etdin).

25. Hər iki oxu mətninin məzmununu əsasında ərəb dilində 16 – 17 sətirlik bir inşa yazıb hərəkələyin.

26. Oxu mətnlərinin qısa məzmununu ərəb dilində danışın.

27. Yazılı şəkildə tərcümə edin:

"... يقترن فتح العرب لإيران في القرن السابع الميلادي بوجود اللغة البهلوية كلغة رسمية وإدارية وأدبية في الدولة الساسانية (٢٢٦ – ٢٥٦ ميلادية). وبالقضاء على هذه الدولة بدأ سلطان اللغة البهلوية يضمحل ويأخذ في الأفول في مواجهة اللغة العربية، لغة الفاتحين الجدد الذين كان هدفهم نشر الاسلام وتحطيم معابد الشرك والضلال، وان كانت اللغة البهلوية لم تتمح تماما بمجرد تسلط العرب المسلمين. والدليل على ذلك، معظم المؤلفات البهلوية التي وصلت الى ايدينا من نتاج العصر الاسلامي، ووجود الكثير من الفرس في القرنين الثالث والرابع الهجريين يجيدون هذه اللغة وقد نشطت على ايديهم حركة النقل الترجمة من الفهلوية الى العربية..."

(من مقدمة "كليلة ودمنة")

Lügət

نَشِطَ	(ə) canlanmaq; fəallaşmaq	قَضَاءٌ عَلَى	ləğv etmə; son qoyma
أَجَادَ (بِحَيْدٍ)	yaxşı bilmək; yaxşı bacarmaq	نَشْرٌ	yayma
اِقْتَرَنَ بِـ	əlaqədar olmaq (mətndə); təsadüf etmək, bir vaxta düşmək	تَحْطِيمٌ	dağıtma
اِضْمَحَلَّ	yox olmaq	مَعْبَدٌ (مَعَابِدُ)	ibadətqah; məbəd
أُفُولٌ	günəşin batması, qürub	جَدِيدٌ (جُدُدٌ)	yeni
سُلْطَانٌ	hakimiyyət; ağalığ	عَلَى أَيْدِيهِمْ	onların vasitəsilə (<i>herfən</i> : əlləri ilə)
شِرْكَ	çoxallahlıq; büt-pərəstlik	بِمُجَرَّدِ تَسَلُّطٍ ...	təkcə hakim olmaqla ... qarşısında
ضَلَّالٌ	azma; çaşma; düzgün yoldan çıxma (sapma)	فِي مُوَجَّهَةٍ qarşısında
		وَإِنْ لَمْ تَنْمَحِ تَمَامًا	tamamilə məhv olmasa da (müən.)

28. Əzbər öyrənin:

(١) بِسُرِّكَ أَسِيرُكَ إِذَا تَكَلَّمْتَ بِهِ صِرْتَ أَسِيرَهُ.

Sirrin əsirindir, əldən versən, (özün) onun əsiri olarsan. (Atalar sözü)

(٢) كُلُّ يُعَدُّ نَفْسَهُ نِعْمَ الْفَتَى
لَوْ عَرَفَ الْإِنْسَانُ عَيْبَهُ، لَمَّا
فَمَنْ هُوَ اللَّئِيمُ مَنَّا، يَا تَرَى
رَأَيْتَ عَيْبًا فِيهِ، مَا طَالَ الْمَدَى

(نَاصِيفُ الْيَازِجِيِّ)

Hər kəs özünü yaxşı adam hesab edirsə, görəsən, içərimizdə pis kimdir? Hərə öz eybini bilsə, sən onda ömür boyu eyib görməzsən. (Nasif əl-Yazici)

29. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

رجل وامرأة أخذوا ولدهما إلى الطبيب لأجل الاستشارة. وبعد ان فحصه قال له ان الولد
عنده ماء في مخه. فقام حالا الرجل يعاتب امرأته: ألم أقل لك مرارا لا تكثري غسل رأسه؟

Lügət

فَحَصَ (ə) yoxlamaq, müayinə etmək (həkim)	... لأَجْلِ üçün
إِسْتِشَارَةٌ məsləhət (alma)	مَرَارًا dəfələrlə
غَسِيلٌ yuma	أَلَمْ أَقُلْ إِنَّ مَآءَ يَوْمِئِذٍ يَنْزِلُ كَالْحَبِّ ذُرًّا فَكَانَ يَنْزِلُ كَالْحَبِّ ذُرًّا məgər deməmişəm ki
إِمْرَأَةٌ (نِسَاءً) qadın; arvad	قَامَ يُعَاتِبُ danlamağa başladı
مُحٌّ (أَمْحَاخٌ) beyin	...تَهِزُّهُ مِنْ غَسِيلٍ... tez-tez yuma! (müən.)
حَالًا dərhal, o saat	

ONUNCU DƏRS

Mətn I

لقد تطرقنا في النصوص السابقة الى ما يتعلق بماضي العرب من معلومات قصيرة. اما الآن فلنرسل نظرة سريعة الى تاريخ شعبنا الأذربايجاني.

قل من منكم لا يعرف او لم يسمع ان وطننا آذربايجان من البلدان العريقة في القدم. ان اخذنا بعين الاعتبار ان أولى تشكيلات الدولة قد نشأت فيها قبل الميلاد بتسعة قرون قد نتصور مدى ما مضى على تأريخها من العصور كدولة.

لن نبالغ ان نقل بان المصير التاريخي لم يكن يلائم دائما آذربايجان كدولة مستقلة. فثروتها الطبيعية الهائلة وموقعها الجغرافي والتجاري كانا يدفعان أعداءها من جيران وغرباء الى ان يفرضوا عليها حروبا ويشنوا عليها غزوات لا عد لها ولا حد. واذا كان شعبنا قد صمد لتلك المحن التاريخية بثبات ولم يكن يفقد استقلاله حتى أيامنا هذه فيجب البحث عن أسباب كل هذا قبل أي شيء آخر في حكمة العديد من زعمائه العظام وبطولة أبنائه المقدامين.

وفيما يلي نورد لمن يحب منكم الأرقام شيئا منها كي يكون فكرة عن الحروب والغزوات والفتوحات التي تعرضت لها آذربايجان طيلة تأريخها المتعدد القرون.

لقد تعرضت آذربايجان فيما قبل الميلاد حتى بداية القرون الوسطى لحوالي ٥٠ حربا. اما القرون الوسطى فكانت آذربايجان تتعرض طوالها لـ ٧٠ حربا تقريبا. كما شهدت القرون الثلاثة الاخيرة حتى أيامنا هذه نحو ١٨ حربا في أراضي آذربايجان.

ابتداء من فبراير عام ١٩٨٨ أصبحت آذربايجان تتعرض لعدوان آخر: لقد بدأت ارمينيا حربا بغية إلحاق كاره باغ التي هي جزء لا يتجزأ من أراضي آذربايجان.

Lügət

دَفَعَ إِلَى (ə) sövq etmək	عَزَوَاتْ hücumlar; yürüşlər
صَمَدًا لِ (u) davam gətirmək; sinə gərmək	مَاضِي / الْمَاضِي keçmiş (isim)
فَرَضَ عَلَى (i) zorla qəbul etdirmək; vadar etdirmək	رَعِيمٌ (رُعَمَاءُ) rəhbər
فَقَدَ (i) itirmək	جَارٌ (جِيرَانٌ) qonşu
قَلَّ (يَقَلُّ) az olmaq; az-az hallarda olmaq	عَرِيبٌ (عُرَبَاءُ) qərib, yad, yadelli
بَالَغَ şişirtmək; mübaliğə etmək	عَدُوٌّ (أَعْدَاءُ) düşmən
لَاءَمَ (يَلَائِمُ) uyğun gəlmək, uğurlu olmaq	مِحْنَةٌ (مِحَنٌ) sınaq; imtahan
تَصَوَّرَ təsəvvur etmək	مَصِيرٌ (مَصَائِرُ) tale
تَعَرَّضَ لِ məruz qalmaq	مَوْقِعٌ (مَوَاقِعُ) mövqe
تَعَلَّقَ بِ bağlı olmaq, əlaqədar olmaq	سَرِيعٌ sürətli
بَحَثَ عَنْ axtarma	مُقَدِّمٌ (مُقَادِيمُ) çox cəsur, rəşadətli
بُطُولَةٌ qəhrəmanlıq	مُقَدِّمُونَ
حِكْمَةٌ müdriklik	أَرْسَلَ نَظْرَةً إِلَى nəzər salmaq
	أَخَذَ بَعَيْنَ الْأَعْتَابِ nəzərə almaq
	جُزْءٌ لَا يَتَجَرَّأُ ayrılmaz hissə

Mətn II

- لقد حان الحين لمناقشة تقرير زميلنا جبارلي حول موضوع "آذربايجان الشمالية خلال الربع الاول من القرن الـ١٩". فلننتقل اليها مباشرة شرط ألا نطنب في الكلام. ان تعمقنا في المناقشة طالت جلسة حلقنا الطلابية...

- صحيح. اذن لنقتصر اليوم على بعض الملاحظات النقدية حول التقرير المذكور. واذا كان الأمر كذلك فلدي ملاحظة نقدية واحدة وهي ان الرفيق جبارلي لم يذكر ان آذربايجان كانت تشغل في بداية القرن العشرين المكان الأول في العالم من حيث حجم استخراج النفط.
- كما انها جاءت أول بلد إسلامي شق طريقه الى التصنيع السريع.
- ليس هذا فقط. فقد كانت نموذجا للشرق الإسلامي من حيث تطور الروح الثورية فيها.
- صحيح. اننا لن نبالغ اذا قلنا ان باكو كانت من أهم مراكز الحركة الثورية على بوابة الشرق الإسلامي. على فكرة، قد يكون في محله ان نتذكر الدور الإيجابي الذي كانت تلعبه مجلة "ملا نصر الدين" في نشر الافكار الديمقراطية طيلة ربع قرن (١٩٠٦-١٩٣١) في البلدان الناطقة باللغات التركية.
- مصيب أنت الآخر. إن كنا قد تطرقنا الى ثورية آذربايجان عامة وباكو خاصة فمن المستحيل ألا نذكر ان آذربايجان جاءت أول بلد إسلامي أصبح جمهورية (١٩١٨).
- كما لم تكن مصادفة ان تصبح باكو اول مدينة شرقية عقد فيها اول مؤتمر لشعوب الشرق في أيلول (سبتمبر) عام ١٩٢٠.
- أما الآن فلنستمع الى أجوبة صاحب التقرير فيما يتعلق بملاحظاتنا النقدية. تفضل، يا جبارلي.

Lügət

عُقِدَ	çağırılmaq (iclas, qurultay)	اِنْتَقَلَ	keçmək
طَالَ (يَطُوْ)	uzanmaq; uzun çəkmək	تَصْنِيعٌ	sənayeləşdirmə
أَعْلَنَ	elan etmək	اِنْتِصَارٌ (ات)	qələbə
تَذَكَّرَ	yadına düşmək; xatırlamaq	اِسْتِخْرَاجٌ	(neft) çıxarma
تَعَمَّقَ فِي	dərinə getmək (varmaq)	تَقْرِيرٌ (تَقَارِيرُ)	hesabat; məruzə
اِسْتَمَعَ اِلَى	dinləmək	بَوَابَةٌ	qapı
اِقْتَصَرَ عَلَى	məhdudlaşmaq; kifayətlənmək	ثَوْرِيَّةٌ	inqilabilik
		جَلْسَةٌ (ات)	iclas

حَلَقَةٌ (ات)	dərnək	عَلَى فِكْرَةٍ	yeri gəlmişkən
سُلْطَةٌ (ات)	hakimiyət	مِنَ الْمُسْتَحِيلِ	qeyri-mümkün(dür)
مُؤْتَمَرٌ (ات)	qurultay; kongres; konfrans	حَانَ (يَحِينُ) الْحَيْنُ لِـ	vaxt gəlib çatmaq
نَمُودَجٌ (نَمَازِجُ)	nümunə	شَقَّ (يَشِقُّ) طَرِيقَهُ إِلَى	yol açmaq
نَقْدِيٌّ	tənqidi	أَطْنَبَ فِي الْكَلَامِ	uzun-uzadı danışmaq
نَاطِقٌ	danışan	قَدْ يَكُونُ فِي مَحَلِّهِ	yerində oldadı
طَلَابِيٌّ	tələbə (sif.)	لَيْسَ مُصَادَفَةً	təsadüf (i) deyil
إِجَابِيٌّ	müsbət		
مُصِيبٌ	haqlı		
شَرْطٌ ...	şerti ilə		

LEKSİK – QRAMMATİK İZAHAT

1. FELLƏRİN ŞƏRT FORMASI

Şərt forması da arzu forması kimi düzəlidir, aralarındakı yeganə fərq [u] sonluğunun saitsizliklə (sükunla) əvəz edilməsidir.

Felin şərt formasında təsrifini حَاوَلَ 'çalışmaq' feli nümunəsində göstərək:

أَحَاوَلَ، تَحَاوَلَ (تَحَاوَلِي)، يُحَاوِلُ (تَحَاوِلُ)؛ نَحَاوَلَ، تَحَاوَلُوا (تَحَاوَلُونَ)، يُحَاوِلُوا (يُحَاوِلُونَ)؛ تَحَاوَلًا، يُحَاوِلًا (تَحَاوَلًا).

Çoxişlənən قَالَ 'demək' və كَانَ 'olmaq' fellərinin şərt forması aşağıdakı şəkildədir:

لَمْ أَقُلْ، لَمْ تَقُلْ (لَمْ تَقُولِي)، لَمْ يَقُلْ (لَمْ يَقُلْ)؛ لَمْ نَقُلْ، لَمْ تَقُولُوا (لَمْ تَقُولُونَ)، لَمْ يَقُولُوا (لَمْ يَقُولُوا)؛ لَمْ يَقُلْنَا؛ لَمْ تَقُولُوا، لَمْ يَقُولُوا (لَمْ يَقُولُوا).

T ə r c ü m ə s i: demədim, demədin, demədi; demədik, demədiniz, demədilər; siz ikiniz demədiniz, onlar ikisi demədi(lər).

Aşağıda görəcəyimiz kimi, şərt formasında olan fellər də Azərbaycan dilinə müxtəlif şəkillərdə tərcümə edilir.

2. ŞƏRT FORMASININ İŞLƏDİLMƏSİ ŞƏRAİTİ

Şərt forması aşağıdakı şəraitdə işlənir:

1) İnkarylı əmrdə. Məsələn:

لَا تُمَارِسْ (تُمَارِسِي)، لَا تُمَارِسُوا (تُمَارِسُونَ)، لَا تُمَارِسَا.

T ə r c ü m ə s i: etmə, etməyin.

2) «qoy» ədatı ilə düzələn I və III şəxsə aid 'təsviri' əmrdə.

Məsələn:

لِيُسَافِرْ qoy getsin!, لِأَسَافِرْ qoy gedim!, لِنُسَافِرْ qoy gedək!

3) نَمَّ '-ma/-mə' inkarı ilə işlədildikdə. Məsələn:

لَمْ أَطَّلِعْ، لَمْ تَطَّلِعْ (تَطَّلِعِي)، لَمْ يَطَّلِعْ (تَطَّلِعْ)؛ لَمْ نَطَّلِعْ، لَمْ تَطَّلِعُوا (تَطَّلِعْنَ)، لَمْ يَطَّلِعُوا (يَطَّلِعْنَ)؛ لَمْ تَطَّلِعَا، لَمْ يَطَّلِعَا (يَطَّلِعَا).

T ə r c ü m ə s i: tanış olmadım; tanış olmadın....

Misaldan göründüyü kimi, مَ لَ ilə işlənmiş şərt formasında fel 'bitmiş keçmiş zaman' bildirir.

4) لَمَّا 'hələ... -ma/-mə' inkarı ilə işlədildikdə. Məsələn:

لَمَّا يَطَّلِعْ عَلَى الْمَسْأَلَةِ O hələ məsələ ilə tanış olmamışdır.

5) Müəyyən qrup şərt bağlayıcıları olan tabeli mürəkkəb cümlələrdə.

3. ŞƏRT BUDAQ CÜMLƏLİ TABELİ MÜRƏKKƏB CÜMLƏ

Şərt budaq cümləsi çox vaxt baş cümlədən əvvəl gəlib onunla 'əgər: -sa/-sə' mənasını verən إِنْ , لَئِنْ , إِذَا , إِذَا مَا və s. bağlayıcıların biri ilə bağlanır.

Şərt forması əsasən إِنْ və ya لَئِنْ bağlayıcı cümlələrdə işlədilir və gələcək zamana aid olur. Məsələn:

إِنْ نَطَّلَعُ عَلَى إِصْلَاحَاتِهِ نَتَقَهَّمُ أَهْمِيَّتَهَا Onun islahatları ilə tanış olsaq, onların əhəmiyyətini yaxşı başa düşərik.

Digər bağlayıcılar işləndikdə fel əsasən keçmiş zaman formasında olur, lakin yenə də gələcək zaman bildirir. Məsələn:

إِذَا أَطَّلَعْتُ عَلَى إِصْلَاحَاتِهِ تَقَهَّمْتُ أَهْمِيَّتَهَا Onun islahatları ilə tanış olsan, onların əhəmiyyətini yaxşı başa düşərsən.

Şərti, keçmiş zamana aid etmək üçün كَانَ köməkçi felindən istifadə olunur. Məsələn:

إِذَا كُنْتُ أَطَّلَعْتُ... كُنْتُ تَقَهَّمْتُ ... Tanış (olmuş) olsaydın, ... yaxşı başa düşərdin.

Bəzən إِنْ və نِئِنْ bağlayıcılı mürəkkəb cümlələrdə də fel keçmiş zaman formasında işlənərək gələcək zaman bildirir. Məsələn:

إِنْ أَطَّلَعْتُ عَلَى إِصْلَاحَاتِهِ تَقَهَّمْتُ أَهْمِيَّتَهَا Onun islahatları ilə tanış olsan, onların əhəmiyyətini yaxşı başa düşərsən.

Eyni mürəkkəb cümlədə fel həm şərt, həm də keçmiş zaman formasında olub dörd variantda işlənə bilər. Məsələn:

(١) إِنْ تَطَّلَعُ... تَتَقَهَّمُ. (٢) إِنْ تَطَّلَعُ... تَقَهَّمْتُ. (٣) إِنْ أَطَّلَعْتُ... تَتَقَهَّمُ. (٤) إِنْ أَطَّلَعْتُ... تَقَهَّمْتُ.

İcrası mümkün olmayan 'qeyri-real' şərtə لَوْ 'əgər' bağlayıcısından istifadə edilir. Həm də baş cümlədəki feli xəbərin əvvəlinə çox vaxt لَ 'əlbəttə', 'şübhəsiz' mənalı 'təsdiq ədatı' artırılır. Məsələn:

لَوْ كَانَ الْفَقْرُ رَجُلًا لَقَتَلْتُهُ Kasıblıq adam olsaydı, (əlbəttə) onu öldürərdim. (Atalar sözü)

Baş cümlədə xəbər felin əmr forması və isimlə də ifadə edilə bilər, belə olduqda baş cümlə budaq cümlə ilə çox zaman فِ 'onda, elədə' ədatı ilə əlaqələndirilir. Məsələn:

إِذَا قَدِمْتَ إِلَى بَاكُو فَزُرْ مَتَّحِفَ تَارِيخِ أَدْرَبَيْجَانِ Bakıda olsan, (onda) Azərbaycan tarixi muzeyinə get; إِنْ لَمْ تَرْتَعِْبْ فَأَلْأَمُرُ لَكَ İstəmirsənsə, (onda) öz işindir.

Baş cümlənin feli xəbəri əmr formasında olub bir növ şərt (şərtləndirmə) bildirdikdə də budaq cümlənin xəbəri şərt formasında olur. Məsələn:

رُزْ غَبِيًّا تَزُدُّ حُبًّا Az-az getsən, hörmətin artar (*hərfən*: az-az get, məhəbbətə çoxalarsan). (Atalar sözü)

Şərt budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələrin digər növləri haqqında yeri gəldikcə məlumat veriləcəkdir.

4. مَا VƏ مَنْ -nin TABELİ MÜRƏKKƏB CÜMLƏDƏ NİSBI ƏVƏZLİK KİMİ İŞLƏDİLMƏSİ

Sual əvəzliləri kimi tanıdığımız مَنْ 'kim?' və مَا 'nə?' sözləri tabeli mürəkkəb cümlələrdə nisbi əvəzlik vəzifəsində işlədilərək 'kim (ki)'; 'o kəs (ki)'; 'o adam (ki)' və 'nə (ki)'; 'o şey (ki)' də ifadə edə bilir. (Müq. et: Nə əkərsən, onu biçərsən). Məsələn:

أَهُوَ مَنْ كَتَبَ هَذِهِ الرَّوَايَةَ؟ Bu romanı yazan odurmu? (*hərfən*: o, o kəsdir ki, bu romanı yazmışdır? (Müq. et: Он тот, который написал этот роман?).

هَذَا مَا يُعْجِبُنِي Mənim xoşuma gələn budur (*hərfən*: bu odur ki, mənim xoşuma gəlir). (Müq. et: это то, что мне нравится).

Öyrəndiyimiz الَّذِي , الَّذِي və s. nisbi əvəzlilərinə olduğu kimi, مَنْ və مَا də qeyri-adlıq hal tələb edən sintaktik şəraitdə işlədildikdə onların halı aid əvəzlilər vasitəsilə dəqiqləşdirilir. Məsələn:

أَهُوَ مَنْ أَعْرِفُهُ؟ O mənim tanıdığımımı? (*hərfən*: o, o kəsdir ki, mən onu tanıyıram?).

مَا أُعْجِبُكَ مَا أَخْتَرْتَهُ مِنْ مَوْضُوعٍ? Seçdiyinin mövzu xoşuna gəlirmi (*hərfən*: xoşuna gəlirmi, nə ki seçdin onu mövzudan?).

أَهُوَ مَنْ سَمِعْتَ عَنْهُ؟ Haqqında eşitdiyən adam odurmu? (hər fən : o, o kəsdirmi ki, sən onun haqqında eşitmisən?).

هَذَا مَا لَا تَفْهَمُ أَهْمِيَّتَهُ. Əhəmiyyətini başa düşmədiyən budur (hər fən : bu elə odur ki, sən onun əhəmiyyətini başa düşmürsən).

Nisbi əvəzlilik vəzifəsində مَا və مَنْ ön qoşmaları ilə də işlədilər bilər:

بِمَنْ 'kiminlə ki', لِمَنْ 'kimin üçün ki', بِمَا 'nə ilə ki', لِمَا 'o şeydən ötrü ki' və s.

مِنْ və عَنْ ön qoşmaları ilə işlədildikdə, bu əvəzliliklər مِمَّنْ 'kimdən ki', 'o kəslərdən ki', مِمَّا 'o şeydən ki', عَمَّنْ 'o kəs haqqında ki', عَمَّا 'o şey haqqında ki' şəklini alır. Məsələn:

O، دُنْيَا دَا شَهْرُو فِي الْعَالَمِ إِنَّهُ مِمَّنِ أَشْتَهَرُوا فِي الْعَالَمِ

لَيْسَ هَذَا مِمَّا يَطِيبُ لِي Bu mənə xoşuma gələn deyildir (hər fən : bu ondan deyildir ki, o, xoşuma gəlir).

Misallardan görüldüyü kimi, مَا və مَنْ nisbi əvəzliliklərindən müxtəlif növ tabeli mürəkkəb cümlələrdə istifadə olunur.

5. TƏRKİBİNDƏ مَا NİSBİ ƏVƏZLİYİ OLAN BƏZİ FRAZEOLJİ SÖZ BİRLƏŞMƏLƏRİ

Tərkibində مَا nisbi əvəzliyi olan frazeoloji söz birləşmələri ərəb dilində geniş təmsil olunmuşdur.

Tərkibləri baxımından belə birləşmələri təqribən aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1) مَا + zərf və ya ön qoşma. Məsələn:

مَا قَبْلَ əvvəl(lər) (hər fən : nə ki, əvvəl), مَا بَعْدَ sonra(lar) (hər fən : nə ki, sonra).

2) مَا + ön qoşma + əvəzlilik və ya isim. Məsələn:

مَا قَبْلَهُ ... əvvəli, maqəbli (*h ə r f ə n*: nə ki, ondan əvvəldir), مَا بَعْدَهُ sonrası, ardı, mabədi (*h ə r f ə n*: nə ki, ondan sonradır).

مَا قَبْلَ التَّارِيخِ tarixdən qabaqkı, tarixdən əvvəlki (*h ə r f ə n*: nə ki, tarixdən qabaqdadır), مَا وَرَاءَ الْقَوَاسِ Zaqafqaziya (*h ə r f ə n*: nə ki, Qafqazın arxasındadır).

Bu kimi tərkiblərdə مَا özü də ön qoşma qəbul edə bilər.

Məsələn:

فِيمَا قَبْلُ əvvəl, əvvəllər, فِيمَا بَعْدُ sonra, sonralar, بِمَا فِي o cümlədən.

3) 'Necə ki, kimi, üzrə' mənasını verən مَا عَلَى + fel birləşməsi.

Məsələn:

عَلَى مَا يَظْهَرُ göründüyü kimi; عَلَى مَا يَقُولُونَ necə ki, deyirlər; deyildi ki; deyildi ki üzrə.

4) فِيمَا + fel birləşmələri. Məsələn:

فِيمَا يَتَعَلَّقُ بِ فِيمَا يَلِي aşağıda, فِيمَا يَأْتِي gələcəkdə, فِيمَا مَضَى keçmişdə, ...gəlincə.

5) وَمِمَّا + fel və ya sifət. Məsələn:

مِمَّا هُوَ جَدِيرٌ بِالذِّكْرِ / وَمِمَّا يَجُذِرُ بِالذِّكْرِ deyilməlidir ki (*h ə r f ə n*: deyilməyə dəyərdir ki).

مِمَّا لَا جِدَالَ فِيهِ qətidir ki (*h ə r f ə n*: mübahisə olmayandır ki).

6. 'HƏMÇİNİN' MƏFHUMUNUN ƏRƏB DİLİNDƏ İFADƏSİ

Əksər halda أَيْضًا sözü ilə bildirilən bu məfhum əsl mənası 'başqa' olan آخَرُ / أُخْرَى sözü ilə də ifadə edilir. Bu söz müəyyənləndirən olan isim və ya şəxs əvəzliyindən bilavasitə sonra gəlib onunla məlum qaydalar əsasında uzlaşır. Məsələn:

الْمُهَنْدِسُ هُوَ الْآخَرُ / الْمُهَنْدِسَةُ هِيَ الْآخَرَى؛ الْمُهَنْدِسَانِ هُمَا الْآخِرَانِ / الْمُهَنْدِسَاتَانِ هُمَا

الأخزيان؛ المهندسون هم الآخرون / المهندسات هن الأخريات.

T ə r c ü m ə s i: mühəndis də; iki mühəndis də; mühəndislər də.

هُوَ الْآخَرُ / هِيَ الْآخَرَى؛ هُمَا الْآخَرَانِ / هُمَا الْآخَرِيَانِ؛ هُمُ الْآخَرُونَ / هُنَّ الْآخَرِيَاتُ.

T ə r c ü m ə s i: o da; onlar ikisi də; onlar da.

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

مصير لا يلائم، محنة يصمد لها الانسان، محن من الصعب ألا يصمد لها المرء، أحداث من المستحيل ألا نرسل نظرة الى دواعيها، غزوات وفتوحات وحروب كان أعداؤنا من الغرياء والحيران يفرضونها علينا طوال التاريخ، انتصاراتنا العديدة التي كانت تلائمها حكمة زعمائنا وبطولة أبناء شعبنا المقادير، وفيما يتعلق بموقع بلدنا الجغرافي فمن المستحيل ألا نأخذ بعين الاعتبار أنه. لقد شهد شعبنا في الماضي (فيما مضى) حروبا لا عد لها. غير أنه صمد لها كل مرة ببطولة، الأمر الذي لن يتجاسر على إنكاره احد. قد يقل الذين يعلمون بالضبط ما هو عدد الغزوات والحروب والفتوحات التي كانت أذربايجان تتعرض لها طيلة تاريخها المتعدد القرون. ولا شك في ان غناء (zənginlik) أراضيها بالثروات الطبيعية وموقعها الجغرافي هما اللذان استلقتا اليها انظار الأعداء والغرياء. وعلى الرغم من أن (baxmayaraq ki) التاريخ ما كان يلائم مصير شعبنا إنه قد صمد لكافة المحن المفروضة عليه.

2. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

Yaxın və yad, sürətli hücumlar, bizə zorla qəbul etdirilmiş müharibələr, yadellilərin saysız-hesabsız yürüşləri (yürüşləri, yoxdur onların sayı), bu müharibələrdə itirdiyimiz mərd oğullar, zaman keçdikcə kəsb edilən inamımızın qüvvəsi və vüsəti, haqqında danışdığımız hadisələrin səbəblərini axtarmağa gəlincə, öz müdriqliyi ilə fərqlənən həmin rəhbərlərdən birinin (bir rəhbərin) fikrincə (rəyincə).

Hörmətli dostum! Haqqında danışdığımız mənbəyi sabah hökmən göndərəm. Heç şübhə yoxdur ki, orada maraqlı məlumatlarla tanış olacaqsan. Mühüm odur ki, müəllif üzərində işlədiyi (عَالَجَ) məsələni dərinədən öyrənmiş və Azərbaycanın tarixi boyu məruz qaldığı müharibələr və onların səbəbləri haqqında çox

geniş təsəvvür verir. Tədqiqatçının fikrincə, Azərbaycan uzaq keçmişdən bəri 130-a qədər müharibə və hücum məruz qalmış və bu tarixi imtahanlara davam gətirmişdir (köks gərmişdir). Həmin mənbə ilə yaxından tanış olandan sonra xalqımızın keçmiş haqda təsəvvürün köklü surətdə (köklü dəyişikliklə) dəyişəcəkdir.

3. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Qonşulardan biri (bir qonşu), yadellilərin və düşmənlərin taleyi, misilsiz müdriklik və qəhrəmanlıq nümunələri, tarixi sınaqlara daim köks gərmiş bu xalq, məgər nəzərə almırsanmı ki, tarix, bizə müxtəlif müharibələri zorla qəbul etdirmiş düşmənlərə gəlincə, haqqında danışdığımız bu tədqiqatın başqa bir məziyyəti ondadır ki, müəllifin gətirdiyi konkret rəqəmlərdən gördüyümüz kimi.

Doğrudurmu ki, adını çəkdiyiniz tədqiqat bu barədə geniş təsəvvür verir? Görəsən o, imkan verirmi ki, oxucu keçmişimizdə baş vermiş ən mühüm hadisələr haqqında tam təsəvvür hasil etsin (edə). Mübaliğə deyilmədir ki, bu mənbə indiyədək elmə məlum olmayan tam bir sıra faktları əhatə edir (şamildir)? Doğrusu, mənim üçün təsəvvür etmək heç də asan deyildir ki, tədqiqatçı adı çəkilmiş əsəri yalnız iki ilin ərzində yazmışdır.

4. لَمْ inkarını qoşmaqla şifahi şəkildə təsərif edin:

حَفِظَ (ə) yadda saxlamaq, قَدَّمَ təqdim etmək, بَالَعَ mübaliğə etmək, اِشْتَمَعَ dinləmək, اِسْتَحْسَنَ bəyənmək, تَعَطَّرَسَ lovğalanmaq.

5. لَمْ və لَنْ inkarlarını qoşmaqla yazılı şəkildə təsərif və tərcümə edin:

رَغِبَ (ə) istəmək, اِقْتَصَرَ imkan əldə etmək, اِفْتَصَرَ kifayətlənmək.

6. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

(۱) لَأَكْتُبُ، لِيَكْتُبَ (لِيَكْتُبَ)؛ لِنَكْتُبَ، لِيَكْتُبُوا (لِيَكْتُبُوا)؛ لِيَكْتُبَا (لِيَكْتُبَا).

(۲) لَأَتَكْتُبُ (لَأَتَكْتُبِي)؛ لَأَتَكْتُبُوا (لَأَتَكْتُبْنَ)؛ لَأَتَكْتُبَا.

(۳) لَمَّا أَكْتُبُ، لَمَّا تَكْتُبُ (لَمَّا تَكْتُبِي)؛ لَمَّا يَكْتُبُ (لَمَّا تَكْتُبُ)؛ لَمَّا تَكْتُبُوا (لَمَّا تَكْتُبْنَ)، لَمَّا

يَكْتُبُوا (لَمَّا يَكْتُبْنَ)؛ لَمَّا تَكْتُبَا، لَمَّا يَكْتُبَا (لَمَّا تَكْتُبَا).

7. Yuxarıda (6-cı maddə) olduğu kimi, سَأَلَ 'soruşmaq' felinə müvafiq surətdə لَا qoy!, لَمْ 'ma/-mə' (inkarlı əmrdə) və لَمَّا hələ də –ma/-mə qoşmaqla deyin və tərcümə edin.

8. Yazılı şəkildə tərcümə edin.

لَمْ أُتْرَجِمَ / لَمَّا أُتْرَجِمُ / لَنْ أُتْرَجِمَ ؛ لَمْ أُسْتَحْسِنُ / لَنْ أُسْتَحْسِنَ.

9. Yuxarıdakı (8-ci maddə) nümunələrin digər şəxsi variantlarını deyin.

10. Ucadan oxuyun, digər şəxsi formalarını deyin və şifahi şəkildə tərcümə edin:

١) اذا كنت طالعت الحكاية المذكورة كنت استحسنتها. ٢) اذا طالعت الحكاية المذكورة لن تستحسنها. ٣) ان أطلع الحكاية المذكورة أستحسنها. ٤) ان لم أطلع الحكاية المذكورة لن استحسنها. ٥) ان لم أطلع الحكاية المذكورة فكيف استحسنها سلفاً؟

11. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkəleyin:

1) Kluba getseydim, həmin sənədli filmi görərdim (شَاهَدَ). 2)

Kluba getsəm, həmin sənədli filmi görərəm. 3) Kluba getmirəmsə, həmin sənədli filmi necə görərəm?

12. Yuxarıdakı (11-ci maddə) cümlələrin digər şəxsi variantlarını deyin.

13. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkəleyin:

1) Sən (müən.) yazsan, mən də yazaram. 2) Sən (müən.) yazmasan, mən də yazmaram. 3) Sən (müən.) yazmasan, mən yazaram. 4) Sən (müən.) yazsan, mən yazmaram. 5) Sən (müən.) yazmış olsan, mən də yazaram. 6) Sən (müən.) yazmamış olsan, mən də yazmaram.

14. Aşağıdakı atalar sözlərini əzbər öyrənin:

١) إِنْ تَرَحَّمْ تُرْحَمْ. ٢) إِنْ لَمْ يَكُنْ وَفَاقٌ فَفِرَاقٌ. ٣) إِذَا تَخَاصَمَ لِصَانَ ظَهَرَ الْمَسْرُوقُ. ٤) سِرُّكَ أَسِيرُكَ فَإِذَا تَكَلَّمْتَ بِهِ صِرْتَ أَسِيرَهُ. ٥) لَوْ كَانَ فِي الْيَوْمَةِ خَيْرٌ مَا تَرَكَهَا الصَّيَّادُ. ٦) دُقْ تَشْتَهُ.

T ə r c ü m ə s i: 1) Rəhm etsən, rəhm edilərsən. 2) Mehribanlıq olmasa, ayrılmaq (yaxşıdır). 3) İki oğru dalaşsa, oğurluq (mal) tapılar. 4) Sirrin sənənin əsirindir; açsan, özün onun əsiri olarsan.

5) Bayquşda bir fayda olsaydı, ovçu onu qoyub getməzdi. 6) Dad, iştahan gələr (İştaha diş altındadır).

15. Ərəb dilində şərt budaq cümləli dörd tabeli mürəkkəb cümlə yazıb hərəkəleyin.

16. Ucadan oxuyun, rus dili ilə müqayisəli şəkildə azərbaycanca hərfi və ədəbi tərcümələrini söyləyin.

(۱) اليكم ما جرى. اليكم اهمية ما جرى. هل أنتم على علم بما جرى؟. اليكم مقالة عما جرى. اليكم ما أفتش عنه. اليكم ما أعرفه عما جرى. أخذت هذه المعلومات مما نشر عما جرى. فيما يتعلق بحل المشكلة فيجب قول ما يلي.

(۲) ها قد جاء من لم يحضروا المحاضرة؛ اليكم أسماء من لم يحضروا المحاضرة. هذا هو القرار عن من لم يحضروا المحاضرة. أنت ممن لم يحضروا المحاضرة؟ اذا كنت ممن حضروا المحاضرة فلم لا تعلم من لم يحضروها؟. أما المحاضر فهو ممن تكون محاضراتهم شيقة جدا. غير أنه ليس بمن يمكن اعتباره ممن لهم موهبة هائلة.

Lüğət

جَرَى baş vermək

فَتَّشَ عَنْ axtarmaq

مَوْهَبَةٌ (مَوَاهِبُ) istedad

17. مَا ve مَنْ nisbi əvəzliliklərini işlətməklə ərəb dilinə tabeli mürəkkəb cümlələr şəklində tərcümə edib hərəkəleyin:

1) Xoşuma gəlməyən budur (*hərfən*: budur nə ki, xoşuma gəlmir). 2) İstədiyim budur (*hərfən*: budur nə ki, onu istəyirəm). 3) Bu, xoşuma gəlməyəndəndir (*hərfən*: bu ondandır ki, xoşuma gəlmir). 4) (Elə) axtardığımız budur (*hərfən*: budur nə ki, biz onu axtarıyıq). 5) Sən (*müz.*) bizim axtardığımızısan (*hərfən*: sən o kəssən ki, biz onu axtarıyıq). 6) Bu, haqqında eşitdiyimiz (adam) barəsində bir məqələdir (*hərfən*: bu, məqələdir o kəs barəsində ki, biz onun haqqında eşitmişik).

Lüğət

Xoşa gəlmək أَعْجَبَ

İstəmək رَغِبَ فِي

18. Bir qədər aşağıda ədəbi tərcümələri verilmiş çoxişlənən ifadələri (yarımçıq cümlələri) ucadan oxuyun, rus dili ilə müqayisə edin və hərfi tərcümələrini söyləyin:

(۱) مِمَّا لَا مِرَاءَ فِيهِ أَنْ. (۲) مِمَّا لَا جَدْوَى فِيهِ أَنْ. (۳) مِمَّا يَسْتَنْفِثُ النَّظَرَ أَنْ. (۴) لَقَدْ عَلِمْنَا مِمَّا تَقَدَّمَ ذِكْرُهُ أَنْ. (۵) وَمِمَّا يَنْبِئُ الدَّهْشَةَ وَالْاِسْتِعْرَابَ أَنْ. (۶) عَلَى مَا يَبْدُو. (۷) عَلَى مَا جَاءَ فِي الصُّحُفِ. (۸) عَلَى مَا يَدْعُونَ. (۹) عَلَى مَا يُرَامُ. (۱۰) فِيمَا يَخُصُّ بِـ.

T ə r c ü m ə l ə r i:

1) Heç bir şübhə olmayan (bir də) odur ki, 2) Heç bir fayda(sı) olmayan (bir də) odur ki, 3) Diqqəti cəlb edən (bir də) odur ki, 4) Bundan qabaq qeyd ediləndən öyrəndik ki, 5) Heyrət və təəccüb doğuran (bir də) odur ki, 6) Göründüyü kimi (üzrə), 7) Mətbuatda deyildiyi kimi (üzrə), 8) İddia etdikləri kimi, 9) İstənilən kimi, 10) ... gəlincə, ... gəldikdə.

19. *مَا* və *مَنْ* -i nisbi əvəzlik kimi işlətməklə ərəb dilində dörd cümlə yazıb hərəkələyin.

20. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

(۱) أقرض الشعر أنا الآخر (الأخرى). (۲) لا شك في أنك أنت الآخر تقرض الشعر. (۳) لا شك في أنك أنت الأخرى تقرضين الأشعار. (۴) من المستحيل ألا تقرضوا انتم الآخرون شعرا. (۵) من المستحيل ألا تقرضن أنتن الأخريات أشعارا. (۶) إنكما أنتما الآخران (الأخريان) قد أفلحتما في دراستكما.

21. Birinci oxu mətnini ucadan oxuyun və yazılı şəkildə tərcümə edin.

22. Ucadan oxuyun və ərəb dilində cavab verin:

(۱) هل تطرقنا في النصوص السابقة الى تاريخ أذربايجان؟
(۲) الى أي قرن يرجع تاريخ أولى تشكيلات الدولة في أراضي أذربايجان؟
(۳) لأية أسباب كانت أذربايجان تتعرض للحروب والغزوات والفتوحات؟
(۴) ما هي أكبر الحروب التي فرضها أعداؤها عليها طيلة تاريخها المتعدد القرون؟
(۵) ما هي أسماء أشهر أبطالنا الذين دافعوا عن استقلال أذربايجان؟

23. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

Azərbaycan dünyanın qədim ölkələrindən biridir. İlk dövlət təşkilatları burada təqribən eramızdan 9-10 əsr əvvəl meydana

gəlmişdir. Onun təbii sərvətləri daim düşmənlərinin diqqətini özünə cəlb etmişdir. Buna görə də o, çoxlu hücumlara, işğallara və müharibələrə məruz qalmışdır. Lakin tarixi sınaqlara rəşadətlə köks (sinə) gərmiş və öz istiqlaliyyətini (qoruyub) saxlamışdır.

Orta əsrlərdə Azərbaycan tam bir silsilə alim, ədib və şairlər yetişdirmişdir ki, Azərbaycanın adını dünyada məşhur etmişlər.

24. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Bu yaxınlarda Azərbaycanın tarixinə dair yeni bir kitab çapdan çıxmışdır (buraxılmışdır). Haqqında danışdığımız əsərdə Azərbaycanın çoxəsrlik tarixi qısa şəkildə şərh edilmişdir. Ona zorla qəbul etdirilən tarixi sınaqların icmalı verilmişdir.

1988-ci ilin fevral ayından başlayaraq (اِبْتِدَاءً مِنْ) Azərbaycan daha bir təhlükəli (حَظْرًا) sınağa məruz qaldı. Ermənistan respublikamızın ayrılmaz bir hissəsi olan Qarabağı ilhaq etmək (اِلْحَاقًا) üçün münaqişəyə (نِزَاعًا) başladı. Çox keçmədən bu münaqişə təcavüzkar (عُدْوَانِيًّا) bir müharibəyə çevrildi (تَحَوَّلَ إِلَى). Bakıda qanlı yanvar faciəsi (مَأْسَاةً) baş verdi /1990/. Onlarla (عَشْرَاتٍ مِنْ) kəndimiz (قَرَانًا) dağıldı (دُمِرَ), sakinləri qovuldu (طُرِدَ), qətlə yetirildi (قُتِلَ) və yaralandı (جُرِحَ). 1992-ci ilin fevralında Xocalı şəhəri kütləvi qırğına (قَتْلًا جَمَاعِيًّا) məruz qaldı. Bundan əlavə (عِلَاوَةً عَلَى ذَلِكَ), bir sıra başqa faciəli (مَأْسَاوِيًّا) hadisələr də baş verdi.

Müharibə davam etməkdədir (لَا تَزَالُ مُسْتَمِرَّةً). Qəddar (لُدُوْدًا) düşmənin Azərbaycana qarşı digər təhlükəli «planları» (مَشَارِيْعًا) da vardır.

25. İkinci oxu mətnini ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin.

26. Ərəb dilində ikinci oxu mətninin məzmununa dair altı sual cümləsi yazıb hərəkələyin.

27. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

- Salam dost! Necəsən? İşlərin necədir?
- Çox sağ ol! Pis deyiləm. Sən necəsən?
- Sağ ol! Dünən axşam klubumuza getmişdinmi?
- Yox. Orada nə vardı ki?

- Mən də təəssüf ki, onu görməmişəm. Deyirlər, inqilabdan qabaqkı Bakıya aid sənədli bir film göstərirdilər.

- Eşitmişəm ki, Bakı XX əsrin əvvəllərində neftçixarma cəhətdən dünyada birinci yeri tutmuşdur. Doğrudurmu?

- Bu bir həqiqətdir. O həm də inqilabi hərəkatın ən mühüm mərkəzlərindən biri olmuşdur.

- Yəqin ki, o filmi bir daha nümayiş etdirəcəklər, deyilmi?

- Bilmirəm. Hər halda ona baxsaydıq, yaxşı olardı.

28. Oxu mətnlərinin məzmunu ətrafında ərəb dilində danışın.

29. Oxu mətnlərinin məzmunu əsasında ərəb dilində 16-17 sətirlik bir inşa yazıb hərəkələyin.

30. Yazılı şəkildə tərcümə edin.

"يتساءل كثيرون حول طبيعة الخلاف الذي برز منذ عامين بين جمهوريتي أذربيجان وARMينيا في الاتحاد السوفياتي. وقد راجت للخلاف أسباب عقائدية ونظر اليه على انه خلاف بين اديان أي خلاف اسلامي- مسيحي. كما راجت له أسباب تاريخية. فقيل انه خلاف تركي- أرمني. هذا من ناحية، ومن ناحية ثانية كان الخلاف بين الجمهوريتين يدور حول مصير منطقة الحكم الذاتي في ناغورنو كاراباخ. فالكل يعلم ان اشتعال الخلاف الاخير كانت بدايته مع دعاوي ارمنية تطالب بفصل ناغورنو كاراباخ عن أذربيجان وإلحاقها بARMينيا.

واللافت ان وجهة النظر الارمنية قد وجدت لها مساحات واسعة في الاعلام الدولي والسوفياتي فأصبحت هي وجهة النظر في حين لم يتح القليل من ذلك للرأي الآخر مما جعل الأذريين في موقع الاتهام على انهم المعتدون والذين يريدون ان يفرضوا تسلطهم على الشعب الارمني الاعزل المجرد من مصادر الدعم كما يظهر غالبا الامر في وسائل الاعلام الغربي. وفي المرات القليلة التي أتيج فيها الاطلاع على وجهة النظر الأذرية كانت هذه الاخيرة تركز على أمرين: ١- ان خلاف الأذريين مع السلطة المركزية في موسكو التي يريدون ان يعزوا استقلالهم عنها، وليس مع ARMينيا.

٢- ان ناغورنو كاراباخ جزء تآريخي من الارض الأذرية وان الوجود الأرمني فيها لا يعني إلحاقها بآرمينيا خصوصا انها تقع في داخل جمهورية آذربيجان وبعيدة عن الحدود الآرمنية..." (مجلة "العالم"، ٢٧ كانون الثاني/يناير، ١٩٩٠، ص ٢٢)

Lügət

بَرَزَ (u) görünmək, üzə çıxmaq	مِسَاحَةٌ sahe
رَكَزَ عَلَى mərkəzləşdirmək	دَعْوَى (دَعَاوَى، دَعَاوٍ / أَلدَعَاوِي) iddia; dava
رَاجَ yayılmaq	وَسِيلَةٌ (وَسَائِلُ) vasitə
عَنَى (يَعْنِي) ...mənası vermək	مُعْتَدٍ / أَلْمُعْتَدِي təcavüzkar
عَزَزَ gücləndirmək	أَعَزَلُ silahsız
أَتَاحَ (يَتِيحُ) imkan vermək	مُجَرَّدٌ مِنْ məhrum
طَالَبَ بِـ tələb etmək	غَالِبًا çox vaxt
خِلَافَ (ات) ixtilaf	حُكْمٌ دَاتِي avtonomiya
فَصَلَ عَنْ ayırma	وُجْهَةٌ أَلنَّظَرِ nöqteyi-nəzər, baxım
تَسَلَّطَ hakim olma; ağalıq	أَللَّافِئُ أَنْ dliqqəti cəlb edən odur ki
إِعْلَامٌ xəbər vermə; informasiya	
إِشْتِعَالَ alovlanma, yanma	

31. Əzbər öyrənin:

(١) إِنْ يَكُنِ الشُّغْلُ مَجْهَدَةً فَإِنَّ أَلْفَرَاغَ مَفْسَدَةٌ.

İşləmə(k) zəhmətdirsə, bekarçılıq fəsaddır. (Atalar sözü)

(٢) إِنِّي حَلَبْتُ أَلدَّهْرَ أَشْطَرُهُ

فَرَأَيْتُهُ لَمْ يَصْنَفْ لِي حَلْبُهُ

فَتَوَقَّ دَهْرَكَ مَا أَسْتَطَعْتُ وَلَا

نُعَزِّرَكَ فِصْنَتُهُ وَلَا دَهْبُهُ

(أَبُو أَلْعَتَاهِيَّةِ)

Zəmanəni çox sağmışam, sūdünün mənim üçün saf olmadığını görmüşəm. Bacardığın qədər özünü zəmanədən gözlə, qoy aldatmasın səni onun simu-zəri. (Əbu-l-Ətahiyə)

32. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

الزوجة - ابنتنا حصلت من العلوم ما لا غاية بعده. تعرف اللغات والحساب والهندسة وبرعت في الموسيقى والرقص ولا ينقصها الا العريس...
الزوج - فتشي لها زوجها يعرف إدارة البيت ويحسن تربية الأطفال.

Lüğət

حَصَلَ عَلَى	(u) əldə etmək	غَايَةٌ	son
نَقَصَ	(u) çatışmamaq	عَرِيْسٌ (عُرْسٌ)	adaxlı (oğlan)
أَحْسَنَ	yaxşı bacarmaq		

ON BİRİNCİ DƏRS

Mətn I

تفتخر آذربايجان بإنجابها لرعييل كامل من العلماء والشعراء والكتاب الذين لهم نخرهم البالغ في تطور البشرية حضاريا. ويعتبر الشاعر ميرزا علي أكبر صابر (١٨٦٢ - ١٩١١) عن حق من هؤلاء النوابغ. ولن نخطئ القول حين نؤكد انه في الهجاء الثوري قد سبق الآخرين في الشرق الاسلامي وبلغ شأوا بعيدا في هذا الحقل. وله مكانته الخاصة وأسلوبه المميز والمنفرد في قرض الشعر ومعالجة الموضوع والتعبير عن أفكاره النقدية. فقد أصاب الحقيقة عندما قال قائل: " ان من يقرأ: ولو بيتا من أبيات صابر يميزه في الحال عن غيره من الشعراء الهجائيين."

فيما يلي نقدم لكم بعض الأبيات التي اختارها الشاعر العراقي مواهب الكيالي من ديوان

"هوپ- هوپ نامہ " لصابر وترجمها بتصرف¹:

عندما يلقاتك ظلم الظالمين

أو تلاقى أمر بعض الزاجرين

اعتبر ذاك قضاء نازلا

¹ Şairin «Bəlayi-fəqrə düşdün, razı ol, biçərə, səbr eylə!» mətləli şeirinin 4-cü və 6-cı bəndlərinin sərbəst tərcüməsidir.

واعتبر عجزك حكما عادلا
 كن ذليلا بائسا في كل حين
 وارض بالفقر، تحمل ايها المسكين!

.....

واذا ما شئت ان تفعل امرا
 مثلما المسلم فاحن لك ظهرا
 واحتمل جور الكبار المالكين
 وازرع الارض بجهد وأنين
 ودع السادة يجنون الثمار!
 وليكن بيتك عنوان افتقار
 لا تع، لا تطلب الحق المبين
 وارض بالفقر، تحمل ايها المسكين!.

Lügət

زَرَغَ (ə) (taxıl) əkmək	إِفْتَخَرَ بِـِ fəxr etmək
سَبَقَ (i) (kimi isə) ötüb keçmək	إِحْنِ! əy!
طَلَبَ (u) istəmək; tələb etmək	ارْضْ! razı ol!; kifayətlən!
فَعَلَ (ə) etmək	دَعْ! qoy!; imkan ver!
أَكَّدَ (يُوكِّدُ) təsdiq etmək; qeyd etmək	لَا تَعِ! ayılma!; fikir vermə!
قَدَّمَ təqdim etmək	كُنْ! ol!
مَيَّرَ (müsbət cəhətdən) fərqləndirmək	يَلْقَى üz verir / verər (mətnədə)
أَخْطَأَ (يُخْطِئُ) səhv etmək	تُلَاقِي qarşılaşsan
تَحَمَّلَ dözmək	يَجْنُونَ yığırlar
إِحْتَمَلَ dözmək	قَرَضَ şeir yazma
إِخْتَارَ (يُخْتَارُ) seçmək	تَغَيَّرَ عَنْ ifadə etmə; ifadə

مُعَالَجَةٌ	(məsələnin üzərində) işləmə, həll etmə	مُنْفَرِدٌ	ayrıca, özünəməxsus
إِنجَابٌ	doğurma; meydana çıxarma	نَقْدِيٌّ	tənqidi
اِفْتِقَارٌ	ehtiyac	هَجَائِيٌّ	satirik
أَنِينٌ	ah-zar; inildəmə; inilti	زَالِمٌ	zülmkar
جَهْدٌ (جُهُودٌ)	cəhd; zəhmət	مَالِكٌ	varlı
أُسْلُوبٌ (أَسَالِيبُ)	üsul, tərz, metod	مُبِينٌ	aydın; aşkar
جَوْرٌ	cövr, cəfa, zülm	ذَاكَ	o (işarə əvəz.)
رَعِيْلٌ (رِعَالٌ)	qrup, dəstə	مِثْلَمَا	necə ki, ...kimi
سَيِّدٌ (سَادَةٌ)	ağa, cənab	فِي الْخَالِ	dərhal
ظَهْرٌ (أَطْهَارٌ)	bel	بِتَصَرُّفٍ	sərbəstliklə, sərbəst
عَجْزٌ	acizlik	أَصَابَ (يُصِيبُ) الْحَقِيقَةَ	düz demək; haqlı olmaq
هَجَاءٌ / هَجْوٌ	satira	فِيْمَا يَلِي	aşağıda (<i>hərfən</i> : nədə ki, gəlir)
بِئْسٌ	yoxsul; bədbəxt	قَالَ قَائِلٌ	kimsə demişdir
مِسْكِينٌ (مَسَاكِينُ)	yoxsul; bədbəxt	إِدَامَا شِئْتِ	istəsən
مُمَيِّزٌ	fərqləndirici; özünəməxsus; səciyyəvi		

Mətn II

- حبذا، يا امل، لو حضرت اليوم اجتماع حلقتنا الطلابية.
- احضر من كل بد اذا أعجبتني موضوع المناقشة.
- على ما تعرفين، سيقام في القريب العاجل مهرجان لإبداع صابر الشعري وبهذه المناسبة سبق لنا وناقشنا في جلستنا الماضية جانبا من جوانب إبداع الشاعر. وسنعالج اليوم موضوع "الكلمات العربية الدخيلة المستعملة في "هوب - هوب نامه".
- اعتبر الموضوع معقدا لمعالجته في إطار جلسة واحدة او اكثر...

- أنت مصيبة. طبعاً، قد فاتني ان أنكر اننا نعالج تلك الكلمات الدخيلة التي قد يصعب فهمها على القارئ المعاصر.
- كما تعرف، لقد نشرت لي ٣ مقالات عالجت فيها المسائل المتعلقة بنتائج صابر فمن الطبيعي ان أحضر اجتماعكم لليوم. ومتى يبدأ الاجتماع؟
- في الساعة السادسة مساءً. تحت تصرفنا الآن حوالي ساعة واحدة وربع الساعة.
- اذن علي ان أستعجل. انتظرنني قليلا حتى أفرغ من بعض أشغالي...
- لا تستعجلي، يا امل. اذا وجدنا انفسنا نتأخر عن الاجتماع نستأجر سيادة التاكسي.
- ألق يقال يصعب علي تصور كيف يتيسر لكم شمول ديوان صابر في إطار جلسة....
- اننا سنعالج حوالي عشر "هوب - هوب" نامه" فقط. لقد بذلنا جهودنا لدراسة المسألة بالشكل اللازم.
- مفهوم. "كما تزرع تحصد". ها قد فرغت من أشغالي. لنذهب!
- لدينا متسع من الوقت. اقترح ان نتمشى. وفي الطريق سنواصل حوارنا.
- لا مانع لدي، " من أحب شيئا اكثر من ذكره".

Lügət

فَرَع	qurtarmaq; bitirmək	تَمَشَّى (يَتَمَشَّى)	piyada getmək
عَالَجَ (nə iləsə)	məşğul olmaq; (məsələni) həll etməyə çalışmaq	شُمُولٌ	əhatə etmə
نَاقَشَ	müzakirə etmək; mübahisə etmək	تَمَيَّزٌ	fərqləndirmə
وَاصَلَ	davam etdirmək	مُنَاقَشَةٌ	müzakirə; mübahisə
تَيَسَّرَ	müyəssər olmaq	إِطَارَ (أُطِرَ)	çərçivə
أَقْرَحَ	təklif etmək	جَانِبٌ (جَوَانِبُ)	tərəf
إِنْتَظَرَ	gözləmək	مَهْرَجَانٌ	festival
إِسْتَأْجَرَ	kirayə tutmaq; tutmaq (taksi)	دَخِيلٌ	alınma (söz, ifadə)
إِسْتَعَجَلَ	tələsmək	مُعَقَّدٌ	çətin
		أَنَا مُوَافِقٌ	raziyam
		مُسْتَعْمَلٌ	işlədilmiş; işlədilən

حَتَّى	hətta; ta ki	فَاتَتِي أَنْ أُنْكَرَ	deməyi untdum
حَبِّدْ لَوْ	yaxşı olardı ki	لَدَيْنَا مُتَسَّعٌ مِنَ الْوَقْتِ	vaxtımız çoxdur
مِنْ كُلِّ بَدٍّ	hökmən	إِنْ وَجَدْنَا أَنْفُسَنَا تَتَأَخَّرُ	görsək ki, gecikirik
سَبَقَ أَنْ (و)	(nəyi isə) qabaq cadan etmək	"كَمَا تَزْرَعُ تَحْصُدُ"	Nə əkərsən, onu biçərsən. (Atalar sözü)
فِي الْقَرِيبِ الْعَاجِلِ	yaxın gələcəkdə	"مَنْ أَحَبَّ شَيْئًا أَكْثَرَ مِنْ يَكْرِهٍ"	Adam istədiyi şey haqqında çox danışar. (Atalar sözü)
تَحْتَ تَصْرِفِنَا	sərəncamımızda ... vardır		
لَا مَانِعَ لَدَيَّ	etiraz etməm		

LEKSİK - QRAMMATİK İZAHAT

1. FELLƏRİN ƏMR VƏ QADAĞAN FORMALARI

Ərəb dilində inkarsız əmr və inkarlı əmr (qadağan) iki müxtəlif şəkildə ifadə edilir.

Qadağan, felin II şəxsə aid şərt forması ilə bildirilir. Bunu **اسْتَعْجَلْ** 'tələsmək' → **تَسْتَعْجَلُ** 'tələsirsən' və **تَرْجِمَ** 'tərcümə etmək' → **تُتْرَجِمُ** 'tərcümə edirsən' felləri nümunəsində göstərək:

(١) لَا تَسْتَعْجِلْ (لَا تَسْتَعْجَلِي)؛ لَا تَسْتَعْجِلُوا (لَا تَسْتَعْجَلْنَ)؛ لَا تَسْتَعْجِلَا.

(٢) لَا تُتْرَجِمُ (لَا تُتْرَجِمِي)؛ لَا تُتْرَجِمُوا (لَا تُتْرَجِمْنَ)؛ لَا تُتْرَجِمَا.

T ə r c ü m ə s i: 1) tələsmə; tələsməyin; ikiniz tələsməyin. 2) Tərcümə etmə; tərcümə etməyin; ikiniz tərcümə etməyin.

İnkarsız əmr isə aşağıdakı kimi düzəlidir:

1) İkinci şəxs bildirən preformativlər atılır.

2) Şəxs sonluqlarında şərt formasından öyrəndiyimiz dəyişikliklər baş verir.

3) İkinci şəxs preformativləri atıldıqdan sonra saitsizlik (sükun) olarsa, söz sükunla başlamasın deyə, preformativin yerinə qısa saitli həmzə artırılır. Sükun olmadıqda belə artırmalar olmur.

Artırılan həmzələrin aşağıdakı saitləri olur:

IV bab أَ ; VII-X bablar اِ ; I bab: indiki-gələcək zaman tipik saiti [u] olduqda أَ , [ə] və ya [i] olduqda isə yalnız اِ olur.

Əmr formasında əvvəlinə həmzə artırılmayan bablara üçsəmitlilərdə II, III, V və VI bablar, dördsəmitlilərdə isə I və II çoxişlənən bablar daxildir. Bunu قَدَّمَ 'təqdim etmək' → تُقَدِّمُ 'təqdim edirsən' və تَرَجَّمَ 'tərcümə etmək' → تُتَرَجِّمُ 'tərcümə edirsən' fellərinin əmr forması nümunəsində göstərək:

(١) قَدَّمَ (قَدِّمِي)؛ قَدِّمُوا (قَدِّمْنَ)؛ قَدِّمًا. ٢) تَرَجَّمَ (تَرَجِّمِي)؛ تَرَجِّمُوا (تَرَجِّمْنَ)؛ تَرَجِّمًا.

T ə r c ü m ə s i: 1) təqdim et; təqdim edin; (ikiniz) təqdim edin. 2) tərcümə et; tərcümə edin; (ikiniz) tərcümə edin.

Əvvəlinə həmzə artırılan babların əmr formasına aid misallar:

Birinci bab əmr formasını دَخَلَ (u) 'daxil olmaq', شَرِبَ (ə) 'içmək' və عَرَفَ (i) 'bilmək; öyrənmək' felləri nümunəsində göstərək:

(١) ادْخُلْ (ادْخُلِي)؛ ادْخُلُوا (ادْخُلْنَ)؛ ادْخُلًا. ٢) اشْرَبْ (اشْرَبِي)؛ اشْرَبُوا (اشْرَبْنَ)؛ اشْرَبًا.

(٣) اعْرِفْ (اعْرِفِي)؛ اعْرِفُوا (اعْرِفْنَ)؛ اعْرِفًا.

T ə r c ü m ə s i: 1) daxil ol; daxil olun; (ikiniz) daxil olun. 2) iç; içiniz; (ikiniz) içiniz. 3) bil; bilin; (ikiniz) bilin.

IV bab; أَرْسَلَ göndərmək

أَرْسَلَ (أَرْسَلِي)؛ أَرْسَلُوا (أَرْسَلْنَ)؛ أَرْسَلًا.

T ə r c ü m ə s i: göndər; göndəriniz; (ikiniz) göndərin.

VIII bab: اِسْتَلَمَ almaq

اِسْتَلَمَ (اِسْتَلَمِي)؛ اِسْتَلَمُوا (اِسْتَلِمْنَ)؛ اِسْتَلِمَا.

T ə r c ü m ə s i : al; alın; (ikiniz) alın.

2. KƏSR SAYLARI

Kəsr sayları sıra saylarını təşkil edən kök samitlərindən aşağıdakı şəkildə düzəlir:

1) Surəti 1 və məxrəci 3-10 olan kəsr sayları فُعْلٌ / فُعْلٌ modeli üzrə düzəlir. Məsələn (sağdan sola):

ثُلُثٌ / ثُلُثٌ، رُبْعٌ / رُبْعٌ، خُمْسٌ / خُمْسٌ، سُدُسٌ / سُدُسٌ، سَبْعٌ / سَبْعٌ، ثَمَنٌ / ثَمَنٌ، ثَمَنٌ، ثَمَنٌ / ثَمَنٌ

تَبَعٌ tabe olmayıb bu formaya فُعْلٌ 'yarı' sözü ilə göstərilir.

2) Surəti 2 və məxrəci 3 - 10 olan kəsr sayları فُعْلَانِ / فُعْلَانِ formasını almış kəsrin təsniyəsi ilə göstərilir: فُعْلَانِ / فُعْلَانِ Məsələn:

ثُلُثَانِ / ثُلُثَانِ، رُبْعَانِ / رُبْعَانِ، خُمْسَانِ / خُمْسَانِ، سُدُسَانِ / سُدُسَانِ، سَبْعَانِ / سَبْعَانِ.

3) Surəti və məxrəci 3-10 olan kəsr saylarında surət ة -li miqdar sayı şəklini alır və ondan sonra gələrək أَفْعَالٌ formasını alan məxrəclə izafət emələ getirir. Məsələn:

ثَلَاثَةُ أَرْبَاعٍ، أَرْبَعَةُ أَخْمَاسٍ، سَبْعَةُ أَعْشَارٍ

4) Tamli kəsr sayında tam ة -li miqdar sayı şəklini alır və kəslə و bağlayıcısı ilə əlaqələndirilir. Məsələn:

ثَلَاثَةٌ وَرُبْعٌ، خَمْسَةٌ وَسُبْعَانِ، تِسْعَةٌ وَثَلَاثَةُ أَعْشَارٍ.

5) Qalan kəsr sayları ‘təsviri’ yolla جُزْءٌ (أجزاء) hissə + مِنْ və ya فِي الْمِائَةِ [fi-l-mi’əti] ‘yüzdə’ sözlərinin köməyi ilə aşağıdakı şəkillərdə ifadə olunur. Faizdə həm də عَدَدٌ صَحِيحٌ və فَاصِلٌ sözləri işlədilir. Məsələn:

سَبْعَةُ أَجْزَاءٍ مِنْ خَمْسَةِ عَشَرَ جُزْءًا
تِسْعَةُ أَجْزَاءٍ مِنْ خَمْسَةِ وَعِشْرِينَ جُزْءًا
١٧,٣٩ سَبْعَةُ عَشَرَ عَدَدًا صَحِيحًا وَتِسْعَةُ وَثَلَاثُونَ فِي الْمِائَةِ
٥٨,٦٣ ثَلَاثَةٌ وَسِتُونَ مِثْرًا فَاصِلٌ وَثَمَانِيَةٌ وَخَمْسُونَ فِي الْمِائَةِ

3. SAATLARIN İFADƏSİ

Ərəb dilində saatlar السَّاعَةُ ‘saat’ sözünün sonrakı sıra sayı ilə uzlaşan təyini söz birləşməsi şəklində ifadə edilir. Məsələn:

السَّاعَةُ الرَّابِعَةُ Saat dörd(dür).

السَّاعَةُ الْحَادِيَةَ عَشْرَةَ Saat on bir(dir).

السَّاعَةُ الثَّانِيَةَ عَشْرَةَ تَمَامًا Saat on iki tamam(dır).

‘Dəqiqə’lər ‘saat’dan sonra gələrək, adətən miqdar sayı ilə ifadə edilir:

و سَاعَةٌ ‘saat’ sözü وَ دَقِيقَةٌ ‘dəqiqə’ və دَقِيقَةٌ ‘...işləmişdir’ dedikdə bağlayıcısı ilə əlaqələndirilir. Məsələn:

السَّاعَةُ الْخَامِسَةُ وَعِشْرُ دَقَائِقَ Saat 6-ya 10 dəqiqə işləmişdir/ saat 5.10 dəqiqədir.

السَّاعَةُ الثَّاسِعَةُ وَخَمْسُ وَعِشْرُونَ دَقِيقَةً Saat 10-a 25 dəqiqə işləmişdir/ saat 9.25 dəqiqədir.

'15 dəqiqə' əvəzinə çox zaman رُبْع 'rüb' (1/4) sözü işlədilir.

Məsələn:

السَّاعَةُ السَّابِعَةُ وَالرُّبْعُ 8-ə 15 dəqiqə işləmişdir / saat 7.15 dəqiqədir.

2) '...qalmışdır' dedikdə 'saat' və 'dəqiqə' sözləri arasında إِلَّا - sız / -siz, -suz / -süz ədatı işlənir ki, bundan sonrakı miqdar sayı təsirlik halda olur. Məsələn:

السَّاعَةُ الثَّانِيَةَ عَشْرَةَ إِلَّا خَمْسَ دَقَائِقَ Saat 12-yə 5 dəqiqə qalmışdır (h ə r f ə n : saat 12-dir 5 dəqiqəsiz).

السَّاعَةُ الثَّلَاثَةَ إِلَّا عِشْرِينَ دَقِيقَةً Saat 3-ə 20 dəqiqə qalmışdır (h ə r f ə n : saat 3-dür 20 dəqiqəsiz).

السَّاعَةُ الثَّمَانَةَ إِلَّا رُبْعًا Saat 8-ə 15 dəqiqə qalmışdır (h ə r f ə n : saat 8-dir 15 dəqiqəsiz).

'Yarı' sözü النِّصْفُ kəlməsi ilə ifadə olunur. Məsələn:

السَّاعَةُ الْعَاشِرَةَ وَالنِّصْفَ Saat 11-in yarısıdır (h ə r f ə n : saat ondur və yarıdır).

Saat iki cür soruşulur:

1) 'neçə?' sözü كَمْ sözündən əvvəl işlənərək onun artikl qəbul etməsini və adlıq halda olmasını tələb edir. Məsələn:

كَمْ السَّاعَةُ؟ Saat neçədir?

2) Bəzən كَمْ isimdən sonra gəlir. Məsələn:

السَّاعَةُ كَمْ؟ Saat neçədir?

Saatlar çox zaman günün vaxtı ilə birlikdə ifadə olunur.

Məsələn:

فِي السَّاعَةِ السَّادِسَةِ صَبَاحًا (فِي الصَّبَاحِ) Səhər saat 6-da

فِي السَّاعَةِ التَّاسِعَةِ مَسَاءً (فِي الْمَسَاءِ) Axşam saat 9-da

فِي السَّاعَةِ الْخَامِسَةِ بَعْدَ الظُّهْرِ Günortadan sonra saat 5-də

4. مَا VƏ مَن SÖZLƏRİNİN ŞƏRT BUDAQ CÜMLƏLİ TABELİ MÜRƏKKƏB CÜMLƏDƏ İŞLƏDİLMƏSİ

Şərt budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələrdə ما və مَن əvəzlilərindən '(əgər) nə (ki)' və '(əgər) kim (ki)' mənasını verən bağlayıcılar kimi də istifadə olunur. Şərt cümləsinin digər təzahür formalarında olduğu kimi, burada da fəli xəbər ya keçmiş zamanda, ya şərt formasında işlədilir. Məsələn:

(۱) مَنْ دَهَبَ دَهَبْتُ. (۲) مَا تَفَعَّلَ أَفْعَلُنْ. (۳) مَنْ فَعَلَ مَا شَاءَ لَقِيَ مَا سَاءَ. (۴) مَنْ لَمْ

يَضْبِرْ عَلَى كَلِمَةٍ سَمِعَ كَلِمَاتٍ.

Misalların tərcüməsi: 1) Kim getsə, gedərəm (*hərfən*: əgər kim getdi, getdim). 2) Nə etsən, edərəm. 3) 'İstədiyini edən, istəmədiyinə rast gələr' (Atalar sözü). 4) "Bir sözə dözməyən, çox söz eşidər' (Atalar sözü).

Bu növ cümlələrdə də aid əvəzlikdən istifadə edilə bilər. Məsələn:

مَنْ كَثُرَ كَلَامُهُ كَثُرَ مَلَامُهُ. Çox danışan çox da danlanır (*hərfən*: əgər kim ki, onun danışdığı çox oldu, danlağı da çox oldu) (Atalar sözü).

5. QIYASI MODELLƏR ÜZRƏ DÜZƏLƏN BƏZİ İSİM QRUPLARI

Düzəltmə babların məsdərlərində olduğu kimi, aşağıdakı qrup isimlər də öz modellərinin 'qiyasiliyi' (bənzərinin olması) ilə fərqlənir. Bunların mühüm bir qismi I bab fellərdən, nisbətən az bir hissəsi isimlərdən əmələ gətirilir.

Birinci bab fellərdən qiyasi modellər üzrə düzələn isim qruplarına aşağıdakılar daxildir:

1) 'Peşə, sənət və ya məşğuliyyət sahibini bildiren isimlər' فَعَالٌ

modeli üzrə düzəlir və müənnəsdə ة qəbul edir. Məsələn:

فَلَّاحٌ (ə) əkmək: (ö) فَلَاحٌ əkinçi; fəllah.

نَجَرَ (u) (ağac) yonmaq: نَجَّارٌ xarrat (xarrat).

2) 'Dəzğah, qurğu və ya maşın bildiren isimlər' فَعَالَةٌ modeli üzrə düzəlir. Məsələn:

بُرِدَ (u) soyuq olmaq: بَرَّادَةٌ soyuducu.

(تَسِيرٌ) سَارَ (تَسِيرٌ) getmək: سَيَّارَةٌ avtomobil.

(يَجُرُّ) جَرَّ (جَرُّ) dartmaq: جَرَّارَةٌ traktor (müq. et: трактор).

3) 'Hərəkətin daim və ya çox icra olunduğu yeri bildiren isimlər', tipik saitindən asılı olmayaraq مَفْعَلَةٌ modeli üzrə düzəlir. Məsələn:

دَرَسَ (u) oxumaq: مَدْرَسَةٌ məktəb.

زَرَعَ (ə) əkmək: مَزْرَعَةٌ tarla.

4) 'Məkan və zaman bildiren isimlər' indiki-gələcək zamanda tipik saiti [ə] və ya [u] olan fellərdən مَفْعَلٌ modeli, tipik saiti [i] olanlardan isə مَفْعِلٌ modeli üzrə düzəlir. Bu qrup isimlərdə məkani mənaya daha çox təsadüf edilir. Məsələn:

طَعَّمَ (ə) yemək: مَطْعَمٌ yeməxana, aşxana; restoran.

جَلَسَ (i) oturmaq: مَجْلِسٌ şura; məclis.

Tipik saiti [u] olan bəzi fellərdən də مَفْعِلٌ modeli üzrə məkan və zaman ismi düzəlir. Məsələn:

سَجَدَ (u) səcdə getmək: مَسْجِدٌ məscid (səcdə gedilən yer).

شَرِقَ (u) çıxmaq (Günəş): مَشْرِقٌ günçıxan yer, məşriq; günçıxan vaxt.

5) Alət bildiren isimlər مَفْعِلٌ , مَفْعَلَةٌ və ya مَفْعَالٌ modelləri üzrə düzəlir. Məsələn:

دَفَعَ (ə) itələmək: مَدْفَعٌ top.

طَرَقَ (u) döymək, taqqılatmaq: مَطْرَقَةٌ çəkiç.

فَتَحَ (ə) açmaq: مِفْتَاحٌ açar.

İsimplərdən düzələnlərə aşağıdakı isim qrupları daxildir:

1) يَّة - artırmaqla düzələn 'keyfiyyət bildirən isimlər'. Məsələn:

أَذْرَبَائِجَانُ Azərbaycan → أَدْرَبَائِيَّةٌ azərbaycanlılıq.

بَشَرَ insan; bəşər → بَشَرِيَّةٌ bəşəriyyət.

2) Sonuna يَّةِ - , əvvəlinə artikl artırmaqla düzələrək 'dil adlarını bildirən isimlər'. Məsələn:

التُّرْكُ türk(lər) التُّرْكِيَّةُ türk dili.

3) 'Toplu' isimlərə ة artırmaqla düzələrək 'təklil bildirən isimlər'. Məsələn:

حَمَامٍ göyərçin(lər) → حَمَامَةٌ (təkcə) bir göyərçin

شَجَرٍ ağac(lar) → شَجَرَةٌ (təkcə) bir ağac

بَصَلٍ soğan(lar) → بَصَلَةٌ bir (baş) soğan

4) مَفْعَلٌ , مَفْعَالٌ , مَفْعَلَةٌ və ya مَفْعَلَةٌ modelləri üzrə düzələrək 'qab adlarını bildirən isimlər'. Məsələn:

حَلِيبٍ süd → مِخْلَبٌ , مِخْلَابٌ süd sağılan qab

إِيْرَةٌ iynə → مِئْبَرَةٌ , مِئْبَرٌ iynə qoyulan (sancılan) yer

دُهْنٌ (sürtmək üçün) yağ → مِذْهَنٌ yağqabı

كُحْلٌ sürmə → مِكْحَلَةٌ sürməqabı

5) مَفْعَلَةٌ modeli üzrə düzələrək 'əşyanın çox (bol) olduğu yeri bildirən isimlər'. Məsələn:

أَسَدٌ şir → مَأْسَدَةٌ şirlərin bol olduğu yer

6. ƏRƏB DİLİ LÜĞƏTLƏRİNDƏN İSTİFADƏ QAYDALARI

Ərəb dili lüğətlərinin çoxunda sözlər köklərinə görə əlifba sırası ilə verilir. Kökdən bilavasitə sonra felin I babı, onun məsdəri, düzəltmə babları, daha sonra isə göstərilən kökdən düzələn isim, sifət, fail, məf'ul və sair sözlər əlifba sırası ilə verilir. Deməli, ərəb dili lüğətlərindən istifadə edə bilmək üçün ən ümdə sözlərin köklərini (kök hərflərini) tapa bilmək lazımdır. Bunu edə bilmək üçün isə müəyyən qrammatik bilik tələb olunur. Məhz belə bir bilik əsasında sözün formasını təyin etmək və əlavə hərfləri kök hərflərindən ayırmaq mümkün olur.

Başqa lüğətlərdə olduğu kimi, ərəb dili lüğətlərində də sözlər hər hansı bir işlənən şəkildə deyil, məhz lüğət formasında verilir, yəni isim və sifət təkdə qeyri-müəyyənlikdə, fel şərti məsdər formasında olur və s. Deməli, lüğətlərdən səmərəli istifadə etmək üçün təkcə kökü tapmaq kifayət deyil, həm də sözü lüğət formasına salmağı bacarmaq lazımdır.

Sözlərin lüğət formasına salınmasını və köklərin tapılmasını aşağıdakı nümunələrlə göstərik:

<i>Mətnə təsadüf edilmiş söz</i>	<i>Sözün qrammatik quruluşu və onun lüğət formasına salınması</i>	<i>Sözün kökü</i>
تَدَابِيرُ tədbirlər	تَفَاعِيلُ modelli məsdərin تَفْعِيلُ modeli sınıq cəmidir. Lüğət forması تَدْبِيرُ Əlavə hərfləri: ت və ي	دبر
رِجَالٌ kişilər; adamlar; xadimlər	رِجَالٌ modelli sınıq cəmin اِتْ şəkilçisi ilə ikinci dəfə cəmlənmiş formasıdır. Lüğət forması: رَجُلٌ	رجل

المشاهير məşhurlar	مفعولٌ modelli məfulun مفاعيلٌ modelli sınıq cəmidir. Lüğət forması: مشهورٌ Əlavə hərfləri م və و	شهر
أتطلع diqqətlə baxıram	تفعّل moddelli felin indiki-gələcək zaman I şəxs təkidir. Lüğət forması: تطلع Əlavə hərfi: ت	طلع
يستعجلون onlar tələsirlər	استعجلٌ modelli felin indiki-gələcək zaman III şəxs cəm müzəkkəridir. Lüğət forması: استعجل Əlavə hərfləri: است	عجل

Orta əsrlərdə yazılmış bir çox lüğətlərdə sözlərin kökü sonuncu kök hərfinə görə əlifba sırası ilə verilmişdir. Belə lüğətlərdə əvvəlcə axtarılan sözün sonuncu, sonra birinci, daha sonra ikinci hərfinin əlifba sırası nəzərə alınmalıdır. Məsələn:

كفر sözünü tapmaq üçün əvvəlcə [r] ilə bitən sözləri göstərən səhifələr, sonra əvvəlində [k], daha sonra isə arasında [f] olan səhifələr və sözlər axtarılır.

Orta əsr tipli lüğətlərdə sözlərin çoxu, hətta məsdərlər də artikillə göstərilir. İzahat hissəsində sözlərin həm mənası, həm də hərəkəsi olmadıqda, forması izah edilir. Forma iki cür izah edilir: bənzətmə yolu ilə və təsvirlə. Bənzətmədə sözün forması geniş məlum olan bu və ya digər sözün forması ilə müqayisə edilir və deyilir:

«...(filan) sözün vəznində» (formasında). Məsələn:

فقير → أمير vəznində خطاب → كتاب vəznində, deməli, axtarılan

sözlər: [faqırun] və [xıtabun] oxunmalıdır və s. Təsviri üsulda isə kök hərflərinin hansı hərəkə qəbul etməsi sözlərlə təsvir edilir. Məsələn:

فَكَرَّ fə -nin kəsərəsi, ra -nın sükunu ilə, yəni فکر və s.

Köhnə tipli lüğətlərə Firuzabadinin الْقَامُوسُ الْمُحِيطُ kitabını, yeni tipli lüğətlərə isə prof. X.K.Baranovun «Арабско-русский словарь» (Moskva, 1985) kitabını misal gətirmək olar.

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

قرض كثرة من الأشعار الهجائية، أسلوب ميرزا علي أكبر صابر المنفرد والمميز في معالجة الموضوع، ديوان "هوب - هوب" و"هوب نامه" والتعبير فيه عن حياة جميع طبقات الشعب، التعبير عن فقر وأنين البائسين والمساكين وجور وظلم الزاجرين والظالمين، الأسلوب الذي يمكن تمييزه بسهولة عن أساليب جميع الشعراء الهجائيين للشرق والغرب، أرض أنجبت رعيلا كاملا من النوابع الذين لهم ذخرهم البالغ في تطور البشرية حضاريا.

لقد وجد صابر طريقا جديدا له في قرض الأشعار الهجائية. وهذا ما يميزه عن غيره من شعراء الشرق والغرب. لناخذ على سبيل المثال بعض الابيات من شعره حيث يقول فيها الشاعر مخاطبا البائسين: "كن ذليلا بائسا في كل حين!" "ارض بالفقر، تحمل ايها المسكين!" و"اعتبر عجزك حكما عادلا" والحال ان الشاعر يقصد بكل هذا عكس ما قاله "لا تكن... ولا ترض...". "ولا تحمل...". "ولا تعتبر...".

ولد صابر في التاسع عشر من شهر مايو (ايار) عام ١٨٦٢ بمدينة آذربايجانية (شماخي) وتوفي في الثاني عشر من شهر يوليو (تموز) عام ١٩١١ .

2. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

XX əsrin birinci onilliyində (عَقْدُ) yaranmış inqilabi şərait və onun Sabir yaradıcılığına təsiri, bu şairin haqlı olaraq inqilabi satirik şerin ən görkəmli (أَبْرَزُ) nümayəndəsi hesab edilməsi (اعتبَارُ), «Hop-hopnamə» divanının müxtəlif dillərə tərcümə edilməsi məsələsi, əsərin mövzularının bu gün də Müsəlman Şərqi düşündürən bəzi məsələlərlə səsənməsi (تَجَاوُبُ مَع).

Sabirin Müsəlman Şərqi poeziyasında öz xüsusi yeri var. O, satirik şerin inkişafında mühüm rol oynamış «Hop-hopnamə» divanının müəllifidir. Şairin bəzi şeirləri dünya xalqlarının dillərinə

tərcümə edilmiş və oxucuların məhəbbətini qazanmışdır (تَمَتَّعَ بِحُبِّ). Yuxarıda adı çəkilmiş əsərin tam şəkildə tərcüməsinə də böyük ehtiyac vardır. Divan rus və fars dillərinə tərcümə edildikdən sonra bir çox başqa ölkələrin oxucularına da yol tapmışdır. Hər iki tərcümə öz yüksək keyfiyyəti ilə fərqlənir.

3. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

(Yüksək) istedadlı adamların tam bir dəstəsi, Mirzə Ələkbər (Əli Əkbər) Sabirin buradakı xüsusi yeri, şairin inqilabi satirik poeziyanın inkişafında mühüm xidmətləri, Sabiri digər satirik şairlərdən fərqləndirən bəzi xüsusiyyətlər (خَصَائِصُ), «Hop-hopnamə» divanının Müsəlman Şərqi poeziyası inkişafında oynadığı mühüm rol.

Bildiyimiz kimi, «Hop-hopnamə» divanı fars və rus dillərinə tərcümə olunmuşdur. Əsəri fars dilinə məhəbbətlə tərcümə etmiş iranlı dostumuz prof. Əhməd Şəfai Sabir poeziyasının bir çox səciyyəvi xüsusiyyətlərini öz tərcüməsində qoruyub saxlaya bilmişdir (اسْتَطَاعَ أَنْ يُحَافِظَ عَلَيَّ). Göstərilən divanı rus dilinə tərcümə etmiş görkəmli sovet şairi Sergey Vasilyevin fikrincə, Sabir əvəzolunmaz (لَا بَدِيلَ لَهُ) satirikdir. Mütərcim rus oxucularını Sabir yaradıcılığı ilə tanış etməsi ilə fəxr edirdi.

Ümid etmək lazımdır ki, haqqında danışılan divan dünyanın başqa dillərinə də tam şəkildə tərcümə ediləcəkdir.

4. Ucadan oxuyun, طَالَعٌ 'oxumaq; mütailə etmək', تَطَرَّقَ '(məsələyə) toxunmaq', أَعْلَمَ 'bildirmək, xəbər vermək', اِحْتَقَلَ 'təntənə ilə qeyd etmək', خَرَجَ [u] 'çıxmaq'; فَرِحَ [ə] 'sevinmək'; جَلَسَ [i] 'oturmaq, əyləşmək' fellərinin aşağıda verilmiş inkarsız və inkarlı əmr formalarını bir-biri ilə müqayisə edərək şifahi şəkildə tərcümə edin:

طَالَعٌ (طَالَعِي) / لَا تُطَالِعُ (لَا تُطَالِعِي)؛ طَالَعَا / لَا تُطَالِعَا.
/ لَا تُطَالِعَا.

تَطَرَّقَ (تَطَرَّقِي) / لَا تَتَطَرَّقُ (لَا تَتَطَرَّقِي)؛ تَطَرَّقُوا (تَطَرَّقُون) / لَا تَتَطَرَّقُوا (لَا تَتَطَرَّقُون)؛
تَطَرَّقَا / لَا تَتَطَرَّقَا.

أَعْلَمِ (أَعْلَمِي) / لَا تُعَلِّمِ (لَا تُعَلِّمِي)؛ أَعْلَمُوا (أَعْلَمْنَ) / لَا تُعَلِّمُوا (لَا تُعَلِّمْنَ)؛ أَعْلَمَا / لَا تُعَلِّمَانِ.

اِحْتَقِلْ (اِحْتَقِلِي) / لَا تَحْتَقِلْ (لَا تَحْتَقِلِي)؛ اِحْتَقِلُوا (اِحْتَقِلْنَ) / لَا تَحْتَقِلُوا (لَا تَحْتَقِلْنَ)؛ اِحْتَقِلَا / لَا تَحْتَقِلَانِ.

أَخْرَجْ (أَخْرَجِي) / لَا تَخْرُجْ (لَا تَخْرُجِي)؛ أَخْرَجُوا (أَخْرَجْنَ) / لَا تَخْرُجُوا (لَا تَخْرُجْنَ)؛ أَخْرَجَا / لَا تَخْرُجَانِ.

5. İnkarlı və inkarsız əmr formalarını yazıb hərəkəleyin:

تَنْظِمَ təşkil etmək, تَجَاهَلَ qulaqardına vurmaq; özünü bilmə – məzliyə qoymaq.

6. İnkarlı və inkarsız əmr formalarını deyin:

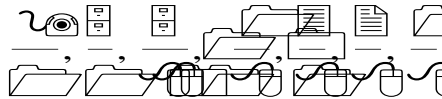
أَظْهَرَ göstərmək, اِشْتَرَكَ iştirak etmək, قَدِمَ (ə) gəlmək, ذَكَرَ (u) qeyd etmək, demək, حَسِبَ (i) hesab etmək, تَرَعَزَعَ boya-başa çatmaq; inkişaf etmək.

7. Hər iki növ əmr formasından istifadə etməklə ərəb dilində dörd cümlə yazıb hərəkəleyin.

8. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

تسع، تسع أراضي البلد، تسعان، تسعا أراضي البلد، في تسعي أراضي البلد، خمسة أمداس، خمسة أمداس أراضي البلد، في خمسة أمداس أراضي البلد، ثمانية وعشر، ثمانية وعشرون، ثمانية وثلاثة أمدار، ثمانية وثلاثة أمدار أراضي البلد.

9. Rəqəmləri ərəb sözləri ilə yazıb hərəkəleyin:

10. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkəleyin:

1) İndi saat neçədir? 2) İndi səhər saat 7.30-dur. 3) Kinoteatra saat neçədə (hansı saatda) gedəcəksən, Məryəm? 4) Mən oraya axşam saat 6-ya 15 dəqiqə qalmış gedəcəyəm. 5) Bəs siz (müən.) oradan nə vaxt (hansı saatda) qayıdacaqsınız? 6) (İndi) bilmirik, bəlkə biz oradan axşam saat ona 20-25 dəqiqə işləmiş qayıtdıq.

11. Ərəb dilində saatların ifadəsi ilə əlaqədar üç cümlə yazıb hərəkəleyin.

12. Ucadan oxuyun, modellərini, kök hərflərini və hansı növ isim qrupuna mənsub olduqlarını deyin:

قَصَابٌ qəssab, حَمَّالٌ hambal, نَظَّارَةٌ binokl, durbin, طَرَاذَةٌ kreyser, مَصْلَحَةٌ məskən, مَذْهَبٌ məzhəb, مَنَزِلٌ mənzil, مَذْبَحَةٌ sallaqxana, مَصْلَحَةٌ departament (idarə), مِنبَرٌ minbər, مَكْبَسٌ qısqac, مَحْفَظَةٌ portfel, مِئْزِدَةٌ kiçik stol, مِضْرَابٌ mizrab, مِحْرَابٌ mehrab.

2) أَبَدِيَّةٌ əbədiyyət, بَشَرِيَّةٌ bəşəriyyət, أَلْمَانِيَّةٌ alman dili, بَقْرَةٌ (bir) inək, تَفَّاحَةٌ (bir) alma, مَكْتَبَةٌ kitabxana, مَزْبَلَةٌ zibillik.

13. Yuxarıda (12-ci maddə) göstərilmiş isim modellərində olub Azərbaycan dilində işlənən ərəb sözlərinə aid misallar tapıb ərəb hərfləri ilə yazın və hərəkələyin.

14. Aşağıdakı atalar sözlərini ucadan oxuyun, مَنْ və مَا -nin işlədilməsinə, ədəbi və hərfi tərcümələrinə xüsusi fikir verin:

(١) ما فات مات. (٢) من حفر مغواة وقع فيها. (٣) من غضب من لا شيء رضي بلا شيء. (٤) من لسعته الحية حذر الرسن.

T ə r c ü m ə s i: 1) Keçən keçdi (əgər nə ki, keçdi, öldü). 2) Quyu qazan özü düşər (əgər kim ki, quyu qazıdı, oraya düşdü). 3) Heç şeydən hirsələnən heç şeylə də ovunar (əgər kim ki, heç nədən qəzəbləndi, heç nəsiz də razı qaldı). 4) İlan vuran ala çatıdan qorxar (əgər kim ki, ilan onu vurdu, ipdən qorxdı).

15. Ərəb əlifbası cədvəlini əzbərdən deyin.

16. Kök hərflərini tapın, lüğətdə axtarılacaq şəklə salın və modellərini təyin edin:

الانحراف، للانتظار، مرتفعاتها، أحاديثكم، احتملاتهم، تطلعاتنا، متفرجون، احترامنا، ستستظلمون، لا تكاتبوا، تسافران، سيرحمنها، اعتبرتموني، سيستقبلوننا.

17. Mənalərini lüğətdən tapıb yazın:

(١) أَفْقٌ، تَبَائِنٌ، مُتَعَبٌ، تَلَاجَةٌ، جَلَالٌ، حِمَامٌ، حَرِيفٌ، دَرَبٌ، تَدْلِيلٌ، رَاتِبٌ، رُؤْمَةٌ، سُخْطٌ، مَشْهُورٌ، اِضْطِرَاحٌ، اِضْرَابٌ، مُطْرَبٌ، اِشْتِظْهَارٌ، مُعَالَجَةٌ، اِسْتِغْفَارٌ، فَجَاءَةٌ، قَرِيحَةٌ، مُكَالِمَةٌ، مُلَاكِمَةٌ، اِمْكَانٌ، نَظْرِيٌّ، هَالِكٌ، وَلَوْلَا، مَيْمُونٌ.

(٢) اِعْمَالٌ / اَعْمَالٌ، اِعْلَامٌ / اَعْلَامٌ، مُرْكَبٌ / مُرْكَبٌ، مُعَلِّمٌ / مُعَلِّمٌ، نَسَبٌ / نَسَبٌ، جَمَالٌ /

جَمَالٌ، رَوْعَةٌ / رَوْعَةٌ، مُسْتَهْلِكٌ / مُسْتَهْلِكٌ، اسْتِلاَمٌ / اسْتِلاَمٌ، فِرَاسَةٌ / فِرَاسَةٌ، مَعْلُومَاتٌ / مَعْمُولَاتٌ.

٣) حَرْبٌ / هَرْبٌ، دَرْبٌ / ضَرْبٌ، نَثْرٌ / نَسْرٌ، تَعْلِيمٌ / تَأْلِيمٌ، ظَهْرٌ / زَهْرٌ، مَلْعَبٌ / مَعْلَبٌ، بَعْتُ / عَبْتُ، تَنْقِيذٌ / تَنْكِيذٌ، صَاحِبٌ / صَاحِبٌ، مَسْلَخَةٌ / مَصْلَخَةٌ.

18. Sözlərini lüğətdən tapıb yazmaqla şifahi şəkildə tərcümə edin:

"حُكِي عن أهل الروم ان مصورا دخل بلدا ليلا ونزل بقوم. فضيفوه فلما سكر قال: اني صاحب مال ومعني كذا وكذا ديناراً. فسقوه حتى طفح وأخذوا ما كان معه وحملوه الى موضع بعيد منهم. فلما أصبح وكان غريبا لم يعرف القوم ولا المكان ذهب الى والي المدينة وشكا. فقال له الوالي: هل تعرف القوم؟ قال: لا. قال: فكيف السبيل الى ذلك؟ فقال الرجل: أصور صورة الرجل وصورة أهله فاعرضها على الناس لعل أحدا يعرفهم. ففعل ذلك وعرض الوالي على الناس. فقالوا انها صورة فلان وأهله. فأمر بإحضاره فإذا هو صاحبه فاسترد منه المال."

19. Cəmlərini və mənalarını lüğətdən tapıb yazın:

تُرْبِيَةٌ، أُجْرَةٌ، طُفْلٌ، تَمْرٌ، نَحْلٌ، نَحْلٌ، نِظَامٌ، قَدْرٌ، قِرْدٌ، حَيْدَرٌ، أَيْثٌ.

20. Birinci oxu mətnini yazılı şəkildə tərcümə edin və ucadan oxuyun.

21. Ucadan oxuyun və ərəb dilində cavab verin:

- ١) هل قرأت ديوان "هوب- هوب نامه" لميرزا علي اكبر صابر؟
- ٢) متى واين ولد وتوفي الشاعر المذكور؟
- ٣) الى اية لغات العالم ترجم ديوان صابر؟
- ٤) ما الذي يميز هذا الشاعر عن غيره من الشعراء الهجائيين؟
- ٥) أصحيح ان الشاعر علم اللغتين الفارسية والعربية؟
- ٦) هل تعرف على ظهر القلب شعرا من أشعار صابر؟

22. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

Mirzə Ələkbər Sabir XX əsr Müsəlman Şərqiinin satirik poeziya sahəsində yetirdiyi (doğurduğu) ən böyük şairlərdən biri hesab olunur. Şairin yaradıcılığı əsasən göstərilən əsrin birinci onilliyinə təsadüf edir. Sabirin əvəzolunmaz şair hesab edilməsi tamamilə düzdür. Onun özünəməxsus üslubu və mövzunu həll etmə yolu vardır. Mövzularını həyatın özündən götürmüş və təsvir etdiyi (وَصَفَتْ)

surətlərin səciyyəvi olmasına çalışmışdır.

«Hop-hopnamə» ərəb dilinə tərcümə edilərsə, ərəb oxucularının da məhəbbətini qazanacağına şübhə etmirik.

23. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

«Artıq bir neçə ildir ki, Azərbaycanda Sabir poeziya günləri (festivalı) keçirilir (və bu günlər) əsl poeziya bayramına çevrilir (تَحْوِيل). Bu bayram respublikanın paytaxtı Bakı şəhərində – böyük şairimiz Mirzə Ələkbər Sabirin adını daşıyan (حَمَلِ اسْم) bağda, onun əzəmətli heykəli (نُصْبٌ تَذْكَارِيٌّ) qarşısında başa çatır (يَتِمُّ). Həmin gün şair və yazıçılarımız bir daha görkəmli satirik şairi yad edir, təzə yazdıqları şeirləri oxuyur, bu görüşlə bağlı öz təəssüratlarını söyləyirlər...

Sabir poeziya günlərinin keçirilməsi (إِقَامَةٌ) respublikanın mədəni həyatında mühüm hadisədir.»

24. İkinci oxu mətnini ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin.

25. Ərəb dilində ikinci oxu mətninin məzmununa aid altı sual cümləsi yazıb hərəkələyin.

26. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

- İşini nə vaxt qurtarırsan, Əməl?
- Təqribən 15-20 dəqiqədən sonra. Nə üçün soruşursan?
- Məsələ burasındadır ki, axşam saat altının yarısında dərne –

yimizin məşğələsi olacaqdır. Sənin iştirakın faydalı (مُفِيدٌ) olardı. Nə deyirsən (rəyin nədir)?

- Bu gün müzakirə edəcəyiniz mövzu necə adlanır (مَا اسْمُ)?

- Bir həftədən sonra respublikamızda Sabir poeziya günləri başlanır. Bu münasibətlə biz «Sabir və Ərəb Şərqi» mövzusunun müzakirə etmək istəyirik.

- Çox yaxşı mövzudur, öyrənilməmişdir. Ümid etmək lazımdır ki, mövzuya aid lazımi materiallar (مَوَادٌّ) tapmışınız, deyilmi?

- «Axtaran (جَدَّ) tapar».

- Çox yaxşı, işimi qurtardım. Di (فَ) gəl gedək!

27. Hər iki oxu mətninin məzmununu ərəb dilində danışın.

28. Oxu mətnlərinin məzmunu əsasında ərəb dilində 17-18 sətirlik inşa yazıb hərəkələyin.

29. Əzbər öyrənin:

(١) مَنْ لَمْ يُصْلِحْهُ الْخَيْرُ أَصْلَحَهُ الشَّرُّ.

Xeyir düzəltməyəni şər düzəldər. (Atalar sözü)

(٢) وَمَنْ يَكُ ذَا فَمِ مَرِيضٍ

يَجِدُ مُرًّا بِهٖ الْمَاءُ الرَّالَا

(الْمُنْتَبِي)

Ağzı acı, xəstə olana şirin su da acı gələr. (Əl-Mütənəbbi)

(٣) ثَوْبُ الرِّيَاءِ يَشْفُ عَمَّا تَحْتَهُ

فَإِذَا أَلْتَحَفْتَ بِهٖ فَإِنَّكَ عَارٍ

(الْتِهَامِي)

İkiüzlülük elə bir geyimdir ki, altındakı görünür. Ona bürünsən, çılpaq qalarsan. (Ət-Tihami)

30. Yazılı şəkildə tərcümə edin:

"حُكِي ان الحجاج والي العراق خرج في بعض الايام للتنزه. فصرف عنه اصحابه وانفرد

بنفسه.

فلاقى شيخا من بني عجل فقال له: من اين انت، يا شيخ؟

فقال: من هذه القرية.

قال: ما رأيك في الحجاج؟

قال: سود الله وجهه ووجه الخليفة الذي ولاه.

قال: أتعرف من أنا، ايها الشيخ؟

قال: لا، والله.

قال: أنا الحجاج.

قال: جعلت فداك! وانت، أتعرف من أنا؟

قال: لا.

قال: أنا زيد بن عامر مجنون بني عجل أصرع كل يوم مرة في مثل هذه الساعة.
فضحك الحجاج وأجازه."

Lügət

صُرِعَ dæli olmaq	أَجَازَ (getməsinə) icazə vermək (mətnədə)
صَرَفَ عَنْ (i) uzaqlaşmaq, getmək	وَلَّى vali (hökmdar) təyin etmək
صَحِكَ (ə) gülmək	شَيْخٌ (شَيْوُخٌ) qoca
حُكِيَ hekayət olunmaq	إِنْفَرَدَ بِنَفْسِهِ tək qalmaq (mətnədə)
لَاقَى rast gəlmək	جُعِلْتُ فِدَاكَ! qurbanın olum!

ON İKİNCİ DƏRS

Mətn I

يعرف الجميع ان السنة الدراسية تبتدئ عندنا في الاول من شهر سبتمبر (ايلول). وفي هذه السنة شهدنا نفس البداية أيضا. لقد افتتحت المدارس والمعاهد والجامعات ابوابها امام جميع الراغبين في التعلم. منذ زمن وأقدم على الدراسة طلبتنا أجمعون. وإن سألنا سائل عما يسيطر على قلوبنا من مشاعر فهتفنا جميعا: الفرح! (الحق يقال، إننا اخذنا نسأم في أواخر شهر آب من طول العطلة الصيفية. لقد قيل: "إن المتع نفسها تسئم الانسان حين تطول. ومما يؤسف له ان الطقس وحده لم يشاطرنا فرحنا هذا إذ ان السماء أخذت تمطر منذ الصباح الباكر بشكل قد يسئم المرء. إلا اننا لسنا من الذين يأتمرون بهوى الطبيعة. المهم هو اللقاء مع أسرة كلية الاستشراق وزملائنا واللغة العربية التي قد أصبحت جزءا لا يتجزأ من أنفسنا...)

لقد سبق واتخذت الإجراءات بغية التهيؤ للعام الدراسي الجديد واستئناف الدروس بشكل أحسن مما كان في نفس المدة من السنة الماضية.

لقد انشئ في جمهوريتنا وحدها ما يزيد عن ٥٠ مدرسة جديدة. قد ازداد عدد المتعلمين أنفسهم كما تهيأت لهم كافة الظروف للدراسة الناجحة. وفيما يتعلق بجامعتنا فقد تهيأت هي نفسها لاستئناف الدروس فيها استئنافا ناجحا. وفي الأول من الشهر الحالي هنأت رئاسة الجامعة كل

العاملين فيها من أساتذة ومدرسين ومستخدمين وطلبة وناشدهم الى ان يعينوا كل امكانياتهم لضمان التعليم والتعلم الناجحين. وقد استقبلت هذه الدعوة بحماسة من قبل أسرة الجامعة بأسرها. أما نحن أنفسنا فقد حضرنا اليوم لقاء وديا مع طلبة السنة الاولى وتبادلنا معهم التهاني والتمنيات. وانا مطمئنون الى انهم بأجمعهم سيدرسون بحماسة ونجاح ويؤيدون تقاليدنا الجامعية. ها يسمع رنين الجرس وكأنه هو الآخر يهئنا بمناسبة استئناف الدروس ويناشدنا الى كسب العلم والمعرفة. فأهلا وسهلا بك، أيتها السنة الدراسية الجديدة!

Lügət

رَادَ (يَزِيدُ) عَن	-dan; -dən artıq olmaq, ötüb keçmək	اِتَّخَذَ (يَتَّخِذُ)	(tədbir) görmək
طَالَ (يَطُولُ)	uzun çəkmək, uzanmaq (vaxt)	اِنْتَمَرَ (يَأْتَمِرُ) بِـ	tabe olmaq
سَبِمَ (يَسَامُ) مِنْ	bezikmək	اِرْدَادَ (يُرْدَادُ)	(get-gedə) çoxalmaq, artmaq
سَيَطَرَ عَلَى	üstün olmaq, hakim olmaq	اِسْتَأْنَفَ (يَسْتَأْنِفُ)	yenidən başlamaq
هَتَفَ	(i) ucadan (bərkdən) demək	ضَمَانَ	təmin (etmə)
أَيَّدَ (يُؤَيِّدُ)	əl tutmaq; tərəfdar olmaq	لِقَاءَ	görüş (mə)
عَبَّأَ (يُعَبِّئُ)	səfərbər etmək	تَعَلَّمَ	oxuma; öyrənmə
هَنَّا (يُهَيِّئُ)	təbrik etmək	تَهَيُّؤُ	hazırlaşma; hazırlıq
هَيَّأَ (يُهَيِّئُ)	hazırlamaq	اِسْتِئْتَفَ	yenidən başlama
نَاشَدَ (يُنَاشِدُ) إِلَى	çağırmaq, dəvət etmək	حَمَاسَةً	ruh yüksəkliyi
أَسَامَ (يُسَيِّمُ)	bezikdirmək	طَقْسُ	hava
أَقْدَمَ (يُقَدِّمُ) عَلَى	başlamaq; girişmək	هَوَى / اَلْهَوَى	istək; şıltaq
أَنْشَأَ (يُنْشِئُ)	inşa etmək, tikmək; yaratmaq	تَقَالِيدُ	ənənə(lər)
تَهَيَّأَ (يَتَهَيَّأُ)	hazırlaşmaq	مَشَاعِرُ	hisslər
اِبْتَدَأَ (يَبْتَدِئُ)	başlanmaq	تَمَنِّيَاتُ	arzular
		دَعْوَةٌ (دَعَوَاتُ)	dəvət; çağırış

مُتَعَّةٌ (مُتَعٌ)	həzz; zövq; ləzzət	إِلَّا أَنْ	lakin
تَهْنِئَةٌ (تَهْنِئُ)	təbrik etmə; təbrik	مَدْرَسَةٌ ثَانَوِيَّةٌ	orta (<i>hər fən</i> : ikinci dərəcəli) məktəb
رَاغِبٌ	istəyən	عُطْلَةٌ صَيْفِيَّةٌ	yay tətili
مُتَعَلِّمٌ	oxuyan; şagird	جُزْءٌ لَا يَتَجَرَّأُ	ayrılmaz (bir) hissə
مُطْمَئِنٌّ إِلَى	əmin; inanan	تَبَادُلُ التَّهْنِئَاتِ	bir-birini təbrik etmək
جَامِعِيٌّ	universitet (sif.)	تَمَطَّرُ السَّمَاءُ	yağış yağır (<i>hər fən</i> : səma yağır)
وَدِيٌّ	dost (sif.)		
بُعْثِيَّةٌ ...	məqsədilə		

Mətn II

- اسمح لي بالدخول، يا فؤاد ولا تؤاخذني على مجيئي في مثل هذه الساعة المتأخرة....
- طبعاً، طبعاً، تفضل لا داعي هنا للاستئذان أو المؤاخذة! إنني كليا تحت أمرك.
- شكرا جزيلاً منذ بدأت الدروس لم تحضرها إلا مرتين. وعلى ما يؤكدون يؤلمك فؤادك.
فما المسألة؟
- لا داعي هنا للقلق إذ ان الألم قد انقطع بأكمله. يؤكدون أنه ليس إلا نتيجة مضاعفات الانفلونزا التي أصابتنني أيام العطلة الصيفية. ولكن "كل داء دواء". لقد تناولت الدواء اللازم فاخفت الآمي جمعاء.
- خذ مكانك حول المائدة وفي لحظة أعد لك الشاي.
- لا حاجة لذلك، لا تتعب نفسك. لقد تناولته لتوي في البيت من الأحسن أن نتبادل الانطباعات عن العطلة الصيفية.
- لست مرتاحاً منها. وهذا ليس مجرد كلام إذ اني كنت ألازم المستشفى... أما جماعتنا فهل هم مرتاحون من العطلة؟
- على ما بلغني، لقد قام الكثير منا بسفرات ممتعة. كانت، مثلاً، الزميلة أمل في عداد السياح الى تركيا. وقد قضى صديقك قاسم العطلة الصيفية في بعض ربوع جمهوريتنا وفيما يخص نفسي فلن أتشكي من عطلتي. انا أيضاً كنت في عداد الفرقة الطلابية للبناء قرب مدينة كنجة أي في نفس المكان حيث كنت أنت في السنة الماضية.

- كما قالوا لي ان عددا منا قد قام بسفريات سياحية الى مختلف جمهوريات آسيا الوسطى،
أهذا صحيح أو مجرد إشاعة؟
- لقد فاتني ان أذكر هذا. كانت، مثلا، سفرة الزميلة شهلاء أكثر السفريات نفعا وأطولها إذ
تيسر لها خلال سفرتها التي استغرقت شهرا ان تزور طاجكستان وأزبكستان و كازاخستان. على كل
حال هي نفسها مرتاحة جدا.
- ومن من جماعتنا كان في دور الاستجمام والمصحات ومخيمات الشباب؟
- لست أعرف بالضبط. قالوا لي فقط ان الزميل يوسف وحده كان في أحد مخيمات
الشباب. ولكنه يؤثر ألا يتحدث عن ذلك. ويبدو لي أنه هو نفس المخيم الذي يتشكى منه الكثير.
- ويجب الظن أن لسكوته اسبابا وجيهة أيضا. لننتظر حتى يتكلم هو بنفسه.

Lügət

أَخَذَ (يُؤَاخِذُ) عَلَى	danlamaq	دانلاق
لَازِمٌ (haradasa)	uzun müddət qalmaq	إِسْتِنْدَانٌ icazə istəmə, icazə alma
أَثَرَ (يُؤَثِّرُ)	üstün tutmaq	شَايٍ çay
أَلَمَ (يُؤَلِّمُ)	ağrımaq	مُضَاعَفَاتٌ ağırlaşmalar (xəstəlik)
أَتَّعَبَ	yormaq; zəhmət vermək	فَلَقٌ həyəcan
أَصَابَ (يُصِيبُ)	tutmaq (xəstəlik)	إِنْفُلُونَزَا qrip
أَعَدَّ (يُعِدُّ)	hazırlamaq	مُخَيِّمٌ (ات) düşərgə
تَشَكَّى (يَتَشَكَّى) مِنْ	şikayətlənmək	أَلَمٌ (الْأَلَمُ) ağrı
إِخْتَفَتْ	yox oldu (müən.)	دَاءٌ (أَدْوَاءٌ) xəstəlik
شَبَابٌ	gənclər	دَاعٍ / أَلْدَاعِي (دَوَاعٍ / أَلْدَوَاعِي)
إِشَاعَةٌ	şayiə	دَوَاءٌ (أَدْوِيَّةٌ) dava, dərman
إِنطِبَاعَاتٌ	təəssürat	فُؤَادٌ (أَفئِدَةٌ) ürək
مُؤَاخَذَةٌ	danlamaq;	رُبُوعٌ torpaqlar

فِرْقَةٌ (فِرْقٌ)	briqada	لَا حَاجَةَ	ehtiyac yoxdur
مَائِدَةٌ (مَوَائِدُ)	yemək stolu	" لِكُلِّ دَاءٍ دَوَاءٌ "	«Hər dərдин bir dərmanı var».
سَائِحٌ (سِيَاحٌ)	turist	(Atalar sözü)	
سِيَاحِيٌّ	turist (sif.)	حُدِّ مَكَانَكَ	otur (<i>hər fən</i> : yerini tut)!
رَازٍ مِنْ	razi	قَضَى (بِقَضِي) الْغَطْلَةَ	yay tətlini keçirmək
فِي عِدَادٍ ...	tərkibində	الصَّنِيفِيَّةَ	
لِتَوِي	elə indicə mən		
دَارُ (دُورٌ) الْإِسْتِجْمَامِ	istirahət evi		

LEKSİK - QRAMMATİK İZAHAT

1. HƏMZƏ SAMİTİNİN FONETİK DƏYİŞMƏLƏRİ

Həmzə samiti işləndiyi yerindən asılı olaraq müxtəlif fonetik dəyişikliklərə məruz qala bilər. Belə dəyişikliklər 'ümumi' və 'xüsusi' olmaq üzrə aşağıdakı şəkillərdə təzahür edir.

Ümumi dəyişikliklər:

1) Sözü əvvəlində [*i*] səs birləşməsindən bilavasitə sonra gələn saitsiz həmzə çox vaxt çevrilib [*i*] olur. Məsələn:

إِنْتَرُ → إِنْتَرُ danış; إِيْمَانٌ → إِيْمَانٌ inam; iman.

إِنْتَمَرَ → إِنْتَمَرَ məsləhətə yığışmaq; tabe olmaq.

Səkkizinci babda göstərilən şəraitdə həmzə samitinin dəyişməməsi hallarına da az təsadüf edilmir. Məsələn:

إِنْتَمَرَ və yaxud إِنْتَمَرَ ; إِيْتِلَافٌ və yaxud إِيْتِلَافٌ saziş, ittifaq.

2) Sözü əvvəlində [*u*] səs birləşməsindən bilavasitə sonra gələn və kök samiti olan saitsiz [*'*] çevrilib [*'u*] olur. Məsələn:

أُوْتِرُ → أُوتِرُ ümid et!, أُوتِمِرُ → أُوتِمِرُ tabe edilmək, أُوتِرُ → أُوتِرُ

üstün tuturam.

Xüsusi dəyişikliklər:

1) أَخَذَ 'götürmək, əxz etmək; başlamaq', أَمَرَ 'əmr etmək, buyurmaq' və أَكَلَ 'yemək' felləri I bab əmr formasında أُؤْخِذُ , أُؤْمَرُ və أُؤْكَلُ olmaq əvəzinə çevrilib خُذُ , مُرُ və كُنْ olur.

2) سَأَلَ 'soruşmaq; yalvarmaq; dilənmək' feli şərt formasında يَسْأَلُ kimi də yazılır) ilə yanaşı, يَسْأَلُ şəklini də alır.

Əmr formasında həmin felin يَسْأَلُ variantı ilə bərabər سَأَلَ şəkli də işlənir.

3) أَخَذَ felinin I kök samiti VIII babda əlavə [t] ilə assimilyasiya edilməsi nəticəsində اِتَّخَذَ və يَتَّخِذُ olmaq əvəzinə çevrilib اِتَّخَذَ və يَتَّخِذُ olur.

4) Məhdud bir qrup isimdə kök samiti olan həmzə [y] samiti ilə əvəz edilə bilər. Məsələn:

رِئَاسَةٌ və ya رِئَاسَةُ 'başçılıq; rektorluq; prezidium', عِبَاةٌ və ya عِبَايَةٌ 'əba', مِلَاءَةٌ və ya مِلَايَةٌ 'örtük', أَبَاءَةٌ və ya أَبَايَةٌ 'rədd', اَللَّهَائِيُّ və ya اَللَّهَائِيَّةُ 'təbriklər'.

5) Tək bir isimdə kök samiti olan həmzə [ə] saiti ilə əvəz edilə bilər. Məsələn:

رَايَةٌ və ya رَايَةُ 'bayraq', تَارِيخٌ və ya تَارِيحٌ 'tarix'.

6) رَأَى 'rəy' və بَنَى 'quyu' sözlərindəki həmzə (II kök samiti) cəm formasında I kök samiti ilə yerini dəyişir:

أَبَارٌ → أَبَارٌ، آرَاءٌ → أَرَاءٌ

2. HƏMZƏLİ FELLƏR

Birinci, ikinci və ya üçüncü kök samitinin həməzə olmasına görə üçsamitli felləri üç qrupa bölürlər.

Fonetik dəyişiklikləri və habelə I kursdan məlum olan orfoqrafik xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla həməzəli fellər salim fellər kimi təsnif edilir, formalar üzrə dəyişir və s.

Həməzəli fellərin müxtəlif bablarını göstərən aşağıdakı nümunələri götürək.

Birinci kök samiti həməzə olan fellər

N ü m u n ə : أَلْف (ə) alışmaq (təs.f.)

	Məl.n.	Məch.n.	Məl.n.	Məch.n.	Əmr f.
I	أَلِفٌ	أَلِفٌ	يَأْلِفُ	يُؤَلِّفُ	إِيْلِفٌ
II	أَلْفٌ	أَلْفٌ	يُؤَلِّفُ	يُؤَلِّفُ	أَلْفٌ
III	أَلْفٌ	أُولِفٌ	يُؤَلِّفُ	يُؤَلِّفُ	أَلْفٌ
IV	أَلْفٌ	أُولِفٌ	يُؤَلِّفُ	يُؤَلِّفُ	أَلْفٌ
V	تَأَلَّفٌ	تُؤَلِّفُ	يَتَأَلَّفُ	يُتَأَلَّفُ	تَأَلَّفٌ
VI	تَأَلَّفٌ	تُؤَلِّفُ	يَتَأَلَّفُ	يُتَأَلَّفُ	تَأَلَّفٌ
VIII	إِيْتَلَّفَ	أُوتِلِّفَ	يَأْتَلِّفُ	يُؤْتَلِّفُ	إِيْتَلَّفَ / إِيْتَلَّفَ
X	إِسْتَأَلَّفَ	أُسْتُؤَلِّفُ	يَسْتَأَلِّفُ	يُسْتَأَلِّفُ	إِسْتَأَلَّفَ

Birinci kök samiti həməzə olan fellərin VII babı olmur.

İkinci kök samiti həməzə olan fellər

N ü m u n ə : سَأَلَ (ə) soruşmaq; yalvarmaq; dilənmək.

(Bu felin VIII və X babları olmadığı üçün həmin bablarda لَأَمَّ 'yararı bağlamaq' feli veriləcəkdir.)

	Məl.n.	Məch.n.	Məl.n.	Məch.n.	Əmr f.
I	سَأَلَ	سُئِلَ	يُسْأَلُ	يُسْأَلُ	اسْأَلْ / اسئَلْ / سَلْ
II	سَأَلَ	سُئِلَ	يُسْأَلُ	يُسْأَلُ	سُئِلَ
III	سَاءَلَ	سُوئِلَ	يُسْأَلُ	يُسْأَلُ	سَاءَلَ
IV	أَسْأَلَ	أُسئِلَ	يُسْأَلُ	يُسْأَلُ	أَسئِلَ
V	تَسَأَلَ	تُسئِلَ	يَتَسَأَلُ	يَتَسَأَلُ	تَسَأَلَ
VI	تَسَاءَلَ	تُسُوئِلَ	يَتَسَأَلُ	يَتَسَأَلُ	تَسَاءَلَ
VII	إِسْأَلَ	yoxdur	يُنْسَأَلُ	yoxdur	إِنْسئِلَ
VIII	إِلتَأَمَ	أَلْتَمَ	يَلْتَمُ	يَلْتَمُ	إِلْتَمَ
X	إِسْتَأَمَ	أُسْتَلِمَ	يَسْتَأَمُ	يَسْتَأَمُ	إِسْتَلِمَ

Birinci bab fellər təkcə فَعَلَ deyil, فَعِلَ və فَعُلَ vəznlərində də olduğu üçün daha iki misal göstərək;

إِسْأَمَ / يَسْأَمُ bezikmək, أَبْؤُسُ , يَبْؤُسُ (u) 'mərd olmaq', بْؤَسَ hər iki felin məchul növü yoxdur.

Üçüncü kök samiti həməzə olan fellər.

N ü m u n ə; بَرَأَ (ə) yaratmaq.

(İşlədilməməsinə baxmayaraq III, VI-VIII bablar formaları haqqında təsəvvür hasil edilmək xatirinə verilmişdir.)

	Məl.n.	Məch.n.	Məl.n.	Məch.n.	Əmr f.
I	بَرَأَ	بُرِئَ	يُبْرَأُ	يُبْرَأُ	إِبْرَأْ
II	بَرَأَ	بُرِئَ	يُبْرَأُ	يُبْرَأُ	بَرِئْ
III	بَارَأَ	بُورِئَ	يُبَارِئُ	يُبَارِئُ	بَارِئْ
IV	أَبْرَأَ	أَبْرِئَ	يُأْبِرِئُ	يُأْبِرِئُ	أَبْرِئْ

V	تَبَّرَ	تُبِّرِي	يَتَّبِرُ	يُتَّبِرُ	تَبَّرَ
VI	تَبَّارًا	تُبِّرِي	يَتَّبِرًا	يُتَّبِرًا	تَبَّارًا
VII	إِنْبَرًا	yoxdur	يُنْبِرِي	yoxdur	إِنْبِرِي
VIII	إِنْبَرًا	أُنْبِرِي	يُنْبِرِي	يُنْبِرًا	إِنْبِرِي
X	إِسْتَبَّرَ	أُسْتَبِرِي	يَسْتَبِرِي	يُسْتَبِرُ	إِسْتَبِرِي

Digər vəznlərinə aid nümunələr; جَرُّ (u) cürətli olmaq; cürət etmək, يَجْرُ , أُجْرُ ; حَسِيَ (ə) qovlanılmaq, يَحْسَأُ , إِحْسَأُ hər iki felin məchul növü yoxdur.

3. HƏMZƏLİ FELLƏRDƏN DÜZƏLƏN MƏSDƏRLƏR, FAİL VƏ MƏFULLAR

Üçsamitli həmzəli fellərdən düzələn məsdərləri, fail və məfulları aşağıdakı nümunələrlə göstərmək olar.

Həmzə birinci kök samiti olduqda (nümunə: أَلْف kökü):

	Bab	Məsdər	Fail	Məful
I	أَلْفٌ	إِلْفٌ	أَلِفٌ	مَأْلُوفٌ
II	أَلْفٌ	تَأْلِيفٌ	مُؤَلِّفٌ	مُؤَلَّفٌ
III	أَلْفٌ	مُؤَالِفَةٌ	مُؤَالِفٌ	مُؤَالَفٌ
IV	أَلْفٌ	إِيْلَافٌ	مُؤَلِّفٌ	مُؤَلَّفٌ
V	تَأْلَفٌ	تَأْلَفٌ	مُتَأَلِّفٌ	مُتَأَلَّفٌ
VI	تَأْلَفٌ	تَأْلَفٌ	مُتَأَلِّفٌ	مُتَأَلَّفٌ
VIII	إِئْتَأَفٌ	إِيْتَأَفٌ	مُؤْتَلِّفٌ	مُؤْتَلَّفٌ
X	إِسْتَأَلَفٌ	إِسْتِيْلَأَفٌ	مُسْتَأَلِّفٌ	مُسْتَأَلَّفٌ

Həmzə ikinci kök samiti olduqda (nümunə: سَأَلَ kökü, VIII və X bablarda isə لَأَمٌ kökü):

	Bab	Məsdər	Fail	Məful
I	سَأَلَ	سُؤِلَ	سَائِلٌ	مَسْئُورٌ
II	سَأَلَ	تَسْوِيلٌ	مُسَائِلٌ	مُسَأَّلٌ
III	سَاءَلَ	مُسَاءَلَةٌ	مُسَائِلٌ	مُسَاءَلٌ
IV	أَسْأَلَ	إِسْأَالٌ	مُسْأِلٌ	مُسَأَّلٌ
V	تَسَأَّلَ	تَسْوُلٌ	مُتَسَائِلٌ	مُتَسَأَّلٌ
VI	تَسَاءَلَ	تَسَاوُلٌ	مُتَسَائِلٌ	مُتَسَاءَلٌ
VII	إِنْسَأَلَ	إِنْسِئَالٌ	مُنْسِئِلٌ	yoxdur
VIII	إِلْتَأَمَ	إِلْتِمَامٌ	مُلْتَمِعٌ	مُلْتَأَمٌ
X	إِسْتَأْلَمَ	إِسْتِئْلَامٌ	مُسْتِئْلِمٌ	مُسْتَأْلَمٌ

Həmzə üçüncü kök samiti olduqda (nümunə: برأ kökü):

(Salim fellərin ismi formalarından yeganə fərqi II bab məsdərinin تَفْعِيلٌ deyil, تَفْعَلَةٌ vəznində olmasıdır);

	Bab	Məsdər	Fail	Məful
I	بَرَأَ	بَرِيٌّ	بَارِيٌّ	مَبْرُوءٌ
II	بَرَأَ	تَبْرِئَةٌ	مُبْرِيٌّ	مُبْرَأٌ
III	بَارَأَ	مُبَارَاةٌ	مُبَارِيٌّ	مُبَارَأٌ
IV	أَبْرَأَ	إِبْرَاءٌ	مُبْرِيٌّ	مُبْرَأٌ
V	تَبْرَأَ	تَبْرُؤٌ	مُتَبْرِيٌّ	مُتَبْرَأٌ
VI	تَبَارَأَ	تَبَارُؤٌ	مُتَبَارِيٌّ	مُتَبَارَأٌ
VII	إِنْبَرَأَ	إِنْبِرَاءٌ	مُنْبِرِيٌّ	yoxdur
VIII	إِنْتَرَأَ	إِنْتِرَاءٌ	مُنْتِرِيٌّ	مُنْتِرَأٌ
X	إِسْتَبْرَأَ	إِسْتِبْرَاءٌ	مُسْتَبْرِيٌّ	مُسْتَبْرَأٌ

4. FELİ CÜMLƏLƏRİN SUBYEKTİN İŞTİRAKINA GÖRƏ TƏSNİFATI

Sintaksisdə cümlələr müxtəlif baxımdan təsnif edilir. Sadə və mürəkkəb, təktərkibli və cüttərkibli, feli və ismi növlərinə bölünməsinə qrammatik amillərdən, nəqli, sual və nida cümlələrinə ayrılmasında məna və intonasiyadan, digər bir təsnifatda həm qrammatik, həm də məntiqi əsaslardan və s. və i.a. çıxış edilir.

Feli cümlələri şəxslı, şəxssız, ümumiləşdirilmiş şəxslı və qeyri-müəyyən şəxslı növlərə də ayırırlar ki, bu da icraçının - subyektin (ərəb qrammatikasında buna **فَاعِلٌ** 'edən, iş görən' deyilir) cümlədə ayrıca sözlə ifadə edilib - edilmədiyinə, işin icrasında nə dərəcədə iştirak etdiyinə görə müəyyənləşdirilir.

Ərəb dilində qrammatik baxımdan şəxssız hesab edilə bilən fel olmadığı üçün burada cümlələrin təsnifatında 'şəxslı-şəxssız' meyarından deyil, feli xəbərlə ifadə olunan işin icrasında subyektin bilavasitə iştirak edib-etməməsindən çıxış edilməlidir.

Subyektin iştirakı baxımından feli cümlələri ərəb dilində aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1) **Konkret subyektli cümlələr.** Bunlarda işin əsl icraçısı ya ayrıca ifadə olunmuş mübtədə ilə bildirilərək eyni zamanda feli xəbərin şəxsi ilə də təsdiq edilir, yaxud da müstəqil sözlə bildirilməyərək yalnız feli xəbərdən (xüsusilə I və II şəxslərdə, əlaqəli nitqdə isə həmçinin III şəxsdə) bəlli olur. Məsələn:

يَقْرَأُ فَاضِلًا حَرِيدَةً Fazil qəzet oxuyur; **نَتَهَيَّأُ لِلسَّفَرِ** Səfərə hazırlaşırıq,
حِينَ اسْتَأْنَفْتُ فِي مُوَاخَذَتِهِ لَمْ يَقُلْ لِي شَيْئًا (Mən) onu təkrarən danlayanda, (o) mənə heç bir şey demədi.

Birinci misalda **فَاضِلًا** həm mübtədə, həm də icraçıdır, digər iki misalda subyekt ayrıca bir sözlə ifadə edilməyərək felin şəxs bildirən əlamətlərindən aydın olur.

2) Ümumiləşdirilmiş müəyyən subyektli feli cümlələr.

Bunlarda icraçı ayrıca ifadə edilərək mübtədə vəzifəsini daşısa da və ya felin formasından aydın başa düşülsə də, işin icrası konkret bir şəxsə aid edilə bilmədiyindən subyekt konkret deyil, ümumiləşdirilmiş səciyyə daşıyır. Ümumiləşdirilmiş subyektlər aşağıdakı şəkildə təzahür edir:

a) Subyekt öz çoxişlənən mənasından təcrid edilərək yalnız (hər hansı bir) 'adam' mənasında götürülən və cümlədə mübtədə kimi işlədilən رَجُلٌ 'kişi; adam', مَرءٌ 'kişi; adam' və ya إِنْسَانٌ 'insan; adam' sözlərinin biri ilə ifadə edildikdə. Məsələn:

فِي هَذِهِ الْأَحْيَاءِ لَا يُفَكِّرُ الرَّجُلُ (الْمَرءُ، الْإِنْسَانُ) فِي هَذَا adam bu barədə düşünmür.

b) Subyekt ayrıca bir sözlə ifadə edilməyərək felin şəxs bildiren əlamətlərindən bəlli olsa da, konkret deyil, ümumiləşdirilmiş bir icraçı kimi təzahür etdikdə (bu cür ümumiləşdirilmələr II və III şəxslərdə nisbətən çox təsadüf olunur).

Birinci şəxs ümumiləşdirildikdə. Məsələn:

إِبْلِي لَمْ أَيْعِ وَلَمْ أَهَبْ Öz dəvəmdir; nə satmışam, nə də bağışlamışam (İnsafsızlıq edib başqasının malını mənimsəyən haqqında söylənen bir məsəldir).

İkinci şəxs ümumiləşdirildikdə. Məsələn:

إِنْ سَلِمْتَ مِنَ الْأَسَدِ فَلَا تَطْمَعُ إِلَى صَيْدِهِ Aslanın əlindən salamat qurtarmısan, onu ovlamağa can atma (atalar sözü).

أَكَلْتُمْ تَمْرِي وَعَصَيْتُمْ أَمْرِي Xurmamı da yediniz, mənə qarşı da çıxdınız (atalar sözü).

كَمَا تَرْزَعُ تَخْصَدُ Necə əkərsən, elə də biçərsən (atalar sözü).

لَا تُؤَجِّرْ عَمَلَ الْيَوْمِ لِغَدٍ Bu günün işini sabaha qoyma (atalar sözü).

جِئْتَنِي تَسْأَلُهُ عَنْ هَذَا يَتَحَيَّرُ Ondan bu barədə (sən) soruşanda (o) özünü itirir.

Üçüncü şəxs ümumiləşdirildikdə. Məsələn:

يَسْأَلُونَ عَنْكَ مَرَارًا وَتَكَرَّرًا Deyirlər ki, o xəstədir; يَقُولُونَ إِنَّهُ مَرِيضٌ Sənin haqqında dəfələrlə soruşurlar.

Haqqında danışılan ümumiləşmələr bir qayda olaraq qrammatik şəxslərin müzəkkər formasında təzahür edir.

3) Ümumiləşdirilmiş qeyri-müəyyən subyektli cümlələr.

Leksik vasitə kimi qeyri-müəyyənlik göstərən aşağıdakı qrup sözlərlə ifadə edilən mübtədalar konkret bir icraçını deyil, hər hansı bir şəxsə aid edilə bilən (ümumiləşdirilən) qeyri-müəyyən subyekt bildirir:

a) 'Biri; kimsə' mənasını verən أَخَذَ , بَعْضٌ və ya شَخْصٌ formasında ifadə edildikdə. Məsələn:

قَالَ أَحَدٌ (بَعْضٌ، شَخْصٌ) Biri (kimsə) demişdir.

b) Feli xəbərlə eyni kökdən olan failə (xüsusilə I bab formasında) ifadə edildikdə. Məsələn:

قَالَ قَائِلٌ Kimsə demişdir (*h ə r f ə n*: deyən demişdir);

سَأَلَ سَائِلٌ Kimsə soruşmuşdur (*h ə r f ə n*: soruşan soruşmuşdur);

كَتَبَ كَاتِبٌ Kimsə yazmışdır (*h ə r f ə n*: yazan yazmışdır).

Bu qəbil cümlələrdə qrammatik cəhətdən müəyyən olan mübtədə başqa amillər olmadığı şəraitdə də qeyri-müəyyən subyekt bildirir. Məsələn:

قَالَ الْقَائِلُ Deyən demişdir; سَأَلَ السَّائِلُ Soruşan soruşmuşdur.

4) **Məchul subyektli feli cümlələr.** Bu növ cümlələrdə icraçı öz ifadəsini nə mübtədə, nə də feli xəbərdə tapır ki, bu da felin məchul növdə olması ilə əlaqədardır. (Elə buradakı 'məchul' məfhumu məhz subyektin ifadə edilməsindən, məchul olmasından irəli gəlmişdir). Məchul subyektli cümlələrin mübtədası əslində icraçı olmayıb, üzərində iş icra edilən bir obyekt kimi təzahür edir. Məsələn:

إِنِّي لَمْ أُضْرَبْ وَلَمْ أُضْرَبْ Mən nə döymüşəm, nə də döyülmüşəm.

إِنْ تَهَيَّئْ نَهْنَأُ Təbrik etsən, təbrik edilərsən.
هَلْ أَتَّخَذْتُ تَدَابِيرُ لَأَرْمَةَ؟ Lazımı tədbirlər görülmüşdürmü?

5. 'KÜLL' BİLDİRƏN BƏZİ SÖZLƏRİN KÖMƏKÇİ MƏNADA İŞLƏDİLMƏSİ

Əsl mənası 'küll; bütünlük; bütövlük' olan bir qrup isimdən aşağıdakı köməkçi mənada tez-tez istifadə olunur:

1) كُلُّ 'küll; bütövlük', جَمِيعٌ 'cəm, məcmu', كَافَّةٌ 'cəm, məcmu' və ya عَامَّةٌ ümumilik, hamıya aidlik sonrakı müəyyənləkdə olan isimlərlə izafətdə işlədilərək 'bütün (hamı)' bildirir. Məsələn:

كُلُّ (جَمِيعٌ / كَافَّةٌ) النَّاسِ bütün adamlar

كُلُّ (جَمِيعٌ / كَافَّةٌ) الْعَالَمِ bütün dünya

كُلُّ (جَمِيعٌ / كَافَّةٌ) الشُّعُوبِ bütün xalqlar

2) Həmin sözlər isimdən sonra əlavə kimi işlədilərək ona müvafiq bitişən əvəzlik qəbul edib eyni halda olduqda bir növ 'bütünlüklə, hamılıqla' bildirir. Lakin üslub tələbinə görə çox vaxt yenə də 'bütün, hamı' kimi tərcümə olunur. Məsələn:

الْعَالَمِ كُلُّهُ (جَمِيعُهُ / كَافَّتُهُ) dünya bütünlüklə, bütün dünya

الْبَشَرِيَّةُ كُلُّهَا (جَمِيعُهَا / كَافَّتُهَا) bəşəriyyət bütünlükdə, bütün bəşəriyyət

النَّاسُ كُلُّهُمْ (جَمِيعُهُمْ) adamlar hamılıqla, hamı adamlar

النِّسَاءُ كُلُّهُنَّ (جَمِيعُهُنَّ) qadınlar hamılıqla, hamı qadınlar

3) Eyni tərzdə أَسْرٌ 'ip', رَمَّةٌ 'ip', كَلِيَّةٌ 'bütövlük' və ya أَكْمَلٌ 'daha mükəmməl' sözlərindən də istifadə olunur. Məsələn:

الْعَالَمِ بِأَسْرِهِ (بِرَمَّتِهِ / بِكَلِيَّتِهِ / بِأَكْمَلِهِ) dünya bütövlükdə (bütün dünya)

4) İsimlərdən sonra جَمِيعًا , كَافَّةٌ və ya عَامَّةٌ şəkillərində işlədilir.

Məsələn:

(كَافَّةً / عَامَّةً) أَلْعَالَمُ جَمِيعًا dünya bütünlükdə (bütün dünya)

Bu variantda قَاطِبَةً ‘bütünlüklə, bütövlüklə’ sözündən də çox istifadə olunur. Məsələn:

أَلْعَالَمُ قَاطِبَةً dünya bütövlükdə (bütün dünya)

5) أَجْمَعُ (müz.), جَمْعَاءُ (müen.) və ya أَجْمَعُونَ (cəm) aid olduğu isimdən sonra gələrək onunla eyni halda olur. Məsələn:

أَلْعَالَمُ أَجْمَعُ bütün dünya

أَلْبَشَرِيَّةُ جَمْعَاءُ bütün bəşəriyyət

أَلنَّاسُ أَجْمَعُونَ bütün adamlar

6) Bitişən əvəzliliklə işlədildikdə ‘hamı’ bildirir. Məsələn:

كُلُّهُمْ / كُلُّهُنَّ onların hamısı

6. نَفْسٌ , ذَاتٌ , مُجَرَّدٌ və وَحْدٌ SÖZLƏRİNİN KÖMƏKÇİ MƏNALARDA İŞLƏDİLMƏSİ

Əslində ‘qəlb, könül’ olan (أَنْفُسٌ) نَفْسٌ sözü də çox zaman köməkçi mənada işlədilərək ‘öz’ və ya ‘həmin’ bildirir:

1) Özündən sonrakı isimlə izafətdə olduqda ‘həmin’ ifadə edir. Məsələn:

نَفْسُ الشَّخْصِ həmin şəxs

2) İsimlə əlavə kimi işlədilərək ona müvafiq bitişən əvəzlilik qəbul etdikdə ‘həmin’ və ya ‘özü (özləri)’ bildirir. Məsələn:

أَلشَّخْصُ نَفْسُهُ həmin adam; (məlum) şəxs özü

أَلنَّاسُ أَنْفُسُهُمْ həmin adamlar; (məlum) adamlar özləri

3) Yuxarıda göstərilən şəraitdə بِ ön qoşmasından istifadə edildikdə نَفْسٌ sözü ‘özü’ bildirir. Məsələn:

أَلشَّخْصُ بِنَفْسِهِ (həmin) adam özü

الْأَناسُ بِأَنفُسِهِمْ (həmin) adamlar özləri

4) Felle işlədildikdə 'özü (özləri)' bildirir. Məsələn:

هَلْ قَرَأْتَ الْمَقَالََةَ نَفْسِكَ (بِنَفْسِكَ)؟ (Məlum) məqaləni sən özün oxumusan.

5) Əvəzliliklə işlədildikdə də 'özü (özləri)' bildirir. Məsələn:

هُنَّ أَنفُسُهُنَّ, هِيَ نَفْسُهَا (بِنَفْسِهَا), هُوَ نَفْسُهُ (بِنَفْسِهِ)

Son beş bənddə نَفْسٌ sözü adlıq halda olan isim və ya əvəzliliklə işləndiyi şəkildə verilmişdir. Digər hallarda işlənməsini aşağıdakı nümunədən görmək olar:

A. الشَّخْصُ نَفْسُهُ şəxs (in) özü

Y. الشَّخْصِ نَفْسِهِ şəxs (in) özünün

T. الشَّخْصِ نَفْسَهُ şəxs (in) özünü

6) 'Həmin' məfhumu isimdən əvvəl və ya sonra işlədilən دَاثُ

'şəxs' sözü ilə də ifadə edilir. Məsələn: دَاثُ الْاَحْدَثِ / الْاَحْدَثُ دَاثُ هُوَ

'həmin hadisə özü' də bildirir. Məsələn:

هُوَ دَاثُهُ (بِدَاثِهِ) O özü yazdı.

7) 'Yalnız (təkcə)' bildiren bəzi söz və tərkiblər. 'Yalnız (təkcə)' bildiren məfhum aşağıdakı üsullarla ifadə edilir:

1) Cümlənin sonunda فَقَطُ 'yalnız' işlətməklə. Məsələn:

هَذِهِ بِدَايَةَ فَقَطُ Bu, yalnız başlanğıcdır; اَكَلْتُ تَفَاحَةً فَقَطُ yalnız birçə alma yedim.

2) مُجَرَّدٌ 'müçərrəd' sözünün sonrakı isimlə izafəti yolu ilə. Məsələn:

هَذَا مُجَرَّدٌ كَلَامٍ Bu, yalnız sözdür.

3) وَحْدٌ 'təklik, yeganəlik' sözündə bitişən əvəzlilik qoşub hallanmayan söz kimi işlətməklə. Bunu aşağıdakı nümunə ilə göstərək:

A. أَذْرُبِيحَانُ وَحَدَّهَا təkçə Azərbaycan

Y. أَذْرُبِيحَانَ وَحَدَّهَا təkçə Azərbaycanın

T. أَذْرُبِيحَانَ وَحَدَّهَا təkçə Azərbaycanı

4) İnkardan sonra gələrək 'başqa, savayı' bildiren اِلَّا ile işləndikdə. Məsələn:

أَلَيْسَ هَذَا إِلَّا نَمُودَجًا Bu, təkçə nümunədir, لَمْ أَكُنْ إِلَّا تَفَاحَةً Mən yalnız (bir dənə) alma yemişəm.

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

تقاليد جامعية، مشاعر الحب والاحترام، تمنيات ودية، استئناف الدروس في المدارس الابتدائية والثانوية والعالية، تهنئة أسرة الجامعة من جانب رئاسة الجامعة، حماسة الراغبين في الدراسة وتهيؤهم للتعلم الناجح في السنة الدراسية الجديدة، هوى الطقس، لقاء مع الزملاء والاصدقاء، انتهاء متع العطلة الصيفية.

لا يعجبني الطقس اليوم. رغم هذا حضرنا لقاء وديا مع زملائنا من كليات أخرى وتبادلنا التهاني والتمنيات الطيبة. إننا مطمئنون الى أن السنة الدراسية الجديدة تكون ناجحة هي الاخرى.

2. Həmzə dayaqlarının işlədilməsinə dair I kursda verilmiş məlumatı təkrar edin.

3. Həmzə dayaqlarının seçilməsi səbəblərini izah edin:

أخذ، أخذ، إخذه، أخذ، مأخوذ، مأخذ، مؤاخذه، اتخاذا.

سؤال، أسئلة، مسألة، مسائل، سأل، سئل، تساءل، تسأول.

بدء، بادئ، بديئة، مبتدئ، مبتدأ، مبدأ، مبادئ، ابتداء.

4. Ərəb hərfləri ilə yazıb hərəkələyin:

(tə'mulu), (tu'məlu), ('əmulu), ('əməlu), (nu'əllifu), ('ulfətu), (tə'lifun), (mu'əlləfun), (tətə'ələfunə), (təhəni'unə), ('uhənni'ukum), (təhni'ətən), ('an tənəbbu'ihī), (sə'ələ), (su'ilə), (sə'əlu), (yətesə'ələnu), (şey'un), (cuz'un), (yətəcəzzə'u).

5. Həmzənin orfoqrafik xüsusiyyətlərini izah edin:

أَمِيرٌ əmir, أَمْرَاءُ əmirilər, إِمْرَةٌ hakimiyyət, komandanlıq, مَوْأَمَرَةٌ qəsd, تَأْمُرُ qəsd, مُؤْتَمَرٌ kongres, qurultay.

6. Fonetik dəyişmələri izah edin:

إِيمَانٌ (أمن) inam; (Allaha) inanma, إِيْنَسٌ (أنس) mehribanlıq, آمِنُ inan!, أَوْمُنْ sədaqətli ol!, إِيْلِقْ parla!

7. Şərti məsdərləri məlum və məchul növlərdə II-VI, VIII və X bablarda söyləyin:

أَثْرٌ (u, i) nağıl etmək, danışmaq, رَأْسٌ (ə) başlamaq; başçılıq etmək, قَرَأَ (ə) oxumaq; mütaliə etmək.

8. Şərti məsdərləri məchul növdə yazıb hərəkələyin:

أَلَمَ (ə) ağrı hiss etmək, تَأْرَ (ə) intiqam almaq, بَدَأَ (ə) başlamaq.

9. Yuxarıdakı (8-ci maddə) fellərin I bab indiki-gələcək zamanını məlum və məchul növlərində şifahi şəkildə təsərif edin.

10. Mötərizədə göstərilmiş bablar üzrə indiki-gələcək zamanda III şəxs tək müzəkərin məlum və məchul növlərində yazın:

أَلَمَ (IV) incitmək, رَأْسٌ (V) başçılıq etmək, آمِنٌ (VIII) bir-birinə inanmaq, etibar etmək, بَدَأَ (VIII) başlamaq, قَرَأَ (X) tədqiq etmək, شَأْمٌ (X) pis əlamət hesab etmək.

11. Göstərilən bablarda əmr və qadağan formalarını yazın:

أَلْفٌ (i) alışmaq, أَرْخَ tarixini qoymaq, أَخَذَ (III) danlamaq, آَثْرٌ (IV) üstün tutmaq, تَأَخَّرَ gecikmək, تَأَلَّفَ sazişə gəlmək, اِتْتَمَرَ tabe olmaq, اِسْتَأْنَفَ yenidən başlamaq.

12. Kök hərflərini tapın, hansı bab məsdər, fail və ya məful olduqlarını söyləyin:

مُؤَكِّدٌ təsdiq etmə, təkidlə qeyd etmə, مَوْكِدٌ təsdiq edən, مَوْكِدٌ təsdiq edilmiş, مَوْأَخَذَ danlama, danlaq, مَوْأَخَذَ danlayan, مَوْأَخَذَ danlanan, اِمْلَامٌ incitmə, مَوْلَمٌ incidən, مَوْلَمٌ incidilmiş, تَأَدَّنْ (qabaqcadan) xəbər vermə,

elan etmə, مُتَأَدِّن (qabaqcadan) xəbər verən, مُتَأَدِّن (qabaqcadan) xəbər verilmiş, تَأَلَّف saziş bağlama, مُتَأَلَّف saziş bağlayan, مُتَأَلَّف saziş bağlanmış, اِسْتِنَاف götürmə, اِتِّخَاذ götürən, اِسْتِنَاف götürülmüş, اِسْتِنَاف yenidən başlama, مُسْتَأَنَف yenidən başlanan, اِسْتِنَاف intiqam alma, مُسْتِنِ اِسْتِنَاف intiqam alan, مُتَأَدِّن intiqam alınmış, اِسْتِنَاف başlanğıc, مُبْتَدِئ başlayan, اِسْتِنَاف tədqiqat, مُسْتَقْرَأ tədqiq edən, مُسْتَقْرَأ tədqiq edilmiş.

13. Məsdərlərini, fail və məf'ullarını göstərilmiş bablarda yazın:

أَذِن (II, IV, V, X), أَكَل (I, II, IV), قَرَأ (I, II, III, X)

14. Hər iki oxu mətnində olan ümumiləşdirilmiş qeyri-müəyyən subyektli və məchul subyektli cümlələri tapıb altından xətt çəkin.

15. Ucadan oxuyun və 'küll' mənalı sözlərin işlədilməsinə xüsusi fikir verməklə şifahi şəkildə tərcümə edin:

في كل (جميع / كافة) البلد؛ في البلد كله (جميعه / كافة)؛ في البلد بـكله (بأسره / برمته).
في كل (جميع / كافة) البلدان؛ في البلدان جمعا؛ في البلدان كلها (جميعها / كافةها)؛ في البلدان بـكلها (بـكافةها / بأسرها / برمتها / بـأكملها / بـكليتها / قاطبة).
رأينا كل (جميع / كافة) الناس؛ رأينا الناس أجمعين (كلهم / جميعهم / كافةهم)؛ رأينا استئناف الدروس في المدارس بـكافةها (بـأكملها / بـكليتها / بأسرها / برمتها / قاطبة).
عدد كل (جميع / كافة) الطالبات؛ عدد الطالبات كلهن (جميعهن / كافةهن)؛ عدد الطالبات بأجمعهن (بـأكملهن / بـكليتهن / بأسرهن / برمتهن / قاطبة).

16. 'Küll' mənalı sözləri işlətməklə müxtəlif variantlarda yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Ölkəmizin bütün məktəbləri, ölkəmizin bütün məktəblərində, ölkəmizin bütün məktəblərinin.

Bütün dünyanın yazıçıları, bütün dünyanın yazıçılarının konqresi (مؤتمّر)

17. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

فؤاد نفسه (بنفسه)، فريدة نفسها (بنفسها)، انا نفسي (بنفسي)، أنت نفسك (بنفسك)، انت نفسك (بنفسك)، هو نفسه (بنفسه)، هي نفسها (بنفسها)، نحن أنفسنا (بأنفسنا)، أنتم أنفسكم (بأنفسكم)، أنتن أنفسكن (بأنفسكن)، هم أنفسهم (بأنفسهم)، هن أنفسهن (بأنفسهن)، أنتما نفساكما

(بنفسيكما). هما نفساهما (بنفسيهما)، فؤاد وفريدة وحسين أنفسهم (بأنفسهم)، فريدة ومريم وسامرة أنفسهن (بأنفسهن)
في نفس البلد؛ في البلد نفسه؛ في نفس البلدين؛ في البلدين نفسيهما؛ في نفس البلدان؛ في البلدان نفسها.

18. Şifahi şəkildə tərcümə edin:

Tələbə özü, talibə özü, iki tələbə özü, iki talibə özü, tələbələr özləri, talibələr özləri.

19. Yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

(١) أهذه هي ذات المقالة التي ذكرتموها يوم أمس؟ (٢) نعم، هي هي بالذات. (٣) هل كتبتها في حقيقة الامر زميلتنا زينب ذاتها؟ (٤) لا أدنى شك في هذا. انها كتبتها بذاتها. (٥) اما ذلك الرجل فهل هو حقا حسين ذاته؟ (٦) بلا شك، هو ذاته.

20. Hər iki oxu mətnində işlənmiş 'yalnız, təkçə' mənalı ifadələr olan cümlələri tapıb altından xətt çəkin.

21. Birinci oxu mətninin lüğətini ucadan oxuyun:

22. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

أهلا وسهلا بكم، أيها المتعلمون! إننا نهنتكم جميعا بمناسبة استئناف الدروس. وأملنا ان تكون ناجحة. لقد افتتحت مدرستنا أبوابها أمامكم. ولا شك في أنكم تقدمون على التعلم بحماسة. واننا مطمئنون الى ان السنة الدراسية الجديدة تكون ناجحة. فنناشدكم الى ان تعبئوا إمكانياتكم بأجمعها لضمان التعلم والتعليم الناجحين.

23. Yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Bir neçə gündür ki, dərslər başlanmışdır. Universitetimiz hazırkı dərslərinə yaxşı hazırlaşmışdır. Yeni dərslər otaqları yaradılmışdır. Uğurlu oxu üçün digər lazımi tədbirlər görülmüşdür. Dərin sevinc hissi (hissləri) ilə universitetdə oxumağa başlamışıq.

24. Birinci oxu mətnini yazılı şəkildə tərcümə edin və ucadan oxuyun.

25. Ucadan oxuyun və ərəb dilində cavab verin:

(١) متى تبتدى السنة الدراسية الجديدة؟

(٢) هل استؤنفت الدراسة في الجامعة؟

(٣) أيجب الظن انكم قد سئتم من العطلة الصيفية؟

(٤) هل تم في كلية الاستشراق لقاء ودي مع الطلبة الجدد؟

(٥) هل تهيأت الجامعة تهيؤاً مرضياً للعام الدراسي الجديد؟

(٦) هل هنؤوكم بمناسبة استئناف الدراسة؟

(٧) وأية مشاعر تسيطر على قلوبكم حيث تقدمون على الدراسة؟

26. Yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Artıq yeni dərslər başlanmışdır. İbtidai, orta və ali məktəblər öz qapılarını geniş şəkildə oxuyanların üzünə (qarşısında) açmışdır.

Bu il respublikamızda tam bir sıra (silsilə) yeni məktəblər tikilmişdir (inşa edilmişdir). Məktəblərin sayı mindən artıqdır. Eyni hal ali məktəblərdə də müşahidə olunur.

Universitetin rəhbərliyi bizi hərərlə təbrik etdi və universitetin bütün kollektivini yeni dərslər ilində daha yaxşı işləməyə çağırırdı. Fakültəmizə gəlincə, burada da biz yaxşı qarşılandıq. Birinci kurs tələbələri ilə dostyana görüşümüz oldu. Bir-birimizi səmimi-qəlbədən təbrik etdik və xoş arzularımızı söylədik.

27. Birinci oxu mətninin məzmununu ərəb dilində danışın.

28. İkinci oxu mətninin lüğətini ucadan oxuyun.

29. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

- Salam, Fuad, xoş gördük! Necəsən?

- Əleykəssalam, qardaşım. Xoş gördük! Səhhətimdən şikayət – lənməyə bir səbəb yoxdur. Bəs sən necəsən?

- Minnətdaram. Hər şey istənilən kimidir. Yay harada idin?

- Turist səfərində idim. Bir çox şəhərlərimizi gördüm. Səfərim – dən çox razıyam.

- Bəs sən hara səfər etmişdin?

- Mən bildir sənə olduğun gənclər düşərgəsində idim. Çox xoşuma gəldi. İstirahət üçün bütün lazımi şərait vardı. Deyirlər, həmkarımız Rasim Türkiyədə olmuşdur (ziyarət etmişdir), bu doğrudurmu?

- Mən də bu barədə eşitmişəm, lakin dəqiq şəkildə bilmirəm. Hər halda fürsət düşdükdə (firsətdə) o özü bizə söhbət edər.

30. İkinci oxu mətnini ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin.

31. İkinci oxu mətninin məzmununa aid ərəb dilində beş sual cümləsi yazıb hərəkələyin.

32. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

- Deyirlər, yay tətili vaxtı Zaqatalaya getmişdin. Şəhər xoşuna gəldimi, Zəhra?

- O, olduqca gözəldir, Mustafa. Doğrudan da (doğru deyilir) insan təbiətin gözəlliyini burada daha aydın dərk edir. Şəhər uca və yaşıl dağlarla, çoxlu bağlar və meşələrlə əhatə olunmuşdur. Onun başdan ayağadək (yaxınından uzağınadək) yaşıllıq içərisində qərq olduğunu gördüm (tapdım).

- Sən bundan əvvəl orada olmamışsanmı?

- Xeyr. Əvvəllər oraya getməyə (ziyaret etməyə) imkanım olmamışdır. Buna da çox təəssüf edirəm.

- Şəhərlə yaxşı tanış olmuşsansa, onun mədəni və iqtisadi həyatı haqqında bir şey de.

- Deyirlər, «Nabələd adam kor olar». Mümkündür ki, mən çox şeyə fikir verməmişəm. Həm də hər yerə getməyə vaxtım olmamışdır. Lakin bilirəm ki, Zaqatala şəhəri və zonası respublikanın xalq təsərrüfatında mühüm rol oynayır. Ölkə üçün xeyli fındıq, qoz və tütün istehsal edir. Əhalinin sayı 30 min nəfərə yaxındır.

Lüğət

Uca	مُرْتَفِعٌ، شَامِحٌ	Zona	مِنْطَقَةٌ (مَنَاطِقُ)
Yaşıl	خَضْرَاءُ / أَخْضَرُ	Fındıq	بُنْدُقٌ
Bağ	حَدِيقَةٌ (حَدَائِقُ)	Qoz	جَوْزٌ
Meşə	غَابَةٌ (ات)	Tütün	تَبَعٌ
Əhatə olunmuş	مُحَاطٌ بِـ	«Nabələd adam kor olar» (Atalar sözü)	«الْعَرِيبُ أَعْمَى وَلَوْ كَانَ بَصِيرًا»
Yaşıllıq	خُضْرَةٌ		
Qərq olmaq	عَرِقَ		

33. İkinci oxu mətninin məzmununu ərəb dilində danışın.

34. Hər iki oxu mətninin məzmunu əsasında ərəb dilində 18-19 sətirlik inşa

yazıb hərəkələyin.

35. Tanış olmayan sözləri lüğətdən tapmaqla yazılı şəkildə tərcümə edin:

"أخذت معظم الدول العربية في الحقبة الاخيرة من الزمن الاهتمام بمكافحة الامية ودأبت على إعداد التشريعات اللازمة لمباشرة هذا الجانب من النشاط. وتختلف درجات التنظيم القومي. فبعض الدول العربية شكلت مجلسا اعلى لمحو الامية كما في جمهورية مصر العربية والعراق والاردن. ومن الدول العربية ما نسب برامج محو الامية وتعليم الكبار الى وزارة التربية والتعليم كما هو في السودان وليبيا والبحرين وقطر و ابو ظبي. وبعض الدول عهدت بهذه المسؤولية الى وزارة الثقافة والإرشاد كما هو الحال في سوريا.

وبناء على هذه التنظيمات فقد قامت المدارس النهارية والليلية للأميين من الذكور والاناث. ويقوم بالتدريس فيها مئات من معلمي ومعلمات المدارس الابتدائية ستعملين الكتب والمواد التعليمية التي يتلقاها طلاب المدارس الابتدائية مع تعديلات بسيطة غالبا لا ترتبط بالبيئة والمهنة والمشكلات التي تواجه الاميين في قطاعات الصناعة والزراعة. اما بالنسبة الى فترات الدراسة فتمتد من ستة شهور الى تسعة شهور. غالبا ما تنقطع ولا تتوافر الحوافز والادوات اللازمة لمتابعة الفصول ولاتاحة الفرصة للاميين للمتابعة بعد التخرج من فصول محو الامية. ولهذه الاسباب ولعوامل اخرى نجد ان نسبة كبيرة من الأميين يرتدون الى الأمية ثانية دون ان يترك التعليم الذي أخذوه اثرا في حياتهم الاجتماعية والاقتصادية."

(من مجلة "العربي" العدد ال ١٦٢ لعام ١٩٧٢)

36. Ucadan oxuyun və tanış olmayan sözlərini lüğətdən tapmaqla şifahi şəkildə tərcümə edin:

(١) من أكل على مائتين اختق: ما كل بيضاء شحمة ولا كل سوداء تمرة: من غريل الناس نخلوه.

(٢) سأل احد صاحب فندق:

- أمن الممكن للرجل ان ينزل عندكم مع حماره؟

صاحب الفندق:

- ممكن ولكن أين الرجل؟

(٣) غادر قروي لأول مرة في عمره قرينه الى القاهرة ولم يسافر بعيدا حتى سمع في احدى محطات المرور الراديو يقول "هنا القاهرة!" فنزل.

(٤) " ... وجد كتاب "النفس" لأرسطوطاليس وعليه مكتوب بخط أبي نصر الفرابي: "اني

قرأت هذا الكتاب مائة مرة". ونقل عنه انه كان يقول: قرأت "السماع الطبيعي" لأرسطوطاليس الحكيم أربعين مرة وأرى اني محتاج الى معاودة قراءته.

37. Əzbər öyrənin:

وَإِذَا أَتَيْتَكَ مَدْمَتِي مِنْ نَاقِصٍ

فَهِيَ الشَّهَادَةُ لِي بِأَنِّي كَامِلٌ.

(الْمُنْتَبِي)

Naqis bir adamın başqasının yanında məni pisləməsi kamilliyimə dəlalət edir.

وَمِنْ نَكِدِ الدُّنْيَا عَلَى الْحَرِّ أَنْ يَرَى

عَدُوًّا لَهُ مَا مِنْ مُدَارَاتِهِ بُدٌّ

(الْمُنْتَبِي)

Öz düşməninə dil tökməyə məcbur olmaq nəcib adam üçün müsibətdir.

ON ÜÇÜNCÜ DƏRS

Mətn I

مما لا جدال فيه ان الذي يتخصص في أحد مجالات العلم يجب عليه ان يهتم عن كثر بكل ما يخص اختصاصه من مصادر علمية ودراسية. فلذا سرت جماعتنا جدا حين حصلت مكتبة الجامعة على كتاب صدر بالعربية عنوانه "تاريخ الاقطار العربية الحديث". انه من نتاج فلاديمير لوتسكي المستعرب الفذ.

يتميز الكتاب المذكور بغزارة مواده واعتماده على وقائع ومستندات تاريخية لا تدحض ولا تقبل الجدل. وفيما يخص شرح الاحداث فإنه يدل دلالة واضحة على موضوعية مؤلفه.

وان نتناول الكتاب من حيث بناؤه فإنه يضم فصولا تشرح فيها بالترتيب الزمني أهم الاحداث التاريخية في مصر وليبيا وتونس ومراكش والجزائر والعراق وفلسطين وسوريا ولبنان والجزيرة العربية والسودان.

ومما يستحق الذكر ان المؤلف قد خصص في تأليفه هذا مكانة بالغة لتاريخ النفوذ الاستعماري الى الشرق العربي. ويبتدئ شرح الاحداث بذكر النفوذ العثماني الى مصر عام ١٥١٧. ثم ينتقل الى الاستعراض ما قام به الاستعمار الغربي من مؤامرات وحروب بغية احتلال الاقطار

العربية. وفي الكتاب ايضا وفرة المعطيات الدالة على الاعمال الهمجية التي قام بها المحتلون في الشرق العربي.

ونعد من المهم ان نقرر ايضا ان النتائج الأنف ذكره مفعم بروح التفاؤل ولا اثر فيه للتشاؤم، الامر الذي يستحق التقدير والثناء. وقد تدل على صحة ما نؤكدده، الصفحات المكرسة لوصف الحركة التحررية واكتسابها على مر الزمن القوة المتزايدة. وحين نقرأها نتحقق من ان الارض المحتلة كانت تهتر تحت اقدام المحتلين وتجعل حياتهم جحيما لا تطاق. ان الوطنيين العرب استمروا طوال سنين وسنين يلحقون بالغزاة ضربات متزايدة الشدة. وفيما يخص ابطال الحركة التحررية أمثال عبد القادر وعربي باشا وغيرهما من ابناء الشعب العربي الافذاذ فانهم قد تركوا في التاريخ وفي أفئدة الناس آثارا لا تتدثر.

وفي الختام يسرنا ان نقرر بشكل اخص ان كل من يطلع عن كتب على المؤلف المومأ اليه يخصه بالتقدير والثناء لما يضمه من معلومات قيمة ومعطيات غزيرة.

Lügət

حَصَّ	(ə/u) aid olmaq (təs.f.); toxunmaq	تَمَيَّرَ	fərqlənmək (müsbət cəhətdən)
حَصَّ بِ	aid etmək; (qiymət) vermək	إِهْتَرَّ	titrəmək
دَلَّ عَلَى	(ə/u) dəlalət etmək, göstərmək	إِهْتَمَّ بِ	maraqlanmaq
سَرَّ	(ə/u) sevindirmək	اسْتَحَقَّ	(nəyəsə) layiq olmaq
سُرَّ	sevinmək	اسْتَمَرَّ	davam etmək
ضَمَّ	(ə/u) şamil olmaq, əhatə etmək; ehtiva etmək	تَنَاءَ	tərif
حَصَّصَ	ayırmaq; yer vermək (mətndə)	صِحَّة	doğruluq, düzgünlük
قَرَّرَ	təsdiq etmək (faktı), qeyd etmək	عَزَارَةٌ	bol (çox) olma
تَحَقَّقَ مِنْ	inanmaq, əmin olmaq; qənaətə gəlmək	وَفْرَةٌ	çox olma
تَخَّصَّصَ	ixtisas almaq	نُفُودٌ	soxulma; nüfuz etmə
		مَجَالَ (ات)	sahə
		مَوْضُوعِيَّة	obyektivlik

مُؤَامَرَةٌ	qəsd; sui-qəsd	إِسْتِعْمَارِيٌّ	imperialist (sif. və isim)
تَشَاؤُمٌ	bədbinlik; pessimizm	هَمْجِيٌّ	vəhşi
نِقَاؤُنٌ	nikbinlik, optimizm	جَجِيمٌ لَا تُطَاقُ	dözülməz cəhənnəm
إِخْتِلَالٌ	işğal etmə; işğal	مُسْتَنَدَاتٌ لَا تُدَحَّضُ	inkaredilməz sənədlər
إِعْتِمَادٌ عَلَى	əsaslanma; etimad	مَسْأَلَةٌ لَا تُقْبَلُ الْجَدَلُ	mübahisəedilməz bir məsələ
اِكْتِسَابٌ	əldə etmə; kəsb etmə	حَرَكَةٌ تَحْرِيَّةٌ	azadlıq hərəkatı
اِسْتِعْمَارٌ	imperializm; müstəmləkəçilik	بِالْتَرْتِيبِ الزَّمَنِيِّ	xronoloji qaydada
مُسْتَنَدَاتٌ	sənədlər	أَلَايْفٌ يَكُرُهُ	yuxarıda qeyd olunmuş
مُعْطَيَاتٌ	məlumatlar	أَلْحَقَ صَرْبَةً بِـ	zərbə endirmək
مَادَّةٌ (مَوَادُّ)	Material	فِيمَا يَخُصُّ	... gəlinçə
وَاقِعَةٌ (وَقَائِعُ)	fakt	مِمَّا لَا جَدَالَ فِيهِ أَنْ	mübahisəedilməzdir ki
دَالٌّ عَلَى	dələlət edən	مِمَّا يَسْتَحِقُّ الذِّكْرَ أَنْ	qeyd etməyə dəyər ki
غَزِيرٌ	bol, çox		
مُحْتَلٌّ	işğal edən; işğalçı; işğal olunmuş		
مُفْعَمٌ بِـ	(nə iləsə) dolu		

Mətn II

- وجهك متورد يا زهراء، قد يظن انك مريضة! أهنالك ما جعلك تحمرين؟
- سبب احمراري كثرة القراءة... في الآونة الأخيرة انكبتت على مطالعة الروايات في تأريخ الاسلام.
- أراك تقرأين الآن كتابا مطبوعا بالحروف العربية. ألا تعدين مطالعة كهذه سابقة لاوانها؟!
- هذا مما لا شك فيه. غير ان هذه هي ترجمة رواية عربية طبعت في أدنبايجان عام ١٩٠٩ وعنوان الرواية "١٧ رمضان".

- ما اسم المترجم؟ أهو من الشخصيات التي يعتد بها؟
- اسمه مير محمد كريم مير جعفر زاده. حين ظهرت ترجمته الأنف ذكرها الى عالم النور
- كان يشغل منصب القاضي في المحافظة أي كان شخصية يعتد بها.
- أيمن الظن انه قد قام بهذا العمل خدمة لدين الاسلام؟
- قد يظن هذا ايضا اذ ان جميع ما ترجمه من روايات عربية لها صلة بالاسلام ونشأته ونشره. بالمناسبة، له ما عدا هذا تفسيره للقرآن الكريم.
- أيمنك تعداد عناوين ما ترجمه من روايات عربية؟
- لا صعوبة في هذا اذ انه قد ترجم- روايات منها ما ذكرناه. اصف الى ذلك "أرمانوسة المصرية" و"عذراء قريش" و"غادة كربلاء".
- عددي لي اسماء مؤلفيها ان لم يكن تعدادها صعبا عليك.
- هذا مما لا صعوبة فيه ايضا اذ ان جميعها قد الفها مؤلف واحد وهو جرجي زيدان.
- جرجي؟! أليس من العرب المسلمين؟ أشرحي لي ما المسألة.
- هو لبناني الاصل وعربي مسيحي. ولد ونشأ في لبنان، ثم انتقل الى مصر وباشر فيها نشاطه الادبي المتعدد الجوانب. ويستحق الذكر انه خلال أعوام ١٨٩١- ١٩١٤ الف ٢٢ رواية. كما يجب القول انه كان يشتغل ايضا بالشئون العلمية والصحفية. يضم نتاجه العلمي مثلا "تأريخ التمدن الاسلامي" في ٥ مجلدات و"تأريخ آداب اللغة العربية" في ٤ أجزاء و"تراجم مشاهير الشرق" في مجلدين وغيرها من البحوث التي استحققت في حينه تقدير القراء وثناءهم. وفيما يخص المقالات التي نشرها كصحفي ومحرر لمجلة "الهلال" القاهرية فلا عد لها. ومن اكبر أفضاله انه قد جاء بفن الرواية التاريخية الى الادب الاسلامي عامة والادب العربي خاصة. وحسبك ان ١٧ رواية من رواياته الـ ٢٢ مكرسة لمسائل تأريخ العرب والاسلام والخلافة العربية.

Lügət

جَاءَ (يَجِيءُ) بِ	gətirmək	etmək
ظَنَّ	(ə/u) zənn etmək; ehtimal etmək	تَفْسِيرٌ şərḥ; təfsir
عَدَّدَ	saymaq, sadalamaq	مُحَافَظَةٌ quberniya
بَاشَرَ	Başlamaq	تَمَدُّنٌ mədəniyyət
اِنْكَبَّ عَلَى	ciddi məşğul olmaq; özünü həsr	صِلَةٌ əlaqə
		أَوَانٌ (أَوْنَةٌ) vaxt

مُجَلَّدٌ (ات)	cild (kitab)	حَسْبُكَ أَنْ	(elə) kifayətdir ki
مُحَرَّرٌ	Redaktor	يُعْتَدُّ بِهِ	hörmətli, görkəmli (<i>hərfən</i> : hesablaşılan)
فَنَّ (فُنُونٌ)	janr (mətnədə)	غَيْرَ أَنْ	lakin
تَرْجَمَةٌ (تِرَاجِمٌ)	tərcümə; tərcümeyi- hal, bioqrafiya	مَا عَدَا	...başqa
عَادَةٌ (عِيدٌ)	gənc qız; gözəl, dərbər	سَابِقٌ لِأَوَانِهِ	vaxtından əvvəl
عَذْرَاءُ (عَذَارَى)	bakirə	مِمَّا لَا شَكَّ فِيهِ أَنْ	heç şübhə yoxdur ki
مَسِيحِيٌّ	Xristian	مِمَّا لَا صُعُوبَةَ فِيهِ أَنْ	heç də çətin deyil ki
صُخْفِيٌّ	jurnalist	أَنَّ	
خِدْمَةٌ لـ	(nəyə isə) xidmət etmək naminə		

LEKSİK-QRAMMATİK İZAHAT

1. İKİNCİ VƏ ÜÇÜNCÜ KÖK SAMİTLƏRİNİN BİR - BİRİ İLƏ QOVUŞMASI

Üçsamitli sözlərdə eyni səsdən ibarət olan II və III kök samitlərinin bir-biri ilə qovuşması fonetik hadisəsi (إِدْغَامٌ) idğam, qovuşma, geminasiya) ərəb dilində geniş yayılmışdır. Yanaşı düşmüş eyni samit qovuşma nəticəsində üzərində dayanılan («uzadılan») bir samit kimi deyilir, bir hərflə yazılır və təşdidlə hərəkələnir. Qovuşmanın əmələ gəlməsində tərəflərin biri 'passiv' (qovuşdurulan), digəri isə 'aktiv' olur. Aktiv tərəf öz yerini və saitini qoruyub saxladığı halda, passiv tərəfin qovuşdurulması müəyyən dəyişikliklərlə bağlıdır.

Ərəb qrammatikasında II və III kök samitləri eyni olan üçsamitli sözlərə 'müdaaf' (مُضَاعَفٌ) ikiləşmiş, ikiləşən) köklü sözlər deyilir.

Qovuşmanın baş verməsinin ümumi və xüsusi şərtləri vardır. Birincilərə II və III kök samitlərinin eyni olması, aralarına uzun sait və başqa bir samitin girməməsi və birinin digərindən üstün (məsələn, təşdidli) olmaması daxildir. Xüsusi şərtlər isə aşağıdakılardan

ibarətdir:

1. hər üç kök samiti saitli olduqda. Məsələn:

دَلَّتُ → دَلَّلْتُ göstərmək, مَلَّ → مَلَّ bezikmək, usanmaq, دَلَّلْتُ → دَلَّتُ o, göstərdi, دَلَّلْتُ (دَلَّلْتُ) → دَلَّتُ (دَلَّتُ) onlar ikisi göstərdi, مَادَدَ → مَادَّ yubatmaq, vaxtı uzatmaq, تَضَادَدَ → تَضَادَّ bir-birinin ziddinə getmək, اضْطَرَّرَ → اضْطَرَّ məcbur etmək.

Müdaaf köklü fellərin I babında II kök samiti qovuşmadakı roluna görə qovuşdurulan (passiv) tərəf olduğu üçün öz qısa saitini itirmişdir. Düşmüş saitin məhz hansı səs olduğunu müəyyənləşdirmək üçün ya felin digər təsərif formalarına, ya da lüğətlərə müraciət edilir. Dərslərimizin lüğətlərində müdaaf fellərin yanında verilən iki saiddən birincisi keçmiş zamanın, ikincisi isə indiki-gələcək zamanın tipik saiidir.

2. Birinci kök samiti saitsiz, II və III kök samitləri isə saitli olduqda. Burada qovuşdurulan tərəf olan II kök samitinin saiti qonşu qapalı hecaya keçərək onu açıq hecaya çevirir. Məsələn:

يَمْسُ o → يَمْسُسُ o qaçır, يَفْرُ → يَفْرُرُ o göstərir, يَدُلُّ o → يَدُلُّ toxunur, مَحْطَّةً → مَحْطَّةً dayanacaq, stansiya, مِظَلَّةً → مِظَلَّةً paraşüt, أَدِلَّةً → أَدِلَّةً dəlillər.

3. Üçüncü kök samiti saitsiz, II kök samiti isə saitli olduqda, müdaaf fellərin I, IV, VII-VIII və X bab əmr formalarına aid olan bu şəraitdə əmr 'qovuşmuş' və 'qovuşmamış' olmaq üzrə iki variantda təzahür edir. Qovuşma baş verən şəkildə aşağıdakı dəyişikliklər olur:

a) II şəxs tək müzəkkərdə saitsiz olan III kök samitinə [ə] və [i] saiti, indiki-gələcək zaman formasında (u) qəbul edən fellərə isə həmçinin [u] saiti artırılabilir və beləliklə, həmin samitin qovuşa bilməsi üçün zəmin yaranır. Göstərilən saidlərin seçilib artırılması oxucunun öz öhdəsinə buraxılır.

b) Bununla yanaşı, I və IV bab əmr formalarında II kök samitinin saiti qonşu qapalı hecaya keçir və onu açıq hecaya çevirir, nəticədə birinci hecada ikisamitli başlanğıcı aradan qaldırmaq üçün tətbiq edilən əlavə həməzəyə ehtiyac qalmır. X babda da II kök samitinin saiti qonşu qapalı hecanı açıq hecaya çevirir. I, IV, VII-VIII və X babların əmr formalarının qovuşmuş və qovuşmamış şəkillərini göstərən misallara müraciət edək;

I bab: فَرَّ → فَرَّ (i) qaçmaq

Qovuşmamış variant	Qovuşmuş variant
فَرَّ (فَرَّي)	فَرَّ (فَرَّي)
فَرُّوا (فَرُّوا)	فَرُّوا (فَرُّوا)
فَرًّا	فَرًّا

I bab: مَسَّ → مَسَّ (ə) toxunmaq

مَسَّ (مَسَّي)	مَسَّ (مَسَّي)
مَسُّوا (مَسُّوا)	مَسُّوا (مَسُّوا)
مَسًّا	مَسًّا

I bab: دَلَّ → دَلَّ (u) göstərmək

دَلَّ (دَلَّي)	دَلَّ (دَلَّي)
دَلُّوا (دَلُّوا)	دَلُّوا (دَلُّوا)
دَلًّا	دَلًّا

IV bab: أَحَبَّ → أَحَبَّ sevmək; istəmək

أَحَبَّ (أَحَبِّي)	أَحَبَّ (أَحَبِّي)
أَحَبُّوا (أَحَبُّوا)	أَحَبُّوا (أَحَبُّوا)
أَحَبًّا	أَحَبًّا

VII انْضَمَّ → انْضَمَّ qovuşmaq: انْضَمَّ və ya انْضَمَّ

VIII اِهْتَمَّ → اِهْتَمَّ maraqlanmaq: اِهْتَمَّ və ya اِهْتَمَّ

X اِسْتَهْلَ → اِسْتَهْلَ başlamaq: اِسْتَهْلَ və ya اِسْتَهْلَ

Müdaaf fellərin əmr formasındakı qovuşub – qovuşmama hadisəsi ilə əlaqədar daha iki xüsusiyyət qeyd edilməlidir:

1) Bəzi hallarda müvafiq fonetik şəraitin olmasına baxmayaraq qovuşmanın baş verməməsi. Məsələn:

أَدْلَى (tək müən.), أَذْلُوا (cəm müən.), أَذْلَا (təsn.)

2) Üçüncü kök samiti saitsiz olan bəzi hallarda qovuşmanın baş verməsi (müq. et : - اَذْلُنْ ilə yanaşı اَذْلُ , halbuki şərt formasının aşağıda öyrənəcəyimiz şəxslərini çıxmaqla bütün qalan hallarda üçüncü kök samitinin saitsizliyi üzündən qovuşma olmur. Məsələn:

ذَلْتُ، ذَلْتِ، ذَلْنَا، ذَلْتُمْ، ذَلْتُنَّ.

3) Felin sukunlu hərflə ifadə edilən sonluqları olmayan şəxslərində şərt forması iki variantda (qovuşmuş və qovuşmamış) təzahür edir. Məsələn:

لَمْ أَذْلُنْ، لَمْ تَذْلُنْ، لَمْ يَذْلُنْ (لَمْ تَذْلُنْ)، لَمْ نَذْلُنْ.

لَمْ أَذْلُ، لَمْ تَذْلُ، لَمْ يَذْلُ، لَمْ نَذْلُ.

4) Tərkibində kök samitlərindən başqa, əlavə samit və ya uzun sait olan sözlərdə qısa saitli II kök samitindən sonra tənvinli III kök samiti gəldikdə. Məsələn:

مُسْتَمَدٌّ → مُسْتَمَدِّدٌ uzanıb gedən, مُتَمَدِّدٌ → مُتَمَدِّدٌ

mənbə, məxəz.

Əlavə samiti olmayan qısa saitli və tənvinli sözlərdə qovuşma baş vermir. Məsələn:

مَدَّدَ kömək, مِلَّةٌ millətlər; dini tayfalar, أُمَّةٌ millətlər

5) Əlavəsi olmayan sözlərdə saitsiz II kök samitindən sonra tənvinli III kök samiti gəldikdə. Məsələn:

مَرٌّ → مَرٌّ acı, قَطٌّ → قَطٌّ baha, قَطٌّ → قَطٌّ pişik, قَطٌّ → قَطٌّ çəkmə, uzatma, مَدٌّ → مَدٌّ

acı.

Bu misallardakı qovuşma II kök samitinin saitsizliyinin aradan qaldırılması hesabına baş vermişdir. Belə hallarda sözün ilkin (saitsiz) şəkli ya mövcud qrammatik formaların müqayisəsinə əsasən təyin edilir (müq. et: مَدُّ sözünü فَعَلَ məsdəri, قَطُّ sözünü فَعَلَ sifəti, مُرُّ isə فَعَلَ sifəti vəznlərindədir), ya da ərəb dilinə aid xüsusi (izahlı) lüğətlərə müraciət olunur (müq. et: قَطُّ sözünü).

2. MÜDAAF FELLƏR

Qeyri-salim (qaydasız) qrupunun 'düzgün fellər' (فَعْلٌ صَحِيحٌ) bölməsinə daxil edilən 'müdaaf fellər'də qovuşub – qovuşmaması halları nəzərə alınmaqla salim fellər kimi təsrif edilir, formalar üzrə dəyişir və s. Müdaaf fellərin təşdidli bablarında (II və V) isə hətta qovuşma da olmur.

Müdaaf fellərin zamanlarını, bablarını və növlərini göstərən aşağıdakı nümunələrə müraciət edək:

فَعَلَ → يَقْعُلُ vəznli müdaaf fellərin təsrifi

N ü m u n ə: مَدَّ → مَدُّ çəkmək, يَمُدُّ → يَمْدُ

	مَدَدْنَا	مَدَدْتُ (۱)
مَدَدْتُمَا	مَدَدْتُمْ (مَدَدْتُمْ)	مَدَدْتِ (مَدَدْتِ)
مَدَّا (مَدَّتَا)	مَدُّوا (مَدَدْنِ)	مَدَّ (مَدَدْتِ)

Yanaşı işlənən د və ت samitləri yaxın məxrəcə malik olduqları üçün çox vaxt (xüsusilə bunların birinin saitsizliyi şəraitində) tələffüzdə bir-biri ilə qovuşdurulur. Orfoepik mahiyyət daşıyan bu hadisə sözün orfoqrafiyasında əks etdirilməyərək hərəkələmədə təşdidlə göstərilə bilər. Yuxarıdakı təsrifə bu nöqtəyi-nəzərdən yanaşıldıqda onun müvafiq şəxslərini belə də hərəkələmək olar:

... مَدَدْتُ، مَدَدْتِ (مَدَدْتِ) ...

	نَمُدُّ	أَمُدُّ (۲)
تَمُدَّانِ	تَمُدُّونَ (تَمُدُّونَ)	تَمُدُّونَ (تَمُدُّونَ)
يَمُدَّانِ (تَمُدَّانِ)	يَمُدُّونَ (يَمُدُّونَ)	يَمُدُّونَ (يَمُدُّونَ)

فَعْلٌ → يَفْعَلُ vəznli müdaaf fellərin təsrifi

N ü m u n ə: مَسَّ → مَسَّسٌ toxunmaq, يَمَسُّ → يَمَسُّسٌ

مَسَّسْتُ، مَسَّسْتِ (مَسَّسْتِ)، مَسَّسْتُمْ (مَسَّسْتُمْ) ...

أَمَسُّ، تَمَسُّ (تَمَسُّونَ)، يَمَسُّ (يَمَسُّونَ)؛ نَمَسُّ، تَمَسُّونَ (تَمَسُّونَ) ...

İndiki-gələcək zamanda II samiti [i] saiti qəbul edən müdaaf fellərin təsrifini فَرَّ 'qaçmaq' timsalında görmək olar:

أَفَرُّ، تَفَرُّ (تَفَرُّونَ)، يَفَرُّ (يَفَرُّونَ)؛ نَفَرُّ، تَفَرُّونَ (تَفَرُّونَ) ...

Hər bir düzəltmə babda fellər bu və ya digər eyni vəzndə təzahür etdiyi üçün müdaaf fellərin düzəltmə bablarını bir felin şərti məsdərləri nümunəsində görmək olar:

II مَدَّدَ , III مَادَدَ → مَادَّ , IV أَمَدَّدَ → أَمَدَّدَ , V تَمَدَّدَ , VI تَمَادَّدَ → تَمَادَّدَ , VII

إِسْتَمَدَّدَ → إِسْتَمَدَّدَ , X إِمْتَدَّدَ → إِمْتَدَّدَ , VIII إِنْمَدَّدَ → إِنْمَدَّدَ .

Düzəltmə babların təsrifini kök samitlərinin qovuşub ayrılması cəhətdən əlamətdar olan I şəxs təkin nümunəsində göstərməklə kifayətlənək:

II أَمَدَّدْتُ , أَمَدَّدْتُ , أَمَدَّدْتُ → أَمَدَّدْتُ , أَمَدَّدْتُ , أَمَدَّدْتُ

أَمَدَّدْتُ → أَمَدَّدْتُ , أَمَدَّدْتُ , أَمَدَّدْتُ → أَمَدَّدْتُ , أَمَدَّدْتُ , أَمَدَّدْتُ

إِسْتَمَدَّدْتُ , إِسْتَمَدَّدْتُ → إِسْتَمَدَّدْتُ , إِسْتَمَدَّدْتُ

Müdaaf fellərin arzu və şərt formalarını müxtəsər şəkildə مَدَّ felinin şərti məsdərləri ilə göstərək:

	Arzu forması	Şert forması
I	يُمَدُّ → يُمَدُّ	يُمَدُّ / ِ يُمَدُّ
II	يُمَدِّد	يُمَدِّد
III	يُمَادِّد → يُمَادِّد	يُمَادِّد / ِ يُمَادِّد
IV	يُمَدِّد → يُمَدِّد	يُمَدِّد / ِ يُمَدِّد
V	يَتَمَدَّد	يَتَمَدَّد
VI	يَتَمَادَّد → يَتَمَادَّد	يَتَمَادَّد / ِ يَتَمَادَّد
VII	يَنْمَدِّد → يَنْمَدِّد	يَنْمَدِّد / ِ يَنْمَدِّد
VIII	يَمْتَدِّد → يَمْتَدِّد	يَمْتَدِّد / ِ يَمْتَدِّد
X	يَسْتَمَدِّد → يَسْتَمَدِّد	يَسْتَمَدِّد / ِ يَسْتَمَدِّد

Məchul növ də sait dəyişiklikləri gözlənilmək şərti ilə yuxarıdakı bablar kimi təsərif olunur. Yeganə fərq III və VI bəblə əlaqədar olub kök samitlərinin qovuşmamasında təzahür edir. Məsələn:

III مُودِد və VI مُودِد

3. MÜDAAF FELLƏRDƏN DÜZƏLƏN MƏSDƏRLƏR, FAİL VƏ MƏFULLAR

Başqa fellərdə olduğu kimi, müdaaf fellərin də I babda çox müxtəlif məsdərləri vardır. Faillər və məf'ullar isə burada da məlum iki forma üzrə düzəlir. Məsələn: مَدَّ felindən مَادِّ (مَادِّد əvəzinə) və مَمْدُود olur.

Aşağıda nümunə üçün həmin felin II –VII və X bab məsdərləri, fail və məfulları göstərilir:

Məsdər	Fail	Məful
II تَمَدِّد	مُتَمَدِّد	مُتَمَدِّد
III مُمَادِّد → مُمَادِّد	مُمَادِّد → مُمَادِّد	مُمَادِّد → مُمَادِّد

IV	إِمْدَادٌ	مُمِدٌّ → مُمِدِّدٌ	مُمَدَّدٌ → مُمَدِّدٌ
V	تَمَدُّدٌ	مُتَمَدِّدٌ	مُتَمَدَّدٌ
VI	تَمَادٌ → تَمَادُ	مُتَمَادٌ → مُتَمَادِيٌّ	مُتَمَادٌ → مُتَمَادِيٌّ
VII	إِنْمَادٌ	مُنْمَدٌّ → مُنْمَدِّدٌ	مُنْمَدَّدٌ → مُنْمَدِّدٌ
VIII	إِمْتِدَادٌ	مُتَمَدِّدٌ → مُتَمَدِّدٌ	مُتَمَدَّدٌ → مُتَمَدِّدٌ
X	إِسْتِمَادٌ	مُسْتَمِدٌّ → مُسْتَمِدِّدٌ	مُسْتَمَدَّدٌ → مُسْتَمِدِّدٌ

Misaldan göründüyü üzrə, II və III kök samitlərinin qovuşması nəticəsində III, VI, VII və VIII babların hər birində fail və məf'ul eyni bir formada təzahür edir.

4. DOQQUZUNCU BAB

Digər düzəltmə bablardan fərqli olaraq doqquzuncu bab həm miqdarca, həm də mənaca məhdud bir qrup təşkil edərək yalnız rəng və fiziki nöqsan bildirən sözlərlə əlaqədardır.

Fellərin IX babı **إِفْعَلٌ** vəznə üzrə düzəlir (həmzəsi birləşdiricidir).

Məsələn:

إِخْمَرٌ qırmızı olmaq; qızarmaq, **إِصْفَرٌ** sarı olmaq; saralmaq, **إِخْدَبٌ** qozbel olmaq, **إِعْوَجٌ** əyri olmaq; əyilmək.

(Müq. et: **أَحْمَرٌ** qırmızı, **أَصْفَرٌ** sarı, **أَخْدَبٌ** qozbel, **أَعْوَجٌ** əyri).

Sonuncu kök samiti tələffüzdə 'ikiləşdirilən' (təşdidlə deyilən) IX bab ikiləşmiş kök samitinin bir-birindən ayrılması və qovuşması cəhətdən müdaaf felləri xatırladır. Bunu **إِخْمَرٌ** felinin nümunəsində görmək olar.

	إِخْمَرْنَا	إِخْمَرْتُمْ (۱)
إِخْمَرْنَا	إِخْمَرْتُمْ (إِخْمَرْتُمْ)	إِخْمَرْتُمْ (إِخْمَرْتُمْ)
إِخْمَرْنَا (إِخْمَرْنَا)	إِخْمَرُوا (إِخْمَرُوا)	إِخْمَرُوا (إِخْمَرُوا)

	نَحْمُرُ	أَحْمُرُ (۲)
تَحْمَرَانِ	تَحْمَرُونَ (تَحْمَرُونَ)	تَحْمَرُ (تَحْمَرِينَ)
يَحْمَرَانِ (تَحْمَرَانِ)	يَحْمَرُونَ (يَحْمَرُونَ)	يَحْمَرُ (تَحْمَرُ)

Misaldan göründüyü kimi, indiki-gələcək zaman forması ilə əlaqədar olan (i) saiti ikiləşmə baş verən şəraitdə ixtisar edilir.

Məsələn: يَحْمَرُ ← يَحْمَرُونَ

Doqquzuncu bab fellərin məlum növ arzu, şərt və əmr formaları da müdaaf fellərdəki kimidir.

Arzu forması: يَحْمَرُ → يَحْمَرُونَ . Şərt forması: يَحْمَرُ və ya يَحْمَرُونَ .

Əmr forması: يَحْمَرُ və ya يَحْمَرُونَ .

IX babın qayıdış bildirdiyi üçün məchul növü olmaz.

Məsdər اِفْعَالٌ forması üzrə düzəlir: اِحْمَرًا . Faili (məf'ulu olmur)

مُحْمَرٌ → مُحْمَرُونَ olur. مُفْعَلٌ olmaq əvəzinə مُفْعِلٌ

5. SIFƏT TƏRKİBLƏRİ VƏ SIFƏT TƏRKİBLİ CÜMLƏLƏR

Hər hansı bir cümlə üzvü kimi, sifətlə bildirilən təyinin və xəbərin də məna cəhətdən aydınlaşdırılmağa (tamamlanmağa, dəqiqləşdirilməyə, məhdudlaşdırılmağa və s.) ehtiyacı olur ki, bu da yerinə görə bir sözlə və ya bütöv bir tərkib əmələ gətirən söz qrupu ilə ifadə edilir.

Sifət ətrafında qruplaşan belə tərkiblər təqribən aşağıdakı şəkillərdə təzahür edir:

1) Sifətin mənası bir və ya bir neçə 'təmyizlə' dəqiqləşdirilir.

Məsələn:

هَذَا جِيلٌ كَبِيرٌ سِنًا Bu, yaşca böyük olan bir nəsildir.

هَذَا الْجِيلُ كَبِيرٌ سِنًا Bu nəsil yaşca böyükdür.

أَنْتَ مِنْ جِيلٍ صَغِيرٍ سِنًا وَقَلِيلٍ خِبْرَةً Sən yaşca kiçik və təcrübəsi az olan bir nəsildənsən.

أَمْلْنَا أَنْ يَكُونَ هَذَا أَلْعَامُ أَكْبَرَ حَظًّا وَأَكْثَرَ نَفْعًا Ümid edirik ki, bu il daha uğurlu (*hərfən*: uğurca daha artıq) və daha (çox) xeyirli (*hərfən*: xeyircə daha çox) olacaq.

2) Sifətin mənası onunla bilavasitə izafət əmələ gətirən sonrakı isimlə dəqiqləşdirilir. Məsələn:

أَنْتَ مِنَ الْجِيلِ الصَّغِيرِ السِّنِّ وَالْقَلِيلِ الْخَبْرَةِ Sən azyaşlı və az təcrübəli nəsildənsən.

أَمْلْنَا أَنْ يَكُونَ هَذَا أَلْعَامُ أَكْبَرَ الْحَظِّ Ümid edirik ki, bu il daha uğurlu olacaq.

3) Tərkib bütövlükdə təyin vəzifəsini daşıyaraq sifət vasitəsilə təyinlənənə bağlanır, sifət özü isə həm təyinlənənə, həm də təyin qrupuna xidmət edən bir sintaktik 'keçid' və yaxud sintaktik 'bağlayıcı' kimi təzahür edir: hal, müəyyənlik və qeyri-müəyyənlikdə təyinlənənlə, cinsdə isə təyinlənənə müvafiq aid əvəzlik qəbul edən isimlə uzlaşır. İlk baxışda həmin sifət mübtədə kimi qəbul edilə bilən bu ismin xəbəri, eyni zamanda isə özündən əvvəlki ismin təyini təsiri bağışlayırsa da, əslində ismi xəbərdən və uzlaşan təyindən tələb olunan xüsusiyyətlərə tam şəkildə cavab verə bilmədiyi üçün müstəqil bir üzv sayıla bilmir. Belə tərkiblərdə sifətlər cümlə üzvü olmayıb bir növ bağlayıcı vəzifəsini daşımaq cəhətdən *الَّذِي* , *الَّتِي* və s. nisbi əvəzlilərini xatırladır. Məsələn:

هَذَا مَعَهْدٌ جَمِيلَةٌ بِنَايَتُهُ Bu, binası qəşəng institutdur.

رَأَيْتُ مَعَهْدًا جَمِيلَةً بِنَايَتُهُ Binası qəşəng bir institut gördüm.

قَرَأْتُ عَنْ مَعَهْدٍ جَمِيلَةٍ بِنَايَتُهُ Binası qəşəng bir institut barədə oxudum.

Bu misallarda *جَمِيلٌ* halda və qeyri-müəyyənlikdə *مَعَهْدٌ* ilə, cinsdə isə aid əvəzlik qəbul etmiş *بِنَايَةٌ* ilə uzlaşmışdır, beləliklə *جَمِيلَةٌ بِنَايَتُهُ* tərkibi bütövlükdə *مَعَهْدٌ* sözünün təyin qrupu kimi çıxış etmişdir.

Eyni vəziyyət həmin misalların aşağıdakı variantlarında müşahidə edilir:

هَذَا هُوَ الْمَعْهَدُ الْجَمِيلَةُ بِنَائِتُهُ Bu, binası qəşəng institutdur.

رَأَيْتُ الْمَعْهَدَ الْجَمِيلَةَ بِنَائِتُهُ Binası qəşəng institutu gördüm.

قَرَأْتُ عَنِ الْمَعْهَدِ الْجَمِيلَةِ بِنَائِتُهُ Binası qəşəng institut barədə oxudum

Şərh edilən üçüncü qrup tərkibləri olan cümlələr qrammatikada təyin budaq cümləli mürəkkəb cümlələrin bir növ 'müxtəsər' şəkli hesab edilir və 'sifət tərkibli cümlə' adlanır.

Haqqında danışılan tərkiblərin bəzisi tez-tez işlədilmə nəticəsində sabit frazeoloji ifadələrə çevrilmişdir:

مُومًا إِلَيْهِ، مُشَارًا إِلَيْهِ (ona) işarə edilmiş, göstərilmiş

مَذْكُورٌ أَعْلَاهُ yuxarıda qeyd edilmiş

مَذْكُورٌ أَسْفَاهُ aşağıda qeyd edilmiş

مَذْكُورٌ سَابِقًا əvvəllər qeyd edilmiş

مَذْكُورٌ أَيْفًا yuxarıda (bundan əvvəl) qeyd edilmiş

أَيْفٌ ذِكْرُهُ qeyd edilmiş (*hərfən*: qeydi keçmiş)

Məsələn:

الْمَأْخِذُ الْمَشَارُ إِلَيْهَا göstərilmiş məxəz, الْمَأْخِذُ الْمَشَارُ إِلَيْهِ göstərilmiş

məxəzlər, أَلْطَّلَابُ أَلْأَيْفُ ذِكْرُهُمْ yuxarıda qeyd edilmiş tələbələr,

أَلْطَّلِبَاتُ أَلْأَيْفُ ذِكْرُهُنَّ yuxarıda qeyd edilmiş talibələr.

4) Sifət tərkibli cümlələrin digər və daha çox işlənən növünü 'feli sifət tərkibli' cümlələr təşkil edir. Fail və məfullar və ya bu 'qəbil' sifətlər (صِفَةٌ مُشَبَّهَةٌ 'bənzədilən sifət') belə cümlə növündə həm təyin vəzifəsini daşıyaraq cümlə üzvü olur, həm də ətrafında qruplaşan bütöv bir tərkibi təyinlənənə bağlayır. Məsələn:

رَأَيْتُ فَلَاخًا ضَارِيًا أَبْنَهُ ÖZ oğlunu döyən bir kəndli gördüm.

رَأَيْتُ فَلَاخَةً ضَارِيَةً أَبْنَهَا ÖZ oğlunu döyən bir kəndli qadın gördüm.

رَأَيْتُ فَلَاخًا ضَارِيًا أَبْنَهُ لَيْلَ نَهَارٍ Gecə–gündüz öz oğlunu döyən bir kəndli

gördüm.

قَرَأْتُ رَوَايَةً مَنَشُورَةً بِاللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ Ərəb dilində nəşr olunmuş bir roman oxudum.

قَرَأْتُ رَوَايَةً عَرَبِيَّةً مُتَرْجَمَةً إِلَى التُّرْكِيَّةِ عَامَ ١٩٠٩ 1909-cu ildə Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuş bir ərəb romanı oxudum.

هَذَا نُصَبُّ تَذْكَارِيًّا لِجُنْدِيٍّ مَجْهُولٍ قَتِيلٍ مِنْ قَبْلِ الْعَدُوِّ Bu, düşmən tərəfindən öldürülmüş naməlum bir əsgərin abidəsidir.

6. İNDİKİ - GƏLƏCƏK ZAMANLA İŞLƏDİLƏN قَدْ ƏDATI

Keçmiş zamanla işlədilərək hərəkətin artıq baş vermiş olduğunu və ya bitdiyini göstərən قَدْ ədatı felinindiki-gələcək zaman forması ilə işlədildikdə 'ola bilsin, bəlkə də; bir qədər' (bir az) mənalarını bildirir. Məsələn:

وَقَدْ يَكُونُ هَذَا مِنَ الْخَطِئِ Bu ola bilsin (bəlkə də) səhv olar.

إِنَّ الْجَوَادَ قَدْ يَعْثُرُ Cins at da bəzən büdrəyər. (Atalar sözü)

قَدْ يَتَأَخَّرُ هَذَا الْعَمَلُ Bu iş (bir qədər) yubana bilər.

7. PARTİTİVLİK BİLDİRƏN مِنْ ÖN QOŞMASININ

مَا NİSBİ ƏVƏZLİYİ İLƏ İŞLƏDİLMƏSİ

Bütövlə hissə arasındakı partitivlik əlaqəsini bildirmək üçün ərəb dilində مِنْ ön qoşmasından geniş istifadə olunur. Dərsimizlə əlaqədar partitivliyin aşağıdakı ifadə formalarını da öyrənək:

1) مِنْ (مَا + مِنْ nisbi əvəzliyi) tərkihi şəkildə işlədilir. Hərfi tərcüməsi 'nədən ki...' olan bu tərkib işləndiyi budaq cümləsində iqrar və ya inkar edilən varlıqdan yalnız birinin qeyd olunduğunu göstərir. Çox zaman tərcümə edilməyərək buraxılan həmin ifadənin məzmununu saxlamaq lazım gəldikdə, yerinə görə 'bir də, həmçinin' sözlərinin köməyinə müraciət edilə bilər. Məsələn:

وَمِمَّا لَهُ دَلَالَتُهُ Əlamətdar cəhət (bir də, həmçinin) odur ki (*hərfən*: əlamətdarlığı olandan odur ki), وَمِمَّا لَهُ أَهْمِيَّتُهُ Əhəmiyyətli cəhət (bir də, həmçinin) odur ki, (*hərfən*: əhəmiyyəti olandan odur ki), وَمِمَّا يُؤَسَفُ لَهُ Təəssüf edilən (bir də, həmçinin) odur ki (*hərfən*: nədən ki, ona təəssüf olunur, odur ki), وَمِمَّا يُعْبَأُ لَهُ Diqqətəlayiq (bir də, həmçinin) odur ki, (*hərfən*: nədən ki, ona diqqət edilir, odur ki).

2) مِنْ nisbi əvəzliyi ondan sonra gələrək partitivlik bildirən مِنْ ön qoşması ilə işlədilir. Belə tərkiblərdə مِنْ ilə bildirilən varlıq مَا ön qoşmasının iştirak etdiyi tərkiblə bildirilən bütövün bir hissəsi kimi təzahür edir. Məsələn:

هل تَعْرِفُ مَا كَتَبَهُ مِنَ الرِّوَايَاتِ؟ Onun yazdığı romanları (*hərfən*: ... romanlardan nə yazmışdır) bilirsənmi?

وَأَنْكَبَّ أَلْكَاتِبُ عَلَى مَا ذَكَرْتَاهُ مِنْ نَشَاطٍ Yazıçı özünü qeyd etdiyimiz fəaliyyətə (*hərfən*: fəaliyyətdən nə ki, biz onu qeyd etmişdik) həsr etdi.

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

موضوعية المؤلف، صحة المستندات، مشاعر التناول والتشائم، كلمات الشكر والثناء، وفرة المواد وغزارتها، اكتساب هذه الوقائع أهمية خاصة، نفوذ الاجانب الى مختلف مجالات الحياة، في الاراضي المحتلة، وصف الاحداث التاريخية بالترتيب الزمني والموضوعية التي لا تدحض. لقد ألحق الوطنيون العرب بالغزاة والمحتلين ضربات شديدة جعلت حياتهم جحيما لا تطاق. ومما لا جدال فيه ان تأريخ نضالات العرب ضد الغاصبين الاجانب مفعم بصفحات ذهبية. ومن واجب المؤرخين ان يخصصوا لها مكانة واسعة في مؤلفاتهم. اما المؤلف الأنف ذكره فقد وصف تلك المرحلة من التاريخ بحب خاص.

2. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edin və hərəkələyin:

Sənədlərə əsaslanma, həyatın sahələrinə nüfuz etmə, yeni məlumat(lar) və onların əhəmiyyəti, azadlıq hərəkatı haqqında (في) bir əsər, onun yeni faktlarla zəngin olması, müəllifin mübahisəedilməz obyektivliyi.

Heç bir şübhə yoxdur ki, yuxarıda qeyd olunmuş işğal xalqın həyatını dözülməz bir cəhənnəmə çevirmişdir. Milli (وطني) azadlıq hərəkatı get-gedə artan (مُتَزَايِدٌ) bir qüvvə ilə işğalçılara zərbələr endirir. Bu mübarizə müvəffəqiyyətlə davam etməkdədir (مُسْتَمِرٌّ). Döyüşlərin sayı- hesabı yoxdur (لَا عَدَّ لَ).

3. Birinci oxu mətnində işlənmiş müdaaf köklü sözləri tapıb altından xətt çəkin, II və III kök samitlərinin qovuşub-qovuşmaması səbəblərini izah edin.

4. عَدَّ (ə/u) və حَصَّ (ə/u) fellərini keçmiş və indiki-gələcək zamanın məlum növündə, سَرَّ felini isə hər iki zamanın məchul növündə şifahi surətdə təsrif edin.¹

5. ضَمَّ (ə/u) felini hər iki zamanda məlum və məchul növdə yazılı şəkildə təsrif edib hərəkələyin.

6. دَلَّ və عَدَّ fellərinin bütün bablar üzrə şərti məsdərlərini məlum və məchul növdə yazın, bu babların işlədilib-şlədilməməsini və mənalarını lüğət vasitəsi ilə müəyyənləşdirin.

7. Yuxarıda felləri işlədikləri düzəltmə bablar üzrə hər iki zamanın məlum növündə şifahi surətdə təsrif edin.

8. حَصَّ felinin II, V və VIII bablarını indiki-gələcək zamanın məlum növündə yazılı şəkildə təsrif edib hərəkələyin.

9. حَصَّ felinin II, V və VIII bablarını arzu və şərt formalarında şifahi surətdə təsrif edin.

10. دَلَّ (u) felinin bütün bablar üzrə əmr formalarını söyləyin.

11. حَدَّ (u) məhdud etmək, hədd qoymaq felinin I – X əmr formalarını yazıb hərəkələyin və mənalarını lüğətdən tapın.

¹ Digər formaları ayrıca göstərilmədiyi təqdirdə yalnız xəbər forması nəzərdə tutulur.

12. Kök samitləri ح ض ض ، ح ق ق ، ح ق ق ، ح ق ق -dən ibarət olan tanış sözləri yazıb formalarını izah edin.

13. ح ب ب kökündən ismi formalar üzrə düzələn bütün sözləri lüğətdən tapıb mənalari ilə yazın.

14. ل ل kökündən düzələn I – X bab məsədləri, fail və məf'ulları yazıb, bunların işlədilib-ışlədilməməsini və mənalariını lüğət vasitəsi ilə müəyyənləşdirin.

15. Birinci oxu mətnində işlənmiş sifət tərkibli cümlələri tapıb altından xətt çəkin.

16. Dərsin sözləri əsasında sifət tərkibli beş cümlə yazıb hərəkələyin.

17. Birinci oxu mətnində فُذْ ədatı və partitivlik bildiren مِنْ ön qoşması işlədilmiş cümlələri tapıb altından xətt çəkin.

18. Birinci oxu mətninin lüğətini ucadan oxuyun.

19. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

اننا نتخصص في مجال اللغة العربية والادب العربي. لذا نهتم بشكل خاص بكل ما يخص العرب من كتب. لقد ظهرت في الآونة الاخيرة الى عالم النور سلسلة من المؤلفات في تأريخ وثقافة العرب وحياتهم الراهنة. منذ أمد ليس ببعيد وضع في متناولنا مؤلف جديد عنوانه "تأريخ الاقطار العربية الحديث" الذي يضم وقائع ملموسة ومعلومات غزيرة عن كل من البلدان العربية. نظنكم تخصصون له اهتماما يستحقه.

20. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Haqqında danışdığımız kitab adını çəkdiyimiz görkəmli ərəb tarixçisinin əsərlərindəndir. Kitabda hər bir ərəb ölkəsinin yeni tarixinə ayrıca bir fəsil həsr olunmuşdur. Öz obyektivliyi ilə fərqlənən bu əsər oxucuların diqqətini cəlb etmişdir... (استلقت نظرًا...)

Biz əminik ki, siz həmin kitabla maraqlanacaqsınız. Onunla yaxından tanış olsanız, onun tərifləyiq olduğu qənaətinə gələrsiniz.

21. Birinci oxu mətnini yazılı şəkildə tərcümə edin və ucadan oxuyun.

22. Ucadan oxuyun və ərəb dilində cavab verin:

١) ما هو عنوان الكتاب الذي يدور الحديث عنه في نص الدرس؟

٢) أما مؤلفه فهل سمعتم عنه شيئاً؟

٣) وما الذي استلقت نظركم بالدرجة الاولى في التأليف؟

٤) اما التأريخ الحديث الذي جرى تناوله في المؤلف فما هي حقبة الزمن التي يضمها؟

٥) هل لمستعربينا مدرستهم في مجال دراسة تأريخ الاسلام ايضاً؟

(٦) هل يمكنكم ان تذكروا عناوين الكتب التي طالعتموها في الآونة الاخيرة فيما يخص

تاريخ الاسلام؟

(٧) ما هو المجال الذي تخصصون فيه؟

23. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Hörmətli oxucular! (Heç bir) şübhə yoxdur ki, siz Ərəb Şərqi ilə, onun yaxın və uzaq keçmişi (أَلْمَاضِي) ilə maraqlanırsınız. (Odur ki,) (biz) çox şadiq sizə bildirək ki, bu yaxınlarda islam tarixinə dair maraqlı bir kitab çıxmışdır. Müəllif əsərlərinin obyektivliyi ilə fərqlənən görkəmli bir ərəbşünasdır. Əsərdə islamın meydana gəlməsi (nəşəti), inkişafı və ümumbəşər əhəmiyyətli bir dinə çevrilməsi (صَيْرُورَةٌ) məsələləri öz müfəssəl təsvirini tapmışdır. Müəllif islam dininin bəşəriyyət tarixində mühüm rol oynadığını, mütərəqqi bir din olduğunu təkidlə qeyd edir (подчеркивает).

Biz əminik ki, haqqında danışdığımız kitab sizin tərifinizi qazanacaqdır (заслужит вашу похвалу).

24. Birinci oxu mətninin məzmununu ərəb dilində danışın.

25. İkinci oxu mətninin lüğətini ucadan oxuyun.

26. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

- Son zamanlar oxuduğun (müəyyən) kitabların adlarını sadalaya bilərsənmi?

- Əlbəttə. Burada çətin bir şey yoxdur. Lakin bu barədə danışmağa başlamazdan əvvəl səndən soruşmaq istəyirəm. Deyirlər islam tarixinə dair yeni bir kitab çıxmışdır. Onun haqqında bir şey eşitmisənmi?

- Bəli, mən onun çıxmasını səbirsizliklə gözləyirdim. Kitabın adı «İslam lüğəti»dir. Zənn edirəm xoşuma gələcək. Orada yeni məlumatlara rast gələcəksən. Kitabın bütöv bir fəslə «İslam dini» adını daşıyır. Orada islam dininin Azərbaycanda yayılması (intişarı) da şərh edilmişdir. Gəl indi sualım ətrafında söhbətə başlayaq.

27. İkinci oxu mətnini ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin.

28. İkinci oxu mətninin məzmununa aid ərəb dilində beş sual cümləsi yazıb hərəkələyin.

29. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin.

Circi Zeydan haqlı olaraq ərəb tarixi roman janrının banisi (مُؤَسَّس) hesab edilir. Təqribən 20 il davam edən ədəbi fəaliyyəti ərzində müəllif 22 roman yaratmış, «İslam mədəniyyəti tarixi», «Ərəb dilinə aid ədəbiyyatlar tarixi» və s. kimi mühüm elmi-tədqiqat əsərləri yazmışdır. Onun bir jurnalist kimi yazdığı məqalələrə gəlincə, onların sayı-hesabı yoxdur.

Yazıcının həyat və fəaliyyəti bir çoxları, o cümlədən Azərbaycan ərəbşünasları tərəfindən öyrənilmiş və öyrənilməkdədir.

(لَا يَزَالُ يُدْرَسُ)

Qeyd etmək kifayətdir ki, 20-ci əsrin əvvəllərində Circi Zeydanın dörd romanı Azərbaycan dilinə tərcümə olunmuşdur.

30. İkinci oxu mətninin məzmununu ərəb dilində danışın.

31. Hər iki oxu mətninin məzmunu əsasında ərəb dilində 20 – 21 sətirlik inşa yazıb hərəkələyin.

32. Tanış olmayan sözlərini lüğətdən tapmaqla yazılı şəkildə tərcümə edin:

"ينقسم هذا الكتاب الى خمسة أبواب رئيسة تعالج بالتتابع تاريخ العراق بين الاحتلالين المغولي والبريطاني وتاريخ أوربا من نهضتها الحديثة الى نهاية الحرب العالمية الأولى وتاريخ الأمة العربية خلال الفترة الممتدة بين الحربين العالميتين الأولى والثانية وتاريخ الوطن العربي منذ الحرب العالمية الثانية. وينقسم كل باب من هذه الأبواب الى بضعة فصول يعالج كل منها إما فترة تاريخية معينة او موضوعا تاريخيا أساسيا او دولة من الدول العربية. ويستهدف الكتاب تقديم صورة مبسطة عامة عن الأحوال التي مرت بالعراق منذ سقوطه بأيدي المغول في سنة ١٢٥٨ م حتى الوقت الحاضر والوطن العربي منذ أوائل القرن التاسع عشر حتى الآن.

إن الفترة الزمنية التي يبحثها هذا الكتاب طويلة والحقائق التاريخية التي يضمها مستفيضة واسعة. وقد عملنا على تبسيطها واختصارها وعرضها بأسلوب يناسب ذهن الطالب الذي نرجو من اخواننا المدرسين عدم إرهاقه بالأسماء والتواريخ وتحبيب المادة اليه وربطها بمشاكله الحاضرة وقضاياه القومية. ونحن نرحب بكل ما يقدم لنا من النقديات والاقتراحات التي نراها ضرورية لتتقح الكتاب وإعداده لطبعات اخرى.

"من كتاب "التاريخ الحديث". الطبعة التاسعة، بغداد، ١٩٦٩".

33. Ucadan oxuyun və tanış olmayan sözlərini lüğətdən tapmaqla şifahi şəkildə tərcümə edin:

(۱) الجنون فنون؛ الهم غم وهم؛ صانع الشر للغير صانعه لنفسه؛ كلام الانسان مرآة (güzgü) عقله ودليل على شره او فضله.

(۲) كان احد البخلاء يركب الترام ومعه زجاجة فيها صبغة اليود. فسقطت على الارض وانكسرت فنزل البخيل من الترام وجرح نفسه وأخذ يدهن من صبغة اليود.

(۳) الطبيب- هل استعملت البارحة لزقة الخردل التي وصفتها لك؟

المريض- نعم.

الطبيب- الافضل ان لزقة اخرى هذه الليلة.

المريض- هل تسمح لي ان آخذ معها قليلا من الليمونادة الباردة لانها البارحة أحرقت معدتي.

(۴) حضر يوما الكاتب والشاعر ابو بكر الخوارزمي (۹۳۵-۹۹۳) بيت احد الادباء وقال للحاجب- قل لصاحبك: "على الباب كاتب وهو يستأذن بالدخول." فدخل الحاجب وأعلمه فقال الاديب- قل له: "قد ألزمت نفسي ان لا يدخل على من الادباء الا من يحفظ عشرين الف بيت من شعر العرب." فخرج اليه الحاجب وأعلمه بذلك. فقال له الخوارزمي- ارجع الي عنده وقل له: "هذا القدر من شعر الرجال أم من شعر النساء؟" فعندما علم الاديب هذا قال: "هذا لا يكون الا الخوارزمي" فاذن له بالدخول.

34. Əzbər öyrənin:

قال قائل:

أَلْقَمُهُ بِأَطْرَافِ الْبَيْتَانِ	فَيَا عَجَبًا لِمَنْ رَبَّيْتُ طِفْلًا
فَلَمَّا أَشْتَدَّ سَاعِدُهُ رَمَانِي	أَعْلَمُهُ الرِّمَانِيَةَ كُلَّ يَوْمٍ
فَلَمَّا قَالَ قَافِيَةً هَجَانِي	وَكَمْ عَلَّمْتُهُ نَظْمَ الْقَوَافِي

"Qəribədir, uşaqlıqdan böyütdüyüm, barmaqlarımın ucu ilə yedirdiyim və hər gün ox atmağı öyrətdiyim bir adam qolu bərkiyəni kimi məni vurdu, şeir yazmağı öyrətdim, birinci şeri ilə məni ələ saldı".

ON DÖRDÜNCÜ DƏRS

Mətn I

اجتازت الحركة التحرية في الوطن العربي ولا تزال طريقا مجيدا حافلا بالنضالات الثورية. والى جانب الإقرار بهذه الحقيقة قد لا يليق بالمرء ان يغمض العين عن كونها شهدت في تاريخها ليس المد فقط بل والجزر ايضا. وهذا طبيعي. ان اخذت بعين الاعتبار الظروف الموضوعية للمنطقة (نريد بها الامية والجهل والتأخر الاقتصادي والمؤامرات والاعتداءات الاستعمارية وهلم جرا...) لم تتمكن الحركة دائما من اكتساب السعة والقوة بشكل اكبر واوسع. ولكن رغم كل العوائق التي كانت ولا تزال تعيقها عن تطويرها ظلت قائمة حتى صارت على مر الزمن قوة يعتد بها. ولضيق المجال والمكان لا نستطيع الإحاطة ما حدث في المنطقة من نضالات تحريرية. وعليه نكتفي بذكر حدثين هامين لا يزالان يثيران حتى في ايامنا هذه مشاعر الوطنيين العرب. اولاً حرب عبد القادر التحرية في الجزائر وثانياً ثورة احمد عرابي باشا في مصر. حين انقض الجيش الفرنسي عام ١٨٣٠ على الجزائر بغية احتلالها "في اسبوعين" و"دون طلقة واحدة" لئن الجزائريون الغاصب المتغطرس درسا قاسيا كاد يضطره الى الانسحاب من الجزائر. ولو لا التناقضات الداخلية لطرد المحتلون منها. وبالرغم من نتائج الحرب التحرية ضد الغاصبين التي استهلها وقادها طوال ١٥ عاما عبد القادر الجزائري والتي استمرت فيما بعد طيلة ٢٥ عاما فانها قد كلفت العدو ثمنا باهظا وأصبحت من اروع صفحات النضال التحري. اما الثورة التي قامت في مصر بقيادة الضابط التقدمي احمد عرابي باشا في ايار (مايو) عام ١٨٨٢ فكانت موجهة ضد سيطرة "الرقابة الانجلو- فرنسية" ورغم قصر عمر الثورة المذكورة التي استمرت حتى ايلول (سبتمبر) من نفس السنة فانها قد ايقظت الشعب وبعث فيه الامل في امكانية النضال ضد السيطرة الاجنبية وناشدته لبناء مجتمع جديد ولكن سرعان ما انقض عليها المستعمرون وقمعوها بهمجية لا مثيل لها.

Lügət

بَعَثَ فِي	(ə) (ümid) vermək	كَادَ	(ə) az qalmaq; az qaldı (zərf mənalı köməkçi fel)
قَمَعَ	(ə) yatırtmaq (hərəkət)	مَا زَالَ	(ə) kəsilməmək; ara verməmək (köməkçi fel); davam etmək
ظَلَّ	(i/ə) qalmaq; davam etmək (köməkçi fel)	قَادَ	(u) rəhbərlik etmək;
صَارَ	(i) (çevrilib) olmaq (köməkçi fel)		

قَامَ	komandanlıq etmək olmaq	سَعَةً	vüsət
لَاقَ بِـ	(i) layiq olmaq; münasib olmaq	رَقَابَةً	nəzarət; kontrol
أَثَّرَ	doğurmaq (hiss)	سَيْطَرَةً	ağalığ
أَرَادَ	istəmək	هَمْجِيَّةً	vəhşilik
أَرَادَ بِـ	nəzərdə tutmaq	إِقْرَارَ بِـ	etiraf (etmə)
أَعَاقَ	mane olmaq	تَنَاقُضَاتٍ	ziddiyyətlər
أَقَامَ	etmək (köməkçi fel)	إِنْسِحَابٍ	təxliyə; geri çəkilmə
أَيَّقَطَ	ayılmaq	إِعْتِدَاءَاتٍ	təcavüzkar hərəkətlər düşməncilik hərəkətləri
إِنْقَضَ عَلَى	üstünə düşmək	عَائِقَةً (عَوَائِقُ)	manea
نَكْتَفِي	kifayətlənirik; kifayətlənək	رَائِعٌ	çox gözəl; möhtəşəm
إِضْطُرَّ إِلَى	məcbur etmək	تَقَدُّمِي	mütərəqqi
أُضْطُرُّ إِلَى	məcbur olmaq	مَوْضُوعِي	obyektiv
إِجْتَازَ	keçmək; keçirmək (mərhələ, dövr)	مُتَعَطِّرِسٌ	lovğa
إِسْتِطَاعَ	bacarmaq; edə bilmək; iqtidarında olmaq	وَعَلَيْهِ	buna görə də (mətnədə)
كُونٌ	olma (كَانَ köməkçi fel əvəzinə işləyə bilər)	لَقَنَّ دَرَسًا قَاسِيًا	ağır dərs vermək
جَزْرٌ	çəkilmə (dəniz suyu); zəifləmə	لِضَيْقِ الْمَجَالِ	yerin (imkanın) azlığından
مَدٌّ	qabarma (dəniz suyu); qüvvətlənmə	كَلَّفَ ثَمَنًا بَاهِظًا	baha başa gəlmək
جَهْلٌ	cəhalət; savadsızlıq	وَهَلْمَ جَرًّا	və s. (və sairə)

Metn II

- اما الآن فهل لا يليق بنا ان نذكر- ولو بشكل عابر- اكبر الثورات والانتفاضات التي شهدها الشرق العربي في القرن العشرين؟
- اقتراح مصيب وذكرها سهل. وفي رأيي ان ثورة يوليو (تموز) عام ١٩٥٢ في مصر وثورة نفس الشهر لعام ١٩٥٨ في العراق هما من اكبر الثورات التي شهدتها المنطقة في المدة المشار اليها.
- وفيما يخص الانتفاضات في المنطقة فأيتها هي الكبرى؟
- أظنك تشاطرنني رأيي اذا ما قلت ان الانتفاضة التي قامت في فلسطين بغية استرجاع اراضيها المحتلة وجعل فلسطين دولة مستقلة هي من الانتفاضات التي لم يشهدها الشرق العربي أبدا.
- هذا مما لا شك فيه. وما دمنا نتناول هذا الموضوع الا يليق بنا ان نعيد الى الازهان ما حدث في المنطقة من انتفاضات وحروب تحررية في العقد الاول بعد انتصار ثورة اكتوبر في روسيا؟
- نكتفي، طبعاً، بهذه الحقبة من الزمن اذ ان وقتنا للحوار لمحدود ...
- ما دمتم تؤيدون اقتراحي فاسمحوا بان أبدأ الكلام شرط ان يضيف كل منكم شيئاً من المعلومات اليه. فلنستهل الحديث بذكر احداث العراق. انه قد شهد في المدة الأنف ذكرها انتفاضتي النجف (١٩١٨) والسليمانية (١٩١٩).
- لا تقل عنهما أهمية انتفاضات اللاذقية (١٩٢٠-١٩١٩) ودمشق (١٩٢٠ و ١٩٢٥) وجبل الدروز (آب ١٩٢٢ وتموز ١٩٢٥) في سوريا.
- على فكرة، هل صحيح ان المحتلين الفرنسيين دمروا دمشق عام ١٩٢٥ بالدفاع والطائرات وأبادوا عددا كبيرا من الناس المسالمين؟
- انهم لم يقتصروا على هذا فقط، بل أقاموا "معرضاً سياراً" حيث حملوا الجمال باجساد الشهداء وساقوا هذه "القافلة" في شوارع دمشق وساحاتها لآخافة الناس.
- لقد فاتنا ان نذكر "جمهورية الريف" التي قامت من عام ١٩٢١ حتى سنة ١٩٢٦ والتي أنجبتها الحركة التحررية في مراكش تحت قيادة عبد الكريم الخطابي.
- والمهم انها آذنت بحلول عهد الجمهوريات في الشرق العربي.

Lügət

قَلَّ عَنْ (ə/i) az olmaq	أَقْرَبُ təklif
مَا دَامَ (u) madam ki (sonrakı felin indiki-gələcək zamanı ilə) (köməkçi fel)	إِنْتِقَاصَةٌ (inqilabi) çıxış
سَاقَ (u) sürmək; aparmaq	إِسْتِرْجَاعٌ geri qaytarma (alma)
أَيَّدَ tərəfdar çıxmaq, müdafiə etmək	سَاحَةٌ meydan
حَمَلَ yükləmək	مِذْقَعٌ (مَدَافِعُ) top
دَمَرَ dağıtmaq, darmadağın etmək	مِنْطَقَةٌ (مَنَاطِقُ) region
شَاطَرَ şərik olmaq; bölüşdürmək	أَلَلَّادِيَّةٌ Latakiya (Suriya şəhərlərindəndir)
أَبَادَ məhv etmək	مُسَالِمٌ dinc
أَدَنَّ (يُؤَدِّنُ) qabaqcadan xəbər vermək	شَرَطَ ... şərt ilə
أَقْتَصَرَ عَلَى kifayətlənmək	وَلَوْ heç olmasa
حُلُوٌّ başlama; gəlmə (zaman)	بِشْكَالٍ غَايِرٍ ötəri şəkildə
إِحَافَةٌ qorxutma	أَعَادَ إِلَى xatırlamaq, yadına salmaq
	أَلَادُهُان

LEKSİK – QRAMMATİK İZAHAT

1. İKİNCİ ZƏİF KÖK SAMİTİNİN FONETİK DƏYİŞMƏLƏRİ

Qeyri-salim köklü sözlər qrupuna kök samitlərindən biri [v] və ya [y] olan sözlər də daxildir. Göstərilən samitlər nitqdə müxtəlif saitlərə çevrildiyi, düşdüyü (atıldığı), bərpa olunduğu və s. bu kimi fonetik dəyişikliklərə məruz qaldığı üçün 'zəif samit' adlanır.

İkinci kök samiti [v] və ya [y] olan kök 'boş kök', fellər isə 'boş fel' adlanır. Boş fellərdə baş verən fonetik dəyişikliklər aşağıdakılardan ibarətdir:

1) [avu], [avı], [ava], [əyə] və [əyi] səs birləşmələri çevrilib [ə/a] olur. Məsələn:

طَوَّلَ → طَالَ uzun olmaq; uzun sürmək (çəkmək)

خَوَّفَ → خَاف qorxmaq

قَامَ → قَامَ ayağa qalxmaq; meydana gəlmək

سَارَ → سَارَ getmək

هَيَّبَ → هَابَ qorxmaq

2) Özündən bilavasitə sonrakı saitsiz (sükunlu) samitlə bir hecada olub qapalı heca əmələ gətirdikdə [avu] və [ava] [u], [avı], [əyə] və [əyi] [i] çevrilmələri baş verir.

Məsələn:

طَوَّلْتُ ← طَلْتُ، قَوْمْتُ ← قُمْتُ، خَوَّفْتُ ← خَفْتُ.

سَارْتُ ← سَرْتُ، هَيَّبْتُ ← هَيْبْتُ

Boş fellərin kök samitləri lüğətlərdə qeyd edilsə də, I bab şərti məsdərləri adətən fonetik dəyişikliyə uğramış variantda verilir və bəzi lüğətləri çıxmaq şərti ilə II kök samitinin tipik saiti göstərilir. Bunun nəticəsində yuxarıdakı dəyişikliyi izləmək və tətbiq etməkdə tələbələrin çətinlik çəkməməsi üçün dərslik mahiyyətli kitablarda belə bir 'köməkçi qayda' da vardır ki, I bab keçmiş zaman formasında qapalı hecanın meydana gəlməsi və zəif samitin düşməsi ilə əlaqədar işlənilən qısa sait indiki-gələcək zamanda işlədilməsi tipik saite görə müəyyənləşdirilir: tipik sait [u] olduqda qapalı heca da [u], [ə] və ya [i] olduqda yalnız [i] olur. Məsələn:

قَالَ (u) → قُلْتُ

خَافَ (ə) → خَفْتُ

سَارَ (i) → سَرْتُ

3) Qapalı hecadan bilavasitə sonra gələn zəif samit öz tipik saitinə müvafiq uzun saite çevrilir, tipik saiti isə ondan əvvəlki qapalı hecaya keçərək, onu açıq hecaya çevirir. Məsələn:

يَقُومُ → يَقُومُ (u) قَامَ (قوم)

يَخَافُ → يَخُوفُ (ə) خَافَ (خوف)

يَسِيرُ → يَسِيرُ (i) سَارَ (سير)

Zəif kök samitlərinin açıq və ya qapalı hecada və habelə qapalı hecadan bilavasitə sonra məruz qaldığı fonetik dəyişikliklər göstərilənlərlə bitmir. Buraya istər I bab, istərsə də IV, VIII və X bablarla əlaqədar aşağıdakı dəyişmələr də əlavə edilməlidir (II-III, V-VI və IX bablarda zəif kök samiti dəyişikliyə uğramır):

1) [uvi] və [uyi] səs birləşmələrində zəif kök samiti [i] saitinə çevrilir. Məsələn:

قِيلَ → قِيلَ deyilmək

صِيدَ → صِيدَ ovlanılmaq

2) Dəyişikliyə uğramış zəif kök samiti qapalı heca şəraitində düşür. Məsələn:

قِيلْتُ → قِيلْتُ deyildim, صِيدْتُ → صِيدْتُ ovlanıldım, لَمْ يَقُولْ → لَمْ يَقُولْ demədi.

Bu hadisəni IV və X babların təmsalında da görmək olar. Məsələn:

IV أَقَامَ → أَقَامَ etmək; (haradasa) olmaq; qalmaq;

لَمْ يَقُمْ، يُقِيمُ → يُقِيمُ، أَقَمْتُ

X إِسْتَقَامَ → إِسْتَقَامَ düz, namuslu olmaq; namusla hərəkət etmək;

لَمْ يَسْتَقِمْ، يَسْتَقِيمُ → يَسْتَقِيمُ، إِسْتَقَمْتُ

IV أَبَانَ → أَبَانَ izah etmək; göstərmək; لَمْ يُبَيِّنْ، يُبَيِّنُ، أَبَّنْتُ

X إِسْتَبَانَ → إِسْتَبَانَ aydın olmaq; لَمْ يَسْتَبِينْ، يَسْتَبِينُ، إِسْتَبَّنْتُ

3) Əsasən fiziki və ya mənəvi nöqsan bildirən فَعَلَ vəznli bir qrup fellərin I babında zəif kök samiti dəyişilmədən qaldığı üçün tamamilə salim fellər kimi təsərif olunur. Məsələn:

لَمْ يَحُولْ، يَحُولُ، حَوْلْتُ (ə) çəp baxmaq (göz):

لَمْ يَغُورْ، يَغُورُ، عَوْرُتُ (ə) taygöz olmaq:

لَمْ يَهُوجْ، يَهُوجُ، هَوَجْتُ (ə) dəlisov olmaq:

لَمْ يَجُوفْ، يَجُوفُ، جَوْفُتُ (ə) boş olmaq:

Nadir hallarda فَعَلَ vəznli boş fellərdə də fonetik dəyişmə olmur.

Məsələn:

لَمْ يَهُوسْ، يَهُوسُ، هَوَسْتُ (ə) aqlını başından çıxarmaq:

4) Zəif samitin dəyişməməsi hadisəsinə düzəltmə bablarında da təsadüf edilir. Məsələn:

لَمْ يُحُوجْ، أَحْوَجْتُ، لَمْ يُحُوجْ (حوج) IV ehtiyacı olmaq:

لَمْ يَنْهَوِسْ، يَنْهَوِسُ، إِنَّهَوَسْتُ : إِنَّهَوَسَ VII (هوس)

لَمْ يَغْتَوِرْ، يَغْتَوِرُ، إِغْتَوَرْتُ (عور) VIII (bir-birinin ardınca nəyə isə) düçar olmaq:

لَمْ يَسْتَصُوبْ، يَسْتَصُوبُ، إِسْتَصَوَّبْتُ

(صوب) X düzgün hesab etmək; təsvib etmək:

لَمْ يَسْتَصُوبْ، يَسْتَصُوبُ، إِسْتَصَوَّبْتُ

5) Fellərin gələcəkdə öyrənəcəyimiz təəccüb bildirən formasında (IV babın bir növüdür) zəif kök samiti dəyişmir. Məsələn:

لَمْ يَطَّابْ، يَطَّابُ، مَا أَطَّابَ زَيْدًا Zeyd nə qədər uzundur!; مَا أَطَّابَ زَيْدًا Zeyd nə qədər yaxşıdır!

Bu misallarda لَمْ يَطَّابْ və أَطَّابَ felləri dəyişmiş şəkildə لَمْ يَطَّابْ və أَطَّابَ olmalı idi.

6) Boş fellərin bir qrupunda zəif kök samitinin dəyişib-dəyişməməsi mənə, bəzən də eyni zamanda vəzn dəyişikliyi ilə əlaqədardır. Məsələn:

لَمْ يَسْتَجِبْ، يَسْتَجِيبُ، إِسْتَجَبْتُ (جوب) X cavab vermək:

لَمْ يَسْتَجُوبْ، يَسْتَجُوبُ، إِسْتَجَوَّبْتُ cavab tələb etmək:

لَمْ يُرِحْ، أَرِيحُ، أَرِحْتُ (روح) IV istirahət vermək:

لَمْ يُرَوْحْ، يُرَوْحُ، أَرَوْحْتُ iy vermək: أَرَوْحْتُ

لَمْ يَسْتَرْحِ، يَسْتَرْحِ، اسْتَرْحْتُ istirahat etmək: اسْتَرْحْتُ

لَمْ يَسْتَرَوْحْ، يَسْتَرَوْحْ، اسْتَرَوْحْتُ iy hiss etmək, ... iyini bilmək: اسْتَرَوْحْتُ

لَمْ يَهْوِشْ، يَهْوِشْ، هَوِشْتُ (ə) həyəcana gəlmək: هَوِشْتُ

7) Zəif kök samiti dəyişikliyə uğramayan bablardan (II-III və V-VI) biri olan V babda bəzən [v] → [y] çevrilməsinə təsadüf edilir ki, bu da adətən məna dəyişikliyi ilə əlaqədar bir hadisə kimi qiymətləndirilməlidir. Məsələn:

لَمْ يَتَحَوَّرْ، يَتَحَوَّرْ، تَحَوَّرَ V (حوز) qıvrılmaq (ilan): يَتَحَوَّرْ

لَمْ يَتَحَيَّرْ، يَتَحَيَّرْ، تَحَيَّرَ (kiminsə tərəfinə) keçmək: يَتَحَيَّرْ

لَمْ يَتَحَوَّلْ، يَتَحَوَّلْ، تَحَوَّلَ V (حول) dəyişilmək: يَتَحَوَّلْ

لَمْ يَتَحَيَّلْ، يَتَحَيَّلْ، تَحَيَّلَ hiylə işlətmək: يَتَحَيَّلْ

2. BOŞ FELLƏR

Qeyri-salim qrupunun zəif fellər bölməsinə daxil edilən və II kök samiti [v] və ya [y] olan boş fellər fonetik dəyişiklikləri nəzərə alınmaqla salim fellər kimi təsərif edilir, bablara salınır, bütün formalarda təzahür edir və s.

Boş fellər tək-cə öyrəndiyimiz məlum növ xəbər və əmr şəkillərində deyil, digər formalarda da müxtəlif fonetik dəyişikliklərə məruz qalır ki, bunu aşağıdakı nümunələrdə görmək olar.

Arzu formasının məlum növü. Nümunə: قَالَ (u) demək, خَافَ (ə) qorxmaq, زَادَ (i) artmaq.

Boş fellərin birinci babı

Boş fellərin təsərifini aşağıdakı nümunələrlə göstərək.

Xəbər forması

(قول): قُلْتُ، قُلْتَ (قُلْتِ)، قَالَ (قَالَتُ)؛ قُلْنَا، قُلْنَا (قُلْتُمْ)، قَالُوا (قُلْنَا)؛ قُلْتُمَا، قَالَا (قَالَتَا).

أَقُولُ، تَقُولُ (تَقُولِينَ)، يَقُولُ (تَقُولُونَ)؛ يَقُولُونَ (يَقُولْنَ)؛ يَقُولَانِ، يَقُولَانِ

(تَقُولَانِ).

(خوف): خِفْتُ، خِفْتِ، خِفْتُمْ، خَفْتُ، خَفْتِ، خَفْتُمْ، خَافُوا (خَفِنَ)؛ خِفْتُمَا، خَافَا (خَافَتَا).

أَخَافُ، تَخَافُ (تَخَافِينَ)، يَخَافُ (تَخَافُ)؛ نَخَافُ، تَخَافُونَ (تَخَفْنَ)، يَخَافُونَ (يَخَفْنَ)؛ تَخَافَانِ، يَخَافَانِ (تَخَافَانِ).

(سير): سِرْتُ، سِرْتِ (سِرْتِ)، سَارَ (سَارَتِ)؛ سِرْنَا، سِرْتُمْ (سِرْتُنَّ)، سَارُوا (سِرْنَا)؛ سِرْتُمَا، سَارَا (سَارَتَا).

Arzu forması

أَنْ أَقُولَ، تَقُولَ (تَقُولِي)، يَقُولَ (تَقُولُ)؛ نَقُولُ، تَقُولُوا (تَقُولْنَ)، يَقُولُوا (يَقُولْنَ)؛ نَقُولَا، يَقُولَا (تَقُولَا).

أَنْ أَخَافَ، تَخَافَ (تَخَافِي)، يَخَافَ (تَخَافُ)؛ نَخَافُ، تَخَافُوا (تَخَفْنَ)، يَخَافُوا (يَخَفْنَ)؛ تَخَافَا، يَخَافَا (تَخَافَا).

أَنْ أَسِيرَ، تَسِيرَ (تَسِيرِي)، يَسِيرَ (تَسِيرُ)؛ نَسِيرُ، تَسِيرُوا (تَسِيرْنَ)، يَسِيرُوا (يَسِيرْنَا)؛ تَسِيرَا، يَسِيرَا (تَسِيرَا).

Şert forması

لَمْ أَقُلْ، تَقُلْ (تَقُولِي)، يَقُلْ (تَقُولُ)؛ نَقُلْ، تَقُولُوا (تَقُولْنَ)، يَقُولُوا (يَقُولْنَ)؛ نَقُولَا، يَقُولَا (تَقُولَا).

لَمْ أَخَفْ، تَخَفْ (تَخَافِي)، يَخَفْ (تَخَفُ)؛ نَخَفْ، تَخَافُوا (تَخَفْنَ)، يَخَافُوا (يَخَفْنَ)؛ تَخَافَا، يَخَافَا (تَخَافَا).

لَمْ أَسِرْ، تَسِرْ (تَسِيرِي)، يَسِرْ (تَسِيرُ)؛ نَسِرْ، تَسِيرُوا (تَسِيرْنَ)، يَسِيرُوا (يَسِيرْنَا)؛ تَسِيرَا، يَسِيرَا (تَسِيرَا).

Əmr forması

قُلْ (قُولِي)، قُولُوا (قُولْنَ)، قُولَا.

خَفْ (خَافِي)، خَافُوا (خَفْنَ)، خَافَا.

سِرْ (سِيرِي)، سِيرُوا (سِرْنَا)، سِيرَا.

İnkarlı əmr (qadağan) forması

لَا تَقُلْ (تَقُولِي)، تَقُولُوا (تَقُلْنَ)، تَقُولَا.

لَا تَخَفْ (تَخَافِي)، تَخَافُوا (تَخَفْنَ)، تَخَافَا.

لَا تَسِرْ (تَسِيرِي)، تَسِيرُوا (تَسِرْنَ)، تَسِيرَا.

3. BOŞ FELLƏRİN DÜZƏLTMƏ BABLARI

Boş fellərin düzəltmə bablarını قَامَ və سَارَ felləri nümunəsində göstərək:

II	قَوَّمَ	سَدَّرَ
III	قَاوَمَ	سَايَرَ
IV	أَقَامَ → أَقْوَمَ	أَسَارَ → أَسَيَرَ
V	تَقَوَّمَ	تَسَيَّرَ
VI	تَقَاوَمَ	تَسَايَرَ
VII	إِنْقَامَ → إِنْقَوَمَ	إِنْسَارَ → إِنْسَيَرَ
VIII	إِقْتَامَ → إِقْتَوَمَ	إِسْتَارَ → إِسْتَيَرَ
X	إِسْتَقَامَ → إِسْتَقْوَمَ	إِسْتَسَارَ → إِسْتَسَيَرَ

Düzəltmə bablar içərisində II, III, V və VI bablar fonetik dəyişikliyə məruz qalmadığı üçün təsrif baxımından salim fellərdən fərqlənir. IV və X bablar bir növ, VII və VIII bablar isə başqa növ fonetik dəyişikliklərə uğrayır. Bunların təsrifini أَقَامَ etmək və إِنْقَامَ 'ucaldılmaq' nümunəsində göstərək:

Xəbər forması

أَقَمْتُ، أَقَمْتِ (أَقَمْتِ)، أَقَامَ (أَقَامَتْ) ...

إِنْقَمْتُ، إِنْقَمْتِ (إِنْقَمْتِ)، إِنْقَامَ (إِنْقَامَتْ) ...

أَقِيمُ، تُقِيمُ (تُقِيمِينَ)، يُعِيمُ (تُعِيمُ) ...

أَنْقَامُ، تَنْقَامُ (تَنْقَامِينَ)، يَنْقَامُ (تَنْقَامُ) ...

Arzu forması

أَنْ أُقِيمَ، تُقِيمَ (تُقِيمِي)، يُقِيمَ (تُقِيمُ) ...

أَنْ أَنْقَامَ، تَنْقَامَ (تَنْقَامِي)، يَنْقَامَ (تَنْقَامُ) ...

Şərt forması

لَمْ أُقِمْ، تُقِمْ (تُقِيمِي)، يُقِمْ (تُقِيمُ) ...

لَمْ أَنْقَمْ، تَنْقَمْ (تَنْقَامِي)، يَنْقَمْ (تَنْقَامُ) ...

Əmr forması

اقِمْ (أُقِيمِي)، اُقِيمُوا (أَقِمْنَ)، اُقِيمَا.

İnkarlı əmr (qadağan) forması

لَا تُقِمْ (تُقِيمِي)، تَقِيمُوا (تَقِمْنَ)، تَقِيمَا.

4. BOŞ FELLƏRDƏN ÇOXIŞLƏNƏN SABİT FORMALAR ÜZRƏ İSİM VƏ SİFƏTLƏRİN DÜZƏLDİLMƏSİ

Məsdərlər

Birinci bab çox müxtəlif vəznlərdə təzahür edir. Bunların düzəldilməsinin aşağıdakı xüsusiyyətləri vardır:

1) [ava] → [ə] dəyişməsi olmur. Məsələn:

دَوْرَانٌ gücdən düşmə; هَوَسٌ ağılı azma, تَوْرَانٌ həyəcanlanma, دَوْرَانٌ fırlanma.

2) [iva] səs birləşməsi əksər halda çevrilib [iyə] olur. Məsələn:

خِيَانَةٌ → خَوَانَةٌ ayağa qalxma, كَوَانٌ → كِيَانٌ mövcud olma, خَوَانَةٌ → خِيَانَةٌ xəyanət (etmə), صَوَانَةٌ → صِيَانَةٌ qoruma.

Dəyişməyə məruz qalmamış tək bir məsdərlərə də təsadüf edilir. Məsələn:

لُوَادٌ sığınacaq axtarma

Aşağıda göstərəcəyimiz kimi, III babın فِعَالٌ vəznli məsdərlə – rində də [iva] → [iyə] dəyişməsi baş vermir. Konkret mənalı isimlərdə belə dəyişmənin olmamasına daha çox təsadüf edilir. Məsələn:

قَوَامٌ kömək; dayaq; say; tərkib, سَوَاكٌ diştəməzləyən, عَوَازٌ çatışmazlıq, nöqsan.

3) “Mim məsdərləri”ndə qapalı hecadan sonra gələn zəif kök samiti məlum qayda üzrə uzun saitə çevrilir, qonşu qapalı heca isə II kök samitinin qısa saiti hesabına açıq hecaya çevrilir. Məsələn:

(طَوَفٌ) مَطَافٌ → ətrafına dolanma

(مَقُولَةٌ) مَقَالَةٌ → demə, söyləmə, məqalə

(مَبِيعٌ) مَبِيعٌ → satma, satış

“Mim məsdərləri”ndə ikinci kök samitinin dəyişməməsi hallarına rast gəlmək olar. Məsələn:

(مَشْوَرَةٌ) مَشْوَرَةٌ məsləhətləşmə; məşvərət

4) فُعُولٌ vəznli məsdərlərdə [v] samiti [u] saitindən əvvəl həməzə samitinə çevrilir. Məsələn:

تُؤَوَّبٌ → تُؤَوَّبٌ toplama; axışib gəlmə, حُؤُولٌ → حُؤُولٌ mane olma.

5) Bir qrup boş fellərin məsdəri xüsusi فَعْلُولَةٌ vəzni üzrə düzəlir. Məsələn:

دَيْمُومَةٌ (دوم) دَيْمُومَةٌ mane olma, كَيْئُونَةٌ (كون) كَيْئُونَةٌ mövcud olma, صَيْرُورَةٌ (صير) صَيْرُورَةٌ çevrilib olma.

II bab: تَفْعِيلٌ . Məsələn:

تَقْوِيمٌ (قوم) تَقْوِيمٌ düzəltmə, تَزْيِيدٌ (زيد) تَزْيِيدٌ çoxaltma.

Bu formada nadir halda [v] → [y] dəyişməsinə təsadüf edilir ki, bu, məna dəyişikliyi ilə əlaqədar bir hadisə kimi qiymətləndirilməlidir. Məsələn:

تَرْوِيحٌ (روح) تَرْوِيحٌ havasını dəyişmə, تَرْيِيحٌ çökmə, aşağı enmə.

III bab: مُفَاعَلَةٌ və ya فِعَالٌ . Məsələn:

مُحَاوَرَةٌ (حور) مُحَاوَرَةٌ mübahisə etmə; söhbət etmə; söhbət, حَوَازٌ etiraz etmə; danışma; söhbət; dialoq.

(حيد) مُحَايَدَةٌ bitərəf qalma; neytrallıq, حَيَادٌ bitərəf qalma; neytrallıq.

IV və X bablar. Uzun saitə çevrilən [v] və [y] kök samitləri vəznlərə görə əlavə ediləsi [ə] saiti ilə yanaşı düşdüyü üçün ləğv edilir, əvəzinə məsdərin sonuna ە artırılır. Məsələn:

إِثَارَةٌ → إِثَارٌ → إِثْوَارٌ (ثور) həyəcanlandırma; doğurma

إِسْتِثَارَةٌ → إِسْتِثَارٌ → إِسْتِثْوَارٌ həyəcanlandırma; doğurma; təbliğ etmə

إِبَانَةٌ → إِبَانٌ → إِبْيَانٌ (بين) aydınlaşdırma; göstərmə

إِسْتِبَانَةٌ → إِسْتِبَانٌ → إِسْتِثْبَانٌ aydın olma; aydın etmə

VII və VIII bablar. [v] çevrilib [y] olduğundan, [y] isə eynilə qaldığından bu bab məsdərlər aşağıdakı kimidir:

إِنْقِيَامٌ → إِنْقَوْمٌ (قوم) ucalma

إِحْتِيَاجٌ → إِحْتِجَاجٌ (حوج) ehtiyacı olma; ehtiyac

أَفْتِيَاسٌ (قيس) ölçmə; ölçülmə; ölçüsünü götürmə

IX bab. Salim fellərin müvafiq məsdər formalarından fərqlənir. Məsələn:

إِسْوَادٌ → إِسْوَدَ (سود) qaralmaq → إِسْوَدَ qaralma

إِبْيَاضٌ → إِبْيَضَ (بيض) ağarmaq → إِبْيَضَ ağarma

Fail və məfullar

I bab. Fail formasında II kök samiti həməzə samitinə çevrilir. Məsələn:

سَائِرٌ → سَائِرٌ (سير) gedən → قَائِمٌ → قَائِمٌ (قوم) dayanan;

Məfulda zəif kök samiti uzun saitə, qonşu qapalı heca isə açıq hecaya çevrilir və vəzn üzrə əlavə ediləsi uzun sait düşür. Məsələn:

مَبِيعٌ → مَبِيعٌ (مبيوع) satılmış; مَقُولٌ → مَقُولٌ (قول) deyilmiş; قَالَ → قَالَ

IV və X bablar. Müvafiq vəznlər üzrə uzun saitə çevrilməsi və qonşu qapalı hecanın açılması əsasında düzəlir. Məsələn:

مُتَقِيمٌ، مُتَقِيمٌ، مُتَقِيمٌ ← مُقَامٌ؛ مُسْتَقِيمٌ ← مُسْتَقِيمٌ، مُسْتَقِيمٌ ← مُسْتَقَامٌ.

مُسَيِّرٌ ← مُسَيِّرٌ، مُسَيِّرٌ ← مُسَيِّرٌ، مُسَيِّرٌ ← مُسَيِّرٌ.

VII və VIII bablar. [avɪ], [ava] və [əyi] səs birləşmələri çevrilib yalnız [ə] olduğu üçün fail və məfulları bir-birindən fərqlənmir. Məsələn:

مُسَيِّرٌ → مُسَيِّرٌ، مُسَيِّرٌ → مُسَيِّرٌ؛ مُنْقَمٌ → مُنْقَمٌ، مُنْقَمٌ → مُنْقَمٌ

مُسَيِّرٌ → مُسَيِّرٌ، مُسَيِّرٌ → مُسَيِّرٌ؛ مُنْقَمٌ → مُنْقَمٌ، مُنْقَمٌ → مُنْقَمٌ

II-III, V-VI bablar. Fail və məfulları salim fellərdəki, IX babda isə müdaaf fellərdəki kimidir. Məsələn:

مُنْقَمٌ، مُنْقَمٌ؛ مُسَيِّرٌ، مُسَيِّرٌ؛ III مُنْقَمٌ، مُنْقَمٌ؛ مُسَيِّرٌ، مُسَيِّرٌ؛ V مُنْقَمٌ، مُنْقَمٌ؛ مُنْقَمٌ،

مُنْقَمٌ؛ VI مُنْقَمٌ، مُنْقَمٌ؛ مُسَيِّرٌ، مُسَيِّرٌ؛ IX مُنْقَمٌ، مُنْقَمٌ ← مُنْقَمٌ

Fail və məfulların düzəldilməsində aşağıdakı mülahizələr də nəzərə alınmalıdır.

Dildə işlənilib-ışlənməməsinə baxmayaraq formal cəhətdən hər hansı bir feldən istənilən bab və müvafiq məsdər düzəldilə bildiyi kimi, fail və məful da əmələ gətirmək mümkündür.

Düzəltmə babların məfulu eyni vaxtda məkan və zaman ismi vəzifəsini də daşıyır. VIII babın məfulu məful mənasında da təsadüf etdiyinə görə, məkan və zaman bildirmək üçün ondan geniş istifadə olunur.

Birinci babın failində [ə] saitindən sonra həmzə samitinə çevrilən II kök samiti III və VI babın müvafiq şəraitində belə dəyişikliyə məruz qalmır,

Məkan və zaman bildirən isimlər

I bab. Məlum (مَفْعَلٌ، مَفْعَلٌ، مَفْعَلَةٌ) vəznlər üzrə düzəlir. Məsələn:

(ك و ن) كَانٌ (u) olmaq; مَكَانٌ → مَكَانٌ olma yeri; olma vaxtı.

(ب ي ت) بَاتٌ (i) gecələmək; مَبِيَّتٌ → مَبِيَّتٌ gecələmə yeri; gecələmə vaxtı.

(ق و م) قَامٌ (u) ayağa qalxmaq; olmaq: مَقَامَةٌ → مَقَامَةٌ olma yeri; olma vaxtı; dairə, mühit; məqamə (bədi əsər növü).

(س ي ر) سَار getmək; مَسِيرَةٌ → مَسِيرَةٌ getmə yeri; getmə vaxtı; məsafə.

Bəzi sözlərdə zəif kök samiti dəyişmədən qalmışdır. Məsələn: مَنُورٌ pəncərə (tavanda).

Alət və cihaz bildirən isimlər

Zəif kök samiti dəyişilmədən məlum formalar üzrə I babdan düzəlir. Məsələn:

مَحْوَرٌ mehvər, مَرْوَحَةٌ yelpik; ventilator, مَسْوَاكٌ dişləməyən, مَعْيَارٌ ölçü; meyar.

طَيَّارَةٌ (ط ي ر) təyyarə; غَوَّاصَةٌ (غ و ص) sualtı qayıq.

Sifətlər

Çoxişlənən sabit vəznlər üzrə boş fellərdən sifətlər düzəldərkən aşağıdakı xüsusiyyətlərə diqqət yetirilməlidir:

1) Boş fellərdən əmələ gələn sifətlərin bəzisi فَعِيلٌ forması əvəzinə onun fonetik dəyişikliyə uğramış فَيْلٌ (فَعِيلٌ) → فَيْلٌ vəznli üzrə düzəlir. Məsələn:

نَيِّرٌ işıqlı, نَيِّرٌ (ن و ر) → نَيِّرٌ işıqlı, جَيِّدٌ (ج و د) → جَيِّدٌ çox yaxşı, طَيِّبٌ (ط ي ب) → طَيِّبٌ yaxşı, xoş.

2) Mübaliğə formasından biri olan مِفْعَالٌ vəznli sifətlərdə zəif kök samiti dəyişmir. Məsələn:

مِعْوَانٌ yaxşı kömək edən, مِعْوَارٌ qorxmaz, مِعْوَادٌ çox səxavətli.

3) فَعُولٌ vəznli mübaliğə formasında zəif kök samiti uzun saiddən əvvəl həmmə samitinə çevrilir. Məsələn:

خَائِنٌ (خ و ن) → خَائِنٌ xain (sif. və isim), قَوُودٌ → قَوُودٌ itaətkar, müti, نُؤْمٌ → نُؤْمٌ çoxyatan; yatağan.

4) Keyfiyyət bildirən sifətlərin müqayisə formasında (أَفْعَلٌ), rəng və fiziki nöqsan bildirən sifətlərin isə müzəkkər şəklində (أَفْعَلٌ) zəif kök samiti dəyişmir. Məsələn: طَوِيلٌ (ط و ل) uzun → أَطْوَلٌ ; طَيِّبٌ (ط ي ب) → أَطْوَبٌ

yaxşı, xoş → أَطْيَبُ

5. KÖMƏKÇİ FELLƏRİN MÜXTƏSƏR TƏSNİFATI

‘Tərkibi xəbər’ çərçivəsində və ya hər hansı bir tərkibdə fellə ifadə edilən mənanın müstəqil və qeyri-müstəqil olmasına görə felləri ərəb qrammatikasında müvafiq surətdə ‘tam’(mənalı) fellər (أَفْعَالٌ تَامَةٌ) və ‘naqis’ (mənalı) fellər (أَفْعَالٌ نَاقِصَةٌ) qruplarına bölürlər.

Müasir dilçilikdə çox zaman köməkçi fellər adlanan ‘naqis’ fellərin məna ‘naqisliyi’ bunların bir tərəfi fel və ya ad qruplu sözdən ibarət olan tərkibi xəbərlərdə bir komponent (tərkib hissə) kimi işlədilməsi zamanı xüsusilə təzahür edir: fel öz əsas mənasından tamamilə və ya qismən təcrid olunur, yeni məna çalarlıqları kəsb edir, hətta bu və ya digər eyni köməkçi fel yerinə görə bir deyil, müxtəlif köməkçi mənalarda da bildirir və s.

İşlədildiyi tərkibi xəbərlərə və bu tərkiblərdə kəsb etdiyi xüsusi mənaya və məna çalarlıqlarına görə köməkçi felləri müxtəsər şəkildə aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1) ‘(Mövcud) olmaq; çevrilib olmaq’ mənalarını verən, əmələ gətirdikləri tərkibi xəbərin adlardan ibarət hissəsinin təsirlik halını tələb edən və ərəb ənənəvi qrammatikasında كَانٌ وَأَخْوَانُهَا ‘olmaq və çevrilib olmaq’ (hər fə n: كَانٌ və onun bacıları) qrupuna daxil edilən köməkçi fellər. Məsələn:

كَانَ (u) mövcud olmaq; olmaq, لَيْسَ mövcud olmamaq; olmamaq;

ظَلَّ (ə) (mövcud olmaqda) davam etmək; qalmaq, بَقِيَ (ə) (mövcud olmaqda) davam etmək; qalmaq مَا زَالَ (mövcud olmaqda) hələ də davam etmək, صَارَ (i) (çevrilib) olmaq, أَصْبَحَ (çevrilib) olmaq (əsas mənası: sübh olmaq; səhərə çıxmaq), أَضْحَى (çevrilib) olmaq (əsas mənası: səhər olmaq, səhərə çıxmaq), أَمْسَى (çevrilib) olmaq (əsas mənası: axşam olmaq; axşamı keçirmək), بَاتَ (i) (çevrilib)

olmaq (əsas mənası: gecə olmaq; gecələmək), غَدَا (u) (çevrilib) olmaq (əsas mənası: səhər yola düşmək). Məsələn:

تَلَبَّهَ كَانَ طَالِبًا Tələbə idi; أَصْبَحَ مُهَنْدِسًا Mühəndis oldu, مَا زَالَ مُهَنْدِسًا Hələ də mühəndisdir.

2) Fellərlə tərkibi xəbər əmələ gətirərək, onların ifadə etdiyi (əsas) işin müxtəlif mərhələlərinə (başlanmasına, davam etməsinə, uzun çəkməsinə, yaxın olmasına və s.) işarə edən köməkçi fellər:

a) Əsas işin başlandığını bildiren 'başlanğıc felləri' (أَفْعَالُ الشُّرُوعِ).

Məsələn:

بَدَأَ başlamaq; başlanmaq, أَخَذَ (u) götürmək; başlamaq, شَرَعَ (ə) girişmək; başlamaq, طَفِقَ (ə) girişmək; başlamaq, جَعَلَ (ə) etmək; başlamaq, صَارَ (i) olmaq; başlamaq, أَصْبَحَ sübh olmaq; səhərə çıxmaq; (çevrilib) olmaq; başlamaq, أَمْسَى axşam olmaq; axşamı keçirmək; (çevrilib olmaq) olmaq; başlamaq, أَنْشَأَ inşa etmək; yaratmaq; başlamaq, أَقْبَلَ irəli yerimək; yaxınlaşmaq; girişmək, başlamaq. Məsələn:

أَخَذَ يَكْتُبُ Yazmağa başladı (*hərfən*: götürdü yazır).

b) Əsas işin davam etdiyini və ya hələ də bitmədiyini göstərən 'davamiyyət felləri' (أَفْعَالُ الْأَسْتِمْرَارِ). Məsələn:

مَضَى (i) keçib getmək; davam etmək, ظَلَّ (ə) (mövcud olmaqda) davam etmək; qalmaq; davam etmək, بَقِيَ (ə) (mövcud olmaqda) davam etmək; qalmaq; davam etmək, مَا زَالَ (ə) (mövcud olmaqda) hələ də davam etmək; ara vermədən etmək, مَا بَرِحَ (ə) buraxmamaq; əl çəkməmək; ara verməmək; ara vermədən etmək, مَا فَتِيَ əl çəkməmək; ara verməmək; ara vermədən etmək, مَا أَنْفَكَ arası qırılmamaq; ara vermədən etmək. Məsələn:

مَا بَرَّحَ يَكْتُبُ hələ də yazır (*h ə r f ə n*: ara vermədən yazır).

c) Əsas işin icrasının yaxın olduğunu bildiren 'yaxınlıq feli' (فِعْلُ الْمَقَارَبَةِ): كَادَ (ə) yaxın olmaq, ərəfəsində olmaq. Azərbaycan dilinə çox zaman 'az qala' kimi tərcümə edilir. Məsələn:

كَادَ يَكْتُبُ az qala yazacaqdı (*h ə r f ə n*: yaxındır yazır).

d) مَا الدَّيْمُومَةِ 'davamiyyət -i' adlanan مَا ilə işlədilərək əsas fellə bildirilən işin bütün icra müddətini göstərən دَامَ (u) "davam etmək; uzun sürmək" (vaxt) feli. Məsələn:

مَا دَامَ يَكْتُبُ nə qədər ki, yazmaqda davam edir... (*h ə r f ə n*: nə qədər ki, davam edir yazır).

e) Əsas işin təkrar və ya davam etdirilmədiyini (və ya etdirilməyəcəyini) bildiren مَا عَادَ 'qayıtmamaq; bir daha etməmək' feli. Məsələn:

مَا عَادَ يَكْتُبُ bir daha yazmadı (*h ə r f ə n*: qayıtmadı yazır).

f) Əsas işin icrasını çox müxtəlif zamanlara aid etmək üçün işlədilən كَانَ (u) 'mövcud olmaq' feli. Məsələn:

كَانَ يَكْتُبُ 'yazırdı', كَانَ قَدْ كَتَبَ 'yazmış idi', يَكُونُ قَدْ كَتَبَ 'yazmış olar' və s.

Verilən müxtəsər təsnifatdan görüldüyü üzrə, bəzi fellər eyni zamanda müxtəlif köməkçi fellər qrupuna daxil edilmişdir (أَصْبَحَ، أَمْسَى،) صَارَ və s.) ki, bu da onların çoxmənalılığından irəli gəlmişdir.

6. حَيْثُ SÖZÜNÜN İŞLƏDİLMƏSİ

حَيْثُ hallanmayan köməkçi söz olmaqla müstəqil, ya da digər köməkçi söz və ya ədatla birgə aşağıdakı leksik-qrammatik vəzifələri daşıyır:

1) Yer budaq cümləsində bağlayıcı vəzifəsini daşımaqla “harada, haraya” mənasını verir. Məsələn:

كُنْتُ فِي قَرْيَةٍ حَيْثُ لَمْ تَكُنْ Mən sənin olmadığı bir kənddə oldum.

(*Hər fən*: Bir kənddə oldum, harada ki, sən olmamısan)

سَأَفَرْتُ إِلَى مَدِينَةٍ حَيْثُ لَمْ تُسَافِرْ Sənin getmədiyən bir şəhərə səfər etdim.

(*Hər fən*: Bir şəhərə səfər etdim, haraya ki, sən getməmisən).

مِنْ köməkçi sözü *إِلَى* və ya *إِلَى* ön qoşmaları ilə işləndikdə də həmin vəzifəni daşıyır. Məsələn:

رُزْتُ الْقَرْيَةَ مِنْ حَيْثُ رَجَعْتَ أَنْتَ Sən qayıtdığın kəndə getdim. (*Hər fən*:

Kəndə getdim, haradan ki, sən qayıtmısan)

سَأَفَرْتُ إِلَى مَدِينَةٍ إِلَى حَيْثُ لَمْ تُسَافِرْ Sənın getmədiyən bir şəhərə səfər etdim.

(*Hər fən*: Bir şəhərə səfər etdim, haraya ki, sən getməmisən).

حَيْثُ həmçinin müvafiq sözlər olmadan da işlənə bilər (məsələn: *مَدِينَةٍ، قَرْيَةٍ*) və “orada, harada ki,” “oraya, haraya ki,” “oradan, haradan ki,” mənalərini verir. Məsələn:

كُنْتُ حَيْثُ لَمْ تَكُنْ Sən olmadığı yerdə oldum. (*Hər fən*: Mən orada oldum, harada ki, sən olmamısan)

سَأَفَرْتُ حَيْثُ لَمْ تُسَافِرْ Sənın olmadığı yerə səfər etdim. (*Hər fən*: Mən səfər etdim oraya, haraya ki, sən getməmisən)

رَجَعْتُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَرْجِعْ أَحَدٌ. Heç kimin qayıtmadığı yerdən geri döndüm. (*Hər fən*: Mən qayıtdım oradan, haradan ki, heç kəs qayıtmamışdır)

2) Zaman budaq cümləsində (nadir hallarda) bağlayıcı vəzifəsini daşımaqla “nə zaman ki, nə vaxt ki,” mənasını bildirir. Məsələn:

رُزْتُكَ لَيْلًا حَيْثُ كُنْتَ نَائِمًا Sən gecə yatmış olduğun vaxt yanına gəldim.

(*Hər fən*: Mən gəldim gecə vaxtı, o vaxt ki, sən yatmışdın.)

رُزْتُكَ حَيْثُ كُنْتَ نَائِمًا Mən yanına gəldim o vaxt ki, sən yatmışdın.

3) Budaq cümlədə müstəqil və ya **مِنْ حَيْثُ أَنْ، حَيْثُ أَنْ** formalarında işlənməklə “belə ki, səbəbilə, üçün, görə, mənasını ifadə edir. Məsələn:

لَمْ أَتَمَكَّنْ مِنْ زِيَارَتِكَ حَيْثُ (حَيْثُ أَنْي، مِنْ حَيْثُ أَنْي) كُنْتُ مَرِيضًا Xəstə olduğum üçün (görə, səbəbindən) sənə baş çəkə bilmədim. (*Hər fən*: Sənə baş çəkə bilmədim, çünki (ona görə ki) xəstə idim.)

حَيْثُ (حَيْثُ أَنْي، مِنْ حَيْثُ أَنْي) كُنْتُ مَرِيضًا لَمْ أَتَمَكَّنْ مِنْ زِيَارَتِكَ. Xəstə olduğum üçün sənənin yanına gələ bilmədim.

4) **بِحَيْثُ** formasında məqsəd budaq cümləsində bağlayıcı vəzifəsini daşımaqla “belə ki” mənasını verir. Məsələn:

اِزْدَادَتِ اَلْحَرَكَةُ قُوَّةً بِحَيْثُ صَارَتْ مِنْ أَكْثَرِ حَرَكَاتِ اَلْعَالَمِ Hərəkət qüvvət topladı, belə ki, dünyanın ən güclü hərəkətinə çevrildi.

5) Şərt budaq cümləsində **حَيْثُمَا** formasında “harada olursa olsun, haraya olursa olsun” mənasını verir. Məsələn:

سَيُرَوَّرُنَا حَيْثُمَا نَزَلْنَا Harada qalsaq, o bizə baş şəkəcək. (*Hər fən*: O bizə baş çəkəcək, harada olsaq)

نُسَافِرُ حَيْثُمَا نُسَافِرُونَ Hara getsəniz, biz gedərik. (*Hər fən*: Biz gedəcəyik, siz hara getsəniz)

6) **مِنْ حَيْثُ** formasında özündən sonra müəyyənlikdə adlıq halda olan sözlə işləndikdə “cəhətdən; baxımdan; etibarilə” mənasını ifadə edir. Məsələn:

مِنْ حَيْثُ مِسَاحَتُهُ sahəsinə görə (cəhətdən)

مِنْ حَيْثُ اَلْاِدارَةُ idarə baxımından

مِنْ حَيْثُ اَلْمَبْدَأُ prinsip etibarilə

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

الغاصب المتعطر، انسحاب جيشه انسحابا سريعا، اعتدائه الهمجية المتزايدة الشدة، كثرة العوائق في طريق تطور الحركة التقدمية، إقرارنا بهذه الواقعة وأهميتها لمصير الحركة التحررية، وفرة التناقضات الداخلية ومحاولات التغلب عليها، ضرورة الاخذ بعين الاعتبار للظروف الموضوعية.

هذه هي المنطقة حيث لا يمكن ان يشاهد المرء ما يثيره؛ عدتم من حيث لم يتيسر لأحد أن يعود بسلامة؛ لسن أعتبرك على حق ان تعودي حالا الى حيث لم يجرؤ ان يرجع والداك من قبل؛ سررنا جدا لنجاحاتكم من حيث انها ما برحنا نعتبرها مما لا يزال يستحق الشكر والثناء؛ اسودت (qaraldı) الدنيا في عينيه بحيث لا يعرف صلاح أمره؛ يطالع حيثما كان؛ نهتم بالمخطوطات العربية حيثما نعثر عليها؛ لا شك في ان الثورة المذكورة قد غيرت المجتمع البشري من حيث الأساس.

مد الحركة التحررية وجزرها في ذلك البلد شيء طبيعي. ولكنها بشكل عام في التطور المتزايد. لقد لقت درسا قاسيا للعدو المتعطر أي وضعت حدا لسيطرته ورقابته. هذا ما يبعث الامل في قلوب الوطنيين. وفيما يخص بعاقبة نضالهم فالشيء الذي يسرنا هو ان العدو اضطر في نهاية المطاف الى التراجع.

2. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Cəhalətin sonu, əcnəbi ağalığının nəticələri, nəzarətin obyektiv səbəbləri, daxili ziddiyyətlərin yeni bir vüsət kəsb etməsi, lovğa düşmənin təcavüzkar hərəkətləri, mütərəqqi tədbirlərin həyata keçirilməsi yolunda olan maneələrin çoxluğu.

Milli azadlıq hərəkatı həmin ölkədə çətin mərhələlərdən keçmişdir. Dəniz kimi qabarması və çəkilməsi olmuşdur. Müxtəlif zərbələrə məruz qalmışdır. Buna baxmayaraq əcnəbi ağalığına və nəzarətinə qarşı mübarizə aparmış, lovğa düşmənlərə ağır dərs vermiş, onları geri çəkilməyə məcbur etmişdir.

3. Birinci oxu mətnində işlənmiş boş köklü sözləri tapıb altından xətt çəkin və ikinci zəif kök samitinin dəyişib-dəyişməməsi səbəblərini izah edin.

4. كَان (u), لَاق (i), زَالَ (ə) və حَوْلَ (ə) 'çəp baxmaq' fellərini keçmiş və indiki-gələcək zamanların məlum növündə، قَادَ (u) felini isə məchul növdə şifahi surətdə təsrif edin.

5. زَارَ (u), سَارَ (i) getmək, كَادَ (ə) '(nəyə isə) yaxın olmaq' və هَوَّشَ (ə) 'həyacanlanmaq' fellərini keçmiş və indiki-gələcək zamanların məlum növündə, خَالَ (u) 'düşünmək; təsəvvür etmək' felini isə məchul növdə təsrif edib hərəkələyin.

6. (u) شَارَ (شور) 'işarə etmək; məsləhət görmək' və (i) بَاعَ (بيع) 'satmaq' fellərinin düzəltmə bab şərti məsdərlərini məlum və məchul növlərdə yazın, bu babların işlədilib-ışlədilməməsini və mənalarını lüğət vasitəsi ilə müəyyənləşdirin.

7. Yuxarıdakı felləri düzəltmə bablarda keçmiş və indiki-gələcək zamanların məlum və məchul növlərində şifahi surətdə təsrif edin.

8. أَتَاخَ və اِزْتَابَ، اِسْتَكَانَ fellərini keçmiş və indiki-gələcək zamanın məlum növündə, arzu və şərt formalarında təsrif edib hərəkələyin.

9. Yuxarıdakı fellərin inkarsız əmr formalarını söyləyin, inkarlı əmr formalarını isə yazıb hərəkələyin.

10. حَوْلَ və زِيدَ kökləri əsasında II-X bab məsdərləri, fail və məfulları yazıb hərəkələyin, bunların işlədilib-ışlədilməməsini və mənalarını lüğət vasitəsilə müəyyənləşdirin.

11. Birinci oxu mətnində işlənmiş köməkçi felləri tapıb altından xətt çəkin.

12. مَا زَالَ köməkçi felini işlətməklə 'Mən hələ də yazıram', 'Sən hələ də yazırsan' və s. tərkibləri bütün şəxslər üzrə tək, cəm və təsniyədə ərəb dilində söyləyin.

13. مَا زَالَ köməkçi felini işlətməklə 'Mən hələ də məşğulam', 'Sən hələ də məşğulsan' və s. tərkibləri ərəb dilinə tərcümə edib bütün şəxslər üzrə tək, cəm və təsniyədə yazıb hərəkələyin.

14. اِزْدَادَ felini işlətməklə 'get-gedə genişlənmək', 'get-gedə çoxalmaq' və 'get-gedə qüvvətlənmək' tərkiblərini ərəb dilində söyləyin.

15. Birinci oxu mətninin lüğətini ucadan oxuyun.

16. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

تجتاز بلادنا حاليا مرحلة صعبة في تاريخها. لضيق الامكان لا نستطيع الآن شرح اسباب هذا. لذا نكتفي بالاشارة الى أنها لا تزال تشغل بال الكثير منا والى جانب هذا لا شك في أننا نتغلب على جميع العوائق التي تعيق تقدم البلاد الى الأمام. ولكنه لا يليق بنا أن نغمض العين عن ان التغلب عليها لن يكون سهلا بل انه سيكلفنا ثمنا باهظا ويتطلب منا تعبئة كافة امكانياتنا. لقد لقننا التاريخ درسا قاسيا. والمهم هو ان نصمد امام المحن التي انقضت علينا مرة اخرى.

17. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkəleyin:

- Hörmətli həmkarım (*müz.*)! Sən hamımızı düşündürən və həyəcanlandıran bir məsələyə toxundun.

- Sən (*müən.*) nəyi nəzərdə tutursan? Haqqında danışdığım maneələrimi?

- Bəli, onları nəzərdə tuturam. Lakin bilmək istəyirəm, onların öhdəsindən gəlmək üçün nə edə bilərik?

- Vaxtımız az olduğu üçün tək-cə bir məsələyə işarə etməklə (*أشار إلى*) kifayətlənək.

- Mən razı. Elə əvvəlcə söhbəti öz şəraitimizdən başlayaq.

18. Birinci oxu mətnini yazılı şəkildə tərcümə edin və ucadan oxuyun.

19. Ucadan oxuyun və ərəb dilində cavab verin:

(١) عن اية حركة يدور الحديث في نص الدرس؟

(٢) هل للحركة التحررية في الشرق العربي تأريخ مديد؟

(٣) ماذا تعرفون عن العوائق التي كانت ولا تزال تعيق تطورها؟

(٤) اما الآن فهل صارت الحركة التحررية قوة يعتد بها في العالم؟

(٥) من هو عبد القادر الجزائري الذي تطرقنا الى نضاله ضد الغاصبين الاجانب؟

(٦) أي درس لئن الجزائريون للعدو في عهد عبد القادر؟

(٧) اما الثورة التي قادها عرابي باشا في مصر في اواخر القرن ال ١٩ فكم شهرا استمرت؟

20. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkəleyin:

Ərəb Şərqində milli azadlıq hərəkətinin zəngin bir tarixi vardır. XIX əsrin əvvəllərindən başlayaraq indiyədək müxtəlif tarixi hadisələrlə dolu bir yol keçmiş bu hərəkət nəticəsində 20-dən artıq ərəb ölkəsi müstəqillik qazanmışdır (kəsb etmişdir). Lakin son illər bu ölkələr yeni-yeni imtahanlara məruz qalmış və qalmaqdadır.

Dərsimizin mətnində ərəb milli azadlıq hərəkətinin iki görkəmli nümayəndəsinin adı çəkilir. Biz Əbd əl-Qadiri və Ərabi paşanı nəzərdə tuturuq. Birincisi Fransa işğal ordusuna qarşı 15 il müddətində inqilabi mübarizə aparmışdır. İkincisi isə keçən əsrin son illərində Misirdə əcnəbi ağalığına qarşı mübarizə aparmış və mütərəqqi bir hökumət yaratmışdı.

21. Birinci oxu mətninin məzmununu ərəb dilində danışın.

22. İkinci oxu mətninin lüğətini ucadan oxuyun.

23. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

- XX əsrdə Ərəb Şərqi bir çox məhəlli inqilabların, inqilabi müharibələrin və s. şahidi olmuşdur. Onların içərisində öz tarixi əhəmiyyəti ilə fərqlənən hansı inqilabları göstərə bilərsiniz?

- Hər bir inqilabın özünəməxsus əhəmiyyəti vardır. Mənim şəxsi fikrimi (rəyimi) bilmək istəyirsinizsə, onların ikisi xüsusilə qeyd edilməyə layiqdir. Mən 1952-ci ildə Misirdə və 1958-ci ildə İraqda baş vermiş inqilabları nəzərdə tuturam.

- Mən əlavə etmək istəyirəm ki, adlarını çəkdiyiniz inqilablardan qabaq da Ərəb Şərqində inqilabı müharibələr və çıxışlar olmuşdur.

- Bəli, onların rolunu (نور) inkar etmək olmaz. Lakin Ərəb Şərqində ən böyük inqilab Misir və İraq inqilabları hesab edilməlidir.

24. İkinci oxu mətnini ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin.

25. Ərəb dilində ikinci oxu mətninin məzmununa aid beş sual cümləsi yazıb hərkələyin.

26. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərkələyin:

Əsrimizin 50-ci illərindən (خَمْسِينَات) başlayaraq Ərəb Şərqində böyük inqilabi hadisələr baş vermişdir. Bunlardan üçü, yəni 1952-ci il Misir inqilabı, 1958-ci il İraq inqilabı və 1962-ci ildə Əlcəzair xalqının qələbəsi xüsusilə qeyd edilməlidir. Şübhəsiz, sən 1830-cu ildə Fransa qoşununun Əlcəzairə hücumundan xəbərdarsan. O vaxtlar əlcəzairililərin xarici qəsbkarlara qarşı azadlıq müharibəsi 40 il davam etdi. Qəsbkarlığın ağalığı burada əsrimizin 60-cı illərində (سِتِّينَات) davam etdi. Nəhayət, 1962-ci ilin noyabrında əlcəzairililər xarici ağalıqdan xilas ola (تَخَلَّص) bildilər.

Hazırda Ərəb Şərqi öz tarixinin çox ciddi (خطير) mərhələlərindən birini keçirir.

27. İkinci oxu mətninin məzmununu ərəb dilində danışın.

28. Hər iki oxu mətninin məzmununu əsasında ərəb dilində 21 – 22 sətirlik inşa yazıb hərkələyin.

29. Tanış olmayan sözlərini lüğətdən tapmaqla yazılı şəkildə tərcümə edin:

- (۱) "... أصبحت الجزائر كأضعف حلقة في شمالي افريقيا اول ضحية للتوسع الفرنسي في المغرب. وفي نفس الوقت كان هذا التوسع اول فتح استعماري للاقطار العربية حدث في مرحلة التطور الرأسمالي التي سبقت ظهور الاحتكارات..."
- (۲) "... ولم يكن عبد القادر مرابطا عاديا بل قبل كل شيء محاربا جريئا وفارسا ماهرا وقناصا صائبا وقائدا عسكريا عبقريا. وكان خطيبا ملهما يسحر السامعين كلامه الحكيم الفصيح وكتابا فذا ومنظما قديرا..."
- (۳) "... وركز عبد القادر جل اهتمامه على الجيش - فهو الوسيلة الاساسية للكفاح ضد الغزاة. وبالإضافة الى القوات غير النظامية من متطوعي القبائل الذين بلغ عددهم حوالي ۵۰ الف شخص، ألف عبد القادر جيشا نظاميا قوامه ۱۰ آلاف جندي..."
- (۴) "... ولم يكن باستطاعة عبد القادر القضاء على العلاقات الاقطاعية في الجزائر بل ولم يضع نُصْبَ عَيْنِيهِ (qarşısına məqsəd qoymadı) مهمة كهذه. الا انه قلص من الحكم المطلق الذي كان يتمتع به الإقطاعيون. فكانوا يمتقونه ويقولون بحقد: "لقد حل عهد حكم الرعاة والمرابطين..."
- "ولم يستطع الفرنسيون اسر عبد القادر وإرساله الى فرنسا الا في نهاية عام ۱۸۴۷. وذلك نتيجة لخيانة سلطان مراکش..."

(لوتسكي. تاريخ الاقطار العربية، موسكو، ۱۹۷۱، ص. ۲۰۲)

30. Ucadan oxuyun və tanış olmayan sözlərini lüğətdən tapmaqla şifahi şəkildə tərcümə edin:

- (۱) صن لسانك صانك، خن لسانك خانك؛ عندما تعمل طيبا للغير تعمله لنفسك في آن واحد؛ الكلام تبليغ المرام وليس لالقاء الاحكام والخصام؛ الاختبار مدرسة دروسها غالية.
- (۲) كان الحديث يدور حول ضرورة الراحة ظهرا ولو بضع دقائق. فقال احدهم:
- انا ارتاح من الساعة ۳ الى ۵ يوميا...
فسأل صديق له:
- يعني تنام؟
- كلا، بل تنام حماتي. (qaynanam)
- (۳) قال احد لجا: اقرضني بعض المال واخر لي موعد الدفع. فقال لجا: لا مال عندي لاعطيك. اما بالنسبة للتأخير في الدفع فامامك من الوقت ما تريد لانك صديقي.

(٤) "... في سنة ١٢٨٩ هجرية (١٨٧٢ ميلادية) ظهرت اول طبعة للقاموس المحيط للفيروزابادي في القاهرة... القاموس الآن في اربعة اجزاء كبيرة تتجاوز صفحاتها جميعا ١٦٠٠ في طباعة جيدة متقنة الضبط كما ألفه صاحبه..."

"... والفيروزابادي قال عن نفسه: لا أنام حتى أحفظ مائتي سطر ومعنى هذا. انه كان يحفظ في المتوسط شهريا حوالي ستة آلاف سطر وفي السنة حوالي سبعين ألفا..."

(العربي". العدد ١٣٢ لسنة ١٩٦٩).

31.Əzbər öyrənin:

أَصْبَحْتَ فِيهِ وَأَيُّ أَهْلِ زَمَانٍ	لِلَّهِ دَرُّ أَبِيكَ أَيُّ زَمَانٍ
يُعْطِي وَيَأْخُذُ مِنْكَ بِالْمِيزَانِ	كُلُّ يُوَازِنُكَ الْمَوَدَّةَ دَائِبًا
مَالَتْ مَوَدَّتُهُ مَعَ الرَّجْحَانِ	وَإِذَا رَأَى رُجْحَانَ حَبَّةَ خَرْدَلٍ
(أَبُو الْعَتَاهِيَّةِ)	

Sən bir düşdüyün zəmanəyə bax, adamlara bax! Hərə məhəbbətini ölçüyə salır: çəki ilə çəkərək, çəki ilə alır. Tərəzinin gözü əyilən kimi, onun da istəyi ora yan alır. (Əbu-l-Ətahiyyə)

ON BEŞİNCİ DƏRS

Mətn I

ما دمننا بصدد الموضوع "الحركات التحررية في العالم" يجب القول بانها اخذت تتطور وتزداد قوة وسعة بوجه خاص بعيد حدوث "ثورة اكتوبر" التي شهدتها روسيا في تشرين الاول من عام ١٩١٧. لادعائنا هذا اسباب وجيهة منها:

ان الثورة المذكورة اعلنت قبل كل شيء انها تنشئ في اراضي روسيا القيصرية دولة جديدة اسمها "دولة العمال والفلاحين". دولة لا مثل لها في تاريخ البشرية. وليس اذا من الغريب ان الاعلان كهذا قد جاء بعد ذاته حافظا دفع الحركات التحررية الى الامام. ثم تلتها بعض الخطوات الملموسة التي خطتها الدولة الجديدة في اتجاه "تحرير الشعوب". فإنها وجهت نداء "الى الدول المتحاربة" لأجل إيقاف المجزرة العالمية فورا وعقد صلح عادل دون إلحاقات ولا تعويضات. وقد نال "مرسوم السلام" هذا منذ إعلانه في ٢٦ اكتوبر عام ١٩١٧ تأييد الحركات التحررية في كافة أنحاء العالم. ولم يطل الزمن على إعلانه حتى هزت روسيا العالم من ادناه الى اقصاه بإصدارها لنصوص المواثيق والاتفاقيات والمعاهدات المعقودة سرا بين انكلترا وفرنسا وروسيا القيصرية بغية تقسيم بلدان

الشرقين الادنى والاوسط الى "مناطق للنفوذ". وقد جاء إعلان هذه المعاهدات السرية ليس فضحا للمخططات الامبريالية فحسب بل ودعما ملموسا للحركات التحررية، خاصة في الشرق الاسلامي، وأحدث تطورا عارما فيها. كما جاء فضح "معاهدة سايكس- بيكو" المعقودة بين انكلترا وفرنسا والهادفة الى إخضاع الاقطار العربية لمصالح تينك الدولتين الامبرياليتين، بمثابة انفجار القنبلة امام الملأ في العالم. وفي كانون الاول عام ١٩١٧ وجهت الدولة الجديدة نداء الى جميع الكادحين المسلمين في روسيا والشرق جاء حافظا آخر لدفع الحركات التحررية الى الامام. وقد جاء فيه بان روسيا الجديدة "تقف موقف الاحترام التام من المعتقدات الدينية والعادات والتقاليد المحلية للشعوب الاسلامية". فهكذا اكتسبت الشعوب القاطنة في روسيا الحق في تقرير مصيرها، الامر الذي مكن بعض البلدان التابعة لروسيا القيصرية من ان تصبح مستقلة. وفي ظروف سانحة كهذه تمكنت آذربايجان هي الاخرى من ان تصبح مستقلة فيما بين عامي ١٩١٨ و ١٩٢٠.

Lügət

هَزَّ (ə/u) sarsıtmaq	partlayış
تَلَّتْ (تَلًّا) felindəndir)	اِتِّجَاهٌ istiqamət
ardınca gəldi	اِتِّفَاقِيَّةٌ saziş
حَطَّتْ (حَطًّا) felindəndir)	مُعَاهَدَةٌ müqavilə
addımladı	تَعْوِيضَاتٌ kontribusiyalar
(müən.)	تَقَالِيدٌ ənənə(lər)
وَجَّهَ müraciət etmək;	مُخَطَّطَاتٌ planlar
yönəltmək	مُعْتَقَدَاتٌ əqidələr, etiqadlar
أَنْشَأَ yaratmaq;	فُتْبَلَةٌ (فُتْبَالٌ) bomba
qurmaq	مَجَزَّرَةٌ (مَجَازِرٌ) sallaqxana;
تَوَجَّهَ بِـ müraciət etmək;	qırğın
çixış etmək	مَرْسُومٌ (مَرَّاسِيمٌ) fərman
حُدُوتٌ baş vermə,	مِيثَاقٌ (مَوَاطِيقٌ) xartiya; pakt
olma	حَافِزٌ stimül
دَعَمَ kömək (etmə)	سَانِحٌ əlverişli
فَضَحَ ifşa etmə; ifşa	عَارِمٌ sürətli (inkişaf)
نَدَاءٌ müraciət	قَاطِنٌ بـ ، في yaşayan, sakin
إِخْضَاعٌ tabe etmə	
اِيقَافٌ dayandırma	
اِنْفِجَارٌ partlama;	

olan	إِصْلَاحٍ ... xeyrinə, ...nəfinə
هَادِفٌ إِلَى	məqsədini güdən
مَعْقُودٌ	أَمَامِ أَلْمَلِإِ ümumxalq qarşısında
مُوجَّهٌ	بِحَدِّ ذَاتِهِ özlüyündə
مُتَحَارِبٌ	yönəldilmiş
مُضْطَّهَدٌ	bir-birləri ilə müharibə edən
وَجِيهٌ	məzlum
بَعِيدٌ	tutarlı, əsaslı
سِرًّا	azacıq sonra, bilavasitə sonra
فَوْرًا	gizli (ncə)
	dərhal
	إِزْدَادَ (يَزْدَادُ) قُوَّةً وَسَعَةً öz müqəddəratını təyin etmə hüququ (ə) irəli atmaq; inkişaf etdirmək tədricən (get- gedə) güclənmək və genişlənmək çok keçmədi ki..

Mətn II

- ان كان لديك متسع من الوقت لواصلنا حوارنا حول موضوع درسنا: "الخطوات السياسية الاولى لروسيا الثورية على الصعيد الدولي".
- اني أشاركك الاقتراح بشرط ألا نطنب في الكلام لضيق الوقت.
- انت محق تماما. وإلا لا يسعنا ان نتعمق في الموضوع من كافة الجوانب ...
- وما الذي تقترحه بالضبط؟ أتجد من الأفضل ان نتناول جانبا واحدا أو أكثر من الموضوع؟
- ان لم تعارض نتوقف فقط عند أولى خطوات روسيا ما بعيد ثورة اكتوبر والتي كان من أهدافها توثيق علاقات روسيا مع الشرق الاسلامي.
- أجد اقتراحك يتفق مع رغبتني. دعنا نذكر على سبيل المثال الفترة بين عامي ١٩١٧ - ١٩٢٠. ألسنت تعارض؟
- كلا، طبعاً، إذ انه ليس من اليسير ان نتحدث عن جميع ما اتخذ بهذا الصدد من الخطوات. واني لموقن بان المسألة قد تثير اهتمام الحاضرين ان نورد عددا من الوقائع الملموسة. فابدأ، يا زميلي!
- على الرأس والعين! دعني أذكر في بادئ الامر النداء الذي وجهته روسيا الثورية في كانون الاول (ديسمبر) عام ١٩١٧ الى جميع الكادحين المسلمين في روسيا والشرق.

- والذي جاء فيه بأنها تقف موقف الاحترام التام من المعتقدات الدينية والعادات والتقاليد المحلية للشعوب الاسلامية. كما أعلنت عن عدم تدخلها في الشؤون الداخلية للبلدان الاسلامية.
- وسرعان ما أيقن الشرق الاسلامي بصحة ما جاء في النداء الأنف ذكره حين فضحت روسيا الموائيق والاتفاقيات والمعاهدات السرية المعقودة بين الدول الامبريالية الكبرى والهادفة الى تقسيم بلدان الشرق الاسلامي الى "مناطق للنفوذ".
- كما ضربت مثلا في فسخ المعاهدة الموجهة ضد استقلال ايران.
- والجدير بالذكر كذلك ان روسيا الجديدة أقامت العلاقات الديبلوماسية بادئ ذي بدء مع الدول الاسلامية بالذات. نقصد بها افغانستان (١٩١٩) وتركيا (١٩٢٠).
- دعني أضيف الى ذلك ان إقامة العلاقات قد جرت على أساس المساواة التامة في الحقوق، الأمر الذي لم يكن له مثل فيما قبل في العلاقات القائمة بين الدول الكبرى والدول الصغرى.

Lügət

فَصَّحَ (ə) ifşa etmək	تَوَثَّقَ möhkəmlətmə
فَصَّدَ (i) nəzərdə tutmaq	فَتَّرَةٌ (فَتَّرَاتٌ) müddət, vaxt
وَاصَلَ davam etdirmək	جَانِبٌ (جَوَانِبٌ) tərəf, cəhət
أَعْلَنَ elan etmək; bildirmək	مِنْطَقَةٌ (مَنْاطِقٌ) dairə (məs.: nüfuz dairəsi); region
أَوْرَدَ gətirmək (misal, fakt)	قَائِمٌ mövcud
أَيَّقَنَ بِـ inanmaq, əmin olmaq, yəqin etmək	مُوقِنٌ بِـ əmin
تَحَدَّثَ söhbət etmək	وَإِلَّا yoxsa, əks təqdirdə
تَعَمَّقَ فِي dərinə getmək	سُرْعَانَ مَا çox keçmədən, tezliklə
تَوَقَّفَ عِنْدَ (nəyinsə) üzərində dayanmaq	بِالذَّاتِ məhz
إِتَّقَ مَعَ uyğun gəlmək	بِالصَّبْرِ dəqiq şəkildə
فَسَّخَ ləğv etmə (müqavilə)	فِي بَادِيِ الْأَمْرِ / بَادِيِ ذِي بَدْءٍ hər şeydən əvvəl
	عَلَى الصَّعِيدِ الدُّوَلِيِّ beynəlxalq miqyasda

عَلَى الرَّأْسِ وَالْعَيْنِ	baş üstə! göz üstə!
أَنْتَ مُحِقٌّ تَمَامًا	sən tamamilə haqlısan
ضَرَبَ مَثَلًا	(i) nümunə göstərmək
عَنْ جَمِيعِ مَا اتَّخَذَ مِنْ الْأَخْطَاءِ	atılmış bütün addımlar haqqında
لَيْسَ مِنَ الْيَسِيرِ	asan olmamaq
وَقَفَّ (بِئْفُ) مَوْقِفَ	ehtiramla yanaşmaq (<i>hərfən</i> : ehtiram

الِإِحْتِرَامِ	mövqeyi tutmaq)
وَجَدَ (يَجِدُ) مِنَ الْأَفْضَلِ	(ən) münasib hesab etmək
دَعْنِي أَتَكَلَّمُ	qoy (imkan ver) danışım!
لَا يَسْعُنِي أَنْ	..etməyə bilmərəm

LEKSİK-GRAMMATİK İZAHAT

1. BİRİNCİ ZƏİF KÖK SAMİTİNİN FONETİK DƏYİŞMƏLƏRİ

Birinci kök samiti و və ya ي samitlərindən ibarət olan üç samitli sözlərdə də zəif samitlər müxtəlif fonetik dəyişikliklərə uğraya bilər ki, bunları aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar.

Zəif و samitinin dəyişmələri

1) İndiki-gələcək zamanda II kök samiti (i) qəbul edən fellərin məlum növündə و samiti düşür. Məsələn:

وَجَدَ (i) tapmaq; hesab etmək → يَجِدُ

وَجِبَ (i) lazım olmaq; vacib olmaq → يَجِبُ

وَيَقَّ (i) inanmaq; bel bağlamaq → يَقُ

وَفَقَّ (i) uyğun olmaq; müvafiq gəlmək → يَقُ

وَحَدَّ (i) tək olmaq; yeganə olmaq → يَحْدُ

2) İkinci və üçüncü kök samiti boğaz səsindən ibarət olan məhdud bir qrup fellərin indiki-gələcək zamanın məlum növündə ikinci kök samiti (ə) qəbul etdikdə də و samiti düşür. Məsələn:

يَضَعُ (ə) qoymaq → وَضَعَ

يَدَعُ (ə) qoymaq; imkan vermək → وَدَعَ

يَقَعُ (ə) düşmək; vaqə olmaq → وَقَعَ

يَهَبُ (ə) hədiyyə vermək; həsr etmək → وَهَبَ

يَسِعُ (ə) geniş olmaq; tutumlu olmaq → وَسِعَ

İkinci kök samiti (ə) qəbul edən fellərin az bir hissəsi, o cümlədən kök samitləri içərisində boğaz səsləri olan fellərin bir qismi indiki-gələcək zamanın məlum növündə و zəif samitini qoruyub saxlayır. Məsələn:

يُوجِدُ (ə) qəm-qüssə çəkmək → وَجَدَ

يُوجِعُ (ə) ağrı hiss etmək → وَجَعَ

يُوجِلُ (ə) qorxmaq, çəkinmək → وَجَلَ

يُوعِرُ (ə) bərk qəzəblənmək → وَعَرَ

3) Göstərilən şəraitdə ي zəif samitini itirən fellərin əmr formasında da و samiti düşür. Məsələn:

يَجِدُ → جِدْ Tap!, يَدَعُ → دَعْ Qoy!, يَضَعُ → ضَعْ Qoy!

4) [uv] səs birləşməsi [u] saitinə çevrilir. Məsələn:

يُوجِدُ → يُوجِدُ tapılır; vardır

يُوضِحُ → يُوضِحُ izah edir

يُوجِبُ → مُوجِبٌ səbəb; zəruriyyət

يُؤْجِدُ → مُؤْجِدٌ icad edən; yaradan

5) [iv] səs birləşməsi [i] saitinə çevrilir. Məsələn:

يُوجَلُ → إِوَجَلُ → إِجَلُ Qorx!, Çəkin!

إِوْضَاحُ → إِضَاحُ izah etmə; izah

إِسْتَوْعَابُ → اسْتِيعَابُ mənimsəmə

مَوْقَاتُ → مِيعَاتُ təyin olunmuş vaxt; vaxt

6) VIII babda و kök samiti özündən sonrakı əlavə ت ilə assimilyasiya edilir. Məsələn:

وَصَفَ → اُوْتَصَفَ → اِتَّصَفَ fərqlənmək; səciyyələnmək

وَفِقَ → اُوْتَفِقَ → اِتَّفَقَ bir-birinə uyğun gəlmək

وَحَدَّ / وَحَدَّ → اُوْتَحَدَّ → اِتَّحَدَّ birləşmək

Zəif ي samitinin dəyişmələri

1) [uy] səs birləşməsi [u] saitinə çevrilir. Məsələn:

أَيَّقَطُ ayılmaq → يُيَقِطُ → يُوقِطُ

اسْتَيَّقَطُ ayılmaq → أُسْتَيَّقِطُ → أُسْتُوقِطُ oyadılmaq

مُيَسِّرُ → مُوسِرُ varlı; kübar

مُيَقِنُ → مُوقِنُ qane olmuş; əmin

2) [iy] səs birləşməsi [i] saitinə çevrilir. Məsələn:

أَيَّقِطُ → إِيَقِطُ Yatma, ayıq ol!

مَيِّقَانُ → مِيقَانُ tezinanan

3) VIII babda ي kök samiti özündən sonrakı əlavə ت ilə assimilyasiya edilir. Məsələn:

يَيْسُ → اِيْتَأَسُ → اِتَّأَسَ ümidini kəsmək

2. MİSAL FELLƏR

Birinci kök samiti و və ي zəif samiti ilə ifadə edilən fellər salim fellərdən nisbətən az fərqləndikləri üçün ərəb qrammatikasında salim fellərə bənzər olan fellər hesab edilmiş və فَعْلٌ مِثَالٌ 'misal fellər' adlandırılmışdır.

Yuxarıda göstərilən fonetik dəyişikliklər nəzərə alınmaqla misal fellər salim fellər kimi təsrif olunur, bablar, formalar və növlər üzrə dəyişir.

Bunu وَقَفَ (i) 'dayanmaq' və يَسَرَ 'asan, yüngül olmaq' fellərinin bablar üzrə dəyişməsi, təsrifi və formaları nümunəsində görmək olar.

Misal fellərin babları (VII, IX babları olmur):

I وَقَفَ , II وَقَفَ , III وَقَفَ , IV أَوْقَفَ , V تَوَقَّفَ , VI تَوَقَّفَ , VIII انْقَفَ , X اسْتَوْقَفَ

I يَسَرَ , II يَسَرَ , III يَسَرَ , IV أَيَسَرَ , V تَيَسَّرَ , VI تَيَسَّرَ , VIII انْسَرَ , X اسْتَيْسَرَ

Misal fellərin keçmiş zamanı. Nümunə: II وَقَفَ tanış etmək, aqah etmək, II يَسَرَ yüngülləşdirmək:

Keçmiş zamanın məlum növü:

وَقَفْتُ، وَقَفْتَ، وَقَفْتِ (وَقَفْتِ)، وَقَفْتُ (وَقَفْتُ) ...

يَسَرْتُ، يَسَرْتَ (يَسَرْتِ)، يَسَرْتُ (يَسَرْتُ) ...

Keçmiş zamanın məchul növü:

وَقَفْتُ، وَقَفْتَ (وَقَفْتِ)، وَقَفْتُ (وَقَفْتُ) ...

يُسَرْتُ، يُسَرْتُ (يُسَرْتِ)، يُسَرْتُ (يُسَرْتُ) ...

İndiki-gələcək zaman. Nümunə: (i) وَقَفَ dayanmaq, أَوْقَفَ dayandırmaq; saxlamaq, أَيَسَرَ varlandırmaq.

Məlum növ:

أَقِفُ، تَقِفُ (تَقِيفِينَ)، يَقِفُ (تَقِفُ) ...

أَوْقِفُ، تُوقِفُ (تُوقِفِينَ)، يُوقِفُ (تُوقِفُ) ...

أُوسِرُ، تُوسِرُ (تُوسِرِينَ)، يُوسِرُ (تُوسِرُ) ...

Məchul növ: يُوسِرُ ، يُوقِفُ

Salim fellərdə olduğu kimi, misal fellərin I və IV bablarının məchul növü eyni fonetik formada təzahür edir.

Əmr forması. Nümunə: أَوْقَفَ (ə), يَيْسِرُ (i), وَقَفَ :

قَفَ (قَفِي)، قَفُوا (قَفَنَ)، قَفَا ؛ أَوْقَفَ (أَوْقَفِي)، أَوْقَفُوا (أَوْقَفَنَ)، أَوْقَفَا.

اَيْسِرَ (اَيْسِرِي)، اَيْسِرُوا (اَيْسِرَنَ)، اَيْسِرَا ؛ اَيْسِرَ (اَيْسِرِي)، اَيْسِرُوا (اَيْسِرَنَ)، اَيْسِرَا.

Arzu və şərt formalarını III şəxs təkin nümunəsində görmək olar:

أَنْ يُوسِرَ IV ، أَنْ يَيْسِرَ I ؛ أَنْ يُوقِفَ IV ، أَنْ يَقِفَ I

لَمْ يُوسِرَ IV ، لَمْ يَيْسِرَ I ؛ لَمْ يُوقِفَ IV ، لَمْ يَقِفَ I

Misal fellərin arzu və şərt formalarının məchul növü də ayrıca bir xüsusiyyət təşkil etmir.

3. MİSAL FELLƏRDƏN DÜZƏLƏN MƏSDƏRLƏR FAİL VƏ MƏFULLAR

Salim fellərdə olduğu kimi, misal fellərin də I babda çox müxtəlif məsdər formaları vardır. Düzəldilməsi xüsusiyyəti nəzərə alınaraq, عَلَّةٌ və عَلَّةٌ vəznli məsdərlər bunların içərisində ayrıca qeyd edilməlidir.

İkinci kök samiti indiki-gələcək zamanda (i) qəbul edən samitli misal fellərin bir qismindən عَلَّةٌ vəznli, (ə) qəbul edənlərin bir hissəsindən isə عَلَّةٌ vəznli üzrə məsdər düzəlir. Bu formalarda I kök samiti olan و atılmış, sözün sonuna «əvəzedici» ة artırılmışdır. Bu növ məsdərlər hərəkət deyil, konkret məfhumlar bildirdikləri üçün 'ismi-məsdər' hesab edilməlidir. Məsələn:

وَصَفَ (i) təsvir etmək → صِفَةٌ keyfiyyət; xüsusiyyət; sifət

وَجَّهَ (i) üzünə vurmaq → جِهَةٌ tərəf, cəhət

وَسَّعَ (ə) geniş olmaq; tutumlu olmaq → سَعَةٌ genişlik; tutum; həcm

وَضَعَ (ə) alçaq olmaq → ضَعَّ alçalma

Düzəltmə babların məsdərləri:

II تَوَقَّفُ , III مُوَاقَفَةٌ , IV إِيقَافٌ , V تَوَقَّفُ , VI تَوَاقَّفُ , VIII اِتِّقَافٌ , X اِسْتِيقَافٌ ;

II تَنبَسَّرُ , III مُبَاسِرَةٌ , IV اِبْتِسَارٌ , V تَنبَسَّرُ , VI تَبَاسَّرُ , VIII اِتِّسَارٌ , X اِسْتِيسَارٌ

Fail və məfullar:

	Fail	Məful	Fail	Məful
I	وَأَقَفْتُ	مُؤْفُوفٌ	يَأْسِرُ	مُنْيَسُورٌ
II	مُوقَّفٌ	مُوقَّفٌ	مُئَسِّرٌ	مُئَسَّرٌ
III	مُوَاقِفٌ	مُوَاقِفٌ	مُبَاسِرٌ	مُبَاسِرٌ
IV	مُوقِفٌ	مُوقِفٌ	مُوسِّرٌ	مُوسَّرٌ
V	مُتَوَقَّفٌ	مُتَوَقَّفٌ	مُتَنبَسِّرٌ	مُتَنبَسَّرٌ
VI	مُتَوَاقِفٌ	مُتَوَاقِفٌ	مُتَبَاسِرٌ	مُتَبَاسِرٌ
VIII	مُتَّقِفٌ	مُتَّقِفٌ	مُتَّسِرٌ	مُتَّسِرٌ
X	مُسْتَوَقَّفٌ	مُسْتَوَقَّفٌ	مُسْتَبَسِّرٌ	مُسْتَبَسَّرٌ

Məhdud bir qrup isim و ilə başlanan fellərdən məlum sabit formalar əsasında deyil, bir növ «təsadüfi» səciyyə daşıyan formalar üzrə düzəlir. Bunu aşağıdakı misallardan görmək olar:

وَجَّهٌ kökündən: قَارِضٌ ... نُجَاهٌ

وَحْمٌ kökündən: مَدَنِيٌّ həzm etməməsi

وَكَّأٌ kökündən: اَيَّاقٌ; تَنْبَلٌ

وَرَثٌ kökündən: اِرْسٌ, اِرْتٌ

QEYD: Sözlərin düzəldilməsi və ya dəyişməsi (məs.: hallanması, cəmlənməsi, təsrifi və s.) sabit vəznələrə və qaydalara istinad etdikdə buna ərəb qrammatikasında qiyasi (قِيَاسِيٌّ) yolla düzəldilmə və ya dəyişmə deyilir. Təsadüfi düzəldilmələr və ya dəyişmələr qrammatik qaydalarla deyil, dil praktikası ilə müəyyənləşdirildiyi üçün buna səmai (سَمَاعِيٌّ) yolla düzəldilmə və ya dəyişmə deyilir. Birinci məfhum قَاسٌ (i) 'ölçmək; müqayisə etmək' felindən əmələ gəlib təqribən müəyyən 'ölçüyə əsaslanan' (qaydalı) mənasını, ikincisi isə سَمِعٌ (ə) 'eşitmək' felindən düzəldilib təqribən 'eşitməyə əsaslanan' (qaydasız) mənasını verir.

4. BİRLƏŞDİRMƏ ƏLAQƏLİ TABESİZ MÜRƏKKƏB GÜMLƏ

Tabesiz mürəkkəb cümlənin tərkib hissələri (cümlələri) arasında müxtəlif mənə əlaqələri olur ki, bunları qrammatik ədəbiyyatda 'birləşdirmə', 'ziddiyyət' və 'bölüşdürmə' ümumi mənə əlaqələri şəklində qruplaşdırırlar. Hər bir qrup da öz növbəsində müxtəlif mənə növlərinə ayrılır.

Birləşdirmə (kopulyativ) ümumi mənə əlaqəsi qrupuna daxil edilən növlərin birinin sonrakı cümləsi əvvəlki cümləsində verilən məlumatı mənə etibarlı ilə iqrar etmək və ya nisbətən gücləndirmək məqsədini daşıyan tabesiz mürəkkəb cümlə növü təşkil edir.

Haqqında məlumat verilən üzvü (xəbəri, tamamlığı, zərfliyi və s.) inkar edilən birinci cümlə və onun sonunda **فَحَسْبُ** və ya **وَحَسْبُ** (və)

'yalnız' (*hərfən*: və kifayət) zərfliyi + ikinci cümlənin əvvəlində **وَلَكِنْ**

və ya **بَلْ** və ya **بَلْ وَ** 'lakin', daha sonra **أَيْضًا** 'həmçinin' sözü; birinci

cümlədə işlənən inkar, ikinci cümlədə olan aidiyyət (və ya qarşılaşdırma) bağlayıcısı ilə birlikdə mənə vəhdəti əmələ gətirərək, inkar deyil, təsdiq bildirir, həm də təsdiq daha güclü olur:

(١) إِنَّهُ لَيْسَ مُلْحِنًا فَحَسْبُ (وَحَسْبُ) وَلَكِنَّهُ (بَلْ، بَلْ وَهُوَ) مُعَلِّمٌ أَيْضًا.

(٢) إِنَّهُ لَمْ يَقْرَأْ هَذِهِ الدِّرَاسَةَ الْعِلْمِيَّةَ فَحَسْبُ (وَحَسْبُ) بَلْ (بَلْ وَهُوَ، وَلَكِنَّهُ) تَرْجَمَهَا أَيْضًا.

(٣) لَمْ تُغَيِّرِ الثَّوْرَةُ الْبَلَدَ سِيَاسِيًّا وَحَسْبُ (فَحَسْبُ) وَلَكِنَّهَا (بَلْ، بَلْ وَهِيَ) أَثَارَتْ فِيهِ تَغْيِيرَاتٍ

اِقْتِصَادِيَّةً أَيْضًا.

Tərcüməsi:

- 1) O, tək cə bəstəkar deyil, həm də müəllimdir.
- 2) O, bu yeni tədqiqatı nəinki oxumuş, həm də tərcümə etmişdir.
- 3) İnqilab ölkəni siyasi cəhətdən dəyişməklə bərabər, onda iqtisadi dəyişikliklərə də səbəb olmuşdur (doğurmuşdur).

5. ŞƏXS ƏVƏZLİKLƏRİNİN MƏNTİQİ VURĞU MƏQSƏDİ İLƏ İŞLƏDİLMƏSİ

Ərəb dilində şəxs əvəzlilərindən məntiqi vurğu bildiren bir sintaktik vasitə kimi də geniş istifadə edilir.

Buna misal olaraq aşağıdakı halları göstərmək olar:

1) İsmi cümlədə mübtəda vəzifəsini daşıyan **أَنَا** və **أَنْتَ** şəxs əvəzliyindən bilavasitə sonra **(هِيَ) هُوَ** şəxs əvəzliyinin işlədilməsi. Məsələn:

أنا هُوَ (هِيَ) الْحَقُّ! Mənəm haqq!; **أنتَ هُوَ (هِيَ) الْحَقُّ!** Sənsən haqq!

Digər ismi cümlə növlərində xəbəri mübtəda ilə əlaqələndirən və ya əksinə, onları bir-birindən ayıran bir sintaktik vasitə kimi işlədilən III şəxs əvəzlilərindən fərqli olaraq göstərilən misallarda **(هِيَ) هُوَ** məhz məntiqi vurğu bildirmək üçün işlədilmişdir. (Burada xəbəri mübtəda ilə əlaqələndirməyə və ya onları bir-birindən fərqləndirməyə ehtiyac duyulmur.)

2) Bir tərəfi III şəxsə aid köməkçi feldən, digər tərəfi ad qruplu sözdən ibarət tərkibi xəbərlərdə xəbərin ad hissəsindən bilavasitə əvvəl **(هِيَ) هُوَ** əvəzliyinin işlədilməsi. Məsələn:

كَانَ الْقَاضِي هُوَ الْأَمْرُ وَالنَّاهِي Bütün hakimiyyət (məhz) qazinin əlində idi.

كَانَتْ أَمْرًا الْقَاضِي هِيَ الْأَمْرَةُ وَالنَّاهِيَةُ Bütün hakimiyyət (məhz) qazinin arvadının əlində idi.

إِنَّهُمْ كَانُوا هُمُ الَّذِينَ قَرَرُوا مَصِيرَ الْبَلَدِ Ölkənin müqəddəratını təyin edən (məhz) onlar olmuşlar.

3) Feli xəbərdən sonra müvafiq subyektə göstərən şəxs əvəzliyinin işlədilməsi. Məsələn:

هَلْ تَقَدَّمْتَ أَنْتَ بِالْإِفْتِرَاحِ؟ Təklifi sən (özün) irəli sürmüşsən?

لَقَدْ اتَّفَقْتُ أَنَا مَعَكَ Artıq mən (özüm) səninlə razılaşdım.

4) Bilavasitə bitişən əvəzlikdən sonra müvafiq şəxs əvəzliyinin işlədilməsi. Məsələn:

بِزَةِ تَيَسَّرَ لَنَا نَحْنُ Bizə Məni müşayiət et!; رَافَقْنِي أَنَا Onu döydü, ضَرَبَهُ هُوَ müyəssər oldu.

عَنْ مُنْجَرَاتِهِمْ هُمْ onların nailiyyətləri haqqında; وَطَنُكُمْ أَنْتُمْ sizin vətəniniz;

مِنْ أَجْلِهِ هُوَ onun uğrunda; ثُجَاهَكُمْ أَنْتُمْ sizin ikinizə qarşı; عَنْهَا هِيَ onun haqqında;

6. «OLMAQ» MƏNASINDA إِجَاءُ FELİ

Tərkibi xəbər əmələ gətirən və öz əsl mənasından nisbətən təcrid olunan fellər qrupuna إِجَاءُ (يَجِيءُ) 'gəlmək' feli də daxil edilməlidir. İştirak etdiyi tərkibi xəbərdə ad hissəsinin təsirlik halını tələb edən bu fel bir növ 'olmaq' mənasını verir. Məsələn:

وَقَدْ جَاءَ هَذَا حَدَّثًا هَامًا فِي حَيَاتِهِ Bu onun həyatında mühüm bir hadisə oldu.

وَمِنْ أَمَلِنَا أَنْ يَجِيءَ هَذَا نُقْطَةً التَّحْوِيلِ فِي مَصِيرِهِ Ümid edirik ki, bu onun taleyində dönüş nöqtəsi olacaqdır.

7. ƏMR BİLDİRMƏK ÜÇÜN إِذْعُ FELİ

Əsas mənası 'qoymaq; imkan vermək' olan إِذْعُ (ə) felindən I və III şəxslərə aid əmr bildirmək üçün də istifadə olunur. Bu məqsədlə həmin felin əmr forması götürülür, ona əmr olunması şəxsi bildirən isim və ya bitişən əvəzlik artırılır və bilavasitə bundan sonra icra ediləsi işi bildirən əsas felin indiki-gələcək zaman xəbər forması gəlir. Belə tərkibdə إِذْعُ feli vəzifəcə təqribən Azərbaycan dilindəki 'qoy, qoyun' sözüə bənzəyir. Məsələn:

دَعِ سَامِرَةَ تَكْتُبُ Qoy Samirə yazsın! (*hərfən*: qoy Samirəni yazır)

دَعِهَا تَكْتُبُ Qoy yazsın! (*hərfən*: qoy ony yazır)

دَعُهُمْ يَكْتُبُونَ Qoy yazsınlar!

دَعْنِي أَكْتُبْ Qoy yazım!

دَعُونِي أَقُولْ Qoyun deyim!

8. KÖMƏKÇİ VƏZİFƏDƏ İŞLƏDİLƏN وَسِعَ FELİ

Məsdəri وَسِعَ və وَسَعْتُ olan وَسِعَ (ə) '(kimin isə) imkanı olmaq; (kimə isə) caiz olmaq; (kimin isə) iqtidarında olmaq, edə bilmək, bacarmaq; (kimin nəyə isə) qabiliyyəti olmaq' sözü köməkçi fel xüsusiyyətinə malik olub, əsas felin arzu forması ilə işlədilməsi, daim inkar qəbul etməsi, III şəxs tək müzəkkər çərçivəsindən kənara çıxması, imkanından danışılan qrammatik şəxsin təsirlik halını tələb etməsi ilə fərqlənir. Məsələn:

لَا يَسْعُنِي أَنْ أَذْهَبَ Gedə bilmirəm (bilmərəm).

Həmin cümlənin başqa qrammatik şəxslərə aid variantları belədir:

لَا يَسْعُكَ أَنْ تَذْهَبَ (لَا يَسْعُكَ أَنْ تَذْهَبِي)

لَا يَسْعُهُ أَنْ يَذْهَبَ (لَا يَسْعُهَا أَنْ تَذْهَبَ)

لَا يَسْعُنَا أَنْ نَذْهَبَ

لَا يَسْعُكُمْ أَنْ تَذْهَبُوا (لَا يَسْعُكُمْ أَنْ تَذْهَبِينَ)

لَا يَسْعُهُمْ أَنْ يَذْهَبُوا (لَا يَسْعُهُنَّ أَنْ يَذْهَبِينَ)

لَا يَسْعُكُمَا أَنْ تَذْهَبَا

لَا يَسْعُهُمَا أَنْ يَذْهَبَا (أَنْ تَذْهَبَا)

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

ولادة نظام تقديمي، كونه حليفا طبيعيا للشعوب المناضلة من اجل الاستقلال، فضحه للاتفاقيات والمعاهدات المعقودة سرا، فشل المؤامرات والمخططات الموجهة ضد مصالح الشعوب، تغيرات نوعية طرأت على حياة البلد بعد ان نال استقلاله، دعم مواطني البلد الأنف نكره لدولتهم الفتية في جميع ما تقدم به من التدابير التقدمية.

لم يطل الزمن على انتصار الثورة حتى لمس الكادحون لمس اليد ثمارها في مجالات الحياة السياسية. فلا شك في انها ستحدث فيما بعد تطورا عارما في مجال الاقتصاد ايضا. اما نحن فننظر الى مستقبل البلد بعين التفاؤل موقنين بأن الثورة المذكورة ستغير ظروف المعيشة في القريب العاجل.

2. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Tutarlı səbəblər, xartiya, saziş və müqavilələrin əhəmiyyəti, bomba partlayışı kimi bir tədbir, hərbi əməliyyatların dərhal dayandırılması, həmin ölkəyə kömək etmə(k) məqsədilə irəli sürülmüş təkliflər, işğal edilmiş torpaqlarda başlanmış (inqilabi) çıxışların əsas məqsədi (hədəfi).

Bu yaxınlarda bütün dünya qarşısında ciddi bir təkliflə çıxış etdik. Təklifdən əsas məqsəd mövcud (قَائِمٌ) vəziyyəti tezliklə yaxşılaşdırmaqdan ibarətdir. Qeyd etməyə şadiq ki, həmin addım hər yerdə dərin maraq doğurmuş və özünə çoxlu tərəfdarlar (أَنْصَارٌ) qazanmışdır (almışdır). Güman edilməlidir ki, xalqlar onun səmərələrini yaxın gələcəkdə konkret şəkildə hiss edəcəklər.

3. Birinci oxu mətnində işlədilmiş misal köklü sözləri tapıb altından xətt çəkin və birinci kök samitinin dəyişib-dəyişməməsi səbəblərini izah edin.

4. Birinci oxu mətnində işlədilmiş misal köklü sözləri tapıb altından xətt çəkin və birinci kök samitinin dəyişib-dəyişməməsi səbəblərini izah edin.

5. Yuxarıdakı iki felin I – X bab keçmiş və indiki-gələcək zaman məchul növlərini şərti məsdər formasında yazıb hərəkələyin.

6. Hər iki felin I – X bab əmr formalarını söyləyin.

7. Birinci oxu mətnində işlədilmiş misal köklü sözləri tapıb altından xətt çəkin və birinci kök samitinin dəyişib-dəyişməməsi səbəblərini izah edin.

8. Birinci oxu mətnində işlədilmiş misal köklü sözləri tapıb altından xətt çəkin və birinci kök samitinin dəyişib-dəyişməməsi səbəblərini izah edin.

9. Birinci oxu mətnində işlədilmiş misal köklü sözləri tapıb altından xətt çəkin və birinci kök samitinin dəyişib-dəyişməməsi səbəblərini izah edin.

10. Birinci oxu mətnində işlədilmiş misal köklü sözləri tapıb altından xətt çəkin və birinci kök samitinin dəyişib-dəyişməməsi səbəblərini izah edin.

11. Birinci oxu mətnində işlədilmiş misal köklü sözləri tapıb altından xətt çəkin və birinci kök samitinin dəyişib-dəyişməməsi səbəblərini izah edin.

12. Birinci oxu mətnində məntiqi vurğu bildirən şəxs əvəzliləri işlədilmiş cümlələri tapıb altından xətt çəkin.

13. Birinci oxu mətnində köməkçi mənə bildirən جاء və وَسِعَ felləri işlədilmiş cümlələri tapıb altından xətt çəkin.

14. Kök samitlərini ayrıca yazıb, formalarını şifahi şəkildə izah edin:

إيقاف، إيقان، إثارة، ميزان، وجدان، قم، مر، قف، عد، يطن، استيطان، استعيب، اتضحت.

15. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

1) O, mənim təklifimi nəinki bəyəndi, onu həyata keçirməyə də başladı (girişdi). 2) Sən nəinki əmrə tabe olursan, hətta ona qarşı mübarizə də aparırsan. 3) Təəssüflü burasıdır ki (təəssüf ki), bu adam nəinki valideyninə dəymir (زار), hətta öz evində də qərar tutmur. 4) Bu əlyazmalar təkcə Azərbaycanda deyil, başqa ölkələrdə də alimlərin diqqətini cəlb etmişdir.

16. Məntiqi vurğu bildirən şəxs əvəzlilərini işlətməklə ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

1) Bu işi sən etməlisən (*hərfən*: lazımdır sənə edəsən...). 2) Sən (özün) demədinmi ki, artıq işə başlamısan? 3) Artıq vaxt gəlib çatmışdır ki, bütün bu məsələləri mən (özüm) izah edəm.

17. 'Olmaq' mənasında işlədilən جاء felini işlətməklə ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

1) Bu siyasi çıxışlar xalqın əzminə dəlalət edən bir hadisə idi (olmuşdur). 2) Ölkəni bürümüş qəzəb təcavüzkar üçün yeni bir zərbə idi (olmuşdur). 3) Şübhə etmirik ki, işarə etdiyimiz təklifin həyata keçirilməsi böyük bir qələbə olacaqdır.

18. وَدَع (ə) felini işlətməklə aşağıdakı cümlələri ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

1) Qoy bir misal gətirsin (*müən.*)! 2) Qoy (*müən.*) sözümü deyim! 3) Qoyun işə başlasın! 4) Qoyun (*təsn.*) sizin ikinizi maraqlandıran suala cavab verək (*أجاب على*)! 5) Qoyun (*müən.*) o (*müən.*) da öz rəyini qısa şəkildə ifadə etsin!

19. Ucadan oxuyub şifahi şəkildə tərcümə edin:

(١) ألا يسعك ان تقومي بهذا العمل؟ (٢) يقول بأنه لن يسعه ان يؤيد هذا الاقتراح. (٣) لم يسعني سابقا ولا يسعني حاليا ان أقرر مصيري على هواي. (٤) لا يسعكم ألا تخصصوا للمسألة اهتماما تستحقه. (٥) في رأينا انه لن يسعهن ان ينضممن الى من يؤيدون هذا الاتجاه الجديد.

20. Yuxarıda göstərilmiş mənalarda işlədilmək şərti ilə جَاءَ وَدَعَّ وَسِعَ və وَدَعَّ جَاءَ ilə hər birini əsasında iki cümlə tərtib edib hərəkələyin.

21. Birinci oxu mətninin lüğətini ucadan oxuyun.

22. Ucadan oxuyun və ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

- Görürəm, nəyə isə çox sevinirsən (görürəm səni sevinirsən). Yəqin ki, sevincinin mühüm (tutarlı) bir səbəbi vardır. Qısa(ca) de, nə olub (nə məsələdir)?

- Qardaşımdan məktub almışam. Yazır ki, «Əl-cumhuriyyə» qəzetində onun dissertasiyası (أَطْرُوحَةٌ) haqqında tərif dolu bir məqalə çıxmışdır. Zənnimcə, dissertasiyanın mövzusunda xəbərin var (xəbərdarsan), deyilmi?

- Əlbəttə. Səhv etməməyə, əsərdə həmin ölkədə son zamanlar atılan mütərəqqi addımların əhəmiyyətindən danışılır (söhbət gedir).

- Bəli, sən tamamilə haqlısan.

23. Birinci oxu mətnini yazılı şəkildə tərcümə edin və ucadan oxuyun.

24. Ucadan oxuyun və ərəb dilində cavab verin:

(١) عن أي موضوع يدور الحديث في نص الدرس؟

(٢) هل حدثت تغيرات في الحركة التحررية في العالم بعد الحرب العالمية الاولى؟

(٣) ما اسم اول نداء توجهت به حينذاك حكومتنا امام المأ في العالم؟

(٤) هل نال "مرسوم السلام" حينذاك تأييد شعوب العالم؟

(٥) ما هي اهمية فضح المواثيق والاتفاقيات والمعاهدات المعقودة سرا بين الدول الامبريالية؟

(٦) متى عقدت "معاهدة سايكس-بيكو" المشار اليها في نص الدرس؟

25. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

«Hörmətli oxucular! Sizə təqdim edilən hazırkı kitabça (كُرَّاسٌ) ərəb milli azadlıq hərəkatı mövzusunda həsr olunmuşdur. Bu hərəkat şanlı bir inkişaf yolu keçmiş, beynəlxalq miqyasda mühüm rol oynayan

bir qüvvəyə çevrilmişdir. Bu gün onunla hesablaşmamaq (اعْتَدَ بِ) olmaz.

Əsərin məziyyətlərini qısa şəkildə şərh etsək, hər şeydən əvvəl onun obyektivliyini qeyd etməliyik. Müəllif faktlara və mötəbər mənbələrə (المَصَادِرُ الْمُوثُوقُ بِهَا) istinad edir (اعْتَمَدَ عَلَى). Çox guman ki, kitabçanın «Oktyabr inqilabı və Ərəb Şərqi» adlanan (المُسَمَّى بِ) fəslə sizi xüsusilə maraqlandıracaqdır (أَهَمَّ). Burada inqilabi Rusiyanın o zamankı ərəb milli azadlıq hərəkatına göstərdiyi köməklik geniş şəkildə şərh edilir».

26. Birinci oxu mətninin məzmununu ərəb dilində danışın.

27. İkinci oxu mətninin lüğətini ucadan oxuyun.

28. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

- Vaxtın çoxdursa, srağa gün (أَوَّلَ أَمْسٍ) başladığımız söhbəti bu gün davam etdirərdik.

- Etiraz etmirəm. Lakin bir şərtlə. Qoy bu gün toxunacağımız cəhəti (جَانِبٌ) mən özüm təklif edim.

- Etiraz üçün səbəb yoxdur.

- Ən əvvəl (onu) qeyd edim ki, inqilabdan azacıq sonra gənc Rusiya dövləti ilk növbədə müsəlman ölkələri ilə diplomatik əlaqə yaratdı (أَقَامَ).

- Sən yəqin qonşu müsəlman ölkələrini nəzərdə tutursan, haqlıyam mı?

- Əlbəttə. Mən Əfqanıstanı, İranı və Türkiyəni nəzərdə tuturam. Ərəb ölkələrinə gəlincə, belə əlaqələr yalnız sonralar, yeni ərəb ölkələri müstəqillik kəsb etdikdən sonra yaradılmışdır.

- Gəl indi inqilabi Rusiyanın İranda əlaqədar atdığı ilk addımlar barəsində danışaq.

- Mən razı. Güzəl təklifdir.

29. İkinci oxu mətnini ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin.

30. Ərəb dilində ikinci oxu mətninin məzmununa aid beş sual cümləsi yazıb hərəkləyin.

31. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Hər şeydən əvvəl iki mühüm sənədi (وَثِيقَةٌ) yada salaq. Mən xüsusən 1917-ci il 26 oktyabrda elan olunmuş «Sülh haqqında fərmanı» və həmin ilin 20 noyabrında haqqında Xalq Komissarları Şurası (مَجْلِسٌ مُفَوَّضِيٌّ) tərəfindən qəbul olunmuş (أَقْرَأَ) «Rusiyanın və

Şərqi bütün zəhmətkeş müsəlmanlarına» müraciətini nəzərdə tutaram.

Elan olunmasından azacıq sonra ərəb dilinə tərcümə edilmiş ikinci sənəd Ərəb Şərqi böyük maraq doğurdu və yerli milli azadlıq hərəkatı üçün qiymətli bir kömək (دَعْمٌ) oldu (جَاءَ). Daha sonra inqilabi hökumət çar Rusiyası, İngiltərə və Fransa arasında bağlanmış və Müsəlman Şərqi «nüfuz dairələrinə» bölməyi nəzərdə tutan gizli müqavilə və sazişləri mətbuat səhifələrində çap etdirib imperialist planlarını ifşa etdi (فَصَّحَ). Həmin diplomatik sənədlərdə yazıldığına görə, Türkiyə, İran və Ərəb Şərqi birinci dünya müharibəsindən sonra imperialist dövlətləri arasında «nüfuz dairələrinə» bölünməli idi. Misrə aid ingilis – fransız sövdələşməsi (1904-cü il) və ərəb ölkələrinin müharibədən sonrakı taleyinə dair gizli «Sayks – Piko sazişi» (1916-cı il) də bu sənədlərdən idi.

32. İkinci oxu mətninin məzmununu ərəb dilində danışın.

33. Hər iki oxu mətninin məzmununu əsasında ərəb dilində 22 – 23 sətirlik inşa yazıb hərəkələyin.

34. Tanış olmayan sözlərini lüğətdən tapmaqla yazılı şəkildə tərcümə edin:

"... قامت الثورة العربية في اوائل سنة ١٨٨١ لتقرير النظام الدستوري اساسا للحكم في البلاد، وتحريرها من الحكم المطلق، ومن التدخل الاجنبي معا. ونجحت مؤقتا فيما قصدت اليه. اذ اعلن النظام الدستوري الكامل في فبراير سنة ١٨٨٢. ولكن الاحداث التي تعاقبت على البلاد، والدسائس الاستعمارية قد افسدت عليها نهاية الثورة. فانتهت (bitdi) بإلغاء دستور سنة ١٨٨٢، وضياح الاستقلال معا، وحل محلها الاحتلال الاجنبي والحكم المطلق. فكان حقا علينا ان نعتبر الثورة العربية قد اخفقت فيما قامت من أجله.

ظل الاحتلال منذ سنة ١٨٨٢ يعصف باستقلال مصر، ويسيطر عليها، ويستأثر بشؤون الحكم فيها. وزادت وطأته شدة باعلان "الحماية" في ديسمبر سنة ١٩١٤. فصار احتلالا مقرونا بحماية الى ان قامت ثورة سنة ١٩١٩..."

"... شبت الثورة في شهر مارس سنة ١٩١٩. وبدأت بمظاهرات سلمية تطوف في شوارع العاصمة، هاتفة بالاستقلال، منادية بسقوط الحماية. ولم يكن الظن بادئ الامر انها الثورة. اذ كان الكثيرون يعتقدون انها مظاهرات وقتية تنتهي (bitəcək) في يومها، ولا يكون لها ما بعدها. ولكنها استمرت في الايام التالية..."

"... مضت الثورة ارجاء البلاد، دون أي تدبير او تنظيم، لم تكن ثمة هيئة او جماعة تدعو إليها او توجهها، بل شملت البلاد فجأة، وعلى غير انتظار، وكان ذلك من مظاهر جلالها وروعيتها، وظهر فيها فضل الشعب. اذ ادرك بفطرته السليمة ان الحركة الوطنية انما قامت ضد الاحتلال الاجنبي، وكان مقصودا منها بداية جلاء الاحتلال عن البلاد. وان الاستقلال الصحيح لا يتحقق الا بالجلاء، وعلى هذا الاساس قامت الثورة..."

(عبد الرحمن الرافي. ثورة ١٩١٩، القاهرة ١٩٥٥)

35. Ucadan oxuyun və tanış olmayan sözləri lüğətdən tapmaqla şifahi şəkildə tərcümə edin:

- (١) كل يغني على ليله؛ العزيز يعززه العاجز؛ من طلب أبا بلا عيب بقي بلا أخ؛ من طلب العلاء من غير كد سيدركها اذا شاب الغراب؛ تجري الرياح بما لا تشتهي السفن.
- (٢) قال الجاحظ: دعيت الى سباق في الخيل. فوقفت مع النظارة أشاهد السباق والناس. وكان بقربي أحد الحمقى. فلما جرت الخيل طلع منها فرس سابق، فأخذ الأحمق يكر ويثب من الفرح والسرور، فقلت له يا بني أهذا فرسك؟ قال: لا ولكن اللجام لجامي.
- (٣) قيل: صحب طفيلي رجلا في سفر فقال له الرجل: امض فاشتر لحما. قال: لا والله ما أقدر، فمضى هو فاشترى اللحم. ثم قال له: قم فاطبخ. قال: لا أحسن الطبخ، فطبخ الرجل، ثم قال له: قم فاثرد. قال: والله أنا كسلان، فثرد الرجل، ثم قال له: قم فاغرف. قال: أخشى ان ينقلب على ثيابي. فغرف الرجل، ثم قال له: قم الآن فكل. قال الطفيلي: قد والله استحيت من كثرة خلافي لك. وتقدم فأكل.

(٤) " كان الجاحظ دائرة معارف زمانه. كتب وألف في كل شيء، كتب عن الإنسان والحيوان والطير والنبات والطبيعة والكيمياء والطب والفلسفة والدين والأخلاق والاطباع والتربية والتعليم، وكتب عن البخلاء وعن البيان والتبيين وعن اخلاق الملوك. وألف عشرات الرسائل عن

المغنين والنساء والقرآن والنبوة وصناعة الكلام والتجارة ... الى آخر هذه الآثار التي يبالغ البعض فيقول انها ثلاثمائة وستون مصنفاً، والتي تنطق بعبقرية هذا الكاتب الفذ، الذي استحدث في النثر العربي لغة جديدة هي التي نسميها اليوم لغة الاتصال بالجماهير، لغة مرنة طيعة، تمزج بين الجد والهزل، والسخرية والتظرف، والايجاز والاستطراد، والعامي والفصيح، بين نوادر المولدين وكلام الثقات العارفين، بين حكمة الهند وفلسفة اليونان وآداب الفرس وشعر العرب وكل ما عرفه الفكر الانساني في عصره من علوم وآداب ومعارف، بين عقل العالم الحصيف وروح الفنان الخلاق المتمرد الجموح..."

("العربي". العدد ١٥٦ لسنة ١٩٧١).

(٥) " الجاحظ (أبو عثمان): (٧٧٥ - ٨٦٨). ولد في البصرة وتوفي فيها. تتقف في البصرة وبغداد مطالعا على جميع العلوم المعروفة في عصره ... (" المنجد ")

36. Əzbər öyrənin:

رَأَيْتُ سَحَابًا جَلْتُهُ مُتَدَفِّقًا فَأَنْجَمَ، لَمْ يَمْطُرْ، وَإِنْ حَسُنَ أَلْخَرَجُ
وَكَمْ فَاتَكَ أَلْشَّيْءُ الَّذِي كُنْتَ رَاجِيًا وَجَاءَكَ، بِالْمَقْدَارِ مَا لَمْ تَكُنْ تَرْجُو.
(أَبُو أَلْعَلَاءِ أَلْمَعَرِّي)

Bulud gördüm, elə bildim ki, yağış yağır, tutqun görünsə də, yağmayıb keçdi. Gözlədiyən şey çox vaxt yanından ötür, ya da gözləmədiyən qədər gəlir. (Əbul-Əla əl-Mə'arri).

ON ALTINCI DƏRS

Mətn I

لن يكون من المبالغة الادعاء بان آذربايجان من بلدان العالم القديمة، الأمر الذي تدل عليه معطيات العلم. لقد شرع الإنسان يقطنها منذ العصر الحجري القديم وان نشوء أولى الجماعات البشرية الصغرى يعزى الى ما قبل الميلاد (ق. م) بثلاثين قرنا. اما ظهور ما يسمى بأولى تشكيلات الدولة فيما يعيننا من الأراضي فيعزونه عادة الى القرن التاسع ق. م.

معلوم ايضا ان غناء آذربايجان بالثروات الطبيعية وموقعها الجغرافي كانا من الدواعي التي جعلتها موضع أطماع الغزاة والمعتدين وعرضتها للغزوات والفتوحات الكثيرة. فليس من المستغرب اذن ان تكون حدود آذربايجان قد امتدت بعيدا تارة وتقلصت تارة أخرى. كما لا غرو انها كانت تفقد

استقلالها وسيادتها طورا وتستعيدهما طورا آخر. ولن نتأهى في الادعاء ان هذا البلد القديم قد شهد خلال ما مضي من قرون وقرون نشوء وقيام وزوال العديد من السلالات والدويلات والدول في أراضيها. كما سبق للشعب الأذربايجاني وعانى كثيرا من ويلات الحروب العدوانية التي كانت في أكثر الأحيان تعم أرجاء موطنه وتهزها من ادناها الى اقصاها. ومن دواعي اعتزازنا ان شعبنا قد صمد للعوادي التي انقضت عليه وبذل كل مرتخص وغال في سبيل الدفاع عن استقلاله.

وكثيرا ما يسمون أذربايجان بـ" بلد النيران ". هناك آراء مختلفة حول دواعي هذه التسمية.

وان نكتف بما قد يسترعي الاهتمام من آراء فتنبغ الإشارة الى ما يلي:

يدعي البعض ان كلمة " أذربايجان " اشتقت من اسم " أتروبات " الذي كان واليا من ولاية الاسكندر المقدوني والذي تسنى له ان يستقل فيها كان يسمى حينذاك بـ" ميديا الصغرى " اي أذربايجان. ويدعي البعض الآخر ان التسمية التي نحن بصدها قد اشتقت من " أتروباتينا " التي تعني "بلد حامي النيران". ويعزيها البعض الثالث الى كلمة فارسية "أذربادكان" بمعناها "مكان النيران". وهناك آراء أخرى تدل على ان بين كلمتي "أذربايجان" و"النيران" صلة مباشرة لكون أذربايجان فيما مضى غنية بالأماكن التي يحترق فيها النفط والغاز عفويا.

وفي الختام لن نعدو الصواب ان ندع بان جميع هذه الآراء لها ما يدعو وعليها، الأمر الذي لا يسمح المجال لنا ان نتعمق فيه ونعطي عنه فكرة كاملة. ولنا أمل في ان الباحثين سوف يتسنى لهم شرح المسألة بالتفصيل.

Lügət

شَرَعَ (u) başlamaq	maraqlandırmaq
صَمَدٍ (u) davam	مَضَى (i) keçib getmək
gətirmək; möhkəm durmaq	عَرَضَ mərəz qoymaq
فَقَدَ (i) itirmək	سَمَّى بِـ adlandırmaq
قَطَنَ (u) yaşamaq	عَانَى (başı) bəla çəkmək
عَمَّ (ə/u) əhatə etmək	تَسَنَّى müyəssər olmaq
دَعَا لِـ (u) lehinə olmaq	تَقَلَّصَ (həcmə) kiçilmək
دَعَا عَلَى (u) əleyhinə olmaq	تَنَاهَى فِي ifrata varmaq
عَزَى إِلَى (i) aid etmək	إِنْبَغَى lazım olmaq
عَنَى (i)	إِحْتَرَقَ yanmaq
...mənasını vermək;	

إِدَّعَى	söyləmək; iddia etmək	(دَوَاعٍ / الدَّوَاعِي)	
إِسْتَنْقَى	törəmək, əmələ gəlmək	عَادِيَةٌ (عَوَادٍ / الْعَوَادِي)	bəla; müsibət
إِمْتَدَّ	uzanmaq, uzanıb getmək (hüdüd)	عَارٍ / الْعَارِي (عُرَاةً)	istilaçı; işğalçı
إِسْتَقْبَلَ	müstəqil olmaq	وَالٍ / الْوَالِي (وَلَاةً)	vali, hakim
إِسْتَعَادَ	geri qaytarmaq	مُعْتَدٍ (الْمُعْتَدِي)	təcavüzkar; düşmən
سَيَادَةٌ	suverenlik	عَفْوِيًّا	öz-özünə
زَوَالٌ	yoxa çıxma; zəvala (uğrama) yetmə	كَثِيرًا مَا	(kəsirammə) çox vaxt
قِيَامٌ	mövcud olma	لَا عَرَوْا أَنَّ	təaccüblü deyildir ki,
تَسْمِيَةٌ	adlandırma	لَيْسَ مِنَ الْمُسْتَعْرَبِ أَنَّ	təaccüblü deyildir ki
إِعْتِرَازٌ	fəxr (etmə)	فِي أَكْثَرِ الْأَحْيَانِ	çox vaxt
دُوَيْلَةٌ	kiçik dövlət	تَارَةً... تَارَةً أُخْرَى	gah..., gah da...
عُرُوتٌ	hücumlar; istilalar	طُورًا... طُورًا آخِرُ	gah..., gah da...
وَيْلَاتٌ	bəlalar; müsibətlər	عَدَا (يَعْدُو) الْأَصْوَابُ	həqiqəti taptalamaq
طَمَعٌ (أَطْمَاعُ)	(şiddətli) arzu, istək	إِسْتَرْعَى الْإِهْتِمَامَ	diqqət cəlb etmək
مَوْقِفٌ (مَوَاقِفُ)	mövqe	سَبَقَ وَعَانَى	keçmişdə (başı) bəla çəkmişdir
مَوْضِعٌ (مَوَاضِعُ)	obyekt	بَدَلَ كُلِّ مُرْتَحَصٍ وَغَالٍ	(u) əlindən gələni etmək
نَارٌ (نِيرَانٌ)	alov	أَعْطَى فِكْرَةً كَامِلَةً عَنْ	...haqqında tam təsəvvür vermək
دَاعٍ / الدَّاعِي	səbəb; stimül		

Mətn II

- كثيرا ما يسمون آذربايجان بـ"بوابة الشرق". فهل هناك ما يدعو لهذه التسمية الاستعارية؟
- انها تدعى بهذا الاسم المستعار لثتى الدواعي، منها ما هو جغرافي واقتصادي وسياسي
وهلم جرا.
- في رأيي ان آذربايجان سميت ببوابة الشرق لوقوعها على مدخل الشرق الاسلامي.

- وليس من المصادفة ان احدى جرائدنا المحلية تسمى بـ"شرق قابيسي".
- لا تتسوا، ايها الرفاق، ان آذربايجان نفسها هي بلد شرقي طرأت عليه تغيرات قد تبدو للبعض "غير اسلامية".
- على ما يبدو لي، للتسمية المذكورة تاريخ يعود الى ما قبل ثورة اكتوبر بكثير حيث كانت روسيا القيصرية تنظر الى آذربايجان بوصفها المدخل للنفوذ الى الشرقين الأدنى والأوسط.
- أجدك محقة. ولكن لا تنسي، يا زميلة ان هذه البوابة كانت مدخلا لنفوذ الافكار الديمقراطية من آذربايجان الى الشرق الاسلامي ايضا. خذوا على سبيل المثال مجلتنا المسماة "ملا نصر الدين" في نشر هذه الافكار في البلدان الناطقة باللغات التركية.
- اضيفي الى ذلك ان نمو آذربايجان سياسيا واقتصاديا وثقافيا خلال ما مضى من سنين منذ مطلع قرننا العشرين قد جاء هو الآخر قذوة للاقتداء بها في البلدان الاسلامية المجاورة كإيران وتركيا وأفغانستان.
- على فكرة، كانت آذربايجان تعرف بثورتها خاصة في العقدين الاولين لقرننا الحالي، الأمر الذي يدل عليه مثال الإضراب العام لكادحي باكو في ديسمبر / كانون الاول عام ١٩٠٤ والذي سرعان ما ادى الى ثورة ١٩٠٥ في عموم روسيا. ثم أعقبتها ثورتا إيران (١٩٠٦) وتركيا (١٩٠٨).
- أصحيح ان آذربايجان جاءت أولى جمهورية ديمقراطية في الشرق الاسلامي؟
- هذا مما لا ريب فيه. تجدر هنا الإشارة الى انها ضربت المثال حينذاك في الكثير من مجالات الحياة بما فيها المجال السياسي ايضا. اما جمهورية آذربايجان الديمقراطية فانها قامت فيها بين عامي ١٩١٨ و ١٩٢٠ وانها لو لا التدخل الأجنبي لاستمرت في وجودها. ورغم قصر عمرها أذهلت الشرق الإسلامي بخطواتها الديمقراطية الواسعة النطاق.
- قد تكون من المفيد إعادة الى الأذهان ان عقد أول مؤتمر لشعوب الشرق كان في آذربايجان ايضا.
- أنت محق تماما. وهذا كان في سبتمبر / أيلول عام ١٩٢٠.
- اذن هناك دواع كثيرة تبرر التسمية التي نحن بصدددها.
- ليس هناك أدنى شك في انها سميت ببوابة الشرق عن حق وصواب.

Lüğət

بَدَا (u) görünmək

عَادَ (u) qayıtmaq; gedib

çixmaq	مُسَمَّى، مُسَمَّاهُ	adlanan
دُعِيَ بِـ adlanmaq	مُسْتَعَارٌ	metaforik
نَسِيَ (ə) unutmmaq	إِسْتِعَارِيٌّ	metaforik
أَدَّى إِلَى gətirib çıxarmaq	شَتِيتٌ، شَتَّى	müxtəlif
بَرَّرَ haqq qazandıрмаq	حَالِيٌّ	indiki, hazırkı
أَذْهَلَ heyretləndirmək; sarsıtmaq	قَبْصِرِيٌّ	çar
أَعْقَبَ ...ardınca gəlmək (olmaq)	وَاسِعُ النَّطَاقِ	geniş (miqyaslı)
عَدَّدَ çağırış (iclas)	عَنْ حَقِّ وَصَوَابٍ	haqlı olaraq
نَشَرَ yayma, intişar etdirmə	الإِعَادَةُ إِلَى الْأَذْهَانِ	xatırlatma (<i>hərfən</i> : zəhinlərə qaytarma)
نُمُو inkişaf	لَا رَيْبَ فِي	şübhə yoxdur
وُقُوعٌ yerləşmə	قُدْوَةٌ لِلاِئْتِدَاءِ بِهَا	təqlid ediləsi bir nümunə
ثَوْرِيَّةٌ inqilabilik	نَظَرَ بِوَصْفِ... إِلَى	(u) ... gözü ilə baxmaq
بَوَابَةٌ darvaza, alaqağı	كَانَ مِنَ الْمُنْفَعِدِ	(u) faydalı olmaq
مُؤْتَمَرٌ (ات) konqress	لَيْسَ مِنَ الْمُصَادَفَةِ	təsadüfi olmamaq
مَدْخَلٌ (مَدَاخِلُ) giriş; qağı	أَوْ لَا ... لَأَسْتَمِرَّ	... olmasaydı, ...davam edərdi
مَطْلَعٌ (مَطَالِعُ) başlanğıc		
نَاطِقٌ danışan		
مُجَاوِرٌ qonşu		

LEKSİK-QRAMMATİK İZAHAT

1. ÜÇÜNCÜ ZƏİF KÖK SAMİTİNİN FONETİK DƏYİŞMƏLƏRİ

Zəif kök samitlərinin öyrəndiyimiz fonetik dəyişmələri ilə yanaşı, aşağıdakı xüsusiyyətlərini də bilmək lazımdır.

Zəif و samitinin saitə çevrilməsi

1) [uvu] → [u]. Məsələn:

يَدْعُو → يَدْعُ o çağırır (çağırar).

2) [uvu] → [u]. Məsələn:

يَدْعُونَ → يَدْعُونَ onlar çağırırlar (çağırırlar).

3) [ıvu] → [ıvı] → [i]. Məsələn:

أَلْدَاعِي → أَلْدَاعِي çağırın; أَلْدَاعِي → أَلْدَاعِي çağıranın.

4) [ıvu] → [u]. Məsələn:

دَاعُونَ → دَاعُونَ çağırınlar

5) [avu] → [au]. Məsələn:

دَعُوا → دَعُوا onlar çağırıdılar

Zəif ي samitinin saitə çevrilməsi

1) [iyu] → [i]. Məsələn:

يَرْمِي → يَرْمِي o atır (atar), أَلْرَامِي → أَلْرَامِي atan.

2) [iyi] və [iyi] → [i]. Məsələn:

تَرْمِيَنَّ → تَرْمِيَنَّ sən atırsan (atarsan)

3) [iyu] → [u]. Məsələn:

لَقُوا → لَقُوا onlar qarşıladılar, بَاقُونَ → بَاقُونَ qalanlar.

4) [əyu] → [au]. Məsələn:

يَنْقَبُونَ → يَنْقَبُونَ onlar qalırlar; qalarlar مُصْطَفُونَ → مُصْطَفُونَ

seçilmişlər; mustafalar.

Zəif و və ي samitlərinin özlərindən əvvəlki uzun saiti

samitə çevirməsi və onunla qovuşması

1) [uv] → [vv]. Məsələn:

مَدْعُو → مَدْعُو çağırılmış

2) [iy] → [yy]. Məsələn:

شَقِيَّي → شَقِيَّي yazıq; bədbəxt

3) [uy] → [yy]. Məsələn:

مَرْمُوي → مَرْمُوي atılmış; atılan

4) [ıv] → [yy]. Məsələn:

ذَنِيَّ → ذَنِيٌّ yaxın

Zəif ي və و samitlərinin [ə] saitindən sonra həmzəyə çevrilməsi

Boş fellərdən düzələn ad qruplu sözlərdə [i] saitli ikinci zəif kök samitinin [ə] saitindən sonra həmzəyə çevrilməsi tam bir qanun şəklini almamışsa (müq. et: هَائِلٌ nəhəng, böyük, طَاوِلَةٌ stol, قَائِلٌ deyən, مُقَاوِلٌ danışiq aparən, مُسَائِرٌ gedən, مُسَائِرٌ ayaqlaşan, مَخَائِلٌ və مَخَائِلٌ keyfiyyətlər), üçüncü zəif kök samiti öz saitindən asılı olmayaraq [ə] saitindən sonra daim həmzəyə çevrilir. Məsələn:

دُعَاوٌ → دُعَاءٌ çağırış; dua, أَعْدَاوٌ → أَعْدَاءٌ düşmənlər

لِقَائِي → لِقَاءٌ görüş, اِقْتِصَائِي → اِقْتِصَاءٌ tələb.

Zəif و və ي samitlərinin əvəzedici tənvinə çevrilməsi

Zəif kök samitləri tənvinlərlə birləşmək nəticəsində də müxtəlif dəyişikliklərə uğrayır, onlarla birlikdə tamamilə yeni keyfiyyətli [un] və [ən] səs birləşmələri əmələ gətirir. Belə birləşmələr hərəkələmədə tənvin-kəsre və tənvin-fəthə ilə göstərilərsə də, müvafiq tənvinlərdən fərqləndirməlidir: digər tənvinlər həm hal, həm də qeyri-müəyyənlik bildirdiyi halda, bunlar yalnız qeyri-müəyyənlik bildirir, ismin halı isə nitq şəraitinə görə müəyyənləşdirilir. Adi tənvinlər yerinə görə deyilib-deyilmədiyi halda, bu «tənvinlər» adətən tam şəkildə deyilir. Əslində, bütöv bir səs birləşməsinin dəyişməsi nəticəsində meydana çıxıb, həm zəif kök samitini, həm də tənvin təmsil edən belə «tənvinləri» digərlərindən fərqli olaraq تَنْوِينُ الْعَوْضِ 'əvəzedici tənvin' (hər fən: əvəzetmə tənvinini) adlandırırlar.

Əvəzedici tənvinə çevrilən səs birləşmələri bunlardır:

1) [ɪvun] və [ɪvin] → [in]. Məsələn:

دَاعٍ → دَاعٍ çağırən, دَاعٍ → دَاعٍ çağıranın

2) [iyun] və [iyin] → [in]. Məsələn:

بَاقِي → باقٍ qalan, بَاقِي → باقٍ qalanın

3) [avun], [avin] və [avan] → [ən]. Məsələn:

سَنَوٌ، سَنَوٍ və سَنَوٌ → سَنَا parıltı; parıltının; parıltını

4) [əyun], [əyin] və [əyən] → [ən]. Sonunda göstərilən fonetik dəyişiklik baş vermiş sözlərdə zəif samit deyilməmək şərti ilə yazıda ی şəklində saxlanılır, [ən] səs birləşməsinə əvəz edən tənvin isə hərəkələmədə ی -dən bilavasitə əvvəl gələn hərfə qoyulan *tənvin fəthə* ilə işarə edilir. Məsələn:

مُسْتَشْفَى، مُسْتَشْفَى və مُسْتَشْفَى → مُسْتَشْفَى xəstəxana; xəstəxananın; xəstəxananı

Zəif و və ي samitlərinin düşməsi

Aşağıdakı fonetik şəraitdə zəif kök samiti düşür:

1) Zəif samit saitsiz (sükunlu) olduqda. Məsələn:

إِزْمٍ → إِزْمِي çağır! أَدْعُ → أَدْعُو at!

2) [ə] saitinə çevrilmiş و və ي -dən sonra bilavasitə saitsiz (sükunlu) samit gəldikdə. Məsələn:

تَلَقَّتْ → تَلَقَّاتُ → تَلَقَّيْتُ o aldı, دَعَتْ → دَعَاتُ → دَعَوْتُ o çağırıdı,

Zəif samitlərin dəyişməsi cədvəli

Zəif kök samitlərinin müxtəlif bəhslərdə öyrəndiyimiz fonetik dəyişmələrini müxtəsər şəkildə (tənvinlərlə birləşmələri və düşmələri nəzərə alınmadan) özündə əks etdirən aşağıdakı cədvəllə əlaqədar qeyd etməliyik ki, zəif samitlərin dəyişməsində onlarla birləşmə əmələ gətirən bu və ya digər səs daha üstün təsirə malik olur və birləşmənin dəyişməsinə bir növ istiqamət verir. Aşağıda istiqamətverici səslər də ayrıca qeyd edilir:

[ə/a] saitinin təsiri	[i/ı]saitinin təsiri
1. əyə	20. iy
2. əyi	21. iyi
3. əyu	22. iyi
4. avə	23. iyu
5. avı	24. ıv
6. avu	25. ıvı
7. əyi	26. ıvı
8. avı	27. ıvu
9. əyu	28. uy
10. avu	29. uyi
11. əyi	30. uyu
12. avı	31. uvi
13. əyu	32. uvi
14. avu	33. yv
[u] saitinin təsiri	34. vı
15. iyu	35. ıva
16. ıvu	36. iyə
17. uv	37. ıva
18. uvu	38. uyə
19. uvu	39. ıv
	40. uy

Qeyd: Cədvəl məşhur dilçi N.V.Yuşmanovun «Краткая грамматика арабского литературного языка» (Ленинград, 1964) kitabından götürülmüş və dərsliyimizdə işlədilən transkripsiyaya əsasən verilmişdir.

Dəyişilməsi üçün müvafiq fonetik şərait olmayan hallarda zəif samitlər eynilə qalır, dəyişmiş və ya düşmüş variantları isə yenidən bərpa edilir. Məsələn:

وَصَلَ gəlmək, وُصُولٌ gəlmə, يَسِيرٌ asan olmaq, مُيَسَّرٌ müyəssər

قَاوِلٌ danışıq aparmaq, أَقَاوِيلٌ şeyiələr, سَايَرَ ayaqlaşmaq, مُيُولٌ meyillər.

دَعَوْنَا çağırırdıq, دَعْوَةٌ dəvət, تَلَقَّيْتُ aldım, تَرْبِيَّةٌ tərbiyə.

2. NAQİS FELLƏR

Üçüncü kök samiti و ə ya ي olan fellərə 'naqis fellər' (فَعْلٌ نَاقِصٌ) deyilir.

Naqis fellərin III kök samitləri arasındakı fərq (و və ya ي -dən ibarət olması) yalnız I babda, həm də tək-cə məlum növdə təzahür edir. Bütün qalan hallarda (I babın məchul növündə və düzəltmə babların hamısında) و da çevrilib ي olur. Məsələn:

نَادَا (əslində نَدَوُ olmalı idi) çağırmaq: I bab məchul növ: نُدِي , II bab نَدَى , III bab نَادَى və s.

Birinci bab naqis fellərin təsrifi

Məlum növdə kök samiti و olan naqis fellər yalnız فَعْلٌ və فَعِلٌ formalarında, kök samiti ي olanlar tək-cə فَعَلٌ və فَعِلٌ şəkillərində təsadüf edir. Məsələn:

رَمَى (رَمِيَ) çağırmaq, سَرُو نəcabətli olmaq, رَمَى (رَمِيَ) əvəzinə) atmaq, بَقِيَ qalmaq.

Birinci qrupda فَعِلٌ vəznli, ikinci qrupda isə فَعْلٌ vəznli fellərin olmaması məlum fonetik dəyişikliklərlə izah edilməlidir: فَعِلٌ vəznlilərdə [ɪva] → [iyə], فَعْلٌ vəznlilərdə isə [uyə] → [iyə] çevrilmələri baş verir. Məsələn:

رَضُو → رَضِيَ razı olmaq; razı qalmaq, نَكِي → نَكِيَ fərəsətli olmaq.

Birinci bab naqis fellərin keçmiş zaman məlum növünü üçüncü kök samitinin uğradığı fonetik dəyişiklikləri baxımından aşağıdakı qruplara bölmək olar.

1) و ilə bitən فَعْلٌ vəznli fellərin təsrifi.

Nümunə: سَرُو nəcabətli olmaq:

Təsniyə	Cəm	Tək
	سَرُونَا	سَرُوْتُ
سَرُوْتُمَا	سَرُوْتُمْ (سَرُوْتُنَّ)	سَرُوْت (سَرُوْتِ)
سَرُوَا (سَرُوْتَا)	سَرُوَا (سَرُوْن)	سَرُو (سَرُوْتِ)

2) و ile bitən فَعَلَ vəznli fellərin təsrifi.

Nümunə: دَعَا (دَعَوَ əvəzinə) 'çağırmaq':

Təsniyə	Cəm	Tək
	دَعَوْنَا	دَعَوْتُ
دَعَوْتُمَا	دَعَوْتُمْ (دَعَوْتُنَّ)	دَعَوْت (دَعَوْتِ)
دَعَوَا (دَعَوْتَا)	دَعَوَا (دَعَوْن)	دَعَا (دَعَتْ)

3) ي ile bitən فَعَلَ vəznli fellərin təsrifi.

Nümunə: رَمَى (رَمَى əvəzinə) 'atmaq':

Təsniyə	Cəm	Tək
	رَمَيْنَا	رَمَيْتُ
رَمَيْتُمَا	رَمَيْتُمْ (رَمَيْتُنَّ)	رَمَيْت (رَمَيْتِ)
رَمَيَا (رَمَيَا)	رَمَوْا (رَمَيْن)	رَمَى (رَمَتْ)

4) ي ile bitən فَعَلَ vəznli fellərin təsrifi.

Nümunə: بَقِيَ 'qalmaq':

Təsniyə	Cəm	Tək
	بَقَيْنَا	بَقَيْتُ
بَقَيْتُمَا	بَقَيْتُمْ (بَقَيْتُنَّ)	بَقَيْت (بَقَيْتِ)
بَقِيََا (بَقَيْتَا)	بَقُوا (بَقَيْن)	بَقِيَ (بَقِيَتْ)

Məchul növdə bütün göstərilən qruplar çevrilib yalnız فَعَلَ şəklini aldığından təsriflərini bir nümunə ilə göstərmək olar:

دُعُو əvəzinə دُعِي çağırılmaq:

Təsniyə	Cəm	Tək
	دُعِينَا	دُعِيْتُ
دُعِينُمَا	دُعِينُكُمْ (دُعِينُكُمْ)	دُعِيْتِ (دُعِيْتِ)
دُعِيَا (دُعِيَّتَا)	دُعُوا (دُعِينِ)	دُعِيْ (دُعِيْتِ)

Naqis fellərin indiki-gələcək zaman məlum növdəki təsrifini aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1) و ilə bitən يَفْعُلُ vəznli fellərin təsrifi. Nümunə: يَدْعُو (يَدْعُو əvəzinə) o çağırır / çağırar:

Təsniyə	Cəm	Tək
	نَدْعُو	أَدْعُو
تَدْعُونَ	تَدْعُونَ (تَدْعُونَ)	تَدْعُو (تَدْعِينِ)
يَدْعُونَ (تَدْعُونَ)	يَدْعُونَ (يَدْعُونَ)	يَدْعُو (تَدْعُو)

2) ي ilə bitən يَفْعُلُ vəznli fellərin təsrifi. Nümunə: يَبْقَى (يَبْقَى əvəzinə) o qalır / qalar:

Təsniyə	Cəm	Tək
	نَبْقَى	أَبْقَى
تَبْقَى	تَبْقُونَ (تَبْقِينِ)	تَبْقَى (تَبْقِينِ)
يَبْقَى (تَبْقَى)	يَبْقُونَ (يَبْقِينِ)	يَبْقَى (تَبْقَى)

3) ي ilə bitən يَفْعُلُ vəznli fellərin təsrifi. Nümunə; يَرْمِي (يَرْمِي əvəzinə) atır / atar:

Təsniyə	Cəm	Tək
	نَرْمِي	أَرْمِي
تَرْمِيَانِ	تَرْمُونَ (تَرْمِينِ)	تَرْمِي (تَرْمِينِ)
يَرْمِيَانِ (تَرْمِيَانِ)	يَرْمُونَ (يَرْمِينِ)	يَرْمِي (تَرْمِي)

Məchul növdə bütün göstərilən qruplar çevrilib **يُفَعْلُ** vəznini aldığından bunların indiki-gələcək zamanını bir nümunə ilə göstərmək olar.

يُدْعَى (يُدْعُو) əvəzinə) çağrılır / çağrılar:

Təsniyə	Cəm	Tək
	يُدْعَى	أُدْعَى
تُدْعِيَانِ	تُدْعَوْنَ (تُدْعَيْنَ)	تُدْعَى (تُدْعَيْنَ)
يُدْعِيَانِ (تُدْعِيَانِ)	يُدْعَوْنَ (يُدْعَيْنَ)	يُدْعَى (تُدْعَى)

Naqis fellərin düzəltmə bablarında sonuncu kök samiti daim **ي** ilə təmsil olduğundan bunlardakı zəif samit eynilə **ي** ilə bitən I bab fellərin şəxs sonluqlarında məruz qaldığı fonetik dəyişikliklərə uğrayır. Dəyişikliklərin I bab fellərin məhz hansı nümunəsinə uyğun gəldiyini müəyyənləşdirmək üçün II kök samitinin qəbul etdiyi [ə] və ya [i] saitindən çıxış edilməlidir.

Düzəltmə bablar **ي** kök samitinin şəxs sonluqlarındakı fonetik dəyişmələri baxımından keçmiş zaman məlum növdə **فَعَلَ** vəznli (məs.: **رَمَى** atmaq), məchul növdə **فُعِلَ** və ya **فَعِلَ** vəznli (məs.: **رُمِيَ** atılmaq, **بَقِيَ** qalmaq) I bab felləri, indiki-gələcək zaman məlum növdə II – IV və VII – X bablar **يَفْعِلُ** vəznli (məs.: **يُرْمِي** o atır), V – VI bablar və düzəltmə babların məchul növü bütünlüklə **يُفَعَّلُ** və **يُفْعَلُ** vəznli (məs.: **يُبْقَى** o qalır / o qalar, **يُرْمَى** o atılır / atılır) I bab felləri kimi təsrif olunur.

Naqis fellərin bablarını, təsrifini və müxtəlif formalarını (i) **قَضَى** 'mühakimə etmək' felinin nümunəsində görmək olar.

Bablar	Məlum növ	Məchul növ
II	قَصَى	قُصِيَ
III	قَاصَى	قُوضِيَ
IV	أَقْصَى	أُقْضِيَ
V	تَقَصَى	تُقْضِيَ
VI	تَقَاصَى	تُقْوضِيَ
VII	إِنْقَصَى	yoxdur
VIII	إِقْتَصَى	أُقْتَضِيَ
X	إِسْتَقْصَى	أُسْتَقْضِيَ

Keçmiş zamanın məlum və məchul növü:

قَاصَيْتُ، قَاصَيْتَ (قَاصَيْتِ)، قَاصَى (قَاصِتْ)؛ قَاصَيْتَا، قَاصَيْتُمَا (قَاصَيْتُنَّ)، قَاصُوا (قَاصَيْنِ)؛ قَاصَيْتُمَا، قَاصَيْتَا (قَاصَتَا).

قُوضَيْتُ، قُوضَيْتَ (قُوضَيْتِ)، قُوضِيَ (قُوضَيْتْ)؛ قُوضَيْتَا، قُوضَيْتُمَا (قُوضَيْتُنَّ)، قُوضُوا (قُوضَيْنِ)؛ قُوضَيْتُمَا، قُوضَيْتَا (قُوضَيْتَا).

İndiki-gələcək zamanın məlum və məchul növü

أَقَاصِي، تَقَاصِي (تَقَاصِيْنَ)، يُقَاصِي (تُقَاصِي)؛ تَقَاصِي، تَقَاصُونَ (تَقَاصِيْنَ)، يُقَاصُونَ (يُقَاصِيْنَ)؛ تَقَاصِيَانِ، يُقَاصِيَانِ (تُقَاصِيَانِ).

أَقَاصَى، تَقَاصَى (تَقَاصِيْنَ)، يُقَاصَى (تُقَاصِي)؛ تَقَاصَى، تَقَاصُونَ (تَقَاصِيْنَ)، يُقَاصُونَ (يُقَاصِيْنَ)؛ تَقَاصِيَانِ، يُقَاصِيَانِ (تُقَاصِيَانِ).

Üçüncü kök samitinin dəyişilməsi baxımından قَاصَى felinin indiki-gələcək zaman məlum növü II kök samiti [i] qəbul etdiyinə görə II – IV və VII – X babların məlum növü üçün, məchul növü isə II kök samitinin [ə] saitli olmasına görə V və VI babların hər iki növü üçün nümunə kimi götürülə bilər.

Naqis fellərin şərt və əmr formaları salim fellərin müvafiq formalarından yalnız fonetik çevrilmələri və saitsiz (sukunlu) olduqda düşməsi ilə fərqlənir. Bunu zəif samitinin و və ya ي , ikinci kök samitinin isə [ə], [i] və ya [u] olmasına görə müxtəlif qruplara ayırdığımız fellərin timsalında görmək olar.

Şərt formasının məlum növü. Nümunə: دَعَا (u) çağırmaq,

رَضِيَ (i) atmaq, بَقِيَ (ə) qalmaq.

لَمْ أَدْعُ، لَمْ تَدْعُ (لَمْ تَدْعِي)، لَمْ يَدْعُ (لَمْ تَدْعُ)؛ لَمْ نَدْعُ، لَمْ تَدْعُوا (لَمْ تَدْعُونَ)، لَمْ يَدْعُوا (لَمْ يَدْعُونَ)؛ لَمْ تَدْعُوا، لَمْ يَدْعُوا (لَمْ تَدْعُوا).

لَمْ أَرْمِ، لَمْ تَرْمِ (لَمْ تَرْمِي)، لَمْ يَرْمِ (لَمْ تَرْمِ)؛ لَمْ نَرْمِ، لَمْ تَرْمُوا (لَمْ تَرْمِينَ)، لَمْ يَرْمُوا (لَمْ يَرْمِينَ)؛ لَمْ تَرْمُوا، لَمْ يَرْمُوا (لَمْ تَرْمُوا).

لَمْ أَبْقِ، لَمْ تَبْقِ (لَمْ تَبْقِي)، لَمْ يَبْقِ (لَمْ تَبْقِ)؛ لَمْ نَبْقِ، لَمْ تَبْقُوا (لَمْ تَبْقِينَ)، لَمْ يَبْقُوا (لَمْ يَبْقِينَ)؛ لَمْ تَبْقُوا، لَمْ يَبْقُوا (لَمْ تَبْقُوا).

Şəxs sonluqlarındakı fonetik dəyişikliklər baxımından hər üç qrup fel məchul növdə eyni şəkil alıb II kök samiti [ə] qəbul edən fellər kimi təsrif olunur. Məsələn:

لَمْ يُبْقِ، لَمْ يُرْمِ، لَمْ يُدْعِ ...

Düzəltmə babların şərt formaları şəxs sonluqlarının fonetik dəyişmələri baxımından yuxarıdakı qrupların birinə uyğun gəlir ki, bu uyğunluq II kök samitinin qəbul etdiyi [ə] saitinə (V – VI babların məlum və məchul növlərində, II – IV, VIII və X babların məchul növündə) və [i] saitinə görə (II – IV, VII – VIII və X babların məlum növündə) müəyyənləşdirilir.

Əmr forması şəxs sonluqlarındakı dəyişikliklər baxımından şərt formasının II şəxs məlum növünə uyğun olub bundan prefikslərdəki müvafiq dəyişmələri ilə (indiki-gələcək zaman bildirən prefikslərin atılması və saitsiz başlanğıca qısa saitli həməzənin artırılması) fərqlənir.

Naqis fellərin I bab əmr formasını aşağıdakı nümunələrlə göstərək:

أَدْعُ (أَدْعِي)؛ أَدْعُوا (أَدْعُونَ)؛ أَدْعُوا.

إِزِمِ (إِزِمِي)؛ إِزِمُوا (إِزِمِينَ)؛ إِزِمِيَا.

إِيقِ (إِيقِي)؛ إِيقُوا (إِيقِينَ)؛ إِيقِيَا.

Düzəltmə babların əmr formalarını da şəxs sonluqlarındakı fonetik dəyişmələr baxımından II kök samiti [i] və ya [ə] qəbul edən I bab naqis fellərin əmr formalarına uyğun gəlib, bunlardan digər məlum fərqləri ilə ayrılır. Haqqında danışılan əmr formalarını قَضَى [i] 'mühakimə etmək' felinin düzəltmə babları nümunəsində görmək olar.

İkinci kök samiti [i] qəbul edən düzəltmə babların (II – IV, VII – VIII və X) əmr forması üçün nümunə:

قَضِ (قَضِي)؛ قَضُوا (قَضِينَ)؛ قَضِيَا.

Digər babları isə belədir:

إِسْتَقْضِ X , اِقْتَضِ VIII , اِنْقَضِ VII , اَقْضِ IV , قَاضِ III

İkinci kök samiti [ə] qəbul edən düzəltmə V və VI babların əmr formasını bir nümunə ilə göstərək:

تَقَضِ (تَقْضِي)؛ تَقَضُوا (تَقْضِينَ)؛ تَقَضِيَا.

Naqis fellərin arzu və təkid formaları da fonetik dəyişmələri gözlənilməklə salim fellərdəki kimidir.

3. NAQİS FELLƏRDƏN DÜZƏLƏN MƏSDƏRLƏR, FAİL VƏ MƏFULLAR

Məsdərlər

Birinci bab naqis fellərin məsdərləri içərisində zəif kök samitinin dəyişmələri baxımından aşağıdakı formalar diqqətəlayiqdir.

Üçüncü kök samiti و olan məsdərlərdən:

1) فُعُولٌ ; məs.: بُدُوٌّ → بُدُوٌّ görünmə, سُمُوٌّ → سُمُوٌّ yüksək olma

2) أَلْفَعَا / فَعَعَا → فَعَلَّ ; mäs.: عَشَا → عَشَا / أَلْعَشَا gözü pis görmə, أَلْنَدَا
نَدَا → نَدَا / nəm olma

3) أَلْفَعَا / فَعَعَا → فَعَلَّ ; mäs.: رَضَا → رَضَا / أَلْرَضَا razı olma; razı qalma.

Məsdərlərin və habelə başqa isimlərin I sonluğu çox vaxt ي kimi də yazılır. Məsələn:

رَضَى / أَلْرَضَى، نَدَى / أَلْنَدَى.

Üçüncü kök samiti ي olan məsdərlərdən:

1) مُضِيَّ → مُضِيَ getmə, سُلِيَّ → سُلِيَ təsəlli tapma.

2) أَلْفَعَى / فَعَعَى → فَعَلَّ ; mäs.: نَزَى → نَزَى / أَلْنَزَى yaş olma, أَلْعَمَى / عَمَى → عَمَى kor olma.

3) أَلْفَعَى / فَعَعَى → فَعَلَّ ; mäs.: شَرَى → شَرَى / أَلْشَرَى satınalma, أَلْغَنَى
غَنَى → غَنَى / varlı olma; zəngin olma.

4) أَلْفَعَى / فَعَعَى → فَعَلَّ ; mäs.: هُدَى → هُدَى / أَلْهُدَى rəhbərlik etmə,
نُهَى → نُهَى / أَلْنُهَى dərkətmə.

Naqis fellərin I bab mim məsdərləri və habelə aşağıda görəcəyimiz kimi, məkan və zaman forması tək cə Mَفْعَلٌ vəznə üzrə düzəlir. Məsələn:

أَلْمَلَهَى → أَلْمَلَهَى / مَلَهَى → مَلَهَوُ əylənmək: (ل ه و) لَهَا (u) əylənmə; əylənmə yeri, vaxtı.

أَلْمَسَعَى → أَلْمَسَعَى / مَسَعَى → مَسَعَى (س ع ي) səy etmə.

Naqis fellərin düzəltmə bablarının məsdərlərindən aşağıdakıları qeyd edək:

1) Hənzəli fellərdə olduğu kimi, II babın məsdəri تَفْعَلَةٌ vəznə üzrə düzəlir. Məsələn:

تَغْنِيَةٌ : غَنَى (غ ن ي) inkişaf etdirmə, نَمَى (ن م و) tərənnüm etmə

2) مُفَاعَلَةٌ çevrilib مُفَاعَاةٌ olur. Məsələn:

(ب ل و) مُبَالَاةٌ → مُبَالِيَةٌ : بَالَى fikir vermə

(ل ق ي) مُلَاقَاةٌ → مُلَاقِيَةٌ : لَاقَى qarşılama; görüşmə

3) أَنْتَفَاعِي / تَفَاعٍ çevrilib أَنْتَفَعِي / تَفَعَّعٍ və تَفَعَّلَ olur. Məsələn:

(ع د و) أَلْتَعَدِّي / تَعَدَّى → تَعَدَّى : تَعَدَّى (qanunu) addama,

تَعَادِي / تَعَادَى → تَعَادَى bir- birinə düşmənçilik etmə.

(ل ق ي) أَلْتَلْفِي / تَلَفَّى → تَلَفَّى : تَلَفَّى qarşılama; alma

أَلْتَلَاقِي / تَلَاقَى → تَلَاقَى qarşılama

4) IV, VII – VIII və X bab məsdərlərdə [ə] saitindən sonra gələn zəif samit həmzəyə çevrilir. Məsələn:

IV إِنْمَاءٌ → إِنْمَائِي : أَنْمَى (ن م و) yetişdirmə; inkişaf etdirmə,

إِلْقَاءٌ → إِلْقَائِي : أَلَقَى (ل ق ي) atma; (mühazirə) söyləmə.

VII إِنْغَدَاءٌ → إِنْغَدَائِي : إِنْغَدَى (ع د و) yoluxma, VIII إِنْغَدَى → إِنْغَدَائِي : إِنْغَدَى köməyə çağırma.

إِنْغَدَائِي təcavüzkarlıq etmə, X إِنْغَدَائِي → إِنْغَدَائِي : إِنْغَدَى köməyə çağırma.

VII إِنْقِضَاءٌ → إِنْقِضَائِي : إِنْقِضَى (ق ض ي) bitmə; olub keçmə,

VIII إِنْقِضَاءٌ → إِنْقِضَائِي : إِنْقِضَى tələb etmə,

X إِنْقِضَاءٌ → إِنْقِضَائِي : إِنْقِضَى işlətmə.

Fail və məfullar

Aşağıdakı dəyişmələri ilə salim fellərdən düzələn fail və məfullardan fərqlənir:

1) أَلْفَاعِي / فَاعٍ → فَاعِلٌ . Məsələn:

أَلْدَاعِي → أَلْدَاعِي / دَاعٍ → دَاعَوْ : دَعَا (د ع و) çağırma.

أَلْفَاضِي → أَلْفَاضِي / فَاضٍ → قَاضِي : قَضَى (ق ض ي) mühakimə aparan.

2) Məfulda [uv] → [vv] və [uy] → [iyy] çevrilmələri baş verir.
Məsələn:

مَدْعُوٌّ → مَدْعُوٌّ çağrılmış; çağrılan, مَرْمُوءٍ → مَرْمُوءٍ atılmış; atılan.

3) II – VI, VIII və X babların fail və məfullarını لَقِيَ kökü nümunəsində göstərək:

	Fail	Məful
II	الْمَلْقِي / مَلَقٍ : لَقِيَ	الْمَلْقَى / مَلَقَى
III	الْمَلْقِي / مَلَقٍ : لَأَقَى	الْمَلْقَى / مَلَقَى
IV	الْمَلْقِي / مَلَقٍ : أَلَقَى	الْمَلْقَى / مَلَقَى
V	الْمُتَلَقِّي / مُتَلَقٍ : تَلَقَّى	الْمُتَلَقَّى / مُتَلَقَّى
VI	الْمُتَلَقِّي / مُتَلَقٍ : تَلَأَقَى	الْمُتَلَقَّى / مُتَلَقَّى
VII	yoxdur	
VIII	الْمُتَلَقِّي / مُتَلَقٍ : اِنْتَلَقَى	الْمُتَلَقَّى / مُتَلَقَّى
X	الْمُسْتَلْقِي / مُسْتَلَقٍ : اِسْتَلْقَى	الْمُسْتَلْقَى / مُسْتَلَقَّى

3. NAQIS FELLƏRDƏN QIYASI MODELƏR ÜZRƏ DÜZƏLƏN DİGƏR İSİMLƏR

Məkan və zaman bildirən isim forması

Naqis fellərin I babından yalnız مَفْعَلٌ → مَفْعَى / مَفْعَى vəznü üzrə düzəlir. Digər babların məkan və zaman isimləri isə, bildiyimiz kimi, məf'ul formalarından fərqlənir. Məsələn:

(ر س و) رَسَا körpüyə yan almaq; مَرَسُوٌّ → الْمَرَسِيُّ / الْمَرَسَى körpü (gəmi üçün); (gəminin) yanalma vaxtı.

(ب ك ي) مَبَكَّى ağlamaq; مَبَكَّى → الْمَبَكَّى / الْمَبَكَّى ağlamaq yeri, vaxtı.

(ش ف ي) اِسْتَشْفَى şəfa axtarmaq; اِسْتَشْفَى → الْمُسْتَشْفَى / الْمُسْتَشْفَى xəstəxana.

Alət bildiren isim forması

Naqis fellərin I babından təkçə مَفْعَلٌ → مَفْعَاةٌ vəznı üzrə düzəlir.

Məsələn:

(ص ف و) صَفَا (u) təmiz olmaq: مِصْفَاةٌ → مِصْفِيَّةٌ filtr.

(ب ر ي) بَرَى (i) (karandaş) yonmaq: مِبرَاةٌ → مِبرِيَّةٌ (karandaş) yonan (bıçaq).

Sifətlər

Zəif samitin dəyişməsi cəhətdən aşağıdakı formalar salim köklərdən düzələn sifətlərin müvafiq formalarından fərqlənir:

1) فَعِيلٌ çevrilib فَعِيٌّ olur. Məsələn:

(د ن و) دَنَا yaxın olmaq: دَنِيٌّ → دَنِيوٌ yaxın.

(غ ن ي) غَنِيٌّ varlı; zəngin olmaq: غَنِييٌّ → غَنِييٌّ varlı, zəngin.

2) Müqayisə dərəcəsi forması أَفْعُلٌ və müzəkkər üstünlük dərəcəsi forması çevrilib müvafiq surətdə أَفْعَى / أَفْعَى olur. Məsələn:

دَنِيٌّ yaxın: أَدْنَى → أَدْنَى daha yaxın, أَلْأَدْنَى → أَلْأَدْنَى ən yaxın.

غَنِيٌّ varlı; zəngin: أَعْغَى → أَعْغَى daha varlı; daha zəngin, أَلْأَعْغَى → أَلْأَعْغَى ən varlı; ən zəngin.

3) Müənnəs üstünlük dərəcəsi forması (أَلْفُعْلَى) üzrə düzələn naqis köklü sifətlər öz orfoqrafik xüsusiyyəti ilə fərqlənir: ي -dən sonra gələn əlif məqsurə (ي َ-) əlif məmdudə ilə (ا َ-) əvəz edilir. Məsələn:

أَلْدُنْيَى → أَلْدُنْيَى ən yaxın; (bu) dünya, أَلْعُنْيَى → أَلْعُنْيَى ən varlı; ən zəngin.

5. NAQIS KÖKLÜ İSİMLƏRİN TƏSNIYƏ VƏ CƏMİ

Təsniyə

Naqis köklü ad qruplu sözlərin yalnız müzəkkər təsniyəsi bir sıra fonetik xüsusiyyətləri ilə fərqlənir:

1) ا َ- (müəyyənlikdə ا َ-) sonluğundakı dəyişmiş و samiti

təsniyədə bərpa olunur. Məsələn:

عَصَا / الْعَصَا əsa → عَصَوَانٍ , قَعَا / الْقَعَا peysər → قَعَوَانٍ

2) ى َ- (müəyyənlikdə ى َ-) sonluğundakı dəyişmiş ى samiti bərpa olunur. Məsələn:

أَجَى / الْجَى ağıl → حَجِيَانٍ , مُسْتَشْفَى / الْمُسْتَشْفَى xəstəxana مُسْتَشْفِيَانٍ

3) - (müəyyənlikdə ى َ-) sonluğundakı ي samiti bərpa olunur. Məsələn:

بَاقٍ / الْبَاقِي qalan → نَادِيَانٍ , نَادِي / النَّادِي klub

Müənnəs düzgün cəmlə cəmlənmədə zəif samitdə aşağıdakı dəyişmələr olur:

1) -dən əvvəl [ə] saitinə çevrilmiş و samiti bərpa olunur.

Məsələn:

صَلَاةٌ (ص ل و) dua; ibadət → صَلَاوَاتٌ

مُبَارَاةٌ (ب ر ي) yarış → مُبَارَاتٌ

2) [ə] saitindən sonra həmzəyə çevrilmiş و samiti bərpa olunur. Məsələn:

رَجَاءٌ (ج و) ümid → رَجَوَاتٌ

3) ا َ- , müəyyənlikdə ا َ-yə çevrilmiş و samiti bərpa olunur.

Məsələn:

عَصَا (ع ص و) / الْعَصَا əsa → عَصَوَاتٌ

4) ى َ- (müəyyənlikdə ى َ-) sonluğundakı ى samiti bərpa olunur. Məsələn:

مُسْتَشْفِيَاتٌ → الْمُسْتَشْفَى / مُسْتَشْفَى , حُمِيَاتٌ → الْحُمَى / حُمَى (ح م ي)

Müzəkkər düzgün cəmlə cəmlənmədə tək cə ى َ- (müəyyənlikdə: ى َ-) sonluqlu sözlər öz xüsusiyyəti ilə fərqlənir. Məsələn:

مُصْطَفَوْنَ → مُصْطَفِيُونَ ; Mustafa: مُصْطَفَى / مُصْطَفَى seçilmiş;

مُصْطَفَيْنَ → مُصْطَفِيَيْنَ

Bir sıra daxili cəm formalarında zəif kök samitinin müxtəlif dəyişmələri olur. Bu formalardan bəzilərini göstərək:

1) فَعَلَ → فَعَى / أَلْفَعَى . Məsələn:

أَلْفَرَى / فَرَى → فَرِيَّةٌ kənd: أَلْحَطَى / حُطَى → حُطُوهُ addım:

2) أَلْفَعَا / فَعَا . Məsələn: رَشُوهُ → فَعَلَ

رُشْوَته: أَلْحَلَى / حَلَى → حَلِيٌّ bəzək: حَلِيَّةٌ , أَلرَّشَا / رَشَا → رَشُوهُ rüşvət:

3) فَعَلَةٌ . Məsələn: فُعَاةٌ → فُعَلَةٌ

رُمَاءٌ → رُمِيَّةٌ atan: أَلرَّامِي / رَامٍ , دُعَاةٌ → دُعَوَةٌ çağırان: أَلدَّاعِي / دَاعٍ

4) أَفْعَلَةٌ . Məsələn: أَفْعِيَّةٌ → أَفْعَلَةٌ

أَقْبِيَّةٌ → أَقْبِيَّةٌ plaş: قَبَاءٌ . أَصْبِيَّةٌ → أَصْبِيَّةٌ oğlan: صَبِيٌّ

5) فُعُولٌ → فُعِيٌّ . Məsələn:

بُكِيٌّ → بُكُوِيٌّ ağlayan: بَاكٍ (أَلْبَاكِي) dizi üstə çökən: أَلْجَاثِي / جَاثٍ , بُكِيٌّ → بُكُوِيٌّ

جُنُوبِيٌّ → جُنُوبِيٌّ

6) فَعَالِيٌّ . Məsələn: فَعَالِيٌّ → فَعَالِيٌّ

فَصَالِيٌّ → فَصَالِيٌّ iş; məsələ: قَضِيَّةٌ , هَدَايَا: هَدِيَّةٌ hədiyyə

7) فَوَاعِلٌ □ Məsələn: أَلْفَوَاعِي / فَوَاعِلٌ

أَلْعَوَانِي / عَوَانِي: غَوَانِيٌّ gözəl (qız, qadın), أَلتَّوَانِي / تَوَانِي: سَانِيَّةٌ saniyə

8) مَفَاعِلٌ → مَفَاعِلٌ . Bu formada tənvin olmamasına

baxmayaraq əvəzedici tənvin meydana çıxmışdır (əslində isə iyu → i çevrilməsi olmalı idi). Məsələn:

أَلْمَرَّاسِي / مَرَّاسِي körpü: مَرَّاسِي / مَرَّاسِي , أَلْمَجَّارِي / مَجَّارِي məcrə: أَلْمَجَّارِي / مَجَّارِي , أَلْمَصَّافِي / مَصَّافِي filtr: أَلْمَصَّافِي

6. 'GAH ..., GAH (DA)...' BİLDİRƏN BƏZİ İFADƏLƏR

Bu ifadələrə hərfi mənası 'bir dəfə..., (başqa) bir dəfə...', olan aşağıdakı tərkiblər daxildir:

1) تَارَةً وَتَارَةً (أُخْرَى) , 2) مَرَّةً ... مَرَّةً (أُخْرَى) , 3) مَرَّةً ... مَرَّةً وَتَارَةً (أُخْرَى) ... طُورًا وَ... طُورًا (أَخْرَ)

Məsələn:

تَسْرُنِي الْحَيَاةُ تَارَةً وَتُخْزِنُنِي تَارَةً (أُخْرَى) Həyat məni gah sevindirir, gah (da) kədərləndirir.

أَرَاكَ تَظْهَرُ مَرَّةً وَتُخْفِي مَرَّةً (أُخْرَى) Görürəm, gah görünürsən, gah (da) yoxa çıxırsan.

كَانَتْ أَلْرِيحُ تَهْبُ بِشِدَّةٍ طُورًا وَتَهْدَأُ طُورًا (أَخْرَ) Külək gah şiddətlə əsir, gah (da) sakitləşirdi.

7. 'KEÇMİŞDƏ' VƏ 'SONRALAR' BİLDİRƏN BƏZİ İFADƏLƏR

'Keçmişdə (qabaqlar, əvvəllər, bundan irəli)' məfhumu ərəb dilində فِي الْمَاضِي , فِي السَّابِقِ , فِي الْمَاضِي , فِي السَّابِقِ , فِي الْمَاضِي , فِي السَّابِقِ və قَبْلًا , سَابِقًا dilində birləşmələri ilə yanaşı, فِي مَاضِي (hərfən: onda, (o vaxt ki, keçib getmişdir) tərkibləri ilə də tez-tez ifadə edilir. Məsələn:

كَانَتْ أَدْرَبِيحَانُ فِي مَاضِي (فِي مَاضِي) بَلَدًا عَدَتْ عَلَيْهِ الْعَوَادِي Azərbaycan keçmişdə başına bəlalar gəlmiş bir ölkə olmuşdur.

وَلَمْ تَكُنْ فِيهَا أَيْتُهُ مَدْرَسَةٌ عَالِيَةٌ فِي مَاضِي Keçmişdə burada heç bir ali məktəb yox idi.

Həmin tərkiblə ifadə edilən ümumi zaman məfhumu bir sıra konkret zaman bildirən sözlərlə məhdudlaşdırılaraq, hərfi tərcüməsi 'əslərdən (illərdən, aylardan, həftələrdən, günlərdən) nə ki keçmişdir onda' olar فِي مَاضِي مِنْ قُرُونٍ (سِنِينَ، أَشْهُرٍ، أَسَابِيعٍ، أَيَّامٍ) tərkibləri ilə ifadə edilir. Məsələn:

وَأَزْدَادَتِ الْمَدِينَةَ جَمَالًا فِيمَا مَضَى مِنْ فُرُونٍ (سِنِينَ، أَشْهُرٍ، أَسَابِيعَ، أَيَّامٍ) Keçən əsrlər (illər, aylar, həftələr, günlər) ərzində şəhər daha da gözəlləşmişdir.

'Sonralar (gələcəkdə)' məfhumu لِأَحَقِّ , مِنْ بَعْدُ və s. zərfləri ilə yanaşı, فِيمَا بَعْدُ (*hərfən*: nə ki sonra) və فِيمَا أَتَى (*hərfən*: onda ki (o vaxt) ki, sonra gəldi) tərkibləri ilə ifadə edilir. Məsələn:

وَأَصْبَحَ الْبَلَدُ دَوْلَةً مُسْتَقِلَّةً فِيمَا أَتَى (فِيمَا بَعْدُ) Sonralar ölkə müstəqil bir dövlət oldu.

Tərkibdəki fel indiki-gələcək zamanda işlədildikdə ifadə 'aşağıda' mənasını verir. Məsələn:

سَنَتَّأَوَّلُ الْمَسْأَلَةَ فِيمَا يَأْتِي Həmin məsələyə aşağıda toxunacağıq.

8. İKİ BAŞLANGICI OLAN CÜMLƏ

Nitqdə diqqəti cəlb etmək üçün müxtəlif dil vasitələri (sözün sırasını dəyişmək, xüsusi vurğu ilə demək, müvafiq leksik vasitələrə müraciət etmək və s.) vardır.

Bütün bunlarla yanaşı, ərəb dilində həmin məqsədlə

جُمْلَةٌ ذَاتُ وَجْهَيْنِ 'iki başlanğıcı olan cümlə' adlanan xüsusi cümlə növündən də istifadə edirlər. Belə cümlələrdə diqqət cəlb ediləsi söz (əsasən isim) əvvəldə ('başlanğıc'da) sanki sonrakı nitqlə sintaktik əlaqəsi olmayan müstəqil bir söz kimi gəlir, ondan sonra bütöv bir cümlə başlanır (yeni 'başlanğıc') ki, bu da əvvəldəki sözlə müvafiq aid əvəzliliklə əlaqələndirilir. Məsələn:

أَذْرَبِيحَانُ لَهَا تَارِيخٌ مُتَوَعَّلٌ فِي الْقَدَمِ Azərbaycanın çox qədim bir tarixi vardır (*hərfən*: Azərbaycan, vardır onun. . .).

الْكِتَابُ فِيهِ مُعْطِيَاتٌ مُمْتَعَةٌ Kitabda maraqlı məlumatlar vardır (*hərfən*: kitab, vardır onda...).

بَغْدَادُ أَكْبَرُ لَهَا حُبًّا خَاصًّا Bağdada xüsusi məhəbbət bəsləyirəm (*hərfən*: Bağdad, bəsləyirəm ona...).

أَخُوهُ سَمِعْنَا عَنْهُمْ شَيْئًا كَثِيرًا Qardaşlar haqqında çox şey eşitmişik
(*hərfən*: qardaşlar, onların haqqında...).

Diqqət cəlb ediləsi söz (birinci başlanğıc) əsasən adlıq halda olur. Lakin cümlədən bir üzv kimi ayrı düşməsinə baxmayaraq vasitəsiz tamamlıq kimi çıxış edirsə, təsirlik halda ola bilər. Məsələn:

سُودَا بُوغُولَانِي يَأْغِيْشُ مَارَاقْلَانْدِيْمِيْرُ Suda boğulanı yağış maraqlandırmır
(*hərfən*: suda boğulanı, yağış onu....). (Atalar sözü)

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

غاز من الغزاة، قاض من القضاة، وال من الولاة، دواعي الفرح والاعتزاز، عقد الاتفاقيات
في العقد الاول من قرننا العشرين، بلد صار موضع اطماع الغزاة، كثرة العوائق تعيق نمو البلد
صناعيا، كتاب في تاريخ نشوء وقيام وزوال السلالات والدويلات والدول قبل الميلاد، موقفنا من
استقلال وسيادة وطننا وتهيؤنا للدفاع عنهما، اما الافكار الديمقراطية التي بذلنا كل مرتخص وغال
في سبيل الدفاع عنها فانها.

ان نرسل نظرة عابرة الى تاريخنا نجد انه حافل بالغزوات والحروب. لقد عرضونا لكثرة من
المحن. ومن دواعي الاعتزاز ان اجدادنا وآباءنا قد صمدوا للعوادي والويلات التي انقضت علينا،
والتي لا عد لها. ومن واجب الجيل الحالي ان يبذل كل مرتخص وغال للدفاع عن استقلال وطننا.

2. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Belə adlandırmanın mühüm səbəbləri, həmin kökdən (أصل) törəmiş bu söz, neft və qazın öz-özünə yandığı yer, odlar yurdunun başına gələn (üstünə düşən) bu sınaqlar (محن) və bəlalar, təcavüzkarlar, istilaçılar, işğalçılar və onların vəhşi əməlləri, ölkəni başdan-ayağa bürümüş iğtişəşlər (بِزَاعَاتُ).

Haqqında danışdığımız xalqın şanlı bir tarixi vardır. Eramızdan çox-çox qabaqlara gedib çıxan bu tarix onun başına gələn bir çox sınaqların və müsibətlərin şahidi olmuşdur. Lakin bütün bunlara baxmayaraq həmin xalq öz inkişafında (artmasında) davam etmiş, öz dilini və ənənələrini bu günədək qoruyub saxlamışdır (صان).

Azacıq (أَذْنَى) belə şübhə yoxdur ki, tarix onu yeni sınaqlardan keçirəcək (sınaqlara məruz edəcək). Bununla belə heç kim inkar etməyə cürət etməz ki, xalq onların da öhdəsindən gələ biləcək (ذَلَّل).

3. Birinci oxu mətnində işlənmiş naqis köklü sözləri tapıb altından xətt çəkin və üçüncü zəif kök samitinin dəyişib-dəyişməməsi səbəblərini izah edin.

4. بَدَا (u) görünmək, عَنَى (i) '... mənasını vermək' və نَسِيَ (ə) 'unutmaq' fellərini şifahi surətdə I – VIII və X babların keçmiş və indiki-gələcək zamanında təsrif edin.

5. Yuxarıdakı üç felin I – VIII və X bab keçmiş və indiki-gələcək zaman məchul növlərini şərti məsdər formasında yazıb hərəkəleyin.

6. Göstərilən fellərin I – VIII və X bab əmr formalarını söyləyin.

7. Göstərilən fellərin I bab arzu və şərt formalarını bütün şəxslər üzrə yazıb hərəkəleyin.

8. أَبْدَى أَهْتِمَامًا 'maraq göstərmək' və اِسْتَرْعَى أَهْتِمَامًا 'diqqəti cəlb etmək' ifadələrini keçmiş və indiki-gələcək zaman formalarında təsrif edin.

9. مَضَى , بَيْنَ , عَدُو köklərindən düzələn ad qruplu sözləri lüğətdən tapıb mənaları ilə birlikdə yazın.

10. عَطَى , بَقِيَ , عَلُو köklərindən düzələn I – VIII və X bab məsdərləri, fail və məf'ulları söyləyin.

11. قَضَى , رَمَى , نَمُو köklərindən düzələn I – VIII və X bab məsdərləri, fail və məf'ulları yazıb hərəkəleyin. Bunların işlədilib-ışlədilməməsini lüğətdən öyrənin.

12. فَتَى 'gənc oğlan', رَجَا 'tərəf; guşə' və دَاعٍ 'səbəb' sözlərini qeyri-müəyyənlikdə və müəyyənlikdə yazılı surətdə hallandıraraq hərəkəleyin.

13. Həmin sözləri təsniyə formasında şifahi surətdə hallandırın.

14. Birinci oxu mətnində işlənmiş naqis köklü ad qruplu sözləri tapıb altından xətt çəkin və formalarını izah edin.

15. صَبِيٍّ 'əsir', سَبَى 'səy', رِضَاءٌ 'razılıq', هَؤُلَاءِ 'həvəskar', نَادٍ 'klub', رُفِيَّةٌ 'ovsun' və غَبِيٍّ 'axmaq, yelbeyin' sözlərinin cəm formalarını lüğətdən tapıb yazın.

16. دُعِيَ sözünü işlətməklə 'həqiqətən mən bu adla adlanmışam', 'həqiqətən sən bu adla adlanmışsan' və s. cümləsini ərəb dilində bütün şəxslər üzrə tək, təsniyə və cəmdə söyləyin.

17. Kök hərflərini göstərin və formalarını izah edin:

دَعُ، أَدْعُ، لَا تَدْعُ، لَتَدْعُ، عَدَّ، لَا تَعُدُّ، اِدَّعْ، لَا تَدَّعِ.
دَعَاً، مَوْعِدًا، مَوْدَعًا، إِدْعَاءً، إِسْتِدْعَاءً، أَلْوَدَاعُ، مُدْعِيَاتٌ، مَبِيعَاتٌ، مُتَدَاعٍ / أَلْمُتَدَاعِي.
رُقِيٍّ، نُمُوٍّ، تَرْبِيَّةً، مُرَاعَاةً، إِرْضَاءً، تَمَيُّنَاتٌ، تَبَاهٍ / أَلْتَّبَاهِي، إِزْرَاءً، إِفْتِرَاءً، إِسْتِعْفَاءً.

18. 'Keçmişdə' və 'sonralar' mənasını verən ifadələri işlətməklə ərəb dilində üç cümlə yazıb hərəkələyin.

19. Birinci oxu mətninin lüğətini ucadan oxuyun.

20. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

منطقة شرعوا يقطنونها قبل الميلاد، أراض امتدت حدودها بعيدا فيما مضى، محن عانينا
منها كثيرا في الآونة الأخيرة، تسمية لها ما يبررها ويدعو لها، واقعة قد تناهوا في شرح أهميتها
لمصير البلد، نزاعات قد تعم المنطقة من أديانها إلى أقصاها، حدث يعزى تاريخه إلى ما بُعِدَ
الميلاد بعدة سنوات، مدينة سميت باسم من بذل كل مرتخص وغال للدفاع عنها، رواية عما قد يثير
الكثير ويسترعي اهتمامهم.

ينبغي هنا الإشارة إلى أهمية المسألة. ولا يوجد أدنى شك في أنها قد تسترعي اهتمام
الآخرين. لسنا نستطيع حاليا ان نعطي فكرة كاملة عنها. ان لستم تعارضون نتناول الآن جانبا
للمسألة التي تطرقت اليها فيما قبل.

21. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

- Dostum! Madam ki, söhbət mühüm bir tarixi hadisədən gedir, yaxşı olardı ki, bəzi konkret faktlar gətirək və onlara əsaslanaraq.

- Səninlə tamamilə şərikəm. Lakin məsələ sənin düşündüyün qədər də asan deyil. Məsəl üçün, elə hadisənin baş verdiyi tarixi götürək. Bəziləri onu gah eramızdan (miladdan) azacıq əvvələ (فَيْئِلًا)، gah da azacıq sonraya aid edirlər.

- Deməli (yəni), bunu dəqiq şəkildə bilən bir mütəxəssis yoxdur?!

- Mütəxəssislər var, lakin mənbələrdə bu barədə heç bir şey deyilmir.

22. Birinci oxu mətnini yazılı şəkildə tərcümə edin və ucadan oxuyun.

23. Ucadan oxuyun və ərəb dilində cavab verin:

- ١) الى أية قرون يرجع تأريخ أذربايجان؟
- ٢) متى شرعت تقطنها اولى الجماعات البشرية؟
- ٣) الى أي قرن بالضبط يعزون تأريخ نشوء ما يسمى باولى تشكيلات الدولة في أذربايجان؟
- ٤) ماذا تعرفون عن اكبر المحن والعوادي التي انقضت على أذربايجان طيلة تأريخها؟
- ٥) ماهي الدواعي التي جعلت الكثير يسمون أذربايجان بـ"بلد النيران"؟
- ٦) أعتبر التسمية قد وجدت شرحها بشكل علمي؟

24. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Bəlli olduğu kimi, eramızın 636-cı ilində ərəblər öz fəthatlarında davam edərək, bizanslara və sasanilərə ağır zərbələr endirdilər (أَنْزَلَ صَرْبَةً). 646-cı ildə (xəlifə Osmanın vaxtında) ərəb orduları Vəlid ibn Uqbənin (أَلْوَلِيدُ بْنُ عُقْبَةَ) başçılığı ilə Azərbaycanın istilasına başladılar. Hücuma bilavasitə Səlmən ibn Rəbi'ə (سَلْمَانُ بْنُ رَبِيعَةَ) başçılıq edirdi. Azərbaycanı ələ keçirmək uğrunda şimaldan xəzər türkləri də vuruşmalara başlamışdılar ki, bu da onların ərəb istilaçıları ilə çoxlu toqquşmalarına (اضطدامات) səbəb oldu. Azərbaycanı başdan-ayağa müharibə alovları bürüdü. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, 640-cı ildən etibarən VIII əsrin əvvəlində Azərbaycan, Aran (أَرَانُ) və Albaniya ərəb, xəzər və bizansların bir növ hərbi çəkişmə (مِزَاجٌ) meydanına çevrilmişdi. Bu vuruşmalarda çox vaxt ərəblər üstün çıxırdılar.

Azərbaycan xalqı istilaçılara qarşı mərdliklə vuruşur, öz doğma yurdunun hər bir qarışını (شِبْرٌ) müdafiə etməyə çalışırdı. Təqribən VIII əsrin II yarısında xilafət əleyhinə (مُعَادٍ لِي) başlanmış çıxışlar sonralar, xüsusilə IX əsrin I yarısında geniş vüsət kəsb edərək xalq azadlıq hərəkatına çevrilmişdi.

25. Birinci oxu mətninin məzmununu ərəb dilində danışın.

26. İkinci oxu mətninin lüğətini ucadan oxuyun.

27. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

- Nə üçün danışırsan? Görünür, haqqında söhbət gedən mövzu səni maraqlandırmır, deyilmi?

- Əksinə, mən onu çox maraqlı hesab edirəm, lakin toxunulan məsələyə yaxşı bələd deyiləm. Məhz elə bu səbəbə görə danışmamağı üstün tuturam (فَضَّلَ).

Bu o deməkdirmi (عَنَى) ki, ərəblərin Azərbaycanda olması haqda ümumiyyətlə heç təsəvvürün yoxdur? Beləmi güman edilməlidir?

- Görürəm, ifrata varırsan. Axı (إِذْ أَنْ) o heç nə bilmədiyini demir (iddia etmir). Burada bilməklə bilməmək (عَدَمُ الْمَعْرِفَةِ) arasında fərq qoyulmalıdır.

- Mübahisəni (مُشَاجَرَةٌ) buraxın! Yaxşısı, bizi düşündürən və məşğul edən mövzunun davamı olaraq (اسْتِمْرَارًا) daha bir neçə məsələyə toxunaq.

- Mən bu təkliflə tamamilə şərikəm. İcazə verin, fürsətdən istifadə edərək onlardan birini qeyd edim.

28. İkinci oxu mətnini ucadan oxuyun və ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin.

29. Ərəb dilində ikinci oxu mətninin məzmununa aid beş sual cümləsi yazıb hərəkəleyin.

30. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkəleyin:

- Bundan əvvəl deyildi ki, IX əsrin birinci yarısında Azərbaycanda xilafət əleyhinə xalq hərəkatı geniş vüsət kəsb etdi. Lakin mənə belə gəlir ki, bu tə'bir doğru hesab edilə bilməz. «Hərəkat öz zirvəsinə çatdı» desək, mübaliğə olmaz. Əvvəl 'qırmızı bayraqlılar', sonra 'xürrəmilər', daha sonra 'cavidanilər' adlanan üsyançı dəstələr (فَصَائِلُ الْأَثَرِيِّينَ) məhz həmin dövrdə istilacılarla ağır zərbələr endirirdilər.

- Şübhesiz, sən, o dəstələri nəzərdə tutursan ki, sonralar Babək onları birləşdirə bilmişdi (*hər fə n*: Babək, müyəssər olmuşdu onu birləşdirsin...).

- Bəli, mən məhz elə bunu nəzərdə tuturam. Babək onları 815 – 818-ci illərdə nəinki birləşdirmiş, həm də onların köməyi ilə 837-ci ilədək xilafətə qarşı müvəffəqiyyətlə mübarizə aparmışdır.

31. İkinci oxu mətninin məzmununu ərəb dilində danışın.

32. Hər iki oxu mətninin məzmunu əsasında 22-23 sətirlik inşa yazıb hərəkələyin.

33. Tanış olmayan sözlərini lüğətdən tapmaqla yazılı şəkildə tərcümə edin:

"يتمثل تراث الامم التي سبقت العرب بالفرس والهنود والروم. وفي القرن الثاني الهجري وما بعده ترجم هذا التراث العلمي الى العربية بواسطة السريان عن طريق السريانية اول الامر، ثم عن طريق اليونانية مباشرة بعد ذلك.

درس السريان العلوم اليونانية باللغتين السريانية واليونانية واسسوا قبيل الاسلام عددا من المدارس لدراسة اللاهوت والفلسفة والطب، من أشهرها : مدرسة "رها" ومدرسة "قنسرين" على الفرات ومدرسة "تصيبين" في الجزيرة ومدرسة "جنديسابور" للطب في خوزستان. اسسها كسرى انوشروان وظلت الى العصر العباسي وأدرك كثير من اطبائها الدولة العباسية. وممن درس فيها من العرب الحارث بن كلدة.

ولما جاء الاسلام واستقر العرب في البلدان المفتوحة، أخذوا يتعلمون اللغات الاجنبية، فاستطاعوا هم ومن اعتنق دين الاسلام، أو دخل في حمايته من الذميين، ان ينقلوا الشيء الكثير الى اللغة العربية. بدأت الترجمة في ايام الامويين ونشطت في العصر العباسي ومن الامور التي سهلت الترجمة ان العراق في العصر العباسي كان يموج بالاطباء والفلاسفة والمنجمين والحسابيين من الامم المختلفة.

(من كتاب "المدخل في تاريخ الحضارة العربية". بغداد، ١٩٦١)

١) أعز الولد ولد الولد؛ الملق وضاعة لا وداعة؛ لا تجود اليد الا بما تجد؛ لوشاف الجمل حدبته لوقع وانكسرت رقبتة.

٢) - من الذي له الكلمة الاخيرة في البيت، لك ام لزوجتك؟

- لي طبعاً ... هي تقترح ما تريد وأنا اقول "موافق".

٣) - سأنتزوج من فتاة غنية ... ومثقفة ... وجميلة.

- أتنزج من ثلاث في وقت واحد؟

٤) كانت الفتاة الحسنة تقود سيارتها بسرعة حتى تجاوزت إشارة المرور الحمراء عند مفترق الطرق. فصر لها ضابط المرور وأوقفها. ثم قال لها : أنت طبعا تعرفين لماذا أوقفتك، يا أنستي؟ فأجابت ببساطة : طبعا ولكن يؤسفني انني مرتبطة بموعد آخر.

٥) "... وقل من لم يسمع بكتاب "الأغاني" لأبي الفرج الإصفهاني. بل ندر من لم يقرأ شيئا من كتاب "الأغاني". لأنه حينئذ لا يكون له في الأدب الرفيع نصيب ... وان شهرة كتاب "الأغاني" من يوم ان الف وحتى يومنا ترددت في كل بلد عربي، وفي كثير من غير البلاد العربية، وسيظل اسمه مترددا ما دام على الأرض ناطق باللغة العربية.

... وأبو الفرج الإصفهاني، واسمه علي بن الحسين بن محمد، ولد بإصفهان سنة ٢٨٤هـ وتوفي ببغداد سنة ٣٥٦هـ.

... وقد جمع كتابه "الأغاني" في ما يقرب من خمسين عاما ... والتراجم التي في "الأغاني" تقرب من سبعمئة، لشعراء وشاعرات، ولمغنيات، ولحروب وغزوات. والشعر الذي جاء فيه يتجاوز ثلاثين الف بيت من الشعر.

طبع كتاب "الأغاني" في مطبعة بولاق بالقاهرة في سنة ١٢٨٠ هجرية ١٨٦٨ م في عشرين جزءا ...

(العربي". العدد ١٤٠ لسنة ١٩٧٠)

34. Əzbər öyrənin:

إِذَا الْمَرْءُ لَمْ يَدْنُسْ مِنَ اللَّؤْمِ عِرْضُهُ
فَكُلُّ رِذَاءٍ يَرْتَدِيهِ جَمِيلُ
وَإِنْ هُوَ لَمْ يَحْمِلْ عَلَى النَّفْسِ ضَمِيمَهَا
فَلَيْسَ إِلَى حُسْنِ النَّتَاءِ سَبِيلُ

(سَمْوَأَلُ)

Adamın şərəfi alçaqlıqla ləkələnmişsə, geydiyi hər bir don ona yaraşar. Özünə qarşı haqsız məzəmmətə dözmürsə, tərifi nə dəyməz. (Səmva'əl)

ON YEDDİNCİ DƏRS

Mətn I

لعبت مجلة "ملا نصر الدين" دورا بالغ الأهمية في بث ونشر افكار الحرية والديموقراطية والمساواة في الشرق الاسلامي. وفيما يلي نوافيكم ببعض المعلومات عن هذه المجلة التقدمية.

تعتبر المجلة عن حق وليدة الحرية الثورية التي شهدتها مستهل القرن العشرين - الوليد الذي لم يتوان من جهته عن مساعدته على نمو الحركة نفسها، فأصبحت المجلة تصدر اسبوعيا ابتداء من عام ١٩٠٦ واستمرت في الصدور خلال ٢٥ عاما بشيء من التوقف. وكان صدورها في تقليص (بين اعوام ١٩٠٦ - ١٩١٨) وفي تيريز (١٩٢١) وبأكو (١٩٢٢ - ١٩٣١).

والفضل الأكبر في إصدارها طيلة المدة المذكورة يعود الى الكاتب والصحفي النابغ جليل محمد قولي زاده (١٨٦٦ - ١٩٣١) حيث لم يتسن له بوصفه ناشرا للمجلة ان يصدرها مدة طويلة، فحسب بل ويلف حوله مجموعة من المنقذين العباقرة أمثال الشاعر الخالد ميرزا علي اكبر صابر والاديب علي نظمي والكاتبين محمد سعيد اوردوبادي وعبد الرحيم حق وردبييف وغيرهم وعددا كبيرا من الصحفيين البارزين. لقد كتب جليل محمد قولي زاده بتواضع يقول ان المجلة هي "... نتاج يراع العديد من رفاقي الاعزاء. اما انا فلست سوى رفيقهم الاكبر سنا، ليس غير".

اما الرسالة الرئيسية التي تولتها مجلة "ملا نصر الدين" فكانت تتلخص - على حد قول ناشرها - في تثقيف الشعب وتوعيته. وفي مكافحة الجهل، والامية والخرافات، والتعصب الديني، والعمل على إيقاظ الشرق الاسلامي، وعلى تشديد نضاله من أجل انتزاع حقوقه المداسة واسترجاع استقلاله السليب.

ولن نغالي اذ قلنا ان المجلة المذكورة كانت أممية في رسالتها حيث لم يكن يقتصر نشاطها على مواضيع الحياة في آذربايجان وحدها بل وحوت من المقالات ما يخص حياة غيرها من الاقطار كتركيا وايران وافغانستان والهند والصين وغيرها. ويجدر الذكر كذلك ان مقالاتها كانت تحوي انتقادات لاذعة لكل انواع الاستبداد والاضطهاد والظلم الاجتماعي والتعسف. والاهم من ذلك هو ان المجلة كانت تواكب سير الاحداث في العالم، الامر الذي قوى فعالية تأثيرها على القارئ. كما كانت تستهوي القراء مقالاتها المشبعة بالمحتوى الملموس وتلبي متطلباتهم الروحية اليومية.

وختاما لما تقدم ذكره أنفا نود لو نؤكد ان مجلة "ملا نصر الدين" لم يكن لها مثيل في آذربايجان في مستهل القرن العشرين. وعساها ان تكون اول مجلة من نوعها في الشرق الاسلامي عامة.

Lügət:

لَفَّ حَوْلَ	(ə/u) ...ətrafına toplamaq	اِنْتِقَادٌ	tənqid (etmə)
وَدَّ	(i/ə) istəmək	اِسْتِزْجَاعٌ	geri alma, geri qaytarma
حَوَى	(i) şamil olmaq, ehtiva etmək	أُمِّيَّةٌ	savadsızlıq
عَمَلَ عَلَى	kömək etmək	رِسَالَةٌ	vəzifə, rol (mətnədə)
قَوَّى	qüvvətləndirmək	فَعَالِيَّةٌ	təsirlilik, təsir qüvvəsi
غَالَى	mübaligə etmək	وَلِيْدٌ	yetişdirmə
وَأْفَى بِـ	(xəbər, məlumat) vermək	يِرَاعٌ	qələm
وَكَبَّ	bir yerdə hərəkət etmək; ayaqlaşmaq	خُرَافَاتٌ	xürafat, mövhümat
تَلَخَّصَ فِي	ibarət olmaq	مُحْتَوَى / الْمُحْتَوَى	məzmun
تَوَلَّى	öz üzərinə götürmək (vəzifə, yük)	مُسْتَهْلٌ	başlanğıc
اِسْتَهْوَى	maraqlandıрмаq, cəzb etmək	أُمْمِيٌّ	beynəlmiləl
بَتَّ	yayma	خَالِدٌ	əbədi; ölməz
صُدُورٌ	çıxma (kitab, qəzet)	سَلِيْبٌ	(əlindən) alınmış
تَتَقَيَّفٌ	savadlandırma, maarifləndirmə	لَادِعٌ	sancan; kəskin
تَوْعِيَّةٌ	...şüurunu artırma	مُدَاسٌ	tapdalanmış
مُكَافَئَةٌ	mübarizə (aparma)	مُشَبَّعٌ	dolğun, məzmunlu
مُسَاوَاةٌ	bərabərlik	مُومَأً اِلَيْهِ	işarə edilmiş, göstərilmiş
مُسَاعَدَةٌ عَلَى	kömək etmə	بَالِغُ الْأَهْمِيَّةِ	böyük əhəmiyyəti olan
اِيقَاطٌ	ayıltma	أُسْبُوعِيًّا	həftədə, bir həftə
تَوَقَّفٌ	dayanma	لَيْسَ ... سِوَى	yalnız, təkçə
تَعَسَّفٌ	özbaşınalıq; zorakılıq	عَلَى حَدِّ قَوْلِهِ	dediyi kimi
اِضْطِهَادٌ	zülm etmə	لَبَى مُتَطَلِّبَاتِهِ	...tələbinə cavab vermək
اِنْتِزَاعٌ	qopartma; güclə alma	تَوَدُّ لَوْ نُؤَكِّدُ	qeyd etmək istərdik
		عَسَاهُ أَنْ يَكُونَ	bəlkə də o ... (idi)

Metn II

- هلمي بنا، يا وفاء الى دار الادباء . فبعد قليل من الوقت ستقام فيها حفلة رائعة.
- ما احسن الفرصة! هل الحفلة تحيا تكريما لشخص ما؟
- نحن الآن في شهر شباط / فبراير - الشهر الذي ولد فيه كاتبنا الخالد جليل محمد قولي زاده. وحفلة الليلة هي بمناسبة ذكره. فهل تهوين سماع شيء عنه؟
- أكون ممتنة! انني بالرغم من مطالعاتي الكثيرة لقصصه ومشاهداتي لكوميديا "الاموات" التي كتبها لست على علم، مع الاسف، بسيرة حياته ومدى ما توصل اليه من المستوى بإبداعه كصحفي. لكن، اخي، الان تأخر عن الحفلة؟
- كلا، اطمأني، لدينا متسع من الوقت. اما جليل محمد قولي زاده فقد بلغ بإبداعه مستوى لم يسبق لكاتب او صحفي من الأذربايجانيين ان يتوصل اليه في ميداني النثر والصحافة. ويكفي القول انه قد كتب ٩ مسرحيات و٣٩ قصة وعددا لا حد له من المقالات الاجتماعية والهجوية وغيرها من النتاجات الادبية. اما الكاتب باعتباره ناشرا لمجلة "ملا نصر الدين" فقد مر ذكره في نص هذا الدرس.
- ما أسعدك! انك على علم بكل شيء وإفني الآن ببعض المعلومات عن ترجمة حياة الكاتب.
- لا يسعنا المجال ان نتعمق في المسألة. إليك فقط بعض المعطيات بهذا الصدد. لقد ولد الكاتب بنخچيوان عام ١٨٦٦. وبعد بلوغه السابعة من عمره ارتاد الكتاتيب ٤ سنوات. كما أمضى ٣ أعوام في المدرسة حيث تعلم اللغات الروسية والفارسية والعربية. وفيما بعد أنهى دار المعلمين في مدينة غوري الجورجية ومارس التعليم في مدرسة قروية. اما التأليف فشرع فيه في سن مبكرة ولم يكف عنه حتى نهاية عمره.
- ومؤلفاته الفنية، هل ترجموها الى لغة ما من اللغات الاجنبية؟
- لست أعرف هذا. الشيء الذي أعلمه بالضبط هو ان مؤلفاته الفنية قد ترجم معظمها الى الروسية. اما العربية فقد ظهر مترجما اليها فقط جزء يسير من قصصه منها مجموعة القصص المسماة "الطفل الملتي".
- من المستحيل الا يكون قد ترجم الى الفارسية قسم من مؤلفاته... . على كل فان مسرحية "الاموات" جديرة بالترجمة بالدرجة الاولى الى لغات الشعوب الاسلامية. ألسنت على حق؟
- انت مصيبة، طبعا. من دواعي الاسف حقا ان رائعة المؤلف المومأ اليها لم تترجم حتى الآن الى الفارسية والعربية. مع انها قد عرضت مرات عديدة على خشبات المسارح في باكو ونخچيوان وتفليس ويريغان وطشقند وبخارى وسمرقند وقازان واورنبورغ.

Lügət

عَرَضَ	(i) nümayiş etdirmək	مَيِّتٌ (أَمْوَاتٌ)	mollaxana ölü
نَقَلَ إِلَى	(u) çevirmək, tərcümə etmək	رَائِعٌ	çox gözəl
كَفَّ عَنْ	(ə/u) əl çəkmək, dayandırmaq	فَنِّي	bədii (mətnədə)
كَفَى	(i) bəs etmək, kifayət olmaq	قَرَوِيٌّ	kənd (sif.)
هَوَى	(ə) istəmək, arzu etmək	هَجَوِيٌّ	satirik
إِطْمَأَنَّ	sakitləşmək, narahat olmamaq	مُعْظَمٌ...	...çoxu, əksəriyyəti
مَارَسَ	məşğul olmaq; etmək (köməkçi fel)	مُنْتَجِحٌ / أَلْمُنْتَجِحِي	saqqallı
أَمْضَى	keçirmək (vaxt)	مُتَنِّتٌ	minnətdar
أَنْهَى	bitirmək	تَكْرِيْمًا لـ	...şərəfinə
تَوَصَّلَ إِلَى	nail olmaq	عَلَى كُلِّ	hər halda
إِرْتَادَ	(məktəbə) getmək	لِسُوءِ الْحَظِّ	təəssüf ki
بُلُوغٌ	çatma	سِيرَةُ حَيَاةٍ	tərcümeyi-hal
ذِكْرَى	xatirə	خَشَبَةُ الْمَسْرَحِ	səhnə
سِمَاعٌ	dinləmə, eşitmə	(الْمَسْرَاحِ)	
تَأْلِيفٌ	(əsər) yazma	مَقَالَةٌ أَجْتِمَاعِيَّةٌ	publisist məqalə
تَعْلِيمٌ	müəllimlik etmə, dərs demə	مَقَالَةٌ هَجَوِيَّةٌ	felyeton
حَفْلَةٌ (حَفَلَاتٌ)	təntənəli yığıncaq	فِي سِنِّ مُبَكَّرَةٍ	kiçik yaşlarında
صِحَافَةٌ	jurnalistika	مِنَ الْمُسْتَحِيلِ أَنْ	mümkün deyildir ki
مَسْرُجِيَّةٌ	pyes	أَحْيَا لَيْلَةً	gecə keçirmək (təşkil etmək)
مَدَى / أَلْمَدَى	həcm; miqdar	لَيْسَ عَلَى الْإِمَامِ بِـ	bilməmək, xəbərdar olmamaq
مُسْتَوَى / أَلْمُسْتَوَى	səviyyə	هَلُمَّ بِي إِلَى	gəl mənimlə gedək
رَائِعَةٌ (رَوَائِعٌ)	şah əsər	مَا أَسْعَدَكَ!	sən nə xoşbəxtsən!
كُتَّابٌ (كُتَاتِيْبٌ)	ibtidai məktəb;	مَا أَحْسَنَ الْفُرْصَةَ!	nə yaxşı fürsətdir!

LEKSİK - QRAMMATİK İZAHAT

1. TƏRKİBİNDƏ HƏMZƏ SAMİTİ OLMAYAN İKİQAT QEYRİ-SALİM FELLƏR

Həməzə samitli ikiqat qeyri-salim fellərdə olduğu kimi, burada da fellər fonetik və morfoloji baxımdan bir növ iki müxtəlif qruplu fellərin «hibridi» təsirini bağışlayır və çox zaman bunlar üçün səciyyəvi olan dəyişikliklərə məruz qalır.

Birinci samiti [v] və iki samiti müdaaf olan fellər

Nümunə: وَنَّ (ə/i) vıyıldamaq (güllə), وَدَّ (i/ə) istəmək; arzu etmək, وَرَّ (ə/u) təhrik etmək.

Keçmiş zaman

وَنَنْتُ، وَنَنْتِ (وَنَنْتِ)، وَنَّ (وَنَنْتِ)...

وَدَدْتُ، وَدَدْتِ (وَدَدْتِ)، وَدَّ (وَدَدْتِ)...

وَرَرْتُ، وَرَرْتِ (وَرَرْتِ)، وَرَّ (وَرَرْتِ)...

İndiki-gələcək zaman

أُونُ، تَوْنُ (تَوْنِي)، يُونُ (يُونِي)...

أُودُ، تَوُدُّ (تَوُدِّي)، يُوُدُّ (يُوُدِّي)...

أُورُّ، تَوُرُّ (تَوُرِّي)، يُوُرُّ (يُوُرِّي)...

Arzu forması

(أَنْ) أَوْنُ، تَوْنُ (تَوْنِي)، يَوْنُ (يَوْنِي)...

(أَنْ) أُودُ، تَوُدُّ (تَوُدِّي)، يُوُدُّ (يُوُدِّي)...

(أَنْ) أُورُّ، تَوُرُّ (تَوُرِّي)، يُوُرُّ (يُوُرِّي)...

Şərt forması

(لَمْ) أَوْنِ، تَوْنِ (تَوْنِي)، يَوْنِ (يَوْنِي)...

(لَمْ) أُودِ، تَوُدِّ (تَوُدِّي)، يُوُدِّ (يُوُدِّي)...

(لَمْ) أُورِ، تَوُرِّ (تَوُرِّي)، يُوُرِّ (يُوُرِّي)...

Şərt formasının qovuşma olmayan variantını III şəxs tək müzəkkərdə göstərək:

لَمْ يُوْنِ، لَمْ يُوْدِّ، لَمْ يُوْرِّ.

Əmr forması (II şəxs tək müənnəsdə)

وَيُّونُ (إِيْنُ) və ya وَيُّوْدُّ (إِيْدُّ)

وَيُّوْرُّ (أُوْرُّ) və ya وَيُّوْرِّ (أُوْرِّ)

وَيُّوْرُّ (أُوْرُّ) və ya وَيُّوْرِّ (أُوْرِّ)

Haqqında danışılan fel növünün düzəltmə bablarının da bu bablarda təsrifi müdaaf fellərdə olduğu kimidir. Məsələn:

وَيُّوْرُّ sevmək; dostluq etmək, وَيُّوْدُّ öz məhəbbətini (rəğbətini) bildirmək, وَيُّوْرُّ bir-birini sevmək.

İkinci və üçüncü kök samitləri zəif olan fellər

Nümunə: طَوَى (i) bükmək, قَوَى (ə) güclü olmaq; güclənmək.

Keçmiş zaman

طَوَيْتُ، طَوَيْتَ (طَوَيْتِ)، طَوَى (طَوْتُ)...

قَوَيْتُ، قَوَيْتَ (قَوَيْتِ)، قَوَى (قَوَيْتِ)...

İndiki-gələcək zaman

أَطْوِي، تَطْوِي (تَطْوِينِ)، يَطْوِي (تَطْوِي)...

أَقْوِي، تَقْوِي (تَقْوِينِ)، يَقْوِي (تَقْوِي)...

Arzu forması

(أَنْ) أَطْوِي، تَطْوِي (تَطْوِي)، يَطْوِي (تَطْوِي)...

(أَنْ) أَقْوِي، تَقْوِي (تَقْوِي)، يَقْوِي (تَقْوِي)...

Şərt forması

(لَمْ) أَطْوِ، تَطْوِ (تَطْوِي)، يَطْوِ (تَطْوِ)...

(لَمْ) أَقْوِ، تَقْوِ (تَقْوِي)، يَقْوِ (تَقْوِ)...

Əmr forması

إطو (إطوي)؛ إطؤوا (إطوين)؛ إطويًا.

إقو (إقوي)؛ إقؤوا (إقوين)؛ إقويًا.

Bu qrupa mənsub olan fellər içərisində qovuşmamış və qovuşmuş variantları olan حَيَّي və ya حَيَّ 'yaşamaq; utanmaq, həya etmək' felinin özünəməxsus təsrif xüsusiyyətləri vardır. Bu variantları bir-biri ilə müqayisə edək:

Keçmiş zaman

حَيَّي (حَيَّبْتُ)؛ حَيُّوا؛ حَيَّيًّا.

حَيَّ (حَيَّبْتُ)؛ حَيُّوا؛ حَيَّيًّا.

İndiki-gələcək zaman

I

Tək	Cəm	Təsniyə
أَحْيَا	نَحْيَا	
تَحْيَا (تَحْيَيْنَ)	تَحْيُونَ (تَحْيِينَنَ)	تَحْيِيَانِ
يَحْيَا (تَحْيَا)	يَحْيُونَ (يَحْيِينَنَ)	يَحْيِيَانِ (تَحْيِيَانِ)

II

Tək

أَحْيُ

تَحْيُ (تَحْيِين)

يَحْيُ (تَحْي)

Cəm

نَحْيُ

تَحْيُون (تَحْيِين)

يَحْيُون (يَحْيِين)

Təsniyə

تَحْيَان

يَحْيَان (تَحْيَان)

Bu felin düzəltmə bablarından aşağıdakıları qeyd edək:
 حَيًّا salamlamaq, حَايًا yetişdirmək (bitki), أَحْيَا canlandırmaq;
 diriltmək; etmək (köməkçi fel).

X babda iki variantı vardır:

إِسْتَحْيَا sağ qoymaq, öldürməmək

إِسْتَحَى utanmaq; həya etmək

BİRİNCİ VƏ ÜÇÜNCÜ KÖK SAMİTLƏRİ ZƏİF OLAN FELLƏR

Nümunə: وَقَى (i) qorumaq, وَلِيَ (i) yaxın olmaq.

Keçmiş zaman

وَقَيْتُ، وَقَيْتَ (وَقَيْتَ)، وَقَى (وَقَتْ)...

وَلَيْتُ، وَلَيْتَ (وَلَيْتَ)، وَلِيَ (وَلَيْتَ)...

İndiki-gələcək zaman

أَقِي، نَقِي (نَقِينِ)، يَقِي (نَقِي)...

İndiki-gələcək zamanda [v] samitini qoruyub saxlayan fellər də vardır. Məsələn: وَجَى (ə) nazikləşmək (ayağın dərisi) → يُوَجَى

Arzu forması

أَنْ أَقِي، نَقِي (نَقِي)، يَقِي (نَقِي)...

Şərt forması

لَمْ أَقِ، نَقِي (نَقِي)، يَقِي (نَقِي)...

Əmr forması

ق (قِي)؛ قُوا (قَيْن)؛ قِيَا.

Əmrin tək cə bir samitlə ifadə edilməsi hadisəsi sözlərin ən azı iki samitdən ibarət olması «ənənəsinə» uyğun gəlmədiyi üçün danışıda belə hallarda əmrə bir [h] səsi də artırılır. Məsələn:

ق (وقى) → قَه qoru!

ل (ولي) → لَهُ yaxın ol!

Haqqında danışılan fel növlərinin düzəltmə babları və bu bablardakı təsrifi eyni zamanda təqribən misal və naqis fellərdəki kimidir. Məsələn:

وَفَى (i) tam olmaq (çəkiddə); kifayət olmaq, وَفَى tam vermək (haqq, pul), tamamilə ödəmək, وَافَى gəlib çıxmaq; çatmaq, أَوْفَى tamamlamaq, تَوَفَّى tam şəkildə almaq, تَوَفَّى tədricən yığışmaq (toplaşmaq), اِسْتَوْفَى tamamilə cavab vermək (tələbə).

Bu növ fellərin IV bab indiki-gələcək zamanında baş verən fonetik çevrilmə nəzərdən qaçırılmamalıdır. Məsələn:

أَوْفَى tamamlamaq → يُوفِي (يُوفِي əvəzinə).

2. MƏSDƏRLƏRİN, FƏİL VƏ MƏFULLARIN DÜZƏLDİLMƏSİ

(Tərkibində həmzə olmayan ikiqat qeyri-salim fellərdən)

Göstərilən qrup fellərdən məsdər, fail və məful düzəldərkən aşağıdakı fonetik dəyişikliklər və ya bunlara bənzər hallar nəzərdən qaçırılmamalıdır:

مَوَدَّةٌ → مَوَدَّةٌ istəmək; arzu etmək, وَدَّ (ودد) istək; arzu; mehribanlıq.

إِيتَاءٌ → إِيْتَاءٌ özünü gözləmə. VIII: (وقى)

اِسْتِيفَاءٌ → اِسْتِيفَاءٌ (tələbə) tamamilə cavab vermə. X: (وفي)

اَلْمُسْتَوَى / مُسْتَوَى → مُسْتَوَى səviyyə. VIII: (سوي)

3. NATAMAM TƏSRİFLİ FELLƏR

Ərəb dilində fellərin böyük əksəriyyəti bütün formaları və təsrifləri ilə dildə təmsil olunduğu halda, bir sıra fellər də vardır ki, bu və ya digər şəkildə kəsirlidir. Ərəb qrammatikasında 'kəsirli' (ناقص), ərəbşünaslıqda isə 'natamam təsrifli fellər' adlanan bu sözlərə aşağıdakılar daxildir:

1) Yalnız keçmiş zaman forması olub danışmaq momentinə aid hərəkət bildirən لَيْسَ 'olmamaq' feli:

لَسْتُ، لَسْتَ (لَسْتِ)، لَيْسَ (لَيْسَتْ)؛ لَسْنَا، لَسْتُمْ (لَسْتُنَّ)، لَيْسُوا (لَيْسْنَ)؛ لَيْسَا (لَيْسَتَا).

T ə r c ü m ə s i: deyiləm, deyilsən, deyil; deyilik, deyilsiniz, deyillər; siz ikiniz deyilsiniz, onlar ikisi deyillər.

2) Ənənəvi ərəb qrammatikasında 'tərif və məzəmmət bildirən fellər' (أَفْعَالُ الْمَدْحِ وَالْمَدَمِّ) qrupuna daxil edilən نَعِمٌ və حَبَدًا 'nə yaxşıdır!';

بِئْسَ və 'nə pisdir!' sözləri. Bunlardan نَعِمٌ və بِئْسَ sözləri xüsusilə çox işlədilərək yalnız keçmiş zaman tək müzəkkər və müənnəs formaları vardır. Məsələn:

(١) نَعِمٌ هَذَا الرَّجُلُ! (٢) نَعِمْتُ هَذِهِ الْأَمْرَةَ! (٣) نَعِمَ الْكَلَامُ كَلَامَكَ! (٤) نَعِمَتِ الصُّورَةُ صُورَتُكَ!

T ə r c ü m ə s i: 1) Nə yaxşıdır bu kişi! 2) Nə yaxşıdır bu qadın! 3) Nə yaxşı sözdür sənin sözün! 4) Nə yaxşı surətdir sənin surətin!

(١) بِئْسَ هَذَا الرَّجُلُ! (٢) بِئْسَتْ هَذِهِ الْأَمْرَةُ! (٣) بِئْسَ الْكَلَامُ كَلَامَكَ! (٤) بِئْسَتِ الصُّورَةُ صُورَتُكَ!

T ə r c ü m ə s i: 1) Nə pisdir bu kişi! 2) Nə pisdir bu qadın! 3) Nə pis sözdür sənin sözün! 4) Nə pis surətdir sənin surətin!

3) Yalnız عَسَى şəkli olan 'mümkündür, ola bilər; bəlkə də' sözü.

Arzu formasını tələb edən أَنْ ilə işlənir. Bitişən əvəzlik qəbul edən variantı da vardır. Məsələn:

مَاذَا عَسَى أَنْ يَخْدُبَ؟ Nə baş verə bilər ki?

عَسَاهُ أَلَّا يَحْضُرَ الْيَوْمَ Bəlkə də (ola bilsin) o, bu gün gəlməyə.

4. TƏƏCCÜB BİLDİRƏN XÜSUSİ İFADƏ FORMALARI

Təəccüb bildirmək üçün müvafiq leksik vasitələrlə yanaşı, aşağıdakı xüsusi (morfoloji) ifadə formaları da vardır:

1) Təəccüb bildirəsi fel IV babı xatırladan **أَفْعَل** şəklini alır, **مَا** ilə inkar edilir, təəccüb edilən əşyanın adını bildirən söz təsirlik halda olur. Məsələn:

مَا أَحْسَنَ الْعِلْمَ! Elm nə yaxşıdır!, **مَا أَسْعَدَ حُسَيْنًا!** Hüseyin nə xoşbəxtidir!, **مَا أَسْعَدَهُ!** O nə xoşbəxtidir!

Belə ifadələri keçmiş zamana aid etmək üçün onlara **كَانَ** köməkçi feli artırılır. Məsələn:

مَا كَانَ أَسْعَدَ حُسَيْنًا! Hüseyin nə xoşbəxt idi!

2) Təəccüb bildirəsi fel IV bab əmr formasını xatırladan **أَفْعِلْ** şəklini alır, təəccüb edilən əşyanın adı isə **بِ** ön qoşması ilə idarə edilir. Məsələn:

أَحْسِنِ بِالْعِلْمِ! Elm nə yaxşıdır!, **أَسْعِدْ بِحُسَيْنٍ!** Hüseyin nə xoşbəxtidir!, **أَسْعِدْ بِهِ!** O nə xoşbəxtidir!

Təəccüb bildirən hər iki formada **و** və **ي**-dən ibarət olan II kök samiti fonetik dəyişikliyə uğramır. Məsələn:

مَا أَطْوَلَ زَيْدًا / أَطْوَلَ بِزَيْدٍ! Zeyd nə uzundur!

مَا أَطْيَبَ فَاكِهَةً / أَطْيَبَ بِفَاكِهَةٍ! Nə xoş bir meyvədir!

Bütün qalan hallarda qeyri-salim kök samitləri müvafiq qaydalar üzrə dəyişir. Məsələn:

مَا أَشَدَّ حُسَيْنًا / أَشَدُّ بِحُسَيْنٍ! Hüseyin nə güclüdür!

مَا أَعْمَى زَيْدًا / أَعْمَى بِزَيْدٍ! Zeyd nə kordur!

5. نُو SÖZÜNÜN MÜXTƏLİF MƏNA VƏ VƏZİFƏLƏRDƏ İŞLƏDİLMƏSİ

Göstərilən söz ən çox aşağıdakı mənə və vəzifələrdə işlədilir:

1) Qeyri-real şərt bildirən bağlayıcı olub, 'olsaydı..., olardı' (təsdiqi cümlədə) və ya 'olmasaydı..., olmazdı' (inkarlı cümlədə) bildirir. Məsələn:

لَوْ كَانَ فِي الْيَوْمَةِ خَيْرٌ مَّا تَرَكَهَا الصَّيِّدُ Bayquşda bir fayda olsaydı, ovçu onu əldən buraxmazdı (Atalar sözü).

Bu növ cümlələrdə çox vaxt 'həqiqətən, doğrudan da' bildirən təsdiq ədatından da istifadə olunur ki, budaq cümlənin əvvəlində gəlir. Məsələn:

لَوْ كَانَ الْفَقْرُ رَجُلًا لَقَتَلْتُهُ Kasıblıq insan olsaydı, mən onu həqiqətən məhv edərdim (Atalar sözü).

لَوْ لَا ضَيْقُ الْوَقْتِ لَأْتَيْتُ عَلَى نِكْرٍ تَفَاصِيلَ الْمَسْأَلَةِ Vaxt az olmasaydı, məsələdən ətraflı danışardım.

... variantlı şəxs əvəzliyi ilə işlədildikdə şəxs əvəzliyi müvafiq bitişən əvəzlik şəklini alır. Məsələn:

لَوْ لَأَكُ لَتَأَخَّرْتُ عَنِ الدَّرْسِ Sən olmasaydın, dərsə gecikərdim.

2) İndiki-gələcək zamanın xəbər forması ilə işlədilərək istək və ya arzu bildirir və bu vəzifəsinə görə 'arzu (لَوْ التَّمَنِّي)' adlanır. Məsələn:

أَوَدُّ لَوْ أَصَافِرُ إِلَى الْقَاهِرَةِ Qahirəyə getmək istərdim.

فِي وَدِّي لَوْ أَصَافِرُ إِلَى الْقَاهِرَةِ Qahirəyə getmək istərdim (*hərfən*: getmək istəyimdədir).

3) Şəklində işlədilərək 'heç olmasa' bildirir. Məsələn:

هَلْ زُرْتُ الْقَاهِرَةَ وَلَوْ مَرَّةً! Qahirəyə heç olmasa bir dəfə getmisənmi?

4) Budaq cümlənin əvvəlində gələrək 'hərçənd; -sa da /-sə də' bağlayıcısı kimi çıxış edir. Məsələn:

Vətənin hüdudlarından طَارَ صَيْتُهُ بَعِيدًا وَلَوْ أَنَّهُ لَمْ يُغَادِرْ خُدُودَ مُوَطِنِهِ qırağa çıxmasa da, şöhrəti uzaqlara yayılmışdı.

6. «NECƏ Kİ, BİR...» BİLDİRƏN BƏZİ İFADƏLƏR

'Necə ki bir...; ...kimi' (как в качестве) ifadəsi كَيْمِي 'kimi' ön qoşması ilə yanaşı, وَصَفٌ 'keyfiyyət; sifət', اِعْتَبَارٌ 'hesab etmə', وَجْهٌ 'üz; vəch', صِفَةٌ 'sifət' və ya كَوْنٌ 'olma' isimlərinin köməyi ilə də bildirilir. İfadədə sözlər aşağıdakı sıra ilə düzülür: Haqqında danışılan şəxsi bildirən isim və ya əvəzlik + ön qoşması + yuxarıda sadalanan köməkçi isimlərdən biri + adı çəkilməmiş şəxsi əvəz edən bitişən əvəzlilər + şəxsi xarakterizə etmək üçün təsirlik hal formasına salınan bir isim. (Belə isimlər çox vaxt mənəb, vəzifə və s. oxşar mənalar bildirir). Məsələn:

(١) حُسَيْنٌ بَوَصَّفَهُ (بِاعْتِبَارِهِ / بِوَجْهِهِ / بِصِفَتِهِ / بِكُونِهِ) مُهَنْدِسًا

(٢) نَحْنُ بَوَصَّفْنَا (بِاعْتِبَارِنَا / بِوَجْهِنَا / بِصِفَتِنَا / بِكُونِنَا) مُهَنْدِسِينَ

T ə r c ü m ə s i: 1) Hüseyn bir mühəndis kimi, 2) biz mühəndislər kimi.

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

رسالة تثقيف الناس وتوعيتهم، أديب ما توانى ان يمارس رسالته (مهمته)، النزاع واسترجاع الحقوق السلبية والمداسة، نضال شديد ضد كل نوع من انواع الاستبداد والاضطهاد والتعسف، مكافحة التعصب المحلي والخرافات المتعلقة به، فعالية تأثير الانتقادات اللاذعة التي تصدرها المجلة الموماً اليها، ناشر تسنى له ان يلف حوله مجموعة من أصحاب اليراع العباقرة، مجلة لم تكن تواكب سير الاحداث وتعكسها على صفحاتها، الامر الذي لم يكن يعجب قراءها. وفيما يخص المجلة المشار اليها أود لو أضيف ما يلي: انها تولت رسالة تثقيف وتوعية الشعب وإيقاظه ومارسها بمهارة طيلة عشرين عاما ولن أعالي ان أدع بانها قد تسنى لها ان تلف حولها مجموعة من الادباء العباقرة. كما يكفي القول ان احداث عهدها قد وجد معظمها وصفها على صفحاتها، الامر الذي لم يكن له مثل في غيرها من مجالات زمانها.

2. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Cəhalət, savadsızlıq və geriliklə mübarizə, jurnalın göstərilən sahədə yerinə yetirdiyi (etdiyi) vəzifənin nəticələri, oxucuların marağını doğuran və gücləndirən bu fəaliyyətin qiymətləndirilməsi, məqsədləri (hədəfləri) aşağıdakıdan ibarət olan həmin yaradıcılığa gəlincə, əsrimizin əvvəlində (başlanğıcında) çıxmağa başlamış və çox keçmədən oxucuların məhəbbətini qazanmış bu jurnal.

Haqqında danışdığımız beynəlxalq vəzifəni məharətlə həyata keçirən «Molla Nəsrəddin» jurnalının oxucularının sayı gündən-günə çoxalırdı. Çox keçmədi ki, o, İrana, Türkiyəyə, Əfqanıstana və s. qonşu ölkələrə də yol tapdı. Günün tələbləri ilə ayaqlaşan kəskin publisistik və satirik məqalələri ilə oxucuların get-gedə artan diqqətini cəlb etdi və onların təqdirini qazandı.

Göstərilən jurnalın nəşirinə gəlincə (mən məhz Cəlil Məmmədquluzadəni nəzərdə tuturam), öz bədii əsərləri ilə oxucuları məftun edən bu yazıçı az bir zamanda öz ətrafına tam bir dəstə istedadlı ziyalı toplamağa müvəffəq olmuş və Müsəlman Şərqiində jurnalistikanın çatmadığı bir zirvəyə çatmışdı.

3. Ucadan oxuyun və hansı növ fellərə aid olduqlarını izah edin:

وَجَّ (ə/u) yanmaq; od tutmaq, وَشَّ (ə/i) cingildəmək (qulaq), حَوَى(i) şamil olmaq, əhatə etmək (məsələn), سَوَى (ə) bərabər (müsavi) olmaq, وَسَى (i) qırmaq, وَئَى zəifləmək; (bərk) yorulmaq.

4. وَجَّ (ə/u) 'yanmaq, od tutmaq' felini keçmiş və indiki-gələcək zamanda şifahi şəkildə təsrif edin.

5. وَجَّ felinin arzu, şərt və əmr formalarını yazıb hərəkələyin.

6. حَوَى (i) 'şamil olmaq; əhatə etmək' (məsələn) felini keçmiş və indiki-gələcək zamanda yazılı şəkildə təsrif edin.

7. حَوَى (i) felinin arzu, şərt və əmr formalarını söyləyin.

8. وَسَى (i) 'qırmaq' felini keçmiş və indiki-gələcək zamanda şifahi şəkildə təsrif edin.

9. وَسَى (i) felinin arzu, şərt və əmr formalarını yazıb hərəkələyin.

10. أَحْيَا 'etmək' (köməkçi fel) felini keçmiş və indiki-gələcək zamanda şifahi şəkildə təsrif edin.

11. اِسْتَحَى 'öldürməmək' və اِسْتَحَى 'həya etmək' fellərini hər iki zaman formasında yazılı şəkildə təsrif edib hərəkələyin.

12. Ucadan oxuyun və formalarını izah edin:

وَدَادٌ məhəbbət; رَغْبَةٌ, تَوَادُّ məhribanlıq, وُدٌّ sevən; رَغْبَةٌ bəsləyən.

حَاوِي / حَاوِي ovsunçu, حَاوِي (yük daşımaq üçün başa qoyulan) balıqlar, اِحْتَوَاءٌ ehatə etmə, ehtiva etmə, şamil olma, مُحْتَوَاتٌ mündəricat.

اِسْتِيلَاءٌ istila, اِسْتِيلَاءٌ / اِسْتِيلَاءٌ ardıcıl, اِسْتِيلَاءٌ / اِسْتِيلَاءٌ ardıcılıq, اِسْتِيلَاءٌ / اِسْتِيلَاءٌ mehribanlıq, اِسْتِيلَاءٌ / اِسْتِيلَاءٌ hakimlər, valilər.

13. Ucadan oxuyun, kök hərflərini və lüğətdən axtarılaacaq şəkillərini yazın:

فِي، فَوْأ، لَمْ أَقِ، لَا تَتَسَاوَى، مُسْتَوِيَاتٌ، اِسْتَوَاؤُكُمْ.

14. Ucadan oxuyun, digər şəxslə formalarını söyləyin və şifahi şəkildə tərcümə edin:

عَسَانِي أَنْ اِحْضَرَ الْجَلْسَةَ ؛ لَا يَسْعُنِي أَنْ اِحْضَرَ الْجَلْسَةَ.

15. بَسَّسَ və بَسَّسَ fellərinin işlədilməsinə xüsusi fikir verməklə ucadan oxuyun və yazılı şəkildə tərcümə edin:

(۱) "بَسَّسَ الْمَوَدَّبُ الدَّهْرُ." (۲) "بَسَّسَ حَاجِبُ الشَّهَوَاتِ الْبَصَرَ." (۳) "بَسَّسَ التَّوْبُ عَافِيَةً إِذَا اِسْتَدَلَ عَلَى الْكِفَاحِ." (۴) "بَسَّسَ الْمَصِيرُ مَصِيرَ الْأَشْرَارِ." (۵) "بَسَّسَ هَذَا الرَّجُلُ! (۶) بَسَّسَتْ هَذِهِ الْأَمْرَةَ! (۷) بَسَّسَتْ الْفَتَى! (۸) بَسَّسَتْ الْفَتَاةُ! (۹) بَسَّسَتْ الْإِنْسَانَ رُؤُوفًا! (۱۰) بَسَّسَتْ الْمَصِيبَةُ مُصِيبَتَكَ! (۱۱) بَسَّسَتْ الْعَمَلُ عَمَلَهُ! (۱۲) بَسَّسَتْ مَا أَسْرَثْتُمْ إِلَيْهِ! (۱۳) بَسَّسَتْ مَا قَالُوهُ! (۱۴) بَسَّسَتْ الَّذِي أَطَّلَعْتَ عَلَيْهِ أَمْسًا! (۱۵) بَسَّسَتْ مَا بَلَّغْنَا مِنْ أَخْبَارٍ عَنْ سُلُوكِكُمْ.

16. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

(۱) ما أجمل القاهرة! / أجمل بالقاهرة!

(۲) ما أطول التاريخ المذكور! / أطول بالتاريخ المذكور!

٣) ما أطيب تلك الايام! / أطيب بتلك الايام!

٤) ما أقبح هذا الرجل! / أقبح بهذا الرجل!

٥) ما أهدأ حسينا! / أهدئ بحسين!

17. 'Necə ki bir...' bildiren بَوْصَفِ , بِأَعْتَبَارِ və بِكَوْنِ ifadələrini işlətməklə ərəb dilində dörd cümlə yazıb hərəkələyin.

18. Ucadan oxuyun və sözlərini lüğətdən tapmaqla şifahi şəkildə tərcümə edin:

١) "لو كان في البومة خير ما تركها الصياد." (٢) "لو كان الفقر رجلا لقتلته." (٣) لو لاكم لما توصلنا الى ما قد توصلنا اليه من إنجازات. (٤) انه قد تغلب على جميع ما حال دون طريقه من صعوبات ولو انها كلفته ثمنا باهظا. (٥) ولو اننا لم نره قط بلغنا عنه شيء كثير مما أثار اهتمامنا به. (٦) لو لا ضيق الوقت لزرناه ولو مرة. (٧) لو أنكم قد حدث لكم وخصصتم لهذا الموضوع بعض الاهتمام نود لو نستلفت نظركم الى ما يلي.

19. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

1) Əhramları (الأهرام) heç olmasa bir dəfə görsəydin, bu əzəmətli tikinti haqda təsəvvür hasil edərdin! 2) Əhramları bir dəfə görməyimə baxmayaraq, onları bir daha görmək (ziyarət etmək) istərdim. 3) Biz istərdik ki, əziz qonaqlarımızın (ضُيُوف) növbəti səfəri (زِيَارَةٌ) daha çox çəkəydi və həyatımızla daha yaxşı tanış olaydılar.

20. Birinci oxu mətninin lüğətini ucadan oxuyun.

21. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

مقالة تحوي احداث معطيات، نتاجات اصحاب اليراع العباقرة القيمة، توقف صدور المجلة بعد إصدارها، مقالة حافلة بانتقادات لاذعة موجهة ضد النظام القائم، رسالة لا يجرأ احد على الادعاء بانها لم تكن ناجحة ولم تأت بثمار، مهمة مكافحة الأمية والجهل ومحاولة تثقيف الناس وتوعيتهم وممارستها في أصعب ظروف موضوعية، قدوة لم تتوان المجلات الأخرى عن الاقتداء بها في نشاطها اليومي.

اما مهمتنا ورسالتنا فيما يتعلق بدراسة تأريخ نشاط مجلة "ملا نصر الدين" فانهما تتلخصان فيما يلي: علينا اولاً ان نغير اهتماما خاصا بدراسة الظروف السياسية التي ظهرت فيها وثانياً ان نطلع على آراء الذين اشتغلوا بدراسة فعالية تأثير المجلة على القراء الأجانب خاصة نتيجة

بثها للافكار التقدمية في الشرق الاسلامي واخيرا ان نعرف هناك باحثون من الاجانب خصصوا
للمسألة نتاجا ما؟

22. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkəleyin:

Yerin azlığından biz «Molla Nəsrəddin» jurnalı ilə əlaqədar bütün məsələlərə toxuna bilməyəcəyik. Buna heç ehtiyac (حاجة إلى) da yoxdur. Həmin jurnal bir çox alimlərin tədqiqat obyektinə olmuş və olmaqdadır. Lakin bir məsələ onların nəzərindən qaçmışdır. Biz jurnalın xarici oxuculara təsir dairəsini (المدى / مدى) nəzərdə tuturuq. Həm də bilmək maraqlı olardı ki, Müsəlman Şərqində jurnala ayrıca bir tədqiqat əsəri həsr edən olmuşdumu? «Molla Nəsrəddin»in yolu ilə gedən başqa bir jurnal fəaliyyət göstərmişdirmi və ya göstərməkdədir?

Axırda ümid etmək istərdik ki, tədqiqatçılar içərisində (eləsi) olacaq ki, bu məsələni öyrənmək vəzifəsini öz üzərinə götürəcək.

23. Birinci oxu mətnini yazılı şəkildə tərcümə edin və ucadan oxuyun.

24. Ucadan oxuyun və ərəb dilində cavab verin:

١) متى ظهر الى عالم النور العدد الاول لمجلة "ملا نصر الدين"؟

٢) أيمكن اعتبارها وليدة للظروف الاجتماعية والسياسية لزمانها؟

٣) كم سنة استمر نشاط المجلة؟

٤) الى من يعود الفضل الاكبر في إصدار المجلة؟

٥) هل للمجلة مثيلها في الشرق الاسلامي؟

٦) هل تسنى لناشر المجلة ان يلف حوله مجموعة من اصحاب اليراع؟

25. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkəleyin:

Təəssüflə qeyd etməliyik ki, Azərbaycan – ərəb əlaqələri elmin tələblərinə cavab verəcək şəkildə öyrənilməmişdir. On üç əsrdən çox tarixi olan bu əlaqələri öyrənmək və tədqiq etmək üçün hazırda lazımı imkanlarımız və kadrlarımız vardır.

Orta əsrlərə aid mədəni əlaqələrimizə gəlicə, bunların tarixini öyrənmək üçün ərəb dilində xeyli mənbə vardır. Bunlardan İbn Quteybənin «Əş-şu'ara», İbn əl-Mu'təzzin «Tabaqat əş-şu'ara», Əbu-l-Fərəc əl-İsfahaninin «Kitab əl-əğəni», Əl-Xətib əl-

Bağdadının «Tə'rix bəğdəd», İbn Asakirin «Tə'rix diməşq», Əl-Mərzubaninin «Mu'cəm əş-şu'ara», Yaqut əl-Həməvinin «Mə'cəm əl-udəba», İbn ən-Nədiminin «Əl-Fihrist», İbn Xəlliqanın «Vafəyət əl-ə'yən və ənbə'bnə əz-zəmən» və s. ən əhəmiyyətli və qiymətli (*hər fən*: əhəmiyyət və qiymət cəhətdən) məxəzlərdən hesab edilə bilər.

Mənbələrdən məlum olduğu kimi, islam mədəniyyətinin inkişafında orta əsr Azərbaycan alim və ədiblərinin və digər ziyalıların böyük xidmətləri olmuşdur. Misal üçün Füzulini götürək. Füzuli tamamilə haqlı olaraq Azərbaycan – ərəb ədəbi əlaqələrinin ən böyük yetişdirməsi hesab olunur. Onun Azərbaycan, fars və ərəb dillərində olan şerləri nəinki öz dövrünün ən böyük yaradıcılıq nümunələri hesab olunur, hətta belə bir rəy də vardır ki, onun çatdığı sənət zirvəsinə sonralar çoxları çatmağa çalışmışsa da, müvəffəq ola bilməmişdir. Ümid edilməlidir ki, Füzulinin ərəb dilində yazmış olduğu «Matlə' əl-i'tiqad» əsəri Azərbaycan ərəbşünaslarının diqqətini özünə cəlb edəcəkdir.

26. Birinci oxu mətninin məzmununu ərəb dilində danışın.

27. İkinci oxu mətninin lüğətini ucadan oxuyun.

28. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

- Xahiş edirəm (رَجَا) «Molla Nəsrəddin» jurnalı haqqında mənə məlumat verəsən.

- Baş üstə! Lakin səni məhz nə maraqlandırır? Axı bu haqda çox şey demək olar. Həm də şübhə etmirəm ki, bu jurnal barədə çox şey eşitmiş və oxumuşsan.

- Əlbəttə, «Molla Nəsrəddin» barədə ümumi təsəvvürüm var. Onun bəzi nömrələrini vərəqləmiş (تَصَفَّحَ) və məqalələri ilə də ötəri şəkildə tanış olmuşam. Nə vaxtdan etibarən çıxmağa başladığı və çıxması, nə vaxt kəsildiyi (dayandığı) və s. bu kimi məsələlərdən xəbərim var (xəbərdaram). Bilmək istədiyim məsələlər aşağıdakılardan ibarətdir.

29. İkinci oxu mətnini ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin.

30. Ərəb dilində ikinci oxu mətninin məzmununa aid beş sual cümləsi yazıb hərəkəleyin.

31. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkəleyin:

- İndi keçək mənə maraqlandıran bəzi məsələlərə. Oxuduğum mənbələrdə yazırlar ki, jurnal təkəcə Azərbaycanda deyil, qonşu müsəlman dövlətlərində də xüsusi məhəbbətlə oxunurdu. Demək olar ki, o zamanın bütün aktual (مُلِحٌ) məsələləri burada öz əksini tapırdı.

O, Müsəlman Şərfinin yeganə (وَحِيدٌ) jurnalı idi ki, demokratik və inqilabi ideyaları açıqcasına (بِصْرَاحَةٍ) yaymaqdan çəkinmirdi (كَفَّ عَنْ). İddia edilənə görə, o zamanlar müsəlmanların «Molla Nəsrəddin»ə bənzər (شَبِيهَةٌ) başqa bir jurnalı yoxmuş. Bilmək istərdim ki, bütün bu fikirlərə (müddəalara) haqq qazandıran faktlar varmı?

- Şəxsiz. İndi onlar haqqında sənə məlumat verərəm. Hər halda sənənin tələblərinə cavab verəcək faktlar gətirməyə çalışacağam.

- Qabaqcadan (سَلْفًا) sənə təşəkkür edirəm.

32. İkinci oxu mətninin məzmununu ərəb dilində danışın.

33. Hər iki oxu mətninin məzmununu əsasında 24-25 sətirlik inşa yazıb hərəkəleyin.

34. Tanış olmayan sözlərini lüğətdən tapmaqla yazılı şəkildə tərcümə edin:

"يا قرائي المحترمين، يا مؤنسي! اني
أكتب هذه الكلمات لتطالعوها وتفكروا.
انني أكتب هذه الكلمات، حتى تفكروا
أكتبها، حتى تفكروا..."
(جليل محمد قولي زاده)

"لقد كتب جليل محمد قولي زاده في الفترة بين عامي ١٩٠٥ - ١٩٢٠، بالإضافة الى مقالاته الساخرة ومقالاته العلمية والسياسية والاجتماعية، كوميدته "الأموات" (١٩٠٩) المشهورة التي تعتبر مرحلة جديدة في تطور النثر والتأليف المسرحي الأذربايجاني في القرن العشرين. "كتاب أمي" (١٩١٨) ومسرحيته "الكنجه" وقصصه "الأسطى زينل" (١٩٠٥) و"ديك بيرويردييف" (١٩٠٦) و"الحلاق" (١٩٠٩) و"قربان علي بك" (١٩٠٧) و"الحرية في إيران" (١٩٠٨) و"الحمل" (١٩١٤) و"قلق" (١٩١٦) والقصص الأخرى.

ان مسرحية "الأموات" تعد من أعمق المؤلفات المسرحية العالمية مضمونا. ومن الكوميديات الخالدة المحبوكة ببراعة عظيمة. وهذه الكوميديا التي عرضت لأول مرة في باكو عام ١٩١٦ لم تلبث ان استلقت اهتمام الأوساط الادبية في الاقطار المجاورة، وقدمت بنجاح على خشبات المسارح في طشقند وبخارى وسمرقند وأورنبورغ وقازان وتقليس وپرفان والمدن الاخرى. وقد عاشت على خشبة المسرح الأذربيجاني نصف قرن تماما، وما زالت تعرض عليها.
(م. جعفر. جليل محمد قولي زاده. باكو، ١٩٦٦، ص. ٥٥ - ٥٦).

35. Ucadan oxuyun və tanış olmayan sözlərini lüğətdən tapmaqla şifahi şəkildə tərcümə edin:

(١) شر العمى عمى القلب. لا تطعم طعامك من لا يشتهيهِ. الصبر صبران: صبر على ما تكره وعلى ما تحب. صاحب السلطان كراكب الاسد: يغبط بموقعه وهو اعلم بموضعه.
(٢) عندما وجدت الزوجة زوجها يحاول خياطة زر في ثوبه قالت له ان الكستبان موضوع في الإصبع الخطأ.

... فقال الزوج:

- أعرف ذلك ... فانه يجب ان يكون في اصبعك انت.

(٣) كانت العروس الشابة تبكي وهي تشكو لعمتها قائلة:

- انني لا أستطيع احتمال أخلاق زوجي الكريهة ... لقد جعلني عصبية الى حد انني

فقدت الكثير من وزني.

فقالت عمته:

- ولماذا لا تتركينه؟

- سوف أتركه بكل أكيد ... ولكنني أنتظر حتى ينقص وزني الى ٤٥ كيلوجراما.

(٤) قال سلام بن يزيد: سافرت الى "سر من رأى" أبحث عن أبي عثمان عمرو بن بحر

الجاحظ فقيل لي انه قد ذهب الى البصرة. فذهبت اليها وسألت عن منزله فأرشدت. ودخلت عليه

فاذا هو جالس وحواليه عشرون صبيا. فتحيرت وقلت: أيكم ابو عثمان؟

فرفع يده وحركها في وجهي وقال: من اين انت؟ قلت: من الاندلس. فقال: طينة حمقاء.

فما الاسم؟ قلت: سلام. فقال اسم كلب الفراء. ما جئت تطلب؟ فقلت: العلم. فقال: ارجع فانك لا

تفلق، فقلت: ما أنصفتني فقال: لما رأيت حولي عشرين صبيا ليس فيهم ذو لحية غيري كان يجب

ان تعرفني بها.

36. Əzbər öyrənin:

أَلْسَامُكَ الذَّمَّ شَرِيكَ لَهُ

وَمُطْعِمُ الْمَأْكُولِ كَالْآكِلِ

مَقَالَةُ السُّوءِ إِلَى أَهْلِهَا

أَسْرَعُ مِنْ مُنْحَدِرِ سَائِلِ

وَمَنْ دَعَا النَّاسَ إِلَى ذَمِّهِ

ذَمُّهُ بِالْحَقِّ وَبِالْبَاطِلِ

(كَعْبُ بْنُ زُهَيْرٍ)

Qeybətə qulaq asan ona şərikdir. Yemək yedizdirən yeyən kimidir. Pislilər danışmaq qeybətçinin öz üstünə seldən iti gələr. Adamları özgəsinin pisliliyinə danışmağa sövq edənləri xalq özü haqq - nahaq pislər. (Kə'b ibn Zübeyr)

ON SƏKKİZİNCİ DƏRS

Mətn I

ان كنا قد أتينا على ذكر آذربايجان ما في مستهل القرن العشرين، فقد آن الأوان لنعطي فكرة عامة عن إبداع احد ابرز شخصيتها - جعفر جبارلي.

لن نعدو الصواب اذ نقل ان جعفر جبارلي بوصفه شاعرا ومسرحيا وقصصيا لم يأل جهدا لتتقيف وتوعية شعبه وإيقاظ الشرق الاسلامي عامة. وعلى الرغم من ان الاديبي لم يعيش الا ٣٥ عاما (١٨٩٩-١٩٣٤) فانه قد ترك لنا تراثا ادبيا رائعا يضم ٩٠ مقطوعا شعريا و١٦ مسرحية و١٠ قصص وقصيدة واحدة (يوسفنا - شئنا هذا ام أبيتنا - ان نقر ان إبداعات جعفر جبارلي لم تترجم حتى الآن الى العربية ولا تزال باقية بمنأى عن القارئ العربي. والحال انها ما زالت توائم مواضيع حياة المسلمين عامة. يا ترى، ألم يؤن الاوان لكي يترجم الى العربية ما يلائم الظروف الحالية؟) لقد بلغ الكاتب المومأ اليه أوجه خاصة بعد الحرب العالمية الاولى، الامر الذي تدل عليه ليس فقط وفرة ما ألفه بل ومستوى الحذاقة والانتقان اللذين توصل اليهما جعفر جبارلي في مؤلفاته المومأ الي عددها أنفا.

وختاما لما قد جاء ذكره آنفا يجب الإشارة الى ان الكاتب رغم كثرة ما تعرض له في حينه من حملات لاذعة غير عادلة لم ييؤ بالخيبة والبأس بل استمر في خدمته للشعب. وليس مؤدى هذا ان إبداعه كان بمنأى عما يمكن اعتباره خطأ يسيء الى الخصائص الابداعية للكاتب. وكنموذج من إبداعه ندرج أدناه أبياتا تحت عنوان "الى الشرق المحكوم" كانت قد ترجمت ونشرت في مجموعة "الايادي الودية" عام ١٩٦٤ بباكو:

الى الشرق المحكوم

ايها الشرق! بينما العالم يتصارع عليك،
ويتقاسم السعادة بتقسيمك.
وبينا يعاني ابناؤك من العبودية ويخوضون الصراع.
ما زلت صامتا، يا أيها المنكوب!
ترى، ممن ترجو الغوث في محتتك.
وكالراهب لا رغبة لك في الحياة.
وكالظل تتحرك. لكن لا انفاس لك.
انك في المحبس. ولكن دون قفص من حديد.
لا يحطم قيودك الترحم ولا الاستغاثة.

.....

انتزع حقلك، او مت ابديا لا محالة.
وليرو الورد اما الدماء او العدالة.
وليعيش... اما البشرية، او العبودية.

Lüğət

رَجَا	(u) ümid etmək; xahiş etmək	لَأَمَّ	münasib olmaq; uyğun olmaq
مَاتَ	(u) ölmək	وَأَمَّ	uyğun olmaq; yaramaq
أَتَى	(i) gəlmək	أَدْرَجَ	daxil etmək (siyahıya, kitaba)
أَتَى عَلَى	(məsələnin, mətləbin üstünə) gəlmək	أَقْرَبَ	qeyd etmək; etiraf etmək
حَطَّمَ	sındırmaq; qırmaq	أَرَوَى	(i) suvarmaq
آسَفَ	kədərləndirmək	أَسَاءَ إِلَى	korlamaq

تَحَرَّكَ	hərəkət etmək	وَدِّي	dost (sif.)
تَصَارَع	bir-biri ilə vuruşmaq	مَقْطُوعٌ	parça (hissə)
تَقَاسَمَ	bir-biri ilə bölüşmək	مَنْكُوبٌ	bədbəxt
عَوُثٌ	kömək	أَدْنَاهُ	aşağıda
حَدَاقَةٌ	məharət	مُومًا إِلَيْهِ	işarə edilmiş
عُبُودِيَّةٌ	köləlik	لَا مَحَالَةَ	hökmən, mütləq
إِنْتَانٌ	ustalıq	يَا تَرَى	görəsən
تَرْحَمٌ	mərhəmət	أَنْ أَلَاوَانُ	(u) vaxt gəlib çatmaq
إِسْتِعَاثَةٌ	köməyə çağırma	بَلَغَ أَوْجُهُ	öz zirvəsinə çatmaq
إِبْدَاعَاتٌ	yaratıcılıq əsərləri	بَقِيَ بِمَنْأَى عَنْ	(ə) ...uzaq olmaq
مَسْرُحِي	dramaturq	بَاءَ بِالْحَيْبَةِ	(u) ümidi boşa çıxmaq
قِصَصِي	hekayəçi	جَاءَ ذِكْرُهُ	(i) adı çəkilmək, deyilmək
مُؤَدَّى / أَلْمُؤَدَّى	məna	خَاصَّ الصَّرَاحِ	(u) mübarizə aparmaq
وَرْدٌ	qızıl gül(lər)	عَدَا الصَّوَابِ	(u) haqqı tapdalamaq
دَمٌ (دِمَاءٌ)	qan	أَتَى عَلَى ذِكْرِ	(i) nə haqdasa danışmaq
قَيْدٌ (قُبُودٌ)	buxov	لَمْ يَأَلْ جَهْدًا	əlindən gələnə əsirgəmədi
قَصِيدَةٌ (قَصَائِدٌ)	poema (mətnədə)	شِئْنَا أَمْ أَيْبِنَا	istəsək də, istəməsək də
يَدٌ (أَيْدٍ / أَلْأَيْدِي،	əl	إِمَّا ... إِمَّا ...	ya..., ya da...
أَيَادٍ / أَلْأَيَادِي)			
رَائِعٌ	çox gözəl		
صَامِتٌ	susan		

Mətn II

- أراك تتمشى ذهاباً وإياباً، يا ترى، ما الذي يشغل بالك؟
- اني في حالة ميؤوس (ميؤوس) منها. يوم أمس كلفوني بأن ألقى في جلستنا التالية كلمة موجزة عن حياة وإبداع جعفر جبارلي باللغة العربية. فاطنني قد لا يسعني الوقت لإعدادها. ثم أنى لي ان أكون على علم بمسائل الادب...
- هون عليك! لا أرى هناك داعياً للباس إذ ان الموضوع قد لقي شرحه في كثرة كاترة من

المراجع الادبية.

- وهذه الكثرة بالذات هي التي تريعي. قد تبوء بالفشل كلمتي من جرائها. وعلى ما جاء في المثل "من كثرة الملاحين غرقت السفينة"...
- هون، هون عليك! تحت تصرفك ٩ أيام. ألا تكفي لإعداد تقرير موجز؟ يجب ان تتفحص بعقلك ما تحت تصرفك من معلومات. لا تنس المثل العربي الآخر "من تأنى نال ما تمنى".
- إذن ما هي حيلتي؟ وماذا تشير علي بالضبط؟
- أظنك قد طالعت مؤلفات جعفر جبارلي. انن يبقى ان تطلع على ما يسمى بالادب المكرس للكاتب. وقد يكون من المفيد ان تستفيد قبل أي مأخذ آخر من دراسة علمية منفردة للدكتور... تحت عنوان "حياة وإبداع جعفر جبارلي". اما الآن فان شئت نتبادل الآراء حول ما قد يضمه تقريرك الآتي من المسائل.
- أكون ممتنا لك وأشكرك سلفا. إنني أنوي بدء حديثي بوصف موجز لسيرة حياة الكاتب يتضمن ولادته ونشأته وتلقيه للعلوم بباكو وشروعه بالتأليف في الرابعة عشرة من عمره.
- ولا تنس ان تذكر بان الكاتب هو من خريجي كلية الاستشراق بجامعةنا.
- يجب ألا تغرب عن البال الاشارة الى ان إبداع جعفر جبارلي هو متعدد الجوانب بوصفه شاعرا ومسرحيا وقصصيا ومؤلفا لعدد بالغ من اللوحات النقدية. وينبغي كذلك ألا تقوتني الإشارة الى انه كان مترجما ومخرجا وواضعا للسيناريو والحوار للأوبرا. ويجب الذكر كذلك انه قرض أشعاره الأولى تحت تأثير مباشر لإبداع ميرزا علي أكبر صابر واقتدى بأسلوبه.
- فكرة لا بأس بها. لكن أظنك على علم بأن الشاعر الفتي سرعان ما استقل بأسلوب خاص به في قرض الشعر.
- انت محق اذ ان قصيدته "برج العذراء" لم يكن لها مثيل في الإبداع الشعري لعصره. ثم أتناول إبداعه بكونه قصصيا.
- شرط ألا تنسى ان موضوع حرية المرأة كان يشغل المكانة الرئيسية في قصصه.
- وأتناول نشاطه لكاتب للدراما بشيء من التفصيل.
- أجد الفكرة مصيبة. غير أن الوقت لا يسعك لأن تتحدث عن كافة مسرحياته الست عشرة. لذا عليك ان تذكر فقط أشهرها ك"عروسة النار" و"سويل" و"سنة ١٩٠٥" باعتبارها تضم ما قد يثير اهتمام العرب.

Lüğət

بَقِيَ	(ə) qalmaq	سَلَفًا	qabaqcadan, irəlicədən
جَاءَ	(i) gəlmək	مِنْ جَزَاءٍ	üzündən (ucbatından)
جَاءَ فِي	deyilmək	(ona) görə, (onun) üçün	
شَاءَ	(ə) istəmək; arzulamaq	لَمَحَّةً نَقْدِيَّةً	tənqidi baxış
أَنَّ	(u) gəlib çatmaq (vaxt)	فِي حَالَةٍ مَيُّوسٍ مِنْهَا	acınacaqlı vəziyyətdə
نَوَى	(i) ...niyyətində olmaq	تَلَقَّى الْعُلُومَ	təhsil alma
كَلَّفَ	tapşırmaq (iş)	بَاءً بِالْفُشْلِ	(u)müvəffəqiyyət sizliyə uğramaq
أَرَاعَ	qorxutmaq, dəhşətə gətirmək	عَرَبَ عَنِ الْبَالِ	(u) yaddan çıxarmaq; nəzərdən qaçırmaq
أَشَارَ إِلَى	işarə etmək	لَقِيَ شَرْحَهُ	(ə)...izahını (şərhini) tapmaq
أَشَارَ عَلَى	məsləhət görmək	أَلْفَى كَلِمَةً	çıxış etmək
أَقْتَدَى بِـ	... yolu ilə getmək	تَفَحَّصَ بِعَقْلِهِ	götür-qoy etmək, ağılla ölçüb-biçmək
شُرُوعٌ فِي	başlama, girişmə	هَوْنٌ عَلَيْكَ!	Sakit ol!, Qorxma!
تَقْرِيرٌ	məruzə	أَنْتَى لِي أَنْ	mən hara, ...hara
إِعْدَادٌ	hazırlama	تَمَسَّى ذَهَابًا وَإِيَابًا	vargəl etmək
وَاضِعٌ	tərtib edən, müəllif	يَنْبَغِي أَلَّا يُفَوِّتَهُ	O, unutmamalıdır
خَرِيجٌ	məzun, (haranı isə) bitirmiş	يَنْبَغِي/تَنْبَغِي الْإِشَارَةُ	işarə edilməlidir, göstərilməlidir
مُخْرَجٌ	rejissor	"مَنْ تَأْتَى نَالَ مَا تَمْنَى"	Asta tərpenən istədiyinə nail olar. (Atalar sözü)
عَرُوسَةٌ	gəlin		
دِرَاسَةٌ عِلْمِيَّةٌ مُنْفَرِدَةٌ	monoqrafiya		
بُرْجُ الْعَذْرَاءِ	«Qız qalası»		
إِنَّ	deməli, onda		

LEKSİK – QRAMMATİK İZAHAT

1. KÖK SAMİTLƏRİNDƏN BİRİ HƏMZƏ OLAN İKİQAT QEYRİ – SALİM FELLƏR

İkiqat qeyri-salim fellərin mühüm bir qrupunu kök samitlərindən biri (birincisi, ikincisi və ya üçüncüsü) həmzə, digər iki samiti isə müdaaf və ya zəif olan fellər təşkil edir. Aşağıda bu qrupa daxil olan fel növlərinin hər birinin quruluşu, təsrifi, formaları və s. haqqında qısa məlumat verilir.

Birinci samiti həmzə, ikincisi samiti müdaaf olan fellər

Nümunə: **أَمَّ** (ə/u) yönəlmək, **أَنَّ** (ə/i) inildəmək

Keçmiş zaman

أَمَمْتُ، أَمَمْتَ (أَمَمْتُ)، أَمَّ (أَمَّتْ)...

İndiki-gələcək zaman

أُؤمُّ، تُؤمُّ (تُؤمِّنُ)، يُؤمُّ (تُؤمُّ)...

أئنُّ، تنئنُّ (تنئِينُ)، يئنُّ (تنئنُّ)...

Arzu forması

أَنْ (أَنْ) أُؤمُّ، تُؤمِّ (تُؤمِّي)، يُؤمِّ (تُؤمِّ)...

أَنْ (أَنْ) آئنُّ، تنئنِّ (تنئِي)، يئنِّ (تنئنِّ)...

Şərt forması (qovuşmamış variant)

لَمْ (لَمْ) أَمَمْتُ، تَأَمَمْتُ (تَأَمَمِّي)، يَأَمَمُّ (تَأَمَمُّ)...

لَمْ (لَمْ) آئنُّ، تَأئنُّ (تَأئِي)، يَأئنُّ (تَأئنُّ)...

Qovuşmuş variant

لَمْ (لَمْ) أُؤمُّو، تُؤمُّو (تُؤمِّي)، يُؤمُّو (تُؤمُّو)...

لَمْ (لَمْ) آئنُّو، تنئنُّو (تنئِي)، يئنُّو (تنئنُّو)...

Əmr forması

أؤمُّ (أؤمِّي)؛ أؤمُّوا (أؤمِّن)؛ أؤمَّا.

آئنُّ (آئنِّي)؛ آئنُّوا (آئنِّن)؛ آئنَّا.

**Birinci samiti həməzə, ikinci zəif və
üçüncüsü salim olan fellər**

Nümunə; (أوب) آب (u) qayıtmaq

Keçmiş zaman

أُبْتُ، أُبِتَ، أُبِتَ (أُبِتَ)، آب (أُبِتَ)...

İndiki-gələcək zaman

أُؤُبُ، تُؤُوبُ (تُؤُوبِنَ)، يُؤُوبُ (تُؤُوبُ)...

Arzu forması

(أَنْ) أُوُوبُ، تُؤُوبُ (تُؤُوبِي)، يُؤُوبُ (تُؤُوبُ)...

Şərt forması

(لَمْ) أُوُوبُ، تُؤُوبُ (تُؤُوبِي)، يُؤُوبُ (تُؤُوبُ)...

Əmr forması

أُبْ (أُوبِي)؛ أُوُوبُوا (أُبْنُ)؛ أُوُوبَا.

**Birinci samiti həməzə, ikincisi salim
və üçüncüsü zəif olan fellər**

Nümunə: (أسَا) آسَا (u) təsəlli vermək, (أَتَى) آتَى (i) gəlmək, (أَسَى) آسَى (ə) qəm yemək, qüssə çəkmək.

Keçmiş zaman

أَسَوْتُ، أَسَوْتُ (أَسَوْتُ)، آسَا (أَسَوْتُ)...

أَتَيْتُ، أَتَيْتَ (أَتَيْتَ)، آتَى (أَتَيْتَ)...

أَسَيْتُ، أَسَيْتَ (أَسَيْتَ)، آسَى (أَسَيْتَ)...

İndiki-gələcək zaman

أَسُو، تَأْسُو (تَأْسِينُ)، يَأْسُو (تَأْسُو)...

آتَى، تَأْتِي (تَأْتِيْنُ)، يَأْتِي (تَأْتِي)...

آسَى، تَأْسَى (تَأْسِينُ)، يَأْسَى (تَأْسَى)...

Arzu forması

(أَنْ) آسُو، تَأْسُو (تَأْسِي)، يَأْسُو (تَأْسُو)...

(أَنْ) آتِي، تَأْتِي (تَأْتِي)، يَأْتِي (تَأْتِي)...
(أَنْ) آسَى، تَأْسَى (تَأْسَى)، يَأْسَى (تَأْسَى)...

Şert forması

(لَمْ) آسُ، تَأْسُ (تَأْسِي)، يَأْسُ (تَأْسِ)...
(لَمْ) آتِ، تَأْتِ (تَأْتِي)، يَأْتِ (تَأْتِ)...
(لَمْ) آسَ، تَأْسَ (تَأْسِي)، يَأْسَ (تَأْسِ)...

Əmr forması

أَوْسُ (أَوْسِي)؛ أَوْسُوا (أَوْسِنُ)؛ أَوْسُوا
إِبْتِ (إِبْتِي)؛ إِبْتُوا (إِبْتِنُ)؛ إِبْتُوا

Digər əmr forması

إِيسَ (إِيسِي)؛ إِيسُوا (إِيسِنُ)؛ إِيسُوا.
تِ (تِي)؛ تُوا (تِنُ)؛ تُوا.

Birinci samiti zəif, ikincisi həməzə və üçüncüsü salim olan fellər

Bu qrup fellər əsasən öz orfoqrafiyası baxımından maraqlı təşkil etdiyi üçün təsriflərini və formalarını təkcə bir şəxsə aid aşağıdakı nümunələrlə göstərik.

Nümunə: وَآلٌ (i) sığınmağa yer axtarmaq, وَيَسُّ (ə) ümidini itirmək.

وَأَلْتُ ؛ أَيْلُ ؛ أَنْ أَيْلُ ؛ لَمْ أَيْلُ ؛ إَيْلُ.
يَيْسْتُ ؛ أَيَّاسُ ؛ أَنْ أَيَّاسُ ؛ لَمْ أَيَّاسُ ؛ إِيَّاسُ.

Birinci samiti zəif, ikincisi salim və üçüncüsü həməzə olan fellər

Nümunə: وَطِيٌّ (ə) işarə etmək, وَضُوٌّ (u) təmiz (pak) olmaq, وَطِيٌّ (ə) tapdalamaq; ayaq basmaq.

وَمَاْتُ ؛ أَمَا ؛ أَنْ أَمَا ؛ لَمْ أَمَا ؛ إِيْمَأُ.
وَضُوْتُ ؛ أَوْضُوٌّ ؛ أَنْ أَوْضُوٌّ ؛ لَمْ أَوْضُوٌّ ؛ أَوْضُوٌّ.
وَطِيْتُ ؛ أَطَأُ ؛ أَنْ أَطَأُ ؛ لَمْ أَطَأُ ؛ إِيْطَأُ.

Birinci samiti salim, ikincisi zəif və üçüncüsü həmzə olan fellər

Bu qrup fellərdə həmzənin orfoqrafiyasına və zəif samitin düşüb-düşməməsinə xüsusi fikir verilməlidir.

Nümunə: جاءَ (جاءَ) (ə) istəmək, شاءَ (شيا) (u) pis olmaq, شاءَ (سوا) (i) gəlmək.

سُوْتُ ؛ أَسُوءٌ ؛ أَنْ أَسُوءَ ؛ لَمْ أَسُوْ ؛ سُوْ .

شِئْتُ ؛ أَشَاءُ ؛ أَنْ أَشَاءَ ؛ لَمْ أَشَأْ ؛ شَأْ .

جِئْتُ ؛ أَجِيءُ ؛ أَنْ أَجِيءَ ؛ لَمْ أَجِئْ ؛ جِئْ .

Birinci samiti salim, ikincisi həmzə və üçüncüsü zəif olan fellər

Nümunə: نَأَى (ə) uzaqlaşmaq; uzaq olmaq

نَأَيْتُ ؛ أَنَأَى ؛ أَنْ أَنَأَى ؛ لَمْ أَنَأْ ؛ إِنَأْ .

Bu qrupa mənsub olan رَأَى (ə) 'görmək; hesab etmək' feli təsrifi, babları, formaları baxımından bu və ya digər dərəcədə fərqləndiyi, həm də dildə tez-tez işləndiyi üçün onun üzərində nisbətən çox dayanaq:

Keçmiş zaman

رَأَيْتُ، رَأَيْتَ (رَأَيْتَ)، رَأَى (رَأَتْ)؛ رَأَيْتَا، رَأَيْتُمْ (رَأَيْتُمْ)، رَأَوْا (رَأَيْنَ)؛ رَأَيْتُمَا، رَأَيْتُمْ (رَأَيْتُمْ).

İndiki-gələcək zaman

Burada həmzənin düşməsi nəzərdən qaçırılmamalıdır:

أَرَى، تَرَى (تَرَيْنَ)، يَرَى (تَرَى)؛ نَرَى، تَرَوْنَ (تَرَيْنَ)، يَرَوْنَ (يَرَيْنَ)؛ تَرِيَانِ، يَرِيَانِ (تَرِيَانِ).

Arzu forması

(أَنْ) أَرَى، تَرَى (تَرِيْ)، يَرَى (تَرَى)؛ نَرَى، تَرَوْا (تَرَيْنَ)، يَرَوْا (يَرَيْنَ)؛ تَرِيَا، يَرِيَا (تَرِيَا).

Şərt forması

(لَمْ) أَرْ، تَرْ (تَرِيْ)، يَرْ (تَر)؛ نَرْ، تَرَوْا (تَرَيْنَ)، يَرَوْا (يَرَيْنَ)؛ تَرِيَا، يَرِيَا (تَرِيَا).

Əmr forması

رَ (رِيْ)؛ رَوْا (رَيْنَ)؛ رِيَا.

Düzəltmə bablarından dördüncü bab həmzənin atılması ilə fərqlənir: أَرَى (أَرَى əvəzinə) 'göstərmək', يُرِي göstərir / göstərer.

Həmzə samiti olan ikiqat qeyri-salim fellərin düzəltmə babları

Bu növ fellərin düzəltmə babları haqqında təsəvvür əldə etmək üçün aşağıdakı nümunələrlə kifayətlənək:

1) اَمَّ (ə/u) yönəlmək; اَمَّمَّ milliləşdirmək; اَتَمَّمَّ milliləşmək, اِنْتَمَّ (namaz qılmaqda) imamı təqlid etmək.

(اَوَّل) اَوَّل (u) qayıtmaq, اَوَّل izah etmək; təfsir etmək, اَوَّل izah edilmək.

اَتَى (i) gəlmək; اَتَى (III) münasib olmaq, اَتَى (IV) (bar) vermək; bar gətirmək, اَتَى törəmək, baş vermək (hadisə), اِسْتَأْتَى gəlməsini xahiş etmək.

اَيَّسَّ (ə) ümidini itirmək; اَيَّسَّ ümidini kəsmək, ümitsiz etmək.

اَوْضُوَّ pak olmaq; اَوْضُوَّ yuyundurmaq; pak eimək, اَوْضُوَّ dəstəmaz almaq.

(سَوَاء) اَسَاءَ (u) pis olmaq; اَسَاءَ pisləmək; danlamaq, اَسَاءَ pisləşdirmək; korlamaq, اَسَاءَ pisləşmək, اِسْتَأَّ hirsələnmək, qəzəblənmək.

اِنَّاى (ə) uzaqlaşmaq; uzaq olmaq, اِنَّاى (nəyi isə etməkdən) çəkinmək,

اِنَّاى uzaqlaşdırmaq, اِنَّاى uzaqlaşmaq.

2. MƏSDƏRLƏRİN, FAİL VƏ MƏFULLARIN HƏMZƏ SAMİTİ OLAN İKİQAT QEYRİ - SALİM FELLƏRDƏN DÜZƏLDİLMƏSİ

Ad qruplu sözlərin göstərilən fellərdən düzəldilməsi ilə bağlı aşağıdakı hallara xüsusi diqqət yetirilməlidir:

اَوَّمَّ işarə etmək

Məsdər: اِوْمَاءَ → اِوْمَاءَ işarə etmə.

Fail: اِوْمِيَّ → اِوْمِيَّ işarə edən.

Məful: مُومًا → مُومًا işarə edilmiş; işarə edilən.

(شَاءَ شَيْئًا) istəmək

Məsdər: مَشِيئَةً → مَشِيئَةً istəmə.

Fail: شَائِيٌّ və ya شَائِيٌّ → شَاءَ (əvəzedici tənvin) / الشَّائِيَّ istəyən.

Məf'ul: مَشِيئَةً → مَشِيئَةً istənilən; istənilmiş

رَأَى görmək

Məsdər: رَأَى görmə; hesab etmə; rəy.

Fail: رَائِيٌّ → رَأَى (əvəzedici tənvin) / الرَّائِيَّ görə.

Məf'ul: مَرُوءِيٌّ → مَرُوءِيٌّ görülmüş; görülmə.

3. MÜRƏKKƏB İSİMLƏR

Ərəb dilində mürəkkəb sözlər miqdarca çox məhdud olub ismin isimlə, sifətlə, ədatla və s. sözlərlə birləşməsindən əmələ gəlmişdir. Düzəlmə üsullarının məhsuldar olmamasına baxmayaraq, mürəkkəb isimlərin yaranma prosesi bu gün də davam etməkdədir. Mürəkkəb isimlər əsasən 'nəht' (نَحْتٌ - yonma) və izafət yolu ilə düzəlmişdir.

Nəhtdə mürəkkəb sözü əmələ gətirən iki sözün birində və ya hər ikisində müəyyən ixtisarlar («yonmalar») aparılır. Nəhtin aşağıdakı ifadə formaları vardır:

1) İzafətdə olan iki isim bir ismə çevrilmişdir. Məsələn:

رَأْسُ مَالٍ pulun başı → رَأْسَمَالٍ kapital

2) İki müstəqil ismi bir ismə çevirmişdir. Məsələn:

مِشْمِشٌ ərik, qaysı + لَوْزٌ badam → مِشْمِشٌ tumu şirin olan ərik

3) Ərəb sözü farscadan alınma خَانَةٌ 'ev' sözü ilə birləşdirilmişdir. Məsələn:

كُتُبٌ kitablar → كُتُبَخَانَةٌ kitabxana

4) İsim ön qoşma ilə birləşdirilmişdir. Məsələn:

تَحْتَ التُّرْبَةِ torpaq altında → زِرْزَمِيَّةٌ zirzəmi

5) İsim özündən əvvəl gələn لَا inkarı ilə birləşdirilmişdir.

Məsələn:

لَا مِأَلَاءَ diqqət yetirmə; diqqətlilik + لَا → لَأْمِيَاءٌ diqqətsizlik, laqeydlik

6) Uzlaşan təyini söz birləşməsi bir söz şəklində birləşdirilir.

Məsələn:

سُرْعَتًا سَرِيعًا sürətli qatar → سُرْعَتِيَّةٌ sürət qatarı

Mürəkkəb isimlərin böyük bir qismi أَبٌ 'ata', أُمٌّ 'ana', ابْنٌ 'oğul', بِنْتُ 'qız', أَخٌ 'qardaş', ذُو 'sahib; malik' (müz.) sahib; malik sözlərinin özlərindən bilavasitə və ya دَاتٌ -un sonra gələn isimlə leksik birləşmə əmələ gətirməsi yolu ilə düzəlmişdir. Məsələn:

أَبُو لِحْيَةٍ saqqallı (*hərfən*: saqqal atası)

أُمُّ الْخَبَائِثِ çaxır (*hərfən*: pis hərəkətlərin anası)

ابْنُ السَّبِيلِ dilənçi, yolçu (*hərfən*: yolun oğlu)

بِنْتُ الْعَيْنِ göz yaşı (*hərfən*: gözün qızı)

أَخُو النَّوْمِ ölüm (*hərfən*: yuxunun qardaşı)

ذُو لِحْيَةٍ saqqallı (*hərfən*: saqqal sahibi)

Mürəkkəb isimlərin digər bir qrupunu tərkibində bu və ya digər ismin tez-tez işlədildiyi sözlər təşkil edir. Bunlara tərkibində نُقْطَةٌ nöqtə, دَارٌ ev, إِعَادَةٌ 'təkrar etmə' və عَدَمٌ 'olmama' sözləri olmaqla bu və ya digər bir məfhum bildiren isimlər daxildir. Məsələn:

نُقْطَةُ الْإِنْتِظَارِ çıxış nöqtəsi

إِعَادَةُ الْبِنَاءِ yenidənqurma (*hərfən*: qurmanın təkrarı)

دَارُ الْأَنْثَارِ muzey (*hərfən*: abidələr evi)

عَدَمُ الْأَسْتِقْرَارِ sabitsizlik (*h ə r f ə n* : sabitliyin olmaması)

İzafət yolu ilə düzəldilən mürəkkəb isimlərə aşağıdakı növ söz birləşmələri də aid edilməlidir:

عِلْمُ اللَّعْنَةِ dilçilik (*h ə r f ə n* : dil elmi)

حَشِيشُ الْقَطِّ valeryan (*h ə r f ə n* : pişikotu)

مِيزَانُ الْحَرَارَةِ termometr (*h ə r f ə n* : hərarət ölçən)

مُجْمَعُ الْكُوْرَبَاءِ akkumulyator (*h ə r f ə n* : elektrik cərəyanı toplayan)

7) İsim + يَا (xitab) birləşməsindən düzələnələr. Məsələn:

نَصِيبٌ bəxt + يَا ya, ey → يَا نَصِيبُ lotereya (*h ə r f ə n* : ya bəxt!)

8) Fel + مَا nisbi əvəzliyinin birləşməsindən düzələnələr.

Məsələn:

جَرَى baş vermiş + مَا nə ki → مَا جَرَى macəra (*h ə r f ə n* : nə ki, baş vermişdir)

9) Müxtəlif dillərdən alınaraq qovuşuq şəklə salınmış isimlər.

Məsələn:

Boyunbağı (türkcə) → بُمْبَاغٌ qalstuk

inək (farsca) + مِيشُ keçisi (farsca) → جَامُوسٌ camış.

Daimi tərəfləri olan mürəkkəb isimlər

Bu qrup mürəkkəb isimlərin tərəfləri orfoqrafik baxımdan ayrı olsalar da, aralarına başqa söz daxil edilə bilmədiyini üçün leksik cəhətdən bir vəhdət təşkil edir. Belə birləşmələr təqribən aşağıdakı şəkillərdə təzahür edir:

1) İzafət şəklində. Məsələn:

عَبْدُ قُلِ + اللهُ Allah → عَبْدُ اللهِ Abdulla (*h ə r f ə n* : Allahqulu)

İzafətin xilafına olaraq bu növ mürəkkəb sözlərdə ikinci tərəfin adlıq halda işlədilməsinə də təsadüf edilir.

2) Mexaniki birləşmə şəklində (ikinci tərəf ayrıca bir mənə bildirməyərək birinci tərəfin fonetik təqlidi kimi təzahür edir və

ondan ب və ya م -dən ibarət olan I samiti ilə fərqlənir). Məsələn:

حَيْصٌ qaçma; qaçınma + بَيْصٌ → حَيْصٌ بَيْصٌ çıxılmaz vəziyyət.

3) İsmi və feli cümlə şəklində. Məsələn:

أَلْخَيْرُ نَازِلٌ Əl-Xeyrnazil (Xüsusi addır; *hərfən*: Xeyir nazil olmuşdur.)

تَأَبَّطَ شَرًّا Təəbbataşərrən (Xüsusi addır; *hərfən*: şəri qoltuğunun altına almışdır).

سُرٌّ مِّنْ رَّأْيٍ Sürrəmənra'a, Səmərta (Xüsusi addır; *hərfən*:
görən sevinər.)

4. ALINMA İSİMLƏR

Bir dilin başqa bir dildən söz və ya ifadə əxz etməsi uzaq keçmişdən bəri təbii bir proses olub xalqlar arasındakı qarşılıqlı əlaqələrdən doğmuşdur. Bu baxımdan ərəb dili də istisna təşkil etmir. Lüğət fondunun nəhəngliyinə və sözdüzəltmə imkanlarının genişliyinə baxmayaraq, bu dildə arami, fars, türk, yunan, latın, italyan və s. dillərdən əxz edilmiş minlərlə sözə rast gəlmək olar. 'Alınma sözlər' adlanan bu qəbil kəlmələrin sayı getdikcə artmaqdadır.

Alınma sözlərin çoxunu isimlər, az bir hissəsini sifətlər təşkil edir. Digər nitq hissələrinin əxz edilməsi hadisəsinə, demək olar ki, rast gəlinmir. Çox nadir hallarda xarici sözlərə mənsub bəzi şəkilçilərdən də istifadə olunur.

Ərəb leksikoqrafları alınma sözləri 'ərəbləşdirilmiş' (مُعَرَّبٌ) və 'xarici' (دَخِيلٌ) olmaq üzrə iki qrupa bölmüşlər. Birincilərə fonetik və grammatik baxımdan əsl ərəb sözlərinə uyşdurulmuş sözlər və ikincilərə uyşdurula bilməmiş kəlmələr daxil edilmişdir.

Alınma sözlərin ərəbləşdirilməsi (تَعْرِيبٌ) prosesi öz ifadəsini ən ümdə fonetik planda tapmışdır:

1) Ərəb dilinə xas olmayan səslər ərəb dili sait və samitləri ilə

əvəz edilmiş, bu dilin fonetik qanunu mövcibincə bir araya sığmayan samitlər sözlərdən uzaqlaşdırılaraq yerinə tamamilə başqa samit işlədilmişdir və s. Müqayisə edək:

Farsca		Ərəbcə	
كُوْهَر	[qouhar] qaş-daş	جُوْهَر	[cauhərun]
پَرْقَار	[pərqar] pərgar	بِرْكَار	[birkərun]

2) Saitsiz samitlə başlanan sözlərə 'köməkçi' (protetik) saitlər və ya hənzəli heca artırılmışdır. Məsələn:

Sputnik → سُبُوْتْنِيْكَ [subutnikun]

Studiya → أُسْتُوْدِيُو [ustudiyu]

Alınma sözlərin çoxu qrammatik baxımdan da ərəbləşdirilmişdir:

1) Ərəb sözlərinə bənzədilmək üçün alınma kəlmənin bu və ya digər samiti atılmışdır. Məsələn:

Bolşevik → بَلْشَفِي

Faktura → فَائُوْرَة

2) Eyni formada olan əsl ərəb sözləri ilə qarışdırılmaması üçün alınma sözlərə yeni sait və ya samitlər artırılmışdır. Məsələn:

Kanon → قَانُوْن qanun,

بِرْنَامَه [bərname] plan; proqram → بِرْنَامَج [bərnaməcun]

3) Uyuşdurma uğurlu olduğu hallarda alınma sözlərdən daxili cəmlər və ya başqa isimlər də düzəldilmişdir. Məsələn:

بَلْشَفِي ← بَلْشَفَة

قَانُوْن ← قَوَانِيْن

أَسْطُوْرَة ← əfsanə; nağıl; (история)

بِرْنَامَج ← بِرْمَجَة planlaşdırma; proqramlaşdırma

Sonuncu misalla əlaqədar qeyd etməliyik ki, alınma sözlərdən فَعَلْلَة modeli üzrə məsdər düzəldilməsi prosesi bu gün də məhsuldar şəkildə davam etməkdədir. Məsələn:

مَكِينَةٌ maşın; cihaz → مَكْنَنَةٌ maşınlaşdırma; mexanikləşdirmə

Alınma kəlmələr içərisində müəyyən miqdar söz ərəbləşdirilə bilmədiyindən təqribən eynilə saxlanılmışdır. Bu qrup 'dəxil' sözlərə aşağıdakılar misal ola bilər:

فَاصُولِيَا maş, paxla, اِنْفُلُونَزَا qrip, تِلْفُونٌ telefon.

Alınma sözlərin mənbəyi məsələsinə gəlincə, qeyd edilməlidir ki, mühüm miqdar sözlərin əsl mənbəyi az-çox məlum olduğu halda, onların mənsub olduqları dildən ərəb dilinə bilavasitə və ya dolayısı ilə keçməsi araşdırılmağa ehtiyac duyulan elmi məsələlərdəndir.

Mənbələri belli olan alınma sözlərə aşağıdakılar misal ola bilər.

Arami dilindən alınma sözlər

اِحْمَادٌ armud, زَيْتُونٌ gavalı, زَيْتُونٌ zeytun.

Qədim yəhudi dilindən alınma sözlər

تَلْمِيذٌ şagird, مَجَلَّةٌ (kitab); jurnal, فَصْحٌ / فَصْحٌ pasxa (xristianlarda və yəhudilərdə dini bayram).

Yunan dilindən alınma sözlər

اَثِيرٌ efir (maddə), اَسْطُورَةٌ əfsanə; nağıl, اَسْطُورٌ flot.

Latın dilindən alınma sözlər

بَرِيْدٌ poçt, اِسْطَبَلٌ tövlə, سِرَاطٌ / سِرَاطٌ yol.

İtalyan dilindən alınma sözlər

بَنْكٌ bank, بُورْصَةٌ birja, بُرْئِيَّةٌ şlyapa.

Fransız dilindən alınma sözlər

بِرْلَمَانٌ parlament, رَاديُو radio, تِلْفُونٌ telefon.

Fars dilindən alınma sözlər

اِبْرِيقٌ səhəng; bardaq, بُسْتَانٌ bostan, مَهْرَجَانٌ festival.

Türk dilindən alınma sözlər

بَيْرَاقٌ bayraq, جَرْمَةٌ (uzunboğaz) çəkmə, عَرَبَةٌ ərəbə.

Ərəb dilində işlənən sözlərdə türk dilindən alınma جِي – (türkcə: -çi) şəkilçisinə də rast gəlmək olar. Məsələn:

سُفْرَجِيّ ofisiant, قَهْوَجِيّ qəhvəçi, نَوْبَتَجِيّ növbətçi.

Rus dilindən alınma sözlər

فُودِكَا araq, كُولخُوزْ kolxoz, سُوْفُخُوزْ sovxoz.

Ərəb dilində işlənən alınma sözlər içərisində ayrı-ayrı sifətlərə də rast gəlmək olar. Məsələn:

Farsca	Ərəbcə
سَادَه [sade] sadə	سَادِج [səzicun / səzəcun] sadələvh
تَازَه [taze] təzə	طَازَه [taze] [tazicun / tazəcun] təzə, tər

Nəhayət, alınma sözlərin ərəb dilində bəzən mənə dəyişikliyinə də uğradığı qeyd edilməlidir. Məsələn:

أَسْطُورَه tarix (история) → əfsanə, (uydurma) nağıl, hekayə

مَجَلَّة kitab → jurnal

5. İSİMLƏRİN QRAMMATİK CİNSİ

İsimlərin mənası tək-cə əşyanı bu və ya digər şəkildə adlandırmaqla bitmir. Həmin leksik vəzifə ilə yanaşı, onlar bir sıra qrammatik xüsusiyyətlərin (kateqoriyaların) daşıyıcısı kimi də təzahür edir: cins, hal, kəmiyyət, müəyyənlik və qeyri-müəyyənlik bildirir.

Ərəb dilində qrammatik cins isim, sifət, əvəzlik, say, zərf və fellərə xas bir kateqoriyadır.

Digər nitq hissələrinin qrammatik cinsi sabit səciyyə daşımayaraq müxtəlif sintaktik amillərin təsiri ilə tez-tez dəyişdiyi halda, isimlərin cinsi bəzi halları çıxmaqla dəyişməzdir. (Cins əslində əşyaya aid bir xüsusiyyət olduğu üçün öz daimi ifadəsini də hər şeydən əvvəl əşya adlarında – isimlərdə tapır).

Təbii cinsə uyğun gəlidiyi dövrlərdə qrammatik cins yalnız leksik yolla ifadə edilərək, bilavasitə isimlərin mənalarından başa düşülürdüsə, sonralar cansızlara da aid edildiyi üçün leksik üsulla yanaşı, cins bildirən morfoloji vasitələr də meydana çıxmışdır.

Belə «qrammatikləşmə» nəticəsində cinsin leksik və morfoloji ifadəsi arasında müəyyən «uyğunsuzluqlar» da əmələ gəlmişdir: təbii cinsinə görə müzəkkər olası isim müənnəs, müənnəs olası isim isə müzəkkər kimi formalaşmışdır. Digər «uyğunsuzluq» ondadır ki, canlıları, xüsusilə kiçik heyvanların adlarını bildirən isimlər içərisində məna etibarlı ilə hər iki təbii cinsi əhatə edən, lakin yalnız bu və ya digər bir qrammatik cins forması olan sözlər də dildə az təmsil edilməmişdir.

Bu növ «ümumi» cinsə təkcə canlıların adlarında deyil, digər varlıqları bildirən bir sıra isimlərdə də təsadüf olunur. Formaca müzəkkər olmasına baxmayaraq, bu qrup sözlər gah müzəkkər, gah da müənnəs isimlər kimi işlədilir. Nəhayət, canlıları bildirən daha bir qrup söz vardır ki, formaca müənnəs olmasına baxmayaraq həm müənnəs, həm də müzəkkər varlıqlara aid edilə bilər.

Ərəb ənənəvi qrammatikasında isimlərin cinsini əşyanın təbii cinsi ilə müqayisədə **حَقِيقِي** 'həqiqi' (canlılarda) və ya **مَجَازِي** 'məcazi' (cansızlarda), dildə qəbul edilməsinə görə **سَمَاعِي** 'leksik' və şəkli əlamətlərinə görə **لَفْظِي** 'qrammatik' qruplarına bölmüşlər.

Qrammatik cinsin leksik ifadəsi. Qrammatik cins öz leksik ifadəsini hər şeydən əvvəl isimlərin mənalarında tapır. Qrammatik cinsi fərqləndirən məna qrupları bunlardır:

1) Canlıları bildirən isimlərin böyük əksəriyyətində isim təbii (həqiqi) cinsə görə müzəkkər və ya müənnəs olur. Aşağıdakı misalları müqayisə edək:

Müzəkkər (**مُذَكَّرٌ**): **أَبٌ** ata, **حَمْرَةٌ** Həmzə, **خَلِيفَةٌ** xəlifə, **فَحْلٌ** aygır (erkək at).

Müənnəs (**مُؤَنَّثٌ**): **أُمٌّ** ana, **فَاتِمَةٌ** Fatma, **أَمَةٌ** kənz, **فَرَسٌ** madyan.

2) Canlıları bildirən bir qrup isimlər çox ümumi olub, hər iki təbii cinsə aid edilə bildiyindən onların qrammatik cinsi nitq şəraitinə görə müəyyənləşdirilir. Məsələn:

وَلَدٌ uşaq (oğlan və ya qız), **رَحَالَةٌ** səyyah (kişi və ya qadın),

عَقَابٌ qartal (erkək və ya dişi), عَقْرَبٌ əqrəb (erkək və ya dişi), حَيَّةٌ ilan (erkək və ya dişi), سَخْلَةٌ qoyun və keçi balası (erkək və ya dişi).

Yerinə görə gah müzəkkər, gah da müənnəs olan bu qəbil isimlərə qrammatik ədəbiyyatda bəzən 'ümumi cinsli isimlər' deyilir.

Təbii cinsi mənalarından aydın olmayan ümumi cinsli isimlərə bəzən نَكَرٌ 'erkək' və ya اُنْثَى 'dişi' sözləri artırılır. Bunu xüsusilə təklik ismi formasını almış bəzi toplu ismi-cinslərdə görmək olar. Məsələn:

بَطٌّ ördək(lər); بَطَّةٌ bir (erkək və ya dişi) ördək → بَطَّةٌ نَكَرٌ bir erkək ördək, بَطَّةٌ اُنْثَى bir dişi ördək.

3) Heyvanları bildirən, ة -nin əlavəsi ilə təklik ismi düzəldilə bilməyən toplu ismi-cinslər (إِسْمُ الْجِنْسِ الْجَمْعِيِّ) dildə işlədilməsinə görə müənnəs hesab edilir. Məsələn:

إِبِلٌ dəvə(lər), خَيْلٌ at(lar), غَنَمٌ qoyun(lar).

4) Canlıları bildiren bir qrup isim dildə işlədilməsinə görə müənnəs sayılır. Məsələn:

أَرْنَبٌ dovşan, نَعْلَبٌ tülkü, صَبْعٌ kaftar, گورەشەن, عَنُكْبُوتٌ hörümçək.

Cansızlara aid olan məcazi cins də isimlərin tək cə morfoloji əlamətlərinə görə deyil, mənalarına əsasən müəyyənləşdirilə bilər.

Cansızları bildiren aşağıdakı qrup isimlər leksik yolla, yeni sözün mənasına görə müənnəslik bildiren sözlər hesab edilir:

1) Canlıların cüt üzvlərinin adları. Məsələn:

عَيْنٌ göz, أُذُنٌ qulaq, يَدٌ əl, رِجْلٌ qıç.

Aşağıdakı sözlər cüt üzvləri bildirməsinə baxmayaraq müzəkkər isimlər sayılır:

حَاجِبٌ qaş, صُدْعٌ gicgah, خَدٌّ yanaq, لَحْيٌ çənə; çənə sümüyü, مَرْفَقٌ dirsək, زَنْدٌ bazu önü (dirsəklə pəncə arasındakı hissə), كُوعٌ bilək, مَرْفَقٌ دِيرْسَکُ sümüyünün biləyə yaxın hissəsi.

Bəzi cüt üzvlərin adları gah müzəkkər, gah da müənnəs (ümumi cinsli) isim kimi işlənir. Məsələn:

إِبْطُ qoltuq, ضِرْسُ azı dişi, عَضْدُ dirsəklə çiyinin arası.

2) Aşağıdakı üzvlərin adları:

وِرْكُ bel, فَحْدُ / فَحْدُ bel (buda yaxın hissə), إصْبَعُ barmaq, عَقَبُ daban, كِرْشُ / كِرْشُ qarın (gövşəyən heyvanlarda), رَحْمٌ / رَحْمٌ / رَحْمٌ balalıq, uşaqıq, سِنٌ diş.

Üzv bildiren bir qrup isim gah müzəkkərdə, gah da müənnəsdə işlənir:

وَرَاءُ، عَجْرٌ qara ciyər, كَبِدٌ / كَبِدٌ qara ciyər, قَفَا peysər, عُنُقٌ / عُنُقٌ boyun, مَثْنٌ bel, مِعَى / مِعَى bağırsaq

3) Bir çox ölkə və şəhər adları. Məsələn:

مِصْرُ Misir, تُونِسُ Tunis, بَغْدَادُ Bağdad, دِمَشْقُ Dəməşq.

4) Xalq və qəbilə adları bildiren toplu isimlər. Məsələn:

رُوسٌ ruslar, أَمْرِيكَانٌ amerikalılar, عَرَبٌ ərəblər, قُرَيْشٌ qüreyşlər.

5) İnsanlara aid olmayan isimlərin cəmi. Məsələn:

حَجْرٌ (müz.) daş → أَحْجَارٌ (müən.) daşlar, عَالَمٌ (müz.) aləm → عَالَمُونَ (müən.) aləmlər, كِتَابٌ (müz.) kitabça → كِتَابَاتٌ (müən.) kitabçalar.

6) Külək və cəhət adları. Məsələn:

رِيحٌ külək, جَنُوبٌ cənub küləyi, cənub; شِمَالٌ şimal küləyi, şimal; سَبَا səba, zəif şərq küləyi; نَسِيمٌ nəsim, zəif səhər küləyi; يَمِينٌ sağ tərəf.

7) Cənnət, cəhənnəm və od adları. Məsələn:

سَعِيرٌ / سَعِيرٌ od, جَحِيمٌ / جَحِيمٌ cəhənnəm, نَعِيمٌ / نَعِيمٌ cənnət, فِرْدَوْسٌ cəhənnəm odu.

8) İsim kimi götürülən (isimləşdirilmiş) ədat, fel və s. Məsələn:

إِنَّ وَأَخَوَاتُهَا [ʔinnə] və onun bacıları (onun kimilər), كَانْ وَأَخَوَاتُهَا [kənə] və onun bacıları (onun kimilər).

9) Bəzi alət, ləvazimat, qurğu və silah adları. Məsələn:

عَصَا vedrə, فَأْسٌ balta, نَعْلٌ ayaqqabı, كَأْسٌ kasa, cam, badə; ağac, əsa, قَوْسٌ yay, kaman, رَحَى əl dəyirmanı, بِنْرٌ quyu, فُلْكَ gəmi.

10) Yuxarıdakı qruplara daxil olmayan tək bir isimlər. Məsələn:

نَفْسٌ ruh, حَرْبٌ müharibə, دَارٌ ev, شَمْسٌ günəş, gün, أَرْضٌ yer, ərz, عَرُوضٌ əruz (vəzn).

Hər iki cinsdə işlədilən isimlərdən aşağıdakıları göstərmək olar:

سَمَاءٌ göy, سَمَا طَرِيقٌ yol, سَبِيلٌ yol, رُوحٌ ruh, رُحٌ ruh, زُقَاقٌ dar küçə, سُلْهُمٌ sülh, حَالٌ hal, سُلْمٌ sülh, سَمَاءٌ göy, سَمَا سُوْقٌ bazar, حَانُوتٌ dükan, قَمِيصٌ köynək, دِرْعٌ dəmir geyim, سِلَاحٌ silah, سِكِّينٌ bıçaq, نَرْدِيَانٌ nərdivan, قَزَانٌ qazan, مِلْحٌ duz.

Bu qəbil ümumi cinsli isimlərə ərəb hərflərinin adları da daxildir. Məsələn:

وَاوٌ vav, تَاءٌ tə, بَاءٌ bə, أَلِفٌ əlif.

Müənnəs qrammatik cins bildiren şəkli əlamətləri olmayan isimlər yuxarıdakı qruplara daxil edilə bilmədiyi şəraitdə sırf müzəkkər isimlər hesab olunur.

Ərəb dilində qrammatik cinsin leksik yolla ifadəsi az-çox geniş təmsil edilsə də, isimlərin böyük əksəriyyəti cinsdə bir-birindən müənnəslik bildiren şəkli əlamətlərinin olub-olmamasına, yeni cinsin morfoloji ifadəsinə görə fərqləndirilir: müvafiq şəkli əlamətləri olanlar müənnəs, olmayanlar isə müzəkkər hesab edilir.

Ərəb dilində şəxsləri bildiren isimləşmiş sifətlər (məs.: فَلَاحٌ kəndli, حَيَّاطٌ dərzi, مُعَلِّمٌ müəllim) və bir neçə əsl isim çıxılmaq şərti ilə təkdə isimlərin qrammatik cinsi dəyişilməzdir. Burada, məsələn, müənnəs qrammatik cins əlamətlərini atmaqla müənnəs isimləri müzəkkərə və ya əksinə, belə əlamətləri artırmaqla müzəkkər isimləri müənnəsə çevirmək olmaz.

Müənnəs qrammatik cinsin morfoloji ifadəsi. Müənnəs

qrammatik cins tək də isimlərin sonunda olan əlavə ة ، ى ، ِ (dəyişmiş variantı اِ ، ِ) ة vasitəsilə bildirilir. Həmin əlamətlərə mənaya görə müzəkkər olan isimlərdə də təsadüf edilə bilər. Belə hallarda üstünlük qrammatik cinsin leksik ifadəsinə verilir.

Tə mərbutə əlaməti ة çox müxtəlif morfoloji vəzifələr daşıyaraq, işləndiyi sözlərin daimi və ya müvəqqəti komponenti olur, sözdüzəldici, mənədəyişdirici və ya mənafərqləndirici rol oynayır vəs. Bütün digər vəzifələri ilə birlikdə ة eyni zamanda müənnəs qrammatik cins göstəricisi kimi də mühüm rol oynayır.

Qrammatik cins göstəricisi kimi ة -nin aşağıdakı işlədilmə xüsusiyyətləri qeyd edilməlidir:

1) Canlıları bildiren bir qrup əsl isimlərin cinsi məhz ة vasitəsilə fərqləndirilir. Məsələn:

إِمْرَأَةٌ kişi; adam → رَجُلٌ qadın, رَجُلٌ kişi; adam → رَجُلَةٌ qadın, فَتَى adam; (kişi) → إِنْسَانَةٌ adam (qadın), غُلَامٌ oğlan → غُلَامَةٌ qız, فَتَى gənc (oğlan) → فَتَاَةٌ gənc (qız), جَدٌّ baba → جَدَّةٌ nənə, عَمٌّ əmi → عَمَّةٌ bibi, خَالَ dayı → خَالََةٌ xala, حِمَارٌ (erkək)

عَشْقَقٌ eşşək → حِمَارَةٌ (dişi) eşşək, أَسَدٌ (erkək) şir → أَسَدَةٌ (dişi) şir.

2) Şəxsləri, peşə və ya məşğuliyyət sahiblərini bildiren bir qrup isimləşmiş sifətlər ة vasitəsilə bir-birindən cinsdə fərqləndirilir. Məsələn:

فَلَّاحٌ kəndli → فَلَاحَةٌ kəndli qadın, حَيَّاطٌ dərzi → حَيَّاطَةٌ dərzi qadın, مُعَلِّمٌ müəllim → مُعَلِّمَةٌ müəllimə.

3) Canlıları bildiren toplu ismi-cəmlərdən: ة vasitəsi ilə düzələn təklik isimləri də əksər halda müənnəslik bildirir. Lakin bəzən köməkçi bir sözə də ehtiyac olur. Məsələn:

بَقْرَ qaramal; inəklər → بَقْرَةٌ inək, بَطٌّ ördək(lər) → بَطَّةٌ نَكَرٌ erkək ördək, بَطَّةٌ اُنْثَى dişi ördək.

4) Cansızları bildiren isimlərlə işlədilən ة daim müənnəs cins ifadə edir. Məsələn:

مَدِينَةٌ şəhər, مَدْرَسَةٌ məktəb, خِدْمَةٌ xidmət, جُمْهُورِيَّةٌ respublika, شَجَرَةٌ bir ağac, تَفَاحَةٌ bir alma.

Əlif məqsurə يَ - (أَلِفُ التَّائِيثِ الْمَقْصُورَةُ) müənnəslik bildiren digər mühüm əlamətdir. Əsasən düzəltmə isimlərdə işlədilərək sadə isimlərdə az-az təsadüf edilən ة -dən fərqli olaraq, əlif məqsurə həm sadə, həm də düzəltmə isimlərdə müənnəs cins bildirir. Məsələn:

بَرَدَى Bərədə (Suriyada çay adıdır), حُبَابَى dovdaq, سَمَانَى bildirçin.

خَاتِرَاتَى xatirat, بُشْرَى müjdə, فِتْوَى fitva.

Sonunda əlavə يَ - olan bəzi isimlər hər iki cinsə aid edilir.

Məsələn:

مُوسَى ülgüc (müzəkkər və müənnəs)

Müənnəslik bildiren يَ - özündən əvvəl يَ -yə təsadüf etdikdə -

يَ

kimi yazılır. Məsələn:

دُنْيَى (əslində müənnəs sifətin üstünlük dərəcəsidir) → دُنْيَا dünya, aləm.

Əlif müənnəslik bildiren üçüncü əlamətdir. يَ - -nin dəyişmiş variantı olmayan bu əlif bir sıra xarici isimlərdə işlədilir. Məsələn:

دِرَامَا drama, بَازِيلَا göy noxud, مَالِيخُولِيَا malxülya.

Mühüm bir qrup isimlərdə müənnəslik əlif məmdudə (أَلِفٌ مَمْدُودَةٌ) adlanan əlavə اَ - ilə bildirilir. Bu əlamət həm sadə, həm də düzəltmə isimlərdə işlədilir. Məsələn:

صَحْرَاءُ səhra, بَيْدَاءُ səhra; çöl, عَاشُورَاءُ aşura (məhərrəm ayının 10-cu günü), كِبْرِيَاءُ təkəbbür, خِيَلَاءُ lovğalıq, خُنْفَسَاءُ pıspısı.

6. ƏDAT KİMİ İŞLƏDİLƏN مَا

Dördüncü dərstdə مَا sözünün ədat və əvəzlik kimi işlədilməsi haqda müxtəsər məlumat verilmişdi. Deyilənlərə əlavə olaraq aşağıdakıları da öyrənək:

1) Fellərdən zərf əmələ gətirən مَا . Məsələn:

طَالَ uzun sürmək → طَالَمَا çoxdan (vaxt)

قَلَّ az olmaq → قَلَّمَا az-az hallarda

2) Bağlayıcıların tərkibində olan مَا . Tabelik bildirən tam bir qrup bağlayıcıların əmələ gəlməsində iştirak edir. Bunlara aşağıdakıları misal göstərmək olar:

1) Zaman bildirən bağlayıcılar. Məsələn:

حِينَمَا، بَيْنَمَا، عِنْدَمَا، لَمَّا -dığında / dikdə; o vaxt ki (müq. et: в то время, как).

... قَبْلَ مَا ... əvvəl, ... بَعْدَ مَا ... sonra (müq. et: до того как; после того как).

2) Şərt budaq cümlələrində işlədilən bir sıra bağlayıcılar. Məsələn:

أَيْنَمَا harada (olursa-olsun), كَيْفَمَا necə (olursa-olsun), مَتَى مَا nə vaxt (olursa-olsun), كُلَّمَا hər dəfə ki

3) Təsirlik hal tələb edən sözlərlə işlədilən مَا .

Özlərindən sonra təsirlik hal tələb edən إِنَّ 'həqiqətən, doğrudan da', أَنْ 'ki', لَكِنَّ 'lakin', كَأَنَّ 'elə bil ki' və s. bu kimi modal söz və ya bağlayıcılarla كَأَنَّمَا، لَكِنَّمَا، أَنَّمَا، إِنَّمَا tərkiblərini əmələ gətirərək təsirlik hala olan tələbi dəf edir. Məsələn:

كَأَنَّهُ لَا يَعْرِفُ هَذَا / كَأَنَّمَا هُوَ لَا يَعْرِفُ هَذَا Elə bil ki, o bunu bilmir.

7. ƏVƏZLİK KİMİ İŞLƏDİLƏN مَا

Keçən dərslərdən bildiyimiz kimi, ما sual əvəzliyi və nisbi əvəzlik vəzifəsində də çox işlənir:

1) Sual əvəzliyi olub 'nə?' bildirir. Məsələn:

مَا هَذَا? Bu nədir?

Bu sual əvəzliyinin ön qoşmalarla işlədilən aşağıdakı variantları da vardır:

بِمَا / بِمِ (əlifsiz variant) nə ilə? لِمَا / لِمِ nə üçün?, عَمَّا / عَمِّ nə haqda?, مِمَّا / مِمِّ nədən?, فِيمَا / فِيمِ nədə?, إِلَى مَا / إِلَى مَا nəyədək?, عَلَى مَا / عَلَى مَا nəyə qarşı?

2) Bir sıra ön qoşmalarla işlədilərək yeni leksik məna bildiren tərkiblər əmələ gətirmişdir:

كَمَا necə, ... kimi; habelə. Məsələn:

كَمَا تَعْرِفُ bildiyin kimi (*h ə r f ə n*: necə ki, bilirsən)

عَلَى مَا necə ki; kimi. Məsələn:

عَلَى مَا تَعْرِفُ bildiyin kimi (*h ə r f ə n*: necə ki, bilirsən)

عَلَى مَا تَقَدَّمَ بِنُكْرُهُ necə ki, bundan əvvəl deyilmişdir

...بِمَا فِي... o cümlədən.

Məsələn:

مُدُنٌ كَثِيرَةٌ بِمَا فِيهَا بَاكُو bir çox şəhərlər, o cümlədən Bakı.

3) Bəzi mürəkkəb adların əmələ gəlməsində iştirak edir.

Məsələn:

مَا وَرَاءَ الْقَوْقَاسِ Zaqaq qaziya (*h ə r f ə n*: nə ki, Qafqazın arxasındadır)

مَا بَيْنَ النَّهْرَيْنِ Mesopotamiya (*h ə r f ə n*: nə ki, iki çayın arasındadır).

4) İsimdən sonra gələrək “nə ki, hansı ki” bildiren nisbi əvəzlik kimi çıxış edir. Məsələn:

أَذْرَبَايَجَانُ مَا فِي مُسْتَهَلِّ الْقُرْنِ əsrin əvvəlindəki Azərbaycan (*hərfən*: Azərbaycan, nə ki...)

5) İsimdən sonra gələrək مَا قَبْلُ ‘hansı ki,.. əvvəl’ və ya مَا بَعْدُ ‘hansı ki... sonra’ bildirir. Məsələn:

مَا قَبْلُ الْحَرْبِ müharibədən əvvəlki (*hərfən*: hansı ki, müharibədən əvvəl)

مَا بَعْدَ الْحَرْبِ müharibədən sonrakı (*hərfən*: ... hansı ki, müharibədən sonra).

Azərbaycan dilində işlədilən ‘mabəd’ sözü buradan əmələ gəlmişdir.

Göstərilən tərkiblər özlərindən əvvəl gələn isimlə izafət şəklində də işlədilir. Məsələn:

فِي سَنَوَاتِ مَا قَبْلَ الْحَرْبِ müharibədən qabaqkı illərdə

فِي سَنَوَاتِ مَا بَعْدَ الْحَرْبِ müharibədən sonrakı illərdə

6) Bir sıra ifadələrin ayrılmaz hissəsi olmuşdur:

فِي مَا قَبْلُ əvvəllər (*hərfən*: nə ki, əvvəl) və فِي مَا بَعْدُ sonralar (*hərfən*: nə ki, sonra). Məsələn:

لَمْ نَكُنْ نَعْرِفُ هَذَا فِي مَا قَبْلُ Əvvəllər biz bunu bilmirdik.

فِي مَا يَأْتِي keçmişdə (*hərfən*: nədə ki, keçmişdir) və فِي مَا يَأْتِي gələcəkdə (*hərfən*: nədə ki, gələcək). Məsələn:

لَمْ نَكُنْ نَعْرِفُ هَذَا فِي مَا مَضَى Keçmişdə biz bunu bilmirdik.

فِي مَا يَتَّعَلِقُ ... əlaqədar olaraq (*hərfən*: nədə ki, bağlıdır); ... gəlincə, فِي مَا يَخُصُّ... əlaqədar olaraq (*hərfən*: nədə ki, aiddir; ... gəlincə). Məsələn:

فِي مَا يَتَّعَلِقُ بِالْقَاهِرَةِ فَهِيَ مِنْ مَدْنٍ عَصْرِيَّةٍ جَمِيلَةٍ Qahirəyə gəlincə, o, gözəl,

müasir şəhərlərdəndir.

فِيمَا يَلِيّİ aşağıda (*hərfən* : nədə ki, gəlir). Məsələn:

نُقَدِّمُ لَكُمْ فِيمَا يَلِيّ قَائِمَةَ الطُّلَابِ الْمُتَمَنِّينَ Aşağıda əlaçı tələbələrin siyahısını sizə təqdim edirik.

7) Partitivlik bildiren tərkiblərdə مِمَّا şəklində işlədilir. Məsələn:

وَمِمَّا لَا شَكَّ فِيهِ أَنَّ Şübhə edilməyən bir də odur ki

وَمِمَّا يَجُزُّ بِالذِّكْرِ هُوَ أَنَّ Deyilməyə bir də o layıqdır ki

8) Nisbi əvəzlik kimi işlədilən مَا sözüne ərəb atalar sözlərində tez-tez rast gəlmək olar. Məsələn:

مَا قَاتَ مَاتَ keçən keçdi (*hərfən* : nə ki, keçdi, öldü).

مَنْ فَعَلَ مَا شَاءَ لَقِيَ مَا سَاءَ İstədiyini edən istəmədiyinə rast gələr (*hərfən* : kim ki, nə istədi, elədi, rast gəldi nəyə ki, istəmədi).

9) Davamiyyət bildiren مَا (مَا الدَّيْمُومَةُ) kimi işlədilərək hərəkətin ara vermədiyini (kəsilmədiyini) ifadə edir. (Rus dilinə 'пока, поскольку' kimi tərcümə olunur.) Məsələn:

مَا دُمْنَا أَتَيْنَا عَلَى ذِكْرِ هَذَا لِنُشِرَ إِلَى مَا يَلِيّİ Madam ki, biz bunu qeyd etdik, gəlin aşağıdakına da işarə edək (müq. et: поскольку мы упомянули что, то укажем и следующее)

Azərbaycan dilindəki «madam» sözü مَا تَامَ tərkibindən əmələ gəlmişdir.

'Nə qədər ki, nə vaxtadək ki, (как долго, как) bildirir. Məsələn:

أُدْرِسِ الْمَسْأَلَةَ مَا تَسْتَطِيعُ (مَا اسْتَطَعْتَ) Məsələni bacardığın qədər öyrən

(*hərfən* : məsələni öyrən o vaxtadək ki, bacarırsan (müq. et: Изучай вопрос так долго как можешь)

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

القصيدة الرائعة المومأ اليها، إبداعات تدل على حذاقة واتقان مؤلفها، نضالات مستمرة مؤداها تحرير المرأة، استغاثة المظلومين والمنكوبين والتعبير عنها في إبداع الشاعر، نداؤه الى تحطيم قيود العبودية بلا ترحم، موضوع جاء ذكر فيما مضى ونرجو ان نعود اليه فيما بعد، مسائل قد آن الأوان ان نعيد الى الالذهان اهميتها، اعتبار مسرحيات الكاتب تليي متطلبات زمانه، صدور مجموعة مسماة بـ"الأليادي ألوذية" تضم المقطوعات الشعرية لعدد من شعرائنا.

قرأت مؤخرا مقالة نقدية عن دراسة تراثنا القديم في ميدان وضع المسرحيات. ومن المستحيل ألا يشاطر القارئ رأي المؤلف وانتقاداته اللاذعة فيما يخص تأخرنا في هذا الميدان. واننا نعتبر صاحب المقالة على حق حين يعيد الى الالذهان ضرورة إعادة النظر في تراثنا الماضي. ومما يؤسفنا انه لم يصبح حتى الآن موضعا لدراسة علمية منفردة. فيجب الإقرار - شئنا هذا أم أئينا - بأن الامر فيه كثرة كاثرة من الصعوبات.

2. Ərəb dilinə yazılı şəkilə tərcümə edib hərəkələyin:

Dramaturq çox zəngin bir irs qoyub getmişdir. Lakin istəsək də, istəməsək də etiraf etməliyik ki, həmin irs hələ də lazımınca öyrənilməmişdir və ona ayrıca bir monoqrafiya həsr edilməmişdir. Görəsən, bu məsələyə xüsusi diqqət yetirmək vaxtı gəlib çatmamışdır?

Təəssüf doğuran digər bir cəhət də ondan ibarətdir ki, dramaturqun əsərlərinin səhnə həyatı və taleyi hələ də xüsusi tədqiqat obyektinə çevrilməmişdir. Məlumdur ki, onun pyeslərində bütün Müsəlman Şərqi maraqlandıra biləcək məsələlərə toxunulmuşdur. Bu məsələlər müsəlmanları bu gün də düşündürməkdədir. Belə olduğu halda müəllifin əsərləri nə üçün indiyədək ərəb və fars dillərinə tərcümə edilməmişdir?

3. Ucadan oxuyun və hansı növ fellərə aid olduğunu izah edin:

أَدَّ (ə/u) incitmək, أَرَّ (ə/i) fışıldamaq, vızıldamaq, أَدَّ (u) çətinliyə salmaq; incitmək, أَقَّ (u) bədbəxtlik gətirmək, أَبَى (ə) istəməmək; müqavimət göstərmək, أَذَى (ə) əziyyət çəkmək, وَأَدَّ (i) diri-diri basdırmaq (qız uşağını), وَأَرَّ (i) hürkütmək, وَبَى (ə) taun xəstəliyinə tutulmaq, وَتَأَّ (ə) zədələmək, وَبَاءَ (u) geri qayıtmaq, وَصَاءَ (u) işıq salmaq,

ضأى (i/ə) cikkildəmək.

4. Hər iki zamanda şifahi şəkildə təsrif edin:

أَدَّ (ə/u) incitmək, أَدَّ (u) çətinliyə salmaq; incitmək, أَدَّ (ə) istəməmək; müqavimət göstərmək, وَأَرَّ (i) hürkətmək, وَأَرَّ (ə) zədələmək, بَاءَ (u) geri qayıtmaq.

5. Keçmiş və indiki-gələcək zamanda yazılı şəkildə təsrif edib hərəkələyin:

أَدَّى (ə) əziyyət çəkmək, ضَاءَ (u) işıq salmaq.

6. Bablarını lüğətdən tapıb mənaları ilə birlikdə yazın:

(بَوَأَ بَاءً، (أَنَى) أَنَى، (ضَوَأَ) ضَاءً، (أَثَّ) أَثَّ.

7. أَرَى 'göstərmək' felinin arzu, şərt, əmr və qadağan formalarını bütün – lüklə yazıb hərəkələyin.

8. Ucadan oxuyun, formalarını və fonetik dəyişikliklərini izah edin.

آتِ gələn; gələcək, مُؤَاتٍ münasib, مُتَأَبِّ مəğrur, إِبَاءَةٌ imtina etmə; vüqar, تَبَوُّؤُ tutma (yer, mənəb), مَرَاءٍ güzgülər, مَرِيئَاتٍ bütün gözə görünən şeylər, سُوءٍ pislik; şər, مُسِيءٍ pislik edən, مَجِيءٍ gəlmə; gəliş.

9. Ucadan oxuyun və kök hərflərini tapın, lüğətdən axtarılaçaq şəkillərini yazın və lüğətdəki mənalarını öyrənin:

أَدَّ، أَدَّ، تَوَأَ، لَا تُرِّ، مَأْسِيهِمْ، أَلْمَنَأَى، مُرَاءِئُهُمْ، رُوْيَانَا، شِئْتِ أُمُّ أُبَيْتِ.

10. Sadə və düzəltmə bablarından düzələn məsdərlərini, fail və məf'ullarını lüğətdən tapıb mənaları ilə birlikdə yazın:

أَدَّى، ضَاءَ، وَطِيءَ، سَاءَ، أَجَّ، أَلَا، أَنَى، وَنَى.

11. Ucadan oxuyun və əmələgəlmə yollarını izah edin:

1)	(حَمَضٌ + أَمِيْنٌ) حَمَضِيْنٌ	asidamin
	(شَارَةٌ + سَلِيْبِيَّةٌ) شَارَسَلِيْبِيَّةٌ	anion
	(عَرَضٌ + حَالٌ) عَرَضْحَالٌ	ərizə, ərzi-hal
	(كَهْرَبَاءٌ + مَعْنَطِيْسٌ) كَهْرَطِيْسٌ	elektrik maqnit

- 2) أَللَّاهِيَّةُ nəhayətsizlik
 أَللَّادِينِيَّةُ dinsizlik

12. Ucadan oxuyun və mənalarını lüğətdən tapıb yazın:

أبو الحياة، أبو الهول، أم المدن، ابن الجنس، ابن الدين، بنت الفكر، بنت الماء، أخو الزوج.
دار الكتب، دار النشر، نقطة التجمد، ذو القُرْبَى، ذات حسن، ذات صدور، عدم الاعتداء، علم
النبات.

بيت الابر، مكبر الصوت، مكيف الهواء، انحراف الصحة، سعة الاطلاع، كرة القدم، كرة السلة.
حبسخانه، باشمهندس، باشمعاون، ميرالاي.
يد الله، عبد الرحمن، أبو بكر، أم درمان، ابن خلدون.

13. Dərsin hər iki oxu mətnində ədat kimi işlənmiş مَّا -ləri tapıb altından bir xətt çəkin.

14. Dərsin hər iki oxu mətnində əvəzlik kimi işlənmiş مَّا -ləri tapıb altından iki xətt çəkin.

15. Ucadan oxuyun, şifahi şəkildə tərcümə edin və مَّا -lərin vəzifələrini izah edin:

ما استطعت، ما أستطيع، لما استطع.
ما أنت بطل زماننا / ما أنت ببطل زماننا.
ما في البيت من أحد / ما من أحد في البيت. ما في الغرفة من شيء / ما من شيء في
الغرفة. ما كتاب لا ينفع.
آذربايجان ما قبل الميلاد، إعادة بناء الصناعة بعد الحرب.

16. Ucadan oxuyun, lüğətdən mənalarını tapıb yazın və bunlardakı مَّا -lərin vəzifəsini izah edin:

مَهْمَا، إِذَا مَا، حَتَّى مَا (حَتَّامًا)، حَيْثُ مَا.

17. Ucadan oxuyun, hərfi və ədəbi tərcümələrini deyin:

رسالة علمية عما يهمننا، حدث إيجابي قلما يحدث، الأديان القديمة القائمة منذ ما سبق
الإسلام، الاصطدامات والنزاعات التي شهدها العالم كما (على ما) مر ذكره والتي من المستحيل ان
نشدها كثيرا في أيامنا.

18. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edin və hərəkəleyin:

Ərəb ölkələri, o cümlədən Sudan, qədim dillərə aid
(...əlaqədar) məlumat, göstərilən sözlər arasındakı əlaqəyə gəlinəcə.

Mən təkçə aşağıdakını deyim. Sən (müən.) otağa daxil olmazdan əvvəl mən bunu demişdim. Təəssüfə layiqdir ki, sən keçən iclasımıza gəlməmişdin.

19. Professor X.K.Baranovun «Арабско-русский словарь» kitabının əlavələr hissəsində verilmiş müənnəs isimlərin siyahısını köçürün.

20. Birinci oxu mətninin lüğətini ucadan oxuyun.

21. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

المقالة الهجوية التي تقدم ذكرها، لقد جاء في التأليف الذي لم يأل صاحبه جهداً في دراسة المسألة من كافة الجوانب، فيما يتعلق بالمسرحيات التي نحن بصددھا فانھا، أما مؤدى إبداعه الموماً اليه فمن المستحيل ان نغض العين عن أنه، ما دمننا قد أتينا على ذكر حذاقة وإتقان كاتب الدراما فعلينا ان، لن نعدو الصواب اذا ما قلنا ان المؤلف.

لقد بلغ الكاتب أوج إبداعه نتيجة وضعه لسلسلة من المسرحيات. ولم يمض طويلاً على أخذه في تأليفها حتى عمت شهرته آذربايجان من أدناها الى أقصاها. أما المواضيع التي عالجاها صاحب اليراع هذا فانها نشأت من الحياة نفسها وكانت تلائم وتلبي متطلباتها.

22. Birinci oxu mətnini yazılı şəkildə tərcümə edin və ucadan oxuyun.

23. Ucadan oxuyun və ərəb dilində cavab verin:

(۱) متى ولد وتوفي جعفر جبارلي؟

(۲) كم سنة استمر نشاطه الأدبي؟

(۳) ما هي حقول الإبداع الفني التي اشتغل بها الكاتب؟

(۴) ما هو الموضوع الرئيسي لقصصه؟

(۵) أما موضوع مسرحيته "سويل" فهل يمكن اعتباره حالياً يوائم حياة المرأة في الشرق

الإسلامي؟

(۶) هل ترجم شيء من مؤلفات جعفر جبارلي الى اللغة العربية؟

24. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Desək ki, iyirminci əsr Azərbaycan ədəbiyyatına bir çox görkəmli simalar (şəxsiyyətlər) bəxş etmişdir (أعطى)، mübaligə etmiş olmalarıq. Keçən dərsdəki söhbətimizin davamı olaraq (استمرازا) indi də Cəfər Cabbarlı yaradıcılığı üzərində qısa şəkildə dayanmaq istərdik.

Məlum olduğu üzrə, yazıçı yalnız 35 il yaşamışdır. Lakin

ömrünün qısalığına (قَصْرٌ) baxmayaraq o, bizim üçün çox zəngin bir ədəbi irs qoyub getmişdir. Heç də həqiqətə zidd çıxmarıq (həqiqəti tapdalamarıq) desək ki, Cəfər Cabbarlı yaradıcılığının təkçə Azərbaycan üçün deyil, bütün Müsəlman Şərqi üçün böyük əhəmiyyəti vardır. Yazıçının işlədiyi (عَالَجٌ) mövzular, xüsusilə qadın azadlığı, cəhalətə qarşı mübarizə və s. bu gün də Müsəlman Şərqiini düşündürən ciddi məsələlərdəndir.

Bütün bunlarla bərabər təəssüflə etiraf etməliyik ki, yazıçının əsərləri hələ də ərəb dilinə tərcümə edilməmişdir. Bizə belə gəlir ki, bunu başlamağın (إِقْدَامٌ عَلَى) vaxtı çoxdan çatmışdır.

25. Birinci oxu mətninin məzmununu ərəb dilində danışın.

26. İkinci oxu mətninin lüğətini ucadan oxuyun.

27. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

- Salam, dostum, xoş gördük! Nə var, nə yox?

- Axşamın xeyir! Pis deyiləm.

- Eşitmişəm (məne gəlib çatmışdır) ki, sənə bir mərəzə hazırlamaq tapşırıblar. Mövzusu nədir?

- Doğrusu, mövzu çox yaxşıdır: «Cəfər Cabbarlı yaradıcılığı və Müsəlman Şərqi». Bu barədə xeyli material da toplaya bilmişəm (məne müyəsər olub ki, toplayam). Lakin məni düşündürən bir cəhət haqqında sənin fikrini bilmək istərdim...

- Buyur. Bacardığım qədər (مَا اسْتَطَعْتُ) sənın suallarına cavab verməyə çalışacağam.

- Məlumdur ki, Cəfər Cabbarlı yaradıcılığında təkçə Azərbaycanı deyil, ümumiyyətlə Müsəlman Şərqiini düşündürən bir çox mövzular öz əksini tapmışdır. Madam ki, belədir, bəs yazıçının əsərləri nə üçün indiyədək ərəb dilinə tərcümə edilməmişdir?

28. İkinci oxu mətnini ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin.

29. Ərəb dilində ikinci oxu mətninin məzmununa aid beş sual cümləsi yazıb hərəkələyin.

30. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

- Görürəm, yenə hara isə yaman tələsirsən, özün də ən yaxşı

paltarlarını geymişən. Bəlkə bir görüş-zad var?

- Doğrusu, sevincimdən az qalırım uçam. Dünən bəxtim yaman gətirdi, Suriya rəqs ansamblının konsertinə çətinliklə iki bilet tapa bildim. İndi qorxuram oraya gecikəm.

- Bəs belə de (*hərfən*: bu imiş məqsəd)... Görürəm fürsəti əldən vermirsən, müntəzəm kinoya, teatra və konsertlərə gedirsən...

- Bəs sən nə üçün getmirsən? Sən də get. Sənə mane olan nədir ki?

- Heç bir şey. Mən belə əqidədəyəm ki, bu növ əyləncələr axırda adama çox baha başa gələ bilər. Axı dərslərlə yaxından məşğul olmağa vaxt qalmır, adamı əsas hədəfdən yayındırır

(*صَرَفَ عَنْ*) və s. Tələbə hara, hər gün belə yerlərə getdi hara?

- Bu ki, xalis tərki-dünyalıq (*زُهْدٌ*) nəzəriyyəsidir. Əzizim, sən mənim zövqümə və həyat tərzimə (*نَمَطٌ*) şərik olmaya bilərsən, bu öz işindir. Ancaq bugünkü konsertə getməməkdə mən səni heç də haqlı hesab edə bilmərəm. Əvvələn ona görə ki, konserti ərəb rəqs ansamblı verir ki, bu da bizi maraqlandırmaya bilməz. İkincisi, rəqslər tamaşaçılarımızın çox xoşuna gəlmiş və onları valeh etmişdir. Üçüncüsü, bu həm müasir, həm də qədim ərəb rəqsləri nümunələri ilə tanış olmaq üçün gözəl bir fürsətdir.

31. İkinci oxu mətninin məzmununu ərəb dilində danışın.

32. Hər iki oxu mətninin məzmununu əsasında 23 – 24 sətirlik inşa yazıb hərəkələyin.

33. Tanış olmayan sözlərini lüğətdən tapmaqla yazılı şəkildə tərcümə edin:

"ولد مؤسس التأليف المسرحي الأذربايجاني جعفر جبارلي في سنة ١٨٩٩ بقرية خيزي (من أعمال مدينة باكو) في أسرة فحام قروي معدم. وتلقى دراسته الابتدائية في المدرسة الروسية - التتيرية بباكو. وأنهى الدراسة المهنية المتوسطة. وبعد إقامة الحكم السوفييتي في أذربايجان تخرج من جامعة أذربايجان الحكومية. وشرع جبارلي بالتأليف وهو في الرابعة عشرة من عمره. ونشرت أشعاره الأولى في مجلات "مكتب" و"بابايي - أمير" وغيرها.

ويلفت انتباه القارئ في أشعار الشاعر الشاب تكامل وأهمية المواضيع التي تناولها أكثر

من جمالها الفني. ويسخر جبارلي في أشعاره الانتقادية المؤلفة بأسلوب صابر ويعري الأوهام والجهل والظلم والاستعباد. وتزخر جميع مؤلفاته ومن جملتها أشعاره دائما بأفكار النضال من أجل الحرية والصداقة بين الشعوب وتحرر المرأة. ويدعو جعفر جبارلي قراءه دائما الى النضال ضد المستعبدین.

ويحتل موضوع تحرر المرأة أماكن بارزة في إبداع جبارلي، وهو يفرد مكانا كبيرا للغاية لهذه المسألة سواء في مسرحياته وقصصه أو في أشعاره.

(«الأيادي الودية». باكو، ١٩٤٤، ص. ١٦٩-١٧٠)

34. Ucadan oxuyun və tanış olmayan sözlərini lüğətdən tapmaqla şifahi şəkildə tərcümə edin:

(١) الجهل موت الأحياء؛ تضرع الى الطبيب قبل ان تمرض؛ الحبة تدور والى الرجا ترجع؛ يفنى ما في القدر، ويبقى ما في الصدور؛ من يكن الطمع شعاره يكن الجشع دثاره.

(٢) قال أمير المؤمنين علي بن أبي طالب: "من استطاع ان يمنع نفسه أربع خصال فهو خليق بان لا ينزل به من المكروه ما ينزل بغيره: اللجاجة والعجلة والعجب والتواني. فثمره اللجاجة الحيرة، وثمره العجلة الندامة، وثمره العجب البغضة، وثمره التواني الذلة".

(٣) قال الوليد بن عبيدة البحتري (الشاعر المعروف): "كنا عند المتوكل على الله يوما، وبين يديه عبادة المضحك، فأمر به فالقي في بعض البراك في أيام الشتاء. فابتل وكاد يموت براد. ثم أخرج من البركة وكسي، وجعل في ناحية من المجلس. فقال له المتوكل: يا عبادة، كيف أنت وحالك؟ قال: يا أمير المؤمنين، جئت من الآخرة. فقال له: كيف تركت أخي الواثق؟ قال: لم امر بجهنم، فضحك المتوكل وأمر له بصلة".

(٤) "الفارابي" - نسبة الى فاراب، بلد وإقليم وراء نهر سيحون على تخوم بلاد التركستان... وقد نسب اليها كثير من أبنائها المشهورين. ومنهم الفيلسوف المعروف أبو نصر محمد بن محمد الفارابي أول فلاسفة الاسلام ...

وجاء بعده الفارابي اللغوي أبو ابراهيم اسحاق بن ابراهيم المتوفي ٣٥٠... هناك فارابي آخر لغوي. هو اسماعيل بن حماد الجوهري وكنيته أبو نصر... توفي ٣٩٨... وهو صاحب المعجم الكبير المسمى "الصاح" الذي جمع فيه ما صح عنده من ألفاظ اللغة، ومن أجل ذلك سمي كتابه "الصاح"...

(مجلة "العربي"، لأغسطس / آب ١٩٧٣، ص. ٤٢)

35. Yazılı şəkildə tərcümə edin və əzbər öyrənin:

وَأَلْحَيَاهُ وَالْوُرُودُ	أَلْبُنُونَ هُمْ دَمْنَا
مَهْجَةً وَلَا كِبْدُ	لَا تَلِدُ مِثْلَهُمْ
فِي أَلْحَنَانِ، وَالْعَدَدِ	يَسْتَوُونَ وَاحِدُهُمْ
مِحْنَةً إِذَا فَسَدُوا	فِيئْتَةٌ إِذَا صَلُّوا
فَاجِعٌ إِذَا فَقَدُوا	شَاغِلٌ إِذَا مَرَضُوا

(أَحْمَدُ شَوْقِي)

ON DOQQUZUNCU DƏRS

Mətn I

لن نبالغ اذا سمينا سنة ١٩٩١ م بسنة "نظامي كنجوي". فالحقيقة ان تلك السنة شهدت احتفالات واسعة النطاق اقيمت بمناسبة مرور ٨٥٠ عاما على ميلاد هذا الشاعر العظيم. كما اننا لن نغالي اذاما قلنا بان الاحتفالات المذكورة عمت الكثير من عواصم العالم. اما آذربايجان التي هي موطن الشاعر النابغة فمن الطبيعي ان تحتفل بهذا اليوبيل المهيب على أعلى المستويات، وبحماسة خاصة.

لقد سبقت الاحتفالات هنا استعدادات واسعة النطاق لتنفيذ جملة من الإجراءات بهذا الشأن بما فيها إعادة إصدار كافة نتاجات نظامي كنجوي المترجمة الى الأذربايجانية والروسية ونشر مقالات ودراسات علمية جديدة في الموضوع المنفرد حول حياة وإبداع الشاعر الفذ وإنتاج وتصوير أفلام وثائقية وروائية وإقامة المعارض، وما على شاكلتها من التدابير.

يعتبر نظامي كنجوي عن حق من أعظم شعراء القرون الوسطى الذين عملوا الكثير لتطور البشرية ثقافيا. لقد أضاف الشاعر ذخره البالغ الى هذا التقدم بقصائده المسماة "خمسة" وهي "مخزن الأسرار" و"خسرو وشيرين" و"مجنون وليلي" و"الحسنات السبع" و"إسكندرنامه"، والتي عولجت فيها مواضيع خالدة كالعدالة والاستقامة، والمروءة والحب للخير والتواضع، والصداقة، وما أشبه ذلك.

اما اليوبيل نفسه فقد جرى في مدينة باكو في جو من المهابة الخاصة وبمشاركة الكثير من الوفود الثقافية القادمة من الشرق والغرب بما فيها الوفود العربية.

وفي الختام يجب القول ان اليوبيل المذكور قد قضى نهائيا على محاولات بعض المحافل

التقافية الاجنبية لتسيب نظامي الى الادب الفارسي. والحقيقة انه آذربايجاني الأصل، ولد ونشأ وأبدع في كنجه - إحدى مدن أذربيجان - (ومن هنا جاءت نسبته "كنجوي"). كما انه لم يغادر حدود موطنه الى مكان آخر طيلة عمره. اما كونه قد قرض قصائده المذكورة أعلاه بالفارسية فإنه كان من متطلبات زمانه حين كان المتقون يعتبرون العربية "لغة العلم" والفارسية "لغة الشعر" والتركية "لغة الحديث". ومهما يكن فإن انتساب نظامي كنجوي الى الادب العالمي عامة والادب الأذربايجاني خاصة لحقيقة لا يجراً أحد على إنكارها الآن.

Lüğət

جَرَى	(i) cərəyan etmək; keçmək (yığıncaq)	اِنْتِسَابٌ	mənsub olma
قَضَى عَلَى	(i) ləğv etmək, aradan qaldırmaq; nəyəsə son qoymaq	اِسْتِقَامَةٌ	doğruluq
اِحْتَقَلَ بِ	təntənəli şəkildə qeyd etmək, bayram etmək	يُوبِيلٌ	yubiley
قَرَضَ	(şeir) yazma	اِسْتِعْدَادَاتٌ	hazırlıq işləri
مُرُوءَةٌ	mərdlik	مَحَافِلٌ	dairələr
حَمَاسَةٌ	ruh yüksəkliyi	مُسْتَوَى / الْمُسْتَوَى	səviyyə
مِهَانَةٌ	möhtəşəmlik, əzəmət	(مُسْتَوِيَّاتٌ)	
تَصْوِيرٌ	(şəkil, film) çəkmək (mətnə)	مَخَزِنٌ (مَخَازِنٌ)	xəzinə
تَنْسِيبٌ	aid etmə	خَالِدٌ	əbədi; ölməz
مُشَارَكَةٌ	iştirak etmə; iştirak	مَهِيْبٌ	əzəmətli, təntənəli (yığıncaq)
مُحَاوَلَةٌ	cəhd etmə; cəhd	نِهَائِيًّا	qəti şəkildə; birdəfəlik
اِسْتِحْسَالٌ	istehsal etmə; istehsal	وَاسِعٌ النَّطَاقُ	geniş, geniş miqyasda
اِحْتِقَالَاتٌ	təntənəli yığıncaqlar	«الْحَسَنَاتُ السَّبْعُ»	«Yeddi gözəl»
اِجْرَاءَاتٌ	tədbirlər	مَهْمَا يَكُنْ	nə olursa olsun
تَقَدُّمٌ	tərəqqi	أَصَافَ دُخْرَهُ إِلَى	(elmə, sənətə) töhfə vermək
تَوَاضَعٌ	təvazökarlıq	فِي جَوِّ مَنْ	...şəraitində
		وَمَا عَلَى شَاكِلَتِهَا	və s.; və i.a.

Mətn II

- حبذا، يا أمل، لو شاركت اليوم في اجتماع حلقة طلاب القسم الفارسي. طبعاً ان كان لديك متسع من الوقت.
- في أية ساعة يتم الاجتماع؟
- ان جلساتنا تتم كالعادة في الساعة السادسة مساء أيام الثلاثاء.
- أجد الموعد يتفق وإمكاناتي. بيد اني أخشى ألا أفهم شيئاً ان دار الكلام هناك بالفارسية.
- هوني عليك! لقد اتفقنا ان نتكلم اليوم فقط بالأذربايجانية. اذ ان الاجتماع قد يحضره اليوم الكثير من الضيوف.
- أيجب الظن ان المسألة التي ستناقشونها اليوم قد تثير اهتمام الغرباء؟
- هذا مما لا شك فيه. حسبك ان موضوع المناقشة لليوم يسمى "التعبير والمفردات الأذربايجانية المستعملة في "خمسة" نظامي كنجوي.
- أجد الموضوع يتفق واهتماماتي. يبدو لي انه لم يدرس حتى الآن بشكل مرض، أليس كذلك؟
- هذا ما دفعنا بالذات الى اختياره للمناقشة.
- لا ريب في انكم قد سبق لكم وعالجتم الجوانب الأخرى لإبداع نظامي؟
- بالطبع، يا أمل. لقد سبق لنا ان عالجتنا مختلف جوانب إبداع هذا الشاعر النابغ. اما الآن فقد حان الوقت لنناقش المسألة المشار إليها أعلاه على فكرة. هل بحتم أنتم أعضاء الحلقة العربية ولو مرة في مسألة تتعلق بنظامي؟
- لا مقارنة بهذا الصدد بين حلقتي الفارسية والعربية. اننا قد تطرقنا الى إبداع الشاعر مرة واحدة فقط. وهذا حين درسنا مقالة الأكاديمي كراتشكوفسكي المسماة "أقدم تأريخ لقصة المجنون ولبلى في الأدب العربي".
- يا ترى، هل ترجمت قصائد نظامي كنجوي الى اللغة العربية؟
- ألق يقول لست على علم بهذه المسألة. وعلى كل حال من المستحيل العثور في مكتبتنا على مرجع عربي في هذا الموضوع.
- والعجيب هو ان العرب أنفسهم لم يقولوا شيئاً بهذا الصدد حين حضروا يوبيل نظامي وأعتقد ان نتاج الشاعر العظيم لم يترجم الى العربية.

Lügət

بَدَا (u) görünmək	اِخْتِيارٌ seçmə
بَحَثَ فِي (ə) müzakirə etmək	غَرِيبٌ (غُرَبَاءُ) qərib adam, tanış olmayan adam
تَمَّ (i) bitmək; olmaq (iclas, yığıncaq)	مُفْرَدَاتٌ sözlər
دَفَعَ إِلَى (i) sövq etmək	مَوْعِدٌ (مَوْاعِدُ) (şərtləşdirilmiş) vaxt
خَشِيَ (ə) qorxmaq	كَالْعَادَةِ adətən
شَارَكَ فِي iştirak etmək	بَيْنَ أَنْ lakin
اتَّفَقَ razılığa gəlmək; şərtləşmək	حَسْبُكَ أَنْ sənə kifayətdir ki
اتَّفَقَ وَ (مَعَ) uyğun gəlmək	يَبْدُو لِي أَنْ mənə belə gəlir ki
مُقَارَنَةً müqayisə	هَوْنٌ عَلَيْكَ! narahat olma!
عُثِرَ عَلَى rast gəlmə, təsadüf etmə	دَارَ الْكَلَامِ (u) söhbət getmək
تَعْبِيرٌ (تَعَابِيرُ) təbir, ifadə	

LEKSİK-QRAMMATİK İZAHAT

1. İSİMLƏRİN HALLANMA NÖVLƏRİNİN TƏSNİFATI

İsimlərin hallanma növləri haqqında müxtəlif dərslərdə aldığımız məlumatı aşağıdakı kimi yekunlaşdıraq.

Hal əlamətləri deyilən, lakin yazılmayan hallanma növləri

1) Hər üç halı ayrı-ayrı tənvinlərlə bildirilən 'üçhallı tənvinli hallanma'. İsimlərin çoxu məhz bu növ hallanma üzrə hallanır. Müzəkkər isimlərlə müənnəs isimlər arasında yeganə fərq tənvin ۰– fəthənin müzəkkər isimlərdə اٌ və ya ؤ kimi yazılmasındadır. Məsələn:

A. بَلَدٌ ölkə | مَدِينَةٌ şəhər

Y.	بَلَدٍ	ölkənin	مَدِينَةٍ	şəhərin
T.	بَلَدًا	ölkəni	مَدِينَةً	şəhəri

2) Adlıq halı *[un]*, yiyəlik və təsirlik halları yalnız *[in]* əlaməti ilə bildirilən tənvinli hallanma. Hallanmanın bu növü yalnız müənnəs isimlərin düzgün cəminə aiddir. Formal baxımdan eyni əlamətlə ifadə edilsə də, hər iki hal arasındakı mənə fərqi öz qüvvəsində qalır. Məsələn:

A.	جَامِعَاتٍ	universitetlər
Y.	جَامِعَاتٍ	universitetlərin
T.		

3) Adlıq və yiyəlik halları *[in]* əvəzedici tənvinini, təsirlik halı isə adi qaydada bildirilən tənvinli hallanma. Hallanmanın bu növü yalnız naqis köklü isimlərə və ya isimləşdirilən sözlərə aiddir. Məsələn:

A.	قَاضٍ	qazi
Y.		
T.	قَاضِيًا	qazini

4) Hər üç halı *[ən]* əvəzedici tənvinini ilə bildirilən hallanma. Yalnız naqis köklü isimlərə şamildir. Məsələn:

A.	عَصَا	<table border="0"> <tr><td>əsa</td></tr> <tr><td>əsanın</td></tr> <tr><td>əsanı</td></tr> </table>	əsa	əsanın	əsanı	مُسْتَشْفَى	<table border="0"> <tr><td>xəstəxana</td></tr> <tr><td>xəstəxananın</td></tr> <tr><td>xəstəxananı</td></tr> </table>	xəstəxana	xəstəxananın	xəstəxananı
əsa										
əsanın										
əsanı										
xəstəxana										
xəstəxananın										
xəstəxananı										
Y.										
T.										

Bu növ hallanmada əvəzedici tənvinlər *[avun]*, *[avin]*, *[avan]*, *[əyun]*, *[əyin]* və *[əyən]* səs birləşmələrini əvəz etmişdir.

5) Hər üç halı müəyyənlik şəraitində *[avu]* → *[ə/a]*, *[avı]* → *[ə/a]*, və *[ava]* → *[ə/a]* dəyişikliyinə məruz qalan hallanma. Məsələn:

A.	الْعَصَا	<table border="0"> <tr><td>əsa</td></tr> <tr><td>əsanın</td></tr> <tr><td>əsanı</td></tr> </table>	əsa	əsanın	əsanı
əsa					
əsanın					
əsanı					
Y.					
T.					

6) Hər üç halı müəyyənlik şəraitində *[əyu]* → *[ə]*, *[əyi]* → *[ə]* və *[əyə]* → *[ə]* fonetik dəyişikliyinə məruz qalan hallanma. Məsələn:

A.	} المُسْتَشْفَى	{	xəstəxana
Y.			xəstəxananın
T.			xəstəxananı

7) Halları adlıqda [u], yiyəlikdə [i/i] və təsirlikdə [ə/a] qısa saitləri ilə bildirilən 'üçhallı hallanma'. (Müəyyənlikdə olan isimlərin çoxuna şamildir). Məsələn:

A.	الْبَلَدُ	ölkə		الْمَدِينَةُ	şəhər
Y.	الْبَلَدِ	ölkənin		الْمَدِينَةِ	şəhərin
T.	الْبَلَدِ	ölkəni		الْمَدِينَةَ	şəhəri

8) Adlıq halı [u], yiyəlik və təsirlik halları yalnız [ə/a] qısa saiti ilə bildirilən 'ikihallı hallanma'. Hallanmanın bu növü tənvin qəbul etməyən məhdud bir qrup ümumi və xüsusi isimlərə aiddir. Məsələn:

A.	صَحْرَاءُ	səhra		بَغْدَادُ	Bağdad		
Y.	} صَحْرَاءُ	{	səhranın		بَغْدَادِ	{	Bağdadın
T.							səhranı

Bu qrupa daxil olan isimlər müəyyənlik şəraitində işlədilərə bildikdə çevrilir üçhallı olur. Məsələn:

A.	الصَّحْرَاءُ	səhra
Y.	الصَّحْرَاءِ	səhranın
T.	الصَّحْرَاءِ	səhranı

9) Müəyyənlik şəraitində adlıq halı [u], yiyəlik və təsirlik halları yalnız [i/i] ilə bildirilən 'ikihallı hallanma'. Qeyri-müəyyənlikdə olduğu kimi, bu növ hallanma da yalnız müənnəs düzgün cəmə aiddir. Məsələn:

A.	الْجَامِعَاتُ	universitetlər	
Y.	} الْجَامِعَاتِ	{	universitetlərin
T.			universitetləri

10) Naqis köklü isimlərə aid olub adlıq halı müəyyənlikdə [iyu] və [iyi] əvəzinə [i/i] ilə, təsirlik halı isə [ə/a] ilə bildirilən hallanma.

Məsələn:

A.	} الْقَاضِي	{	qazi
Y.			qazinin
T.	الْقَاضِي		qazini

11) Müəyyənlik baxımından artiklli hallanmaya bərabər tutulan 'tərkiibi vəziyyətdə hallanma', yeni izafətin təyinlənən tərəfinə və ya bitişən əvəzlik qəbul etmiş ismə aid olan hallanma. Məsələn:

1)

A.	بَلَدُ الْعِرَاقِ	İraq ölkəsi	مَدِينَةُ الْمَوْصِلِ	Mosul şəhəri
Y.	بَلَدِ الْعِرَاقِ	İraq ölkəsinin	مَدِينَةِ الْمَوْصِلِ	Mosul şəhərinin
T.	بَلَدِ الْعِرَاقِ	İraq ölkəsini	مَدِينَةَ الْمَوْصِلِ	Mosul şəhərini

2)

A.	بَلَدُنَا	ölkəmiz	مَدِينَتُنَا	şəhərimiz
Y.	بَلَدِنَا	ölkəmizin	مَدِينَتِنَا	şəhərimizin
T.	بَلَدَنَا	ölkəmizi	مَدِينَتَنَا	şəhərimizi

3)

A.	جَامِعَاتُ الْبَلَدِ	ölkənin universitetləri		
Y.	} جَامِعَاتِ الْبَلَدِ	{	ölkənin universitetlərinin	
T.			ölkənin universitetlərini	

4)

A.	جَامِعَاتُنَا	universitetlərimiz		
Y.	} جَامِعَاتِنَا	{	universitetlərimizin	
T.			universitetlərimizi	

5)

A.	قَاضِي الْبَلَدِ	ölkənin qazisi		
----	------------------	----------------	--	--

Y. } قَاضِي الْبَلَدِ { ölkənin qazisinin
T. } { ölkənin qazisini

6)

A. قَاضِينَا qazimiz

Y. } قَاضِينَا { qazimizin
T. } { qazimizi

Hal əlamətləri həm deyilən, həm də yazılan hallanma növləri

1) Adlıq halı [*əni / ani*], yiyəlik və təsirlik halları [*eyni*] təsniyə şəkilçisi ilə bildirilən hallanma. Məsələn:

A.	بِلَادَانِ	iki ölkə	مَدِينَتَانِ	iki şəhər
Y. }	بِلَدَيْنِ	{	مَدِينَتَيْنِ	{
T. }				
		iki ölkəni		iki şəhəri

2) Adlıq halı [*unə*], yiyəlik və təsirlik halları [*inə / inə*] müzəkkər düzgün cəm şəkilçisi ilə bildirilən hallanma. Məsələn:

A. مُتَقَفُّونَ ziyalılar

Y. } مُتَقَفِّينَ { ziyalıların

T. } { ziyalıları

Təsniyədə və müzəkkər düzgün cəmdə ismin müəyyənlikdə olub-olmaması hal əlamətlərinə təsir etmir.

3) Təsniyədə və müzəkkər düzgün cəmdə ismin müəyyənlikdə hallanması. Hər iki şəraitdə hallanma zamanı şəkilçilərdəki sonuncu [*n*] atılır. Məsələn:

a) A.	مَدِينَتَا بَلَدٍ	مَدِينَتَا الْبَلَدِ	ölkənin iki şəhəri
Y. }	مَدِينَتَيْ بَلَدٍ	مَدِينَتَيْ الْبَلَدِ	{
T. }			
		ölkənin iki şəhərini	
b) A.	مَدِينَتَانَا	iki şəhərimiz	
Y. }	مَدِينَتَيْنَا	{	iki şəhərimizin
T. }			

T. iki şəhərimizi

c) A.	مُنَقَّوْ بَلَدٍ	مُنَقَّوْ الْبَلَدِ	ölkənin ziyalıları
Y.	مُنَقَّي بَلَدٍ	مُنَقَّي الْبَلَدِ	ölkənin ziyalılarının
T.			ölkənin ziyalılarını
ç) A.	مُنَقَّقُونَ		ziyalılarımız
Y.		مُنَقَّقِينَ	ziyalılarımızın
T.			ziyalılarımızı

4) İki kök samiti qalmış altı ismin - **حَمَّ** qardaş, **أَخَّ** ata, **أَبَّ** qaynata, **هَنَّ** şey, **فَمَّ** ağız, **دُو** sahib sözlərinin tərkibi vəziyyətdə hallanması. Hallanmanın bu növündə ismin halları adlıqda [u], yiyəlikdə [i] və təsirlikdə [ə] ilə bildirilir ki, bunlar yazıda müvafiq surətdə vav, yə və əliflə bildirilir. Məsələn:

a) A.	أَبُو وَدٍ	أَبُو الْوَلَدِ	uşağın atası
Y.	أَبِي وَدٍ	أَبِي الْوَلَدِ	uşağın atasının
T.	أَبَا وَدٍ	أَبَا الْوَلَدِ	uşağın atasını
b) A.	أَبُوهُ		onun atası
Y.	أَبِيهِ		onun atasının
T.	أَبَاهُ		onun atasını

فَمَّ 'ağız' sözünü göstərilən şəraitdə hallandırarkən [m] samiti atılır. Məsələn:

A. فُو الْإِنْسَانِ adamın ağızı

Y. فِي الْإِنْسَانِ adamın ağzının

T. فَا الْإِنْسَانَ adamın ağzını

Bitişən əvəzliklə birləşmədə فَمَ sözünü iki variantda hallanır.

Məsələn:

A. فَمُهُ | فُوهُ onun ağzı

Y. فَمِهِ | فِيهِ onun ağzının

T. فَمَهُ | فَاهُ onun ağzını

دُو 'sahib' sözü daim tərkihi vəziyyətdə, həm də tək cə isimlərlə birləşmədə işlənir. Hallanarkən [u] saiti çevrilib [i] və [ə] olur.

Məsələn:

A. دُو لِحْيَةٍ saqqallı / saqqal sahibi

Y. ذِي لِحْيَةٍ saqqallının / saqqal sahibinin

T. ذَا لِحْيَةٍ saqqallını / saqqal sahibini

Hal əlamətlərinin yazıda əks etdirilməsi məsələsi ilə əlaqədar aşağıdakılara da xüsusi fikir verilməlidir:

1) 'Ömər' sözünü 'Əmr' sözündən fərqləndirmək üçün sonuncunun ərəbcəsinə yiyəlik və təsirlik hallarda 'deyilməyən' («ölü») vav hərfi artırılır:

A. عَمْرُ Ömər | عَمْرُو Əmr

Y. } عَمْرُ { Ömərin | عَمْرُو Əmrin

T. } عَمْرُ { Öməri | عَمْرُو Əmri

2) Sözü sonunda saitsiz samitdən sonra gələrək adlıq və yiyəlik hallarda dayaqsız yazılan həmməzə ondan əvvəlki hərfin birləşib-birləşməməsinə görə gah dayaqla, gah da dayaqsız yazılır. Müqayisə edək:

A. شَيْءٌ şey | حِزْبٌ hissə

Y.	شَيْءٍ şeyin		حُزْءٍ hissənin
T.	شَيْئًا şeyi		حُزْءًا / حُزْءِ hissəni

3) **إِمْرُؤُ** 'kişi; adam' sözü hallanarkən nəinki buradakı həmzənin dayağı, həm də [r] samitinin saiti dəyişir:

A. **إِمْرُؤُ** ['imru'un] kişi

Y. **إِمْرِي** ['imri'in] kişinin

T. **إِمْرَءَا** ['imra'ən] kişini

Bu sözün **إِمْرًا** ['imra'un], **إِمْرِي** ['imra'in] və **إِمْرًا** ['imra'ən] variantı da vardır.

4) Həməzə ilə bitən isimlərin bitişən əvəzləklə birləşməsi şəraitində hallanması da orfoqrafik baxımdan diqqət tələb edir. Həm də qeyd edək ki, son həmzənin kök samiti olması (məs.: **هُدُوءٌ** yük, **عَبَةٌ** sakitlik), zəif samitin dəyişməsindən əmələ gəlməsi (məs.: **قَارِشِلَامَقُ** qarşılamaq → **قَارِشِلَامَاءُ** qarşılama; görüş) və ya daxili cəm əlaməti olması (məs.: **صَدِيقٌ** dost → **أَصْدِقَاءُ** dostlar) sözün orfoqrafiyasına təsir etmir.

2. HALLARIN İŞLƏDİLMƏSİ ŞƏRAİTİ

Öyrəndiyimiz kimi, ərəb yazısında qısa saitlər və tənvinlər əks etdirilmədiyindən hal əlamətləri də çox vaxt öz ifadəsini yazıda tapmır. Onları müəyyən etmək oxucunun öz öhdəsinə buraxılır. Bunu edə bilmək üçün isə oxucudan tam bir sıra leksik-qrammatik qaydaları qabaqcadan, həm də əməli şəkildə bilmək tələb olunur.¹ Beləliklə, halların harada və necə işləndiyini bilməyin ərəb dilini öyrənənlər üçün xüsusi əhəmiyyəti vardır.

Adlıq hal

¹ Ərəblərin «Avropalılar öyrənmək üçün oxuyur, biz isə oxuya bilmək üçün öyrənirik» kimi yanıqlı gileyi də buradan irəli gəlmişdir.

Cümlədə hər hansı bir qrammatik təsirdən (عَمَلٌ 'idarədən') azad şəkildə işlədilən isimlər adlıq halda olur. Buraya aşağıdakı vəziyyətlər daxildir:

1) Mübtəda və ya xəbər olanda. Məsələn:

أَلْحَرَكَةُ بَرَكَاتٌ Hərəkət bərəkətdir. (Atalar sözü)

2) أَيُّهَا və ya أَيُّهَا xitab ədatından sonra gələndə, Məsələn:

أَيُّهَا النَّاسُ (ey) adamlar / (ey) camaat!

أَيُّهَا النِّسَاءُ (ey) qadınlar!

3) Bilavasitə يَا xitab ədatından sonra gələrək tərkihi vəziyyətə yətdə olmadıqda (tənvin-damması və ya artikli atılmaq şərti ilə). Məsələn: يَا صَدِيقُ (ey) dost!

4) مِنْ حَيْثُ 'cəhətdən; baxımdan; etibarilə' mənasında işlədilən tərkibdən sonra gəldikdə. Məsələn: مِنْ حَيْثُ الْمَبْدَأُ prinsip etibarilə

5) Müraciət, fəxri ad, mənşəb, ləqəb və s. bu kimi məfhum ifadə edərək şəxs bildirən isimdən əvvəl gəldikdə. Burada bir növ təyin kimi işlənən isim ərəb qrammatikasında تَوَابِعُ (تَوَابِعُ) 'əlavə' adlanır. Əlavələr təyin etdikləri isimlə tam şəkildə uzlaşaraq eyni müəyyənləşmə və ya qeyri-müəyyənləşmə, eyni cins, hal və kəmiyyətdə olur. Məsələn:

الرَّفِيقُ الْوَزِيرُ yoldaş vəzir

السَّيِّدُ الْوَزِيرُ cənab vəzir

الدُّكْتُورُ عَلِيٌّ doktor Əli

Yiyəlik hal

Xüsusi şəkildə qeyd etməliyik ki, ərəb dilində yiyəlik hal əks etdirdiyi qrammatik əlaqələr baxımından Azərbaycan və ya rus dillərindəki müvafiq haldan çox-çox əhatəlidir. O tək cə yiyəlik və ya sahiblik deyil, həm də dilimizlə müqayisədə yönlük və çıxışlıq hal

əlaqələrini də əhatə edir.

İsmlər yalnız aşağıdakı vəziyyətlərdə yiyəlik hal formasını alır:

1) Hər hansı bir ön qoşma ilə işlədikdə. Məsələn:

فِي الْغُرْفَةِ otaqda / فِي غُرْفَةٍ bir otaqda

2) İzafətdə təyin edən tərəf kimi çıxış etdikdə. Məsələn:

غُرْفَةُ الدَّرْسِ dərs otağı; sinif

3) Üç – on, yüzlük, minlik və s. bildiren miqdar sayı ilə idarə edildikdə. Məsələn:

ثَلَاثَةُ كُتُبٍ üç kitab, ثَلَاثُمِئَةُ كِتَابٍ üç yüz kitab, ثَلَاثَةُ آلَافٍ كِتَابٍ üç min kitab.

Təsirlik hal

Çox müxtəlif sintaktik şəraitdə işlənir. Digər hallardan əhatə dairəsinin genişliyi ilə fərqlənir. İsim aşağıdakı vəziyyətlərdə təsirlik halda olur:

1) Təsirli fellərin vasitəsiz tamamlığı olduqda. Məsələn:

لَقَدْ قَرَأْتُ هَذِهِ الْمَقَالََةَ Bu məqaləni oxudum.

لَقَدْ حَضَرْتُ الْجُلْسَةَ İclasda iştirak etdim.

Sonuncu misalla əlaqədar göstərməliyik ki, təsirlilik-təsirsizlik baxımından müxtəlif dillərin bir-birinə uyğun gəlməsi çox vaxt nisbi və ya təsadüfi xarakter daşıyır. Məsələn: ərəb dilində tək cə 'kimi?' və ya 'nəyi?' suallarına cavab tələb edən fellər deyil, həm də gediş-gəliş bildiren və ya nitq prosesi ilə əlaqədar olan tam bir sıra fellər də təsirli hesab olunur. Məsələn:

وَصَلْتُ الْمَدِينَةَ Şəhərə gəldim.

سَأَلْتُ أَسْتَاذَنَا Müəllimimizdən soruşdum.

2) Təsirli fellərin məsdərləri ilə distant (aralı) vəziyyətdə vasitəsiz tamamlıq kimi işlədikdə. Distant vəziyyət isə idarə edən (عَامِلٌ) məsdərin sonrakı başqa bir isimlə izafəti və ya bitişən əvəzlik vasitəsilə birləşməsi yolu ilə yaranır. Məsələn:

قَرَضَ الشَّاعِرُ قَصِيدَةً şairin bir poema yazması

قَرْضُهُ قَصِيدَةٌ onun bir poema yazması

3) 'Sərbəst tamamlıq' kimi işlədildikdə. Məsələn:

ضَرَبُوا اللَّصَّ ضَرْبًا Oğrunu (bərk) döydülər (*hərfən*: oğrunu zərblə vurdular).

ضَرَبُوا اللَّصَّ ضَرْبَ الْكِلَابِ Oğrunu it kimi döydülər (*hərfən*: oğrunu itin döyülməsi ilə döydülər).

ضَرَبَ اللَّصُّ ضَرْبَ الْكِلَابِ Oğru it kimi döyüldü (*hərfən*: oğru itin döyülməsi ilə döyüldü).

4) 'Təmyiz' kimi işlədildikdə. Məsələn:

هُوَ كَبِيرٌ سِنًا O, yaşca böyükdür.

هُوَ أَكْبَرُ سِنًا O, yaşca daha böyükdür.

هُوَ الْأَكْبَرُ سِنًا O, yaşca (hamıdan) böyükdür.

5) 11 – 99 miqdar sayları ilə idarə edildikdə. (Ərəb qrammatikasında bu növ isimlər də təmyiz hesab olunur). Məsələn:

ثَمَانِيَةً وَخَمْسُونَ عَامًا səkkiz yüz əlli il

6) 'Zərfdüzəldici' (adverbial) hal formasını almış düzəltmə zərf olduqda. Məsələn:

صَبَاحًا səhər (vaxtı), لَيْلًا gecə (vaxtı), فُورًا dərhal, عُمْدًا bilə-bilə, qəsdən.

الْيَوْمَ bu gün, اللَّيْلَةَ bu gecə, الْبَيْتَةَ qəti şəkildə.

7) İzafət tərkibində təyinlənən tərəf olub əslində zərflik bildirdikdə. Məsələn:

زُرْنَا الْقَاهِرَةَ بُغْيَةَ الْإِطْلَاعِ عَلَيْهَا Qahirəyə (onunla) tanış olma(q) məqsədi ilə getdik.

Əslində məkan, zaman, hərəkət tərzü və s. bu kimi zərflər mənalar daşıyan hər hansı bir isim ərəb dilində adverbial hal vasitəsilə zərflik kimi işlədilə bilər. Bunu aşağıdakı قَصْدٌ 'məqsəd' və

ظَهَرَ 'günorta' (vaxtı) isimlərinin işlədilməsi timsalında görmək olar.

زُرْنَا الْقَاهِرَةَ قَصْدًا لِإِطْلَاعِ عَلَيْهَا Qahirəyə (onunla) tanış olma(q) məqsədilə getdik.

زُرْنَاهُ ظَهْرَ الْيَوْمِ Bu gün günorta onun yanına getdik.

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, bu qəbil isimlərin bir çoxu göstərilən şəkildə tez-tez işlədilmək nəticəsində bu gün artıq düzəltmə ön qoşmalara çevrilmişdir.

(İsimplərin zərfə və ya ön qoşmaya çevrilməsi hadisəsinə rus dilində də rast gəlmək olar. Məsələn:

Ön qoşma: вследствие; zərf: впоследствии.

8) Əslində məsdər olub məqsəd bildirmək üçün işlədildikdə. Məsələn:

فَمُنَّا إِكْرَامًا لَهُ Ona hörmət etmə(k) üçün ayağa qalxdıq.

9) Ərəb qrammatiklərinin "إِنَّ وَأَخَوَاتُهَا" ('inne və onun bacıları' / bənzərləri) adlandırdıqları qrupa daxil edilən bəzi sözlərdən sonra:

إِنَّ doğrudan da, أَنْ ki, كَأَنَّ sanki, لَكِنَّ lakin, كَأَنَّ kaş ki, لَعَلَّ ola bilsin ki. Məsələn:

إِنَّ الْحَوَادَّ قَدْ يَعْتُرُ həqiqətən, bəzən cins at da bürəyir. (Atalar sözü)

إِنَّا نَعْرِفُ أَنَّ الْإِنْسَانَ وُلِدَ لِلْسَّعَادَةِ Biz bilirdik ki, insan xoşbəxtlik üçün doğulmuşdur.

10) Ərəb qrammatiklərinin "كَانَ وَأَخَوَاتُهَا" ('kən və onun bacıları' / bənzərləri) adlandırdıqları (köməkçi) fellərlə işlədilərək tərkihi xəbərin ad hissəsi olduqda. Bu qrupa daxil edilən fellərdən bir neçəsini qeyd edək.

كَانَ olmaq, لَيْسَ olmamaq, صَارَ çevrilib olmaq, بَقِيَ qalmaq, çevrilib olmaq, مَا زَالَ davam etmək, مَا دَامَ davam etmək. Məsələn:

كَانَ طَالِبًا وَأَصْبَحَ مُهَنْدِسًا Tələbə idi, mühəndis oldu.

11) مَا inkarı ilə 'deyil' mənasında işlədildikdə. Məsələn:

مَا هُوَ مُهَنْدِسًا O, mühəndis deyil.

12) لَا 'mütləq inkarı' ilə işlədildikdə. Məsələn:

لَا رَجُلٌ فِي الْبَيْتِ Evdə kişi (adam) yoxdur.

13) يَا xitab ədatından sonra gələrək tərkibi vəziyyətdə işlədildikdə. Məsələn:

يَا صَاحِبَ الْبَيْتِ! (ey) ev sahibi!

يَا صَدِيقًا! (ey) dost(umuz)!

14) Bir sıra çoxişlənən ifadələrdə. Məsələn:

أَهْلًا وَسَهْلًا Xoş gəlmisiniz!

هَنِيئًا مَرِيئًا Nuş olsun!

15) Cümlədə bilavasitə şəxs əvəzliyindən sonra gələrək onun məhz kimi nəzərdə tutduğunu bildirmək üçün işlədildikdə. Ərəb qrammatikləri belə 'izahedici' isimləri 'xüsusiləşmə' (اِخْتِصَاصٌ) hesab edirlər. Xüsusiləşdirilən söz tək cə təsirlik halda deyil, həm də müəyyənlikdə olur. Məsələn:

نَحْنُ الطُّلَّابُ biz tələbələr

أَنْتُمْ طُلَّابُ الْقِسْمِ الْعَرَبِيِّ siz ərəb şöbəsi tələbələri

3. ZƏRFLƏR

Ərəb dilində zərflər sabit modelləri olmayan və leksik mənaları çox zaman yalnız nitq şəraitində dəqiqləşdirilən köməkçi nitq hissələrindəndir. 'Əsl' və 'düzəltmə' olmaq üzrə zərflər iki qrupa bölünür.

Əsl zərflər

1) Yer bildirən zərflər. Məsələn:

هُنَا burada, هُنَاكَ orada, تَمَّ / تَمَّتْ orada.

2) Sual bildirən müxtəlif mənəli zərflər. Məsələn:

أَيْنَ harada?, مَتَى nə vaxt?, كَمْ neçə?, كَيْفَ necə?

Göstərilən zərflərin bəzisi ön qoşmalarla da işlənir. Məsələn:

هَذَا إِلَى buraya, مِنْ أَيْنَ haradan?, إِلَى مَتَى nə vaxtadək?

3) Felin keçmiş zamanı ilə işlədildikdə 'artıq', indiki-gələcək zamanı ilə işləndikdə isə 'bəzən; bəlkə; ola bilsin' bildiren قَدْ zərfi.

Məsələn:

إِنَّهُ قَدْ غَادَرَ بَاكُو إِلَى مُوسْكُو O artıq Bakıdan Moskvaya yola düşmüşdür.

إِنَّ الْكُذُوبَ قَدْ يَصْدُقُ Həqiqətən, bəzən yalançı da doğru danışır.

(Atalar sözü)

4) İnkarı gücləndirən قَطُّ 'heç' zərfi. Məsələn:

لَمْ أَفُهْ بِهَذِهِ الْكَلِمَةِ قَطُّ Mən bu sözü heç ağızıma gətirməmişəm.

5) Məhdudiyət bildiren فَقَطُّ 'yalnız' zərfi. Məsələn:

حَضَرْتُ الْمُنَاقَشَةَ مَرَّةً وَاحِدَةً فَقَطُّ Diskussiyada yalnız bir dəfə iştirak etmişəm.

6) Hərəkətə münasibət bildiren إِنَّ 'doğrudan da, həqiqətən',

لَعَلَّ / لَعَلَّ 'ola bilsin; bəlkə', رَبِّ 'bəlkə; ola bilsin' və s. bu qəbil modal zərflər. Məsələn:

لَعَلَّ الْأَعْرَاءَ لَمْ يَفْهَمُونَا؟ Bəlkə əziz qonaqlar bizi başa düşməmişlər?

Bu qəbil zərflərin bəzisi مَا ilə birləşmə şəklində də işlədilir.

Məsələn:

(إِنَّ + مَا) → إِنَّمَا yalnız, (رَبِّ مَا) → رَبِّمَا ola bilsin.

Düzəltmə zərflər

1) فَعُلَ [fə'lu] modelli zərflər:

بَعْدُ sonra(lar); hələ, قَبْلُ əvvəl(lər), فَوْقُ yuxarıda. Məsələn:

إِنَّهُ لَمْ يَحْضُرِ الْاجْتِمَاعَ بَعْدُ O, hələ yığınağa gəlməmişdir.

Bu qrup zərflərin **مِنْ** ön qoşması ilə də işlədilməsinə tez-tez rast gəlmək olar (**مِنْ فَوْقُ**, **مِنْ قَبْلُ**, **مِنْ بَعْدُ**). Göründüyü kimi, **فَوْقُ**, **قَبْلُ**, **بَعْدُ** və s. isim mənşəli ön qoşmalardan fərqli olaraq zərflər heç bir qrammatik dəyişikliyə uğramır. Müqayisə edək:

Ön qoşma	Zərf
نَظَرَ إِلَيَّ مِنْ فَوْقِ الشَّجَرَةِ	نَظَرَ إِلَيَّ مِنْ فَوْقُ
O, mənə ağacın başından (üstündən) baxdı.	O, mənə yuxarıdan baxdı.

2) **مَا**-nin iştirakı ilə düzələn zərflər. Məsələn:

قَلَّ az olmaq → **قَلَمًا** az-az (hallarda)

طَالَ uzun çəkmək (vaxt) → **طَالَمَا** çoxdan

سُرِعَانَ → **سُرْعَانَمَا** [*sur'anəmə*] tezliklə, çox keçmədən

لَا سِيَّ مَا (*hərfən*: heç bərabəri yoxdur) → **لَا سِيَّ مَا** xüsusilə

3) Düzəltmə zərflərin çoxu adverbial hal vasitəsilə isim və sifətlərdən düzəldilmişdir. Belə zərflər əksər hallarda qeyri-müəyyənlikdə, bəzən isə müəyyənlikdə olur. Məsələn:

يَوْمًا bir gün, **غَدًا** sabah, **مَسَاءً** axşam, **أَحْيَانًا** bəzən, **جِدًّا** çox; olduqca, **دَائِمًا** daim, **كَثِيرًا** çox vaxt, **مُؤَخَّرًا** bu yaxınlarda (keçmişdə).

الْيَوْمَ bu gün, **الْبَارِحَةَ / الْبَارِحَةَ** dünən, **السَّاعَةَ** bu saat, **الْبَيْتَةَ** qəti şəkildə.

Bu qəbil zərflər bəzən **مَا**-də qəbul edir. Məsələn:

كَثِيرًا مَا [*yauməmmə*] bir gün, **لَيْلَةً مَا** [*leylətəmmə*] bir gecə, **كَثِيرًا مَا** [*kəsirəmmə*] çox vaxt.

4) Adverbial hal formasını almış sözün təkrarı ilə bildirilən zərflər. Məsələn:

شَيْئًا فَشَيْئًا yavaş-yavaş, tədricən, **أَكْثَرَ فَأَكْثَرَ** get-gedə artan şəkildə.

5) Adverbial hal formasını almış bəzi isimlərin tənvinlərini

itirmiş şəkildə təkrarı ilə bildirilən zərflər. Məsələn:

صَبَاحَ مَسَاءٍ səhər – axşam, لَيْلَ نَهَارٍ gecə – gündüz.

6) Ön qoşma + isim birləşməsindən ibarət zərflər. Məsələn:

صُعُوبَةً çətinlik → بِصُعُوبَةٍ çətinliklə

بِبَسَاطَةٍ sadəlik; sadələvhlük → (فِي بَسَاطَةٍ) sadəliklə;

sadəcəsinə.

قَوْرٌ qaynama → عَلَى الْفَوْرِ cəld, dərhal, gecikmədən

7) Ön qoşma + zərfi mənalı bəzi isimlərin birləşməsindən ibarət zərflər. Məsələn:

بَعْدَ بَكْرَةٍ sabahkı gün; بَعْدَ بَكْرَةٍ birisi gün; عَدَّ sabahkı gün, بَعْدَ عَدِّ

birisi gün; قُرُونٌ əsrlər: مُنْذُ قُرُونٍ əsrlərdən bəri,

إِلَى الْأَبَدِ əbədi olaraq, إِلَى الْأَمَامِ irəli, مُنْذُ الْآنَ bundan sonra.

8) Ön qoşma + sifət birləşməsindən ibarət zərflər. Məsələn:

جَدِيدٌ yeni: مِنْ جَدِيدٍ yenidən; قَرِيبٌ yaxın: عَنْ قَرِيبٍ tezliklə, bu

yaxında (gələcəkdə); كَثِيرٌ çox; قَوْلُ: بِكَثِيرٍ xeyli.

9) Təyinlənən tərəfi adverbial hal formasını almış ذَاتٌ 'şəxs, zat' sözünün özündən sonrakı zərfi mənalı isimlə izafətindən ibarət zərflər. Məsələn:

ذَاتَ مَرَّةٍ bir dəfə, ذَاتَ يَوْمٍ bir gün, ذَاتَ الْيَمِينِ sağda.

10) Təyinlənən tərəfi adverbial hal formasını almış zərfi mənalı bir sözün özündən sonra zərfi mənalı digər bir isimlə izafətindən ibarət zərflər. Məsələn:

صَبَاحَ الْيَوْمِ bu gün, أَوَّلَ أَمْسٍ srağa gün, مَسَاءَ أَمْسٍ dünün axşam, səhər.

11) Adverbial hal formasını almış zaman mənalı ismin özündən sonrakı إِذْ 'vaxt' keçmiş zaman zərfi ilə izafətindən ibarət zərflər. Belə sintaktik şəraitdə işlədilən إِذْ tənvin qəbul edir, həm də

«təyin» etdiyi sözlə bir yerdə yazılır. Məsələn:

هَمِينَ اِنْدَا, هَمِينَ وَاخْتَا, حِيْنَئِيْذٍ هَمِينَ وَاخْتَا, عَامِيْذٍ هَمِينَ اِل.

12) Adverbial hal formasını almış zaman mənalı ismin özündən sonrakı ذَاكَ 'o' işarə əvəzliyi ilə izafətindən ibarət zərflər. Belə tərkiblərin ayrı yazılan və bir yerdə yazılan variantları vardır. Məsələn:

وَقْتِ ذَاكَ هَمِينَ وَاخْتَا, عَامِ ذَاكَ هَمِينَ اِل, اِنْدَاكَ o وَاخْتَا; هَمِينَ اِنْدَا.

13) ön qoşması + بِ شَكْلٍ 'şəkil', صُوْرَةٌ 'surət' və ya وَجْهٌ 'üz; üsul; tərz' ismi + uzlaşan təyindən ibarət söz birləşmələri ilə bildirilən zərflər. Məsələn:

بِشَكْلِ مُرْضٍ kifayət şəkildə, بِصُوْرَةٍ رَسْمِيَّةٍ rəsmi şəkildə, بِوَجْهِ آخَرَ başqa bir şəkildə / tərzdə.

Göstərilən üç ismin başqa ön qoşmalarla, həm də izafət tərkibində işlədilməsinə də rast gəlmək olar. Məsələn:

عَلَى أَحْسَنِ شَكْلِ ən yaxşı şəkildə, عَلَى خَيْرِ وَجْهِ ən yaxşı şəkildə, عَلَى وَجْهِ الْقَرِيْبِ təqribən, təxminən.

14) Ümumiləşdirilə bilməyən bəzi başqa söz birləşmələri ilə bildirilən zərflər. Məsələn:

مِنْ يَوْمٍ لَّاخِرٍ / مِنْ كُلِّ بَدِيٍّ, هَمِينَ اِنْدَا, هَمِينَ اِنْدَا, هَمِينَ اِنْدَا (أَوْ) عَاجِلًا

مِنْ يَوْمٍ لَّاخِرٍ / مِنْ يَوْمٍ لَّاخِرٍ bu yaxın vaxtlarda (keçmişdə), مِنْ يَوْمٍ لَّاخِرٍ gündən-günə, مِنْ يَوْمٍ لَّاخِرٍ إِلَى يَوْمٍ (keçmişdə).

4. ƏDATLAR

Ərəb dilində də nitq hissələri 'əsas' və 'köməkçi' olmaq üzrə iki qrupa bölünür. Birincilərə öz leksik və qrammatik mənalının müstəqilliyi ilə fərqlənən nitq hissələri (isim, sifət, say, əvəzlik, fel və zərflərin bir qismi), ikincilərə isə leksik və qrammatik mənalı yalnız nitq şəraitində aydınlaşdırılan və ya dəqiqləşdirilən nitq hissələri (ədat, bağlayıcı və ön qoşma) daxil edilir.

Köməkçi nitq hissələrinin ən zəif halqasını ədatlar təşkil edir.

Bunlar leksik və qrammatik mənaları baxımından tamamilə nitq şəraitindən asılıdır.

Ədatları cümlədəki vəzifəsinə görə aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1) '-mı/-mi; -mu/ -mü' bildiren أ və هل sual ədatları. Variantları:

مَا + أ → أَمَا məgər ... -ma / -mə, لَا + هل → هَلَّا məgər ... -ma / -mə.

Məsələn:

أَلَمْ أَقُلْ لَكَ شَيْئًا بِهَذَا الصَّدْدِ؟ Məgər sənə bu barədə heç bir şey deməmişəm?

2) مَا , لَا , لَمْ , لَنْ , لَمَّا 'hələ -ma /-mə' inkar ədatları.

3) إِلَّا istisna ədatı.

4) هَا işarə ədatı (məs.: هَا هُوَ الطَّالِبُ)

5) أَوْ , آ , آه , آه , آه , آه və s. nida ədatları.

6) And bildiren لَ...haqqı ədatı (məs.: لَعْمُرِكَ canına and olsun!).

7) Qəti gələcək zaman bildiren سَ və سَوْفَ ədatı.

8) Müəyyənlik bildiren اِنَّ ədatı (artikli).

9) يَا , أَيُّهَا və أَيُّهَا xitab ədatları.

10) Təsviri əmr (buyuruq) bildiren لِ (qoy!) ədatı (məs.: لِيَكْتُبْ qoy yazsın!).

Adətən ədat qrupuna daxil edilən bu sözlərin bir qismi cümlədə əvəzlik, bağlayıcı, zərf və s. vəzifələrdə də çıxış edir. Belə olduğu surətdə onların (məsələn: مَا -nin) eyni zamanda müxtəlif nitq hissələrinə mənsub edilməsi təəccüb doğurmamalıdır.

5. BAĞLAYICILAR

Bağlayıcılar da ayrı və birgə işlənən olmaq üzrə iki qrupa bölünür.

Birləşən bağlayıcılar üçdür : وَ , فِ və لِ

1) Öyrəndiyimiz kimi, **فَ** 'və; beləliklə, belə olduğu halda, onda' bildirərək söz və cümlələr arasında işlənir. **أَمَّا** ilə işlədikdə isə '... gəldikdə, ... gəlinçə' mənasını verir.

2) **وَ** söz və cümlələr arasında tabesizlik bağlayıcısı kimi işlədilərək 'və' bildirir (sədalənmədə hətta vergül əvəzinə də işlənir). Ondan habelə zərflik budaq cümləsi (**جُمْلَةٌ حَالِيَّةٌ**) düzəltmək üçün də istifadə olunur (həmin vəzifəsinə görə ona **وَإِوَاءُ الْحَالِ** 'hal **وَ** -i' deyilir). Məsələn:

قَامَتِ الْبِنْتُ وَهِيَ تَبْكِي / قَامَتِ الْبِنْتُ وَهِيَ بَاكِئَةٌ Qız ağlaya-ağlaya ayağa qalxdı.

Feli cümlələrdə zərflik vəzifəsində **وَ** işlənməyə də bilər. Məsələn:

جَاءَتِ الْبِنْتُ تَبْكِي Qız ağlaya-ağlaya gəldi.

Həmin zərflik bağlayıcısından mübtəda budaq cümləsinin mübtədası dəyişdikdə də istifadə olunur. Məsələn:

ذَهَبَتِ الْبِنْتُ وَأُخُوهَا بَيْتِي / ذَهَبَتِ الْبِنْتُ وَأُخُوهَا بَاقٍ Qız getdiyi halda, qardaşı qaldı.

3) **لِ** məqsəd budaq cümləsində işlədilərək 'üçün' bildirir.

Ayrı işlədilən bağlayıcılardan aşağıdakıları qeyd edək:

1) **إِذْ** çünki, zira; -dığı (-diyi), -duğu (-düyü) üçün, 2) **إِذَا** şərt və zaman budaq cümləsində işlənir, sonuncusunda '-dıqda (-dikdə), -duqda (-dükdə); '... vaxt' mənasını verir, 3) **إِنْ** 'əgər'; digər variantı: **وَإِنْ** -sa da (-sə də); hərçənd, 4) **وَالْأَيُّ** yoxsa, əks təqdirdə, 5) **وَإِلَّا** inkarlı xəbəri olan baş cümlədən sonra gələn budaq cümləsində təsdiq bildirir. Məsələn:

لَمْ يَبْقَ فِي بَاكُو أَيُّ مَعْلَمٍ إِلَّا وَرَأَيْتُهُ Bakıda elə bir görməli yer qalmamışdır ki, mən onu görməyəm; 6) **أَمْ** yaxud; və ya, 7) **إِمَّا... وَإِمَّا**;

أو (إِنْ + مَا) ... أو / ya, və ya, yainki, yaxud, 8) feli cümlənin əvvəlində işlənilib felin arzu formasını tələb edən أَنْ 'üçün'; variantları: كَأَنَّ elə bil ki, لِأَنَّ onun üçün ki, لِأَنَّ (لَا + أَنْ + لَ) onun üçün ki... -ma (-mə) (inkar), إِلَى أَنْ ta ki, 9) ismi cümlənin əvvəlində gəlib özündən sonrakı ismin təsirlik halını tələb edən أَنْ ki; variantları: كَأَنَّ / كَأَنَّمَا elə bil ki, لِأَنَّ onun üçün ki, ... -ma (-ə) (inkar), 12) لَكِنَّ (feldən əvvəl), لَكِنَّ (isimdən əvvəl) lakin, 13) لَمَّا -dıqda (-dikdə), -duqda (-dükdə); ... vaxt, 14) نُو əgər; -sa (-sə), 15) davamiyyət bildirən مَا ədatı (مَا الدَّيْمُومَةِ) qəbul etmiş bir sıra bağlayıcılar ; məsələn, بَعْدَ مَا -dan (-dən) əvvəl, مَبْدُوءَ مَا -dan (-dən) sonra, بَيْنَمَا / بَيْنَا o vaxt ki..., فِيَمَا o vaxt ki..., إِذْمَا / إِذْمَا o vaxta ki..., مَتَى مَا nə vaxt ki..., كُلَّمَا hər vaxt ki..., 16) مَنْ kim ki..., 17) مَا nə ki..., 18) هَيْهَاتَ هُنَا hansı ki..., 19) مَنْ كُلُّ مَنْ hər kim ki..., 20) كُلَّمَا hər şey ki..., (yuxarıda göstərilmiş كُلَّمَا hər vaxt ki bağlayıcısı ilə qarışdırmamalı), 21) مَنْ هَيْهَاتَ هُنَا hansı kəs ki..., 22) حَيْثُ harada ki..., 23) حَيْثُمَا harada (olursa-olsun), 24) مَتَى مَا nə vaxt (olursa-olsun)...(bunu yuxarıdakı مَتَى مَا 'nə vaxt ki.' bağlayıcısı ilə qarışdırmamalı), 25) مَهْمَا nə (olursa-olsun)..., 26) أَيْنَ harada ki..., 27) أَيْنَمَا harada (olursa-olsun...) 28) كَيْفَ necə ki..., 29) كَيْفَمَا necə (olursa-olsun...) 30) أَيْضًا ... (بَلْ) ... أَيْضًا لَا / مَا ... فَحَسْبُ وَلَكِنْ (بَلْ) ... أَيْضًا ... təkçə... deyil, habelə

6. ÖN QOŞMALAR

Bunların əsl və düzəltmə (zərfi), ayrı işlənən və birgə işlənən (birləşən) olmaları, ad qruplu sözləri yiyəlik halla idarə etmələri və s. haqqında öyrəndiklərimizə əlavə olaraq aşağıdakıları da qeyd edək.

Birləşən ön qoşmalar və onların çoxişlənən mənaları:

1) بِ : -da(-də); ... ilə (vasitə); ilə (birgəlik); ... üçün, ...görə (səbəb və ya nəticə);... haqqı (and). Məsələn:

سَافَرَ بِرَفِيقِهِ Təbəşirlə yazdı, كَتَبْتُ بِالطَّبَاشِيرِ ərəb dilində, بِالْعَرَبِيَّةِ ərəb dilində, بِأَلْسِنَتِهِ yoldaşı ilə getdi; بِهَذَا السَّبَبِ bu səbəbə görə, bu səbəb nəticəsində, بِالله Allah haqqı!

Bəzi hallarda (məsələn, مَا inkarı, لَيْسَ inkar feli 'gözlənilmədən, birdən' bildirən إِذَا ilə işlədildikdə) öz nisbi müstəqilliyini itirərək ədatlara yaxın bir vəzifə daşıyır. Məsələn:

مَا هُوَ بِمُهَنْدِسٍ O, mühəndis deyil, لَسْتُ بِمُهَنْدِسٍ Mühəndis deyilsən, إِذَا بَرَجُلٍ قَدْ أَتَى Birdən bir adam gəldi.

Aşağıdakı hallarda بِ ön qoşması mənada yığdırıcı və mənadüzəldici vəzifə daşıyır.

a) 'gəlmək' və 'getmək' mənalı bəzi fellərə 'gətirmək' və 'aparmaq' mənasını verir. Məsələn:

أَتَى (جَاءَ) بِشَيْءٍ → gəlmək / جَاءَ / أَتَى → gətirmək, دَهَبَ getmək → دَهَبَ بِشَيْءٍ aparmaq.

b) Bir qrup təsirsiz felləri təsirli edir və bu vəzifəsinə görə بِاءُ التَّعْدِيَةِ "təsirlilik bəi" adlanır. Məsələn:

قَامَ ayağa qalxmaq → قَامَ بِشَيْءٍ etmək, نَهَضَ qalxmaq, ayağa durmaq → نَهَضَ بِشَيْءٍ qaldırmaq; inkişaf etdirmək, تَقَدَّمَ irəli çıxmaq → تَقَدَّمَ بِشَيْءٍ nəyi isə irəli sürmək.

c) Mühüm bir qrup fellərə «təhkim» olunub onlarla kiçik

frazeoloji birləşmə səciyyəli leksik vəhdətlər əmələ gətirmişdir. Məsələn:

آمَنَ inanmaq → آمَنَ بِشَيْءٍ nəyə isə inanmaq, اِسْتَرْشَدَ göstəriş istəmək → اِسْتَرْشَدَ بِشَيْءٍ nəyi isə əldə rəhbər tutmaq, قَالَبَ qalib gəlmək → قَالَبَ بِشَيْءٍ nəyi isə əldə etmək.

2) نَ ön qoşması təkce bir ifadədə işlədilərək and bildirir:... haqqı, and olsun. Məsələn:

وَاللّٰهُ بِاللّٰهِ تَالِهٌ Vallah-billah! Allaha and olsun!

3) وَ ... haqqı, and olsun. Məsələn:

وَلِخِيَةِ أَبِي Atamın saqqalına and olsun!

4) كَ : ... kimi (bənzəyiş bildirir; sadalama məqsədi ilə də işlədilir). Məsələn:

اِسْتَرَكْتُ فِي الْمُوْتَمِرِ اَلدُّوْلِ اَلْعَرَبِيَّةِ كَمِصْرَ وَسُوْرِيَا وَاَلْعِرَاقِ , كَالطُّيْرِ

Konfransda Misir, Suriya və İraq kimi ərəb dövlətləri iştirak etmişdir.

Bitişən əvəzliliklər اِيَّا ədatı vasitəsilə işlənir. Məsələn:

كَاِيَّاكَ sənin kimi, كَاِيَّاْنَا bizim kimi.

5) لِ -in (-in) (malikiyyət); -in (-in) (var); ... üçün (məqsəd); ... üçün, ...görə (səbəb və nəticə); -a (-ə), -ya (-yə) (dilimizdəki yönlük hala uyğun gəlir); ... lehinə. Məsələn:

لَهُ كَثْرَةٌ مِّنَ اَلْمَقَالَاتِ Taha Hüseyinin məqaləsi, اِسْتَرْشَدَ بِشَيْءٍ Onun çoxlu məqalələri var, اِسْتَرْشَدَ بِشَيْءٍ Bu məsələnin həlli üçün toplaşmışıq, لِهَذَا اَلسَّبَبِ bu səbəbə görə; bu səbəb nəticəsində,

قَدَّمْتُ لَهَا مَعَارِفِي Tanışlarımı ona təqdim etdim, صَوْتُنَا لَكُمْ Biz sizə (sizin lehinə) səs verdik.

Bir qrup fellərə «təhkim» olunub yeni mənalı sabit leksik birləşmələr əmələ gətirmişdir. Məsələn:

دَعَا لِي deyilmək → قِيلَ لِي deyilmək, adlanmaq, دَعَا çağırmaq → دَعَا لِي
dua etmək.

Nida ədatı vəzifəsində işlədilən يَا 'ey' ilə birlikdə təəccüb və ya kimi isə köməyə çağırmağı bildirir. Məsələn:

يَا لَعَجَبٍ Pəh-pəh! Nə gözəldir!, يَا لَزِيدٍ Ay haray, Zeydə (kömək edin)!

Ayrı işlənən ön qoşmalar və onların çoxişlənən mənaları:

1) إِلَى -dək, ... kimi (hərəketin istiqaməti və vaxtın davamiyyəti).

Məsələn:

تَقَرَّبُوا عَلَى الْفَيْلِمِ إِلَى الْوَهَابِيَةِ Əlini almalara uzatdı, مَدَّ يَدَهُ إِلَى الْتَفَّاحِ

Filmə sonunadək baxdılar.

Yuxarıda öyrəndiyimiz kimi, sadalamanın sonunda آخِرُ sözü ilə إِلَى آخِرِهِ tərkihi şəklində işləndikdə 'və ilaxır' bildirir.

2) حَتَّى -dək,... kimi (hərəketin istiqaməti və vaxtın davamiyyəti). Məsələn:

تَمَتَّتْ حُدُودَ الْبَلَدِ حَتَّى الْبَحْرِ Ölkənin hüdudları dənizədək uzanıb gedir.

لَمْ نَنَمْ حَتَّى الصَّبَاحِ Səhərədək yatmamışıq.

3) 3) عَلَى üstündə, ... üzərində (məkan); üstünə,
üzərinə (hərəketin istiqaməti); kənarında (məkan); qarşı, ...
əleyhinə; borc, vəzifə; ... görə, ... üzündən (səbəb); ... görə (ölçü);
... üçün. Məsələn:

عَلَى الطَّوَلَةِ stolun üstündə, انْقَضَ عَلَيْهِ بِعَضْبٍ Qəzəblə onun üstünə
düşdü, وَهِيَ مَدِينَةٌ جَمِيلَةٌ عَلَى نَهْرِ الْفُولَعَا O, Volqa çayı kənarında (yerləşmiş)
gözəl bir şəhərdir, وَقَدْ صَوَّتْ ثُلُثُ السَّكَّانِ عَلَيْهِ Əhalinin üçdə biri onun
əleyhinə səs vermişdir, لِي عَلَيْكَ مِائَةٌ مَنَاتٍ Sən mənə yüz manat
borclusan, عَلَيْهَا أَنْ تَذْهَبَ O getməlidir (h ə r f ə n : Onun borcudur getsin),

عَلَى قَدْرِ الْإِمْكَانِ bu səbəbə görə, bu səbəb üzündən, عَلَى قَدْرِ رِجْلَيْكَ Ayağını yorğanına görə uzat (atalar sözü), هَذَا صَعْبٌ عَلَيَّ Bu mənim üçün çətinidir.

Mühüm bir qrup fellərlə leksik vəhdət əmələ gətirir. Məsələn:

عَلَّقَ عَلَيَّ baş vermək → حَصَلَ عَلَيَّ əldə etmək, عَلَّقَ asmaq → عَلَّقَ عَلَيَّ şərh etmək, تَوَقَّفَ عَلَيَّ dayanmaq → تَوَقَّفَ عَلَيَّ asılı olmaq.

Bəzi idiomatik ifadələrdə işlədilərək çox müxtəlif mənalar verir. Məsələn:

بِاللَّهِ عَلَيْكَ Götür! Yapış! Tut! بِهْ عَلَيَّ Onu mənim yanına gətir!, بِاللَّهِ عَلَيْكَ Səni Allaha and verirəm!, أَنْتَ عَلَيَّ بِذَلِكَ Bu (işdə) sən mənim şahidimsən.

4) فِي -da (-də) ... içərisində, ... daxilində; ... arasında; ... müddətində; .. haqqında, ... dair (sərlövhələrdə, əsər adlarında); ... ilə; -a (-ə), -ya (-yə). Məsələn:

فِي اللُّغَةِ الْعَرَبِيَّةِ ərəb dilində, فِي الْمَدِينَةِ şəhər içərisindəki evlər, وَعَاشَ فِيهِمْ طَوِيلًا Onların içərisində çox yaşadı, فِي يَوْمٍ وَاحِدٍ bir gün ərzində; "الْكَامِلُ فِي التَّارِيخِ" "Tarixə dair ən mükəmməl (kitab)" (İbn əl – Əsirin məşhur əsərinin adıdır),

وَحَرَجَ عَلَيْهِ فِي جَيْشٍ عَظِيمٍ O, böyük bir qoşunla hücum etdi, هَرَبَ مِنَ الدُّبِّ وَقَعَ فِي الْجُبِّ Yağışdan qaçdı, yağmura düşdü. (h ə r f ə n : Ayıdan qaçdı, quyuya düşdü).

Böyük bir qrup fellərlə leksik vəhdət təşkil edir. Məsələn:

ضَرَبَ (kimi isə) vurmaq → ضَرَبَ فِي hesabda),

بَحَثَ öyrənmək, tədqiq etmək → بَحَثَ فِي müzakirə etmək.

Bir çox isimlərlə frazeoloji birləşmə şəklində işlədilərək zərf əmələ gətirir. Məsələn:

بَسَاطَةٌ sadəlik; sadəlvhlük → فِي بَسَاطَةٍ sadəlvhlüklə,
sadəlvhcəsinə, إِسْهَابٌ uzun danışma → فِي إِسْهَابٍ ətraflı şəkildə.

5) عَنْ -dan (-dən) (haradan); ... haqqında, barəsində. Məsələn:

عَنْ مَوَاقِعِهَا اِنْسِحَابُ الْجَيْشِ qoşunun öz mövqelərindən geri çəkilməsi,
عَنْ هَذِهِ الْأَخْدَاثِ bu hadisələr haqqında.

Bir çox fellərlə leksik vəhdət təşkil edir. Məsələn:

مَنْعَ عَنْ mane olmaq, دَافَعَ عَنْ müdafiə etmək.

6) مِنْ -dan (-dən) (məkan və zaman); -dan (-dən) bəri; bütöv – hissə partitiv əlaqəsini, əşyanın qayrıldığı materialı, mənşə, mənsubiyyət və müqayisə bildirir. Məsələn:

مِنْ الْغُرْفَةِ Otaqdan çıxdı, مِنَ الصَّبَاحِ إِلَى الْمَسَاءِ səhərdən axşamadək, مِنْ سَنَتَيْنِ iki ildən bəri, مِنْ الْخُبْزِ قِطْعَةً bir parça çörək,
مِنْ الشَّوَارِعِ كُفَّاحٌ biri, مِنْ خَبْرٍ ثَوْبٌ ipək paltar, أَنَا مِنْ بَاكُو Mən Bakıdanam, هِيَ أَطْوَلُ مِنْ أُخِيهَا O, qardaşından uzundur.

İnkarla işlədikdə 'heç bir' ifadə edir. Məsələn:

لَمْ نَجِدْ هُنَاكَ مِنْ كِتَابٍ Onun heç bir kitabı yoxdur, مِنْ كِتَابٍ

Orada heç bir kitab tapmadıq.

Mühüm bir qrup fellərlə leksik vəhdət təşkil edir. Məsələn:

فَرَعَ boş olmaq → فَرَعَ مِنْ bitirmək, أَكْثَرَ çoxaltmaq → مِنْ أَكْثَرَ

(nəyi isə) çox-çox (tez-tez) etmək, أَقَالَ işdən çıxarmaq; istifaya çıxarmaq مِنْ أَقَالَ ... günahından keçmək, bağışlamaq.

7) مَعَ ... ilə (birlikdə); ... vaxt, ... zaman; -in –in, -un /-ün .. var.

Məsələn:

مَعَ غُرُوبِ الشَّمْسِ الدِّقَاتُ دُفْعًا دُفْعًا dostlarımızla görüşümüz, مَعَ غُرُوبِ الشَّمْسِ

Oradan günbatan vaxtı qayıtdıq, مَعَ عِشْرُونَ مَنَاتًا Onun iyirmi manatı

vardır.

Az bir miqdar fellərlə leksik vəhdət əmələ gətirir. Məsələn:

رَازِلَا شَاق → اِنْتَقَى مَعَ ... uyğun gəlmək

Bəzi frazeoloji birləşmələrdə müxtəlif mənələrdə təzahür edir.

Məsələn:

مَعَ أَنَّ ... , مَعَ مَا فِيهِ baxmayaraq, مَعَ ذَلِكَ baxmayaraq ki ... ,

lakin.

... nəzdində, ... yanında; ... (لَدُنْ / لَدَا / لَدَى 8) (nadir hallarda)

var. Məsələn:

Onun لَدَيْهِ كَثْرَةٌ مِنَ الْقَوَامِيْسِ nəzdində, لَدَى (لَدُنْ) اَلْجَامِعَةِ universitetin nəzdində, çoxlu lüğətləri var.

Ön qoşmaların mühüm bir qismini zərfi ön qoşmalar təşkil edir ki, bunların düzəldilməsi və mənaları barədə lazımi məlumatlar verilmişdir.

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

تطور البشرية ثقافيا، إقامة يوبيل مهيب، استعدادات واسعة النطاق بمناسبة اليوبيل، إصدار بحوث جديدة في مواضيع منفردة، إعادة إصدار نتاجات الشاعر النابغة، إنتاج أفلام وثائقية وروائية، مكانة الشاعر الخاصة في الأدب العالمي، محاولات عديدة من هدفها نسب الشاعر الى الأدب الفارسي وانتسابه في حقيقة الأمر الى الادب الآخر، القصائد التي تعتبر من أعلى نماذج الشعر والتي عولجت فيها الكثير من المواضيع الخالدة كالعدالة والاستقامة، المروءة والحب للخير، وما على شاكلتها.

لقد شهدت ١٩٩١ احتفالات مهيبية أقيمت بمناسبة مرور ٨٥٠ عاما على ميلاد نظامي كنجوي أحد أعظم شعراء العالم. ومن المعروف جيدا ان هذا الشاعر العظيم له مكانة خاصة ليس فقط في تاريخ أدب الشرق الاسلامي بل وفي تاريخ الادب العالمي. وفيما يخص نتاجات نظامي الشعرية فانها قد وجدت تعبيرها الاعلى في قصائده الخمس المسماة "مخزن الأسرار" و"خسرو وشيرين" و"ليلي ومجنون" و"الحسنات السبع" و"إسكندرنامه". فقد ترجم كلها الى الكثير من لغات العالم ولقيت تقدير القراء لما فيها من مزايا شعرية عالية. اما الاحتفالات المشار اليها أعلاه فانها قد

جرت ليس فقط في آذربايجان فحسب بل وفي الكثير من عواصم العالم.

2. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Şairin yuxarıda adlarını çəkdiyimiz beş poeması, bunların dünya ədəbiyyatının şah əsərlərindən (رَوَائِعُ) hesab olunması, «Xəmsə» adlanan bu şeir divanının fars dilində yazılması və uzun müddət fars ədəbiyyatına mənsub hesab edilməsi, elmin birdəfəlik son qoyduğu belə iddiaların səbəblərinə gəlincə, o zamankı türk ziyalıların ərəb dilini elm dili, fars dilini şeir dili, türk dilini danışmaq dili hesab etməsi ənənələri (تَقَالِيدُ), bu böyük şairə həsr olunmuş təntənəli yubileyin ən yüksək səviyyədə keçirilməsi.

1991-ci ili Nizami ili hesab etsək, yanılmarıq. Həmin ildə dünyanın bir çox ölkələrində şairin anadan olmasının 850 illiyinə həsr olunmuş təntənəli yığıncaqlar keçirilmişdir. Böyük şairin vətəni Azərbaycanda bu təntənələr xüsusi vüsət (سَعَةً) kəsb etmişdir. Dünyanın bir çox ölkələrindən, o cümlədən Ərəb Şərqiindən buraya mədəniyyət nümayəndə heyətləri axışmış gəlmiş (تَدْفُقُ) və haqqında danışdığımız əzəmətli yubileydə fəal (بِنَشَاطٍ) iştirak etmişdir.

Demək lazımdır ki, yubileydən qabaq onun belə bir yüksək səviyyədə keçirilməsi üçün böyük hazırlıq işləri görülmüşdü: şairin bütün beş poeması yenidən nəşr edilmiş (أَعِيدَ إِصْدَارُ), onun həyat və fəaliyyətinə həsr olunmuş sənədli filmlər çəkilmiş, poemaları əsasında bir bədii film istehsal edilmiş (أُنْتِجَ) və sərgilər düzəldilmişdir.

3. Ucadan oxuyun, hansı növ hallanmaya mənsub olduqlarını və bunun səbəbini izah edin:

أَلْمَحَافِلُ / أَلْمَحَاوَلَاتُ / مُحَاوَلَاتٌ cəhd etmə; cəhd, أَلْمَحَاوَلَاتُ / مُحَاوَلَاتٌ cəhdlər, أَلْمَحَافِلُ / مُحَافِلٌ / dairələr, إِنتَاجُ / إِنتَاجٌ istehsal etmə; istehsal, مُسْتَوَى / مُسْتَوَى səviyyə, مُسْتَوَاتُ الْحَيَاةِ / مُسْتَوَاتُ السَّيْرَةِ səviyyələr, مُسْتَوَى الْمَعِيشَةِ / مُسْتَوَى الْحَيَاةِ həyat səviyyələri, تَبْرِيْزُ / رَبَّاعِيٌّ yer; tərəf, كَبْرِيَاءُ / كَبْرِيَاءٌ təkəbbür, دَوَاعِيٌّ / دَوَاعِيٌّ adamın təkəbbürü, دَاعٍ / دَاعِيٌّ çağırış; səbəb, دَوَاعِيٌّ / دَوَاعِيٌّ

çağırışlar; səbəblər, دَوَاعِي السُّرُورِ sevincin səbəbləri.

4. Şifahi şəkildə hallandırın və tərcümə edin:

مَخَزَنُ / مَخَزِنُ xəzinə, مَخَازِنُ / مَخَازِنُ xəzinələr, سَاعٍ / سَاعِي kuryer, سَاعِي الْبَرِيدِ poçtalyon.

5. Yazılı şəkildə hallandırın və hərəkələyin:

شَيْءٍ şey, أَشْيَاءُ şeylər, هُدُوءٌ sakitlik, اِسْتِعْدَادَاتٌ hazırlıq işləri, مَخَازِنُ الْأَحْصَارَةِ qiymətli xəzinələr, «Yeddi gözəl», الْحَسَنَاتُ السَّبْعُ mədəniyyət xəzinələri, مَخَازِنُنَا xəzinələrimiz, أَصْدِقَائُنَا dostlarımız.

6. Ucadan oxuyun və hallanmamalarının səbəbini izah edin:

فَرَنْسَا Fransa, بَاكُو Bakı, تَبِيلِيسِي Tbilisi.

7. Ucadan oxuyun, şifahi şəkildə tərcümə edin və hal əlamətlərini göstərin:

a) A.	مُهَنْدِسَانِ	مُهَنْدِسَتَانِ	مُهَنْدِسُونِ
Y.	}	}	}
T.			
b) A.	مُهَنْدِسَانَا	مُهَنْدِسَتَانَا	مُهَنْدِسُونَا
Y.	}	}	}
T.			

8. Ucadan oxuyun və قَصَائِدُ 'poemalar' sözünün hansı halda olmasını izah edin:

قصائد، القصائد، عن قصائد، قرص الشاعر خمس قصائد، قرصه خمس قصائد، مزاياء قصائد، مزاياء القصائد.

9. Aşağıdakı atalar sözlərini ucadan oxuyun, tanış olmayan sözləri lüğətdən tapmaqla şifahi şəkildə tərcümə edin, hal əlamətlərini və bunların işlədilməsi səbəblərini izah edin:

(۱) ان في الشر خيارا. (۲) ان الكنوب قد يصدق. (۳) شعرة لا تعمل لحية. (۴) زر غبا تزد حباً. (۵) من يمدح العروس الا أهلها؟ (۶) لا خير في السرف ولا سرف في الخير. (۷) الشبعان يفت للجائع فتا بطيئاً. (۸) اذا نكرت الذئب فاعد له العصا. (۹) ان يكن الشغل مجهدة فان الفراغ مفسدة. (۱۰) اذا أراد الله هلاك النملة أنبت لها جناحين.

10. Ərəb dilində təsirlik hal tələb edən qrammatik amillərin hər birinə aid

ərəbcə bir misal deyin.

11. Dərsin oxu mətnlərində işlənmiş zərfləri tapın və onların quruluşca növlərini izah edin.

12. Ucadan oxuyun və yadda saxlayın:

لَقَدْ artıq (cümlənin əvvəlində felin keçmiş zamanı ilə işlədilərək hərəkətin bitmiş olduğunu bildirir, مِنْ عَلٍ yuxarıdan.

حَالًا səhər tezdən; sabah, نَهَارًا gündüz, لَيْلًا gecə (vaxtı), indi, سَابِقًا keçmişdə, قَبْلًا əvvəllər, قَدِمًا keçmiş əyyamda.

سَرِيعًا tez, tez-tez, عَاجِلًا o saat, مُبَاشِرَةً bilavasitə, أَلَانَ indi, bu anda, أَلْسَاعَةَ bu saat, أَلْبَارِحَةَ dünən.

وَقْتِيًا qəti şəkildə; qətiyyən, نِهَائِيًا qəti şəkildə; birdəfəlik, قَطْعِيًا müvəqqəti şəkildə, يَوْمِيًا hər gün.

أَوَّلًا وَأَخِيرًا əvvəldən axıradək, سَابِقًا وَلَا حَقًّا əvvəllər və sonralar, يَوْمًا فَيَوْمًا günbəgün, طَوْعًا أَوْ كَرْهًا gecə-gündüz, نَهَارًا وَلَيْلًا

بِالزُّورِ tez, بِالسَّرْعَةِ yavaş; yavaş-yavaş, بِبُطْءٍ ciddi şəkildə, بِجِدِّ zorla.

عَنْ بُعْدٍ بِلَا رَيْبٍ şübhəsiz, بِلَا تَأْخِيرٍ tezliklə; gecikdirmədən, عَلَى فِي الْحَتَامِ axırda, عَنِ حَقِّ هَاجِلٍ haqlı olaraq, فِي عَجَلَةٍ tələsik, مَعَ الْوَقْتِ vaxt keçdikcə, مَعَ الْوَقْتِ ayaqla, عَلَى الْأَقْدَامِ xüsusilə, ələlxüsus, مِنْ أَلَانَ bundan sonra, مِنْ أَلَانَ neçə gündən bəri; neçə gündür (ki), مِنْ أَلَانَ neçə vaxtdır (ki), مِنْ أَلَانَ ta qədimdən bəri.

فِي الْقَرِيبِ الْعَاجِلِ yaxın gələcəkdə, فِي الْوَقْتِ الْحَاضِرِ hazırda, hazırkı vaxtda, بِالْأَلْتَرْتِيبِ الزَّمَنِيِّ xronoloji qaydada.

ذَاتَ غَامٍ bir (dəfə) əlaqaranlıqda, ذَاتَ فُجْرٍ bir səhər, ذَاتَ صَبَاحٍ

dəfə ildə, ذَاتِ الشَّمَالِ solda.

سَاعَتَيْدِ həmin saat, أَيَّامَيْدِ həmin günlər, يَوْمَيْدِ həmin gün.

بِشَكْلِ نِهَائِيٍّ birdəfəlik, tamamilə, بِصُورَةٍ صَارِمَةٍ ciddi şəkildə ,

عَلَى أَكْمَلِ وَجْهِهِ, عَلَى أَحْسَنِ صُورَةٍ (وَجْهِهِ) ümumiyyətlə, بِوَجْهِهِ عَامٍ ən yaxşı tərzdə, ən mükəmməl şəkildə.

فِي أَغْلَبِ الْأَحْيَانِ çox vaxt, يَنْبَايَانِ yanbayan, چييين-چييينə,

بَيْنَ الْفَيْئَةِ وَالْفَيْئَةِ vaxtaşırı, فِي بَعْضِ الْأَحْيَانِ hər halda, عَلَى كُلِّ (حَالٍ)

قَبْلَ أَيِّ شَيْءٍ آخَرَ hər şeydən əvvəl, مِنْ أَوَّلِهِ إِلَى آخِرِهِ əvvəldən axıradək,

13. Müxtəlif növ zərflər işlətməklə ərəb dilində beş cümlə yazıb hərəkələyin.

14. Ucadan oxuyun və mənalarını lüğətdən tapıb yazın:

إِذْ، إِذْمَا، إِذَا، إِذْنٌ، لِ، لَ، لَأَ، لَنْ، حَتَّى، سَوْفَ

15. Ucadan oxuyun, ل-lərin cümlədə işləndikləri mənalarını təyin edin:

(١) قل له ليحضر حالا. (٢) ليحضر بعد شيء من الوقت. (٣) يذهب الى الجامعة ليحضر الاجتماع. (٤) لعمرك لم أر في عمري أعجوبة كهذه. (٥) لماذا لم تحضري الدرس يوم أمس؟ (٦) يا للمفاجأة اللذيذة! (٧) هذا أمر لا خير له. (٨) اننا جميعا دعونا لك.

16. Ucadan oxuyun və hansı növ budaq cümlələrlə işləndiklərini təyin edin:

منذ ان، حين، حينما، عندما، لما، قبل ما / قبل ان، بعد ما / بعد ان.

الذي (التي)، اللذان (اللتان)، الذين (اللواتي / اللاتي).

إذا، إن، لئن، لو... ل.

أن، لِ، لِأَنَّ، لِئَلَّا، كَيْ، لِكَيْ، لِكَيْلًا، حَتَّى.

إِذْ، إِذْ ان، لِأَنَّ، بِمَا ان، من حيث ان.

17. لِئَلَّا، لَوْ... لَ və bağlayıcılarını işlətməklə ərəb dilində üç tabeli mürəkkəb cümlə yazıb hərəkələyin.

18. عَنْ، عَلَى، فِي və مِنْ ön qoşmalarının mənalarını lüğətdən tapıb yazın.

19. Ucadan oxuyun, şifahi şəkildə tərcümə edin, فِي ön qoşmasının işləndiyi mənaları təyin edin:

(١) القاموس في المكتبة. (٢) في المكتبة قاموس. (٣) دراسة علمية في التاريخ. (٤) الكتاب

في محفظتي. ٥) أجب في صراحة. ٦) انه جاء في حينه. ٧) فيما يخص الشاعر الذي نحن في صدده فانه ولد ونشأ وأبدع في حدود موطنه.

20. بِئِنَّ vƏ عِنْدَ، تَحْتِ، فَوْقَ، وَرَاءَ، أَمَامَ. ön qoşmalarının mənalarını lüğətdən tapıb yazın.

21. عِنْدَ vƏ بِئِنَّ ön qoşmalarını işlətməklə ərəb dilində iki cümlə yazıb hərəkələyin.

22. Birinci oxu mətninin lüğətini ucadan oxuyun.

23. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

احتفالات جرت في جو من الحماسة والمهابة، تصوير فيلم وثائقي مكرس لحياة وإبداع النابغة المذكور، استعدادات هادفة الى إقامة معارض بمناسبة اليوبيل القادم، الاجراءات التي اتخذت مؤخرا والتي تهدف الى، تقدم البشرية الواسع النطاق الذي يشاهد في العقدين الأخيرين، وفيما يتعلق بالمواضيع الخالدة التي استفاد منها الشاعر العظيم فانها. وفيما يخص العباقرة المشار اليهم وذخريهم البالغ الذي أضافوه الى مخزن الحضارة البشرية فيجب القول ان.

مهما يكن من أمر فاننا سنعالج في جلستنا القادمة ما طرح على بساط البحث من موضوع علمي. لست أدعي بان هذه المعالجة قد تحل كل ما يشغل بالنا من مسائل متعلقة بنتائج الكاتب الأخيرة. لقد جاء في المثل العربي ان "التواضع تاج المروءة". غير ان الحياة ما تلائم كل مرة هذه الحقيقة. هذا ما نشاهده في الآونة الأخيرة في ادعاء الكاتب المذكور المتغطرس. لنأخذ على سبيل المثال محاولته لتتسيب نفسه الى الذين قد أضافوا ذخيرهم البالغ الى تقدم البشرية. والحال ان نتاجاته الفنية لم تلق تقدير القراء.

24. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Oxuculara məlum olduğu üzrə, Nizaminin 850 illiyi bütün dünyada çox təntənəli şərəitdə qeyd edildi. Böyük şairin Bakıda keçirilən yubileyində 30-dan artıq xarici ölkənin nümayəndəsi (مُمَيَّلٌ) olmuşdur. Moskvada təşkil olunmuş yubiley təntənəsində də bir çox xarici ölkələrin, o cümlədən Ərəb Şərqiinin nümayəndə heyətləri fəal şəkildə iştirak etmişdir.

Haqqında danışdığımız yubiley bir daha sübut etdi ki (أُثْبِتَ)، Nizami yaradıcılığına bütün dünyada da yüksək qiymət verilir. Şairin məlum beş poeması bəşəriyyətin mədəni inkişafına ölməz töhfə

hesab olunur.

Yubiley münasibətilə təşkil olunmuş sərgilərdə də bu qiymət və ehtiram öz ifadəsini tapmışdır.

25. Birinc oxu mətnini yazılı şəkildə tərcümə edin və ucadan oxuyun.

26. Ucadan oxuyun və ərəb dilində cavab verin:

(١) في أية سنة احتفل بمرور ٨٥٠ عاماً على ميلاد الشاعر العظيم نظامي كنجوي؟

(٢) أين ولد ونشأ وأبدع الشاعر؟

(٣) ما هي النتاجات الشعرية التي قرضاها نظامي كنجوي؟

(٤) ما هو سبب قرضه قصائده الخمس باللغة الفارسية؟

(٥) أما الوفود الثقافية التي شاركت في الاحتفالات المكرسة ليوبيل نظامي فهل حضرها وفد من الوفود العربية؟

(٦) أجب الظن ان اليوبيل قد جاء دليلاً آخر على انتساب نظامي كنجوي الى الأدب العالمي؟

27. Birinci oxu mətninin məzmununu ərəb dilində danışın.

28. İkinci oxu mətninin lüğətini ucadan oxuyun.

29. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

- Keçən həftə tələbə dərnəyimizin növbəti (عَادِيّ) məşğələsi

oldu. Orada Nizami yaradıcılığının daha bir məsələsi (tərəfi) müzakirə edildi. Müzakirə çox kəskin mübahisə şəraitində keçdi.

- Görəsən, o nə mövzudur ki, belə kəskin diskussiyaya səbəb olmuşdur?

- Bağışla. Mövzunun adını deməyi unutmuşdum. Mövzu «Nizami» poemalarında türk dilindən alınma ifadələr»dir.

- Mövzu pis deyil. Düzü, mən burada mübahisə doğuracaq bir səbəb (دَاعٍ) görmürəm.

- İş burasındadır ki, bəziləri Nizaminin «Xəmsə»sində işlənmiş bir çox ifadələrin Azərbaycan dilindən gəldiyini iddia edirlər.

- Hər iki dildə oxşar (مُتَشَابِهَةٌ) ifadələr çoxdur. Lakin bunların məhz hansı dildən əxz edildiyini sübut edən tutarlı dəlillər (أَدَلَّةٌ) lazımdır.

30. İkinci oxu mətnini ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin.

31. Ərəb dilində ikinci oxu mətninin məzmununa aid beş sual cümləsi yazıb hərəkələyin.

32. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

«Azərbaycan xalqının dünya ədəbiyyatına bəxş etdiyi ən nəhəng dühalardan biri Nizami Gəncəvidir... Nizaminin əsərləri dünya ədəbiyyatının ən nadir incilərindən hesab olunur. Beş dahiyənə əsəri birləşdirən «Xəmsə»nin özünün bir poetik forma kimi dünya poeziyasında vətəndaşlıq hüququ qazanması Nizaminin adı ilə bağlı olduğu kimi, ümumiyyətlə, ədəbiyyat aləmində mənzum romanın yaranması məsələsində onun əvəzsiz xidmətlərini qeyd etmək vacibdir.

... Nizami yaradıcılığında dövrünün ən humanist, ümumbəşəri, ictimai-siyasi, sosial və mənəvi-əxlaqi idealları parlaq bədii əksini tapmışdır. Nizami əsərlərində müasirlərini ədalət və düzlüyə, mərdlik və xeyirxahlığa, təvazökarlıq və dostluğa çağırmış, dövrünün zalım hökmdarlarına tarixdən gətirdiyi ibrətamiz misallarla əxlaqi tərbiyə verməyə çalışmış, zülmkar hakimləri kəskin tənqid atəşinə tutmuşdur. O, eyni zamanda, müasirlərini zülmə, haqsızlığa qarşı mübarizəyə səsləmişdir.

... Nizaminin əsərləri dünyanın bir çox xalqlarının dillərinə tərcümə olunmuşdur. Əsərlərinin nadir əlyazma nüsxələri keçmiş ittifaqın və xarici ölkə şəhərlərinin məşhur muzey və əlyazmaları fondlarında qiymətli incilər kimi qorunub saxlanılır.

Dahi sənətkarımız Nizami Gəncəvinin anadan olmasının 850 illiyi bütün dünyada təntənə ilə qeyd edilmişdir».

33. Hər iki oxu mətninin məzmunu əsasında ərəb dilində 25-26 sətirlik inşa yazıb hərəkələyin.

34. Tanış olmayan sözlərini lüğətdən tapmaqla yazılı şəkildə tərcümə edin:

...وقد ولد نظامي في مدينة كنجه وسط بيئة متدينة جعلته يتابع الاتجاه الديني خلقا وعملا. فقد عرف عن نظامي التمسك بالخلق العظيم. حتى قال عنه المستشرق براون: "... لو أردنا تحري الدقة والإيجاز في وصف نظامي، لقلنا انه الشاعر الوحيد بين شعراء إيران الذي جمع بين الذكاء النادر والخلق الرفيع. وانه تميز بهاتين الخصلتين بين جميع شعراء الفرس".
ونتيجة لما اتسم به من تعفف وأخلاق عالية، فانه أثر الانزواء والعزلة في داره وعدم

تعريض نفسه لذل السؤال لدى أي امير أو ملوك. حتى قال في وصفه احد الباحثين الايرانيين: "... كان النظامي عجيبا في حياته كما هو عجيب في شعره. كان رجلا نزيها غفيا مؤمنا بالمبادئ الاخلاقية متمسكا بها الى حد كبير. وقد قضت عليه تلك العواطف السامية بالانقطاع عن الناس منذ أوائل عمره. فلزم بيته مشغولا بنفسه وبشعره حتى أقبل عليه عصره وأمراء بلاده بجوائز هم ملتسمين من شعره ما يتمتعون بقراءته ويكون ذكرى لهم خالدة على وجه الزمان.

وكان نظامي يدعو الى ترك خدمة الملوك، فيقول: اترك خدمة الملوك، فالخدمة تذهب الكرامة. وتجنب صحبة الملوك كتجنب القطنه الجافة النار المحرقة. فان البعيد عن تلك النار آمن، وان تكن مملوءة بالنور... كما انه يقرر، "لا أحيد خدمة الملوك ولا أعرف السجود الا الله". (الدكتور بديع محمد جمعة. من روائع الأدب الفارسي، بيروت، ١٩٨٣).

35. Ucadan oxuyun və tanış olmayan sözlərini lüğətdən tapmaqla şifahi şəkildə tərcümə edin:

(١) المحبوب مسبوب؛ الهوى اله معبود؛ الجمل لا ينظر الى اعوجاج رقبتة؛ قيل للبلغ: من أبوك؟ قال: الحصان خالي؛ وان ضاق رزق اليوم فاصبر الى غد، عسى نكبات الدهر عنك تزول.

(٢) "قيل لملا نصر الدين: متى تقوم القيامة؟ قال: عندما أموت أنا".

(٣) "ضاع حمار ملا نصر الدين وكان ينادي في الأسواق: من يجد لي حماري أعطه حمارين فقيل له: كيف تعطي حمارين بحمار؟ قال: أنتم لا تعرفون لذة وجدان الضائع".

(٤) "أرسل بعض الخلفاء في طلب بعض العلماء ليسامره. فلما جاءه الخادم وجده جالسا وحوله كتبه فقال له: "أيها العالم الجليل، ان أمير المؤمنين يستدعيك." فأجاب العالم: "قل لمولانا الخليفة انه يقول: "عندي جماعة من الحكماء أحادثهم، فاذا فرغت من حديثهم حضرت اليه." فلما عاد الخادم الى الخليفة وأخبره بما أجاب به العالم، قال له: "ويحك، من هم هؤلاء الحكماء الذين يحادثهم؟"

قال: "والله، يا أمير المؤمنين، ما رأيت أحدا عنده.

فقال الخليفة لخدمه: " احضره الساعة كيف كان!"

فذهب اليه الخادم، وأحضره. فلما مثل بين يدي امير المؤمنين فقال: " من هم هؤلاء

الحكماء الذين كانوا عندك؟"

قال: "يا امير المؤمنين، هم الجلساء الذين لا نمل من حديثهم. ويفشون لنا سرا. ويفيدوننا

من علمها علم ما مضى".

فعلم الخليفة انه يشير بذلك الى الكتب، ولم ينكر عليه تأخره".

الكلب الحكيم

(٥) "مر كلب حكيم ذات يوم بجماعة من السنانير، ولما دنا منهم رأهم منصرفين عنه ولم يعبؤوا بقدمه فوقف يتأملهم مستغربا أمرهم. وفيما هو يتطلع اليهم نهض من بين الجماعة سنور بادن تبدو على وجهه أمائر الهيبة والوقار. فنظر الى رفقائه وقال لهم: "صلوا، ايها الاخوة المؤمنين! فاني الحق أقول لكم انكم اذا صليتم وكررتم صلاتكم بحرارة يستجاب تضرعكم وتمطرکم السماء فئراناً في الحال. فلما سمع الكلب الحكيم تلك العظة البالغة ضحك منهم في قلبه واربتد عنهم وهو يردد لنفسه قوله: "ما أغبى هؤلاء السنانير وما أعمى بصائرهم عن إدراك ما في الكتب! أليس مكتوبا، ألم أقرأ أنا وأجدادي من قبل أخبروني ان ما تمطر السماء إجابة للصلوات والتضرعات والابتهالات ليس فئراناً بل عظام؟ "

(جبران خليل جبران)

36.Yazılı şekilde tercümə edin və əzbər öyrənin:

يَا بِلَادِي، يَا بِلَادِي حَبْدًا أَنْتِ بِلَادًا
لَكَ أَخْلَصْتُ وَدَادِي فَأَقْبِلِي مِنِّي الْوَدَادَا

* *

أَنْتِ إِنْ تَارَتْ شُجُونِي لِي بِسُلُوانِ كَفِيلُهُ
أَنْتِ إِنْ أَعْفَتْ عِيُونِي مَهْدُ أَخْلَامِي الْجَمِيلُهُ

* *

مِنْكَ لَحْمِي وَعِظَامِي وَدَمٌ يَسْقِي عُرُوقِي
بِكَ قَدْ نَلْتُ مَرَامِي فَبِكَ قَدْ صُنْتُ حُقُوقِي

* *

أَنَا نَجَلٌ بِكَ بَرٌّ أَنْتِ لِي أُمَّ حَنُونٌ
أَنَا حُرٌّ، أَنَا حُرٌّ لَكَ أَرْعَى وَأَصُونٌ

* *

إِسْعَدِي أَنْتَ فَأَيَّ لَكَ أَرْضِي بِشَقَائِي
بِكَ أَشْدُو وَأُعْتِي فِي صَبَاحِي وَمَسَائِي
(جَمِيلٌ صِدْقِي الرَّهَائِي)

İYİRMİNCİ DƏRS

Mətn I

هلموا الآن نطلع على معلومات عن بعض الخصائص المشتركة لاسرة "اللغات السامية" وعلى عدد من مميزات اللغة العربية نفسها. (ونحن على اطمئنان الى انكم ستدرسون المسألة بشكل أعمق على اساس المراجع العلمية الملائمة. حبذا لو استفدتم بهذه المناسبة من كتاب "آراء في العربية" للغوي العراقي المعروف عامر رشيد السامرائي).

اما بعد فمن المبرهن عليه ان اصطلاح "اللغات السامية" يراد به مجموعة من لغات آسيا كالأكدية (البابلية- الاشورية) والكنعانية (العبرانية والفينيقية) والآرامية والسريانية والعربية وما على شاكلتها. وفيما يتعلق بالخصائص المشتركة التي تصل لغات هذه الاسرة بعضها ببعض فالأهم منها يتلخص في البنود الآتية:

- (١) أغلبية الكلمات السامية ثلاثية الأصل الذي تشتق منه سلسلة من المفردات ذات معان مختلفة. وهذا عن طريق إضفاء حرف أو أكثر الى أوله أو آخره.
- (٢) و"... ليس في اللغات السامية اثر لادغام كلمة في اخرى حتى تصير الاثنان كلمة واحدة دالة على معنى مركب من معنى الكلمتين المستقلتين كما هو الحال في اللغات غير السامية".^١
- (٣) لا يوجد في اللغات السامية الا زمان اثنان: "...التام وغير التام وهما لا يدلان على انتهاء الحدث او عدم انتهائه".

اما أهم مميزات العربية الفصحى نفسها فيوجد بهذا الصدد الرأي التالي:
(١) "تمتاز اللغة العربية عن سائر لغات البشر بوفرة كلماتها حتى قال السيوطي في "المزهر" ان المستعمل والمهجور منها يبلغ عدده ١٢٣١٣٨٠".

^١ ان الجمل الحاوية علامات الاقتباس مأخوذة من كتاب "آراء في العربية" الموماً اليه أنفا.

- (٢) وتحتوي العربية على كثرة كائنة من المترادفات. فلنذكر على سبيل المثال انه بها الف كلمة لتسمية "السيف" وخمسة كلمة لمفهوم "الأسد" وأكثر من أربعين كلمة لاسم "الداهية" (قارن المثل "أسماء الداهية") وحوالي مئتي كلمة لتسمية "الثعبان"، وما الى ذلك.
- (٣) بالعربية الفصحى وفرة من المفردات المتشابهة المعاني والمتقاربة. في مخارج حروفها حيث يختلف بعضها عن بعض فقط بتغيير حرف واحد (قارن: لدم - لطم - لكم: وأن - حان: وأراق - هراق).
- (٤) وتتصف اكثرية مفردات العربية باطراد القياس في صيغها، الأمر الذي أتاح للغويين العرب ان يستنبطوا قوالب وأوزان مطردة لوصفها من حيث الصيغة ومعمدة على حروف "ف" و"ع" و"ل" (قارن: فعل وقاعر وأفعل، الخ).
- (٥) وفي رأي البعض ان العربية قد فاقت شقيقاتها من اللغات السامية بغزارة ذخيرتها اللغوية وتعدد صيغها النحوية ومرونتها. والحال ان البعض الآخر يعتبرون المزاي المومأ اليها "عيوباً".

Lügət

سَادَ (u) hökm sürmək	اِسْتَنْبَطَ axtarıb tapmaq; kəşf etmək
فَاقَ (u) üstün olmaq, vurub keçmək	مُرُونَةٌ çeviklik; elastiklik
حَانَ (i) ...vaxtı gəlib çatmaq	قِيَاسٌ nümunə; standart
لَدَمَ (i) şappıldatmaq	اِذْغَامٌ bir-birinə calama, ilhaq etmə
لَطَمَ (i) döymək; döyücləmək	اِضْفَاءٌ əlavə etmə, artırma
أَتَاخَ icazə vermək; imkan vermək	تَعَدُّدٌ sayca çox olma
أَرَاقَ axıtmaq	اِطْرَادٌ ardıcılıq; sabitlik
هَرَاقَ (يُهْرِقُ) axıtmaq	مُفْرَدَاتٌ sözlər
اِحْتَوَى عَلَى (məsələyə) şamil olmaq, (məsələni) əhatə etmək	مُتْرَادِفَاتٌ sinonimlər
اِمْتَارَ (müsbət cəhətdən) fərqlənmək	مُمَيِّزَاتٌ fərqli (müsbət) cəhətlər
اِتَّصَفَ بِـ səciyyələnmək	شَقِيقَةٌ (doğma) bacı
اِسْتَقَادَ مِنْ istifadə etmək	أَسَدٌ (أَسْوَدٌ) şir
	سَيْفٌ (سَيْوْفٌ) qılınc

ثُعْبَانٌ (ثُعَابِينُ)	ilan	مُعْتَمِدٌ عَلَى	əsaslanan
حَصِيصَةٌ	xüsusiyyət, keyfiyyət	مَهْجُورٌ	işlənməyən; arxaik
(حَصَائِصُ)		مُسْتَعْمَلٌ	(çox) işlənən
دَاهِيَةٌ (دَوَاهٍ / الدَّوَاهِي)	bəla, bədbəxtlik	ثَلَاثِي الْأَصْلِ	üçsəmitli
ذَخِيرَةٌ (ذَخَائِرُ)	ehtiyat	الذَّخِيرَةُ اللُّغَوِيَّةُ	söz ehtiyatı; lüğət fondu
صِيغَةٌ (صَيَغٌ)	forma	وَالْحَالُ أَنْ	halbuki
مَخْرَجٌ (مَخَارِجُ)	səsin deyildiyi (tələffüz edildiyi) yer	كَمَا هُوَ الْحَالُ فِي	...olduğu kimi
نَحْوِيٌّ	qrammatik (sif.və isim)	وَمَا إِلَى ذَلِكَ	və sairə
آتٍ / الْآتِي	gələcək (sif. və isim); aşağıdakı	كَانَ عَلَى أَطْمِئِنَانٍ	(u) əmin (arxayın) olmaq, inanmaq, etibar etmək
تَالٍ / التَّالِي	aşağıdakı	إِلَى	bir-biri ilə bağlamaq
مُبْرَهَنٌ عَلَيْهِ	sübut edilmiş	وَصَلَ (يَصِلُ)	gəlin indi (məlumatlarla) tanış olaq
مُلَائِمٌ	münasib; mülayim	بَعْضُهُ بِبَعْضٍ	gəlin indi (məlumatlarla) tanış olaq
مُتَشَابِهٌ	bir-birinə bənzər	هَلُمُّوا نَطَّلِعْ عَلَى	gəlin indi (məlumatlarla) tanış olaq
مُتَقَارِبٌ	bir-birinə yaxın	الْمِرْهَرُ "	(hər fən: «Ud» XV əsr Misir dilçisi Əs-Süyutin əsəridir)
مُطَرَّدٌ	ümumi (qayda)		

Mətn II

- أصبت، يا وفاء، وأنت تطرحين سؤالاً بعد آخر على زميلنا مصطفى. انه يتميز حقا بسعة الاطلاع خاصة في مجال اللغة العربية.
- نعم ما قلته! ان سئل مصطفى - وهو نائم - عن العربية لاستيقظ حالا وقال: "ما أجمل العربية وما أغناها!".
- هلموا للاستفادة من حضوره في جلستنا. عسانا نقضي وقتا شيقا. على فكرة، ما سبب عدم حضورك. يا مصطفى، في جلستي حلقنا الطلابية الاخيرتين؟
- أنسييت انه لازم المستشفى مدة شهر؟ فهاتوا نطرح عليه ما يهمنا من الاسئلة.

- أشكركم جميعا على كلمات المجاملة والتقدير لمعارفي المتواضعة. والرجاء ألا تجعلوني استحي واحمار لكثرة المدح.
- دعوني أسأله عن أسماء اللهجات التي كانت للعربية ما قبل القرآن. حبذا لو تفضلت وعددت أهمها.
- سمعا وطاعة! ها هي أسماؤها: اللحيانية والثمودية والصفوية فهي التي كانت سائدة حينذاك على غيرها من اللهجات. اما ما بعد العصر القرآني فقد تمخضت عن العربية كثرة من اللهجات التي لا يسهل عددها.
- لي سؤال آخر. أصبح ان العربية آخر لغة انفصلت عن اللغة السامية الام؟
- هذا هو الرأي السائد. وله ما يدعمه من أدلة. وأقوى دليل على صحته هو ان العربية لا تزال حية متطورة. ةالحال ان الكثير من اللغات السامية قد تززع امرها واضمحل كما ان بعضها قد انقرضت انقراضا تاما على توالي الزمن. ولن يكون من المغالاة الادعاء بان العربية الفصحى قد تمكنت من ان تقتبس من شقيقاتها أهم مزاياها وتتجنب ما قد مضى أوأنه من خصائصها.
- أضف الى ذلك كون العربية الفصحى قد استوفت ولا تزال تستوفي اليوم متطلبات الحياة حيث تتمشى مع معظم لغات العالم انتشارا !
- أحسنت، يا زميل! نعم الكلام كلامك!
- وتأييدا لما قاله الاخ أود لو أضيف ان الفصحى لم تزل تدهش الانسان بمرونتها وحيويتها حيث تستطيع التعبير عن كل دقائق الفكر المعاصر. أما غناء ذخيرتها اللغوية الاسطوري فلا مقارنة له. أظنكم لم تنسوا ان الفصحى حسب رأي السيوطي تحتوي على ما يزيد عن ١٢ مليون كلمة مستعملة ومهجورة.
- أرى حوارنا الحالي مفيدا. فلذا أقترح مواصلة النقاش موضوعنا فيما بعد. فما هو رأيكم؟
- نعم الاقتراح اقتراحك! ومن الاحسن ان نتناول المرة الآتية مسألة المعاجم العربية.

Lüğət

دَعَمَ	(ə) təsdiq etmək (mətndə)	حَيَوِيَّةٌ	həyati qüvvə
سَهْلٌ	(u) asan olmaq	الْفُصْحَى	ədəbi dil
قَضَى	(i) keçirmək (vaxt)	دَقِيقَةٌ (دَقَائِقُ)	incəlik
زَادَ عَنْ	(çox) olmaq	مُعْجَمٌ (مُعَاجِمُ)	lüğət
أَصَابَ	haqlı olmaq	سَائِدٌ	hökm sürən, hakim
تَجَنَّبَ	çəkinmək, məruz qalmamaq	نَائِمٌ	yatan
تَمَحَّضَ عَنْ	doğurmaq	مُتَوَاضِعٌ	təvazökar
تَمَشَّى	ayaqlaşmaq	أَسْطُورِيٌّ	əfsanəvi
انْفَصَلَ عَنْ	ayrılmaq, qopmaq	حَالًا	dərhal
انْقَرَضَ	pisləşmək, inqiraza uğramaq	حَسَبَ	...görə, ...fikrincə (ön qoşma)
اِقْتَبَسَ	götürmək, iqtibas etmək	حَيٌّ	canlı
اِضْمَحَلَّ	yox olmaq, aradan çıxmaq	سَعَةُ الْإِطْلَاعِ	geniş məlumat
اِسْتَيْقَظَ	ayılmaq	الْعَرَبِيَّةُ الْفُصْحَى	ərəb ədəbi dili
اِسْتَحَى	utanmaq, həya etmək	عَلَى تَوَالِي الزَّمَانِ	zaman keçdikcə
اِسْتَوْفَى	(tələbə) cavab vermək, ödəmək	سَمْعًا وَطَاعَةً!	baş üstə! (<i>hərfən</i> : dinləməklə və tabe olmaqla)
اِحْمَارٌ	bərk qızarmaq	تَرَعَزَ أَمْرُهُ	sarsılmaq (<i>hərfən</i> : işi yerindən oynamaq)
مَدْحٌ	tərif, mədh	مَضَى أَوَانُهُ	(i) ...vaxtı keçmək
مُعَالَاةٌ	mübaligə	لَا زَمَ الْمُسْتَشْفَى	(uzun müddət) xəstəxanada olmaq
مُجَامَلَةٌ	nəzakət, lütfkarlıq; kompliment (söyləmə)	يَصِحُّ الْقَوْلُ إِنَّ	doğru deyilir ki
نِقَاشٌ	müzakirə (etmə)		
انْقِرَاضٌ	cinsini itirmə; inqiraz, pisləşmə		

LEKSİK - QRAMMATİK İZAHAT

1. ÜÇSAMİTLİ FELLƏRİN AZIŞLƏNƏN BABLARI, ONLARDAN QIYASI MODELLƏR ÜZRƏ DÜZƏLƏN MƏSDƏRLƏR, FAİL VƏ MƏFULLAR

Üçsamitli fellərin XI – XV babları

On birinci bab mənə və forma etibarını ilə bilavasitə IX babla əlaqədar olub, ondan II kök samitindən sonra [ə] artırmaqla düzəlir və kəsb edilən keyfiyyətin (rəng və ya fiziki nöqsanın) IX baba nisbətən daha güclü olduğunu bildirir:

IX **إِفْعَالٌ** → XI **إِفْعَالٌ** Məsələn:

IX bab

إِخْمَرَ qızarmaq

XI bab

إِخْمَارٌ bərk qızarmaq

XI bab təsrifi və formaları cəhətdən də IX babdan fərqlənir. Məsələn:

إِخْمَارٌ və ya **إِخْمَارٌ**؛ **لَمْ يَخْمَارِ**؛ **يَخْمَارُ**؛ **إِخْمَارَتْ**؛ **إِخْمَارٌ**

Naqis fellərin dildə çox az təmsil edilmiş IX və XI babları salim fellərdəkindən nisbətən fərqlənir. Məsələn:

I **عَمِيَ** (ə) kor olmaq; IX **إِعْمَايَ** (əvəzinə); XI **إِعْمَائِي** ; I **رَعَا** (u) qəflətdən vaxtında ayılmaq; IX **إِرْعَوَى** ağılı başına gəlmək; XI babı yoxdur.

On ikinci bab I babdan **إِفْعَوْلٌ** vəznə üzrə düzələrek, onunla ifadə edilən hərəkəti gücləndirir. Məsələn:

I bab

خَشَنَ qaba olmaq

خَذِبَ qozbel olmaq

XII bab

إِخْشَوْشَنَ çox qaba olmaq

إِخْدَوْدَبَ çox əyilmək

Təsrif və forma nümunələri:

إِخْدَوْدَبَ : **إِخْدَوْدَبْتُ** ؛ **يَخْدُوْدِبُ** ؛ **لَمْ يَخْدُوْدِبْ** ؛ **إِخْدُوْدِبْ**.

On üçüncü bab I babdan **إِفْعَوْلٌ** vəznə üzrə düzələrek, onunla ifadə edilən hərəkəti gücləndirir. Məsələn:

I bab

عَلِدَ möhkəm olmaq (adam)

XIII bab

إِعْلَوْدٌ çox ağır olmaq (adam)

Təsrif və forma nümunələri:

إِعْلَوْدٌ : إِعْلَوْدْتُ ؛ يَعْلَوْدُ ؛ لَمْ يَعْلَوْدْ ؛ إِعْلَوْدُ.

On dördüncü bab I babdan **إِفْعَلَل** vəznə üzrə düzələrək, onunla ifadə edilən hərəkəti gücləndirir. Məsələn:

I bab

عَفَجَ ağacla vurmaq

XIV bab

إِعْفَجَجَ bərk vurmaq

Təsrif və forma nümunələri:

إِعْفَجَجَ : إِعْفَجَجْتُ ؛ يَعْفَجُجُ ؛ لَمْ يَعْفَجُجْ ؛ إِعْفَجُجْ.

On beşinci bab I babdan **إِفْعَلَى** vəznə üzrə düzələrək, onun mənasına əsaslanan yaxın bir məna bildirir. Məsələn:

I bab

سَلَقَ kiminsə kürəyini yerə vurmaq

XV bab

إِسْلَقَى kürəyi üstə uzanmaq

Təsrif və forma nümunələri:

إِسْلَقَى : إِسْلَقَيْتُ ؛ يَسْلُقِي ؛ لَمْ يَسْلُقِ ؛ إِسْلُقِ.

Haqqında danışdığımız azişlənən fel bablarından düzələn məsdərlərin, fail və məfulların modellərini göstərməklə kifayətlənək:

	Bablar	Məsdərlər	Faillər	Məfullar
XI	إِفْعَالٌ	إِفْعِيَالٌ	مُفْعَالٌ	yoxdur
XII	إِفْعَوَعَلٌ	إِفْعِيَعَالٌ	مُفْعَوَعَلٌ	مُفْعَوَعَلٌ
XIII	إِفْعَوَلٌ	إِفْعَوَالٌ	مُفْعَوَلٌ	مُفْعَوَلٌ
XIV	إِفْعَنْلَلٌ	إِفْعَنْلَالٌ	مُفْعَنْلَلٌ	مُفْعَنْلَلٌ
XV	إِفْعَنْلَى	إِفْعَنْلَاءٌ	مُفْعَنْلَى	مُفْعَنْلَى

Azişlənən fel bablarının və məsdərlərinin başlanğıc həmzəsi birləşdirici həmzədir.

2. DÖRDSAMİTLİ FELLƏRİN QURULUŞCA NÖVLƏRİ

Ərəb dilində işlənən fellərin çoxu üç və az bir hissəsi dörd samitdən ibarət kökə əsaslanır. Mənşə baxımından dördsamitli fellərin iki və ya üç samiti olan kökə müəyyən əlavələr etməklə düzəlmiş olduğu da iddia edilir. Sözə daxil edildikdən sonra bir növ kök samitlərinə çevrilmiş həmin əlavələr qiyasi xarakter daşmadığından ümumiləşdirilə bilmir. Onlardan yeni fellər düzəltmək üçün istifadə olunmur. Bununla belə, dördsamitli fellərin əmələ gəlməsinin aşağıdakı xüsusiyyətlərini bilmək lazımdır:

1) Üçsamitli kökə [h], [s], [ʃ], [v], [y] və ya [h] artırılmışdır.

Məsələn:

رَدَمَ töküb doldurmaq → هَرَمَ sökmək, dağıtmaq

مَلَجَ əmmək → سَمَلَجَ tədricən udmaq

قَلَبَ çevirmək → شَقَلَبَ devirmək, vurub yıxmaq

حَقَلَ sancılanmaq (at, dəvə) → حَوَقَلَ kiçik (xırda) addımlarla getmək

رَلَقَ sürüşmək; sürüşüb getmək → رَحَلَقَ sürüşdürmək

2) Üçsamitli kökün axırıncı samiti təkrar (reduplikasiya) edilmişdir. Məsələn:

زَعَلَ gah bir, gah da başqa əşyaya baxmaq → زَغَلَ gözlərini qamaşdırmaq (ışıq)

شَمَلَ bükmək → شَمَلَلَ diribaş olmaq

3) İkisamitli kök təkrar (reduplikasiya) edilmişdir. Məsələn:

بَرَّ (zorla) almaq, qoparmaq → بَرَبَرَ (zorla) alıb aparmaq

دَبَّ sürünmək; yavaş-yavaş yerimək → دَبَدَبَ ağır addımlarla yerimək

صَرَ cırıldamaq → صَرَصَرَ cırıldamaq (cırcırama); cır-cır cırıldamaq

4) Ərəb və ya xarici mənşəli isimlərdən düzəldilmişdir. Məsələn:

مِشْمَارٌ mix → مِشْمَرٌ mıxlamaq

فَيْلَسُوفٌ filosof → فُلُسُفٌ filosofluq etmək

Dördsamitli fellərin isimlərdən düzəldilməsi üsulu məhsuldar olduğuna görə ondan yeni sözlər (neologizmlər) düzəltmək üçün istifadə edilməkdədir. Məsələn:

بِرْتَامَجٌ proqram → بَرْمَجٌ proqramlaşdırmaq

أَوْتُومَاتٌ avtomat → أَوْتَمَتٌ avtomatlaşdırmaq

5) Səs təqlidi yolu ilə düzəldilmişdir. Məsələn:

غَرَّغٌ qarqara etmək, قَهْقَهَةٌ qəhqəhə çəkmək, وُلُولٌ ulamaq, hayküy (vəlvələ) qoparmaq.

6) Bəzi çoxişlənən dini ifadələrin qısaldılması (abbreviaturası) yolu ilə düzəlmişdir. Məsələn:

بِسْمَلٌ [bismilləhi-r-rahməni-r-rahim] (rəhimli, mərhəmətli Allahın adı ilə) demək.

صَلْعَمٌ [sallə-llahu 'aleyhi vasəlləmə] (Allahın xeyir-duası və bərəkəti onun üzərində olsun) demək.

3. DÖRDSAMİTLİ FELLƏRİN III VƏ IV BABLARI

Dördsamitli fellərin indiyədək öyrəndiyimiz I və II babları ilə yanaşı, III və IV babları da vardır ki, bunlar birinci bab formasına bu və ya digər sabit əlavələrlə düzəlir. Dördsamitlilərin düzəltmə bablarından ikincisi və dördüncüsü dildə nisbətən geniş təmsil olunmuşdur. III və IV bablar aşağıdakı kimi düzəlir:

III bab اِفْعَلَل (əvvəlinə اِ , II kök samitindən sonra ن artırmaqla düzəlir). Məsələn:

بِرَشَقٌ (əti) doğramaq → اِبْرَنْشَقٌ (çiçək) açmaq, çiçəklənmək

İlk baxışda üçsamitli fellərin reduplikasiya yolu ilə düzələn XIV babını xatırladan bu formada reduplikasiya olmur. Müqayisə edək:

XIV bab: اِعْفُجْ (ağacla) bərk vurmaq; III bab: اِبْرُنْشِقْ (çiçək) açmaq; çiçəklənmək.

IV bab: اِفْعَلْ (əvvəlinə ا artırmaq, IV kök samitini təkrar etməklə düzəlir). Məsələn:

اِطْمَأَنَّ sakitləşdirmək; inandırmaq → اِطْمَأَنَّ sakitləşmək; inanmaq

Düzəltmə babların hər üçü qayıdış bildirir. Babın əvvəlinə artırılan həmzə birləşdirici həmzədir.

Dördsamitli fellərin I, II və III babları keçmiş zamanda salim fellər kimi təsrif edildiyi halda, IV babı sonuncu kök samitinin fonetik dəyişmələri baxımından üçsamitli fellərin IX babını xatırladır. Bunu اِطْمَأَنَّ 'sakitləşmək' felinin təsrifi nümunəsində görmək olar:

اِطْمَأَنْتُ، اِطْمَأَنْتِ، اِطْمَأَنْتُمْ، اِطْمَأَنْتُمْ... (اِطْمَأَنْتُ)...

Öyrəndiyimiz kimi, I və II bablar indiki-gələcək zamanda müvafiq surətdə اِفْعَلْ və اِفْعَلْ şəklini alır. Məsələn:

اِرْعَزْ tərpetmək; titrətmək → اِرْعَزُ tərpedir / tərpedər; titrədir / titrəder

اِرْعَزْ tərpenmək; titrəmək → اِرْعَزُ tərpenir / tərpenər; titrəyir / titrəyər

Qalan iki babın indiki-gələcək zamanı isə belədir:

III bab: اِفْعَلْ . Məsələn:

اِبْرُنْشِقْ çiçəklənmək → اِبْرُنْشِقُ çiçəklənir / çiçəklənər

IV bab: اِفْعَلْ . Məsələn:

اِطْمَأَنَّ sakitləşmək → اِطْمَأَنَّ sakitləşir / sakitləşər

III və IV babların arzu, şərt və əmr formalarını aşağıdakı nümunələrlə göstərək:

Arzu forması:

أَنْ اِبْرُنْشِقْ، اِبْرُنْشِقْ (اِبْرُنْشِقِي)، اِبْرُنْشِقْ (اِبْرُنْشِقِ) ...

أَنْ اِطْمَأَنَّ، اِطْمَأَنَّ (اِطْمَأَنَّي)، اِطْمَأَنَّ (اِطْمَأَنَّ) ...

Şərt forması

لَمْ أُبْرِشِقْ، تَبْرِشِقْ (تَبْرِشِقِي)، يَبْرِشِقْ (تَبْرِشِقْ) ...

لَمْ أَطْمَأْنِنُ، تَطْمَأْنِنُ (تَطْمِئِي)، يَطْمَأْنِنُ (تَطْمَأْنِنُ) ...

Əmr forması

إِبْرِشِقْ (إِبْرِشِقِي)؛ إِبْرِشِقُوا (إِبْرِشِقْنَ)؛ إِبْرِشِقَا.

إِطْمَأْنِنْ (إِطْمِئِي)؛ إِطْمَأْنِنُوا (إِطْمِئْنَ)؛ إِطْمِئَا.

Şərt və əmr formalarının başqa bir variantında qoşalaşmış IV kök samitini bir-birindən ayırırlar. Məsələn:

لَمْ يَطْمِئَنَّ sakitləşmədi, إِطْمِئَنَّ sakitləş!

Burada da qadağan forması II şəxs şərt forması kimidir.

4. DÖRDSAMİTLİ FELLƏRİN III VƏ IV BABLARINDAN DÜZƏLƏN MƏSDƏRLƏR, FAİL VƏ MƏFULLAR

Məsdərlər

III bab: **إِفْعَلَّ** . Məsələn:

إِبْرِشِقْ çiçəklənmək → إِبْرِشِقْ çiçəklənmə

IV bab: **إِفْعَلَّ** . Məsələn:

إِطْمَأْنِنْ sakitləşmək → إِطْمِئَنَّ sakitləşmə

Faillər

III bab: **مُفْعَلَّلٌ** . Məsələn: مُبْرِشِقٌ çiçəklənən.

IV bab: **مُفْعَلَّلٌ** . Məsələn: مُطْمِئِنٌ sakitləşən.

Qayıdış bildirdikləri üçün III və IV babların adətən məfulları olmur. Forma baxımından məf'ullar müvafiq surətdə **مُفْعَلَّلٌ** və **مُفْعَلَّ** olmalı idi.

5. ÇAĞIRIŞ BİLDİRƏN BƏZİ SÖZLƏR

Aşağıdakı qrup sözlər çağırış və ya dəvət bildirmək üçün işlədilərək əmr formasına xas şəxs sonluqları da qəbul edir:

(١) تَعَالٍ (تَعَالِي)؛ تَعَالُوا (تَعَالِينَ)؛ تَعَالِيَا.

(٢) هَاتِ (هَاتِي)؛ هَاتُوا (هَاتِينَ)؛ هَاتِيَا.

(٣) هَلُمَّ (هَلَمِّي)؛ هَلُمُوا (هَلْمُنَ)؛ هَلْمَا.

T ə r c ü m ə s i:

1) Yaxın gəl; yaxın gəlin!

2) gətir; gətirin!

3) gəl / haydı (gedək); gəlin / haydı gedək!

6. SADƏ İSİMLƏR

Nitq hissəsi kimi isim – *الإِسْمُ الْمُؤْصُوفُ* (*hərfən*: sifət qəbul edə bilən ad) – ad qrupuna (إِسْمٌ) mənsub digər nitq hissələrində (إِسْمٌ الصِّفَةِ) sifət, *إِسْمٌ الْعَدَدِ* say, *إِسْمٌ ضَمِيرٌ* əvəzlilik və *إِسْمٌ ظَرْفٌ* zərf) formalarının çoxluğu və qrammatik xüsusiyyətlərinin zənginliyi ilə fərqlənir.

Ərəb qrammatikasında isimlərin quruluşu (بِنَاءٍ) onları təşkil edən kök samitlərinə və habelə əlavə sait və samitlərə görə müəyyənləşdirilir.

Kök samitlərinin sayına görə isimlər ثَلَاثِيّ 'ikisamitli', ثَلَاثِيّ 'üçsamitli' və رُبَاعِيّ 'dördsamitli' olur.

Dildə geniş təmsil edilmiş üçsamitli isimlərə nisbətən dördsamitlilər az, ikisamitlilər isə cüzi miqdar təşkil edir. Beş və daha artıq kök samiti olan ayrı-ayrı isimlərə də təsadüf edilir.

Kök samitlərini və əlavələri özündə əks etdirən formalar – vəznələr baxımından isimlər qiyasi və səmai olur. Qiyasi formalar ən azı bir neçə, ən çoxu isə minlərlə ismi əhatə etdiyi halda, səmai formalar yalnız ayrı-ayrı isimlərin özünəməxsus formaları kimi təzahür edir.

Qrammatik ədəbiyyatda isimlərin tək və daxili cəmdə işləndiyi formaları əks etdirən yüzdən artıq qiyasi vəzn göstərilir.

Ərəb qrammatikasında da quruluşuna görə isimləri sadə, düzəltmə və mürəkkəb olmaq üzrə üç qrupa bölürlər. Sözlərin sadə və ya düzəltmə olmasını müəyyənləşdirmək üçün mənadan deyil, formadan çıxış edilir: isim düzəltmə formadadırsa – düzəltmə, deyilsə – sadə hesab olunur.

Formal-qrammatik baxımdan yalnız qiyasi forması, üç və dörd kök samiti olan isimlər sadə və düzəltmə ola bilər. İkisamitli isimlər və habelə səmai vəznli hər hansı bir başqa isim isə dəyişməz formada olduğu üçün sadə isimlər qrupuna mənsubdur.

İkisamitli isimlər

İkisamitli isimlər miqdarca çox az olub dilin qədim dövrünün qalıqları hesab edilir. Aşağıdakı sözlər bunlara misal ola bilər:

أَبٌ ata, أَخٌ qardaş, قَائِمٌ qaynata, فَمٌّ ağız, يَدٌ əl, نَمٌّ qan.

İkisamitli isimlərin bir qismi bu və ya digər əlavələr qəbul etmişdir. Məsələn:

إِبْنٌ oğul, إِسْمٌ ad, سَنَةٌ il, لُغَةٌ dil.

Ərəb qrammatiklərinin rəyincə, ikisamitli sözlər üçsamitlilərdən birinci və ya üçüncü kök samitinin atılması (حُذْفٌ) hesabına düzəltdiyi üçün bu və ya digər şəkildə üçsamitli köklərə müncər edilə bilər (müq. et: أَبٌ → أ ب و , أَخٌ → أ خ و , إِسْمٌ → س م و , لُغَةٌ → ل غ و və s.). Bu rəyə görə ikisamitlilərin bir hissəsində atılmış (مَحذُوفٌ) kök samiti «əvəz edilmiş» (müq.et: إِبْنٌ və إِسْمٌ sözlərində həmzə ilə, لُغَةٌ və سَنَةٌ sözlərində tə-mərbutə ilə), digər hissəsində isə hallanma, təsniyə və cəm formasını alma və s. qrammatik dəyişmələr zamanı «bərpa olunur» (müq. et: bilavasitə أَبٌ 'ata' sözündən düzəldilən أَبَوَانِ 'iki ata', أَبَوِيٌّ 'atalıq', أَبُوهُ 'onun atası' misallarındakı وَ).

Üç-beş kök samiti olan isimlər

Üç və daha artıq kök samiti olan sadə isimlər ya yalnız kök səslərindən ibarət olur, ya da əlavə sait və samit qəbul edir.

Kök samitlərindən əlavə bir, iki və ya üç uzun sait və samiti

olan sadə isimlər dildə daha geniş təmsil edilmişdir. Əlavəsiz sadə isimlərlə müqayisədə bunlar bir növ düzəltmə isim təsiri bağışlasalar da, həqiqi düzəltmə isimlərdən öz düzəltmə imkanlarının məhdudluğu, buradakı əlavələrin işləndikləri isimlərə «təhkim» olunub qalması, başqa eyni cür sözlərə tətbiq edilə bilməməsi ilə fərqlənir.

Əlavəsiz üç-beş samitli sadə isimləri aşağıdakı misallarla göstərmək olar:

شَمْسٌ günəş, حِمْلٌ yük, قَفْلٌ qıfıl, قَمَرٌ ay, رَجُلٌ kişi; adam.

جَعْفَرٌ kiçik çay, قَمْطَرٌ heybə, بُرْتُنٌ caynaq, قَرْمِزٌ qırmızı rəng.

سَفْرَجَلٌ heyva, خُرْعَبَلٌ uydurma, زَنْجِفَرٌ kinovar (rəng).

Əlavə kimi ən çox aşağıdakılar işlənir:

1) ة , 2) uzun saitlərin hər üçü, 3) samitin qoşalaşması, 4) həmzə, 5) ي samiti və 6) ا ن – sonluğu.

Bir və daha artıq əlavəsi olan üçsamitli sadə isimlərə aid misallar:

هَيْرَعٌ alın, لِسَانٌ dil, أَنْثَى qadın; diş, رَبِيعٌ bahar, جَنْوُبٌ cənub, هَيْرَعٌ qorxaq adam.

قِلَاوَةٌ boyunbağı; həmayil, مَدِينَةٌ şəhər, نَامُوسٌ qanun; vicdan; ناموس, صَحْرَاءٌ səhra, كُرْسِيٌّ stul; kafedra, تَنْوَرٌ təndir; domna, مَرِيخٌ Mars.

قَارُورَةٌ şüşə, butulka, تَنْوَرَةٌ tuman; yubka.

Bir və daha artıq əlavəsi olan dördsamitli isimlərə aid misallar:

بَرْدَعَةٌ yəhər, فِنْجَانٌ fincan, كَنْكُوتٌ cücə, خِنْزِيرٌ donuz, زَغْلُوطَةٌ şadlıq səsi, فِنْطِيسَةٌ sir-sifət; burun (heyvanlarda), اِكْلِيلٌ əklil, مَعْمَعَانٌ yüksək dərəcə; apogey.

İki forması olan sadə isimlər

Əlavəsiz-əlavəli olmaq üzrə bir sıra sadə isimlər bu və ya digər təkcə bir formada deyil, eyni mənanı saxlamaq şərti ilə iki və daha çox formada təzahür edir. Həm də eyni mənalı ismin iki müxtəlif forması arasındakı fərq sözün əsasən sait tərkibində özünü göstərir. Belə fərqləri müqayisə təriqi ilə aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1) Eyni hecada (çox vaxt birincidə) iştirak edən qısa saitlər bir-birindən fərqlənir. Məsələn:

خَلٌّ / خُلٌّ dost, دَفٌّ / دَفٌّ dəf, خَوَانٌ / خَوَانٌ stol; yemək stolu,

عَصْفُوصٌ / عَصْفُوصٌ xalça, طِنْفَسَةٌ / طِنْفَسَةٌ ressor, زَنْبَرِكٌ / زَنْبَرِكٌ saat yayı; büzdüm.

2) Eyni heca bir formada bağlı, digərində açıq olur. Məsələn:

عُنُقٌ / عُنُقٌ boyun, رَهَجٌ / رَهَجٌ toz, كَبِدٌ / كَبِدٌ qara ciyər, خُلُقٌ / خُلُقٌ təbiət, xasiyyət, خُلُقٌ / خُلُقٌ təbiət, xasiyyət, عُنُقٌ / عُنُقٌ boyun, رَهَجٌ / رَهَجٌ toz, كَبِدٌ / كَبِدٌ qara ciyər.

3) Eyni heca bir formada uzun, digərində qısa olur. Məsələn:

نَيْدَانٌ / نَيْدَانٌ adət, بَرُعَمٌ / بَرُعَمٌ tumurcuq, بَشَارُوشٌ / بَشَارُوشٌ qızılqaz, flaminqo, نَيْدَانٌ / نَيْدَانٌ adət.

4) Müqayisə olunan formalar yuxarıdakı qrup dəyişikliklərlə əhatə edilməyən fərqlərlə bir-birindən ayrılır. Məsələn:

خُنْفَسَاءٌ / خُنْفَسَاءٌ pıspısı, دُخَانٌ / دُخَانٌ tüstü, خَنْزَابٌ / خَنْزَابٌ iblis, şeytan, بَطْرُوحٌ / بَطْرُوحٌ balıq kürüsü.

7. DÜZƏLTMƏ İSİMLƏR

Düzəltmə isimlər sabit qiyasi formalar üzrə üç və dörd kök samiti olan fellərdən və ad qruplu sözlərdən düzəlir.

Feldən düzələn isimlər

Bunlara bilavasitə feldən düzəldilməsi şübhə doğurmayan aşağıdakı formalar daxildir:

1) Üçsamitli fellərin II – XV bab məsdərləri¹ və dördsamitli

¹Məsdərlərin əsl və ya düzəltmə olması məsələsi vaxtı ilə ərəb dilçiliyində qızgın mübahisələrə səbəb olmuşdur. Hələ VIII əsrdə məşhur Bəsre və Kufə qrammatik məktəbləri 534

fellərin II – IV bab məsdərləri.

2) Hərəkətin bir dəfə icra olunduğunu bildiren **إِسْمُ الْمَرَّةِ** 'birdəfəlik ismi'. Bu forma I babda **فَعْلَةٌ** vəznı, digər bablarda və habelə dördsamitli fellərdə isə bunların müvafiq məsdərlərinə **ة** artırmaqla düzəlir. Məsələn:

صَرْبَةً bir dəfə vurma, **وَعْدَةً** bir dəfə vəd etmə, **إِنْطِلَاقَةً** bir dəfə yola düşmə, **بِخُرَاجَةٍ** bir dəfə diyirlətmə.

ة ilə bitən məsdərlərdən (məs.; boş fellərin IV və X bab məsdərləri) birdəfəlik ismi təsviri yolla **وَاحِدَةً** sözünün əlavəsi ilə (məs.: **وَاحِدَةً** **إِقَامَةً** bir dəfə qalma, **وَاحِدَةً** **إِسْتِعَانَةً** bir dəfə köməyə çağırma) – düzəldiyindən ismin düzəltmə olması məsdərə görə müəyyən edilir.

3) Hərəkətin icra tərzini (üsulunu, üslubunu) bildiren **إِسْمُ النَّوْعِ** 'növ ismi' forması. Bu forma I babda **فِعْلَةٌ** vəznı, digər bablarda və habelə dördsamitli fellərdə isə 'birdəfəlik ismi' kimi düzəlir. Məsələn:

كِتَابَةً yazma tərzi, **جِلْسَةً** oturma tərzi, **بِخُرَاجَةٍ** diyirlətmə tərzi, **إِلْتِقَاءَةً** müraciət etmə üsulu.

4) Hərəkətin daim və ya tez-tez icra olunduğu yeri bildiren **مَفْعَلَةٌ** forması. Məsələn:

مَدْرَسَةً məktəb, **مَكْتَبَةً** kitabxana, **مَجْرَرَةً** sallaqxana.

5) Hərəkətin icra olunduğu yeri və vaxtı bildiren **إِسْمُ الْمَكَانِ وَالزَّمَانِ** 'məkan və zaman ismi' formaları.

nümayəndələri bu barədə bir-birinə zidd fikirlər söyləmişlər. Birincilər fellərin məsdərlərdən, ikincilər isə məsdərlərin fellərdən düzəldiyini iddia etmişlər.

Məsdərlərə etimoloji deyil, morfoloji baxımdan yanaşıllarsa, onların sadə və ya düzəltmə olması formalarına əsasən müəyyənləşdirilməlidir. Əgər sözün forması hər hansı bir başqa müvafiq feldən formal da olsa məsdər düzəltməyə imkan verirsə, belə forma almış söz 'düzəltmə', imkan vermirsə – 'sadə' hesab edilməlidir. Bu baxımdan I bab məsdərləri adlanan məsdərlərin sadə isimlərə aid edilməsi daha doğru olardı.

6) Hərəkətin icra vasitələrini bildiren **إِسْمُ آلَاةٍ** 'alət ismi' və **إِسْمُ الْجِهَازِ** 'cihaz (qurğu) ismi' formaları.

İsimdən düzələn isimlər

Üç və dörd kök samiti olan isimlərdən düzələn isim formaları bunlardır:

1) 'Qab (bildirən) isim' (**إِسْمُ الْوَعَاءِ**) formaları:

مُفْعَلٌ, **مِفْعَالٌ**, **مِفْعَلَةٌ** və bəzən də **مُفْعُولٌ**. Məsələn:

دُهْنٌ / **مُنْبَرٌ** iynədan; **إِبْرَةٌ** / **مُنْبَرٌ** iynə, **سُودَقَابٌ** / **مِخْلَبٌ** / **مِخْلَبٌ** südqabı, **سُودٌ** / **مِخْلَبٌ** süd, **خَلِيبٌ** yağ; **مُذَهْنٌ** (sürtmək üçün işlədilən) yağqabı.

2) Əşyanın tək (bir ədəd) olmasını bildiren **إِسْمُ الْوَحْدَةِ** 'təklilik ismi' forması. Əşyanın ümumi növünü bildiren isimlərin sonuna **ة** artırmaqla düzəlir. Məsələn:

شَجَرٌ ağac → **شَجْرَةٌ** bir ağac, **بَصَلٌ** soğan → **بَصَلَةٌ** bir baş soğan, **تَفَاحٌ** alma → **تَفَاحَةٌ** bir dənə alma, **نَمَلٌ** qarışqa → **نَمَلَةٌ** bir qarışqa.

3) Əşyanın çox (bol) olduğu yeri bildiren **إِسْمُ الْكَثْرَةِ** ('çoxluq ismi') **مَفْعَلَةٌ** forması. Məsələn:

أَسَدٌ şir → **مَأْسَدَةٌ** şirlərin bol olduğu yer (şirlik), **بَطِيحٌ** qarpız → **مَنْطِحَةٌ** bostan.

4) **يِّ** - şəkilçisinin əlavəsi ilə düzələn 'nisbi isimlər' - **إِسْمُ التَّنْسِبِ** və ya **إِسْمُ الْمَنْسُوبِ**

5) Mücərrədlik bildiren isim forması.

6) Kiçiltmə isim (**إِسْمُ التَّصْغِيرِ**) forması.

Uzun saiti olmayan üçsamitli isimlərdən **فُعَيْلٌ** forması üzrə düzəlir. Məsələn:

حَسَنٌ Həsən → حُسَيْنٌ kiçik Həsən; Hüseyin

İkinci hecasında uzun sait olan üçsamitli isimlər فُعَيْلٌ formasını alır. Məsələn:

عَلَامٌ oğlan → عَلِيْمٌ kiçik oğlan, جَمِيْلٌ Cəmil → جُمَيْلٌ kiçik Cəmil.

Birinci hecasında [ə] saiti olan isimlərin kiçiltmə forması فُؤَيْعِلٌ -dir. Məsələn:

فَارِسٌ atlı → فُؤَيْرِسٌ balaca atlı, كَاتِبٌ katib → كُؤَيْتِبٌ kiçik katib.

Uzun saiti olmayan dördsamitli isimlərdən və habelə üçsamitli isimlərin məkan və zaman formasından kiçiltmə isim ikinci samitdən sonra [ey] səs birləşməsinin artırılması ilə düzəlir. Məsələn:

عَقْرَبٌ əqrəb → عَقَيْرَبٌ kiçik əqrəb,

مَسْجِدٌ məscid → مُسْجِدٌ kiçik məscid

İkinci kök samitindən sonra uzun sait olduqda isim فُعَيْلِيْلٌ formasını alır. Məsələn:

عُصْفُورٌ (kiçik) quş → عُصْفَيْرٌ çox kiçik quş.

مُفْتَاِحٌ açar → مُفْتَيْحٌ kiçik açar.

Beşsamitli isimlər kiçiltmə formasında sonuncu kök samitlərini itirərək فُعَيْلِيْلٌ şəklini alır. Məsələn:

عَنْدَلِيْبٌ bülbül → عُنْدِيْلٌ kiçik bülbül

Sonunda bu və ya digər əlavələri olan isimlərin kiçiltmə formasında əksər halda əlavələr eynilə qalır. Məsələn:

جُمْلَةٌ cümlə → جُمَيْلَةٌ kiçik bir cümlə.

بُشْرَى şad xəbər → بُشَيْرَى balaca bir şad xəbər.

زَهْرَاءُ Zəhra → زُهَيْرَاءُ kiçik Zəhra.

Bəzi nadir düzəltmə isim formaları

İsimlər fel və ad qruplu sözlərdən aşağıdakı nadir formalar

üzrə də düzəlir:

a) Rəng bildirən bəzi sifətlərdən **فُعْلَةٌ** vəznini üzrə rəng adları düzəlir. Məsələn:

أَحْمَرُ qırmızı → حُمْرَةٌ qırmızılıq

b) Rəng bildirən bəzi sifətlərdən **فَعَالٌ** vəznini üzrə rəng adları düzəlir. Məsələn:

أَبْيَضٌ ağ → بَيَاضٌ ağlıq

c) İsim və fellərdən **فُعَالٌ** vəznini üzrə xəstəlik adları düzəlir. Məsələn:

سُعَالٌ öskürək, زُكَامٌ zökəm, كُبَادٌ ciyər xəstəliyi.

d) Peşə və sənət bildirən isimlər **فِعَالَةٌ** vəznini üzrə düzəlir. Məsələn:

حَيَاطَةٌ dərziçilik, حِدَادَةٌ dəmirçilik.

e) Qalıq, tullantı və ya töküntü bildirən isimlər **فُعَالَةٌ** vəznini üzrə düzəlir. Məsələn:

حُتَالَةٌ tör-töküntü, كُنَاسَةٌ zir-zibil.

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

الذخيرة اللغوية وغناها بالمترادفات، قياس نحوي تعتمد عليه قواعد اللغة المطردة، الخصائص المشتركة لأسرة اللغات السامية، مزية من المزايا التي تمتاز بها كثرة كائنة من اللغات السامية، فيما يخص القوالب او الأوزان التي استنبطها اللغويون العرب لوصف المفردات فانها، اما اللغات المتقاربة والمتشابهة التي تتصف قواعدها اللغوية باطرادها وقياسها فانها. لقد أصبح من الواضح مما تقدم ذكره ان الدراسة المومأ اليها تعتمد على أحدث معطيات علم اللغة. وتتخلص مزيتها الأخرى في انها تشرح موضوعها على أساس مقارنة اللغة العربية بغيرها من اللغات السامية. اننا نشاطر المؤلف رأيه في ان العربية هي أقوى اللغات السامية حيث تستطيع التعبير عن دقائق الفكر البشري المعاصر وتتمشى مع الحياة وتلبي متطلباتها وحاجاتها، الأمر الذي

لم يتسن لغيرها من شقيقاتها.

2. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Sami dillər ailəsi, bu ailənin üzvlərini bir-biri ilə birləşdirən müştərək xüsusiyyətlər, lüğət fondunun misilsiz şəkildə zəngin olması və sözlərinin çoxunun üçsəmitli kökə istinad etməsi (اِعْتِمَادٌ عَلَى), qrammatik qaydalarının qiyasiliyi və ardıcılığı və s., ərəb ədəbi dilini başqa sami dillərdən fərqləndirən xüsusiyyətlərə gəlincə.

- Dostlar və həmkarlar! Madam ki, söhbət sami dillərdən gedir, gəlin bu yaxınlarda (مُؤَخَّرًا) (çapdan) çıxmış bir kitab haqqında danışaq.

- Sən guman ki, «Sami dillər» adlanan kitabçanı nəzərdə tutursan, deyilmi?

- Bəli, məhz onu nəzərdə tuturam. Lakin o, kitabça deyil, böyük bir tədqiqatdır.

- Bəli, Ənvər, mən də sənə fikrinə şərikəm. Təkcə onu əlavə etmək istərdim ki, belə bir əsərin çıxmasına çoxdan ehtiyac hiss olunurdu.

- Təəssüf ki, mən həmin kitaba yaxından bələd ola bilməmişəm. Xahiş edirəm, onun bəzi məziyyətləri barədə mənə məlumat verəsiniz. Qabaqcadan hamınıza təşəkkür edirəm.

- Təşəkkür üçün bir səbəb (دَاعٍ / الدَّاعِي) yoxdur. Belə kitablara diqqəti cəlb etmək bizim borcumuzdur (وَاجِبٌ عَلَى).

3. Ucadan oxuyun, bablarını və kök hərflərini təyin edin:

إِعْلَانُكَ (geyinməkdən) köhnəlmək, إِخْلُوقٌ bərk sarılmaq, إِصْفَارٌ

qalın olmaq (saç), إِعْلَانُكَ güclü olmaq.

4. Yuxarıdakı felləri hər iki zaman formasında şifahi şəkildə təsrif edin.

5. Üçsəmitli mənşəi mötərizədə göstərilmiş aşağıdakı sözləri ucadan oxuyun və əmələ gəlmə xüsusiyyətlərini izah edin:

شَقْدَفٌ (قدف) iri addımlarla getmək, مَرْجَلٌ (رجل) yerə keçirmək, حَوْصَلٌ (حصل) çinədanı doldurmaq, سَيْطَرٌ (سطر) ağalığ

etmək, (جرد) دَخَرَ diyirlətmək, (درج) حَمَلَقَ (gözlərini) bərəltmək, (حمق) عَجَزَ çılpaq etmək, çılpaqlaşdırmaq, (فلس) قَلْبَسَ qalpaq (papaq) qoymaq.

6. Ucadan oxuyun və redublikasiyaya fikir verin:

دَعْدَعٌ qıdıqlamaq, زَلَزَلَ titrətmək, دَمَمَ donqıldanmaq, قَعَقَ gurultu salmaq; qılınc oynatmaq.

7. Ucadan oxuyun və hansı isimlərdən düzəldiyini təyin edin:

مَكَّنَ mexanikləşdirmək, نَزَفَ əsəbləşdirmək, تَشَيْطَنَ şeytanlaş – maq; şeytan kimi hərəkət etmək.

اللَّهُ: حَمْدٌ (Allaha şükür) demək, فَذَلِكَ (ki bu da) demək, فَذَلِكَ yekun vurmaq; لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ: حَوْلٌ (Allahdan başqa nə bir qüvvə, nə bir qüdrət vardır) demək.

8. Dörsamitli fellərin I – IV bablarının modellərini hər iki zaman formasında yazıb hərəkələyin.

9. اِضْمَحَلَّ 'yoxa çıxmaq' felini xəbər, arzu, şərt və əmr formalarında şifahi şəkildə təsrif edin.

10. اِشْعَرَ 'titrəmək' felini xəbər, arzu, şərt və əmr formalarında yazılı şəkildə təsrif edib hərəkələyin.

11. اِضْمَحَلَّ 'yoxa çıxmaq' felindən düzələn ad qruplu sözləri lüğətdən tapıb yazın.

12. Formalarını izah edin və lüğətdən axtarılacaq şəkillərini yazın:

سَمَاسِرَةٌ، سَيَطْرَتُهُمْ، بَرَاهِينُكُمْ، بِالتَّسْلُسِ، مُشْمِرُونَ، الْأَشْمِنَزَارُ، لَا تَقْشَعِرُونَ، اِضْمَحَلُّوا.

13. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

(۱) تعال، يا منير! (۲) تعالي، يا منيرة! (۳) تعالوا، يا أيها الرفاق! (۴) تعالين، يا ايته

الرفيقات! (۵) تعاليا، يا منير ومنيرة!

(۱) هلم، يا منير! (۲) هلمي، يا منيرة! (۳) هلموا، يا رفاق! (۴) هلمن، يا رفيقات! (۵) هلما،

يا رفيقان!

(۱) هات (هاتي) القاموس! (۲) هاتوا (هاتين) القواميس! (۳) هاتيا القواميس.

14. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

1) Yaxın gəl, Hüseyin! 2) Yaxın gəl, Zəhra! 3) Yaxın gəlin, qızlar! 4) Yaxın gəlin, oğlanlar!

1) Gəl bu cümləni tərcümə edək, Hüseyin! 2) Gəl bu cümləni tərcümə edək, Zəhra! 3) Gəlin bu cümləni tərcümə edək, oğlanlar! 4) Gəlin bu cümləni tərcümə edək, qızlar!

15. Ucadan oxuyun, vəznlərini və hansı növ isimlərə mənsub olduqlarını izah edin:

مَصَدَّرٌ mənbə, مَطْرَقَةٌ çəkiç, عَاصِمَةٌ şəhər; mərkəz, زَلْزَلَةٌ zəlzələ, جُمْهُورِيَّةٌ respublika, جُمْهُورٌ kütlə, خُبْزٌ çörək, دَبَابَةٌ tank, حَامٍ / hami; köməkçi, وَلَوْلَا hay-küy, vəlvələ, نَقَّاحٌ alma, خَبَّازٌ çörəkçi, مُصِيبَةٌ bəla.

16. Fəllərdən qiyasi modellər üzrə düzələn isim modellərini bir yere toplayıb hərəkəli şəkildə yazın.

17. İsimlərdən qiyasi modellər üzrə düzələn isim modellərini bir yere toplayıb hərəkəli şəkildə yazın.

18. Ucadan oxuyun, kiçiltmə isimlər düzəldib hərəkəli şəkildə yazın:

رَجُلٌ kişi; adam, رَجُلَةٌ qadın, طِفْلٌ südəmər oğlan uşağı, طِفْلَةٌ südəmər qız uşağı, نِظَامٌ quruluş, طَرِيقٌ yol, شَهْلَاءُ Şəhla, سَفْرَجَلٌ heyva.

19. قوم , سلم və لقي köklərindən düzələn ad qruplu sözləri lüğətdən tapıb mənalərini yazın və formalarını izah edin.

20. Birinci oxu mətninin lüğətini ucadan oxuyun.

21. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

بغية الاطلاع على احدث نتاجات علمية، حدث لن يتجاسر احد على ان يكون على اطمئنان من عاقبته، حديث شيق عن الآراء الجديدة السائدة في علم اللغة لزماننا، آراء تسود العلم الحالي وتغوق ما كان بهذا الصدد من آراء، دراسة تحتوي على ملاحظات قد تهمنا بما فيها من إشارات عابرة، مقارنة القواعد النحوية مع الاوزان التي استتبطها اللغويون العرب فيما مضى، فرصة سعيدة يجب ان نستفيد منها بغية توسيع وتعميق معارفنا.

تضم اللغة العربية ما يزيد عن ١٠ ملايين من المفردات المستعملة والمهجورة. ويجب القول كذلك ان غناء العربية الفصحى لا ينحصر على المزية المومأ اليها بل لها مميزات أخرى تستحق الذكر بالتفصيل ولكن المجال لا يسعنا ان نتعمق في الموضوع فنكتفي فقط بالإشارة الى

انها قادرة على التعبير عن دقائق الفكر الانساني.

22. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Deyilənə (ما قيل) aşağıdakını əlavə etmə(k) istərdim:

Ərəb dili bir çox məziyyətləri ilə fərqlənir. Onları sayma(q) asan deyil. Bununla belə, onun aşağıdakı məziyyətlərinə diqqəti cəlb etmək istərdim. Hər şeydən əvvəl onun nəhəng (هائل) lüğət fonduna malik olması qeyd edilməlidir. XV əsr Misir dilçisi məşhur Əs-Süyutinin iddia etdiyi kimi, ərəb dilində 12 milyondan artıq söz, o cümlədən çoxişlənən və arxaik kəlmələr vardır.

Ərəb dili dünyanın ən qədim dillərindəndir. Tarixi eramızdan (miladdan) çox-çox (بكتير) qabaqlara gedib çıxır. Yaşının böyüklüyünə (كبر) baxmayaraq, ərəb dili özünün bir çox qədim və gözəl xüsusiyyətlərini bu günədək qoruyub saxlamışdır.

23. Birinci oxu mətnini yazılı şəkildə tərcümə edin və ucadan oxuyun.

24. Ucadan oxuyun və ərəb dilində cavab verin:

- ١) الى اية أسرة من أسر اللغات تنتسب اللغة العربية الفصحى؟
- ٢) ما هي أسماء اللغات الأخرى المنسوبة الى الأسرة المذكورة؟
- ٣) ما هي أهم الخصائص اللغوية المشتركة التي تصل العربية بغيرها من اللغات السامية؟
- ٤) أصحيح انها رغم كبر سنها قد صانت أهم مزاياها حتى يومنا هذا؟
- ٥) أعلى حق الذين يدعون بأن العربية الفصحى تلبي متطلبات حياتنا الحالية؟
- ٦) أمن الممكن مشاركة الرأي في ان العربية الفصحى تستطيع التعبير عن دقائق الفكر البشري الحالي؟

25. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Qədim ərəblərə aid mənbələrin əhatə etdiyi xəbərlərin azlığına (قلّة) baxmayaraq, elm onların qədim dövrü haqqında müəyyən təsəvvür yarada bilmişdir.

«Ərəb» sözü bəzi qəbilələrin adı kimi (sifəti ilə) ilk dəfə yazılı surətdə miladdan əvvəl 853-cü ildə qeyd (zıkr) olunmuşdur ki, bu da öz ifadəsini «Əl-Qarqar» (الْقَرْقَار) döyüşünə (مُعْرَكَة) həsr olunmuş bir

mixi (مِسْمَارِي) yazıda tapmışdır.

Sami xalqlardan biri hesab edilən ərəblərin təkçə adı deyil, vətəni haqqında da rəylər öz ziddiyyəti ilə fərqlənir. Lakin əksər tədqiqatçıların fikrincə, Ərəb yarımadasının cənub hissəsi (biz xüsusilə Yəməni nəzərdə tuturuq) ərəblərin ən qədim vətəni hesab edilməlidir. Onların gəldikləri rəy budur ki, ərəblərin əcdadları yalnız iqlim şəraitinin get-gedə pisləşməsi (ازدياد سوءاً) aclıq (جوع) və quraqlığın (قحط) ölkəni bürüməsi (شُمُول) nəticəsində öz yerlərindən başqa yerlərə köçməyə və mühacirət etməyə məcbur olmuşlar. Nəticədə onlar (Yarım)adanın ortalarında və şimal hissəsində, Beynənnəhreyndə və Şamda da məskən salmışlar.

26. Birinci oxu mətninin məzmununu ərəb dilində danışın.

27. İkinci oxu mətninin lüğətini ucadan oxuyun.

28. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

- Sami dillər qrupuna (ailəsinə) mənsub olan dillərin adlarını bilirsinizmi?

- Doğrusu, bu çətin bir məsələdir. Sami dillərin sayı və adları haqqında müxtəlif (مُتَبَايِن) fikirlər (آراء) vardır.

- Düz deyirsiniz. Çünki bəziləri göstərilən qrupa (ailəyə) təkçə ədəbi dilləri deyil, həm də ləhcələri mənsub edirlər.

- İstəsən, sami dillərin bir neçəsinin adlarını çəkə bilərəm (ذَكَر).

- Minnətdar olaram. Məni xüsusən adların ərəbcəsi maraqlandırır.

- Bəri başdan deyim ki, sami dillərin əsas vətəni Ərəb yarımadasıdır. Adlarını çəkəcəyim sami dillərin bəzisi bir neçə dili əhatə edir. Ən mühüm sami dillərin adları isə bunlardır: akkad (babili-aşuri), kənanı (ibrani və Finikiya), arami, süryani, ərəb və s.

29. İkinci oxu mətnini ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin.

30. Ərəb dilində ikinci oxu mətninin məzmununa aid beş sual cümləsi yazıb hərəkələyin.

31. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Oxuduğumuz mətndə söhbət ərəb dilindən və onun sami dillər qrupuna (فَنَّة) mənsub olmasından (اِنْتِسَاب) gedir. Ərəblərin özlərinin mənşəyi (أَصْل) məsələsinə gəlincə, onu tam öyrənilmiş hesab etmək olmaz. Misal üçün elə «ərəb» sözünün özünü götürək. Bəzi tədqiqatçılar onun şərhində ibrani mənbələrinə əsaslanırlar. Həmin söz ibrani dilində 'quraqlıq' (جَفَاف) ya 'yağışsızlıq' (قَحْط) deməkdir. Digərləri iddia edirlər ki, «ərəb» sözü ərəb dilində quraqlıq deyil, əksini (بِأَلْعَكْسِ) suyun bolluğunu bildirir. Mənbələr təsdiq edir ki, qədim daş dövründə Ərəbistan (yarımadası) doğrudan da suyu bol olan bir ölkə olmuşdur. Bir tədqiqatçı haqlı olaraq soruşur (تَسْأَل): Əgər bu ölkə «...susuzluq və quraqlıq bürümüş bir ölkə idisə, bəs qədim mədəniyyət orada necə meydana çıxmışdır?»

32. İkinci oxu mətninin məzmununu ərəb dilində danışın.

33. Hər iki oxu mətninin məzmununu əsasında 24 – 25 sətirlik inşa yazıb hərəkələyin.

34. Tanış olmayan sözlərini lüğətdən tapmaqla yazılı şəkildə tərcümə edin:

"... لقد دلت البحوث والدراسات الحديثة التي قام بها السياح والعلماء عن بلاد العرب على ان تغيرا كبيرا قد طرأ على جوها، وان هذا الجفاف الذي يكتنف هذه البلاد في أزماننا لم يكن على النحو الذي نعرفه في العصور التي سبقت الاسلام كثيرا..."

ففي الوقت الذي كانت فيه معظم النواحي الاروية وشمالى آسية تغطي الثلوج أرضها، كانت جزيرة العرب ذات جو معتدل، وأمطار غزيرة، وأشجار وزروع... ثم أخذ الجو يتغير في بلاد العرب. ففقد الجو رطوبته، وسارت البلاد فيها بصورة مستمرة وبطيئة نحو الجفاف منذ أكثر من أربعة عشر ألف سنة، فأثر ذلك بالطبع في حياة سكانها وفي حياة حيواناتها ونباتاتها: فانقرض ما لم يتمكن من تكيف نفسه مع المحيط الجديد، وظهرت الحاجة الى الهجرات، فكانت الهجرات التي نتحدث عنها الآن، وخاصة بعد ان جفت أنهار الجزيرة وتركت لنا آثارها وهي الأودية، وقد كان بعضها أنهارا عظيمة في وقت من الاوقات".

"... لقد زعم البعض بان معنى كلمة "العرب" ومادتها في اللغة العبرانية انما يعني في الأصل "الجفاف والصحراء والبدو" وان كلمة "عرب" مأخوذة من مادة "عرب" بمعنى "أملح او أجذب" في كثير من اللغات السامية، وان صيغة "عرابة او عربية" العبرانية استعملت اسما للارض

الفقراء".

غير ان "معنى المادة في اللغة العربية جاء مخالفا تمام المخالفة لما جاء في اللغة العبرانية...".

"وهذا الخلاف الكبير المتناقض فيما بين اللغتين العبرانية والعربية في معنى كلمة "عرب" يوجب على الاقل لفت النظر اليه، وإيجاب الأخذ بالمعنى الثابت عند أهل اللغة العربية لا عند أصحاب اللغة غير العربية".

(مجلة "اللسان العربي". المجلد السابع، الجزء الأول، يناير ١٩٧٠)

35. Tanış olmayan sözlərini lüğətdən tapmaqla şifahi şəkildə tərcümə edin:

(١) من كساه الحياء ثوبه لم ير الناس عيبه. الحدة ضرب من الجنون لأن صاحبه يندم، فان لم يندم فجنونه مستحکم؛ أعجز الناس من عجز عن اكتساب الإخوان، وأعجز منه من ضيع من ظفر به منهم. اذا أقبلت الدنيا على احد أعارته محاسن غيره. واذا أدبرت عنه سلبتة محاسن نفسه.

(٢) وألح على احد "... رجل بالشتيمة وهو ساكت فقيل له: أيشتمك مثل هذا وانت ساكت؟ فقال: رأيت ان نبكك كلب أتتبعه. وان رمحك حمار أترمحه؟".

(٣) أبو نصر الفارابي فيلسوف كامل وبارع في كل فن، وله كتب لم يسبقه اليها أحد. (توفي سنة تسع وثلاثين وثلاث مئة للهجرة).

ومن نوادره انه ورد يوما على الامير سيف الدولة بن حمدان. وكان مجلسه مجمع الفضلاء والادباء، فوقف بين يديه. فقال له سيف الدولة: اقعده. فقال "اقعد حيث أنا او حيث أنت؟" فقال: "حيث أنت". فتخطى الفارابي رقاب الناس حتى انتهى الى مسند سيف الدولة وزاحمه فيه حتى أخرجه عنه.

وكان على رأس سيف الدولة ممالك، وله معهم لسان خاص يكلمهم به لا يعرفه غيرهم. فقال لهم بذلك اللسان: "ان هذا الشيخ قد أساء الادب واني سائله عن أشياء، ان لم يعرفها فأخرجوا به". فقال له أبو نصر بذلك اللسان: "ايها الامير، اصبر، فان الامور بعواقبها" فعجب سيف الدولة منه، وعظم عنده.

ثم أخذ يتكلم مع العلماء والحاضرين في كل فن، فلم يزل كلامه يعلو وكلامهم يسفل، حتى صمتوا جميعا، وبقي يتكلم وحده.

ثم أخذوا يكتبون ما يقوله. فصرفهم سيف الدولة. وخلا به، فقال له: "هل لك ان تأكل؟"
 قال: "لا". قال: "فهل لك ان تشرب؟" قال: "نعم".
 فأمر سيف الدولة بإحضار المغنين، فحضر كل ماهر في الصنعة. وغنوا أجمل الاغاني،
 فخطأ الفارابي الجميع. فقال له سيف الدولة: "وهل تحسن هذه الصنعة؟" قال: "نعم".
 ثم أخرج من وسطه كيسا. ففتحه. فأخرج منه عيدانا وركبها. ثم لعب بها. فضحك كل من
 في المجلس. ثم فكها تركيبا آخر، وضرب بها، فبكى كل من في المجلس حتى البواب.

36. Yazılı şəkildə tərcümə edin və əzbər öyrənin:

يَمَامَةٌ، كَانَتْ بِأَعْلَى الشَّجَرَةِ
 أَمْنَةً فِي عَشِيهَا مُسْتَتِرَةً
 فَأَقْبَلَ الصَّيَّادُ ذَاتَ يَوْمٍ
 وَحَامَ حَوْلَ الرَّوْضِ أَيَّ حَوْمٍ
 فَأَمَّ يَجِدُ لِلطَّيْرِ فِيهِ ظِلًّا
 وَهَمَّ بِالرَّجِيلِ حِينَ مَلَأَ
 فَبَرَزَتْ مِنْ عَشِيهَا الْحَمَقَاءُ
 وَالْحَمَقُ ذَاءٌ مَا لَهُ دَوَاءُ
 تَقُولُ جَهْلًا بِالَّذِي سَيَحْدُثُ:
 "أَيُّهَا الْإِنْسَانُ عَمَّ تَبْحَثُ؟"
 فَأَلْتَمَعَتِ الصَّيَّادُ صَوْبَ الصَّوْتِ
 وَنَحْوَهُ سَدَّدَ سَهْمَ الْمَوْتِ
 فَسَقَطَتْ مِنْ عَرْشِهَا الْمَكِينِ
 وَوَقَعَتْ فِي قَبْضَةِ السَّكِينِ
 تَقُولُ قَوْلَ عَارِفٍ مُحَقِّقٍ
 "مَلَكْتُ نَفْسِي لَوْ مَلَكْتُ مَنْطِقِي."
 (أَحْمَدُ شَوْقِي)

İYİRMİ BİRİNCİ DƏRS

Mətn I

للغة العربية ما يزيد عن سبعمئة معجم (قاموس) بالعربية نفسها وفي الكثير من لغات العالم. انكم لتشعرون بمتعة خاص لو اطلعتم عن كتب على علم وضع القواميس عند العرب. (ويراودنا الأمل في انكم بوصفكم مستعربي المستقبل ستنتهزون كل فرصة للاطلاع عليه بشكل اوسع).

تتقسم معجمات اللغة العربية الموضوعية بالعربية نفسها كما هو الحال في غيرها من اللغات الى لغوية ومختصة وأحادية وثنائية او ثلاثية ام متعددة اللغات. كما لها قواميسها الخاصة التي قلما توجد عند الامم الاخرى. نعني بها معاجم "المعاني" و"المترادفات" و"الاضداد" و"الدخيل" وما اشبه ذلك. وفيما يلي نحاول إعطاء فكرة ببليوغرافية عن عدد من اشهر المعجمات العربية الكلاسيكية مراعين الترتيب الزمني وآملين ان تتعرفوا عليها عن كتب في الآتي:

(١) الخليل بن أحمد الفراهيدي (ت فيما بين عامي ٧٨٩ - ٧٩١ م). "العين" (بغداد، ١٩٦٧، ج١).

"رتب على الحروف الهجائية باعتبار مخرجها مبتدئا بالابعد في الحلق ومنتها بما يخرج من الشفتين. سمي "العين" لبدئه بحرف العين".

(٢) ابو نصر اسماعيل بن حماد الجوهري (ت ١٠٠٣ م). "الصاحح" (القاهرة. ١٩٥٦، ٦٠ مج).

"يرمي الى تدوين الصحيح من الالفاظ فقط. رتب ألفبائيا وفقا لأواخر الاصول على طريقة "الباب" (الحرف الاخير) و"الفصل" (الحرف الاول). ثم حروف الوسط الاصول. مليء بالشواهد الشعرية والحديثية والقرآنية". (ص ٢٧)

(٣) جار الله محمود بن الزمخشري (ت ١١٤٤ م). "اساس البلاغة" (القاهرة. ١٩٢٣، ٢٠ مج).

"يفرق بين المعاني الحقيقية والمعاني المجازية، وبين الكناية والتصريح، ترتيب ألفبائي حسب أوائل الاصول". (ص ٢٨)

^١ "المعجمات العربية" (إعداد وجدي رزق غالي، تقديم حسين نصار. القاهرة، ١٩٧١، ص ٢٧). وفيما يلي نكتفي بالاشارة الى رقم صفحة هذا الكتاب. أما الاختصارات المستعملة هنا فهي: ت = توفي؛ م = ميلادي؛ ج = جلد؛ مج = مجلد؛ ص = صفحة؛ ... = حذف.

- ٤) ابو الفضل جمال الدين محمد بن مكرم (المشهور باسم "ابن منظور". ت ١٣١١ م).
 "لسان العرب" (القاهرة. ١٨٨١-١٨٩٠، ٢٠ مج).
 "يهدف الى استقصاء اللغة إذ يضم ٨٠ الف مادة، يتبع طريقة "الصحاح" في ترتيب
 مواده، مليء بالاقتباسات والشواهد الشعرية والقرآنية والحديثية". (ص ٢٣)
 ٥) مجد الدين ابو طاهر بن يعقوب الفيروزآبادي (ت ١٤١٤ م). "القاموس المحيط"
 (القاهرة، ١٨٧٢، ٤ مج).
 "يورد المادة موجزة بلا شواهد مهتما بوضع الاعلام في نهاية كل مادة. رتب ألفبائيا وفق
 اواخر الاصول ثم اوائلها ثم حروف الوسط الاصول". (ص ٣١)
 ٦) محب الدين ابو الفيض المرتضى الزبيدي (ت ١٨٩١ م). "تاج العروس من جواهر
 القاموس" (القاهرة، ١٠، ١٨٨٩ مج).
 يضم شرحا وتحقيقا لمادة "القاموس المحيط". يحوط مادة "القاموس" قوسان والشرح
 خارجها. يصدر كل "باب" بكلمة موجزة عن الحرف المعقود له الباب" (ص ٢٨).

Lügət

رَمَى إِلَى	(i) məqsədini güdmək	إِعْطَاءٌ	vermə
حَاطَ	(u) əhatə etmək	إِسْتِثْقَاءٌ	dərindən tədqiq etmə
شَعَرَ بِـ	(u) hiss etmək	صِحَاحٌ	düzgün sözlər (mətndə)
رَتَّبَ	tərtib etmək, düzmək	كِنَايَةٌ	metonimiya; kinayə
صَدَّرَ	(kitabə) müqəddimə yazmaq	حَلْقٌ (حُلُوقٌ)	boğaz
فَرَّقَ بَيْنَ	fərq qoymaq, fərqləndirmək	مُجَلَّدٌ (ات)	cild
انْقَسَمَ	bölünmək	أَصْلٌ (أُصُولٌ)	sözün kökü
انْتَهَرَ	(fürsətdən) istifadə etmək	بَابٌ (أَبْوَابٌ)	qapı; fəsil (kitabda); hissə; qism (kitabda)
تَدْوِينٌ	qeydə alma, yazma	شَفَاةٌ (شِفَاهٌ)	dodaq
تَصْرِيحٌ	açıq demə	شَاهِدَةٌ (شَوَاهِدٌ)	(sübut üçün gətirilən) dəlil, sitat
تَقْدِيمٌ	təqdim etmə; müqəddimə	لَفْظٌ (أَلْفَافٌ)	söz

عَلَمٌ (أَعْلَامٌ)	xüsusi ad	هَجَائِيٌّ	əlifba (sif.)
قَوْسَانِ	mötərizə (<i>hər fən</i> : iki qövs)	وَقْفًا لِ	uyğun olaraq, ...görə
ضِدًّا (أَضْدَادٌ)	tərkibində zidd mənalər olan söz	قَلَمًا	az-az hallarda
أَحَادِيٌّ	birdilli (mətndə)	بِإِيجَازٍ	müxtəsər şəkildə, qısaca
ثَنَائِيٌّ	ikidilli	أَلْفَبَائِيًّا	əlifba sırası ilə
ثَلَاثِيٌّ	üçdilli	أَمَلًا	ümid edərək
مَعْقُودٌ لِ	ayrılmış; həsr olunmuş (mətndə)	مُرَاعِيًا	(qaydanı, tələbi) gözləyərək
مَوْضُوعٌ	tərtib edilmiş, yazılmış	مُبْتَدِئًا	başlayaraq
مُحِيطٌ	əhatə edən, əhatəli	مُنْتَهِيًا	qurtararaq
مُوجَزٌ	müxtəsər, qısa	قَامُوسٌ لُغَوِيٌّ	izahlı lüğət
مُخْتَصٌّ	xüsusi	رَاوَدُ الْأَمَلُ	(çox) ümid etmək, ümid bəsləmək
حَدِيثِيٌّ	Məhəmməd peyğəmbər haqqında hədislərdən götürülmüş	عِلْمٌ وَضَعِ الْقَوَامِيْسِ	leksikoqrafiya
مَلِيٌّ	dolu		

Mətn II

- بالله، عليكم، لا تزدهموا عند الباب، وادخلوا المتحف احاد احاد ان اعمال الترميم
والإنشاء لم تنته والصبغ طازج. لما يجف بعد. فايكم والصبغ!
- أهذا هو متحف الاستشراق الجديد الذي وعدتمونا بزيارته؟
- نعم هو عينه. بيد انه لم يوضع قيد الاستفاداة بعد.
- بخ بخ لقاعته هذه! ان المرء قد يظنها جاهزة تماما. اما الصبغ الطازج فيشعر به حقا!
- الامر في ان المتحف ليس جاهزا بشكل نهائي. سمحوا لنا بزيارته ليس الا للاطلاع العابر
عليه ولمدة قصيرة فقط. اما فيما بعد فلنكثر من زيارة المتحف من كل بد. ولا يخالجنى الشك في
ان الزوار ليشعروا بمتعة خاصة بعد ان توضع قيد الاستفاداة قاعاتها الست. أيم الحق، لتتعجبوا من
غناء معروضاتها!

- أرى هذه القاعة مسدسة الأركان وعالية الجدران ومقبية السقف ومشبكة الأبواب والنوافذ. غير ان زخارفها ونقوشها الشرقية لم تنته بعد. يا ترى، هل عندنا من يتقن حاليا الفن الزخرفي العربي؟

- من جد وجد. لقد استدعي الى هنا لاعمال الترميم عدد من الفنانين المعروفين. انهم قد ابدوا حذاقتهم في التزيين، الامر الذي يمكن ان تروه رأي العين. ويبقى لهم الآن ان يزينوا قاعات المتحف الاخرى حتى النهاية. حبذا لو زرنا المتحف بعد انتهاء كافة أعمال الترميم!

- لعمري كنت أتصور ان الزمن قد طوى عندنا فن الزخرفة العربية...

- كلا، لا عليك! لا تنتظر الى الاشياء بعين التشاؤم! منذ زمن ونحن نشاهد انتعاش هذا الفن. اما الآن فالرجاء ان تقتربوا من الركن الايسر الخمس حيث عرضت نماذج من مؤلفات خيرة المستشرقين المكروسة لأذربيجان في القرون الوسطى. ها هي صور فوتوغرافية للعلماء المشاهير بارتولد وكراشكوفسكي وبرتيلس وجوزي. اما الركن المقابل فوضعت فيه نماذج مطبوعات ومخطوطات مستشقي آذربايجان نفسها. من فضلكم، لا تزدهموا! لدينا متسع من الوقت لمشاهدة كافة المعروضات الموضوعية في كلا الركنين.

- أيمكن طرح سؤال؟ من هو جوزي الذي وضعت صورته الفوتوغرافية هنا؟

- اسمه التام بندلي صليبا جوزي هو فلسطيني الاصل غادر موطنه الى قازان فيما قبل ثورة اكتوبر بغية تلقي العلوم. وبعد إنهائه جامعة قازان استبقي للتدريس فيها. وفي عام ١٩٦٠ نرح الى باكو حيث انكب على تعليم العربية والادب العربي في جامعة باكو. كما انهمك في الدراسات العلمية والترجمات في معهد تأريخ آذربايجان. ومن مؤلفاته المطبوعة يمكن ذكر قاموسه المسمى "تاج العروس في معرفة لغة الروس" (قازان، ١٩٠٣، ٢ مج) وترجمة مقتطفات من مؤلفات المؤرخين أمثال احمد اليعقوبي وحمد البلاذري وابن الاثير وغيرهم. اما مخطوطاته فلا تزال باقية في أرشيف المعهد الآنف ذكره.

- ليتنا نزر هذا المتحف مرات عديدة!

Lüğət

جَفَّ (ə/i) qurumaq

وَعَدَّ (i) vəd etmək

طَوَى (i) unutturmaq
(mətndə)

نَزَحَ إِلَى (ə,i) köçüb
getmək

زَيَّنَ bəzəmək, bəzək
vurmaq

أَبَدَى göstərmək

أَنْقَنَ	yaxşı bacarmaq
أَكْثَرَ مِنْ	tez-tez etmək
إِنْكَبَّ عَلَى	özünü bütünlüklə hərs etmək
إِنْهَمَكَ فِي	özünü bütünlüklə həsr etmək
إِزْدَحَمَ	bir-birini sıxmaq (itələmək)
إِقْتَرَبَ مِنْ	yaxınlaşmaq
اسْتَنْقَى	... qalmasını xahiş etmək
اسْتَدْعَى	dəvət etmək
تَرَمِيمٌ	təmir
تَزْيِينٌ	bəzək vurma
إِنْهَاءٌ	bitirmə
إِنْتِعَاشٌ	canlanma
خَيْرَةٌ ...	(nəyinsə) ən yaxşısı
مَعْرُوضَاتٌ	ekspонатlar
جُدْرَانٌ (جُدْرَانٌ)	divar
كُؤْنٌ (أَرْكَانٌ)	künc, güşə
زُخْرَفَةٌ (زُخْرَفٌ)	bəzək; ornament
زَوَارٌ (زَوَارٌ)	zəvvar, ziyarətə gələn (gedən)
سُقُوفٌ (سُقُوفٌ)	dam, tavan
صَبْعٌ (أَصْبَاغٌ)	rəng
مَتْحَفٌ (مَتْحَفٌ)	muzey
أَيْسَرٌ	sağ tərəf
جَاهِزٌ	hazır
طَارِحٌ	təzə

مَعْرُوفٌ	tanınmış
مُسَدَّسٌ	altı (bucaq)
مُشَبَّكٌ	şəbəkəli
مُقَبَّبٌ	qübbəli
لَمَّا	hələ...-ma / -mə (inkar)
بَيْنَ أَنْ	lakin
هُوَ عَيْنُهُ	o özü
فَنَّ زُخْرَفِيٌّ	dekorativ sənət
فِي كِلَا الرُّكْنَيْنِ	hər iki küncdə
وَصَحَّ قَيْدُ الْإِسْتِفَادَةِ	(ə) istifadəyə vermək
لَعْمَرِي!	canım haqqı! / həyatıma and olsun!
لَا عَلَيْكَ!	qorxma!
أَيْمُ الْحَقِّ	düzü, doğrusu
بِاللَّهِ عَلَيْكُمْ!	səni and verirəm Allaha!
رَأَى (بَرَى) رَأَى	öz gözü ilə görmək
أَلْعَيْنِ	
لَا يُخَالِجُنِي الشُّكُّ	(heç) şübhə etməm ki
فِي أَنْ	
بُنْدَلِي صَلِيبًا جَوْرِيٌّ	Bəndəli Səlibə Cauzi (Panteley –mon Krestoviç Juze, (1871-1942)

LEKSİK - QRAMMATİK İZAHAT

1. FELLƏRİN TƏKİD BİLDİRƏN ŞƏKİLLƏRİ

Fellərin öyrəndiyimiz xəbər, arzu, şərt və əmr formaları ilə yanaşı, xəbəri və əmri təkidlə (şiddətli şəkildə) bildirən bir morfoloji vasitə də vardır ki, ona bəzən 'təkid forması' da deyilir. Bu vasitə (forma) hərəkətin yalnız gələcəyə aid olduğunu, həm də mütləq icra ediləcəyini (təsdiqi cümlədə) və ya edilməyəcəyini (inkarlı cümlədə) bildirir.

Haqqında danışılan təkid felin indiki-gələcək zamanına və əmr formasına 'təkid nunu' (نُونُ التَّكْيِيدِ) adlanan [n] samitini artırmaqla düzəlir. Bu nunlar təşdidli və təşdidsiz olur. Birincisi nisbətən çox işlənir. Həm də ikincisinin təsniyəsi və müənnəs cəm şəkilləri olmur.

Təkid nununun əlavəsi felin şəxs sonluğunda baş verən aşağıdakı dəyişikliklərlə əlaqədardır:

1) [u] çevrilib [ənnə] və ya [ən] olur. Məsələn: □

يَكْتُبُ O yazır / yazar → يَكْتُبَنَّ / يَكْتُبِنِ O, hökmən (mütləq) yazacaq.

2) [inə] çevrilib [innə] və ya [in] olur. Məsələn:

تَكْتُبِنِ Sən (müənnəs) yazırsan / yazarsan → تَكْتُبِنَّ / تَكْتُبِنِ ən mütləq yazacaqsan.

3) [unə] çevrilib [unnə] və ya [un] olur. Məsələn:

تَكْتُبُونُ Siz (müz.) yazırsınız / yazarsınız → تَكْتُبُنَّ / تَكْتُبُنِ Siz mütləq yazacaqsınız.

4) [nə] çevrilib [nənni] olur. Məsələn:

تَكْتُبِنِ Siz (müz.) yazırsınız / yazarsınız → تَكْتُبِنَنَّ Siz mütləq yazacaqsınız.

5) [əni] çevrilib [ənni] olur. Məsələn:

تَكْتُبَانِ Siz ikiniz yazırsınız / yazarsınız → تَكْتُبَانِ Siz ikiniz mütləq yazacaqsınız.

Təkidin hər iki variantının təsrifini كَتَبَ (u) 'yazmaq' feli nümunəsində göstərək:

Xəbər forması

أَكْتُبُ، تَكْتُبُ (تَكْتُبِينَ)، يَكْتُبُ (تَكْتُبِينَ)؛ نَكْتُبُ، تَكْتُبُ (تَكْتُبَانِ)، يَكْتُبُ (يَكْتُبَانِ)؛ تَكْتُبَانِ، يَكْتُبَانِ (تَكْتُبَانِ).

أَكْتُبُ، تَكْتُبُ (تَكْتُبِينَ)، يَكْتُبُ (تَكْتُبِينَ)؛ نَكْتُبُ، تَكْتُبُ، يَكْتُبُ.

Əmr forması

أَكْتُبْ (أَكْتُبِي)؛ أَكْتُبِي (أَكْتُبَانِ)؛ أَكْتُبَانِ.
أَكْتُبْ (أَكْتُبِي)؛ أَكْتُبِي.

İnkarla işlədilən təkid 'heç vaxt, heç bir vəchlə' mənalarını verir. Məsələn:

لَا (لَنْ) أَكْتُبُ / أَكْتُبُ! Mən heç vaxt yazmayacağam.

لَا تَكْتُبُ / تَكْتُبُ! Heç vaxt yazmayınız!

Təkid formasından aşağıdakı şəraitdə istifadə olunur:

1) Əvvəlcə and bildiren söz, xəbərində isə 'həqiqətən, doğrudan da' bildiren لَ təsdiq ədatı olan cümlədə. Məsələn:

سَهْوَ وَحَقِّكَ، لَأَقُومَنَّ (لَأَقُومَنَّ) بِوَجْهِ! Sənə and olsun, mən öz borcumu hökmən yerinə yetirəcəyəm!

2) Tərkibində إِنَّ və لَ ədatları olub emosiya bildiren cümlədə. Məsələn:

إِنَّكُمْ لَتَتَشْعُرُونَ هُنَا بِمُنْعَةٍ خَاصَّةٍ! Həqiqətən siz burada xüsusi bir ləzzət duyacaqsınız!

3) İşin icrasının mümkün olmadığını və ya istənilmədiyini bildiren cümlədə. Məsələn:

لَنْ نَتْرُكَنَّكُمْ فِي الصَّيْقِ! Biz sizi heç vaxt çətin vəziyyətdə buraxıb getməyəcəyik!

4) Qəti qadağan (icazə verməmək) bildiren cümlədə. Məsələn:

لَا تَكْذِبْنَ / لَا تَكْذِبَنَّ! Heç vaxt yalan danışmayın!

5) Üçüncü şəxsə aid əmr və ya buyuruq bildiren cümlədə.
Məsələn:

لِيَرْفُقَنَّ (لِيَرْفُقَنَّ) بِالْحَيَوَانِ! Qoy onlar hökmən heyvanlarla yaxşı rəftar etsinlər!

6) 'Kaş ki!' bildiren نَيْتٌ və ya يَا لَيْتَ يَا ilə başlanan cümlədə.
Məsələn:

يَا لَيْتَهُ يُفْلِحَنَّ (يُفْلِحَنَّ) فِي عَمَلِهِ! Kaş ki, o öz işində müvəffəq olaydı!

2. EMOSİONAL ARZUNUN FELİN XƏBƏR FORMASI İLƏ İFADƏSİ

İfadə edilən arzunun həyata keçirilməsinin çox istənildiyini və hətta bir növ real fakt kimi qəbul edildiyini bildirmək üçün felin keçmiş zamanından geniş istifadə olunur. Məsələn:

لَا شُلَّتْ يَدَاهُ!; عَاشَ السَّلَامُ! Yaşasın sülh!; Onun qolları var olsun!
(h ə r f ə n : şil olmasın onun əlləri).

Danışıq dilində eyni məqsədlə felin indiki-gələcək zamanı da işlədilir. Məsələn:

يَرْحَمُكَ اللَّهُ! Allah sənə rəhm eləsin! (h ə r f ə n : Allah sənə rəhm edir / edər).

3. AND BİLDİRƏN İFADƏLƏR

And aşağıdakı yollarla bildirilir:

1) Leksik mənası 'and içmək' olan حَلَفَ بِ , عَلَى (i), أَقْسَمَ بِ , إِلَى (IV) və s. kimi fel vasitəsilə. Məsələn:

حَلَفَ عَلَى الْقُرْآنِ O, Qurana and içdi.

أَقْسَمُ بِشَرَفِي Namusuma and olsun!

2) And bildiren وَ , بِ , وَ ön qoşmasını işlətməklə. Məsələn:

وَاللَّهِ / بِاللَّهِ / تَاللَّهِ! Vallah! Allaha and olsun!

بِرَأْسِكَ Başına and olsun!

3) And bildiren وَ ön qoşmasının حَقُّ 'haqq' ismi ilə birləşməsi vasitəsilə. Məsələn:

وَحَقِّ رَأْسِكَ! Sənin başın haqqı!

4) And bildiren أَيَّمَنْ və ya أَيَّمَنْ sۆzünün اللهُ sۆzү ilə izafəti yolu ilə. Məsələn:

أَيَّمَنْ اللهُ / أَيَّمَنْ اللهُ! Allaha and olsun!

5) And təsdiq ədatının عُمُرُ 'həyat; ömür' sۆzү ilə işlədilməsi yolu ilə. Məsələn:

لِعُمُرِي Canıma (həyatıma) and olsun!

لِعُمُرِكَ! Canına and olsun!

لِعُمُرِ اللهِ! Allah haqqı!

4. NİDANIN İFADƏ FORMALARI

Ərəb dilində nidalar nida ədatları, sۆzləri və cümlələri ilə ifadə edilərək sevinc, kədər, təəccüb, heyran olma və s. bu kimi emosional hisslər bildirir. Tərkibindən asılı olmayaraq nidaların hamısı bitmiş bir «fikri» ifadə edir.

Nidaların digər bir xüsusiyyəti ondadır ki, burada çox vaxt sۆzün və ya cümlənin əsl leksik mənası ilə nida mənası arasında birbaşa əlaqə olmur. Nidanın konkret mənasını təyin etmək üçün nitq şəraitini nəzərə almaq lazım gəlir. Bu kimi hallara təkəcə ərəb dilində deyil, Azərbaycan, rus və s. dillərdə də təsadüf edilir (müq. et: pah atonnan!, черт побери!)

Ərəb dilində nida ən çox aşağıdakı yollarla ifadə edilir:

Nidanın يَا ilə bildirilməsi

İndiyədək xitab ədatı kimi bildiyimiz يَا 'ey' aşağıdakı hallarda nida bildirir:

1) Üçüncü bir şəxsə (qaibə) aid edildikdə. يَا - dən sonra gələn isim burada daha [u] deyil, [ən] qəbul edir. Məsələn:

يَا غَافِلًا! Ey dili-qafil!

يَا طَالِعًا الْجَبَل! Ey dağa qalxan!

2) Aid olduğu isim [əh] şəkilçisini qəbul edərək kədər və ya əzizləmə bildirir. Məsələn:

يَا أَسْفَاهًا! hayıf! (kədər)

يَا مُحَمَّدَاهُ! hayıf səndən, Məhəmməd! (ölü haqqında kədər)

يَا أُمَّهُ! Can ana! Anacan! (əzizləmə)

3) لَ təsdiq ədatı ilə işlədilərək 'nə'! bildirir. Məsələn:

يَا لِلْعَازِ! Nə rüsvayçılıqdır!

4) يَا لَهُ مِنْ ... şəklində işlədildikdə 'nə qədər'! bildirir. Məsələn:

يَا لَهُ مِنْ قَوْلٍ جَمِيلٍ! Nə qədər gözəl sözlərdir!

Nidanın təəccüb, heyranlıq və ya təəssüf bildiren ədatlarla ifadəsi

وَاهَا , وَاِه , وَاَهُ ədatları təəccüb və ya heyranlıq (heyran olma, valeh olma), ya da təəssüf bildirir. İlk iki halda ədatlar يَا və يا لَ , üçüncü halda isə عَلَيْهَا ilə işlədilir. Məsələn:

وَاهَا بِهِ! وَاَهُ! O nə yaxşıdır (gözəldir)!

وَاهَا عَلَيْهِ! hayıf ondan!

Nidanın ağrı və ya şikayət bildiren ədatlarla ifadəsi

Bunlara 'ax; vay!' bildiren aşağıdakı ədatlar daxildir:

أَعُوذُ بِاللَّهِ Allah özün saxla! (*hərfən*: Allahdan kömək diləyirəm)
(qorxu)

أَسْتَغْفِرُ اللَّهَ Əstəğfrullah! (*hərfən*: Allahdan bağışlanmağımı istəyirəm)

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ Bismillah (*hərfən*: Rəhmli mərhəmətli Allahın adı ilə)

بِسْمِ اللَّهِ لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ الْعَظِيمِ Bismillah! (*hərfən*: O böyük Allahdan başqa nə bir qüvvə, nə də bir qüdrət vardır) (qorxu).

5. İSİMLƏRİN TƏSNIYƏSİ

Bildiyimiz kimi, ərəb dilində isimlərin qrammatik kəmiyyət kateqoriyası tək (مُفْرَدٌ), təsniyə (تَشْنِيَةٌ və ya مُتَنَّى) və cəm (جَمْعٌ) şəkillərində təmsil olunmuşdur. Əşyanın sayca iki olduğu və ya müxtəlif şeyi əhatə etdiyi leksik və morfoloji yolla ifadə edilə bilər.

Leksik vasitəyə özlüyündə, heç bir şəkilçi qəbul etmədən, cütlük və ya qoşalıq bildirən isimlər daxildir. Məsələn:

رَوْحٌ cüt; qoşa; iki, شَفْعٌ cüt; qoşa; iki, زَكَا / زَكَ cüt.

Morfoloji vasitə isə ikilik bildirən əsas vasitə olub, isimlərin sonuna qoşulan təsniyə şəkilçiləri (انْ - َ → - َ يْنِ) ilə düzəlir.

Ərəb qrammatikasında təsniyəni 'həqiqi' və 'qeyri-həqiqi' (formal, təsniyəyə qoşulmuş – مَلْحَقٌ) olmaq üzrə iki mənə qrupuna bölürlər. Birinciyə 'samitləri, saitləri və mənası' (yəni tamamilə) eyni olan əşyanın ikiliyini göstərən təsniyəni, ikinciyə isə iki müxtəlif əşyanı ümumi oxşarlığına, yaxınlığına görə bir məfhum kimi özündə əks etdirən təsniyəni daxil edirlər. Lakin aralarındakı mənə fərqlərinə baxmayaraq, hər iki növ təsniyə eyni qrammatik xüsusiyyətlərə malikdir – eyni yolla hallanır, qrammatik cins bildirir və eyni sintaktik vəzifələr daşıya bilər.

Təsniyə şəkilçiləri vasitəsi ilə ifadə edilən təsniyə 'qiyasi' və 'səmai' olur. Qiyasilər həqiqi təsniyəyə aid olub, sözlərin böyük

əksəriyyətindən sabit qaydalar əsasında düzəldilə bildiyi halda, səmailər yalnız təsniyəyə qoşulmuş sözləri, qeyri-həqiqi təsniyəni əhatə edib, məhdud miqdar isimlərlə dildə qəbul olunması ənənəsinə, prinsipinə əsasən işlənir, başqa sözlə desək, hər istənilən isimdən düzəldilə bilmir.

Qeyri-həqiqi (səmai) təsniyə çox vaxt bir əşyanın ikiliyini deyil, iki müxtəlif əşyanın əmələ gətirdiyi yeni bir məfhum ifadə edir, yeni əhatə etdiyi isim mənalarının sadəcə məcmusundan ibarət olmayıb, yeni leksik vahid əmələ gətirir. Məcəzi mənalarda işlədilən bəzi səmai təsniyələrdə forma ilə məzmun arasındakı əlaqə çox çətinliklə sezilir. Bunu aşağıdakı müqayisədən görmək olar:

أَبْوَانٌ iki ata; ata-ana, valideyn, أَلْقَمَرَانِ iki ay, iki peyk; Günəş və Ay, أَلرَّافِدَانِ iki qol (çaydan); Dəclə və Fərat.

Bir-birinə ümumi şəkildə yaxın olan iki məfhumu bir təsniyə çərçivəsinə salmaq üçün həmin məfhumları ifadə edən bu və ya digər ismin mənasına üstünlük verilir. Məsələn:

أَلْمَشْرِقَانِ Şərq və Qərb (*hərfən*: iki Şərq)

Üstünlük daha qısa formaya verilir. Məsələn:

أَلصَّفْرَانِ məhərrəm və səfər ayları (*hərfən*: iki səfər ayı)

Məcəzi mənalarda işlədilən səmai təsniyələrə aşağıdakıları misal göstərmək olar:

أَلأَعْمِيَانِ sel və yanğın (*hərfən*: iki kor), أَلأَقْطَعَانِ qılınc və elm (*hərfən*: iki ən kəskin şey), أَلأَطْيَبِيَانِ yemək-içmək (*hərfən*: iki ən xoş şey).

6. İSİMLƏRİN XARİCİ CƏMİ

Ərəb dilində isimlərin tək və təsniyəsindən başqa, cəm adlanan üçüncü bir kəmiyyət forması da vardır.

Cəmlik leksik-qrammatik bir kateqoriya olub, öz leksik ifadəsini sözlərin mənalarında, qrammatik ifadəsini isə cəm şəkilçiləri və cəm formalarında tapır.

Cəmlənmənin hər iki növündə isim adlandırdığı əşyanın ən azı ikidən artıq olduğunu bildirir. Əşyanın miqdarının digər hüdudu, yəni ikidən nə qədər artıq olması isə əsasən nitq şəraitində az-çox müəyyənləşdirilə bilər. Cəmlik vasitəsi ilə ya eyni əşyanın ayrı-ayrı vahidlərinin məcmusu, ya müxtəlif əşyanın məcmusu, yaxud da ayrı-ayrı vahidlərə bölünə bilən bütövlük, topluluq ifadə edilir.

Bildiyimiz kimi, isimlər cəm şəkilçilərinin əlavəsi və ya daxili dəyişikliklər (fleksiya) vasitəsilə cəmlənir. Birinci üsulla cəmlənməyə 'xarici cəm' və ya 'qaydalı' (düzgün) cəm (جَمْعٌ سَالِمٌ salamat cəm), ikincisinə isə 'daxili cəm' və ya 'qaydasız' cəm (جَمْعٌ مُكْسَرٌ sınıq cəm) deyilir.

Müzəkkər cəm (جَمْعُ الْمَذْكَرِ السَّالِمِ) şəkilçisi ilə aşağıdakı qrup isimlər cəmlənir:

1) Kişilərə aid ة -siz xüsusi adlar. Məsələn:

يُوسُفُ Yusif, عُثْمَانُ Osman, مُحَمَّدٌ Məhəmməd.

2) Müxtəlif peşə və ya məşğuliyyət sahiblərini bildiren isimləşmiş (substantivləşmiş) müzəkkər sifətlər. Məsələn:

مُعَلِّمٌ müəllim, فَلاَحٌ kəndli, حَيَّاطٌ dərzi.

3) İsimləşmiş müzəkkər nisbi sifətlər (nisbi isimlər). Məsələn:

بَغْدَادِيٌّ bağdadlı, قَاهِرِيٌّ qahirəli, بَاكُورِيٌّ bakılı.

4) Ənənəvi ərəb qrammatikasında xarici cəmə 'qoşulmuşlar' (مُلْحَقَاتٌ) hesab edilən bir qrup sözlər, o cümlədən أَرْضٌ yer, torpaq, أَهْلٌ əhl-əyal; əhali, ابْنٌ oğul, عَالَمٌ aləm, dünya, سَنَةٌ il.

Qoşulmuşlar kimi götürülən aşağıdakı sözlər xarici cəm qaydası ilə hallanmadıqlarına və ümumiyyətlə cəm bildirmədiklərinə görə xarici cəmə oxşarlıq burada yalnız qrafik xarakter daşıyır:

خَلْدُونُ Xəldun (ad), حَمْدُونَ Həmdun (ad), قَانُونٌ qanun, زَيْتُونٌ

zeytun, يَاسَمِينٌ yasəmən, فَلَاسْطِينُ Fələstin.

Müənnəs cəm (جَمْعُ الْمُؤَنَّثِ السَّلْمِ) şəkilçisi ilə aşağıdakı qrup isimlər cəmlənir:

1) Qadınlara aid ة -li və ة -siz xüsusi adlar. Məsələn:

هِنْدُ Hind, زَيْنَبُ Zeynəb, فَاطِمَةُ Fatma, سَمِيرَةُ Səmirə.

2) Qadınları bildirən mühüm bir qrup ümumi adlar. Məsələn:

زَوْجَةٌ arvad, zövcə, خَالَةٌ xala, عَمَّةٌ bibi, بِنْتُ qız, أُخْتُ bacı.

3) Müxtəlif peşə və ya məşğuliyyət sahiblərini bildirən isimləşmiş (substantivləşmiş) müənnəs sifətlər. Məsələn:

مُعَلِّمَةٌ müəllimə, فَالِحَةٌ kəndli qadın, حَيَّاطَةٌ dərzi qadın.

4) İsimləşmiş müənnəs nisbi sifətlər (nisbi isimlər). Məsələn:

بَغْدَادِيَّةٌ bağdadlı qadın, قَاهِرِيَّةٌ qahirəli qadın, بَاكُوِيَّةٌ bakılı qadın.

5) Kişilərə aid ة -li xüsusi adlar. Məsələn:

حَمْرَةٌ Həmzə, طَرْفَةٌ Tərəfə, طَلْحَةٌ Təlhə.

6) Təklil bildirən ة qəbul etmiş isimlər. Məsələn:

تَفَّاحَةٌ bir alma, شَجَرَةٌ bir ağac, بَقْرَةٌ bir inək.

7) Əvəzedici (I və ya III zəif kök samitini əvəz edən) ة -si olan isimlər. Məsələn:

صِفَةٌ sifət (kökü: وِصْفٌ), جِهَةٌ cəhət (kökü: وَجْهٌ), لُغَةٌ dil (kökü: لُغُو),
إِجَازَةٌ icazə; məzuniyyət (kökü: جَوَزٌ).

8) ة ilə bitən mühüm bir qrup müənnəs isim. Məsələn:

طَاوِلَةٌ stol, مَكْتَبَةٌ kitabxana, سَيَّارَةٌ avtomobil.

9) ة-sonluqlu bir qrup müənnəs isim (bunlarda kök samiti olmayan son həməz و ilə əvəz edilir). Məsələn:

صَحْرَاءُ səhra → صَحْرَاوَاتُ, عَذْرَاءُ Əzra (qadın adı) → عَذْرَاوَاتُ

10) ءِ َ – sonluqlu isimləşmiş sifətlər. Məsələn:

حُضْرَاءُ göy → حُضْرَاءَاتٌ , حُضْرَاوَاتٌ göyərti(lər)

11) يِ َ – sonluqlu müənnəs isimlər. Məsələn:

ذِكْرِي xatirat → ذِكْرِيَاتٌ

12) Gah müənnəs, gah da müzəkkər isim kimi işlədilən bir qrup 'ümumcinsli' isim. Məsələn:

حَالٌ hal, vəziyyət, سَمَاءٌ göy, səma.

13) İnsanları bildirməyən müzəkkər isimlərin kiçiltmə formaları. Məsələn:

كُتَيْبٌ kitab: كِتَابٌ , ذُرَيْهَمَاتٌ → ذُرَيْهَمٌ dirhəm: دِرْهَمٌ
kitabça → كُتَيْبَاتٌ

14) II – X babların məkan və zaman bildirən formaları (məf'ullar). Məsələn:

مُسْتَنْقَعٌ cəmiyyət, مُجْتَمَعٌ ziyarətgah, مِقْدَسٌ müqəddəs yer; ziyarətgah,
bataqlıq, مُسْتَشْفَى xəstəxana.

15) Hərəkət mənaları deyil, əşyavi mənaları əsas götürülən məsdərlər (ismi-məsdərlər).

II تَبْلِيغٌ xəbər, III خِطَابٌ nitq, IV إِجْرَاءٌ tədbir, V تَصْرُفٌ tədbir, VI
تَنَاقُضٌ ziddiyyət, VII اِنْقِلَابٌ çevriliş; inqilab, اِجْتِمَاعٌ yığınaq; görüş,
IX اِعْوَجَاجٌ əyinti, X اِسْتِثْبَانٌ qəbul; görüş.

16) Digər cəm formaları olmayan və cəmlənə bilən xarici isimlər. Məsələn:

سُرَادِقٌ çadır, تَلْغَرَاْفٌ teleqraf, مِيكْرُوْبٌ mikrob.

17) Yuxarıdakı qruplara daxil olmayan bir sıra isimlər. Məsələn:

اِحْطَابٌ siyahı, سِجْلٌ jurnal; hamam, حَمَّامٌ bitki, نَبَاتٌ heyvan,
تövlə.

18) Məhdud bir qrup isimdən 'cəmlər cəmi' düzəltmək üçün də müənnəs cəm şəkilçisindən istifadə olunur. Məsələn:

طَرِيقٌ yol: طُرُقٌ → طُرُقَاتٌ , بَيْتٌ ev: بُيُوتٌ → بُيُوتَاتٌ , رَجُلٌ kişi; adam: رِجَالٌ → رِجَالَاتٌ

Cəmliyin ة vasitəsilə ifadəsi. Peşə və ya məşğuliyyət bildirən bir qrup isim وَنْ - və ya اَتْ - cəm şəkilçiləri ilə deyil, ة vasitəsi ilə cəmlənir, həm də bununla ifadə olunan cəmlik keyfiyyət bildirməkdən çox topluluq göstərir. Məsələn:

عَطَشِيٌّ dənizçi, صُوفِيٌّ sufi, بَطْجِيٌّ istehkamçı; şantajçı, عَطَشِيٌّ ocaqçı, عَرَبِيٌّ arabaçı; sürücü, حَمَالٌ hambal, رَحَالٌ köçəri; səyyah, نَظَّارٌ yaxşı görən; tamaşaçı, شَعِيٌّ zəhmətkeş.

Cəm şəkilçilərinin mənadəyişdirici və mənadüzəldici rolu

Cəm şəkilçiləri cəmlik bildirməklə yanaşı, bir sıra isimlərdə mənaların dəyişməsinə və ya yeni mənaların yaranmasına səbəb olmuşdur.

Bu kimi sözləri aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

1) Məsdərlər təkdə məsdər və ya ismi-məsdər olmasına baxmayaraq, cəmdə yalnız ismi-məsdərlər kimi çıxış edərək hərəkət deyil, əşyavi mənə bildirir. Bunu tək və cəmdə verilmiş aşağıdakı məsdərlərin mənalarının müqayisəsindən görmək olar:

	Təkdəki mənalar	Cəmdəki mənalar
I	خِدْمَةٌ xidmət etmə; xidmət	خِدْمَاتٌ xidmətlər
II	تَبْلِيغٌ xəbər vermə; xəbər	تَبْلِيغَاتٌ xəbərlər
III	مُبَاحَثَةٌ müzakirə etmə; müzakirə	مُبَاحَثَاتٌ müzakirələr
	خِطَابٌ danışma; nitq söyləmə; nitq	خِطَابَاتٌ nitqlər, çıxışlar
IV	إِجْرَاءٌ icra etmə; tədbir	إِجْرَاءَاتٌ tədbirlər
V	تَصْرُفٌ idarə (etmə); tədbir	تَصْرُفَاتٌ tədbirlər
VI	تَنَافُضٌ bir-birinə zidd olma; ziddiyyət	تَنَافُضَاتٌ ziddiyyətlər

VII	إِنْقِلَابٌ	çevrilmə; çevriliş; inqilab	إِنْقِلَابَاتٌ	çevrilişlər
VIII	إِجْتِمَاعٌ	yığışma; görüşmə; yığıncaq; görüş	إِجْتِمَاعَاتٌ	yığıncaqlar; görüşlər
IX	إِعْوِجَاجٌ	əyilmə; əyinti	إِعْوِجَاجَاتٌ	əyintilər
X	إِسْتِقْبَالٌ	qarşılama; qəbul etmə; görüş; qəbul	إِسْتِقْبَالَاتٌ	görüşlər; qəbullar

2) Sifət mənalı sözlər, xüsusilə fail və məfullar uzlaşan təyin kimi işlədilmədikdə cəm şəkilçiləri qəbul edərkən nəinki isimləşir, hətta bəzən təkdəki mənalardan xeyli fərqlənən yeni mənalarda ifadə edir. Məsələn:

Təkdəki mənalər		Cəmdəki mənalər	
كَائِنٌ	mövcud olan; canlı varlıq	كَائِنَاتٌ	kainat
مَعْلُومٌ	məlum	مَعْلُومَاتٌ	məlumat
مَطْبُوعٌ	çap olunmuş	مَطْبُوعَاتٌ	çap olunmuş əsərlər; mətbuat
مُقَوِّمٌ	qiymətləndirilmiş; qiymətli	مُقَوِّمَاتٌ	sərvətlər
مُرْتَبٌ	sərinlədən	مُرْتَبَاتٌ	sərin sular
مُنْشَأٌ	təsis edilmiş; inşa edilmiş	مُنْشَأَاتٌ	müəssisələr
مُنْتَخَبٌ	seçilmiş	مُنْتَخَبَاتٌ	seçilmiş əsərlər
مُسْتَحْدَثٌ	yeni, müasir	مُسْتَحْدَثَاتٌ	yeniliklər; yeni nailiyyətlər
مُسْتَلْزَمٌ	lazım hesab edilən	مُسْتَلْزَمَاتٌ	ləvazimat
شَرْقِيٌّ	şərqi; Şərqə aid	شَرْقِيَّاتٌ	şərqşünaslıq
نَقْلِيٌّ	rəvayətə əsaslanan; ənənəvi	نَقْلِيَّاتٌ	ənənəvi elmlər; nəqliyyat
مُنْتَفٍ	savadlandırılmış	مُنْتَفُونَ	ziyalılar
أَقْدَمُ	daha əvvəl, əqdəm	أَقْدَمُونَ	qədim xalqlar

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

أول مجلد عني استاذنا بإعداده وتقديمه، قاموس يحوي شرح الكنايات، معجم الأعلام الذي وضعه العالم المذكور، إعلان عن صدور تأليف يضم أحدث معطيات في المعجمات العربية، إعطاء فكرة عما جاء فيه من معلومات حديثة، واضع القاموس المخصص للمختصين في ميدان البيبلوغرافيا، مؤدى الكلمات الدخيلة الموماً اليها بين القوسين، وفيما يتعلق بالشواهد التي يعتمد عليها المؤلف، الاطلاع على نتاج جديد مبتدئاً من أولى صفحاته ومنتهياً بما جاء في جلده. يراودنا الامل ان نعطي هنا فكرة موجزة عما توصل اليه العرب في علم وضع القواميس. يكفي القول بانه لها عدد لا يسهل عدها. وفيما يخص أنواع المعجمات الموضوعية من قبلهم فانها تتصف بكثرتها الكاثرة. ومما يستحق الذكر بشكل خاص ان واضعي القواميس لم يقتصروا في نتاجاتهم على شرح معاني المفردات وظروف استعمالها، بل وافوا القراء بمعلومات واسعة عن خصائص المفردات النحوية. ثم الشيء الذي يسترعي الانتباه هو انهم استرشفوا معلوماتهم من المناهل الادبية واعتمدوا على الشواهد المقتبسة منها.

2. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Leksikologiyanın inkişaf tarixi, ərəb dilinə aid lüğətlərin tərtib prinsipləri (مَبَادِئُ), çoxişlənən sözlərlə azişlənən sözləri fərqləndirməyin zəruriliyini, əlifba sırası ilə tərtib olunmuş bu lüğətlərdə də iqtibaslara istinad edilməsi, yuxarıda mötərizədə göstərilmiş zidd mənalı sözlərə gəlincə, yaranması tarixinə ötəri bir nəzər salmağa çalışdığımız bu əsər.

Adını çəkdiyimiz dilçinin əsəri bir çox məziyyətləri ilə nəzəri cəlb edir. Hər şeydən əvvəl kitabın müxtəlif mənbələrdən gətirilən ədəbi iqtibaslarla zəngin olduğu xüsusilə qeyd edilməlidir. Müəllif gətirdiyi sözlərin mənalarını şərh etməklə kifayətlənməmiş, onların mənbələrini göstərmiş və sözlərin qrammatik xüsusiyyətləri haqqında da müxtəlif məlumatlar vermişdir. Əsərin müqəddiməsi də hər cür təqdire layiqdir. Burada ərəb leksikoqrafları haqqında orijinal fikirlərə hər sətirdə rast gəlmək olar. Kitabın tək cə lüğət deyil, həm də qiymətli bir tədqiqat əsəri olduğunu iddia etsək, mübaliğə etmərik.

3. Təkidin hər iki formasında şifahi şəkildə təsərif edin və tərcümələrini söyləyin:

شَعَرَ (u) hiss etmək, فَرَّقَ fərqləndirmək, اِنْتَهَرَ (fürsətdən) istifadə etmək, اِسْتَطَاعَ bacarmaq; edə bilmək.

4. Yuxarıda göstərilən felləri əmrin və qadağanın təkid formasında söyləyin.

5. حَاطَ (u) 'əhatə etmək' felinin təkid bildirən şəklini hər üç şəxs üzrə yazıb hərəkələyin.

6. Müənnəs və müzəkkər olmaq üzrə ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

Bu əsəri hökmən oxu! / Bu əsəri qətiyyən oxuma!

Bu əsəri hökmən oxuyacaqsınız! / Bu əsəri qətiyyən oxumayacaqsınız!

7. 'Mən bu əlyazması ilə hökmən tanış olacağam' cümləsini ərəb dilinə tərcümə edin və digər şəxslə variantlarını söyləyin.

8. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Bakiya gəlsən (müən.), hökmən tarix muzeyinə get (ziyarət et). Hökmən oradakı ən yeni eksponatlarla tanış ol! Heç şübhə yoxdur ki, sən hökmən əmin olacaqsan ki, onlardakı maraqlı məlumatlara (مُعْطَيَاتٍ) biz indiyədək rast gəlməmişik.

Bu gedişdən (ziyarətdən) azacıq sonra biz hökmən görüşərik (الْتَقَى) və fikir mübadiləsi edərik.

9. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

عاش شاعرنا في القرن الماضي / عاش شاعرنا العظيم!

رحمه ابوه / رحمه الله!

غفر له ابوه / غفر الله له!

سامحه ابوه / لا سامح الله!

10. Ucadan oxuyun və sözlərini lüğətdən tapmaqla yazılı şəkildə tərcümə edin:

(١) عاشت الصداقة! (٢) سقط المعتدون والمحتلون! (٣) كفى القيل والقال! (٤) طاب

بقاؤكم! (٥) دام بقاؤكم! (٦) أدام الله بقاءكم! (٧) كثر الله خيرك! (٨) جعلت فداك! (٩) أنشدتك بالله!

11. Ucadan oxuyun və sözlərini lüğətdən tapmaqla şifahi şəkildə tərcümə edin:

(١) وحق شرفي، لن أعدو الصواب! (٢) لعمري، لنقومن بهذه الخطوة! (٣) انه اقسام قائلا:
"اني لأدافع عن أرض الوطن!" (٤) حلفوا على القرآن الشريف بقولهم: "والله، لم نرتكب اية جريمة
ولن نرتكبها!"

12. And bildiren ifadeleri işlətməklə ərəb dilində üç cümlə yazıb hərəkləyin.

13. Ucadan oxuyun və sözlərini lüğətdən tapmaqla yazılı şəkildə tərcümə edin:

(١) يا سلام! (٢) وأحسرتها! (٣) وأحسيناه! (٤) يا ليت شعري! (٥) يا ليت الامر وقف عند
هذا الحد! (٦) يا للخزي! (٧) يا للخسران! (٨) يا للمفاجأة السعيدة! (٩) يا له من رجل! (١٠) يا لها
من السعادة! (١١) يا لكم من الاصدقاء! (١٢) الويل له لو لم يحضر! (١٣) أيمن الله، لا كذب في
كلامي!

14. Nida bildiren sözləri işlətməklə ərəb dilində beş cümlə yazıb hərəkləyin.

15. Təsniyədə yazın və hərəkləyin:

xəstəxana, مُسْتَشْفَى / مُسْتَشْفَى gənc, فَتَى dūnya, دُنْيَا xatirat, ذِكْرِي
bərəbər, مُتَسَاوٍ əsa, عَصَا arzu, تَمَنَّى qazi, قَاضٍ məzmun, مَوْذِي

16. Müzəkər düzgün cəmdə yazın və hərəkləyin:

مُسْتَجِدِّ, مُفْتِي, مُفْتِي fitva verən; müfti, مُصْطَفَى
Mustafa, مَوْذِي yerinə yetirən; müfti, مُصْطَفَى
dilənçi.

17. Müənnəs düzgün cəmdə yazın və hərəkləyin:

məzmun; mənə, مَوْذِي xəstəxana, مُسْتَشْفَى iddia, إِدْعَاءٌ gürüş, لِقَاءٌ
Zəhra, زَهْرَاءُ xırda-xuruş, خُرْدَةٌ bataqlıq, مُسْتَنْقَعٌ müqəddəs (yer; şey), مَوْذِي

18. Ucadan oxuyun və fonetik dəyişmələrini təyin edin:

فُعْلَةٌ , نَرَوَاتٌ → نَرَوَةٌ sərət; var → نَرَوَاتٌ , نَرَوَةٌ hücüm, həmlə → نَرَوَاتٌ , نَرَوَةٌ
hərəket; iş → نَرَوَاتٌ

19. Birinci oxu mətninin lüğətini ucadan oxuyun.

20. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

قاموس يضم ٢٠ مجلدا ويحوي نحو نصف مليون كلمة، حاجة الى التفريق بين ما هو
مستعمل وما هو مهجور من كلمات، انقسام المعجمات الى اللغوية والمختصة وفقا لمحتوياتها، اما
مخارج الحروف التي أشار اليها صاحب القاموس فانها، تسمية القاموس "الصاح" على اساس ما
جاء فيه من الكلمات الصحيحة، اما الكلمات الرباعية الاصل واشتقاقها من الاصل الثلاثي او

الثائى فانها، غناء اللغة العربية بالمتردافات والاضداد ومحاولة اخرى للتفتيش عن دواعيها.
مؤخرا وضع في متناول القراء قاموس جديد لعثمان ميرزاييف عنوانه "الاعلام
الاذريجانىة". كما يدل هذا النتاج لم يأل مؤلفه جهدا لوضع قاموسه هذا على أحسن وأجد طريق.
ان ندع انه نجح في مجهوداته هذه فلن نخطئ. ولنتهز هذه الفرصة لنتمنى للواضع استمرار النجاح
فيما بدأ من عمل نبيل. كما نتمنى له ان يوسع إطار موضوعه ويدخل اليه شيئا من المقارنة بين
اعلامنا الاصلية والمقتبسة.

21. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

- Mənə (belə) gəlir (بَدَا) ki, «Ərəbcə – azərbaycanca» lüğətə
böyük ehtiyac vardır.

- Belədir. Sən haqlısan. Belə bir lüğətin tərtib edilməsinin vaxtı
çoxdan çatmışdır.

- Hayıf ki, yetmişinci illərdə bu sahədə atılmış ilk addım
sonralar davam etdirilməmişdir.

- Sən, yəqin, Azərbaycan Elmlər Akademiyası Şərşünaslıq
İnstitutunun əməkdaşlarının 1972-ci ildə çap etdirdikləri «Ərəbcə –
azərbaycanca» lüğəti nəzərdə tutursan.

- Bəli, təəssüf ki, lüğətin yalnız birinci cildi çıxdı, sonra bu
sahədəki işlər üzürlü səbəblərə görə dayandırıldı.

- Mənə (elə) gəlir ki, bu işi uğurla davam etdirmək üçün ərəb
dostlarımızın köməyinə müraciət etməliyik.

22. Birinci oxu mətnini yazılı şəkildə tərcümə edin və ucadan oxuyun.

23. Ucadan oxuyun və ərəb dilində cavab verin:

(١) أصحيح ان العربية لها كثرة كائرة من القواميس؟

(٢) اما تأريخ وضع معجمات للغة العربية فإلى أي قرن يرجع؟

(٣) من هو الخليل بن احمد الفراهيدي الذي أتى ذكره في نص الدرس؟

(٤) ما هي عناوين أشهر المعجمات اللغوية الموضوعية ألباننا؟

(٥) أهناك بالاذريجانىة والروسية قواميس يمكن تسميتها "قاموس الأضداد"؟

(٦) أي معجم من معاجم العربية يمكن اعتباره أكثرها سعة وشمولا؟

24. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Ərəb leksikoqrafiyasının zəngin bir tarixi vardır. Geniş yayılmış

rəyə görə bu elmin əsasını ərəblərdən bəsrelə Əl-Xəlil ibn Əhməd əl-Fərahidi (VIII əsr) qoymuşdur. Onun "كِتَابُ الْغَيْنِ" adlanan əsəri əlifba sırası əsasında tərtib olunmuşdur. Lakin müəllifin isnad etdiyi əlifbada hərflər indi mövcud olan sıraya deyil, səslərin tələffüz məxrəcini nəzərdə tutan sıraya əsaslanır.

Ərəb leksikoqrafiyasının inkişafında mühüm rol oynayan digər bir alim haqlı olaraq İsmayıl əl-Cövhəri (X əsr) hesab edilir. Mənşə etibarilə türk xalqlarına mənsub olan bu dilçinin lüğəti "تَاَجُ اللَّغَةِ وَصِحَاخُ الْعَرَبِيَّةِ" adlanır.

Adı xüsusilə qeyd edilməyə layiq üçüncü bir şəxsiyyət, şübhəsiz, Mahmud əl-Kaşğaridir (XI əsr). Onun məşhur "دِيْوَانُ لُغَاتِ الْأَثَرِ" adlı lüğəti uyğur dilinin ərəb dili ilə müqayisəsi əsasında yazılmışdır.

25. Birinci oxu mətninin məzmununu ərəb dilində danışın.

26. İkinci oxu mətninin lüğətini ucadan oxuyun.

27. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

- Ərəb dili lüğətləri haqqında söhbətimizi davam etdirsək, pis olmazdı. Fikrin nədir?

- Etiraz üçün səbəb yoxdur.

- Türk leksikoqrafı Mustafa Qarahisarının (XVI əsr) "أَخْتَرِي كَبِيرَ" adlı «Ərəbcə-türkcə» lüğətinə bələdsənmi?

- Bu əsər barədə eşitmişəm, ancaq ona yaxından bələd deyiləm.

- Çox yaxşı lüğətdir! Dili sadə, tərtib prinsipləri aydındır. Çox olub ki, başqa lüğətlərdə tapmadığım bəzi sözlərə məhz bu kitabda rast gəlmişəm.

- Madam ki, söhbət türk xalqlarının nümayəndələrinin tərtib etdiyi ərəb dili lüğətlərindən gedir, bəlkə bir neçə başqalarının da adlarını çəkəsən.

- Vaxtımız az olduğu üçün Əl-Xətib ət-Təbrizinin (XI əsr) və Mahmud əz-Zəncaninin (XIII əsr) bu sahədə fəaliyyətlərini qeyd

etməklə kifayətlənək. Hər iki alim adını çəkdiyim Əl-Cövhərinin

"تَأْخِذُ اللَّغَةِ وَصِحَاحُ الْعَرَبِيَّةِ" lüğətini geniş şəkildə şərh etmişlər.

28. İkinci oxu mətnini ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin.

29. Ərəb dilində ikinci oxu mətninin məzmununa aid beş sual cümləsi yazıb hərəkələyin.

30. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Yuxarıda adını çəkdiyimiz «Ərəbcə – türkcə» lüğətin birinci cildi 1972-ci ildə Bakıda çapdan çıxmışdır. Lüğət dörd cildən ibarət olmalı və 44 minə qədər söz və ifadəni əhatə etməli idi. Lüğət Avropada qəbul olunmuş əlifba sistemi əsasında tərtib edilmişdir. Əsərin müqəddiməsindən göründüyü kimi, lüğəti hazırlamaq üçün müəlliflər heyəti – biz Şərqsünaslıq İnstitutunun əməkdaşlarını nəzərdə tuturuq – çox işlər görmüşdür. Təkcə onu göstərmək kifayətdir ki, lüğətin tərtib prinsiplərinin özü kəskin mübahisə obyektinə olmuşdur. Tərtibatçıların bir qismi bu lüğəti ənənəvi şəkildə tərtib etməyi təklif edirdilər. Digərləri geniş oxucu kütləsinin belə bir lüğətə olan böyük ehtiyacını nəzərə alaraq adi əlifba sisteminə üstünlük vermişlər. Lüğətə daxil edilən sözlərin seçilməsi, mənalarının şərh, mənbələrdən dəlillər gətirilib-gətirilməməsi və s. bu kimi məsələlər də qızğın mübahisələrə səbəb olmuşdur.

31. İkinci oxu mətninin məzmununu ərəb dilində danışın.

32. Hər iki oxu mətninin məzmununu əsasında 24 – 25 sətirlik inşa yazıb hərəkələyin.

33. Tanış olmayan sözlərini lüğətdən tapmaqla yazılı şəkildə tərcümə edin:

"... اما من الناحية التجارية، وهو أمر هام كذلك، فقد كانت الجزيرة العربية سوقا لبضائع فارسية وهندية، كما كانت محطات لقوافل فارسية، كانت في طريقها الى بلاد الروم او الى بلاد اليمن السعيد. وقد كانوا يخشون على قوافلهم التجارية من هجمات القبائل لذا استعانوا بالعرب كثيرا، كما اشرت، على هذه القوافل أيام السلام والصفقة. وقد كانت مكة، كما نعلم، سوقا عالمية، فيها تجار من شتى الاصقاع. وكما يحدثنا الواقدي انه كان فيها ممثلون تجاريون لفارس وبيزنطة. كما كانت الدراهم الفارسية من العملات الرائجة آنذاك. وقد كانت بلدة "جرة" على الخليج العربي سوقا تجارية لبضائع الهند وفارس، وقد أسست هذه المدينة في القرن الرابع قبل الميلاد.

وعندما ازدادت اتصالاتهم بالعرب، حربا وتجارة، فكروا بتأسيس إمارة على تخومهم، يحمون بها أنفسهم مغبة هجمات القبائل. فأسسوا دولة المناذرة في العراق، مهمتها جمع الضرائب وتقديمها للبلاد الأعجمي، وحماية التخوم، كما فعل الروم بتأسيس دولة الغساسنة على تخوم الشام. ونظرا الى اهمية الحيرة ومكانتها من الادب العربي والصلات مع الفرس، ونظرا الى النهضة الشعرية التي برزت فيها، أجدني مضطرا للوقوف على أبواب الحيرة وقصرها، لأطرقها، ولأنتظر جوابا يحدثنا عن الخورنق والسدير...

ويظهر ان كلمة (الحيرة) سريانية، ومعناها المعسكر، وهي في الاصل (حرتا). وقد كانت مكونة من قصور محصنة حول ميدان واسع. وينسب بناء قصري الخورنق والسدير الى النعمان الاول الذي حكم بين ٤٠٠ - ٤١٨ م. وقد بنى النعمان قصر الخورنق قرب الحيرة، بناه المعمار الرومي الشهير "سمنار". والخورنق كلمة فارسية أصل لفظها (خورنگاه) او (خورنه). وهو الايوان لدى ملوك الفرس، كان يستخدم للاستفادة من أشعة الشمس وللعبادة، وعربت الكلمة الى (خورنق)، ثم صارت في مصر (الكرنك).

كما بني السدير في بادية الشام، وأصل الاسم (شدير: القباب الثلاث). وقد بناهما النعمان عندما أرسل "يَزْدَ كِرْد" وهو "بهرام گور: بهرام الحمار" الى الحيرة لينشأ نشأة فروسية، ويربي تربية قوية، ويتعلم القنص، وينعم بجودة الهواء وكم تغنى الشعراء بجمال هذين القصرين، وخاصة عُدى والأغشى".

("اللسان العربي". المجلد السابع، الجزء الاول، يناير ١٩٨٠)

34. Ucadan oxuyun və tanış olmayan sözlərini lüğətdən tapmaqla şifahi şəkildə tərcümə edin:

(١) أكبر العيب ان تعيب ما فيك مثله. البخل جامع لمساوي العيون، وهو زمام يقاد به الى كل سوء؛ الكلمة اذا خرجت من القلب وقعت في القلب. واذا خرجت من اللسان لم تجاوز الأذان؛ ان الفرصة لا تطرق الباب غير مرة واحدة.. أما الاغراء فيظل يقرعه أعواما طويلة!

(٢) راح ثلاث من الاصدقاء الكهول يقضون وقتهم في مناقشة الطريقة المثالية للرحيل عن هذا العالم. وقال الاول وعمره ٧٥ عاما انه يود ان يكون رحيله سريعا، واقترح ان يكون ذلك في حادث اصطدام لسيارة مسرعة.

وقال الثاني وهو في الخامسة والثمانين انه يعتقد انه من الافضل ان يحدث ذلك في طائرة

نفاثة.

وقال الثالث - وهو الخامسة والتسعين بعد تأمل:

- أنا أفضل أن أموت بمسدس زوج غيري!
 (٣) كان الرجل يطوف أرجاء المتجر الذي يبيع الحيوانات الاليفة. عندما اقتربت منه موظفة حسناء وسألته عما اذا كانت تستطيع ان تساعد في ما يريد فقال:
 - انني أفكر في الحصول على حيوان أليف ل احد عملائي.. انه رجل شبه عاجز، لا يستطيع مبارحة المنزل وهو في حوالي الستين من عمره، غني جدا ولطيف، ولا أقارب له على الاطلاق.. ولهذا خطرت ببالي فكرة إهدائه حيوانا أليفا.
 فكرت الفتاة لحظة ثم قالت بوجه مشرق:
 - أعتقد ان لدي الشيء الذي تطلبه تماما.
 - عظيم .. وما هو النوع الذي تقترحينه؟
 - أنا ..
 (٤) سافر جمل وحمار في غابة، فانتهايا الى مرعى خال، وعزما ان يقضيا فيه أيامهما مرتاحين سعيدين. فقال الحمار للجمل، وقد أبطرتة الراحة: "اني أشعر بفرح عظيم يدفعني ان أغني بصوتي الجميل. فهل تسمح لي بذلك؟"
 فقال الجمل: "اترك هذا، يا صاح، لأنني أخاف ان يسمعنا الإنسان، فيسجننا في الإصطبل ويسومنا سوء العذاب".
 قال الحمار: لا بد ان أغني، ولو كانت عاقبتة الهلاك. "ثم نهق. فسمعتة قافلة مارة. فاحتالت عليهما حتى أخذتهما. وأبى الحمار ان يمشي فاركبوه الجمل. فلما شعر الجمل بالتعب قال للحمار "اني طربت لغناءك، وأريد الآن ان أرقص، فما رأيك؟"
 توصل اليه الحمار قائلاً: "ان في رقصك هلاكي. فاتق الله يا رفيقي، واذكر صداقتنا القديمة". فلم يصغ الجمل اليه. بل رقص رقصة ألفت الحمار على الارض فهشمتة ومات.

35. Yazılı şekilde tercüme edin ve ezber öğrenin:

سَمِعْتُ شِعْرًا لِلْعَنْدَلِيْبِ

تَلَاهُ فَوْقَ الْعُصْنِ الرَّطِيْبِ

إِذْ قَالَ: نَفْسِي نَفْسٌ رَفِيْعَةٌ

لَمْ تَهَوِّ إِلَّا حُسْنَ الطَّبِيْعَةِ

عَشِقْتُ مِنْهَا حُسْنَ الرَّبِيْعِ

أَحْسَنُ بِذَلِكَ أَلْحُسْنَ الْبَدِيعِ!
فَالْعَيْشُ عِنْدِي فَوْقَ الْغُصُونِ
لَا فِي قُصُورٍ وَلَا حُصُونِ
أَطِيرُ فِيهَا مِنْ فَرْطِ وَجْدِي
مِنْ غُصْنٍ وَرْدٍ وَلِغُصْنٍ وَرْدِ
وَفِي فُرُوعِ الْأَشْجَارِ بَيْتِي
فَالطَّلُّ فَوْقِي وَالزَّهْرُ تَحْتِي
فَسَلِّ نَسِيمَ الْأَشْحَارِ عَنِّي
كَمْ هَرَّ عِطْفَ الْأَغْصَانِ لَخْنِي
يَا قَوْمُ، إِنِّي خُلِقْتُ حُرًّا
لَمْ أَرْضَ إِلَّا الْفَضَا مَقْرًّا
فَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تُؤْنِسُونِي
فَفِي الْمَبَانِي لَا تُحْبِسُونِي
وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تُنْطِفُونِي
فَأَطْفُونِي، فَأَطْفُونِي."

İYİRMİ İKİNCİ DƏRS

Mətn I

جاء في كتاب "تاريخ الادب العربي الحديث" (للصفوف الثالثة المتوسطة، بغداد، ١٩٥٨)

ما يلي:

"يراد بالاستشراق الحركة المنظمة التي قامت بها طائفة من الغربيين لدراسة أحوال الشرق ومخلفاته الثقافية. فالمستشرق هو العالم الغربي الذي أخذ نفسه بدراسة بعض اللغات الشرقية ليقف على تراث أهلها العلمي ويلم بكل ما يتصل بأحوال البلاد الشرقية فيحيط بتاريخها وعاداتها وتقاليدها.

والاستشراق قديم العهد - بدأ بالقرن العاشر للميلاد. وكان الاوروبيون يقصدون بلاد الاندلس العامرة بمعاهدها الثقافية الرائعة ليرتشفوا من مناهل العلم النميرة. وفي القرن الثاني عشر تضاعف انكبابهم على دراسة العربية والترجمة منها الى لغاتهم. واشتهر فيهم يومئذ جيرار الريموني الذي نقل الى اللاتينية نحو ٦٠ كتابا جليلا للفارابي والرازي وابن سينا وغيرهم".

للاستشراق خدمات بالغة منها: "نشر المخطوطات العربية القيمة. وقد بذل المستشرقون غاية العناية في تصحيحها بمقابلة نسخ الأصول بعضها ببعض. ووضعوا لها الفهارس الشاملة للموضوعات وأسماء الاشخاص والامكنة. فسهلوا للطالب الوقوف على ما يريد من الكتاب دون ان يجوجه الى عناء المراجعة والتفتيش.

منها: البحوث في متن اللغة بتمحيص مفرداتها وإرجاعها الى أصولها في اللغات التي تتعلق باللغة العربية كاللغة العبرية.

ومن مآثر المستشرقين الجليلة تأليف "دائرة المعارف الاسلامية" المرتبة على الحروف الابجدية (والشاملة) تراجم (حياة) أعلام الرجال وهم الموضوعات الاسلامية من جغرافيا وتاريخ وفقه وأصول وأدب.

ومنها: عقدهم للمؤتمرات في أمهات مدن الغرب ودعوة اعضاء من العرب يتباحثون معهم ويطلعون على ما ينوون ان يقوموا به من إحياء كتب قديمة او نشر كتب جديدة". أدناه ندون معلومات قصيرة عن عدد من أشهر المستشرقين كما وردت في الكتاب المشار اليه أعلاه:

(١) سلفستر دي ساسي (١٧٥٨ - ١٨٣٨). "أنقن العربية والفارسية. من مؤلفاته في العربية كتاب "الأنيس المفيد للطالب المستفيد". وقد شرح "مقامات" الحريري ونشر كتاب "كليلة ودمنة" و"ألفية" ابن مالك و"رحلة" عبد اللطيف البغدادي وألف كتابا في النحو يقع في مجلدين".

(٢) غوستاف فلوجل (١٨٠١ - ١٨٧٠). "نشر كتاب "كشف الظنون" للحاج خليفة و"الفهرست" لابن النديم و"مؤنس الوحيد" للثعالبي والقرآن وعمل "نجوم الفرقان" فهو فهرس القرآن الكريم".

(٣) راينهارد دوزي (١٨٢٠ - ١٨٨٣). ومما نشر "جغرافية" الإدريسي. وقد ألف معجما عربيا وصله بالمعجمات العربية جمع فيه الألفاظ التي لم ترد فيها. وله كتاب "العرب في إسبانيا".

(٤) إغناطوس غولديهر (١٨٥٠ - ١٩٢١). "نشر بالألمانية مؤلفات عدة في اللغة العربية والاسلام وبحثا في الفقه الاسلامي والحديث النبوي وكتابا في طبقات المفسرين وغير ذلك".

Lüğət

قَصَدَ	(i) getmək
جَاءَ فِي	(i) deyilmək
نَوَى	(i) niyyətində olmaq
وَقَفَ عَلَى	(i) tanış olmaq, öyrənmək
حَوَّجَ	möhtac etmək
أَلَّمَ بِ	yaxşı bilmək
تَبَاخَثَ	birlikdə tədqiq etmək
تَضَاعَفَ	ikiqat artırmaq, gücləndirmək
اِرْتَشَفَ	(qurtum-qurtum) içmək
اِتَّصَلَ بِ	bağlı olmaq
عَنَاءٌ	zəhmət, ağırlıq
وُقُوفٌ عَلَى	tanış olma, öyrənmə
مُقَابَلَةٌ	tutuşdurma, müqayisə (etmə)
إِحْيَاءٌ	diriltmə, canlandırma
اِتِّكَابٌ عَلَى	özünü həsr etmə
فُرْقَانٌ	fərqləndirmə (xeyirlə şəri)
فِقْهٌ	fiqh, müsəlman hüququ
مُفَسِّرٌ	təfsir edən, geniş şəkildə şərh edən; təfsirçi
مُخَلَّقَاتٌ	irs
مَقَامَاتٌ	məqamələr (ədəbi janrlardan biridir)
طَبَقَاتٌ	qruplar
رَحْلَةٌ (رَحَلٌ)	səyahət, səfər

طَائِفَةٌ (طَوَائِفُ)	dəstə; qrup; tayfa
مَأْتَرَةٌ (مَأْتِرٌ)	xidmət
مَنْهَلٌ (مَنَاهَلٌ)	mənbə, bulaq, qaynaq
جَلِيلٌ	çox böyük, çox əhəmiyyətli; cəlallı, möhtəşəm
نَمِيرٌ	təmiz (su, mənbə)
عَامِرٌ	dolu, bol; məskunlaşmış (yer)
أَبْجَدِيٌّ	əlifba (sif.)
نَبَوِيٌّ	peyğəmbərə aid
مُرْتَبٌ	düzülmüş, sıralanmış
مُنْتَظَمٌ	mütəşəkkil
مُتَوَسِّطٌ	orta
أُمَهَاتُ الْمُدُنِ	əsas şəhərlər
دَائِرَةُ الْمَعَارِفِ	ensiklopediya
مَتْنُ اللُّغَةِ	leksika
كَمَا وَرَدَ فِي	-da/-də deyildiyi kimi
بَدَلٌ غَايَةٌ عِنَايَةٌ	(u) son dərəcə böyük qayğı göstərmək
"كَشَفُ الظُّنُونِ"	«Şübhə rəf etmə»
"مُؤْنِسُ الْوَجِيدِ"	«Tək (tənha) adamın dostu»
"الْأَيْبِسُ الْمُعِيدُ"	«İstifadə edən tələbə üçün faydalı dost»
لِلطَّالِبِ الْمُسْتَفِيدِ"	

Metn II

- من فضلك، ايها الزميل، لمن هذه الصورة الفوتوغرافية؟
- هي صورة الاكاديمي إغناطي كراتشكوفسكي المستشرق الذائع الصيت.
- لا تسخر مني اذ اعترف بانني لم أسمع عنه شيئاً من قبل. أهو على قيد الحياة؟ وما الذي جعل صيته العلمي ذائعاً؟ هل لك ان تتحدث بإيجاز عن العلامة المذكور؟
- بكل سرور، أيتها الزميلة. يجب القول قبل أي شيء آخر انه أرسى أسس الاستعراب في الاتحاد السوفييتي. وهو أول من استرعى انتباه العالم الى الادب العربي المعاصر حيث كرس له سلسلة من دراساته. كما ان هذا العالم قد كرس جهده البالغ الاهمية لدراسة مسائل تأريخ ونظرية الادب العربي الكلاسيكي. وخلف لنا تراثاً ضخماً فيها. ثم انه لم يأل جهداً في ميدان الترجمة ومن نتاجاته في هذا المجال ترجمات "القرآن الكريم" و"كليلة ودمنة" و"الأيام" و"عودة الروح" وما الى ذلك.
- أكون ممتنة لو تفضلت بأداء بعض المعلومات الخاصة بسيرة حياة هذا العالم.
- استميتك العذر، فقد فاتني ان أذكر هذا. لقد ولد هذا العالم في فيلنيوس عام ١٨٨٣ وتوفي في لينينغراد سنة ١٩٥١. أما اختصاصه فتلقاه في كلية اللغات الشرقية لجامعة بطرسبورغ. وبعد تخرجه منها عام ١٩٠٥ استبقى في الجامعة للتدريس فيها. وفي سنة ١٩٠٨ أرسل الى الشرق العربي لاستكمال دراسته ومواصلة نشاطه العلمي الذي شرع فيه بعد تخرجه من الكلية المذكورة. بالمناسبة، للاكاديمي حوالي ستمئة دراسة علمية.
- ومتى أصبح أكاديمياً؟ ثم هل حظي نشاطه العلمي بتقدير العالم العلمي؟
- جرى انتخابه عضواً أصيلاً لأكاديمية العلوم في الاتحاد السوفييتي عام ١٩٢١ وهو في الثامنة والثلاثين من عمره. وفيما يخص الاعتراف به في الشرق والغرب فهذا مما لا شك فيه. ناهيك من انه عام ١٩٢٣ انتخب عضواً للمجمع العلمي العربي بدمشق. كما صار عضواً في الاكاديميات والجمعيات العلمية في عدد آخر من البلدان الاجنبية. ويجب الذكر ان هذا العالم النابغ منح عام ١٩٥١ جائزة الدولة السوفييتية لقاء نتاجه العلمي والادبي المسمى "مع المخطوطات العربية".
- أوجب الظن ان النتاج المذكور اتصف بمزايا خاصة كي يستحق مثل هذه الجائزة الرفيعة؟
- بلا أدنى شك. ناهيك عن إصداره مرات عديدة لتزايد إقبال القراء عليه.
- هل في استطاعتك ذكر عناوين البعض من دراساته؟

- على فكرة، صدرت له في موسكو عام ١٩٦٥ مترجمة الى العربية عدة دراسات:
 عناوينها: "الشعر العربي" و"البديع عند العرب في القرن التاسع" و"الحضارة العربية في إسبانيا"
 و"الشعر العربي في الاندلس" و"أقدم تأريخ لقصص المجنون وليلى في الادب العربي".

Lüğət

حَظِيَ بِـ	(ə) qazanmaq (qiymət, hörmət)	إِسْتِكْمَالٌ	təkmilləşdirmə
سَخَرَ مِنْ	(ə) ələ salmaq	عَلَامَةٌ	akademik
مَنَحَ	(ə) təltif etmək	ذَائِعٌ	yayılmış
خَلَّفَ	(irs) qoyub getmək	رَفِيعٌ	yüksək
كَرَسَ	həsər etmək	أَصِيلٌ	orijinal; həqiqi
إِنْتَخَبَ	seçmək	لِقَاءٌ	... üçün, ...görə
أَدَاءٌ بِـ	(məlumat) vermə (mətnədə)	مَجْمَعٌ عِلْمِيٌّ	elmlər akademiyası
بَدِيعٌ	bədii ədəbiyyat (mətnədə)	جَائِزَةٌ (جَوَائِزُ) الدَّوْلَةِ	dövlət mükafatı
صِيَّتٌ	şöhrət	ذَائِعٌ الصَّيِّبِ	şöhrəti yayılmış, məşhur
مُؤَاصَلَةٌ	davam etdirmə	بِكُلِّ سُرُورٍ	məmnuniyyətlə
إِقْبَالَ عَلَى	tələbat	نَاهِيكَ مِنْ (عَنْ)	(elə sənə) bəsdir (ki)
إِنْتِبَاهٌ	maraq	هَلْ فِي أَسْطِطَاعَتِكَ؟	edə bilərsənmi?
إِنْتِخَابٌ	seçmə	أَرْسَى أُسُسَ...	əsasını qoymaq
		كَانَ عَلَى قَيْدِ الْحَيَاةِ	hələ də sağ olmaq

LEKSİK - QRAMMATİK İZAHAT

1. FEL VƏ ÖN QOŞMADAN İBARƏT SABİT LEKSİK BİRLƏŞMƏLƏR

Ərəb dilində elə fellər vardır ki, cümlədə özlərindən sonra bu və ya digər ön qoşmanın olmasını tələb edir. Belə ön qoşmalar «təhkim» olunduqları fellərlə birlikdə tez-tez işlənmək nəticəsində sabit leksik birləşmələr əmələ gətirmişdir. Ön qoşmaların bəzisi felin əsl leksik mənasının qismən və ya bütövlükdə dəyişməsinə də səbəb olmuşdur.

Haqqında danışılan leksik birləşmələri bunlardakı fellərin məna dəyişikliyinə məruz qalıb-qalmaması baxımından aşağıdakı kimi qruplaşdırmaq olar:

Məna dəyişikliyi olmayan leksik birləşmələr

Belə birləşmələrdə işlədilən ön qoşmaların vəzifəsi felə «təhkim» olunmaq və ya onunla «idarə» edilməklə bitir. Məsələn:

وَثِقَ بِـ nəyəsə inanmaq

رَحَّبَ بِـ salamlamaq

تَعَرَّضَ لِـ nəyəsə məruz qalmaq

إِنكَبَ عَلَىٰ özünü nəyəsə həsr etmək

دَافَعَ عَن müdafiə etmək

Yeni məna çalarlıqları əmələ gətirən leksik birləşmələr

أَغْرَقَ batırmaq, qərq etmək → أَغْرَقَ فِي həddi-hüdudu aşmaq,

أَكْثَرَ çoxaltmaq → أَكْثَرَ مِنْ tez-tez (çox-çox) etmək.

Bəzən bu və ya digər eyni fel müxtəlif ön qoşmalarla işlədilərək müxtəlif leksik mənalar bildirir. Məsələn:

أَشَارَ إِلَىٰ işarə etmək

أَشَارَ عَلَىٰ məsləhət görmək

دَعَا لِـ dua etmək

دَعَا عَلَىٰ lənət oxumaq

Tamamilə yeni mənə bildirən leksik birləşmələr

Belə birləşmələrə aşağıdakılar misal ola bilər:

حَصَلَ baş vermək (hadisə) → عَلَى حَصَلَ əldə etmək

تَرَجَّمَ tərcümə etmək → عَنْ تَرَجَّمَ ifadə etmək

اِخْتَلَفَ müxtəlif olmaq; fərqlənmək → إِلَى اِخْتَلَفَ baş çəkmək

Fellərlə işlədilən ön qoşmalar içərisində بِ -nin mənədəyişdirici rolu xüsusilə qeyd edilməlidir. Bu ön qoşma gediş-gəliş bildirən təsirsiz fellərə qoşularaq onları bir növ «təsirli» edir. (Ərəb qrammatikasında həmin vəzifəyə görə بِ -yə hətta 'təsirlilik bə'i بَاءُ

اَللُّغْدِيَّة adını da vermişlər). Məsələn:

جَاءَ gəlmək → بِ جَاءَ gətirmək

أَتَى gəlmək → بِ أَتَى gətirmək

ذَهَبَ getmək → بِ ذَهَبَ aparmaq

سَارَ getmək → بِ سَارَ aparmaq

Felə «təsirlilik» verən digər ön qoşmalar da vardır. Məsələn:

حَصَلَ baş vermək → عَلَى حَصَلَ əldə etmək

فَرَغَ boş olmaq → مِنْ فَرَغَ qurtarmaq (iş)

2. BÖLÜŞDÜRMƏ VƏ QAT SAYLARI

'Bir-bir', 'iki-iki' və s. bu kimi bölüşdürmə bildirən saylar ərəb dilində aşağıdakı kimi ifadə edilir:

1) Miqdar sayı təkrar edilir. Məsələn:

وَاحِدٌ وَاحِدٌ yaxud وَاحِدَةٌ وَاحِدَةٌ bir-bir

2) Miqdar sayı فُعَالٌ və ya مَفْعَلٌ şəklini alır (bu forma nisbətən az işlənir). Məsələn:

أَحَادٌ yaxud مَوْحَدٌ bir-bir

3) Yaxud həmin formaya düşmüş saylar təkrar edilir. Məsələn:

تَنْاءُ تَنْاءُ yaxud مِئْتِي مِئْتِي iki-iki

Bölmə sayının bütün bu növləri çox zaman təsirlik halda işlənir. Məsələn:

وَاجِدًا وَاجِدًا bir-bir

Qat sayı. 'İkiqat', 'üçqat', 'dördqat' və s. bu kimi saylar miqdar saylarından مُفْعَلْ forması üzrə düzəlir. Məsələn:

مِئْتِي / المِئْتِي ikiqat, مِئْتِي üçqat (eyni zamanda 'üçbucaq' deməkdir).

مُرَبَّعٌ dördqat (eyni zamanda 'dördbucaq; kvadrat' deməkdir).

3. İSTİSNA ƏDATLARI VƏ ONLARIN İŞLƏDİLMƏSİ QAYDALARI

Ərəb dilində istisna bildirmək üçün xüsusi 'istisna ədatları' vardır ki, bunlara mənası 'savayı, ... başqa' olan إِلَّا , حَاشَا , خَلَا və ya عَدَا sözləri daxildir.

إِلَّا -nin işlədilməsi

Çoxişlənən istisna ədatlarından olub istisna edilən ismin aşağıdakı hallarda olmasını tələb edir.

1) Təsdiqi cümlədə isim təsirlik halda olur. Məsələn:

حَضَرَ الْجَمِيعُ إِلَّا مُرَادًا Muraddan başqa hamı gəldi.

2) İnkarlı cümlədə ismin halı onun cümlədəki rolundan (mübtədə, vasitəsiz və ya vasitəli tamamlıq və s. olmasından) asılıdır. Məsələn:

Adlıq hal: لَمْ يَحْضُرْ إِلَّا مُرَادٌ Təkcə Murad gəldi (*hərfən*: heç kim gəlmədi, Muraddan başqa).

Yiyəlik hal: لَا يَتَوَقَّفُ الْأَمْرُ إِلَّا عَلَى مُرَادٍ Məsələ təkcə Muraddan asılıdır (*hərfən*: iş asılı deyil heç kimdən, Muraddan başqa).

Təsirlik hal: مَا رَأَيْتُ إِلَّا مُرَادًا Təkcə Muradı gördüm (*hərfən*: görmədim Muraddan başqasını).

Tərcümədən görüldüyü üzrə inkardan sonra işlədilən **إِلَّا** çox vaxt 'təkcə, yalnız' bildirir.

سَوَى və **غَيْرُ** sözlərinin işlədilməsi

İsimdən düzəlmiş bütün ön qoşmalar kimi, bu iki ədat da ismin yiyəlik halda olmasını tələb edir. Məsələn:

حَضَرَ الْجَمِيعِ سَوَى (غَيْرِ) مُرَادٍ Muraddan başqa hamı gəldi.

Öz isim mənasını hələ də qoruyub saxladığı üçün **غَيْرُ** sözünün hansı halda olması cümlədəki sintaktik vəzifəsinə görə müəyyənləşdirilir. Məsələn:

Adlıq hal: لَمْ يَحْضُرِ الْجَلْسَةَ غَيْرُ مُرَادٍ İclasda təkcə Murad oldu (*hərfən*: Muraddan qeyrisi iclasda olmadı).

Yiyəlik hal: يَتَوَقَّفُ الْأَمْرُ عَلَى غَيْرِ مُرَادٍ İş Muraddan qeyrisindən asılıdır.

Təsirlik hal: لَمْ أَرِ هُنَاكَ غَيْرَ مُرَادٍ Orada təkcə Muradı gördüm (*hərfən*: orada Muraddan qeyrisini görmədim).

عَدَا və **خَلَا**, **حَاشَا** sözlərinin işlədilməsi

Mənşəcə fel olan və '... çıxmaq' bildiren bu sözlərdən sonra isim təsirlik halda olur. Məsələn:

كَذَّبَ الْجَمِيعُ حَاشَا (خَلَا / عَدَا) مُرَادًا Muraddan başqa (*hərfən*: Muradı çıxmaqla) hamı düz demir.

İsmin göstərilən şəraitdə adlıq halda işlədilməsinə də rast gəlmək olar.

4. İSİMLƏRİN DAXİLİ CƏMİ

Daxili və ya sınıq cəm (جَمْعُ التَّكْسِيرِ / جَمْعُ مُكَسَّرٍ) sözün quruluşunda baş verən müxtəlif mahiyyətli, lakin sabit səciyyəli dəyişikliklər (fleksiya) vasitəsilə düzəlir. Dəyişikliklər nəticəsində ismin təkində kök samitlərindən əlavə iştirak edən səslərə digər samit və saitlər artırılır (sözün həcmi böyüyür), ya da əksinə, əlavə samit və saitlər bu və ya digər şəkildə ixtisar edilir (sözün həcmi kiçilir), yaxud da mövcud qısa saitlər digər qısa saitlərlə əvəz edilir və s.

Daxili cəmin otuzdan çox təzahür forması (vəzni) vardır. Bu formaların yalnız bir qisminin seçilib işlədilməsi qrammatik qaydalarla az-çox müəyyənləşdirilmişdir. Əksər hallarda isə isimlərin məhz hansı forma üzrə cəmlənməsi dildə işlədilməsi təcrübəsi əsasında, yəni ərəb ənənəvi qrammatikasının istilahi ilə desək, 'səmai' (سَمَاعِيٌّ) eşidildi kimi işlədilər (yolla müəyyənləşdirilir. Məhz buna görə də isimlərin daxili cəmləri ya onların özləri ilə birlikdə leksik vahidlər kimi yadda saxlanılmalı, ya da cəm formalarını müəyyənləşdirmək üçün lüğətə müraciət edilməlidir. Lüğətlərdə daxili cəmlər isimlərin tək formaları ilə yanaşı göstərilir.

Vəzni, üçsamitli və dördsamitli isimlərlə işlədilməsinə görə daxili cəm formaları iki əsas qrupa bölünür.

Üçsamitli isimlərin daxili cəm formaları aşağıdakılardan ibarətdir:

1) فُعْلٌ . Məsələn:

دُورٌ → دور (kökü: دَارٌ , أُسْدٌ → أُسْدٌ şir .

2) فُعْلَةٌ (Bu forma ilə ən çox فُعْلَةٌ və فُعْلَةٌ vəznli isimlər cəmlənir)¹. Məsələn:

دَوْلَةٌ → دَوْلَةٌ , رُتْبَةٌ → رُتْبَةٌ , جُمْلَةٌ → جُمْلَةٌ cümlə → جُمْلَةٌ .

¹ Göstərilən vəznlərlə nisbətən çox cəmlənən isim formaları bundan sonra mötərizədə verəcəkdir.

3) (فَعْلٌ , فَعُولٌ , فَعِيلَةٌ , فَعِيلٌ , فَعَالٌ) فَعْلٌ . Məsələn:

سُفُنٌ → سفینه گəmi , طُرُقٌ → yol طَرِيقٌ , نُظْمٌ → quruluş نِظَامٌ ,
سُقُفٌ → سəqf سَقْفٌ , رُسُلٌ → رəsul رَسُولٌ elçi; peyğəmbər

4) (فِعْلَةٌ) فِعْلٌ . Məsələn:

فِتْنٌ → fitnə فِتْنَةٌ , قِطْعٌ → hissə قِطْعَةٌ

5) (فَعْلَةٌ , فَعْلٌ , فَعْلٌ , فَعْلٌ , فَعْلٌ , فَعْلٌ) فِعَالٌ . Məsələn:

رِجَالٌ → kişi رِجَالٌ , رِيَاخٌ → külək رِيحٌ , رِمَاخٌ → nizə رِمْحٌ , كِلَابٌ → it كَلْبٌ
رِقَابٌ → boyun رَقَبَةٌ , جِبَالٌ → dağ جَبَلٌ , رِجَالٌ → adam

6) (فَعْلٌ , فَعَالٌ) فَعِيلٌ . Məsələn:

حَمِيرٌ → eşşək حِمَارٌ , عَبِيدٌ → qul عَبْدٌ

7) (فَاعِلٌ , فَعْلٌ , فَعْلٌ , فَعْلٌ , فَعْلٌ , فَعْلٌ) فُعُولٌ . Məsələn:

كِرَالٌ → kral مَلِكٌ , أُسُودٌ → şir أَسَدٌ , عُلُومٌ → elm عِلْمٌ , شُرُوطٌ → şart شَرْطٌ
شُهُودٌ → şahid شَاهِدٌ , مُلُوكٌ →

8) (فَاعِلٌ) فُعَالٌ . Məsələn:

عُشَاقٌ → aşiq عَاشِقٌ , كُتَّابٌ → yazıçı كَاتِبٌ

9) (فَاعِلٌ) فَعْلَةٌ . Məsələn:

عَمَلَةٌ → fəhlə عَامِلٌ , طَلَبَةٌ → tələbə طَالِبٌ

10) فَاعِلٌ (üçüncü və ya ي samiti fonetik dəyişikliyə uğramış formalı isimlər). Məsələn:

وَلَاةٌ → vali أَلْوَالِي / وَالٍ , دُعَاةٌ (دُعِيَّةٌ əvəzinə) / دَاعٍ تَابِلِغَاتْ / دَاعٍ
(əvəzinə) وُلِيَّةٌ

11) (فَعْلٌ , فَعَالٌ , فَعِيلٌ) فِعْلَةٌ . Məsələn:

صَبِيٌّ → ceyran غَزَالٌ , إِخْوَةٌ → qardaş (əsli: أَخٌ)
صَبِيَّةٌ → oğlan (صَبِيٌّ)

12) (فَعِيلٌ , فَعَالٌ , فِعْلٌ , فَعَلٌ) أَفْعَلٌ . Məsələn:

يَمِينٌ , أَدْرَعٌ → ذِرَاعٌ qol → أَرْجُلٌ , رَجُلٌ , أَنْفُسٌ → can; adam
and → أَيْمَنُ .

13) (فَعَالٌ) فَعَالَةٌ . Məsələn:

حَجَرٌ daş → حَجَارَةٌ .

14) (فَاعِلٌ) فَعَالَةٌ . Məsələn:

صَاحِبٌ dost; sahib → صَحَابَةٌ

15) (فُعُولَةٌ) فُعُولَةٌ . Məsələn:

خُوُولَةٌ → خُولٌ (kökü: خول) dayı → عُمُوْمَةٌ , عَمٌّ əmi

16) (فَعِيلٌ , فَاعِلٌ , فَعَلٌ , فُعْلٌ , فِعْلٌ , فَعَلٌ) أَفْعَالٌ . Məsələn:

أَرْوَاحٌ → رُوحٌ , أَطْفَالٌ → طِفْلٌ , أَشْخَاصٌ → شَخْصٌ şəxs
→ أَحْبَابٌ → حَبِيبٌ , أَصْحَابٌ → صَاحِبٌ dost; sahib , أَطْرَافٌ →

Birinci və ya ikinci kök samiti و və yaxud ي olan isimlər bu formada xüsusilə çox cəmlənir. Məsələn:

أَيْمَانٌ → and يَمِينٌ , أَصْوَاتٌ → صَوْتٌ , أَوْلَادٌ → وِلاَدٌ uşaq; oğlan
, أَمْيَالٌ → مِيلٌ mil (ölçü)

عَدُوٌّ 'düşmən' sözü də bu forma ilə cəmlənərək عُدَاءٌ olur.

17) (فُعُولٌ , فَعِيلٌ , فَعَالٌ , فِعْلٌ , فَعَلٌ) أَفْعَالَةٌ . Məsələn:

أَعْمِدَةٌ → عَمُودٌ sütün → أَرْغِفَةٌ , رَغِيفٌ (girdə) çörək → شَرَابٌ
→ تَرَابٌ torpaq; türbə → أَسْلِحَةٌ , سِلَاحٌ silah → أَشْرِبَةٌ → إِحْرَابٌ içki

18) (فَعِيلٌ) أَفْعَالَةٌ vəznli isimlər, II və ya III kök samiti zəif olan isimlər bu formada xüsusilə çox cəmlənir. Məsələn:

أَغْنِيَاءٌ → غَنِيٌّ varlı , أَصْدِقَاءٌ → صَدِيقٌ dost

19) فَعْلَى (məf'ul mənalı فَعِيلٌ formalı isimlər). Məsələn:

جَرْحَى → جَرْحٌ yaralı , قَتْلَى → قَتْلٌ öldürülmüş; ölü

20) فَاعِلٌ (فَاعِلٌ , فَعِيلٌ) فُعْلَاءٌ. Məsələn:

عُلَمَاءٌ → عَالِمٌ alim , وُزَرَآءٌ → وَزِيرٌ nazir; vəzir

21) فَاعِلٌ (فَاعِلٌ , فَعِيلٌ , فُعَالٌ , فَعَالٌ , فُعَلٌ , فَعَلٌ) فُعْلَانٌ. Məsələn:

حَيْثَانٌ → حَيْثٌ , جَبْرَانٌ → جَبْرٌ (kökü: جَوْرٌ) qonşu , خَائِطٌ → خَائِطٌ , صَبِيَّانٌ → صَبِيٌّ oğlan , غِلْمَانٌ → غِلْمَانٌ oğlan , غِرْلَانٌ → غِرْلَانٌ ceyran , غَزَالٌ → حَيْطَانٌ divar .

22) فُعْلَانٌ (فَاعِلٌ , فَعَلٌ) فُعْلَانٌ. Məsələn:

فُرْسَانٌ → فَرَسٌ atlı , بُلدَانٌ → بَلَدٌ ölkə

23) فَوَاعِلٌ (فَاعِلٌ , فَاعِلَةٌ) فَوَاعِلٌ. Məsələn:

حَوَادِثٌ → حَادِثَةٌ hadisə , سَوَاحِلٌ → سَاحِلٌ sahil

24) فَوَاعِلٌ (I kök samitindən sonra və III kök samitindən əvvəl uzun sait olan isimlər). Məsələn:

طَوَامِيرٌ (lülə) طَوَامِيرٌ → صَوَارِيحٌ raket , طَوَاحِينُ → طَوَاحِينُ dəyirman , طَوَامِيرٌ → طَوَامِيرٌ halında bükülmüş) kağız

25) فَعَائِلٌ (III kök samitindən əvvəl uzun sait olan isimlər). Məsələn:

رَسَائِلٌ → رِسَالَةٌ məktub; diplom işi → رَسَائِلٌ , عَجَائِبٌ → عَجَائِبٌ qoca; qarı → عَجَائِبٌ , عَجَائِبٌ → عَجَائِبٌ əcaib şey

26) أَلْفَعَالِي / فَعَالٍ. Məsələn:

أَهَالِي / أَهَالٍ → أَهَالِي / أَهَالٍ əhl-əyal; adamlar, əhali → أَهَالِي / أَهَالٍ gecə

27) فَعَالَةٌ (III kök samiti و və ya ي olan فَعِيلَةٌ və ya فَاعِلَةٌ formalı isimlər). Məsələn:

هَدِيَّةٌ → هَدَايَا (هَدَايَا əvəzinə), مَسْأَلَةٌ → مَسْأَلَةٌ iş; məsələ; problem

→ زَوَايَا (زَوَايَا əvəzinə), زَاوِيَةٌ künc → قَضَايَا (قَضَايَا əvəzinə).

صَحْرَاءُ 'səhra' sözü də bu forma üzrə cəmlənərək صَحَارَى olur.

28) فَعَالِيٌّ (sonunda nisbi sifət bildirməyən əlavə يَ – samiti olan isimlər). Məsələn:

قَمَارِيٌّ → قُمْرِيٌّ , كِرَاسِيٌّ → كُرْسِيٌّ .

29) أَفَاعِلٌ (əvvəlində əlavə həmzə olan üçsamitli isimlər). Məsələn:

أَنَامِلٌ → أُنْمَلَةٌ , أَرَامِلٌ → أَرْمَلَةٌ , أَرْمَلٌ → أَرْمَلَةٌ , أَرْمَلَةٌ → أَرْمَلَةٌ , أَرْمَلَةٌ → أَرْمَلَةٌ , أَرْمَلَةٌ → أَرْمَلَةٌ .

30) أَفَاعِلٌ (əvvəlində əlavə həmzə, III kök samitindən qabaq uzun sait olan isimlər). Məsələn:

أَسَابِيعُ → هَفْتَةٌ , أَكَالِيلُ → أَكْلِيلٌ , أَبَاهِيمُ → أَبَاهِيمُ , أَبَاهِيمُ → أَبَاهِيمُ , أَبَاهِيمُ → أَبَاهِيمُ .

31) تَفَاعُلٌ (əsasən əvvəlində əlavə تَ olan تَفْعَلَةٌ formalı isimlər). Məsələn:

تَهَانِيٌّ → تَهْنِئَةٌ , تَفَارِقُ → تَفْرِيقَةٌ , تَجَارِبُ → تَجْرِبَةٌ

32) تَفَاعِلٌ (əvvəlində əlavə تَ , III kök samitindən qabaq uzun sait olan isimlər). Məsələn:

تَمَائِلٌ → تَمَائِلٌ , تَسَابِيعُ → تَسْبِيحَةٌ , تَدَابِيرُ → تَدْبِيرٌ .

33) يَفَاعِلٌ (əvvəlində əlavə يَ , III kök samitindən qabaq uzun sait olan isimlər). Məsələn:

يَعُسُوبٌ → يَنَابِيعُ , يَنْبُوعٌ → يَنْبُوعٌ , يَنْبُوعٌ → يَنْبُوعٌ , يَنْبُوعٌ → يَنْبُوعٌ .

34) فَيَاعِلٌ (I kök samitindən sonra əlavə يَ samiti olan isimlər).

Məsələn:

صَيْرَافٌ sərraf, pul xırdalayan → صَيَارِفٌ , هَيْرَعٌ qorxaq; sürətlə əsən
tozlu külək → هَيَارُعٌ , هَيْرَعَةٌ qorxu → هَيَارُعٌ .

35) فَيَاعِيْلٌ (I kök samitindən sonra əlavə ي , III kök samitindən
əvvəl uzun و saiti olan isimlər). Məsələn:

صَيَاحِيْدٌ صَيَاحِيْدٌ böyük qaya → صَيَحُوْدٌ , دَيَاجِيْرٌ → دَيَاجِيْرٌ qatı qaranlıq ,
صَيَاحِيْدٌ yaxşı səsi olan adam → صَيَاحِيْدٌ .

36) مَفْعَلٌ (əvvəlində əlavə م və ya م olan isimlər) (, مَفْعَلَةٌ مَفْعَلٌ , مَفْعَلٌ) Məsələn:

مَشَاغِلٌ , مَشَاغِلٌ məşğələ , مَسَاجِدٌ → مَسَاجِدٌ məscid , مَطَالِبٌ → مَطَالِبٌ tələb ,
مَطَارِقٌ → مَطَارِقٌ çəkic , مَطَارِقٌ → مَطَارِقٌ orağ , مَنَاجِلٌ → مَنَاجِلٌ məktəb , مَدْرَسَةٌ

37) مَفَاعِيْلٌ (əvvəlində əlavə م və ya م , III kök samitindən
qabaq uzun sait olan isimlər: مَفْعُوْلٌ , مَفْعُوْلَةٌ , مَفْعَالٌ). Məsələn:

مَصَابِيْحٌ , مَطَامِيْرٌ → مَطَامِيْرٌ zirzəmi , مَطْمُوْرَةٌ → مَطْمُوْرَةٌ anbar , مَكَاتِيْبٌ → مَكَاتِيْبٌ məktub
lampa → مَصَابِيْحٌ .

Dördsamitli isimlərin cəm formaları bunlardır:

1) فَعَالِلٌ . Məsələn:

قَنَاطِرٌ → قَنَاطِرٌ körpü , عَقَارِبٌ → عَقَارِبٌ əqrəb , جَنَادِبٌ → جَنَادِبٌ cırcırana .

2) فَعَالِيْلٌ (III kök samitindən əvvəl uzun sait olan isimlər).

Məsələn:

صَنَادِيْقٌ → صَنَادِيْقٌ sandıq , سَلَاطِيْنٌ → سَلَاطِيْنٌ soltan , فَنَاجِيْنٌ → فَنَاجِيْنٌ fincan
→ صَنَادِيْقٌ .

Təşdidli II kök samitindən sonra uzun sait olan üçsamitli
isimlərin bir qismi də bu forma üzrə cəmlənir. (Burada təşdidli kök bir
növ iki samitdən ibarət hesab edilir). Məsələn:

دَوَائِرُ , دَبَابِيسُ → دَبَابِيسُ sancaq , شَبَابِيكُ , شُبَاكُ pəncərə → دَوَائِرُ .
(heyvanların salındığı yer) → دَوَائِرُ .

3) فَعَالِيَّةٌ (mühüm bir qrup nisbi isimlər, peşə və ya məşğuliyyət sahiblərini bildiren isimlər). Məsələn:

بَعْدَادِيٌّ bağıdadlı → بَعَادِيَّةٌ , أُسْتَاذٌ müəllim; professor → أَسَاتِدَةٌ , تَلْمِيذٌ şagird
→ أَسَاقِفَةٌ → أَسَاقِفَةٌ baş keşiş (yepiskop) → فِلَسُوفٌ , تَلَامِيذَةٌ , فِلَسُوفٌ filosof

فَعَالٌ vəznli üçsamitli isimlərin də bəzisi bu forma üzrə cəmlənir.
Məsələn:

جَبَّارٌ nəhəng adam; bahadır → جَبَّارَةٌ .

Beşsamitli isimlər əsasən فَعَالِلٌ və ya فَعَالِيَّةٌ forması üzrə cəmlənərək, sonuncu və ya başqa bir kök samitini (məsələn, hecaya daxil olmayan ن samitini) saitləri ilə birlikdə itirir və dördsamitli isim şəklini alır. Məsələn:

عَنْكَبُوتٌ , عَنَادِلٌ → عَنْكَبُوتٌ , سَفَارِجٌ , سَفَرَجَلٌ heyva → حَزْرَانٌ , حَزْرَانِيٌّ , حَزْرَانِيَّةٌ
hörümçək → بَرَامِجٌ , بَرَامِجِيٌّ , بَرَامِجِيَّةٌ proqram; plan → تَرَاجِمَةٌ , تَرَاجِمَةٌ
tərcüməçi → تَرَاجِمَةٌ .

Nadir cəm formaları: 1) Əvvəlinde əlavə م olmamasına baxmayaraq, bəzi üçsamitli isimlər də مَفَاعِلٌ forması üzrə cəmlənir.
Məsələn:

مَسَامٌ , مَسَامَةٌ → مَسَامَةٌ , مَسَامَةٌ məsamə → مَسَامَةٌ , مَسَامَةٌ məsamə
oxşarlıq; növ → مَسَامَةٌ , مَسَامَةٌ məsamə → مَسَامَةٌ , مَسَامَةٌ məsamə
cizgi; əlamət → مَسَامَةٌ , مَسَامَةٌ məsamə → مَسَامَةٌ , مَسَامَةٌ məsamə
→ مَسَامَةٌ , مَسَامَةٌ məsamə → مَسَامَةٌ , مَسَامَةٌ məsamə .

Bu isimlərin qrammatik qaydalara uyğun («qanuni») şəkilləri təkdə əslində مَسَامَةٌ , مَسَامَةٌ , مَسَامَةٌ , مَسَامَةٌ kimi olmalı idi.

Həmin isimlər isə bu göstərilən formada işlənir.

2) فَوَاعِلُ 'ehtiyac' حاجةً formasında olmamasına baxmayaraq, حَوَائِجُ şəklində cəmlənərək olur.

3) Təkdə أَفْعُولَةٌ formasında olmamalarına baxmayaraq, bir qrup isim (məsələn, بَاطِلٌ yalan, حَدِيثٌ söhbət, عَرُوضٌ əruz) cəmdə أَفَاعِيلُ şəklini alır: أَبَاطِيلُ , أَحَادِيثُ , أَغَارِيضُ .

Müxtəlif kök samitlərinə əsaslanan cəmlənmə

Bu qrup isimlərin cəmi tək formalarından az-çox fərqlənən kök samitləri əsasında düzəlir. Məsələn: مَاءٌ (kökü: مَوه) su → مِيَاءٌ / مَآءٌ , أُمَمَةٌ (kökü: أُمُو) kəniş → إِمَاءٌ / إِمَائَاتٌ , أَمْرَةٌ (kökü: مَرَأٌ) qadın → نِسْوَانٌ / نِسْوَةٌ , أَنْسٌ / نَاسٌ (kökü: أَنْسٌ) insan → مَنَاجِدٌ .

Təki olmayan cəm isimlər

Təki olmayıb yalnız cəmdə işlədilən isimlərə ərəb dilində də təsadüf olunur. Belə isimlər bu və ya digər sabit bir cəm formasında, o cümlədən xarici cəmdə olur. Məsələn:

الأَقْدَمُونَ qədim xalqlar, الْمُتَّقُونَ ziyalılar (интеллигенция mənasında), مُسْتَلْزِمَاتٌ ləvazimat, لَوَازِمَاتٌ ləvazimat, مَعْلُومَاتٌ məlumat, اَلْوَارِدَاتُ وَالصَّادِرَاتُ idxalat və ixracat (import və eksport), اَلدَّهَالُ dəvələr, اَلتَّيَاشِيرُ ilk nəticələr; ilk müsbət əlamətlər, تَجَاوِيذٌ xeyirli yağışlar; təəccüblü şeylər, əcaib, مَعَايِرُ nöqsanlar, çatışmayan cəhətlər, هَزَائِرُ müsibətlər, bəlalar.

İkiqat cəmlənmə

Xarici və ya daxili cəm formasını almış bir qrup üçsamitli isimlər ikinci dəfə də cəmlənə bilər. Belə ikinci dəfə və ya ikiqat cəmlənməyə جَمْعُ الْجَمْعِ 'cəmin cəmi' deyilir.

İkiqat cəmlənmə ən çox aşağıdakı şəkillərdə olur:

1) Bilavasitə bu və ya digər daxili cəm formasından digər daxili

cəm düzəlir. İkinci daxili cəmlər ən çox أَفَاعِلُ ya أَفَاعِلُ , ya da eyni zamanda hər iki cəm formasında təzahür edir. Məsələn:

كَتَبَ It → كِتَابٌ → كِتَابٌ , أَظْفَرَ dırnaq → أَظْفَارٌ → أَظْفَارٌ qab
 → آتَى خَيْرٌ , أَيْدِي / أَيَادٍ → أَيْدِي / أَيَادٍ / أَيْدِي , الْأَوْانِي / أَوَانٍ → آتَى خَيْرٌ
 مَنفَعَةٌ → عَرَابِيْنَ → عَرَابِيْنَ , أَخْيَرُ → خَيْرٌ , أَخْيَرُ → خَيْرٌ , أَخْيَرُ → خَيْرٌ
 أَضْلَعُ qabırğa; tərəf (üçbucaqda) → أَضْلَعُ → أَضْلَعُ , أَضْلَعُ → أَضْلَعُ
 → أَهْرُ / الْأَسْمِي / أَسْمَاءُ → أَسْمَاءُ ad إِسْمٌ , أَزْهَرُ → زُهْرٌ , أَزْهَرُ → زُهْرٌ , أَزْهَرُ → زُهْرٌ
 → (أَفَاعِلُ formasındadır, iki ي samiti qovuşmuşdur).

2) Nadir halda ikinci cəm bilavasitə müzəkkər xarici cəmdən أَفَاعِلُ daxili cəm forması üzrə düzəlir. Məsələn:

أَرْضِي / أَرْضِي → أَرْضِي → أَرْضِي yer, torpaq → أَرْضِي

3) Nadir halda daxili cəmdə olan isim ikinci dəfə müzəkkər xarici cəmlə cəmləndirilir. Məsələn:

أَفْضَلُ daha layiq adam (sifət isim kimi götürüldükdə) → أَفْضَلُ → أَفْضَلُ
 نَاكِسٌ , أَفْضَلُ başını aşağı dikən adam (sifət mənalı söz isim kimi götürüldükdə) → نَوَاسِي → نَوَاسِي .

4) Daxili cəmdə olan isimlərin müənnəs cəm şəkilçisi vasitəsi ilə ikinci dəfə cəmlənməsi hadisəsinə dildə nisbətən daha çox təsadüf olunur. Məsələn:

بَيْتٌ ev → بَيْوتٌ → بَيْوتاتٌ , حَبٌّ dən; toxum → حُبُوبٌ → حُبُوبَاتٌ ,
 رَجُلٌ kişi; adam → رِجَالٌ → رِجَالَاتٌ , كَلْبٌ it → كِلَابٌ → كِلَابَاتٌ , طَرِيقٌ yol →
 فَطْرَاتٌ → فَطْرٌ , فَطْرٌ → فَطْرٌ , فَطْرٌ → فَطْرٌ , فَطْرٌ → فَطْرٌ , فَطْرٌ → فَطْرٌ
 صَوَاحِبَاتٌ → صَوَاحِبٌ .

İkinci dəfə cəmlənərkən bəzi isimlər bu və ya digər məna dəyişikliyinə də məruz qalır. Bu dəyişikliklər aşağıdakılardan ibarətdir:

1) İsim yeni məna kəsb edir. Məsələn:

ضُلُوعٌ / أَضْلَاعٌ qabırğalar → أَضَالُغٌ əlaltılar; quyruqlar, رِجَالٌ kişilər; adamlar → رِجَالَاتٌ görkəmli adamlar; xadımlər, بَيْوتٌ evlər → بَيْوتَاتٌ kübar ailələr; ticarət firmaları.

2) İkinci cəm birinci cəmlə ifadə edilən mənaların yalnız bir qisminə aid olur. Məsələn:

بَلَدٌ şəhər → بِلَادٌ şəhərlər; ölkə → بُلْدَانٌ ölkələr,

دَارٌ ev, məskən → دِيَارٌ məskənlər; ölkə → دِيَارَاتٌ ölkələr.

3) Birinci cəmlə bildirilən əşya məcmusuna qruplaşma, çeşid və növlərə ayrılma mənasını gətirir. Məsələn:

أَشْرِبَةٌ içkilər → أَشْرِبَاتٌ içkilərin müxtəlif növləri, حُمُولَةٌ yüklər → أَقْوَالٌ yüklərin müxtəlif növləri, أَقْوَالٌ sözlər, danışıqlar → أَقْوِيلٌ danışıqın müxtəlif növləri; şayiələr.

Müxtəlif cəm formaları olan isimlər

Ərəb dilində eyni zamanda iki və daha artıq cəm forması olan xeyli isim vardır.

Bunları aşağıdakı şəkildə qruplaşdırmaq olar:

1) Müzəkkər və müənnəs xarici cəmlə cəmlənən isimlər.

Məsələn:

سَنَوَاتٌ , سِنُونٌ il : سَنَةٌ

2) Xarici və daxili cəmlə cəmlənən isimlər. Məsələn:

عَالَمُونَ , عَوَالِمٌ ; نَجَاحٌ ; عَالَمٌ aləm : عَالَمٌ , أَبْنَاءٌ , بَنُونَ oğul : اِبْنٌ

مَهَامٌ , مَهَمَاتٌ vəzifə : مَهَمَةٌ ; أَنْجَحَةٌ , نَجَاحَاتٌ

3) Xarici və daxili cəmi özündə birləşdirən ikiqat cəmlə cəmlənən isimlər. Məsələn:

رِجَالَاتٌ xadımlər, طُرُقَاتٌ yollar,

4) İki və daha artıq daxili cəmlə cəmlənən isimlər. Məsələn:

أَزْهَارٌ , زُهُورٌ ; زُهْرٌ , زَهْرٌ gül : زَهْرٌ , شُهُودٌ , شُهَادٌ ; شَاهِدٌ şahid

أَبْحَارٌ , بَحَارٌ , بُحُورٌ .

Çoxlu daxili cəm forması olan isimlərə misal olaraq aşağıdakı sözləri göstərmək olar:

قَرْدَةٌ , قَرْدَةٌ , قَرْدٌ , قُرُودٌ , أَقْرَدٌ , أَقْرَادٌ meymun: قَرْدٌ

نُمُورَةٌ , نُمُورٌ , نُمَارَةٌ , نِمَارٌ , نُمُرٌ , نَمَارٌ , أَنْمَارٌ , أَنْمُرٌ pələng: نِمْرٌ

نَاقٌ , نُوقٌ , أَنْوَقٌ , أَوْنُوقٌ , أَيُنُوقٌ , نِيَانُوقٌ , أَنْوَانُوقٌ dəvə: نَاقَةٌ

عُبْدَانٌ , أَعْبِدَةٌ , عُودٌ , عَيْدٌ , أَعْبَادٌ , عِبَادٌ , أَعْبُدٌ , عَبْدٌ qul; bəndə: عَبْدٌ

Cəm formaları müxtəlif məna bildirən isimlər

Bir qrup isimlərdə cəm formalarının müxtəlifliyi ismin müxtəlif mənalar daşması ilə əlaqədardır. Məsələn:

بَيْتٌ ev; beyt (şeyrdə): بُيُوتٌ evlər, أَبْيَاتٌ beytlər; عَيْنٌ göz; çeşmə;
كُوبَارٌ (əyan): عَيْنٌ / عِيُونٌ gözlər, çeşmələr, أَعْيَانٌ kübarlar, əyan; عَبْدٌ qul;
bəndə: عَبِيدٌ / أَعْبِدٌ qullar, عَبَادٌ bəndələr.

Ənənəvi ərəb qrammatikasına görə, cəm formalarının özləri də cəmliyi müxtəlif məna fərqləri ilə ifadə edir. Cəm məfhumu üç sayından başlayaraq çox müxtəlif kəmiyyətlərə şamil olması müqabilində isimlərin cəm forması əşyanın kəmiyyət dairəsi haqqında təxminən də olsa təsəvvür yaratmalıdır.

Azlıq cəmi, çoxluq cəmi və son cəm

Cəmliyin əhatəsi nöqtəyi-nəzərindən ərəb qrammatikləri cəm formalarını مُنْتَهَى الْجَمْعِ 'çoxluq cəmi' جَمْعُ الْكَثْرَةِ 'azlıq cəmi' جَمْعُ الْقَلِيلَةِ 'son cəm' qruplarına ayırmışlar. Onların fikrincə, azlıq cəmi 3-dən 10-dək, çoxluq cəmi 3-dən nəhayətsiz dərəcəyədək, son cəm isə 11-dən nəhayətsiz dərəcəyədək kəmiyyət bildirir.

Azlıq cəminə xarici cəmlər, أَفْعَالٌ , أَفْعَالٌ , أَفْعَالٌ və فُعْلَةٌ (4) daxili cəm formaları, çoxluq cəminə , فُعْلَةٌ , فُعْلَى , فُعْلَةٌ , فُعْلَةٌ , فُعْلٌ , فُعْلٌ , فُعْلٌ , فُعْلٌ , فُعْلٌ və أَفْعَالٌ (16) formaları, son cəmə isə مَفَاعِلٌ , مَفَاعِلٌ , مَفَاعِلٌ , مَفَاعِلٌ , مَفَاعِلٌ , مَفَاعِلٌ , مَفَاعِلٌ , مَفَاعِلٌ , مَفَاعِلٌ , مَفَاعِلٌ , مَفَاعِلٌ , مَفَاعِلٌ , مَفَاعِلٌ , مَفَاعِلٌ , مَفَاعِلٌ , مَفَاعِلٌ və مَفَاعِلٌ (16) cəm formalarını daxil etmişlər.

Dil faktları bu bölgüyə böyük ehtiyatla yanaşmağı tələb edir. Əvvələn ona görə ki, həmin bölgünün tələblərinə tamamilə cavab verəcək cəm formaları olan isimlər ərəb dilində bir o qədər də böyük miqdar təşkil etmir. İsimlər ən çox bir və ya iki cəm formasında cəmlənir, yəni bunlarda hər üç növ cəmi əks etdirən formalardan biri və ya ikisi çatmır. Deməli, dildə təmsil edilmiş cəm formaları özlüyündə ya azlıq və ya çoxluq cəminə, ya son cəmə, ya da bunlardan ikisinə mənsub olur. Beləliklə, mövcud cəm formaları dildə işlədilməsinə görə, yeni faktik olaraq bütün cəmlərə aid edilə bilər. Digər tərəfdən, çoxluq cəmi ilə son cəm arasındakı hədd də qeyri-müəyyəndir. Əgər çoxluq sayı 3-dən namütənahi miqdara qədər bir kəmiyyət bildirən cəmi əhatə edirsə, deməli, son cəmin özü də buraya daxildir. Son cəm əşyanın çoxluğunu, cəmliyini daha qabarıq şəkildə ifadə etmək vəzifəsini daşıyarsa, bu yalnız çoxluq cəmi ilə müqayisəli şəkildə yerinə yetirilə bilər. Başqa sözlə desək, son cəm forması ismin eyni zamanda çoxluq cəm forması olduğu üçün və yalnız işlədildiyi şəraitdə öz əsl vəzifəsini icra edə bilər. Əks təqdirdə, yəni isim həmin iki formanın tək-cə birində işlədildikdə o, əşyanın çoxluğunu bildirir.

Göstərilən bölgüyə haqq qazandırmayan daha bir fakt ondan ibarətdir ki, kəmiyyəti konkret olaraq miqdar sayı ilə göstərilmiş isim azlıq cəmi həddində (3-10) cəmlənə bildiyi halda, 11-dən yuxarı miqdar saylarından sonra ... təkdə olur. Əgər miqdar saylarının sayı göstərilən ismə (مَعْدُودٌ) sayılmış, mə'dud) cəmlilik mənası gətirməsi və buna görə də mə'dudun cəm formasına ehtiyacı olmaması haqqında müxtəlif ədəbiyyatda irəli sürülən fikirlər doğru və ya məntiqə tam uyğun olsaydı, isimlər 3-10 saylarından sonra da cəmlənməli idi.

Beləliklə, isimlərin az, çox və ya son miqdar əşya bildirməsi cəm formalarının rəngarəngliyindən çox konkret nitq şəraiti ilə əlaqədar bir məsələdir.

5. SİFƏTİN MƏNACA VƏ QURULUŞCA NÖVLƏRİ

Bu nitq hissələrinə aid öyrəndiklərimizə aşağıdakı məlumat da əlavə edilməlidir.

İfadə etdiyi mənalarına görə sifətlər aşağıdakı ümumi növlərə bölünür:

1) Keyfiyyət bildirən sifətlər. Məsələn:

حَسَنٌ yaxşı; gözəl, قَبِيحٌ pis.

2) Əlamət bildirən sifətlər. Məsələn:

كَبِيرٌ böyük, صَغِيرٌ kiçik, أَعْرَجٌ axsaq.

3) Rəng bildirən sifətlər. Məsələn:

أَحْمَرٌ qırmızı, أَسْوَدٌ qara, أَزْرَقٌ göy.

4) Nisbi sifətlər. Məsələn:

مِصْرِيٌّ Misir (s), رُوسِيٌّ rus (s), كِيمِيَاوِيٌّ kimyəvi.

Bu bölgünün ümumi səciyyə daşmasına, buradakı mənə növlərinin cümlədə yerindən asılı olaraq bir növdən başqa bir növə asanlıqla keçə bilməsinə baxmayaraq, ərəb dilində sifətləri bir-birindən müəyyən bir qrammatik xüsusiyyətə görə fərqləndirməyə imkan verir. Məsələn, rəng bildirən sifətlər və nisbi sifətlər ərəb dilində morfoloji üsulla heç bir zaman dərəcələnmədiyi halda, keyfiyyət bildirən sifətlərin əksəriyyəti və fiziki nöqsan bildirən sifətləri çıxmaq şərti ilə əlamət bildirən sifətlərin müəyyən bir hissəsi dərəcələnə bilər. Digər tərəfdən, rəng və fiziki nöqsan bildirən sifətlər iki sabit qrammatik formaya malik olduğu, nisbi sifətlər isə isimlərdən sabit bir şəkilçi vasitəsi ilə düzəltdiyi halda, keyfiyyət və əlamət bildirən sifətlər fellərdən çox müxtəlif formalar üzrə düzəlir.

'Düzəltmə' və 'mürəkkəb' olmaq üzrə sifətlər iki növə ayrılır.

Sadə sifətlərə gəlicə, bunları ərəb dilində xüsusilə bir növə ayırmaq çətindir. Dilin inkişafı prosesində bir sıra fellər sifətdən, sifətlər isə feldən düzəltdiyindən, bunların hansının əvvəl, hansının sonra baş verdiyini təyin etmək üçün xüsusi tədqiqat lazımdır. Hər halda müasir dildə sifətlər 'əsl' və ya 'sadə' sifətlər kimi deyil, məhz

düzəltmə sifətlər kimi başa düşülür.

Düzəltmə sifətlər sifətlərin ən çox işlənən növünü təşkil edir. Buraya isim və fellərdən düzələn sifətlər daxildir.

Forma etibarı ilə fellərdən düzələn sifətlər dörd cürdür:

1) Rəng və fiziki nöqsan bildirən sifətlər, 2) fail və məf'ullar, 3) birinci bab fellərdən sabit formalar üzrə düzələn sifətlər və 4) birinci bab fellərdən əlavə və artırmalar yolu ilə düzələn tək-bir sifətlər.

Sonunculara aşağıdakı sifətlər daxildir:

a) Son kök samitinin və ya samitlərinin reduplikasiyası (təkrarı) ilə düzələn sifətlər. Məsələn:

رَمِدٌ kül rəngi, عَرْمَرَمٌ çoxlu, saysız-hesabsız.

b) İkinci və ya üçüncü kök samitinin geminasiyası (ikiləşdirilməsi) yolu ilə düzələn sifətlər. Məsələn:

قَلْبٌ dəyişkən; دِرِبَاشٌ, خِصْمٌ səxavətli; okean.

c) Müxtəlif ön şəkilçiləri əlavə etməklə düzələn sifətlər. Məsələn:

يَلْمَعُ yalançı, يَلْمَعُ parlaq.

d) Sözüün içərisinə و və ي samitlərini əlavə etməklə düzələn sifətlər. Məsələn:

شَوْدَبٌ boylu-buxunlu, صَيِّدٌ sadıq.

e) Sözüün sonuna ة və ya ي samitlərini əlavə etməklə düzələn sifətlər. Məsələn:

هُذْرَةٌ naqqal, شُرَى pis.

Mürəkkəb sifətlər sayca çox az olub aşağıdakı şəkillərdə təsadüf edir:

1) Sifətin özündən sonra gələn isimlə izafət təşkil etməsi yolu ilə düzələn sifətlər. Məsələn:

عَدِيدُ الْقَوْمِيَّاتِ çoxədədli, كَثِيرُ الْعَدَدِ çoxlu; خَسَنُ الْوَجْهِ çoxmillətli.

2) İzfəət təşkil edən iki ismin birləşməsi yolu ilə düzələn sifətlər. Məsələn:

ذَاتُ حُسْنٍ gözəl, ذُو مَالٍ varlı, أَبُو لِسَانَيْنِ ikidilli; yalançı.

İsimlər kimi sifətlər də xarici və daxili cəmlə cəmlənir. Sifətlərin daxili cəmləri təqribən aşağıdakı formalarda olur:

1) فُعْلٌ (rəng və fiziki nöqsan bildirən sifətlər). Məsələn:

أَحْمَرٌ / حَمْرَاءُ qırmızı → حُمْرٌ , أَحَدَبٌ / حَدْبَاءُ qozbel → حُدْبٌ

2) فِعَالٌ (فَعِيلٌ vəznli bəzi sifətlər). Məsələn:

كِرَامٌ hörmətli → كِرَامٌ

3) أَفْعَالٌ (فَعِيلٌ vəznli bəzi sifətlər). Məsələn:

أَشْرَافٌ şərəfətli → أَشْرَافٌ

4) أَفْعَلَةٌ (فَعِيلٌ vəznli bəzi sifətlər). Məsələn:

عَزِيزٌ əziz → أَعَزَّةٌ (أَعَزَّةٌ əvəzinə).

5) أَفْعَالَاءٌ (فَعِيلٌ vəznli bəzi sifətlər). Məsələn:

أَغْنِيَاءٌ varlı → أَغْنِيَاءٌ

6) أَلْفَعْلٌ (müənnəs üstünlük dərəcəsində olan bəzi sifətlər).

Məsələn:

أَلْكَبَرُ ən böyük → أَلْكَبَرُ

7) فَعْلَى (مَفْعُول مَعْنَالِي فَعِيلٌ vəznli bəzi sifətlər və فَعْلَانٌ vəznli bəzi sifətlər). Məsələn:

قَتْلَى öldürülmüş → قَتْلَى

8) فُعْلَانٌ (فُعَالٌ və فُعْلٌ vəznli bəzi sifətlər). Məsələn:

عُرْجَانٌ şücaətli → شُجْعَانٌ , أَعْرَجٌ əyri → عُرْجَانٌ

9) فَعَائِلٌ (فَعِيلٌ vəznli bəzi sifətlər). Məsələn:

قَلِيلٌ az → قَلِيلٌ

10) فَعَالِي (üstünlük bildirməyən فَعَلَى vəznli bəzi sifətlər və فَعْلَانُ vəznli bəzi sifətlər). Məsələn:

حَبْلِي hamilə → حَبَالِي , كَسْلَانُ tənbel → كَسَالِي

11) الْأَفَاعِلُ (أَلْفَعْلُ) üstünlük dərəcəsinə olan bəzi sifətlər).

Məsələn: الْأَكْبَرُ ən böyük → الْأَكْبَرُ

İsimlərdə olduğu kimi, sifətlərin də bəzisi eyni zamanda bir neçə cəm formasına malikdir. Məsələn:

أَعِزَّةٌ , عِزَّةٌ , عِزٌّ əziz: عَزِيزٌ ; كَثِيرَاتٌ , كَثِيرُونَ , كَثِيرٌ çox:

6. ƏVƏZLİKLƏRİN NÖVLƏRİ

Digər nitq hissələrindən fərqli olaraq əvəzlilər quruluşca müxtəlif növlərə bölünməyə də, ərəb qrammatikasında onları işlənməsinə görə iki qismə ayırırlar: 'ayrı işlənən əvəzlilər' və 'bitişən əvəzlilər'.

Əvəzlilərin məna növlərinə gəlincə, bunlar ərəb dilində şəxs, işarə, sual əvəzlilərindən və habelə nisbi və aid əvəzlilərdən ibarətdir.

Şəxs əvəzliləri ayrı və bitişik şəkildə işlənməsinə görə iki cür olur. Şəxs əvəzlilərinin ərəb dilində hallanmalarına baxmayaraq, ayrı işlənən şəxs əvəzliləri (məs.: أَنَا , أَنْتَ , هُوَ , نَحْنُ və s.) adlıq hal mənasını, bitişən əvəzlilər isə (məs.: يَ - , كَ - , هُ - , نَا - və s.) şəxs əvəzlilərinin vasitəli halları mənalərini bildirir.

Öyrəndiyimiz kimi, bitişən əvəzlilər təsirli fellə işləndikdə çox zaman Azərbaycan dilindəki şəxs əvəzliyinin təsirlik halına uyğun gəlir. Məsələn:

رَأَيْتُمُ O, (müz.) məni gördü, رَأَيْنَاهُمْ Biz onları (müz.) gördük.

Təsirlik hal mənasını verən bitişən əvəzlilər إِيَّا ədatının köməyi ilə «ayrılıqda» da işləyə bilər. Məsələn:

Cəm

Tək

إِنَّا	bizi	إِنِّي	məni
إِيَّاكُمْ (إِيَّاكُمْ)	sizi	إِيَّاكَ (إِيَّاكَ)	səni
إِيَّاهُمْ (إِيَّاهُمْ)	onları	إِيَّاهَا (إِيَّاهَا)	onu

Təsn.

إِيَّاكُمْ sizin ikinizi

إِيَّاهُمَا onların ikisini

a) Bu kimi tərkiblərdə **إِيَّا** ədatı vasitəsiz tamamlıq kimi çıxış edən əvəzliyi qabarıq şəkildə ifadə etməyə imkan verir. Məsələn:

إِيَّاكَ نَعْبُدُ Sənə (müz.) ibadət edirik biz.

Felin bitişən əvəzliklə ifadə edilmiş iki vasitəsiz tamamlığı olduqda, bunlardan biri (sıra ilə əvvəlcisi) fele bitişdirilir, digəri isə həmin ədat vasitəsilə «ayrı» işlənə bilər. Məsələn:

أَعْطَانِي إِيَّاهُ O (müz.) onu (müz.) mənə verdi.

Belə tərkiblərdə hər iki vasitəsiz tamamlıq fellə də işlənilə bilər. Məsələn:

أَعْطَانِيهِ O (müz.) onu (müz.) mənə verdi, يَكْفِيكَهُمْ Onlar (müz.) sizə (müz.) bəsdir.

İki bitişən əvəzliyin bir söz yanında işlədilməsinə məsdərlərdə də təsadüf edilir, belə ki, məsdərə bitişən əvəzlik yiyəlik, «ayrı» işlənən əvəzlik isə təsirlik hal mənasını verir. Məsələn:

أَعْطَانِي إِيَّاهُ Mənim onu (müz.) əta etməyim

b) Bitişən əvəzliklərin **إِيَّا** ilə işlənən şəkildən xəbərdarlıq ifadə etmək üçün də istifadə edilir. Məsələn:

إِيَّاكَ Özünü gözlə!, إِيَّاكُمْ Özünüzü gözləyin!

Şəxs, işarə və sual əvəzliklərinə, nisbi və aid əvəzliklərə gəlincə, bunlar haqqında müxtəlif dərslərimizdə kifayət qədər məlumat verilmişdir.

Ərəb dilində ayrıca olaraq qayıdış, qeyri-müəyyən və s. bu kimi əvəzlilər yoxdur. Dilin bu növ əvəzlilərə olan ehtiyacını ödəmək üçün müxtəlif vasitələrdən istifadə olunur. Məsələn, qayıdış əvəzliyinin yerinə نَفْسُ 'ruh; öz' sözü (müq.et: قَتَلَ نَفْسَهُ o özünü öldürdü), qeyri-müəyyən əvəzliyin yerinə مَنْ 'kim isə, مَا 'nə isə', أَيُّ 'hansı isə' sual əvəzliləri, qarşılıqlı əlaqə bildiren əvəzlilərin yerinə (məs.: bir-birini, bir-birinə və s.) بَعْضُ sözü və s. tətbiq olunur.

7. MÜXTƏSƏR OXU QAYDALARI

Mətnə işlənmiş adların halları, fellərin şəxs sonluğu və s. haqqında düzgün təsəvvür hasil etmək üçün biz indiyədək ərəb söz və cümlələrini bütün sait və samitləri ilə oxuyuruq ki, buna 'klassik' və ya 'tam oxu' deyilir.

Lakin həyatda bəzi sözlər, xüsusilə ad qrupuna daxil olanlar bu və ya digər nitq şəraitində ixtisarla deyilir.

İxtisar ən çox aşağıdakı şəraitdə olur:

1) İsim, sifət, say və qismən əvəzlik təklidə işləndikdə, izafətin, uzlaşan təyini söz birləşməsinin və ya mürəkkəb sözün sonuncu hissəsi olduqda son hecaları (saitləri və tənvinləri) deyilmir. Məsələn:

ريف [rifun] kənd → [rif]; اسم الريف ['ismu-r-rifi] → ['ismu-r-rif]; كبير [kəbirun] → [kəbir]; خمس [xəmsun] → [xəms]; ذلك [zəlikə] → [zəlik].

2) Göstərilən şəraitdə ة -nin əmələ gətirdiyi heca deyilmir. Məsələn:

جريدة [cəridətun] → [cəridə]; اسم الجريدة ['ismu-l-cəridəti] → ['ismu-l-cəridə]; جريدة كبيرة [cəridətun kəbiratun] → [cəridətun kəbira].

3) يّ - şəkilçisi [i] kimi deyilir. Məsələn:

روسي [rusiyyun] → [rusi]; آذربايجاني ['əzərbəycəniyyun] → ['əzərbəycəni].

4) Söz birləşməsinin sonunda ه bitişən əvəzliyin saitindən asılı olmayaraq [h] kimi deyilir. Məsələn:
كتابه [kitəbuhu] → [kitəbuh]; كتابه [kitəbihi] → [kitəbih]; كتابه [kitəbəhu] → [kitəbəh].

5) Söz birləşməsində artiklsiz sözdən əvvəl gələn ة bütün hallarda [-ət] kimi deyilir. Məsələn:

مدينة باكو [mədinətu bəku] }
مدينة باكو [mədinəti bəku] } [mədinət bəku]
مدينة باكو [mədinətə bəku] }

6) Söz birləşməsində artiklsiz sözdən əvvəl gələn ات - [-ətun] cəm şəkilçisi adlıq halda [-ət] kimi deyilir. Məsələn:

جامعات مختلفة [cəmi'atun muxtəlifətun] → [cəmi'at muxtəlifə]

7) İsmi xəbər, adətən, bütünlüklə deyilir. Məsələn: أنا طالب
[ʔənə talibun]

8) Tənvîn-fəthə ilə bitən sözlər, xüsusən zərflər çox vaxt tam şəkildə deyilir. Məsələn:

يوما [yaumən] bir gün; بكرة [bukratən] sabah.

9) Artıqlı klassik oxuda özündən əvvəl gələn sözlə birlikdə deyilir və bu hadisə yazıda vəslə işarəsi ilə əks etdirilirdi.

Müxtəlif söz birləşmələri növlərinə mənsub olan sözlər yanaşı düşükdə. Məsələn:

سنشاهد في القريب العاجل القاهرة [sənuşəhidu fi-l-qaribi-l-acil əl-qahira] Tez bir vaxtda Qahirəni görəəcəyik.

ÇALIŞMALAR VƏ TAPŞIRIQLAR

1. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

امهات الناس، امهات المدن، بلدة عامرة، مكتبة عامرة بالمخطوطات القديمة، سفرة اليها بغية الوقوف عليها، مسألة بذلنا غاية العناية لاستقصائها، مآثر جلييلة وجدت تعبيرها في تلك المناهل النميرة، نتاج جماعي سمي بـ"دائرة المعارف الاسلامية"، اما الفصل المسمى "طبقات المفسرين" فانه، عناء مقابلة المخطوطات المشار اليها بغية اختيار أحسنها، أحياء المدينة وإحياء تقاليدھا المحلية، مهمة انكبت طائفة من المستشرقين على تحقيقھا.

منذ امد ليس ببعيد ظهر الى عالم النور كراس عنوانه "طبقات المستعربين القدماء". لهم مآثرهم الجلييلة في ميدان دراسة واستقصاء المخلفات الثقافية للعرب التي يعود تأريخھا الى ما بعد نشوء الاسلام. لسنا ننوي ان نعطي الآن فكرة كاملة عن مزايا النتاج المذكور. فنكتفي فقط بالإشارة الى انه بمثابة دائرة المعارف إذ يضم معلومات وافرة عن كل من المستعربين القدماء ابتداء من جيران الكرموني منتهيا بالمستعربين المعاصرين.

2. Ərəb dilinə yazılı şəkilə tərcümə edib hərəkələyin:

Peyğəmbərə aid hədisdə deyilir (ki), Qurani-Kərimin «Əl-Fürqan» adlandırılmasının səbəbləri, müsəlmanların bu müqəddəs kitabını təfsir edənlərin (təfsirçilərin) bir qrupu və onların Quranın öyrənilməsi sahəsindəki çox böyük (cəlallı) xidmətləri, onların həmin kitabın incəliklərinə vafiq olmaq üçün göstərdikləri son dərəcə böyük qayğı.

«İslam ensiklopediyası» adlanan bu qiymətli mənbədə islamın yaranması tarixi, Quranın təsviri və təfsiri, görkəmli müsəlman üləmalarının (alimlərinin) xidmətləri və s. geniş şəkildə şərh edilmişdir. Haqqında danışdığımız məsələni yaxşı bilən ən məşhur şərqşünasların tərtib etdiyi bu qiymətli əsər materialının bolluğu, əhatəli olması və obyektivliyi ilə oxucuların yüksək qiymətini qazanmışdır. Artıq bu kitab Azərbaycan dilinə də tərcümə edilmiş və geniş oxucu kütlələrinin də rəğbətini qazanmışdır. Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, Azərbaycan alimləri islamın öyrənilməsi sahəsində çox iş görməlidir. Qabaqcadan deyək ki, bu sahədə görüləcək işlər çox böyük çətinliklər və maneələrlə bağlıdır.

3. Mənalərini professor X.K.Baranovun «Арабско-русский словарь» kitabından tapıb yazın:

حصل، حصل لـ ، حصل على ، حصل من؛ خرج، خرج من، خرج عن، خرج بـ ، خرج على؛ عرض على، عرض لـ ؛ أخذ بـ ، أخذ في، أخذ على، أخذ من، أخذ عن؛ قام، قام من، قام الى، قام على، قام ضد، قام بـ ، قام بين، قام دون.

4. Sözlərini lüğətdən tapmaqla yazılı şəkildə tərcümə edin və ucadan oxuyun:

(١) جاء في نبياً جاء من الكويت ان التجار العرب لا تجيء عليهم الصفقة المذكورة حيث انها قد تجيء لهم بخسائر.

(٢) وقفنا في المدينة لمدة قصيرة محاولين ان نقف على أسباب عدم صدور جريدة "الأهالي" في الآونة الأخيرة. وبلغنا انها وقفت عن الصدور لانها وقفت موقف الانتقاد من اجراءات الحكومة المحلية ووقفت بحزم.

5. Ərəb dilində قَامَ felinin müxtəlif mənalərini nəzərdə tutan üç cümlə yazıb hərəkələyin.

6. Ərəb dilində bölüşdürmə və qat saylarının işlədilməsini nəzərdə tutan beş cümlə söyləyin.

7. Sözlərini lüğətdən tapmaqla yazılı şəkildə tərcümə edin və ucadan oxuyun:

(أ) ان الذين بعثنا بهم ليعودوا صديقنا المريض يقولون بأنهم بعد ان بعثوه من النوم رأوه يبعث النظرات القلقة الى ما حوله فحاولوا ان يبعثوا في قلبه شيئاً من الامل وبيعثوه على الصمود لليأس وخيبة الامل.

(ب) (١) لقد ترجمت الى الأذربايجانية جميع رواياته إلا رواية واحدة. (٢) لقد أجاب على أسئلتنا كافة الحاضرين إلا إياك. (٣) لم يتغيب عن الدرس إلا أنت. (٤) لم ندرس إلا المخطوطات الموجودة في مكتبتنا. (٥) أراكم لا تتكبون إلا على دراسة هذه المخطوطات. (٦) أمفاد هذا انكم لم تنتبهوا للمخطوطات الاخرى إلا ما في مكتبكم؟

8. İstisna ədatını işlətməklə ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

1) Fatimə və Zeynəbdən başqa bütün qızlar dərstdə iştirak etmişdir. 2) Onlar (iki qız) bütün il boyu yalnız iki dərstdə iştirak etməmişlər. 3) Sizi (müz.) düşündürən bu iki söz arxaik kəlmələrdən başqa bir şey deyildir (yalnız arxaik kəlmələrdir). 4) Siz (müən.) həqiqət tərəfdarisınızsa, nə üçün tək-cə bir faktı qeyd edirsiniz?

20. Ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin:

İمكانية عقد مؤتمر عالمي للمستشرقين في العقد الاخير الحالي، معطيات بيبيوغرافية تتصف بشمولها للموضوع، الفهارس التي تقدم ذكرها والتي تضم دراسة المراجع والمناهل الموضوعية باللغة العربية والحاجة المتزايدة الى ترجمتها الى لغات العالم، مخطوطات قديمة يجب علينا ان نبذل العناية لمقابلتها مع المخطوطات المتشابهة لمكتبتنا، نقل نتاجات أشهر العلماء المسلمين الى لغات العالم ابتداء من القرن التاسع بعد الميلاد.

لن يكون من المغالاة القول بان تراث المسلمين الثقافي عامة ومخلفات العرب الثقافية خاصة لا يزالان يسترعيان انتباه الكثير من علماء العالم. ومن الطبيعي ان أكثرهم اهتماما بالوقوف على التراث الموماً اليه هم المستشرقون. وأول من انكب على إطلاع الاوربيين على ما مر ذكره من المخلفات كان جيرار الكريموني. يكفي الاشارة الى ان عدد ما ترجمه من العربية الى اللاتينية يبلغ ٦٠ مجلدا بما فيها ترجمة مؤلفات الفارابي والرازي وابن سينا وغيرهم. وعلى مر الزمن أصبح المستشرقون يعيرون أهمية خاصة كذلك لدراسة حياة الشرق الإسلامي الراهن.

21. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkəleyin:

- Siz məşhur alman şərqşünası Karl Brokelmanın «Ərəb ədəbiyyatı tarixi» adlı əsərini oxumusunuzmu?

- Onun haqqında çox şey eşitmişəm. Lakin kitabın özü ilə tanış deyiləm. Deyirlər o, ensiklopediya timsalında olan bir əsərdir.

- Deyənlər də tamamilə haqlıdırlar. Əsərdə ərəb dilində yazıb-yaratmış ən görkəmli şəxsiyyətlərin özləri və əsərləri haqqında məlumat verilmişdir. Bütün dünya şərqşünaslarının yüksək qiymətini qazanmış bu məlumat kitabı (کِتَابُ الْمُرَاجَعَةِ) ərəb dilinə tərcümə edilmişdir. Akademik Kraçkovski qeyd edir: Hazırda elə bir ərəbşünas tapılmaz ki, adı çəkilməmiş məlumat kitabına ehtiyacı olmasın.

22. Birinci oxu mətnini yazılı şəkildə tərcümə edin və ucadan oxuyun.

23. Ucadan oxuyun və ərəb dilində cavab verin:

(١) ماذا يراد باصطلاح "الاستشراق" حسب المرجع العربي الذي ذكرناه في نص درسنا؟

(٢) الى أي قرن يعزون نشوء ما يسمى الآن بالاستشراق؟

(٣) ما اسم الذي أطلع الاوربيين لأول مرة على نتاجات العرب والمسلمين الفلسفية؟

(٤) هل سمعتم شيئاً عن كتاب "دائرة المعارف الإسلامية"؟

(٥) هل أنتم على علم بنتاج الاكاديمي كراتشكوفسكي "مع المخطوطات العربية"؟

٦) أصحیح ان العلامة المذكور منح بجائزة الدولة لقاء ما تقدم ذكره من نتاج علمي وأدبي؟

24. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Krımski Aqafangel Yefimoviç (1871 – 1942) tamamilə haqlı olaraq ən görkəmli ərəbşünaslardan (biri) hesab edilir. Ukraynada doğulmuş və yaşamış bu alim şərqşünaslığın müxtəlif sahələrinə aid zəngin bir irs qoyub getmişdir. Müəllifin əsərləri içərisində islam tarixinə (1900), sami dillərin icmalına (1901), ərəblərin tarixinə (1902) və ərəb ədəbiyyatı tarixinə (1906) həsr edilmiş kitabları oxucuların diqqətini özünə cəlb etmiş və onların yüksək qiymətini qazanmışdır. Demək kifayətdir ki, bu oxucular içərisində Lev Tolstoy da var idi. Böyük yazıçının təbirincə o, Quranı Krımskinin əsəri əsasında öyrənmişdir.

Alimin ən qiymətli əsərlərindən biri «Yeni ərəb ədəbiyyatı tarixi» kitabı hesab olunur ki, 1971-ci ildə Moskvada çap edilmişdir. Ümid etmək istərdik ki, onun digər əsərləri də çap edilib oxucuların istifadəsinə veriləcəkdir.

25. Birinci oxu mətninin məzmununu ərəb dilində danışın.

26. İkinci oxu mətninin lüğətini ucadan oxuyun.

27. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

- Bağışlayın, bu kimin şəklidir?

- Bu, Bəndəli Cauzinin şəklidir.

- Mümkünsə, onun haqqında mənə məlumat ver.

- Onun barəsində məlumatım çox məhduddur. Bilirəm ki, fələstinli ərəbdır, xristiandır, XIX əsrin əvvəllərində Livandan Kazan şəhərinə gəlmiş, bir müddət oranın (onun) universitetində müəllimlik etmiş və hətta özünün ilk böyük əsəri olan «Rusca – ərəbcə lüğət» kitabını da burada buraxmışdır.

- Axı deyirlər bizim universitetdə işləmişdir. Ərəb dilindən və ədəbiyyatından dərs demişdir. Tələbələri içərisində görkəmli yazıçımız Cəfər Cabbarlı da olmuşdur.

- Bunların hamısı doğrudur. İş burasındadır ki, Bəndəli Cauzi 1920-ci ildə Bakıya köçür və burada elmi-pedaqoji fəaliyyətini uğurla

davam etdirir. Təəssüf ki, onun qoyub getdiyi irs indiyədək lazımı şəkildə öyrənilməmiş və öz qiymətini almamışdır.

28. İkinci oxu mətnini ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin.

29. Ərəb dilinə şifahi şəkildə tərcümə edin:

Hazırda respublikamızda şərqşünaslıq sahəsində elmi məsələlərin tədqiqi ilə üç müəssisə məşğul olur. Biz Azərbaycan Elmlər Akademiyasının şərqşünaslıq və əlyazmalar institutlarını, həm də universitetimizin şərqşünaslıq fakültəsini nəzərdə tuturuq. Bu üç elmi müəssisədən hər birinin özünəməxsus tədqiqat obyektləri vardır. Ayrı-ayrı nöqsanlarımıza (نقائص) baxmayaraq, nəzəri cəlb edən uğurlarımız da az deyildir. Təkcə onu göstərmək kifayətdir ki, son otuz ildə respublikamızda yüzlərlə gənc şərqşünas hazırlanmış, iyirmiyədək monoqrafiya buraxılmış, elm aləminə məlum olmayan əlyazmalar çapa hazırlanmışdır. (Ümid etmək istərdik ki, bu əlyazmaların heç olmasa bir hissəsi çap edilib, oxucuların istifadəsinə verilecəkdir).

30. İkinci oxu mətnini ucadan oxuyun və şifahi şəkildə tərcümə edin.

31. Ərəb dilində ikinci oxu mətninin məzmununa aid beş sual cümləsi yazıb hərəkələyin.

32. Ərəb dilinə yazılı şəkildə tərcümə edib hərəkələyin:

Geniş yayılmış rəyin (فكرة) xilafına olaraq (خلاقاً) qeyd etməliyik ki, şərqşünaslıq elminin inkişafında təkcə qərblilər deyil, Şərqi öz övladları da yaxından iştirak etmiş və etməkdədirlər. Bu fikrin doğruluğuna dəlalət edən faktlar çox-çoxdur. Bunu elə haqqında yazdığımız Bəndəli Cauzinin elmi-pedaqoji fəaliyyəti timsalında görmüşdük.

İndi isə mənşə etibarilə azərbaycanlı olan bir şərqşünas barəsində qısa şəkildə məlumat vermək istəyirik. Söhbət tanınmış şərqşünas Kazım bəy Mirzə Məhəmməd Əli Hacı Qasım oğlundan (1802-1870) gedir.

İrənin Rəşt şəhərində anadan olmuş bu görkəmli şəxs ömrünün çox hissəsini Rusiyada keçirmiş və elmi-pedaqoji fəaliyyətini Rusiya şərqşünaslığı ilə bağlamışdır. O, 1825-26-cı illərdə

Omsk Asiya məktəbində Şərq dillərindən dərs demiş, 1826-cı ildən 1849-cu ilədək Kazan Universitetində tədrislə məşğul olmuş və orada bir sıra kafedralara (كَرَاسِي) başçılıq etmişdir (تَرَأَس). 1849-da Peterburqa köçmüş və elmi-pedaqoji fəaliyyətini orada davam etdirmişdir. 1855-ci ildən ömrünün axırınadək Peterburq Universite – tinin şərq fakültəsinin dekanı (عَمِيْد) olmuşdur.

Kazım bəy bir sıra mühüm tədqiqatların və dərsliklərin müəllifidir. Alimin bəzi əsərləri, o cümlədən «Türk - tatar dilinin ümumi qrammatikası» kitabı xarici dillərə tərcümə edilmişdir.

33. Hər iki oxu mətninin məzmunu əsasında 25 – 26 sətirlik bir inşa yazıb hərəkələyin.

34. Tanış olmayan sözlərini lüğətdən tapmaqla yazılı şəkildə tərcümə edin:

"... اعتاد الغرب منذ زمن بعيد ان يقول حول قصة روميو وجوليت التي خلدها شكسبير: انه لا توجد في الارض قصة ادعى الى الأسي من هذه القصة". لقد رفع هذا الكاتب المسرحي العبقري هذه القصة الى الذروة، بحيث لم يقدم أحد من الاجيال اللاحقة على ان يصيغ عليها شكلا مسرحيا جديدا الا فيما ندر. اما الموسيقيون فقد جذبهم وما زالت تجذبهم اليها حتى أيامنا هذه، فأخرجوها بمختلف الاشكال منها السيمفونيا والأوبرا، وحتى الباليه.

لم يعرف الشرق طبعاً روميو وجوليت، ولم يتعرف بهما إلا في القرن التاسع عشر، لكنه لم يكن يعدم هو نفسه قصته المشجية، قصة المجنون وليلى، الموجودة منذ قرون عديدة، لم تبرز هذه القصة شكسبير. لكنها كانت مصدر إلهام لعشرات من كبار الشعراء دفعتهم لوضع القصائد التخيلية وهو لا تزال تتعكس حتى أيامنا هذه في مؤلفات الشعراء والكتاب المسرحيين والموسيقيين من مختلف شعوب الشرق الأدنى. لقد نال المجنون وليلى شهرة في الشرق شهرة روميو وجوليت في الغرب. ومن يدري لعل كلمة، "يا ليل"، التي تتردد في عدد لا يحصى من الأغاني التي تغني كل ليلة، ويتردد صداها في جميع بلدان الشرق العربي ليست هي مخاطبة ليل وحده، بالمعنى الحرفي للكلمة، بل تذكر أيضا بليلي حبيبة المجنون الخالدة...

ان أول القصائد الكبيرة التي قيلت فيهما، نظمها نظامي في آذربايجان، ونوائي في آسيا

الوسطى".

(إغناطيوس كراتشكوفسكي. دراسات في تأريخ الادب العربي، منتخبات، موسكو، ١٩٦٥، ص ١٥٨ - ١٥٩).

35. Ucadan oxuyun və tanış olmayan sözlərini lüğətdən tapmaqla şifahi şəkildə tərcümə edin:

(١) "تكلّموا تعرفوا فان المرء مخبوء تحت لسان"؛ "كل وعاء يضيق بما جعل فيه إلا وعاء العلم فانه يتسع"؛ "لا غنى كالعقل ولا فقر كالجهل. ولا ميراث كالأدب ولا ظهير كالمشورة"؛ "قيل: من وضع نفسه دون قدره وضعه الناس فوق قدره. ومن رفعها عن حده وضعه الناس دون حده".

(٢) قال أحد الحكماء ليس من خلة يمدح بها الغني الا ذم بها الفقير: فان كان شجاعا قيل "أهوج". فان كان وقورا قيل "بليد". وان كان لسنا قيل "مهذار". ان كان زميتا (أي كثير الوقار) قيل "غبي".

(٣) أوفد عثمان بن عفان (رضي الله عنه) بعطية من النقود الى أبي ذر الغفاري مع عبد له وقال: "ان قبل منك أبو ذر الغفاري فأنت حر لوجه الله". فتوسل العبد الى أبي ذر وقال له: "تقبل هذه العطية من أمير المؤمنين، يا أبا ذر، ففيها عتقي". فنظر اليه أبو ذر شررا وقال له: "والله، ان كان في قبول هذه العطية عتقك فان فيها رقي".

(٤) استأجر رجل حمالا ليحمل له قفصا فيه قوارير على ان يعلمه ثلاث خصال ينتفع بها، فحمل الحمال القفص، فلما بلغ ثلث الطريق قال: "هات الخصلة الأولى!" فقال: "من قال لك ان الجوع خير من الشبع فلا تصدقه!" فقال: "نعم" فلما بلغ ثلثي الطريق قال: "هات الثانية!" فقال: "من قال لك ان المشي خير من الركوب فلا تصدقه!" فقال: "نعم". فلما انتهى الى باب الدار قال: "هات الثالثة!" فقال: "من قال لك انه وجد حمالا أرخص منك فلا تصدقه!" فرمى الحمال القفص على الارض وقال: "من قال لك" في القفص قارورة صحيحة فلا تصدقه!"

(٥) من مجلة "العربي" ليووليو (١٩٧٣، ص ١٣٦):

"الحج أو زيارة الاماكن المقدسة معروف منذ قديم الزمان.. فأيام الوثنية كان الناس يزورون نهرا او شجرة او جبلا او كهفا من الكهوف يؤمنون بأنه يمتلك قوة خفية لشفائهم من أمراضهم او منحهم الخير والبركة والطمأنينة.

والحج ليس مقصورا على المسلمين فقط، والمسيحيون يقومون بالحج الى القدس حيث يزورون كنيسة القيامة وقبر المسيح في القدس. وقد بدأت عملية الحج هذه في القرن الرابع الميلادي عندما قامت هيلينا والدة الامبراطور قسطنطين - بالحج الى فلسطين، وأخذت تبحث في القدس عن

آثار السيد المسيح حتى عثرت على الصليب الذي يقال انه صلب عليه. وفي العصور الوسطى تدفق المسيحيون من أوروبا لزيارة القدس والحج الى قبر المسيح...
وفي الهند يقوم الهندوس بالحج الى نهر الجانج في مواقيت معينة حيث يستحمون في مياهه لغسل ذنوبهم، وهناك أيضا عدة مدن في الهند يعتبرها الهندوس مدنا مقدسة ويحجون اليها. والبوديون ايضا لهم أماكن يحجون اليها فهم يزورون الاماكن المرتبطة ببوذا.
أما العرب قبل الإسلام فكانوا أيضا يحجون الى مكة والكعبة في التاسع من ذي الحجة في كل عام حيث تتعقد الندوات الادبية والاسواق ويصبح الحج بالنسبة لهم سوقا كبيرا تجتمع فيه مختلف القبائل من جميع أنحاء الجزيرة العربية.
من هذا نرى ان الحج بمعنا الواسع ليس مقصورا على الاسلام بل انه يتعداه الى مختلف الاديان والمعتقدات، ويعود في تأريخه الى قديم الزمان."

36. Yazılı şekilde tercüme edin ve ezber öyrenin:

(١) يَقُولُ النَّاسُ: إِنَّ الْخَمْرَ تُؤَدِي بِمَا فِي الصَّدْرِ مِنْ هَمٍّ قَدِيمٍ
وَلَوْ لَا إِنَّهَا بِاللَّبِّ تُؤَدِي، لَكُنْتُ أَخَا الْمَدَامَةِ وَ النَّدِيمِ
(أَبُو الْعَلَاءِ الْمَعْرِي)

(٢) لُغَةُ الْقُرْآنِ

أَنَا لَا أَهْوَى سِوَاهَا	لَا تَلْمَنِي فِي هَوَاهَا
كُلُّنَا الْيَوْمَ فِدَاهَا	لَسْتُ وَخَدِي أَفْتَدِيهَا
وَتَمَشَّتْ فِي يَمَاهَا	نَزَلْتُ فِي كُلِّ نَفْسٍ
وَبِهَا الْوَالِدُ فَاهَا	فِيهَا الْأُمُّ تَعْنَتْ
وَبِهَا الْعِلْمُ تَبَاهِي	وَبِهَا الْفَنُّ تَجَلَّى
زَادَهَا مَجْدًا وَجَاهَا	كُلَّمَا مَرَّ زَمَانٌ
رَفَعَ اللَّهُ لُؤَاهَا	لُغَةُ الْقُرْآنِ هَذِي
عِنْدَ ذِكْرَاهَا أَجْبَاهَا	هِيَ مَجَلَى الْفَخْرِ فَأَخُونَا
نَهْضَةً تُحِي رَجَاهَا	وَأَعِيدُوا يَا بَنِيهَا

لَمْ يَمُتْ شَعْبٌ تَبَارَى فِي هَوَاهَا وَأَصْطَفَاهَا
(مِنْ كِتَابِ "الْقِرَاءَةُ الْعَرَبِيَّةُ" لِلصَّفِّ الْخَامِسِ الْإِبْتِدَائِيِّ، بَغْدَادُ، ١٩٥٨)

Ə L A V Ə L Ə R

FONETİKAYA VƏ YAZIYA AİD ƏLAVƏLƏR

1. ZƏİF SAMİTLƏRİN FONETİK ÇEVİLMƏLƏRİ CƏDVƏLİ

[ə]-nin təsiri	[i]-nin təsiri
1. əyə	20. iy
2. əyi	21. iyi
3. əyu	22. iyi
4. avə	23. iyu
5. avı	24. lv
6. avu	25. ivı
7. əyi	26. ivı
8. avı	27. ivu
9. əyu	28. uy
10. avu	29. uyi
11. əyi	30. uyu
12. avı	31. uvı
13. əyu	32. uvı
14. avu	33. uv
	34. vy
	35. iva
	36. iyə
	37. iva
	38. uyə
	39. iv
	40. uy

[u] -nun təsiri

15. iyu	}	u
16. ivu		
17. uv		
18. uvu		
19. uvu		

2. ƏRƏB MƏTBUATINDA SƏRLÖVHƏLƏRDƏ TƏSADÜF EDİLƏN
XƏTTATLIQ NÜMUNƏLƏRİ VƏ ONLARIN ÇAP VARIANTI

(1) مِنْ مَّظَاهِرِ التَّأْثِيرِ الْعَرَبِيِّ فِي الثَّقَافَةِ الْأَسْبَانِيَّةِ

(2) الْخَطُّ عَلَى الْعَمَلَةِ الْأَنْبَكِيَّةِ

(3) الْأَشَارُ لِلْخَطِّ وَطَرَفِي الْبَحْفِ

(4) الدِّيكُ الرَّومِيُّ مَوْطِنُهُ أَمْرِيكَا

(5) قَوَاتِ الطَّوَارِيءِ الدُّوَلِيَّةِ

(6) مِنْ مَدَامِحِ الْحَضَارَةِ الْعَرَبِيَّةِ الْأِسْلَامِيَّةِ

(7) الرَّائِدَانِ الصُّوفِيَّانِ
بِوَأَصْلِكَ التَّحْلِيلِ

٨ الحزنُ بموتِ أليضا

٩ النظامُ العسكري

١٠ مجلةُ شهريّةٌ تقى في بثوثِوه الفألم

١١ آءِليمُ العربِ في حزمِب لفر يقينا

١٢ لله خلد من اللو اجب السلى

١٣ لينا ج على ابواب الاصمالات الصبنة

١٤ هسه من فوج جدير

١٥ من اين جي الحزن ؟

وسام على حميد الملبسًا (١٦)

العيون المحترقة (١٧)

التعليم العربي في العصر الأموي (١٨)

مجانة دراسات الفيلسوف والفيزياء العربية (١٩)

من أغانى الفانلة الضائعة (٢٠)

الجمهورية الوطنية للثقافة والفنون والقولبة (٢١)

التعريف بالوثائق فى الجريدة (٢٢)

- ٢٣ الفولسم واد كسعد البريق في الفلج العربى
- ٢٤ لوردة الصيرة فى البعير الشعرى
- ٢٥ الغرد واد نربس تعلم
- ٢٦ بحمان الطبيعة وجمال الفن
- ٢٧ مجلة شهريه يصدرها المركز الفولكلورى فى وزارة الاعلام
- ٢٨ **الحقائد القديمة والحديثة**
- ٢٩ **النبت يسئلهم المهنة**
- ٣٠ **فيه هذا العدد**
- ٣١ **كتب الشهر**
- ٣٢ هل صارت الصحون الطاوة تطفى
- ٣٣ العدد الأول من مجلة الحياة السينمائية

الخروج من اليد البدوية .. (٣٤)

القرى في السراييل (٣٥)

السياسة العربية والدولية (٣٦)

الشؤون العمالية (٣٧)

وعمل العمال (٣٨)

مكان الأسرة
والمرأة (٣٩)

أنت تسأل
ولكن أجيب (٤٠)

العام الدراسي الجديد (٤١)

من المراسل (٤٢)

شكر في القرية (٤٣)

الخطبة

موجهة لربية نان فضل دامت

(٤٤)

تأليف: الدكتور جيكوف ترجمة: الدكتور عبد الكريم طه

تعالى وزارة الإسكان والتعمير عن
مسابقة تصميم وحدات سكنية اقتصادية
بجوار طرابلس هامة من الأحياء
وأستفقت خرسانية مساحية .

(٤٥)

وزلائح طبقات وسط والبيانات الواردة باستدانة
الخاصة بالمسابقة التي يمكن الوصول عليها من طريق
العامة للشؤون المالية بدويات عام وزارة الإسكان
والتعمير (شاع جماعيك باطمة بالقاهرة في ذلك
عشرة أيام من تاريخ مقابلة عشرة منيرات
كريم اشترك

يعلم للسادة أصحاب المطابع الذين تقدموا

لطباعة الكتب الراسية لليمن التميمية

(٤٦)

أنه آخر موعد لتقديم العطاءات هو يوم

السب الموافق ١٦/٩/١٣٩٦ هـ

١١/١١/١٩٧٦ م

- (١) من مظاهر التأثير العربي في الثقافة الاسبانية
- (٢) الخط على العملة الاتاكية
- (٣) الآثار المخطوطة في النجف
- (٤) الديك الرومي موطنه امريكا
- (٥) قوات الطوارئ الدولية
- (٦) من ملامح الحضارة العربية الاسلامية
- (٧) الرائدان السوفياتيان يواصلان التحليق.
- (٨) الحزن يموت أيضا
- (٩) النظام العسكري
- (١٠) مجلة شهرية تعنى بشئون الفكر
- (١١) التعليم العربي في غرب افريقيا
- (١٢) الاخلاص للواجب السامي
- (١٣) لبنان على أبواب الاحتمالات الصعبة
- (١٤) أسرة من نوع جديد
- (١٥) من أين يجيء الحزن؟
- (١٦) وسام على صدر الميليشيا
- (١٧) العيون المحترقة
- (١٨) التعليم العربي في العصر الاموي
- (١٩) مجلة دراسات الخليج والجزيرة العربية
- (٢٠) من أغاني القافلة الضائعة
- (٢١) المجلس الوطني للثقافة والفنون والآداب
- (٢٢) الاشعار الموثبات في الجاهلية
- (٢٣) القواسم والاستعمار البريطاني في الخليج العربي
- (٢٤) الدلالة الصوتية في التعبير الشعري
- (٢٥) الغزالي والتربية والتعليم
- (٢٦) جمال الطبيعة وجمال الفن
- (٢٧) مجلة شهرية يصدرها المركز الفولكلوري في وزارة الاعلام

- (٢٨) العقائد القديمة والحديثة
- (٢٩) النحت يستلهم المهنة
- (٣٠) في هذا العدد
- (٣١) كتب الشهر
- (٣٢) هل صارت الصحون الطائرة تخطف؟
- (٣٣) العدد الاول من مجلة الحياة السينمائية
- (٣٤) الخروج الى السيد البدوي
- (٣٥) القوس في الشعر العربي
- (٣٦) السياسة العربية والدولية
- (٣٧) الشؤون العمالية
- (٣٨) وعي العمال
- (٣٩) ركن الأسرة والمرأة
- (٤٠) أنت تسأل ونحن نجيب
- (٤١) العام الدراسي الجديد
- (٤٢) من التراث الحديث
- (٤٣) شهر في القرية
- (٤٤) الخطوبة (مسرحية هزلية ذات فصل واحد. تأليف: انطون جيكوف. ترجمة: الدكتور عبد الكريم طه)
- (٤٥) تعلن وزارة الإسكان والتعمير عن مسابقة تصميم وحدات سكنية اقتصادية بحوائط حاملة من الأحجار وأسقف خرسانية مسلحة. وذلك طبقا للشروط والبيانات الواردة بالكراسة الخاصة بالمسابقة التي يمكن الحصول عليها من المراقبة العامة للشئون المالية بديوان عام وزارة الإسكان والتعمير ١ شارع اسماعيل أباطة بالقاهرة في خلال عشرة أيام من تأريخه مقابل عشرة جنيهات كرسوم اشتراك.
- (٤٦) يعلن للسادة أصحاب المطابع الذين تقدموا لطباعة الكتب الدراسية لليمن الشقيق ان آخر موعد لتقديم العطاءات هو يوم السبت الموافق ١٦ / ٩ / ١٣٩٦ هـ - ١١ / ١١ / ١٩٧٦ م.

EV OXUSU ÜÇÜN

1. ƏRƏB ATALAR SÖZLƏRİ VƏ ZƏRB MƏSƏLLƏRİ

- (۱) اذا ذكرت الذئب فاعد له العصا.
- (۲) اذا أراد الله هلاك النملة أنبت لها جناحين.
- (۳) اذا شاورت العاقل صار عقله لك.
- (۴) اذا صدئ الرأي صقلته المشورة.
- (۵) اذا اصطاح الفأرة والسنور خرب دكان البقال.
- (۶) اذا تفرقت الغنم قادتها العنز الجرياء.
- (۷) اذا لم ينفك البازي فانطف ريشه.
- (۸) ان في الشر خيارا.
- (۹) ان الكذوب قد يصدق.
- (۱۰) ان كنت ريحا فقد لاقيت اعصارا.
- (۱۱) ان يكن الشغل مجهدة فان الفراغ مفسدة.
- (۱۲) اترك الشر يتركك.
- (۱۳) التحسن خير من الحسن.
- (۱۴) الجمل من جوفه يجتر.
- (۱۵) الجهل موت الأحياء.
- (۱۶) جوع كلبك يتبعك.
- (۱۷) حبك الشيء يعمي ويصم.
- (۱۸) الحبة تدور وإلى الرجا ترجع.
- (۱۹) المحبة ثمن كل شيء وان غلا، وسلم الى كل شيء وان علا.
- (۲۰) الحركة ولود والسكون عاقر.
- (۲۱) حسبك من شر سماعه.
- (۲۲) يحفظ المرء من كل شيء الا من نفسه.
- (۲۳) الحق خير ما قيل.
- (۲۴) رأس الجهل الاغترار.
- (۲۵) رب سكوت ابلغ من كلام.

- (٢٦) رب عين أنم من لسان.
- (٢٧) الرديء رديء كلما جلوته صدئ
- (٢٨) زر غبا تزدد حبا.
- (٢٩) السكوت أخو الرضا.
- (٣٠) السنور الصياح لا يصطاد شيئاً.
- (٣١) الشبعان يفت للجائع فتا بطيئاً.
- (٣٢) شر السمك يكدر الماء.
- (٣٣) شعرة لا تعمل لحية.
- (٣٤) صاحب الحاجة أعمى.
- (٣٥) الصدق عز والكذب خضوع.
- (٣٦) ضحك الجوزة بين حجرين.
- (٣٧) تضرع الى الطبيب قبل ان تمرض.
- (٣٨) طعن اللسان كوخز السنان.
- (٣٩) الطير بالطير يصطاد.
- (٤٠) ظل الأعرج أعوج.
- (٤١) الاعتراف بالجميل على طيبة الروح دليل.
- (٤٢) العفة جيش لا يهزم.
- (٤٣) عند الامتحان يكرم المرء أو يهان.
- (٤٤) غضب العشاق كمطر الربيع.
- (٤٥) فر من المطر وقعد تحت الميزاب.
- (٤٦) الفضول علاوة الكفاية.
- (٤٧) يفني ما في القدر، ويبقى ما في الصدور.
- (٤٨) قد ضل من كانت العميان تهديه.
- (٤٩) القلب إناء جميل سريع الانكسار.
- (٥٠) قليل من المرارة يفسد كثيرا من الحلاوة.
- (٥١) كثرة العتاب تورث البغضاء.
- (٥٢) الكذب سريع الانتشار أكثر من الصدق.

- (٥٣) يكفيك من الحاسد انه يغتم عند سرورك.
- (٥٤) كل إناء بالذي فيه ينضح.
- (٥٥) لكل شمس مغرب.
- (٥٦) كل شيء يبدو صغيرا ثم يكبر المصيبة فانها تبدو كبيرة ثم تصغر .
- (٥٧) لكل صارم نبوة، ولكل جواد كبوة، ولكل عالم هفوة.
- (٥٨) الكلب لا ينبج من في داره.
- (٥٩) الكلاب تنبج والقافلة تسير .
- (٦٠) كلام الإنسان مرآة عقله، دليل على شره أو فضله.
- (٦١) لا تسخر بكوسج ما لم تلتج.
- (٦٢) لا خير في الصرف ولا سرف في الخير .
- (٦٣) لا يضر السحاب نباح الكلاب.
- (٦٤) اللسان مركب ذلول.
- (٦٥) لسانك حصانك: ان صنته صانك وان خنته خانك.
- (٦٦) لن يهلك امرؤ عرف قدره.
- (٦٧) ليس بصياح الغراب يجيء المطر.
- (٦٨) ليس في التصنع تمتع ولا مع التكلف تطرف.
- (٦٩) ليس في الحب مشورة.
- (٧٠) ليس كل من سود وجهه قال : أنا حداد.
- (٧١) ما كل رامي غرض يصيب.
- (٧٢) ما كل قول له جواب.
- (٧٣) من أكل مرقة السلطان احترقت شفتاه ولو بعد حين.
- (٧٤) من يأكل بيدين ينفد.
- (٧٥) من بعد قلبه لم يقرب لسانه ويده.
- (٧٦) من ثقل على صديقه خف على عدوه.
- (٧٧) من بلغ السبعين اشتكى من غير علة.
- (٧٨) من الحبة تنشأ الشجرة.
- (٧٩) من حفر مغواة وقع فيها.

- ٨٠) من لم يرض بحكم موسى رضي بحكم فرعون.
 ٨١) من سل سيف البغي قتل به.
 ٨٢) من عتب على الدهر طالت معتبته.
 ٨٣) من عرف بالصدق جاز كذبه، ومن عرف بالكذب لم يجز صدقه.
 ٨٤) من أعطى بصلة أخذ ثومة.
 ٨٥) من غضب من لا شيء رضي بلا شيء.
 ٨٦) من لم يصلحه الخير أصلحه الشر.
 ٨٧) من لم يصلحه الطلاء أصلحه الكي.
 ٨٨) من يدار المشط ينتف لحيته.
 ٨٩) من يكن الطمع شعاره يكن الجشع دناره.
 ٩٠) من يمدح العروس الا أهلها؟
 ٩١) من يمش يرض بما ركب.
 ٩٢) من أنفق ولم يحسب هلك ولم يدر.
 ٩٣) من نام عن عدوه نبهته المكاييد.
 ٩٤) ضع الأمور مواضعها تضعك موضعك.
 ٩٥) وقر نفسك تهب.
 ٩٦) ومن يكن الغراب له دليلا يمر به على جيف الكلاب.
 ٩٧) من اتكل على زاد غيره طال جوعه.
 ٩٨) الورد يسقط، الشوكة تبقى.
 ٩٩) الولد ثمرة الفؤاد.
 ١٠٠) يدك منك وان كانت شلاء.

2. TARİXİ ŞƏXSİYYƏTLƏRƏ AİD EDİLƏN HİKMƏTLİ SÖZLƏR VƏ MARAQLI ƏHVALATLAR

- (١) "تکلموا تعرفوا فان المرء مخبوء تحت لسان."
 (٢) "کل وعاء يضيق بما جعل فيه الا وعاء العلم فانه يتسع."
 (٣) "لا غنى كالعقل ولا فقر كالجهل. ولا ميراث كالأدب ولا ظهير كالمشاوره."
 (٤) "قليل من وضع نفسه دون قدره رفعه الناس فوق قدره. ومن رفعها عن حده وضعه الناس

دون حده."

- (٥) "الحلم غطاء ساتر، والعقل حسام قاطع. فاستر خل خلقك بحلمك، وقاتل هواك بعقلك".
- (٦) "قيل: استأذن العقل على الحظ. فلم يأذن له، فقال له: لم لا تأذن لي؟ فقال: لانك تحتاج الي ولا أحتاج اليك".
- (٧) "قيل للحكيم: هل نعمة لا يحسد علينا؟ قال: نعم التواضع. قيل فهل تعرف بلاء لا يرحم صاحبه عليه؟ قال: نعم الكبر".
- (٨) "نو الشرف لا تبطره منزلة نالها وان عظمت. فهو كالجبل الذي لا تزعه الرياح؛ والدنيء تبطره أدنى منزلة فهو كالكلأ الذي يحركه مر النسيم".
- (٩) "من نصب نفسه للناس اماما فليبدأ بتعليم نفسه قبل تعليم غيره. وليكن تأديبه بسيرته قبل تأديبه بلسانه. ومعلم نفسه ومؤدبها أحق بالاجلال من معلم الناس ومؤدبهم".
- (١٠) "قيل لأحد الحكماء: الأغنياء أفضل أم العلماء؟ قال: العلماء. قيل له: فما بال العلماء يأتون أبواب الأغنياء أكثر مما ياتي الأغنياء أبواب العلماء؟ قال: ذلك لمعرفة العلماء بفضل المال، وجهل الأغنياء بحق العلم".
- (١١) "قال لأحد الحكماء: ليس من خلة يمدح بها الغني الا ندم بها الفقير. فان كان شجاعا قيل "أهوج"، وان كان وقورا قيل "بليد"... وان كان لسنا قيل "مهذار". وان كان زميتا (أي كثير الوقار) قيل "عي".
- (١٢) "خطب أحد الحكماء الى قوم امرأة لهم فأجابوه. قالوا ان لها من الضياع خمسا ومن البيوت عشرة ومن الأموال عشرين ألف دينار ومن الذهب والفضة الكثير. فما مالك أنت؟ قال: ان كنتم صادقين فان مالها هذا يكفيني واياها ما عشنا ويزيد. فما سؤالكم عن مالي؟"
- (١٣) "إياك ومصادقة الأحمق فانه يريد ان ينفعك فيضرك. وإياك ومصادقة البخيل. فانه يبعد عنك أحوج ما تكون ليه وإياك ومصادقة الفاجر فانه يبيعك بالتافه وإياك ومصادقة الكذوب فانه كالسراب يقرب عليك البعيد ويبعد عليك القريب".

3. LƏTİFƏLƏR VƏ MƏZƏLİ SÖHBƏTLƏR

- (١) "رجل وامرأة أخذوا ولدهما الى الطبيب لأجل الاستشارة. وبعد ان فحصه قال لها ان الولد عنده ماء في مخه. فقام حالا الرجل يعاتب امرأته: ألم أقل لك مرارا لا تكثري من غسل رأسه؟!"
- (٢) "دخلت سيدة كثيرة الكلام عند الطبيب لتستشيريه. لما أطالت عليه كلامها وضع ميزان الحرارة في فمها الى ان فحصها. ثم بعد ان أخذه ابتدأت تتكلم ثانية. قال لها: مدي لسانك! فمدت لسانها الى ان كتبت الوصف وخلص من ثرثرتها".

(٣) "أتى بعضهم "الحجاج" بصندوق مقفل عثر عليه في خزائن "كسرى" ففتحه وإذا فيه صندوق آخر مقفل. فأمر بعرضه للبيع بما فيه. فتزايد فيه الحاضرون حتى بلغ خمسمائة دينار. فأخذ الحجاج ونظر فيه ثم قال: ما عسى ان يكون فيه؟ ثم أنفذ البيع، وعزم على المشتري ان يفتحه ليرى ما فيه. فاذا به رقعة كتب عليها: من أراد ان تطول لحيته فليمشطها من أسفل."

(٤) "قيل ان سائلا أتى رجلا من أغنياء خراسان وسأله شيئا. فسمعه يقول لخدمته: يا مبارك، قل لقنبر يقول لجوهر يقول لياقوت يقول لهذا السائل: 'يفتح الله عليك'. فرفع السائل يده وقال: يا رب، قل لجبرائيل يقول لاسرافيل يقول لميكائيل يقول لعزرائيل: 'يقبض روح هذا البخيل!'"

(٥) "مر شاب بأحد الشحاذين ورق لحاله وأعطاه جنيها في أول السنة ثم تكرم عليه أيضا في أول السنة الثانية ولكن في السنة الثالثة أعطاه الشاب ٥٠ قرشا فقط. فسأله الشحاذ لماذا نقصت المرتب؟"

الشاب: لأنني الآن تزوجت وعندي أولاد ومصاريف متزايدة...

الشحاذ: هل تريد ان تربي أولادك على حسابي أنا؟"

(٦) "يروى ان احد البخلاء كان سريع الغضب، وإذا ما غضب يسيء بلسانه ويديه. فرأى مرة صحنًا مملوءًا طعامًا فأغضبه هذا التبذير فتناول الصحن بسرعة، وألقاه من النافذة. فرآه خادم له عرف بالغبوة. فأخذ يرمي الصحن مثله، فدهش سيده مما فعل، وأخذ يصيح قائلاً: أيها الغبي، ماذا تصنع؟ فأجاب الخادم: ظننت ان ضيوفك يريدون الطعام في الحديقة فساعدتك على نقل الصحن إليها."

(٧) "كان أبو عثمان عمرو بن بحر الليثي قصير القامة، جهم الوجه، ناتي العينين. فلقب بـ"الجاحظ" لبحوظ عينيه. على ان خفة روحه، ولطف نكتته، كانتا تسترانه دمامة خلقته وتجعلانه حسن المعاشرة، ظريف المحادثة. فيقصده الأديباء ليتكفها بأحاديثه وممازحته..."

قرع بوما ما قوم على الجاحظ الباب. فخرج صبي له. فسألوه ما يصنع فقال: هو ذا يكذب على الله. فقيل له كيف؟ قال: نظر في المرأة. فقال: الحمد لله الذي خلقني فاحسن صورتي!"

(٨) "أمر ملك من ملوك فارس ان يصنع له طعام ودعا قوما الى مائدته. فلما مد السماط. أقبل الخادم وعلى كفه الصحن. فلما قارب الملك عثر فوقه من مرق الصحن على ثوب الملك فأمر بضرب عنقه. ولما رأى الخادم ما عزم عليه الملك صب جميع ما في الصحن على رأسه. فصعق الحاضرون به. غير انه بادر الملك قائلاً: "أيها الملك، انما صنعت هذا غيرة عليك لئلا يقول الناس: قتله في ذنب خفيف لم يقصده. فتنسب الى الظلم والجور. فاعجب به الملك، فعفا عنه."

٩) "حكى عن أهل الروم ان مصورا دخل بلدا ليلا ونزل بقوم. فضيفوه فلما سكر قال: اني صاحب مال ومعى كذا وكذا ديناراً. فسقوه حتى طفح وأخذوا ما كان معه وحملوه الى موضع بعيد منهم. فلما أصبح وكان غريبا لم يعرف القوم ولا المكان ذهب الى والى المدينة وشكا. فقال له الوالى: هل تعرف القوم؟ قال: لا. قال: فكيف السبيل الى ذلك؟ فقال الرجل: اني أصور صورة الرجل وصورة أهله فأعرضها على الناس لعل أحدا يعرفها. ففعل ذلك وعرض الوالى على الناس. فقالوا انها صورة فلان وأهله. فأمر بإحضاره فاذا هو صاحبه فاسترد منه المال."

١٠) "قالت بلغني ان رجلا صيادا كان يصيد الوحوش في البرية فدخل يوما من الأيام كهفا من كهوف الجبل فوجد فيه حفرة ممتلئة من عسل نحل فجمع شيئا من ذلك العسل في قربة كانت معه ثم حملها على كتفه وأتى بها المدينة ومعه كلب صيد وكان ذلك الكلب عزيزا عليه فوقف الرجل الصياد على دكان زيات وعرض عليه العسل فاشتره صاحب الدكان ثم فتح القربة وأخرج منها العسل لينظره فقطرت من القربة قطرة عسل فسقط عليها طير وكان الزيات له قط فوثب على الطير فرآه كلب الصياد فوثب على القط وقتله فوثب الزيات على كلب الصياد وقتله فوثب الصياد على الزيات فقتله وكان للزيات قربة وللصياد قربة فسمعوا بذلك فأخذوا أسلحتهم وعددهم وقاموا بعضهم على بعضهم غضبا والتقى الصفتان فلم يزل السيف دائرا بينهم الى ان مات منهم خلق كثير لا يعلم عدده الا الله تعالى."

١١) "حكى ان الحجاج والى العراق خرج في بعض الأيام للتنزه. فصرف عنه أصحابه، وانفرد بنفسه. فلاقى شيئا من بني عجل فقال له: من أين أنت، يا شيخ؟

فقال: من هذه القرية.

قال: ما رأيك في الحجاج؟

قال: سود الله وجهه ووجه الخليفة الذي أولاه.

قال: أتعرف من أنا، أيها الشيخ؟

قال: لا، والله.

قال: أنا الحجاج.

قال: جعلت فداك وأنت، أتعرف من أنا؟

قال: لا.

قال: أنا زيد بن عامر مجنون بني عجل أصرع كل يوم مرة في مثل هذه الساعة. فضحك

الحجاج وأجازه."

١٢) "كان لشيخ أعرابي جواد أصيل. وكان الناس يبذلون لشرائه أموالا طائلة. وهو لا يرضي بالثمن. ففكر رجل في أخذه منه بالمكر والحيلة. فجلس في الطريق الذي اعتاد الأعرابي السير فيه، وعند مروره أخذ يستغيث متظاهرا ان الأعداء خلفه يطاردونه. فرق الأعرابي لحاله ونزل عن فرسه. وأذن له بالركوب أولا، ثم يركب هو خلفه، ويفران من الأعداء، وبذلك ينجو المستغيث. ولكن الرجل ركب الجواد وهم بالفرار تاركا الشيخ الأعرابي في مكانه. فأخذ الشيخ ينادي ويصيح قائلاً: اني وهبت لك الجواد. ولكني أخشى انتشار الخبر. فيسمع الناس بغدرك. فرجع المحتال. وقال: خذ جوادك فنفسي تأبى الغدر والخيانة."

١٣) "اشتهر طبيب في بلاد الهند وعمر. فأقبل عليه الناس وطلبوا منه ان يؤلف لهم كتابا يودع فيه طبه وعلمه وتجاربه. فقال لهم: سأؤلف الليل كتابا كما تطلبون واحضروا غدا لتروه. ومن الغد حضر الناس فرأوا كتابا ضخما فخما استعجبوا واعتقدوا ان الكتاب مؤلف منذ حين فطلبوا منه ان يدفعه اليهم وقال لهم: سأضعه في خزانتي لتأخذوه بعد مماتي. ومات الطبيب. وتناول الناس الكتاب ووجدوا صفحاته بيضاء الا ان بالصفحة الأخيرة منه هذه النصائح: "الرأس خال من الهموم، والأرجل دافئة عند النوم. المعدة غير متخمة بالطعام. تلك أسباب طول العمر فلتعرفوها ولتعلموا بها تصحوا وتسلموا وتسعدوا، وتعيشوا طويلا كما عشت أنا."

4. NAĞILLARDAN NÜMUNƏLƏR

١) "رُعموا ان قملة لزمت فراش رجل من الأغنياء دهرا فكانت تصيب من دمه وهو نائم لا يشعر. وتدب دبيبا رقيقا. فمكثت كذلك حينا حتى استضافها ليلة من الليالي برغوث. فقالت له: بت اللية عندنا في دم طيب وفراش لين. فأقام البرغوث فلدغه لدغة أيقظته. أطارت النوم عنه. فقام الرجل وأمر ان يفتش فراشه. فنظر فلم ير الا القملة. فأخذت فقصعت وفر البرغوث." (من "كليلة ودمنة")

٢) "رُعموا ان قردا رأى نجارا يشق خشبة بين وتدين، وهو راكب عليها. فأعجبه ذلك. ثم ان النجار ذهب لبعض شأنه. فقام القرد، وتكلف ما ليس من شغله. فركب الخشبة، وجعل ظهره قبل الودت، ووجهه قبل الخشبة. فتدلى ذنبه في الشق. ونزع الودت فلزم الشق عليه فخر مغشيا عليه. ثم ان النجار وفاه فرآه موضعه. فأقبل عليه يضربه. فكان ما لقي من النجار من الضرب أشد مما أصابه من الخشبة." (من "كليلة ودمنة")

٣) "رُعموا ان غديرا كان عنده عشب. وكان فيه بطتان وكان في الغدير سلحفاة. بينها وبين البطتين مودة وصداقة. فاتفق ان غيض ذلك الماء. فجاءت البطتان لوداع السلحفاة. وقالتا: السلام

عليك فاننا ذاهبتان عن هذا المكان لأجل نقصان الماء عنه. فقالت: انما يبين نقصان الماء على مثلي: فاني كأني السفينة لا أقدر على العيش الا بالماء. فاما انتما فتقدرا على العيش حيث كنتما. فاذهبا بي معكما. قالتا لها: نعم. قالت: كيف السبيل الى حملي؟ قالتا: نأخذ بطرفي عود. وتتعلقين بوسطه. وتطير بك في الجو. وإياك، اذا سمعت الناس يتكلمون لن تنطقي. ثم أخذتاها فطارتا بها في الجو. فقال الناس: عجب، سلحفاة بين بطتين. قد حملتاها. فلما سمعت ذلك قالت: فقأ الله أعينكم أيها الناس. فلما فتحت فاهها بالنطق وقعت على الأرض فماتت. " (من "كليلة ودمنة")

السندباد البحري

٤) "كان في بغداد زمن الخليفة هارون الرشيد تاجر غني اسمه "السندباد البحري" يسكن في قصر فخم تحيط به حديقة غناء. فمر به ذات يوم حمال فقير اسمه "الهندباد" وجلس أمام باب القصر الكبير ليستريح من عناء السير تحت أشعة الشمس المحرقة فسمع غناء وأنغاما موسيقية مطربة ورأى خدما يرتدون أحسن الملابس وإبهاما. فأخذ يفكر في حاله. ورأى ما هو فيه من بؤس وشقاء. فصاح بصوت عال: ماذا عمل السندباد حتى استحق هذا النعيم وما هي جريمتي حتى كتب عليّ هذا الشقاء؟

فسمعه أحد الخدم. فأخبر سيده بما سمع فأرسله السندباد في طلب الحمال فاعتذر محاولا الهرب فلم يستطع الى ذلك سبيلا.

سار الهندباد مع الخادم حتى بلغ غرفة هي آية في الفخامة ورأى جماعة من سراة القوم يتصدهم رجل وقور مهيب الطلعة عرف انه السندباد. فسلم عليه فرد عليه السلام وقربه منه حتى اطمأن. فسأله عن اسمه وصناعته وعما قاله قبل مدة وجيزة. فارتبك الحمال واعتذر فقال له السندباد:

"طب نفسا وقر عينا، فلن أؤخذك بشيء مما قلت ولكني أريد ان أبين لك انني لم أحصل على هذه الثروة بسهولة كما تتصور. وسأقص عليك غدا ما حدث لي في أسفاري السبعة التي قمت بها في البحار." (من "ألف ليلة وليلة")

الوصايا الثلاث

٥) "في زمان مضى تزوج رجل وأنجب طفلا ولازمته أيام النحس فلم يعد يجد عملا في المدينة. كان يخجل ان يراه الناس وقد تغير حاله من النعيم الى البؤس فقرّر ان يغادر مدينته الى مكان آخر يبحث فيه عن رزقه فترك بيته ليلا بعد ان أوصى زوجته بولده خيرا. وأخيرا حط الرجال في قرية عربية واشتغل راعيا للابل على ان يكون أجره بغيرا عن كل عام. ومضت أعوام وأصبح

لديه اثنا عشر بغيرا. وفي يوم من الأيام تذكر زوجته وطفله فقرر العودة فذهب الى الشيخ طالبا منه الموافقة على الرحيل...ابتسم الشيخ وقال له: لك ذلك.

وحينما هم بالرحيل مستصحا ابله خرج الشيخ يودعه وفي الطريق قال له: لدي وصية أوصيك بها وتدفع لي أربعا من الابل.

فكر الرجل ثم قال: هات الوصية. ولك أربعا.

قال الشيخ: اذا صادفك في الطريق شخص أزرق العينين مفارق السنين فلا تصاحبه. سار الراعي يصحبه الشيخ قليلا ثم قال له: لدي وصية أخرى.

قال الرجل: ما هي يا عماء؟

قال الشيخ: بأربع من الابل.

فكر الرجل ثم وافق فقال الشيخ: حين تتعب من السير فلا تبقي في واد بل ابحت عن مرتفع واسترح فوقه.

شكر الرجل الشيخ ثم تابع سفره وقبل ان ناداه الشيخ فوقف. اقترب منه ثم قال له: لدي وصية أخرى.

أجاب الرجل: وثمانها أيضا أربع من الابل؟ أليس كذلك؟

قال الشيخ: نعم.

قال الرجل: ربما أعود الى أهلي وقد فارقتهم المدة الطويلة...

أجاب الشيخ: هذا شأنك.

تردد الرجل قليلا.. فكر في أقوال الشيخ.. استعاد في ذهنه وما رآه من قدرة هذا الشيخ وغرابة أقواله وأخيرا قال: هات النصيحة.

قال الشيخ: أوصيك يا ابني، بت مهموما ولا تتم ندمان.

ترك الرجل الابل وسار راجلا. فحن له الشيخ وناداه ثم أعطاه بغيرا لركوبه فركبه الرجل شاكرا للشيخ معروفه.

وفي الطريق صادف رجل نظر اليه فرآه أزرق العينين وحين سلم عليه وأجابه ذاك رأى أسنانه متباعدة عن بعضها فعرف فيه الرجل الذي أوصاه الشيخ ان يبتعد عنه فابتعد عنه. لكن الرجل تابعه، حاول ان يصاحبه فأفهمه الرجل انه لا يريد صحبته الا ان ازرق العينين أصر على المصاحبة فطرده الرجل وسار وحيدا يتبعه أزرق العينين من بعيد وحين حل المساء ارتفع فوق رابية ربط جملة وحاول ان ينام فتذكر ان أزرق العينين يتبعه حينذاك لف فروته على هيئة رجل نائم ثم

اختفى بعيدا ينظر وقد جرد سيفه. وبعد ساعات تقدم أزرق العينين زاحفا وقد جرد سيفه ثم حين اقترب من الفروة وقف وبسرعة راح يضرب الفروة ظانا انها الرجل. حينذاك نهض الرجل من مكانه واقترب من أزرق العينين وضربه بسيفه فقتله.

بعد ذلك تابع سيره وبعد أيام صادف في طريقه قرية كبيرة فدخلها فاستضافه رجل من أهل القرية وقبل هذا ضيافته. وحينما حل المساء وحان وقت المبيت تذكر وصية الشيخ التي دفع فيها أربع من الابل "بت فوق أظهره ولا تتم في واد." فخرج ينظر موقع القرية فشاهد انها تقع وسط واد فسيح وغير بعيد تقع تلة مرتفعة فطلب من مضيفه ان يسمح له بالمبيت فوق التلة وبعد أخذ ورد وافق المضيف ونقل فراش ضيفه هناك ثم عاد الى داره.

صادف في تلك الليلة ان جاء سيل كبير لم يشهده الوادي منذ زمن واكتسح القرية وسكانها وهم نيام ولم ينج من القرية سوى بعض قطعان من الابل والبقر والغنم. وفي الصباح نهض الرجل من نومه فشاهد التلة محاصرة بالمياه والقرية مغطاة لا يظهر منها شيء وعلى جانبي الوادي وقفت بعض القطعان ترعى بلا راع فانتظر يومين حتى انتهى السيل ثم نزل يجمع قطعان الابل والبقر والغنم بعد ان فقدت أصحابها ثم ساقها أمامه حتى وصل مدينته فأودعها في أحد الخانات المعدة لاستقبال المواشي في المدينة ثم قصد داره والليل قد مضى ثلثه.

حين وصل حاول ان يستكشف الداخل قبل ان يدخل فاقترب من النافذة وتناول حتى استطاع ان ينظر داخل الغرفة، وعلى ضوء ذبالة شمعة صغيرة ميز زوجته وقربها شاب يطاولها. عجب الرجل... من يكون هذا الشاب؟ هو زوج جديد؟ هو عشيق.. تداخلته الوسواس، سحب سيفه وقرر ان يقتحم الدار ثم تذكر وصية الشيخ "بت مهموما ولا تتم ندمان." فقرر العودة والمبيت في الخان.

وفي صباح اليوم التالي عاد يطرق الباب ففتحته زوجته، تأكدت انه زوجها، عادت فرحة تصرخ: أحمد.. أحمد. جاء أبوك، جاء أبوك" (من مجلة "التراث الشعبي"، العدد الثالث لعام ١٩٧١).

5. BƏDİİ ƏDƏBİYYATDAN NÜMUNƏLƏR

(١) "...خادمتي مخلصه أمينة. ولكنها بلهاء لا تفهم الأشياء على حقيقتها. أغلط أحيانا وأناديها وأطلب ان تجيئي بشيء فتجيئي بخلافه، ولا تغلط مرة واحدة فتجيئي بما أريد. أقول: "هاتي الكبريت" وليس في لفظ "الكبريت" ولا في حروفه ما يمكن أن يلتبس بالجبن وهي ليست صماء ... وتخرج الى السوق وتشتري لي جبنا. وقد يكون جيدا ولكنه لم يخطر لي على بال. ولا

كانت لي رغبة فيه." (المازني)

٢) "كنا مسافرين ومررنا ببلدة فاستضافنا أميرها ليلة وعند النوم ودعنا شاكرين. وأعلمناه اننا سننهض بكرة للسفر. قال نكلفه مشقة القيام لتوديعنا. وعند الفجر استيقظنا للرحيل. وبغته سمعنا صوت إناء من الفخار قد تكسر، وتبعه إناء آخر. والتفتنا فشاهدنا الأواني متساقطة من النافذة الى الطابق الأسفل. ولعل بعضها سقط على أحد النائمين من الخدم. فرفع صوته متألماً، فاضطربنا في الأمر، وانسلنا هاربين. ولم توقعنا غير طلقات البنادق خلفنا. وكما كانت المفاجأة غريبة حينما أبصرنا خدم السلطان يطلقون الرصاص في الفضاء لإيقافنا. وآخرين منهم أقبلوا علينا وهم حاملون على رؤوسهم أطباق الطعام. وأخبرونا ان السلطانة رأتنا على أهبة الرحيل، فرمت الخدم النائمين في الطابق الأسفل بالفخار ليستفيقوا، ويهيئوا لنا الطعام. فقلت: كثر الله من فخارها، وجعلنا السنة فخارها، انها ترزع، ولا تجوع." (أمين الريحاني)

٣) "كنت أنا، وخالد، وفتحي نسير في حذر. وقد بدأ نور القمر باسطاً أشعته الباهتة فبدت لنا الغابة المهجورة التي كثرت حولها الأساطير، فترددنا أول الأمر خوفاً. ثم تشجع صديقنا خالد، ودخلنا معه، نشق لنا طريقاً بين الأشجار الملتفة، والأغصان المهدلة، ندوس الأعواد اليابسة، والأوراق الذابلة، فيسمع لها صوت مفزع في هذا المكان الصامت الرهيب، وفجأة وجدنا أنفسنا أمام جسم مطروح. فتقدمنا نتبينه. فانتصب أمامنا رجل عيل الجسم، تهدل شعره على منكبيه، واختلط في لحيته الكثة لونان: البياض، والسواد، وهو مرتد ثوباً قصيراً، مجدولاً من ألياف الشجر، رأسه عار، وقدماه حافيتان. فأرسل إلينا من حدقتيه الكبيرتين نظرة نكراء. وصرخ بأعلى صوته: ابتعدوا عني. اني أمقتكم... فولينا هاربين. ثم عدنا نتبينه. فأعاد الكرة: وهكذا دواليك، حتى تذكرنا بعد جهد انه مجنون القرية الذي اختفى منذ عشر سنوات في هذا الغاب، ولم يعثر له على أثر." (محمود تيمور)

العدالة

٤) "وكان عرس في قصر الأمير في احدى الليالي. وكان المدعوون يدخلون ويخرجون. فدخل رجل مع الداخلين وحيا الأمير باحترام ووقار. فنظر اليه الجميع بدهشة لأن إحدى عينيه كانت مفعوة والدم ينزف من نقرتها الفارغة.

فسأله الأمير قائلاً: ما دهاك يا صاح؟ فأجاب قائلاً: أنا نص، أيها الأمير. وقد اغتتمت فرصة في ظلمة هذه الليلة على جاري عادتي وذهبت لأسرق أموال أحد الصيارفة. وفيما أنا أتسلق الجدار لأدخل دكان الصيرفي ضللت سبيلي ودخلت من نافذة جاره الحائك. فعدوت طالبا الهرب وأنا لا أبصر شيئاً لشدة الظلام. فلطم نول الحائك عيني وفقاًها، ولذلك قد أتيتك الآن ملتصقا ان

تتصفني من الحائك".

فأرسل الأمير واستدعى الحائك. فأحضر الحائك في الحال. فأمر الأمير ان تطلع عينه. فقال له الحائك: "بالصواب حكمت، أيها الأمير. فإن العدالة تقضي بقلع عيني. ولكنه غير خاف على سموك انني أحتاج في حرفتي الى عينين لكي أرى حاشيتي الشقة التي أنسجها. غير ان لي جارا إسكافا له عينان مثلي ولكنه لا يحتاج في مهنته الا الى عين واحدة. فاستدعه ان أردت واقلع إحدى عينيه للمحافظة على الشريعة".

فأرسل الأمير في الحال واستدعى الإسكاف. فحضر واقتلعت عينه. وهكذا تأيدت العدالة!

(جبران خليل جبران)

الحكيم وطالب الحكمة

(٥) "كان يتكلم والطلبة حوله ينصتون.

كان يتكلم عن ذلك الاتجاه الفكري في القرن التاسع للهجرة. وقد دعاه العرب "فلسفة طبيعية". فاستطرد الحكيم قائلاً: "وسمي هذا الاتجاه أيضا فلسفة على الاطلاق من حيث أنه مقابل لفلسفة المتكلمين أو الفلسفة الكلامية.

وكان الطب اهم مباحث تلك الفلسفة المشار الى المشتغل بها بالمزج المعتاد بين لفظتي

"حكيم" و"طبيب".

واستمرت تلك الابحاث الى القرن العاشر. فكان اشهر القائمين بها الطبيب الرازي (المتوفى عام ٩٢٣ أو ٩٣٢). "والعديدة منها هي الكتب المنسوبة الى الرازي. وأكثرها رسالات وجيزة. وقد تشتت جزء يذكر منها في مكاتب مختلفة.

ومن تلك المؤلفات كتاب في الكيمياء القديمة أهدها الرازي الى أمير خراسان منصور بن

اسحق الساماني.

ولما عجز الرازي عن ان يبرهن عمليا عما أثبته في كتابه مبدئيا، ضربه الامير على وجهه

ضربة أزالته بصره ... انظروا الى هذا التوحش!"

أحد الطلبة : "فعل الامير ذلك لأن الاعتقاد بفعل الكيمياء القديمة ضرب من الاوهام،

وملاحقة الاوهام توجب الردع. فعمل أمير خراسان، لم يكن اذا توحشا بل عقابا عادلا."

الحكيم، بعد سكوت قصير: "اذا انت ترى ان هذا الرجل استحق فقد عينه لأنه كان يلاحق

ما دعوته أوهاما؟"

الطالب: "نعم".

الحكيم (بعد سكوت آخر): "إذا كانت ملاحقة الاوهام والاعتقاد بها تستوجب عقوبة الصمى، فمن ذا منا يا ترى، من ذا من البشر يا ترى يستحق ان يكون بصيرا؟" (مي زيادة).

٦) المتنبى - السلام على الاستاذ كافور .

كافور - ومرحبا بشاعر هذه الدنيا كلها.

المتنبى - (بامتعاض) أشكر الاستاذ كافور على تحيته هذه.

كافور - ماذا؟ ماذا يا ابا الطيب أراك متجهما.. هل حدث ما يزعجك؟؟

المتنبى - نعم، ايها الاستاذ، ومنذ إقامتي هنا في مصر .

كافور - أي شيء أزعجك؟

المتنبى - هذه المواعيد التي أسمعها كل يوم، منك، ومن حاشيتك.. أصبحت أكثر غنى من

غيري فيها؟

كافور - هل ينقصك شيء من المال؟ حسن.. يا ابن حنزابة لماذا تحجب عن أبي الطيب ما

يريده من أموال.. اعطه.. (مبتسما بخبث) لقد نسيت، هل انتقلت يا ابا الطيب الى دارك الجديدة؟؟

المتنبى - سيدي الاستاذ، أنا لا أطمح بدار أسكنها.

كافور - أي شيء تريد إذن؟

المتنبى - ما وعدتني به.

كافور - وعدتك به؟ لقد نسيت.. مشاغل الحكم تتسني دائما.. أي شيء وعدتك به؟

المتنبى - دولة، يا أستاذ كافور.. دولة أكون أنا أميرها..

كافور - دولة؟ انا وعدتك بدولة تكون انت أميرها (يضحك) أسمعنت يا ابن حنزابة. بعد ان

كنا نكرم ونهدي الأموال أصبحنا نكرم ونهدي الدول!

المتنبى - نسيت هذه أيضا يا أستاذ؟.. لقد سألتك قبل شهر ان توليني صيداء من بلاد الشام

او أي أرض أخرى من بلاد الصعيد! وعدتني بهذا، قائلًا بعد أسبوع سيكون لك هذا... أنسيت يا

أستاذ هذا؟

كافور - (يأخذ الجد) يا أبا الطيب، اسمع نصيحتي هذه جيدا، واقبل بما أنت فيه بمصر،

فهذا يحسدك عليه كل شعراء الدنيا.

المتنبى - عافت نفسي كل هذا... لا أريد ان أكون شاعر المدح والاطراء. لأخذ أجره بعد

كل قصيدة أقولها مادحا أميرا أو ملكا.

كافور - تريد ان تكون أنت الأمير إذن.. أنت في حال الفقر وسوء الحال وعدم المعين

سمت نفسك الى النبوة في بادية السماوة، وبين حثالة الاعراب. فان أصبت ولاية وصار لك أتباع، فمن يطيقك؟ (يبدل من لهجته ويكون أكثر مرونة). ونسيت ان أذكر لك يا أبا الطيب أن صيदा الآن ليست لنا.. أخذتها الروم يا أبا الطيب!.. ليس حربا، وإنما بثمن.. بثمن كبير.. بعثها لهم يا أبا الطيب، وسيأتيني ثمنها، وأعطيك جزءا منه!

المتنبي - (بألم) لا آخذ ثمن ما يباع من أرض هذه الأمة يا أستاذ.. حسن. أنتهى كلامنا الآن لأخرج. (يهم بالخروج).

كافور - الى أين؟

المتنبي - الآن الى داري!

كافور - وقصيدتك الجديدة، ألا نسمعها؟

المتنبي - ليس لي جديد الآن. (يخرج مع مجموعته، ويظ مع كافور ابن حنزابة).

ابن حنزابة - سيجد طريقه الى خارج مصر.

كافور - حسن.. لقد وقعت الوحشة بيننا إذن.. ضع عليه العيون والارصاد، وامنعه من أن

يهرب!

ابن حنزابة - له بعض الأعوان، هنا في مصر أيضا.

كافور - اعزله عنهم.. لا أعرف كيف كان سيف الدولة يطيقه كل هذا الزمن الطويل.. من

ادراك يا ابن حنزابة يطمع الآن بمصر نفسها؟

ابن حنزابة - الذي طمح الى النبوة، يطمح الى الامارة يا مولاي.

[. . .]

كافور - قلت لكم احكموا إغلاق الأبواب عليه! وها هو يقتحم كل المنافذ ويخرج، سيظهر بنا

في كل بادية وجبل في كل مدينة وقرية.. هكذا وبكل سهولة أصبحت لعنة في الزمن.. أصبحت

شتيمة يتداولها الناس في كل مكان. لسانا لهذا الشاعر. امسكوا به، اقتلوه.. اقتلوه.. بلا رحمة أينما

تجدونه (بعد فترة) الى أين وصل الآن؟

ابن حنزابة - لا أعلم سيدي. فقد أخفى طريقه ومكانه فلم يعرف له اثر.

كافور - هبه سار تحت الأرض. فهل محاثره؟

ابن حنزابة - هذا ما قالته بعض الاعراب يا مولاي.

كافور - ماذا قالت؟

ابن حنزابة - انه عمل طريقا تحت الأرض!

كافور - هذا كذب. هذا خرافة. الويل لك يا متنبى. سأجعل البادية والحاضرة من سائر
الجوانب تتبعك! يا ابن حنزاية!!

ابن حنزاية - نعم يا مولاي؟

كافور - ابذل في طلبه كل الأموال، كل ذخيرة غالية..

ابن حنزاية - سأفعل يا مولاي.

كافور - واكتب الى عمالنا في كل الأنحاء، لكي تتبع اثره.. جد لي من يرغب بقتله في مصر
أو الشام، أو العراق أو البحرين أو نجد!

ابن حنزاية - سأفعل هذا يا مولاي.

كافور - واسجن كل من يتداول كلمات شعره.. أتعرف ماذا قال هذا الشاعر عنا؟

"نامت نواطير مصر عن ثعالبها." أي نحن الثعلب الذين نسرق خيرات مصر.. بل أنا الذي
نمت عنك يا متنبى. أنا الذي أخذتني الغفلة عنك. سترى يا متنبى، سأكون الذئب أيضا، وليس
الثعلب فقط." (من مسرحية "الزمن المقتول في دير العاقول" لعادل كاظم).

(١) لَا تَحْسَبَنَّ أَنَّ بِلِشْعَرٍ

مِثْلَنَا سَتَصِيرُ

فَلِلدَّجَاغَةِ رِيشٌ

لَكِنَّهَا لَا تَطِيرُ

(ابن الدَّهَّان)

(٢) عَلَى قَدْرِ أَهْلِ الْعَزْمِ تَأْتِي الْعَزَائِمُ وَتَأْتِي عَلَى قَدْرِ الْكِرَامِ الْمَكَارِمُ
وَتَكْبُرُ فِي عَيْنِ الصَّغِيرِ صِغَارُهَا وَتَصْغُرُ فِي عَيْنِ الْعَظِيمِ الْعَظَائِمُ

(الْمُتَنَبِّي)

(٣) قَالَتْ لِي النَّفْسُ أَتَاكَ الرَّدَى

وَأَنْتَ فِي دَارِ الْمَعَاصِي مُقِيمٌ

تَرَوِدِ النَّفْوَى فُقُلْتُ أَقْصِرِي

لَا يُحْمَلُ الزَّادُ لِذَارِ الْكَرِيمِ

(أَبُو نُوَّاسٍ)

(٤) تَكْرَهُ نَفْسِي كُلَّ عَبْدٍ مُدَلِّلٍ

فَقَدْ كَرِهْتُ حَتَّى الطَّرِيقَ الْمُعَبَّدَا

إِذَا مَا اتَّقَتْ نَفْسٌ رَدَاهَا بِذَلَّةٍ
فَعِنْدِي نَفْسٌ تَتَّقِي أَلْذَلَّ بِالرَّذَى
وَلَوْ طَلَبْتُ نَفْسِي أَلْغَنَى بِأَمْتِهَانِهَا
لَأَصْبَحْتُ فِي الْمُنْتَرِينَ أَطْوَلَهُمْ يَدًا
وَلَكِنِّي أَلَيْتُ أَلَا أُذِيَمَهَا
مِنْ أَلْعَيْشِ، إِلَّا مَا أَسْتُطِيبُ وَحَمِيدًا
(مَعْرُوفُ الرُّصَافِيِّ)

٥) يَمَامَةٌ، كَانَتْ بِأَعْلَى الشَّجَرَةِ
فَأَقْبَلَ الصَّيَّادُ دَاتَ يَوْمٍ
وَحَامَ حَوْلَ الرُّوْضِ أَيَّ حَوْمٍ
فَلَمْ يَجِدْ لِلطَّيْرِ فِيهِ ظِلًّا
وَهَمَّ بِالرَّجِيلِ حِينَ مَلَأَ
فَبَرَزَتْ مِنْ عَشِيهَا أَلْحَمَقَاءُ
وَأَلْحَمَقُ دَاءٌ مَا لَهُ دَوَاءُ
تَقُولُ جَهْلًا بِالَّذِي سَيَخُذُ:
"يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ عَمَّ تَبْحَثُ؟"
فَأَلْتَقَتْ أَلصَّيَّادُ صَوْبَ أَلصَّوْتِ
وَنَحْوَهُ سَدَّدَ سَهْمَ أَلْمَوْتِ
فَسَقَطَتْ مِنْ عَرْشِهَا أَلْمَكِينِ
وَوَقَعَتْ فِي قَبْضَةِ أَلسَّكِينِ
تَقُولُ قَوْلَ عَارِفٍ مَحَقِّقٍ
"مَلَكْتُ نَفْسِي لَوْ مَلَكْتُ مَنْطِقِي".
(أَحْمَدُ شَوْقِي)

٦) إِذَا مَا أَلْفَجُرُ أَدَنَ بِأَنْصِيَّاحِ
رَأَيْتَ أَلدَّبِيكَ يَأْخُذُ فِي أَلصَّيَّاحِ
يَصِيحُ إِذَا أَلصَّبَّاحُ دَنَا سُورًا

وَمِنْ طَرَبٍ يُصَفِّقُ بِأَجْنَحِ
كَأَنَّ لَهُ لَدَى الْإِصْبَاحِ وَعَدَا
فَكَانَ دُنُوهُ سَبَبَ آرْتِيَا حِ
وَإِنَّ لَهُ بِجَوْفِ اللَّيْلِ صَوْتًا
يَوْنًا إِذَا تَمَوَّجَ فِي الرِّيَا حِ
يَسْقُ صَدَاهُ صَمْتِ اللَّيْلِ وَهَنَا
إِذَا أَصْدَتْ بِصَيْحَتِهِ النَّوَا حِ
أَلَا فَاسْمَعْ لَهُ إِنْ صَا حِ صُبْحًا
أَتَدْرِي مَا يَقُولُ بِدَا الصِّيَا حِ؟
يَقُولُ لِنَوْمٍ فِي الصُّبْحِ: "هَبُوا
فَإِنَّ النَّوْمَ يَقْبُحُ فِي الصُّبَا حِ
وَإِنَّ الشَّمْسَ تَطْلُعُ فِي غُدُو
لِنْتَهَضَكُمْ. وَتَغْرُبُ فِي الرُّوَا حِ
فَخَلُّوا النَّوْمَ مُنْتَقِضِينَ مِنْهُ
وَتَوَمُّوا مُسْرِعِينَ إِلَى الْفَلَا حِ
أَلَا فَلْيَسْمَعْ مَنْ يَبْغِي نَجَا حًا
فَإِنَّ السُّعْيَ مِنْ شَرْطِ النَّجَا حِ"
(مَعْرُوفُ الرُّصَا فِيِّ)

HƏYAT VƏ MƏİŞƏTLƏ ƏLAQƏDAR
AZƏRBAYCANCA-ƏRƏBCƏ TEMATİK LÜĞƏT-MİNİMUM

1. BƏDƏNİN ÜZVLƏRİ VƏ XƏSTƏLİKLƏRLƏ ƏLAQƏDAR
SÖZLƏR

Ağız	(أَفْوَاهٌ) فَم
Ağrı	(أَوْجَاعٌ) وَجَعٌ
<i>baş ağrısı</i>	صُدَاعٌ، وَجَعُ الرَّأْسِ
<i>diş ağrısı</i>	وَجَعُ السِّنِّ
<i>qarın ağrısı</i>	وَجَعُ الْبَطْنِ
<i>göz ağrısı</i>	وَجَعُ الْعَيْنِ
Alın	(جِبَاهَةٌ) جِبَاهَةٌ
Aptek	(صَيْدَلِيَّةٌ) (ات)
Baş	هَامَةٌ (ات)، (رُؤُوسٌ) رَأْسٌ
Bədən	(أَجْسَامٌ) جِسْمٌ، (أَبْدَانٌ) بَدَنٌ
Boğaz	(حَنَاجِرٌ) حَنْجِرَةٌ، (خُلُوقٌ) خَلْقٌ
Boyun	(رِقَابٌ) رَقَبَةٌ
Burun	(أَنْفٌ) أَنْفٌ
Qan	(دِمَاءٌ) دَمٌ
<i>qan təzyiqi</i>	صَغَطُ الدَّمِ
<i>aşağı düşmüş təzyiq</i>	صَغَطٌ مُنْخَفِضٌ
<i>yüksək təzyiq</i>	صَغَطٌ عَالٍ
Qarın	(بُطُونٌ) بَطْنٌ
Qaş	(حَوَاجِبٌ) حَاجِبٌ
Qızdırma	(حُمَيَّاتٌ) حُمَّى
Qıç	(أَرْجُلٌ) رِجْلٌ
Qol	(سَوَاعِدٌ) سَاعِدٌ
Qrip	إِنْفِلُونَزَا

Qulaq	(أَذَانٌ) أُذُنٌ
Dərman	(أَدْوِيَّةٌ) دَوَاءٌ
<i>dərman qəbul etmək</i>	تَتَاوَلَ دَوَاءً
Diz	(رُكْبَةٌ) رُكْبَةٌ
Dil	(اللِّسَانَةُ) لِسَانٌ
Dirsək	(مِرْفَاقٌ) مِرْفَقٌ
Diş	(أَسْنَانٌ) سِنٌ
Dodaq	(شَفَاهُ) شَفَاةٌ
Döş	(صُدُورٌ) صَدْرٌ
Əl	(أَيْدِي، أَيْدٍ) يَدٌ
Zökəm	زُكَامٌ
Yardım	إِسْعَافٌ
<i>təcili (tibbi) yardım maşını</i>	سَيَّارَةٌ الْإِسْعَافِ الطِّبِّيِّ
Kirpik	(أَهْدَابٌ) هُدْبٌ
Kürək	(ظُهُورٌ) ظَهْرٌ
Göz	(عُيُونٌ) عَيْنٌ
Öskürək	سُعَالٌ
Pəhriz	حِمْيَةٌ
Sağalmaq	(يُشْفَى) شَفِيَ، نَقِيَ
Sağlam	صَحِيحٌ، سَلِيمٌ
Sağlamlıq	عَافِيَةٌ، صِحَّةٌ
Soyuqdəymə	إِسْتِيزَادٌ، رَشْحٌ، (نَزَلَاتٌ) نَزْلَةٌ
Soyuq dəymək	أُصِيبُ بِالنَّزْلَةِ
Resept	(وَصَفَاتٌ) وَصْفَةٌ
Temperatur	حَرَارَةٌ
Tibb	طِبٌّ
<i>tibb bacısı</i>	مُمَرِّضَةٌ

Üz	(وَجْهٌ) وَجْهٌ
Xəstə	(مَرِيضٌ) مَرِيضٌ
Xəstələnmək	(يَمْرُضُ) مَرِيضٌ
Həkim	(أَطْبَاءٌ) طَبِيبٌ
<i>həkim çağırmaq</i>	اسْتَدْعَى طَبِيبًا
Çənə	(فُكُوكٌ) فَكٌّ
Çiyin	(أَكْتَافٌ) كَتِفٌ

2. AİLƏ VƏ QOHUM-ƏQRƏBA İLƏ ƏLAQƏDAR SÖZLƏR

Adaxlı	(عُرْسٌ) عَرِيْسٌ
Ailə	(أَسْرٌ) أُسْرَةٌ، (عَوَائِلٌ) عَائِلَةٌ
Ana	(أُمّهَاتٌ) أُمٌّ
Anadan olmaq	(يُولَدُ) وُلِدٌ
Arvad	زَوْجَةٌ
Ata	(أَبَاءٌ) أَبٌ
Baba	(أَجْدَادٌ) جَدٌّ
Baldız (arvadın bacısı)	عَدِيْلَةٌ
Baldız (ərin bacısı)	أُخْتُ زَوْجٍ
Bacanaq	(أَعْدَالٌ) عَدِيْلٌ
Bacı	(شَقَائِقُ) شَقِيْقَةٌ، (أَخَوَاتٌ) أُخْتُ
Valideyn	أَبَوَانِ، وَالدَّانِ
Qadın	(نِسَاءٌ، نِسْوَةٌ) مَرْأَةٌ
Qaynana	(حَمَوَاتٌ) حَمَاءٌ
Qaynata	(أَحْمَاءٌ) حَمٌّ، حَمُوٌّ
Qardaş	(أَشْقَاءٌ) شَقِيْقٌ، (إِخْوَةٌ) أَخٌ
Qız	(صَبَايَا) صَبِيْبَةٌ، (بَنَاتٌ) بِنْتُ، (بِنْتَةٌ)
Qız (övlad)	(بَنَاتٌ) بِنْتُ
Qohum-əqrəba	أَقْرَبَاءٌ، أَقْرَابٌ

Qoca	(شُيُوخُ) شَيْخٌ، (عَجَائِرُ) عَجُوزٌ
Dayı	(أَخْوَالٌ) خَالَ
Evdar qadın	رَبَّةُ الْبَيْتِ
Evlənmə	زَوَّاجٌ
Evlənmək	تَزَوَّجَ
Evli	مُتَزَوِّجٌ
Əmi	(أَعْمَامٌ) عَمٌّ
Ər	(أَزْوَاجٌ) زَوْجٌ
Kişi	مَرءٌ، (رَجَالٌ) رَجُلٌ
Kürəkən	(أَصْهَارٌ) صِهْرٌ
Gəlin (nişanlı)	(عَرَائِسُ) عَرُوسٌ
Gəlin (oğlun arvadı)	(كَتَائِنٌ) كِتْنَةٌ، كَتْنَةٌ
Nəvə	(أَحْفَادٌ) حَفِيدٌ (ة)
Nənə	جَدَّةٌ
Nişan	(خِطْبٌ) خِطْبَةٌ
Oğlan	(صِبْيَانٌ) صَبِيٌّ، (أَوْلَادٌ) وُلْدٌ
Oğul	(أَبْنَاءٌ، بَنُونَ) ابْنٌ
Ölmək	(يُتَوَفَّى) تُوَفِّي
Subay	(عُرْبٌ) عَرَبِيٌّ، أَعْرَبٌ
Toy	(أَعْرَاسٌ) عَرَسٌ
Uşaq	(أَوْلَادٌ) وُلْدٌ، (أَطْفَالٌ) طِفْلٌ
Xala	خَالَةٌ
Cavan	(شَبَابٌ، شُبَّانٌ) شَابٌّ (ة)

3. EV, EV AVADANLIĞI VƏ LƏVAZİMƏTİ İLƏ ƏLAQƏDAR SÖZLƏR

Balış	مِخْدَةٌ (ات)، (وَسَائِدٌ) وَسَادَةٌ
<i>balışüzü</i>	غِطَاءُ الْوَسَادَةِ، كَيْسُ الْمِخْدَةِ
Balkon	(شُرْفَاتٌ) شُرْفَةٌ

Bina	بِنَايَةٌ (ات)
Birəlli	بَوَاطٍ بِاطِيَّةٌ
Bıçaq	سِكَاكِينُ (سِكَاكِينُ)
Boşqab	صُحُونُ (صُحُونُ) صَحْنُ، (أَطْبَاقُ) طَبَقٌ
Butulka	قَوَارِيرُ (قَارُورَةٌ، رُجَاجَةٌ (ات))
Bufet	خِرَازِنَةُ السُّفْرَةِ
Vaza	
<i>meyvə vazası</i>	سَلَاطِينُ (سَلْطَانِيَّةٌ)
<i>gül vazası (güldan)</i>	زُهْرِيَّةٌ
Qab-qacaq	صُحُونُ، أَوَانٍ
Qazan	قُدُورٌ (قُدُورٌ)
Qapı	أَبْوَابٌ (بَابٌ)
Qarnitur	طَوَاقِمُ (طَوَاقِمُ)
<i>qonaq otağı qarnituru</i>	طَاقِمُ غُرْفَةِ الضُّيُوفِ
<i>yataq otağı qarnituru</i>	طَاقِمُ غُرْفَةِ النَّوْمِ
Qaşıq	مَلَاعِقُ (مَلَاعِقُ)
<i>xörək qaşığı</i>	مَلْعَقَةُ الطَّعَامِ
<i>çay qaşığı</i>	مَلْعَقَةُ الشَّايِ
Qədəh	كُؤُوسٌ (كَأْسٌ (ات))، (أَقْدَاحٌ) قَدَحٌ
Qəndqabı (qənddan)	سُكَّرِيَّةٌ
Darvaza	بَوَابَةٌ
Dəhliz (koridor)	دِهَالِيزٌ (دِهَالِيزٌ)
Divan	أَرَايِكُ (أَرِيكَةٌ، كَنَبَةٌ (ات))
Divar	حَيْطَانٌ (حَائِطٌ)
Döşək	مَطْرَاحٌ (مَطْرَاحٌ)
Döşəkağı	مِلَایَةٌ، مِلَآءَةُ السَّرِيرِ، (شَرَايِيفُ) شَرَشَفٌ
Döşəmə	أَرْضِيَّةٌ
Döşənəcək	مَفْرُوشَاتٌ

Duzqabı	(مَمَالِحُ) مَمْلَحَةٌ
Ev	(دُورٌ) دَارٌ، (بُيُوتٌ) بَيْتٌ
ev avadanlığı (mebel)	(أَتَاتٌ) أَتَاتٌ
ev ləvazimatı	أَدَوَاتٌ (مُسْتَلْزَمَاتُ) الْبَيْتِ
Ədyal	بَطَّانِيَّةٌ (ات)
İstiotqabı	(أَحْقَانُ) حُقُّ الْفَلْفَلِ
Yastıq	مِخْدَةٌ (ات)
yastıqüzü	وَجْهُ الْمَخْدَةِ
Yataq	(فُرْشٌ) فِرَاشٌ
Yatmaq (yuxuya getmək)	(يَنَامُ) نَامَ
Yaşamaq (sakin olmaq)	(يَسْكُنُ) سَكَنَ
Yorğan	(أَلْحَافٌ) لِحَافٌ
sırıqlı yorğan	مُضْرَبِيَّةٌ، مُضْرَبِيَّةٌ
Kran	(صَنَابِيرُ) صُنْبُورٌ، حَنْفِيَّةٌ
Kreslo	(مَقَاعِدُ) مَقْعَدٌ وَثِيرٌ
Güzgü	(مِرَايَا) مِرَاةٌ
Künc	(زَوَايَا) زَاوِيَّةٌ، (أَرْكَانٌ) رُكْنٌ
Lift	(مَصَاعِدُ) مِصْعَدٌ
Mebel	(أَتَاتٌ) أَتَاتٌ
Mənzil	(شُقُقٌ) شُقَّةٌ
Mərtəbə	(طَوَابِقُ) طَابِقٌ
Mətbəx	(مَطْبَإِخٌ) مَطْبَخٌ
Müşəmbə	مُشَمَّعٌ
Nəlbəki	صَحْنُ الشَّايِ
Otaq	(عُرْفَةٌ) عُرْفَةٌ
vanna otağı	عُرْفَةُ الْإِسْتِحْضَامِ
qonaq otağı	عُرْفَةُ الْإِسْتِقْبَالِ، عُرْفَةُ الضُّيُوفِ

	<i>yataq otağı</i>	غُرْفَةُ النَّوْمِ
Örtük		(أَعْطِيَّةٌ) غِطَاءٌ
Palaz		(أَنْسِطَةٌ، بُسْطٌ) بَسَاطٌ
Paltaryuyan (maşın)		غَسَّالَةٌ كَهْرَبَائِيَّةٌ
Pəncərə		(نَوَافِذٌ) نَافِذَةٌ، (شَبَابِيكٌ) شُبَّاكٌ
Pərdə		(سِتَائِرٌ) سِتَارَةٌ
Piano		بِيَانُو
Radioqəbuledici aparat		جِهَازُ الرَّادِيُو
Sini (podnos)		(صَوَانٌ) صَيْنِيَّةٌ
Soyuducu		تَلْأَجَةٌ، بَرَّادَةٌ
Stakan		(أَكْوَابٌ) كُوبٌ
Stol		طَاوِلَةٌ (ات)
	<i>yemək stolu</i>	(مَوَائِدٌ) مَائِدَةٌ
Stul		(كُرْسِيٌّ) كُرْسِيٌّ
Süfrə		(أَعْطِيَّةٌ) غِطَاءُ السُّفْرَةِ، (أَسْمِطَةٌ، سُمْطٌ) سِمَاطٌ
Tava		(مِقَالٌ) مِقْلَى، مِقْلَاةٌ
Tavan		(أَسْفُفٌ، سُفُوفٌ) سَفْفٌ
Taxt (divan)		كَنْبَةٌ (ات)
Televizor		(تِلْفِيزُ) تِلْفَازٌ
Telefon		(هُوَاتِفٌ) هَاتِفٌ، تِلْفُونٌ
Tozsoran (maşın)		(مَكَانِسٌ) مَكْنَسَةٌ كَهْرَبَائِيَّةٌ
Trelyaj		مِرَاةٌ ذَاتُ ثَلَاثَةِ مَصَارِيحَ
Tualet		(مِرْحَابِيضٌ) مِرْحَاضٌ، مُسْتَرَاخٌ، تُوَالِيَّتٌ
Fincan		(فَنَاجِيْنٌ) فِنْجَانٌ (ات)
Xalça		(سَجَاجِيْدٌ) سَجَّادَةٌ
Həyət		(أَفْنِيَّةٌ) فِنَاءُ الدَّارِ، (صُحُونٌ) صَحْنُ الدَّارِ
Çaydan (rəng çaydanı)		إِبْرِيْقُ الشَّايِ

Çarpayı	(أَسْرَّةٌ) سَرِيرٌ
Çəngəl	شَوْكَةٌ
Çilçıraq	نَجْفَةٌ (ات)، تُرْيَا (ات)
Çömçə	(مَعَارِفُ) مِعْرَفَةٌ
Şiş	(سَقَائِدُ) سَقُودٌ، (شِيَاشٌ) شَيْشٌ
Şkaf	(خَزَائِنُ) خِزَانَةٌ (ات)
<i>kitab şkafı</i>	خِزَانَةُ الْكُتُبِ
<i>paltar şkafı</i>	(دَوَالِبُ) دَوْلَابٌ، خِزَانَةُ الْثِيَابِ

4. AZUQƏ VƏ YEMƏK-İÇMƏKLƏ ƏLAQƏDAR SÖZLƏR

Azuqə (ərzaq malları)	مَوَادٌ غِذَائِيَّةٌ
Almaq (satın)	اِشْتَرَى
Ac	(جِيعٌ) جُوعَى، جُوعَانٌ
Acmaq	(يَجُوعُ) جَاعَ
Balıq	(أَسْمَاكٌ) سَمَكٌ
<i>quru balıq</i>	سَمَكٌ مُجَفَّفٌ
<i>yaş (təzə) balıq</i>	سَمَكٌ طَارِجٌ
<i>balıq məmulatı</i>	مُنْتَجَاتٌ سَمَكِيَّةٌ
Bişirmək	(يَطْبُخُ) طَبَخَ
Buterbrod	(شَطَائِرُ) شَطِيرَةٌ، سَنْدَوِيْتَشٌ
Bufet	(مَقَاصِفُ) مَقْصَفٌ، بُوقِيَه
Vermişel	شَعْرِيَّةٌ
Qayğanaq	(عَجَجٌ) عَجَّةٌ
Qaymaq (xama)	قَشْدَةٌ، قَشْطَةٌ
Qatıq	لَبَنٌ حَامِضٌ (خَائِرٌ)
Qəlyanaltı	(لَمْجٌ) لَمْجَةٌ، تَصْبِيرَةٌ
<i>qəlyanaltı etmək</i>	تَلْمَجَ

Qənd	سُكَّر
<i>qənd tozu</i>	سُكَّر نَاعِمٌ
Qəhvə	قَهْوَةٌ
Qəhvəxana	(مَقَاهِ) مَقْهَى
Qovrulmuş (qızardılmış)	مَقْلِيٌّ، مَشْوِيٌّ
Dovğa	لَبَنِيَّةٌ
Doymaq	تَسَبَّعَ
Dolma	(ضُلْمَاتٌ) ضُلْمَةٌ
Dondurma	بُوظَةٌ، دُنْدُرْمَةٌ
Duz	(أَمْلَاحٌ) مِلْحٌ
Düyü	رُزٌّ، أَرُزٌّ
Əriştə	إِطْرِيَّةٌ
Ət	(لُحُومٌ) لَحْمٌ
<i>qoyun əti</i>	لَحْمُ الْغَنَمِ، لَحْمُ الضَّأْنِ
<i>mal əti</i>	لَحْمُ الْبَقَرِ
<i>təzə ət</i>	لَحْمُ عَرِيضٍ
İstiot	فُؤْلٌ
İçmək	(يَشْرَبُ) شَرِبَ
Yağ	زُبْدَةٌ
<i>bitki yağı</i>	زُبْدَةٌ تَبَائِيَّةٌ
<i>ərinmiş yağ</i>	زُبْدَةٌ مُسَيِّحَةٌ
<i>şit yağ</i>	زُبْدَةٌ طَارِجَةٌ
Yemək (feil)	(يَأْكُلُ) أَكَلَ
Yemək (isim)	(أَطْعِمَةٌ) طَعَامٌ، (أَكْلَاتٌ) أَكْلَةٌ
<i>səhər yeməyi</i>	فُطُورٌ
Yeməlxana	(مَطَاعِمٌ) مَطْعَمٌ
Yumurta	(بَيْوُضٌ) بَيْضٌ

<i>bərk bişmiş yumurta</i>	بَيْضٌ جَامِدٌ
<i>ılıq bişmiş yumurta</i>	بَيْضٌ بَرِشْتٌ
Kabab (şişlik)	كَبَابٌ
Kolbasa	سُجُوقٌ، سُجُوقٌ
Kompot	خُشَافٌ
Konserv	مُعَلَّبَاتٌ
<i>balıq konservi</i>	مُعَلَّبَاتُ السَّمَكِ
<i>ət konservi</i>	مُعَلَّبَاتُ اللَّحْمِ
Kürü	خَبِيَارِي، كَافِيَارٌ
<i>badımcan kürüsü</i>	مُتَبَّلُ الْبَادِنَجَانِ
Ləzzətli	لَذِيذٌ
Limonad	مَاءٌ اللَّيْمُونِ، شَرَابُ اللَّيْمُونِ
Mağaza	(مَخَازِنُ) مَخْرَزٌ
Makaron	مَعْكُرُونَةٌ
Menyu	قَائِمَةٌ الْأَطْعِمَةِ
Nahar	(أَعْدِيَّةٌ) عَدَاءٌ
<i>nahar etmək</i>	تَعَدَّى، تَتَاوَنَ طَعَامَ الْعَدَاءِ
Pendir	جُبْنَةٌ
Pirojna	مُعَجَّنَاتٌ
Plov	بِلَاوٌ، رُزٌّ مَقْلَقٌ
Salat	سَلَاطَةٌ
Siyənək	رَنْجَةٌ
Sıyıq	عَصِيدَةٌ
<i>qarabaşaq sıyığı</i>	عَصِيدَةٌ مِنَ الْحِنْطَةِ السُّودَاءِ
<i>südlü sıyıq</i>	عَصِيدَةٌ مِنَ الْأَرْزِ
Su	(مِيَاءٌ) مَاءٌ
<i>qazlı su</i>	كَارُوزَةٌ

<i>mineral su</i>	مَاءٌ مَعْدِنِيٌّ
<i>sərin su</i>	مَاءٌ بَارِدٌ
Susuz	عَطَشِيٌّ، عَطْشَانٌ
Sup	حِسَاءٌ
<i>kartof supu</i>	حِسَاءُ الْبَطَاطِسِ
<i>toyuq supu</i>	حِسَاءُ الدَّجَاجِ
Süd	لَبَنٌ، حَلِيبٌ
<i>süd məmulatı</i>	لَبَنِيَّاتٌ
Tox	شَبْعَانٌ، شَبْعِيٌّ
Un	طَحِينٌ، دَقِيقٌ
Xardal	خَرْدَلٌ
Xəmrəşi	حِسَاءُ الشُّورْبَةِ
Xörək	(أَطْعِمَةٌ) طَعَامٌ
Halva	حَلْوَاءٌ
Çay	شَايٌ
<i>açıq çay</i>	شَايٌ خَفِيفٌ
<i>acı çay</i>	شَايٌ مُرٌّ
<i>tünd çay</i>	شَايٌ ثَقِيلٌ
<i>şirin çay</i>	شَايٌ حُلْوٌ
Çörək	خُبْزٌ
<i>ağ çörək</i>	خُبْزٌ أَبْيَضٌ
<i>qara çörək</i>	خُبْزٌ أَسْوَدٌ
<i>təzə çörək</i>	خُبْزٌ حَارٌّ
Şam	(أَعْشِيَّةٌ) عَشَاءٌ
<i>şam etmək</i>	تَعَشَّى، تَنَاوَلَ طَعَامَ الْعِشَاءِ
Şirə	(عَصَائِرُ) عَصِيرٌ (ة)
<i>tomat şirəsi</i>	عَصِيرُ الطَّمَاظِمِ

üzüm şirəsi

Şirniyyat

عَصِيرُ الْعِنَبِ

حَلَوِيَّاتٌ

5. MEYVƏ, TƏRƏVƏZ VƏ GÖYƏRTİ İLƏ ƏLAQƏDAR SÖZLƏR

Ağac (bitki)	(أَشْجَارٌ) شَجَرٌ
Alma	تُفَّاحٌ
Armut	إِجَاصٌ، كُمَّثْرَى
Acı	مُرٌّ
Badam	لَوْزٌ
Badımcan	بَادِنْجَانٌ، بَادِنْجَانٌ
Bitmək	(يَنْبُتُ) نَبَتٌ
Qaysı	مِشْمِشٌ
Qarpız	بَطِيخٌ أَحْمَرٌ
Qovun	بَطِيخٌ أَصْفَرٌ
Qoz	جَوْزٌ
Dərmək	اِقْتَطَفَ
Dəstə (göyerti)	(حَزْمٌ) حُزْمَةٌ
Əkmək (ağac)	(يَعْرِسُ) عَرَسٌ
Əncir	تَيْنٌ
Yetişmiş	نَاضِجٌ
Kal	فِجٌّ
Kartof	بَطَاطِسٌ
Kəvər	كُرَاتٌ
Kələm	مَلْفُوفٌ، كَرْمَبٌ، كَرْنَبٌ
Gavalı	بَرْقُوقٌ
Gilas	كَرَزٌ
Göyerti	بُقُولٌ، حَصْرَوَاتٌ

Lumu	لَيْمُونُ
Mandarin	يُوسُفُ أَفْنَدِي
Meyvə	(فَوَاكِهُ) فَاكِهَةٌ
Nanə	نَعْنَاعٌ، نَعْنَاعٌ
Nar	رُمَّانٌ
Pomidor	طَمَاطِيمٌ
Portağal	بُرْتَقَالٌ
Püstə	فُسْتُقٌ
Sarımsaq	تَوْمٌ
Soğan	بَصَلٌ
<i>göy soğan</i>	بَصَلٌ أَخْضَرُ
Tərəvəz	خَضِرَوَاتٌ
Turp	فِجْلٌ
<i>ağ turp</i>	فِجْلٌ حَارٌّ
<i>qırmızı turp</i>	فِجْلٌ أَحْمَرٌ
Turşəng	حُمَاضٌ
Tut	تُوتٌ
Üzüm	عِنَبٌ
Fındıq	بُنْدُقٌ
Xiyar	خِيَارٌ
Heyva	سَفَرَجَلٌ
Çuğundur	شَمَنْدَرٌ
Şalğam	لِفْتٌ، شَلْجَمٌ، شَلْغَمٌ
Şamama	شَمَامٌ
Şaftalı	خُوجٌ
Şirin	حَلْوٌ
Şüyüd	شَبِثٌ، شَمَارٌ

6. GEYİM, AYAQQABI VƏ BƏZƏK ŞEYLƏRİ İLƏ ƏLAQƏDAR SÖZLƏR

Ayaqqabı (çəkmə, tufli)	أَحْدِيَّةٌ حِذَاءَ
Atlaz	أَطْلَسُ
Baha	عَالٍ
Başmaq	(نِعَالٍ) نَعْلٌ، (بَوَابِيحُ) بَابُوحٌ
Biçim	تَفْصِيلٌ
Boy	طُولٌ
Bosonojka (açıq tufli)	حِذَاءٌ خَفِيفٌ (صَيْفِيٌّ)
Qalantereya (xırdavat)	خُرْدَوَاتٌ
Qıyqac (ləçək)	مُنْدِيلٌ (مُتَلَثٌّ)
Daraq	(أَمْشَاطٌ) مَشْطٌ، مِشْطٌ
Dəri	(جُلُودٌ) جِلْدٌ
Dəst	(طَوَاقِمٌ) طَاقِمٌ، مَجْمُوعَةٌ
Düymə	(أَزْرَارٌ) زِرٌّ
Əlcək	(قَفَافِيزُ) قَفَّازٌ
Ətir	(عُطُورٌ) عَطْرٌ
Jaket	جَاكِيْتَةٌ، جَاكِيْتٌ
Jilet (yun)	صُدَيْرِيَّةٌ (مِنَ الصُّوفِ)
İpək	(حَرَائِرُ) حَرِيرٌ
Yadigar (suvenir)	(هَدَايَا) هَدِيَّةٌ تَذْكَارِيَّةٌ
Yaylıq	(مَنَادِيلُ) مِندِيلٌ
<i>baş yaylığı</i>	(طُرْحٌ) طَرْحَةٌ
<i>cib yaylığı</i>	مِندِيلُ الْحَيْبِ
Yaraşıqlı	أَنْبِيقٌ
Yaraşmaq	نَاسَبٌ
Yaxa	يَاقَةٌ، (أَزْيَاقٌ) زَيْقٌ
Yubka	(تَنْانِيرُ) تَنْوْرَةٌ

Yun	(أَصْوَفُ) صُوفٌ
Geymək:	
<i>ayaqqabı geymək</i>	اِحْتَدَى
<i>paltar geymək</i>	اِرْتَدَى
Fırça	فُرْشَةٌ
<i>taraş fırçası</i>	فُرْشَةُ الْجِلَاقَةِ
Kombinasiya	قَمِيصٌ دَاخِلِيٌّ (نِسَائِيٌّ)
Kostyum	(بَدَلَاتٌ) بَدَلَةٌ
Kofta (yun)	بُلُوْزَةٌ نِسَائِيَّةٌ (مِنَ الصُّوفِ)
Köynək	(قُمَصَانٌ) قَمِيصٌ
<i>qısaqol köynək</i>	قَمِيصٌ ذُو نِصْفِ كُمٍّ
<i>gecə köynəyi</i>	قَمِيصٌ اللَّوْمِ
<i>uzunqol köynək</i>	قَمِيصٌ ذُو كُمٍّ
Geyinmək	(يَلْبَسُ) لَبَسَ، اِرْتَدَى
Makintoj	مِعْطَفُ الْمَطْرِ
Mal (satlıq)	(بِئْسَ) بَيْعَةٌ، (بِضَائِعُ) بِيْضَاعَةٌ
<i>sənaye malları</i>	مُنْتَجَاتٌ (بِئْسَ) صِنَاعِيَّةٌ
Mahud	(أَجْوَاخُ) جُوخٌ
Məxmər	مُخْمَلٌ
Moda	مُوضَةٌ، مَوْدَةٌ
Nümunə	(نَمَازِجُ) نَمُوْدَجٌ
Ölçü (nömürə)	(أَقْيِسَةٌ) قِيَاسٌ، مَقَاسٌ
Paltar	(الْبَيْسَةُ) لِبَاسٌ، (ثِيَابٌ، أَثْوَابٌ) ثَوْبٌ
<i>alt paltarı</i>	مَلَائِسُ دَاخِلِيَّةٌ
<i>üst qadın paltarı</i>	(فَسَاطِينُ) فُسْطَانٌ
Palto	(مِعَاطِفُ) مِعْطَفٌ
<i>qış paltosu</i>	مِعْطَفٌ شَتَوِيٌّ

<i>demisezon palto</i>	مِعْطَفٌ حَرِيفِيٌّ (زَيْعِيٌّ)
<i>yay paltosu</i>	مِعْطَفٌ صَيْفِيٌّ
Pambıq	أَقْطَانٌ (فُطْنٌ)
Parça	أَقْمِشَةٌ (فُماشٌ، أَنْسِجَةٌ) نَسِيجٌ
Pasta	مَعْجِينٌ (مَعْجُونٌ)
<i>diş pastası</i>	مَعْجُونُ الْأَسْنَانِ
Pencək	(سُتْرٌ) سُتْرَةٌ
Plaş	(أَرْدِيَّةٌ) رِداءٌ
Plüş	قَطَائِفٌ (قَطِيفَةٌ)
Pudra	بُودْرَةٌ، (مَسَاحِيقٌ) مَسْحُوقٌ
Rəng	(أَلْوَانٌ) لَوْنٌ
Sabun	صَابُونٌ
<i>əl-üz sabunu</i>	صَابُونٌ عِطْرِيٌّ
<i>paltar sabunu</i>	صَابُونٌ لِلْغَسِيلِ
Sancaq	(دَبَابِيسٌ) دَبُوسٌ
Soyunmaq	(يَخْلَعُ) خَلَعَ، (يَنْزِعُ) نَزَعَ
Tiyə	(شَفْرَاتٌ) شَفْرَةٌ
Tuman-köynək (alt paltarı)	مَلَابِيسٌ تَحْتَانِيَّةٌ (دَاخِلِيَّةٌ)
Tufli	(أَحْذِيَّةٌ) حِذاءٌ
<i>qısadaban tufli</i>	حِذاءٌ ذُو كَعْبٍ وَاطِيٍّ
<i>zamş tufli</i>	حِذاءٌ مِنْ جِلْدِ الشَّمْوَةِ
<i>lak tufli</i>	حِذاءٌ لَمَاعٌ
<i>model tufli</i>	حِذاءٌ عَلَى آخِرِ مُودَةٍ
<i>hündürdaban tufli</i>	حِذاءٌ ذُو كَعْبٍ عَالٍ
Ucuz	رَخِيصٌ
Üzqırxan (elektrik)	مُوسَى كَهْرَبَائِيٌّ
Ülgüc (dəstəkli)	مُوسَى

Ütü	(مَكَاوِ، مَكْوِيَاتٌ) مَكْوَاةٌ
Xoşuna gəlmək	(يَطِيبُ) طَابَ لِي ، (يُرْوِقُ) رَاقَ لِي ، أَعْجَبَ
Hazır	جَاهِزٌ
Çamadan	(حَقَائِبُ) حَقِيبَةٌ
Çanta	(شَنْطٌ، شَنْطَاتٌ) شَنْطَةٌ
Çəkmə	(جِرْمٌ) جِرْمَةٌ
<i>uzunboğaz çəkmə</i>	جِرْمَةٌ مِنَ الْجِلْدِ
Cemper (yun)	بُلُوزَةٌ رِجَالِيَّةٌ (مِنَ الصُّوفِ)
Corab	(جَوَارِبُ) جَوْرَبٌ
Cüt	(أَزْوَاجٌ) زَوْجٌ
Şal	(شِيْلَانٌ) شَالٌ
Şalvar	بَنْطَلُونٌ
Şap-şup	(شَبَاشِبٌ) شَبَشَبٌ
Şlyapa	قُبْعَةٌ (ات)، (بِرَانِيْطُ) بِرْنِيْطَةٌ
Şotka	(فُرْشٌ) فُرْشَةٌ
<i>ayaqqabı şotkası</i>	فُرْشَةٌ الْأَحْدِيَّةِ
<i>diş şotkası</i>	فُرْشَةٌ الْأَسْنَانِ
<i>paltar şotkası</i>	فُرْشَةٌ الْبِيَّابِ

7. HAVA ŞƏRAİTİ VƏ GÜNÜN VAXTI İLƏ ƏLAQƏDAR SÖZLƏR

Axşam:

qaranlıq çökən vaxt (أَمْسِيَّةٌ) مَسَاءٌ ، (أَعْشِيَّةٌ) عَشَاءٌ

günortadan sonra qaranlıq çökənədək vaxt (عَصُورٌ) عَصْرٌ

Ball (عَقْدٌ) عَقْدَةٌ

Boran (qarlı tufan) (عَوَاصِفٌ) عَاصِفَةٌ تَلْجِيَّةٌ

Buz جَلِيْدٌ

Bulud	(سُحُبٌ) سَحَابٌ، (غُيُومٌ) غَيْمٌ
Bürkü	رَمَضَاءٌ، قَنِيْظٌ
Qar	(تُلُوجٌ) تَلْجٌ
<i>qar yağmaq</i>	(يَنْلُجُ) تَلَجٌ، (يَسْقُطُ) سَقَطٌ
Qış	(أَشْيِيَّةٌ) شِتَاءٌ
Damcı	(قَطْرَاتٌ) قَطْرَةٌ
Dolu	بَرْدٌ
Donmaq	تَجَمَّدَ
Dünən	أَمْسٍ
Ərimək (qar)	(يَذُوبُ) ذَابٌ
Əsmək (külək)	(يَهْبُ) هَبَّ
<i>bərk əsmək</i>	(يَعْصِفُ) عَصَفَ
İldırım (şimşək)	(بُرُوقٌ) بَرْقٌ
<i>şimşək çaxmaq</i>	أَوْمَضَ
İsti (sif.)	حَارٌّ
İstilik	حَرَارَةٌ
Yağış	(أَمْطَارٌ) مَطَرٌ
<i>bərk yağış</i>	مَطَرٌ هَطَالٌ
<i>leysan (şiddətli yağış)</i>	وَابِلٌ
<i>narın yağış</i>	رَدَادٌ
Yağmaq:	
<i>yağış yağmaq</i>	أَمْطَرَ، (يَمْطُرُ) مَطَرٌ
<i>az-az (narın-narın) yağmaq</i>	(يُرْسُ) رَسَّ، (يُرْدُ) رَدَّ
<i>leysan yağmaq</i>	(يَبِلُ) وَبَلَ
Yaz (bahar)	(رَبِيعٌ، أَرْبَعَةٌ) رَبِيعٌ
Yay	(أَصْيَافٌ) صَيْفٌ
Külək	(أَرْبَاحٌ) رِيحٌ

zəif külək	رِيحٌ خَفِيفَةٌ
şiddətli külək	رِيحٌ شَدِيدَةٌ
Gecə	(لَيْلٍ) لَيْلٌ
Göy	(سَمَاوَاتٌ، سَمَوَاتٌ) سَمَاءٌ
göy gurultusu	رَعْدٌ
Guruldamaq (göy)	(يُقْصِفُ) قَصَفَ
Gün	(نَهْرٌ) نَهَارٌ، (أَيَّامٌ) يَوْمٌ
bu gün	أَلْيَوْمَ
Günorta	(ظُهُورٌ) ظُهُرٌ
Meteoroloji	جَوِّيٌّ
meteoroloji məlumat	نَشْرَةٌ جَوِّيَّةٌ
Payız	حَرِيفٌ
Sabah	عَدَا
Səhər	(أَصْبَاحٌ) صَبَاحٌ، صُبْحٌ
dan yeri ağaran vaxt (şəfəq)	(أَسْحَارٌ) سَحَرٌ، فَجْرٌ
günəş təzəcə çıxan vaxt	(صَحَوَاتٌ) صَحْوَةٌ، صَحُوٌّ صُحَى
günəş təzəcə çıxdıqdan sonra	
Soyuq	بَرْدٌ
bərk soyuq	بَرْدٌ قَارِصٌ
Soyuq (sif.)	بَرْدَانٌ، بَارِدٌ
Soyuqluq	بُرُودَةٌ
Titrəmək (soyuqdan)	(يُقَشِّعُ) إِقْشَعَرَ
Tufan	(رَوَابِغٌ) رَوْبَعَةٌ
Fırtına	(عَوَاصِفٌ) عَاصِفَةٌ
Şaxta	صَقِيعٌ
Şüa	(أَشْعَةٌ) شُعَاعٌ

8. ORQANLAR, İDARƏLƏR VƏ TƏŞKİLATLARLA ƏLAQƏDAR SÖZLƏR

Bank	مَصَارِفُ (مَصْرِفٌ)، بَنْكٌ (بَنْكٌ)
<i>dövlət bankı</i>	بَنْكُ الدَّوْلَةِ
BMT (Birləşmiş Millətlər Təşkilatı)	هَيْئَةُ مُنْتَظَمَةِ الْأُمَمِ الْمُتَّحِدَةِ
Nazir	وَزِيرٌ (وَزْرَاءُ)
<i>Nazirin müavini</i>	نَائِبُ وِزِيرٍ
Nazirlik	وَزَارَةٌ (ات)
<i>Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi</i>	وَزَارَةُ الزَّرَاعَةِ
<i>Mədəniyyət və Turizm Nazirliyi</i>	وَزَارَةُ الثَّقَافَةِ
<i>Sənaye və Energetika Nazirliyi</i>	وَزَارَةُ الصَّنَاعَةِ
Orqan (təşkilat)	هَيْئَةٌ، هَيْئَةٌ، هَيْئَةٌ، مُنْتَظَمَةٌ (ات)
<i>İcra orqanı</i>	هَيْئَةٌ تَنْفِذِيَّةٌ
Palata	عُرْفَةٌ (عُرَفَةٌ)، مَجَالِسُ (مَجَالِسُ) مَجْلِسٌ
<i>deputatlar palatası</i>	مَجْلِسُ النُّوَابِ
<i>kitab palatası</i>	عُرْفَةُ الْكُتُبِ
<i>ticarət palatası</i>	عُرْفَةُ التِّجَارَةِ
İdarə	مَصَالِحُ (مَصْلَحَةٌ)، إِدَارَةٌ
<i>baş idarə</i>	إِدَارَةٌ رَئِيسِيَّةٌ
<i>dövlət idarəsi</i>	مُؤَسَّسَةٌ حُكُومِيَّةٌ
<i>statistika idarəsi</i>	دَائِرَةٌ، مَصْلَحَةٌ لِإِحْصَاءِ
İttifaq	رَابِطَةٌ، إِتْحَادٌ
<i>yazıçılar ittifaqı</i>	رَابِطَةُ الْكُتَّابِ، إِتْحَادُ الْكُتَّابِ
<i>həmkarlar ittifaqı</i>	نِقَابَةٌ، إِتْحَادٌ نِقَابِيٌّ
<i>həmkarlar ittifaqı komitəsi</i>	لَجْنَةٌ نِقَابِيَّةٌ
Katib	أَمْنَاءُ (أَمِينٌ سِرٌّ، سِكرِتِيرٌ)
Kollektiv	أُسْرٌ (أُسْرَةٌ)، جَمَاعَةٌ

Komitə	(لِجَانْ) لَجْنَةٌ
Kontor	إِدَارَةٌ، (مَكَاتِبُ) مَكْتَبٌ
Mərkəz	(مَرَاكِزُ) مَرْكَزٌ
Mərkəzi	مَرْكَزِيٌّ
Mərkəzi Komitə	لَجْنَةٌ مَرْكَزِيَّةٌ
Məhkəmə	(مَحَاكِمُ) مَحْكَمَةٌ
Ali Məhkəmə	أَلْمَحْكَمَةُ أَلْعُلْيَا
Xalq məhkəməsi	مَحْكَمَةُ أَلشَّعْبِ

9. SƏNAYE İLƏ ƏLAQƏDAR SÖZLƏR

Alət	آلَةٌ (ات)
Atom	ذَرَّةٌ (ات)
atom elektrik stansiyası	مَحْطَةٌ كَهْرَدَرِيَّةٌ
Dəzğah	مَآكِنَةٌ، آلَةٌ
Elektrik	كَهْرِبَاءٌ
Elektrik (sif.)	كَهْرِبَائِيٌّ
elektrik stansiyası	مَحْطَةٌ (ات) كَهْرِبَائِيَّةٌ
Elektromontyor	(عَمَالٌ) عَامِلٌ كَهْرِبَائِيٌّ
Zavod	(مَعَامِلُ) مَعْمَلٌ، (مَصَانِعُ) مَصْنَعٌ
maşınqayırma zavodu	مَصْنَعُ بِنَاءِ أَلْمَكَائِنِ
neftayırma zavodu	مَصْنَعُ تَكْرِيرِ أَلنَّفْطِ (أَلْبُنْزُولِ)
pambıqtəmizləyən zavod	(مَحَالِجُ) مَحَلْجَةٌ، مَحَلْجٌ
İstehsal etmək	أَنْتَجَ
İstehsalat	إِنْتَاجٌ
Metal	فِلِزُّ (ات)، (مَعَادِنُ) مَعْدَنٌ
qara metallar	مَعَادِنُ حَدِيدِيَّةٌ
əlvan metallar	مَعَادِنُ غَيْرُ حَدِيدِيَّةٍ

Mühəndis	مُهَنْدِس
Neft	(زَيْوَت) زَيْت، بِيْتْرُول، نَفْط، نَفْط
<i>neft buruğu</i>	(أَبَار) بِنْرُ النَّفْطِ (الْبِيْتْرُولِ)
<i>neft vıışkası</i>	(أَبْرَاج) بُرْجُ النَّفْطِ (أَلِ الْبِيْتْرُولِ)
Plan	(بِرَامِج) بَرْنَامِج، (خُطَط) خُطَّة، (مَشَارِيع) مَشْرُوع
<i>beşillik plan</i>	بَرْنَامِجُ (مَشْرُوع) السَّنَوَاتِ الْخَمْسِ، الْخُطَّةُ الْخَمْسِيَّةُ
<i>planı yerinə yetirmək</i>	أَنْجَزَ الْمَشْرُوعَ
Sex	وَرَشَّةٌ (ات)
Sənaye	صِنَاعَةٌ (ات)
Sənaye (sif.)	صِنَاعِيٌّ
<i>ağır sənaye</i>	صِنَاعَةٌ ثَقِيلَةٌ
<i>yüngül sənaye</i>	صِنَاعَةٌ خَفِيفَةٌ
<i>kimya sənayesi</i>	صِنَاعَةُ الْكِيمِيَاءِ
<i>neft sənayesi</i>	صِنَاعَةُ النَّفْطِ (الْبِيْتْرُولِ)
Texnik	تَكْنِيكِيٌّ
Tornaçı (tokar)	حَرَاطٌ
Usta	(أَسْطَوَات) أَسْطَى
Fabrik	(مَعَامِل) مَعْمَلٌ
<i>tikiş fabriki</i>	مَعْمَلُ الْخِيَاطَةِ
<i>toxuculuq fabriki</i>	مَعْمَلُ النَّسِيجِ
Fəhlə	(عَمَال) عَامِلٌ
Çilingər	بِرَّادٌ
Çıxarmaq (neft)	اسْتَخْرَجَ النَّفْطَ

10. KƏND TƏSƏRRÜFATI İLƏ ƏLAQƏDAR SÖZLƏR

Ağac (bitki)	(أَشْجَار) شَجَرٌ
<i>Meyvə ağacı</i>	

Arpa	شَجَرَةُ الْفَوَاكِه
Becərmək	شَعِيرٌ
Bitki	أَنْبَتٌ
<i>dənli bitkilər</i>	نَبَاتٌ (ات)
Biçmək	حُبُوبٌ، غَلَالٌ
Buğda	(يَحْضُدُ) حَصَدٌ
Qarğıdalı	حِنْطَةٌ، قَمْحٌ
Quşçuluq	ذُرَّةٌ
Əkmək:	تَرْبِيَةُ الطُّيُورِ الدَّوَاجِنِ
<i>(dənli bitkilər; pambıq)</i>	(بِزْرَعُ) زَرْعٌ
<i>(ağac)</i>	(يَغْرِسُ) غَرْسٌ
Yığmaq:	
<i>(məhsul, meyvə)</i>	(يَجْنِي) جَنَى
<i>(pambıq)</i>	(يَقْطَنُ) قَطْنٌ
Kolxoz	مَزْرَعَةٌ تَعَاوُنِيَّةٌ أَشْتِرَاكِيَّةٌ، كُولْخُوزٌ
Kolxozçu	كُولْخُوزِيٌّ
Kombayn	مَآكِنَةٌ حَاصِدَةٌ دَارِسَةٌ
Gübrə	(أَسْمِدَةٌ) سَمَادٌ
<i>süni gübrə</i>	سَمَادٌ صِنَاعِيٌّ
<i>üzvi gübrə</i>	سَمَادٌ عَضْوِيٌّ
Meyvəçilik	تَرْبِيَةُ الْأَشْجَارِ الْمُثْمِرَةِ، تَرْبِيَةُ أَشْجَارِ الْفَوَاكِه
Məhsul	(مَحَاصِيلُ) مَحْصُولٌ (ات)
Pambıq	(أَقْطَانٌ) قُطْنٌ
Pambıqyığan maşın	مَآكِنَةٌ جَنِي الْقُطْنِ
Pambıqçılıq	تَرْبِيَةُ الْقُطْنِ، زِرَاعَةُ الْقُطْنِ
Səpmək	(بِزْرَعُ) زَرْعٌ، (يَبْدُرُ) بَدْرٌ

Sitrus bitkiləri	حَمَضِيَّاتٌ، مَوَالِحُ
Sovxoz	مَزْرَعَةٌ حُكُومِيَّةٌ، سُوفُخُورٌ
Sovxozçu	سُوفُخُورِيٌّ
Təsərrüfat	اِقْتِصَادٌ
<i>xalq təsərrüfatı</i>	اَلْاِقْتِصَادُ اَلْوَطْنِيّ
<i>kənd təsərrüfatı</i>	زِرَاعَةٌ
Toxum	(بِدَارٌ، بُدُورٌ) بَدْرٌ
Üzümçülük	تَرْبِيَةُ اَلْكَرُومِ، زِرَاعَةُ اَلْكَرُومِ، زِرَاعَةُ اَلْعِنَبِ
Heyvandarlıq	تَرْبِيَةُ اَلْمَوَاشِي
Şitil	(شَتَلَاتٌ) شَتْلٌ

11. NƏQLİYYAT VASİTƏLƏRİ İLƏ ƏLAQƏDAR SÖZLƏR

Avtobus	بَاصٌ، أُوتُوبُيسٌ، أُوتُوبُوسٌ
Avtomobil	سَيَّارَةٌ
<i>yük avtomobili</i>	(لُورِيٌّ) لُورِيٌّ، سَيَّارَةٌ شَخِنٌ (نَقْلٌ)
<i>minik avtomobili</i>	سَيَّارَةٌ اَلرُّكَّابِ
Aerodrom	مَطَارٌ
Aeroport	مَطَارٌ مَدَنِيٌّ، (مَوَانِيٌّ) مِينَاءُ جَوِّيٌّ
Bilet	بِطَاقَةٌ، (تَدَاكِرٌ) تَدَكِرَةٌ
Vağzal	مَحَطَّةٌ
Velosiped	دَرَاجَةٌ (عَادِيَّةٌ)
Vertolyot	طَائِرَةٌ سَمِّيَّةٌ، طَائِرَةٌ عَمُودِيَّةٌ
Qayıq	(زُورِقٌ) زُورِقٌ، (قَوَارِبٌ) قَارِبٌ
Qatar	قِطَارٌ (ات)
<i>yük qatarı</i>	قِطَارٌ اَلْبِصَانِعِ
<i>sərnişin qatarı</i>	قِطَارٌ اَلرُّكَّابِ
<i>sürətli qatar</i>	قِطَارٌ سَرِيعٌ

Dayanacaq	(مَوَاقِفُ) مَوْقِفٌ، مَحَطَّةٌ
Düşmək	يُنزِلُ (نَزَلَ)
Gəmi	(سُفُنٌ) سَفِينَةٌ، (بَوَاحِرُ) بَاحِرَةٌ
Mehmanxana	(فَنَائِقُ) فُنْدُقٌ
Minmək	(يَرْكَبُ) رَكِبَ
Port (liman)	(مَوَانِيُ) مِينَاءُ
Sərnişin	(رُكَّابٌ) رَاكِبٌ
<i>sərnişin qatarı</i>	قِطَارُ الرُّكَّابِ
Taksi	سَيَّارَةٌ أُجْرَةٌ، تَاكْسِي
Təyyarə	طَائِرَةٌ (ات)
Tramvay	تِرَافِمٌ
Trolleybus	تِرُولْيَبُوسٌ، تِرُولِي

12. MƏKTƏBLƏ ƏLAQƏDAR SÖZLƏR

Qələm	(أَقْلَامٌ) قَلَمٌ الْحَبْرِ
Dərnək	(حَلَقَاتٌ) حَلَقَةٌ
<i>özfəaliyyət dərnəyi</i>	حَلَقَةُ هُوَاةِ الْفَنِّ
Dərs	(دُرُوسٌ) دَرَسٌ
<i>dərs ili</i>	عَامٌ مَدْرَسِيٌّ، سَنَةٌ دِرَاسِيَّةٌ
<i>dərs otağı</i>	(عُرْفٌ) عُرْفَةُ الدِّرَاسَةِ
<i>dərs hissəsi</i>	قِسْمٌ التَّلْمِيحِ
Dərslik	(كُتُبٌ) كِتَابٌ مَدْرَسِيٌّ
Dəftər	كُرَّاسَةٌ (ات)، (دِفَاتِيرُ) دِفْتَرٌ
İmtahan	(إِمْتِحَانٌ) (ات)
<i>imtahan vermək</i>	أَدَى أَمْتِحَانًا
<i>imtahan götürmək</i>	أَجْرَى أَمْتِحَانًا
İnstitut	(مَعَاهِدٌ) مَعْهَدٌ

İnternat (məktəb)	(مَدَارِسُ) مَدْرَسَةٌ دَاخِلِيَّةٌ
Yazı	كِتَابَةٌ
<i>yazı işi</i>	(أَعْمَالٌ) عَمَلٌ كِتَابِيٌّ
<i>yazı ləvazimatı</i>	أَدَوَاتُ الْكِتَابَةِ
Kağız	(أَوْرَاقٌ) وَرَقٌ
Karandaş	(أَقْلَامٌ) قَلَمٌ الرَّصَاصِ
Gəlmək (dərsə)	(يَحْضُرُ) حَضَرَ
Gəlməmək (dərsə)	(يَغِيبُ) غَابَ عَنِ
Zəng	(أَجْرَاسٌ) جَرَسٌ
Konservatoriya	كُونْسِرْفَاتُورْ، مَعْهَدُ الْمَوْسِيقَى الْعَالِي
Laboratoriya	مُخْتَبِرٌ (ات)
Lövhe	لَوْحٌ، سَبُورَةٌ
Məktəb	(مَدَارِسُ) مَدْرَسَةٌ
<i>ali məktəb</i>	مَدْرَسَةٌ عَالِيَّةٌ
<i>axşam (gündüz) məktəbi</i>	مَدْرَسَةٌ مَسَائِيَّةٌ (نَهَارِيَّةٌ)
<i>ibtidai məktəb</i>	مَدْرَسَةٌ اِبْتِدَائِيَّةٌ
Məktəbli	(تَلَامِيذٌ) تَلْمِيذٌ
Məşq etmə	تَدْرِبُ
Məşğul olmaq	اِسْتَعْلَ
Müəllim	أُسْتَاذٌ، مُعَلِّمٌ، مُدْرِسٌ
Oxuma (məktəbdə)	تَعَلَّمَ، دِرَاسَةٌ
Oxumaq:	
<i>(məktəbdə)</i>	تَعَلَّمَ، (يُدْرِسُ) دَرَسَ
<i>(mütaliə etmək)</i>	طَالَعَ، (يَقْرَأُ) قَرَأَ
Parta	(مَقَاعِدُ) مَقْعَدٌ مَدْرِسِيٌّ
Pozan	(مَسَاحَةٌ) (ات)
Silgi	مِمْسَحَةٌ

Sınıf	صُفُوفٌ (صَفٌّ)
Texnikum	مَعْهَدٌ فَنِّيٌّ تَأْوِيٌّ
Təbaşir	طَبَاشِيرٌ
Tələbə	(طَلَبَةٌ، طَلَّابٌ) طَالِبٌ
Tənəffüs	فُسْحٌ فُسْحَةٌ
Universitet	جَامِعَةٌ (ات)
Fənn	(مَوَادُّ) مَادَّةٌ (دِرَاسِيَّةٌ)
Xətkeş	(مَسَاطِرُ) مَسْطَرَةٌ، مِسْطَرَةٌ
Şagird	(تَلَامِيذٌ) تَلْمِيذٌ

13. İDMAN VƏ OYUNLARLA ƏLAQƏDAR SÖZLƏR

Atletika:

ağır atletika

أَلْعَابُ الْأَثْقَالِ

yüngül atletika

أَلْعَابُ الْقُوَّةِ

Basketbol

كُرَّةُ السَّلَّةِ

Basketbolçu

لَاعِبُ كُرَّةِ السَّلَّةِ

Bədən

(أَبْدَانٌ) بَدَنٌ

Bədən tərbiyəsi

الرِّيَاضَةُ الْبَدَنِيَّةُ، التَّرْبِيَةُ الْبَدَنِيَّةُ

Bilyard

بِلْيَارْدٌ

Birincilik

بُطُولَةٌ

birincilik qazanmaq

أَحْرَزَ الْبُطُولَةَ

Boks

مُلَاكِمَةٌ

Boksçu

مُلَاكِمٌ

Vaterpol

كُرَّةُ الْمَاءِ

Voleybol

الْكُرَّةُ الطَّائِرَةُ

Voleybolçu

لَاعِبُ الْكُرَّةِ الطَّائِرَةِ

Qaldırma

رَفَعَ

<i>ağırliq qaldırma</i>	رَفْعُ الْأَثْقَالِ
Qalib gəlmək	يُهَوِّزُ (فَازَ عَلَى، إِنْتَصَرَ
Qapıçı	(خَرَّاسُ) حَارِسُ الْمَرْمَى
Qaçma	جَرِيٌّ، عَدُوٌّ
<i>qaçmaq üzrə yarış</i>	مُبَارَاةُ الْجَرِيِّ
<i>uzaq məsafəyə qaçma</i>	جَرِيُّ الْمَسَافَاتِ الطَّوِيلَةِ
Qələbə	فَوْزٌ، إِنْتِصَارٌ (ات)
Qılıncoynatma	الْمُبَارَاةُ بِالسَّيْفِ
Qol	(أَهْدَافٌ) هَدَفٌ، إِصَابَةٌ
<i>qol vurmaq</i>	سَجَلٌ إِصَابَةٌ، أَصَابَ الْهَدَفَ
Dama	ضَامَّةٌ
Domino	دُومِينُو
Zər	(كِعَابٌ، أَكْعَابٌ، كُعُوبٌ) كَعْبٌ
İdman	رِيَاضَةٌ
İdmançı	رِيَاضِيٌّ
Yarış	(مُبَارَاةٌ) مُبَارَاةٌ
Komanda	فَرِيقٌ
Kubok	(كُؤُوسٌ) كَأْسٌ
Gimnastika	جُمْبَارٌ، جُمْبَارِيَّةٌ
Güləşmə	مُصَارَعَةٌ
Güləşçi	مُصَارِعٌ
Məğlub olmaq	إِنْهَزَمَ
Məğlubiyyət	(هَزَائِمٌ) هَزِيمَةٌ
Müdafiəçi	مُدَافِعٌ
Nərd	طَاوِلَةُ الزَّهْرِ، نَرْدٌ
Oynamaq (idmanda)	(يَلْعَبُ) لَعِبَ
Oyun (oyunlar)	(الْأَعَابُ) لَعِبٌ

Rekord	(أَرْقَامٌ) رَقْمٌ قِيَاسِيٌّ
<i>rekord qazanmaq</i>	(يَضْرِبُ) ضَرْبٌ رَقْمًا قِيَاسِيًّا
Stadion	إِسْتَادٌ، (مَلْعَبٌ) مَلْعَبٌ
Taym	(أَشْوَابٌ) شَوَاطٌ
Tennis	تَنِيْسٌ
Tennisçi	لَاعِبٌ تَنِيْسٍ
Tullanma	(وَتَبَاتٌ) وَتَبَةٌ
<i>suya tullanma</i>	قَفَزٌ إِلَى الْمَاءِ
<i>uzununa tullanma</i>	الطَّفْرُ الْعَرِيضُ
<i>hündürlüyə tullanma</i>	الْفَقْرُ الْعَالِي
Udmaq	(يَفُوزُ) فَازٌ بَ ، (يَكْسِبُ) كَسَبٌ
Uduzmaq	(يُفْشَلُ) فَشْلٌ، (يُخْسِرُ) خَسِرٌ
Üzgüçülük	سِبَاحَةٌ
Futbol	كُرَّةُ الْقَدَمِ
Futbolçu	لَاعِبٌ كُرَّةِ الْقَدَمِ
Xal	(نِقَاطٌ) نِقْطَةٌ
<i>xal toplamaq</i>	(يَكْسِبُ) كَسَبٌ نِقْطَةً
Hovuz	(أَحْوَاضٌ) حَوْضٌ
<i>üzgüçülük hovuzu</i>	(مَسَابِحٌ) مَسْبِحٌ
Hücumçu	لَاعِبٌ الْهُجُومِ
Çempionat	بُطُوْلَةٌ
Cıdır	سِبَاقُ الْخَيْلِ
Şahmat	شَطْرَنْجٌ، شَطْرَنْجٌ
Şahmatçı	لَاعِبُ الشَّطْرَنْجِ

14. MƏDƏNİ İSTİRAHƏT YERLƏRİ İLƏ ƏLAQƏDAR SÖZLƏR

Artist	فَنَّانٌ، مُمَيَّلٌ
--------	---------------------

<i>eməkdar artist</i>	فَنَّاَنُ حَائِزٌ عَلَى لَقَبِ الْجَدَاةِ
<i>xalq artisti</i>	فَنَّاَنُ الشَّعْبِ
Balet	بَالِيَا، بَالِيَه
Bəstəkar	مُلْحِنٌ
Bilet	(تَذَاكِرُ) تَذَكِرَةٌ
Drama	مَسْرَحِيَّةٌ (دِرَامَاتٌ) دِرَامَةٌ، دِرَامَا
Dramaturq	(كُتَّابٌ) كَاتِبٌ مَسْرَجِيٌّ، مُؤَلَّفٌ مَسْرَجِيٌّ
Ekran	شَاشَةٌ بَيَضَاءٌ
Ekskursiya	نُزْهَةٌ، جَوْلَةٌ
İppodrom (cıdır meydanı)	(حَلَبَاتٌ، حَلَابُ) حَلَبَةٌ
İstedadlı	مَوْهُوبٌ
Getmək (istirahət yerlərinə)	(بُرُورٌ) زَارٌ (هُ)
Gəzinti (dincəlmək üçün)	تَنْزَهُ، (نُزْهَةٌ) نُزْهَةٌ
Kino	سِينِمَا
Kino-teatr	(دُورٌ) دَارُ السِّنِيمَا
Klub	(نَوَادٍ) نَادٍ
Komediya	مَسْرَحِيَّةٌ كُومِيدِيَّةٌ، كُومِيدِيَا، رَوَايَةٌ هَزْلِيَّةٌ
Konsert	(حَفَلَاتٌ) حَفْلَةٌ (مُوسِيقِيَّةٌ)
<i>konsert vermək</i>	أَقَامَ حَفْلَةً
Mahnı	(أَغَانٍ) أُغْنِيَةٌ
Muzey	(مَتَاخِفٌ) مَتَّخِفٌ
Musiqi	مُوسِيقَى
Musiqiçi	مُوسِيقِيٌّ، مُوسِيقَاژ
Opera	أُوپِرَا
<i>opera teatri</i>	(دُورٌ) دَارُ الْأُوپِرَا
Park	مُنْتَزَهٌ عَامٌّ، (حَدَائِقُ) حَدِيقَةٌ عَامَّةٌ
<i>heyvanat parkı (zoopark)</i>	(حَدَائِقُ) حَدِيقَةُ الْحَيَوَانَاتِ

Pərdə (səhnə)	(فُصُولٌ) فَصْلٌ
Pyes:	
(səhnə əsəri)	تَمَثِيلِيَّةٌ، مَسْرَحِيَّةٌ
(musiqi)	(قِطْعَةٌ) قِطْعَةٌ مُوسِيقِيَّةٌ، مَعْرُوفَةٌ
Rejissor	مُخْرِجٌ
Rejissorluq (rejissor tərtibatı)	إِخْرَاجٌ
Sirk	(أَسْرَاكٌ) سِرْكٌ، سِيرْكٌ
Tamaşa (səhnədə)	مَسْرَحِيَّةٌ، تَمَثِيلِيَّةٌ
<i>gündüz tamaşası</i>	تَمَثِيلِيَّةٌ فِي النَّهَارِ
<i>tamaşa etmək</i>	تَفَرَّجَ عَلَى
Tamaşaçı	مُتَفَرِّجٌ، (نَظَّارَةٌ) نَظَّارٌ
Teatr	(مَسَارِحٌ) مَسْرَحٌ
<i>opera və balet teatri</i>	(دُورٌ) دَارُ الْأُوبرَا وَالْبَالِيَّةِ
Təəssürat	إِنطِبَاعَاتٌ
Filarmoniya	فِيلْهَارْمُونِيَا، فِيلْهَارْمُونِيَكٌ
Film	فِيلْمٌ، (أَفْلَامٌ) فِلْمٌ
<i>bədii film</i>	فِلْمٌ رَوَائِيٌّ (فَنِّيٌّ)
<i>genişekranlı film</i>	فِلْمٌ أَلْشَاشَةِ الْعَرِيضَةِ
<i>multiplikasiya filmi</i>	(أَفْلَامٌ) فِلْمٌ كَارْتُونِيٌّ
<i>rəngli film</i>	فِلْمٌ مَلَوْنٌ
<i>sənədli film</i>	فِلْمٌ وَثَائِقِيٌّ
<i>çoxseriyalı film</i>	فِلْمٌ مُسَلْسَلٌ
Hava (melodiya)	(أَلْحَانٌ) لَحْنٌ

15. HEYVANLARLA ƏLAQƏDAR SÖZLƏR

Ağacdələn	نَقَّارُ الْخَشْبِ
Ayı	(دَيْبِيَّةٌ) دُبٌّ
668	

Alacəhrə	(شَرَّاشِيرُ) شَرَّاشِيرُ
Arıquşu	(قَرَّاقِفُ) قَرَّاقِفُ
At	(أَحْصِنَةٌ) حِصَانٌ، (أَفْرَاسٌ) فَرَسٌ
yük atı	حِصَانُ الْجَرِّ
minik atı	حِصَانُ الرُّكُوبِ
<i>cıdır atı (çapar at)</i>	فَرَسُ الْرِهَانِ
Bayquş	(أَبْوَامٌ) بَوْمٌ
Bildirçin	سُمَانِي، سَمَانٌ
Bülbül	(عِنَادِلٌ) عِنْدَلِيْبٌ، (بُلْبُلٌ) بُلْبُلٌ
<i>payız bülbülü</i>	حَسُونٌ
Vağ	عَجَاجٌ
Vaşaq	عُنَاقُ الْأَرْضِ
Qağayı	نُورَسٌ
Qaz	إِوَزٌ
Qarabatdaq	قَاقُ الْمَاءِ
Qaranquş	(عَصَافِيرُ) عَصْفُورُ الْجَنَّةِ، سُونُورٌ
Qarğa	رَاغٌ، عَاقٌ
Qartal	(عُقَبَانٌ) عُقَابٌ، (نُسُورٌ) نَسْرٌ
Qatır	(بِغَالٌ) بَعْلٌ
Qızılqaz	نَحَامٌ، بَشْرُوشٌ
Qırqovul	(تَدَارِجٌ) تَدْرُجٌ
Qırğı	بَاشِقٌ، رَحْمٌ
Qoyun	(شِيَاهٌ) شَاةٌ
Qu	نَمٌّ
Ququ	وَقُوقٌ، وَقُوقٌ
Quzğun	(غُرَبَانٌ) غُرَابٌ
Quzu	(حُمَلَانٌ) حَمَلٌ

Qutan	بَجَعٌ
Quş	(طُيُورٌ) طَيْرٌ
Dayça	(أَمْهَارٌ) مُهْرٌ
Dəvə	(جِمَالٌ) جَمَلٌ
Dəvəquşu	نَعَامٌ
Dovdaq	حُبَارَى
Donuz	(حَنَازِيرٌ) خِنْزِيرٌ
<i>donuz balası (çoşqa)</i>	حِنُونٌ
Durna	(عَرَانِيْقٌ) عُرْنُوْقٌ
Eşşək	(حَمِيْرٌ) حِمَارٌ
Ərsindimdik	أَبُو أَلْمَلْعَقَةِ
Zağca	(زَيْعَانٌ) زَاعٌ
Zebr	حِمَارُ الزَّرْدِ
Zığ-zığ	زُرَيْقٌ
Zürafə	(رُزَافَى) رُزَافَةٌ
İlan	حَيَّةٌ
İnək	(أَبْقَارٌ) بَقَرٌ
İt	(كِلَابٌ) كَلْبٌ
Keçi	عَنْزَةٌ، مَاعِزٌ
Kəklik	حَجَلٌ
Kərgədan	كَرْكَدَنْ
Kirpi	(قِنَافِدٌ) قُنْفُذٌ
<i>oxlu kirpi</i>	(دَلَالِيْدٌ) دُلْدُوْلٌ، فَيْصٌ
Küçük	(جِرَاءٌ) جِرْوٌ، جِرْوٌ
Goreşən	(ضِبَاعٌ) ضَبْعٌ
Göyərçin	(حَمَائِمٌ) حَمَامٌ
<i>çöl göyərçini</i>	يَمَامٌ

Leylək	لَقَالِقُ (لَقَالِقُ)
Maral	أَيَائِلُ (أَيَائِلُ)
Meymun	قِرْدَةٌ، قُرُودٌ (قِرْدٌ)
Öküz	بَيْرَانٌ (بَيْرَانٌ)
Ördək	بَطٌّ
Pələng	نَمُورٌ، أُنْمَارٌ (نَمِرٌ، نَمْرٌ)
Pinqvin	بَطْرِيقٌ
Pişik	قِطَطٌ (قِطَطٌ)
Sağsağan	فُعْفُعٌ، فَعْفَعٌ
Sarıköynək (sarısandal)	صُفَارِيَّةٌ
Sığırçın	زُرَازِيرٌ (زُرَازِيرٌ)
Sərçə	عَصَافِيرٌ (عَصَافِيرٌ دُورِيٌّ)
Tetra quşu	طَيْهُوجٌ
Timsah	تَمَاسِيحٌ (تَمَاسِيحٌ)
Tovuz	طَوَاوِيسٌ (طَوَاوِيسٌ)
Toyuq	دَجَاجٌ
<i>hind toyuğu (hinduşka)</i>	فَرَحَّةٌ هِنْدِيَّةٌ (رُومِيَّةٌ)، دَجَاجٌ أَلْهِنْدِيٌّ
Torağay	قُبْرَةٌ
Turac	دَرَارِيحٌ (دَرَارِيحٌ)
Tutuquşu	دُرَّرٌ (دُرَّرٌ، دُرَّةٌ، بَبْعَاءٌ)
Tülkü	تَعَالِبٌ (تَعَالِبٌ)
Fil	فَيْلَةٌ، أَفْيَالٌ (فَيْلٌ)
Xoruz	دَيْكَةٌ، دُيُوكٌ (دَيْكٌ)
<i>hind xoruzu (loş)</i>	دَيْكٌ رُومِيٌّ، دَيْكٌ هِنْدِيٌّ
Xotuq	جَحَاشٌ (جَحَاشٌ)
Heyvan	حَيَوَانٌ (ات)، حَيَوَانٌ (ات)
<i>vəhşi heyvan</i>	حَيَوَانٌ وَحْشِيٌّ (أَبْدٌ)، (وَحُوشٌ) وَحْشٌ

<i>ev heyvanı</i>	حَيَوَانٌ دَاجِنٌ (أَلَيْفٌ)
Çaqqal	إِبْنُ آوَى
Çalağan	أُنُوقٌ، (جِدَانٌ) حِدَاةٌ
Çəpiş	(جِدْيَانٌ، جِدَاءٌ) جَدْيٌ
Camış (və ya kəl)	جَوَامِيسُ (جَامُوسٌ)
Canavar	ذِنَابٌ (ذِنَابٌ) ذَنْبٌ
Ceyran	ظَبَاءٌ (ظَبْيٌ)
Cüllüt	شُنُقُبٌ
Cüçə	(فَرَارِيحٌ) فُرُوحٌ، فُرُوحٌ، (كَتَاكِيثٌ) كَنْكُوتٌ، (صَيِصَانٌ) صُوصٌ
Şanapipik (hüd-hüd)	هَدَاهِدٌ (هُدَاهِدٌ)
Şahin (qızılquş, tər lan)	بَيْرَانٌ (بَارٌ)، (صُفُورٌ) صَفْرٌ
Şir	(أَسُودٌ) أَسَدٌ

16. ÜNVANLA ƏLAQƏDAR SÖZLƏR

Ad	(أَسْمَاءٌ) إِسْمٌ
<i>atasının adı</i>	إِسْمُ الْآبِ
Banderol	طَرْدٌ (بَرِيدِيٌّ) صَغِيرٌ
Vətən	(أَوْطَانٌ) وَطَنٌ
<i>vətən (anadan olduğu yer)</i>	مَسْقَطُ الرَّأْسِ، (مَوْاطِنٌ) مَوْطِنٌ
Vilayət	(مَنَاطِقٌ) مَنَاطِقَةٌ، مَقَاطِعَةٌ (ات)
<i>Muxtar vilayət</i>	مِنْطَقَةٌ دَاتُ حُكْمٍ دَاتِيٍّ
Qəsəbə	(بَلَدَاتٌ) بَلَدَةٌ
Dalan	عَطْفَةٌ مَسْدُودَةٌ
Döngə	(شَوَارِعٌ) شَارِعٌ فَرْعِيٌّ
Zərf	(أَطْرَفٌ، ظُرُوفٌ) ظَرْفٌ
Yol	(طُرُقٌ) طَرِيقٌ
<i>asfalt yol</i>	طَرِيقٌ مُعْطَى بِالْأَسْفَلْتِ
<i>dəmiryol</i>	السِّكَّةُ الْحَدِيدِيَّةُ، (سِكْكٌ) سِكَّةُ الْحَدِيدِ

şose yolu	طَرِيقٌ مَعْبَدٌ
Keçid	مَكَانٌ لِلْعُبُورِ، مَعْبَرٌ
Kənd	(قَرْيَةٌ) قَرْيَةٌ
Küçə	(شَوَارِعُ) شَارِعٌ
Meydan	(مَيَّادِينُ) مَيْدَانٌ، سَاحَةٌ (ات)
Məktub	(مَكَاتِيبُ) مَكْتُوبٌ، (رَسَائِلُ) رِسَالَةٌ
<i>sifarişli məktub</i>	مَكْتُوبٌ مُسَجَّلٌ، رِسَالَةٌ مُسَجَّلَةٌ
<i>tələbli məktub</i>	شُبَّاكُ الرِّسَائِلِ
Məhəllə	مَحَلَّةٌ (ات)، حَارَّةٌ (ات)، (أَخْيَاءٌ) حَيٌّ
Ölkə	(بُلْدَانٌ، بِلَادٌ) بَلَدٌ
Paytaxt	(عَوَاصِمُ) عَاصِمَةٌ
Poçt	بَرِيدٌ
<i>poçt blankı</i>	اِسْتِمَارَةٌ اَلْبَرِيدِ
<i>poçt qutusu</i>	(صَنَادِيقُ) صُنْدُوقُ اَلْبَرِيدِ
<i>poçt kartı (açıq məktub)</i>	بِطَاقَةٌ (ات) اَلْبَرِيدِ
<i>poçt markası</i>	(طَوَابِعُ) طَابِعُ اَلْبَرِيدِ
<i>poçt bağlaması</i>	(طُرُودٌ) طُرْدٌ بَرِيدِيٌّ
Poçtamt	(مَكَاتِيبُ) مَكْتَبُ اَلْبَرِيدِ
Prospekt	جَادَةٌ (ات)
Rayon	(نَوَاحٍ) نَاحِيَةٌ
Respublika	(ات) جُمْهُورِيَّةٌ
<i>Muxtar Respublika</i>	جُمْهُورِيَّةٌ دَاتٌ حُكْمٌ دَاتِيٌّ
Teleqram	بَرْقِيَّةٌ (ات)
Teleqraf	بَرْقٌ، تِلْغَرَاْفٌ
Ünvan	(عَنَآوِينُ) عُنْوَانٌ
Familiya	اِسْمُ اَلْعَائِلَةِ (اَلْأُسْرَةِ)
Şəhər	(مُدُنٌ) مَدِينَةٌ

AZƏRBAYCAN – ƏRƏB ƏLİFBASI

1. AZƏRBAYCAN – ƏRƏB ƏLİFBASININ BƏZİ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Müsəlman ölkələrində olduğu kimi, uzun müddət Azərbaycanda da bəzi dəyişikliklərlə ərəb əlifbasından istifadə edilmişdir. Keçmiş mədəni irsimizin mühüm bir qismi hələ də bu əlifbada qalmaqdadır.

Azərbaycan ərəb əlifbası ilə əsl ərəb əlifbası arasında aşağıdakı fərqlər vardır:

1. Spesifik səslərin dilimizdə olduğu kimi deyilməsinə («azərbaycanlaşdırılmasına») baxmayaraq, ərəb sözlərinin orfoqrafiyası bəzi cüzi dəyişikliklərlə Azərbaycan yazısında eynilə saxlanılmışdır. Dəyişikliklər isə bunlardır:

1) Sözüün əvvəlində və sonunda (bəzən də içərisində) olan həmzə orfoqrafik işarəsi atılmışdır. Məsələn:

أَجْر → اجر (əcr), إِرْثُ → ارث (irs), أُمَّةٌ → امت (ümmət, millət), إِجْرَاءٌ → اجرا (icra), إِبْتِدَاءٌ → ابتداء (ibtida), تَارِيخٌ → تاريخ (tarix).

2) ە hərfinin iki nöqtəsi atılmış, tə mərbutəli sözlərin özləri isə Azərbaycan dilində deyildiyi şəkildə, yəni gah [ə], gah da [t] kimi yazılmışdır. Məsələn:

مُعَلِّمَةٌ → معلمه (müəllimə)¹, حِكْمَةٌ → حكمت (hikmət).

Spesifik ərəb dili samitləri Azərbaycan dilində aşağıdakı kimi tələffüz olunur:

1) [s] və [s] → [s]; məs.: ثابت (Sabit), صفر (Səfər).

2) [z], [z] və [d] → [z]; məs.: ذليل (zəlil), ظفر (zəfər), ضربه (zərbə).

3) [t] → [t]; məs.: طياره (təyyarə).

- 4) [q] → [q]; mäs.: قاتل (qatil).
- 5) [h] → [h]; mäs.: حسن (Həsən)
- 6) [v] → [v]; mäs.: والده (Validə).
- 7) [‘] → [‘]; mäs.: تعليم (təlim).
- 8) [‘a] → [a]; mäs.: عالم (alim).

2. Ərəb dilindəki samitlərdən fərqlənən samitlərimizi əks etdirmək üçün əlifbaya yeni hərflər artırılmışdır:

- 1) پ [p]; mäs.: پیسر (peysər)
- 2) ژ [j]; mäs.: ژدر (Əjdər).
- 3) گ [g]; mäs.: گل (gül).
- 4) چ [ç]; mäs.: چپ (çəp).
- 5) ك hərfi ك şəklində də işlədilmişdir.
- 6) ‘Kiçik nun’ [ك (nuni, səğir)]; mäs.: صوك (son), صكرا (sonra), دكر (dəniz).

3. Ərəb yazısında qısa saitlər əks etdirilmədiyi və uzun saitlər و، ا və ya ي ilə bildirildiyi halda, Azərbaycan ərəb əlifbasında saitlər aşağıdakı hərf və hərfbirləşmələrilə bildirilir:

Sözün əvvəlində

- 1) آ [a]; mäs.: آنجاق (ancaq).
- 2) ا [ə] (Azərbaycan və fars sözlərində); mäs.: ال (əl), اژدر (Əjdər).
- 3) ا [ə], [i], [ü] (ərəb dilindən alınma sözlərdə); mäs.: اجر (əcr; əvəz), ارث (irs), امت (ümmət; millət).

¹ [ə] bildiren ا haqqında aşağıda məlumat veriləcəkdir.

4) اء [e]; mäs.: ئل (el).

5) او a) [o]; mäs.: اود (od).

b) [u]; mäs.: اوتانماق (utanmaq).

c) [ü]; mäs.: اوز (üz).

6) ئو [ö]; mäs.: ئولكه (ölkə).

7) اي [i]; mäs.: ايل (il).

Sözün içərisində

1) ا [a]; mäs.: آنجاق (ancaq).

2) آ [a]; mäs.: ایده آل (ideal).

3) او a) [o]; mäs.: يول (yol).

b) [u]; mäs.: قودورغان (qudurğan).

c) [ü]; mäs.: سود (süd).

4) اي a) [i]; mäs.: بيز (biz).

b) [ı]; mäs.: آچيق (açıq).

5) اء [e]; mäs.: بئل (bel).

Sözün sonunda

1) اى a) [i]; mäs.: گيتدى (getdi).

b) [ı]; mäs.: آيلى (aylı).

c) [u]; mäs.: دوغوردي (doğurdu).

2) او [ü]; mäs.: گوزگو (güzgü).

Sözün sonunda və daxilində [ə] və bəzən [e] səsləri ه (ه) ilə bildirilir. Bu hərflər özündən sonrakı ilə birləşmir. Məsələn:

مدرسه (mədrəsə), پنجره (pəncərə), منه (məne), سه ومك (sevmək), ايدبآل (ideal).

Köhnə Azərbaycan əlifbasına bugünkü orfoqrafik tələblər səviyyəsindən yanaşılmamalıdır. Bu baxımdan aşağıdakı uyğunsuz – luqlar meydana çıxa bilər:

1) Ahəng qanununa çox yerdə riayət edilmir. Məsələn:

اشیق (işiq), ئۆزینین (özinin), دوغوردی (doğurdi).

2) Bir çox sözlərdə [y] əvəzinə [g] yazılmışdır. Məsələn:

گیتیمیه جه گیگ (getməyəcəgik), دگلدی (degildi), سوگود (sögüd).

3) Bəzi şəkilçilər gah bir yerdə, gah da ayrı yazılır. Məsələn:

گلیبدر (gəlibdir) və ya گلیب در (kitablar) və ya کتاب لار

4) Ərəb yazısında sözün tərkib hissələri bir sətirdən digər sətərə keçirilmədiyi halda, Azərbaycan orfoqrafiyasında sağ tərəflə birləşməyən hərflə başlanan tərkib hissələri digər sətərə keçirilə bilər. Məsələn:

عصبيله + شيب → (əsəbiləşib) عصبيله شيب : سوپر + دی → (sevərđi) سوه ردی

2. ƏRƏB HƏRFLƏRİ İLƏ YAZILMIŞ AZƏRBAYCAN MƏTNLƏRİNDƏN NÜMUNƏLƏR

(1) خسیس بر آدام موللادان سوروشیر:

– پولی سن ده سه ویرسک؟

موللا – انسانی خسیس ووجدانسیز آداملارا محتاج ایتمه دیگی ایچون سه وسه م ده منده

یوقدر.

(2) موللا ئوزگه بر شهره گیدیر... بازاردا گزنده بریسی موللادان:

– بو گون نه گونیدر؟ – سوروشیر.

موللا – اوغوم، من بورایا بو گون گلیمیشم. هله بورانک گونلرینی ئوگره نمه مشم. سن

اونی یرلی آداملارک بریندن سوروش.

(3) موللا حیاطا بر نچه فدان اکیر. هر گون گوندوزلری فدانلری اکوب گیجه لری

چیقاروب ایوینه آپاریر. سوروشیلار:

– موللا، بو نچه ایشدر؟

موللا – گیجه هر کسک مالی باشی آلتندا اولمالیدر.

- ٤) دوستلاریندان بری گلوب دییر :
- موللا، منیمچون بر مکتوب یاز. بغدادا گوندره جگم.
- موللا - بغدادا گیتمگه وقتیم یوقدر.
- او - موللا عمی، بر مکتوب یازماق ایچون بغدادا نیچون گیدیرسک؟
- موللا - منیم خطمی ئوزگه سی اوقویا بیلمه دیگی ایچون ئوزیم اوقومالییم که آکلاشیلیمین.
- ٥) - گونش چوق فایدالیدر، آی؟ - دییه موللادان سوروشیلار.
- گونش گوندوز دوغدیگی ایچون قارانلغا فایداسی اولمیر. اما آی گیجه دوغوب قارانلغی ایشیق ایله دیگی ایچون چوق فایدالیدر.
- ٦) موللا ئوزگه بر شهرده حلواچی دکاننا گیریر و هیچ بر سوز دیمه یوب حلوادان بییمگه باشلاییر. بویله بر ئوزباشنالغی گوروب آجیقلانان حلواچی:
- نه سوقولمیساک حلوانی بییمگه - دییه موللانی دوگمگه باشلاییر. بونی گورن موللا دییر که: - بو شهرک نه یاقشی اداملاری وار. حلوانی اداما دوگه - دوگه بیدیریرلر.
- ٧) بر گون قومشیمی گلوب موللادان ایششگی ایسته بییر.
- موللا - یوقدر!
- بو وقت ایششک ایجریدن آنقرماغا باشلاییر.
- قونشی - موللا، ایششک ایجریده اول - اول، سن یوقدر دییرسک؟
- موللا - سن نیجه ادامساک؟ ایششگیک سوزینه اینانیرساک؛ اما منیم کبی آغ ساققالک سوزینه اینانیرساک؟
- ٨) موللانک ایوینه اوغری گلیر. آروادی بیلوب دییر:
- آکیشی ایوه اوغرو گلوب، دور بر باق.
- موللا حالنی ده گیشدیرمیوب جواب ویریر:
- قوی او، کاره گلن بر شئی تاپسون، لندنن آلماق اساندر.
- ٩) بر گون موللا ایوینده اوتوردیگی حالدا کوجه قابیسی دوگولیر.
- موللا - کیمسک؟
- او - بر آز زحمت جگوب اشاغییه گل.
- موللا اشاغییه انیر. قبیذا اولان دینجی موللانی گورینجه دییر:

- صدقه ایسته بیرم.
- موللا جوق اجیقلا نیرسا دا - حالنی ده گیشدیرمه یو دییر:
- یوقارییه گل - دینجینی ئوزی اوتوردیغی اوست مرتبه یه جیقاردوب دییر:
- الله ویرسون.
- دینجی - بوش قایتاراجاقدک، اشاغیدا نیجون دیمه دک؟
- موللا - بس من یوقاریدا ایگون، سن نیجون دیمه یوب منی اشاغی دوشیرتدک؟

اکینچی

- ۱۰) مظلوملیق ایدوب باشلامه فریاده، اکینچی!
- قویما اوزکی تولکی لگه، آده، اکینچی!
- بیر عذرله هر گونده گلوب دورما قاپومده،
- یالوارما مکا، بوینکی کج بورما قاپومده،
- گاهی باشکا، گاه دوشکا وورما قاپومده،
- نغو اولما، ادب گوزله بو ماواده، اکینچی!
- لال اول، آ بالام، باشلاما فریاده، اکینچی!
- خوش کیچمدی ایل چوللی یه، دهقانه، نه بورجم!
- یاغمادی یاغیش، بیتمدی بیر دانه، نه بورجم!
- اسدی قره یل چلتیگه، بوستانه، نه بورجم!
- گیتدی مکا نه فعله لگک باده، اکینچی!
- لاغ - لاغ دانیشوب باشلاما فریاده، اکینچی!
- آلدی دولی الدن سر و سامانکی، نیلیم؟
- یا انکه چگرتگه بییدی بوستانکی، نیلیم؟
- ویردک کیچن ایل بورجکا یورغانکی، نیلیم؟
- اول ایندی پالاس ساتماغا آماده، اکینچی!
- لال اول، آ بالام، باشلاما فریاده، اکینچی!
- سوز آچما مکا چوق چالیشوب، آز مه گکدن.
- جانک به جهنم که، اؤلورسک، دیمه گکدن!
- من گوزله منم، بوغدا چیقار، ویر بیه گکدن!

چلتیک ده گنور، آریا ده، بوغدا ده، اکینچی!
یوقسه سویارام لاپ دریکی، آده، اکینچی!

(میرزا علی اکبر صابر)

MÖVZULARA AİD QISA GÖSTƏRİCİ

FONETİKA

Protetik (köməkçi) sait
Həmzə samitinin fonetik dəyişmələri
Zəif samitlərin fonetik dəyişmələri

YAZI

Liqaturlar və liqaturvari hərf birləşmələri
Həmzə dayaqlarının orfoqrafiyası

FEİL

Salim feillər:

Keçmiş zamanın məlum və məchul növləri
İndiki – gələcək zamanın məlum və məchul növləri
Arzu forması
Şərt forması
İnkarsız və inkarlı əmr forması
Düzəltmə babların keçmiş və indiki-gələcək zamanı

Qeyri – salim feillər:

Həmzəli feillər
Müdaaf feillər
Misal feillər
Boş feillər
Naqis feillər
İkiqat qeyri-salim feillər
Natamam təsrifli feillər
Feillərin təkid forması
Köməkçi feillər

İSİM

Qrammatik cinsin ifadə formaları
Sadə məsdərlər
Düzəltmə məsdərlər
Düzgün cəm
Təsniyə (ikilik sayı)
Şəxs bildirən xüsusi adlar
«Sınıq» («daxili») cəm
Hallanma növləri
Halların işlədilməsi şəraiti

SİFƏT

Sifət modelləri
Müqayisə və üstünlük dərəcələrinin morfoloji və təsviri
(analitik) yolla ifadəsi

SAY

Miqdar sayları
Miqdar saylarının əlavə kimi işlədilməsi
Sıra sayları
Kəsr sayları
Bölüşdürmə və qat sayları

SÖZ BİRLƏŞMƏSİ

Uzlaşan təyini söz birləşməsi
İzafət
Qarışıq təyini söz birləşməsi

CÜMLƏ

İki başlanğıcı olan cümlə
Mübtəda budaq cümləsi
Tamamlıq budaq cümləsi
Təyin budaq cümləsi
Məqsəd budaq cümləsi
Səbəb budaq cümləsi
Şərt budaq cümləsi
Feili cümlənin subyektin iştirakına görə növləri

CÜMLƏ ÜZVÜ

Tərkibi xəbər
Sərbəst (azad) tamamlıq

MÜNDƏRİCAT

Müəllifdən.....

Ərəb əlifbası cədvəli.....

GİRİŞ KURSU

BİRİNCİ DƏRS

1. Ərəb dili və yazısı haqqında qısa məlumat.....
 2. Transkripsiya.....
 3. Müştərək sait və samitlər
 4. Tələffüzçə qismən fərqlənən sait və samitlər.....
 5. Uzun saitlər
 6. Uzun samitlər.....
- Çalışmalar və tapşırıqlar

İKİNCİ DƏRS

1. Heca.....
 2. Vurğu.....
 3. [ə] → [e] dəyişməsi
 4. Bəzi durğu işarələrinin yazılışı.....
 5. Rəqəmlər.....
 6. Köməkçi oxu işarələri
- Çalışmalar və tapşırıqlar

ÜÇÜNCÜ DƏRS

1. [z] samiti
 2. [v] samiti
 3. [ə] → [a] dəyişməsi
 4. [i] → [ı] dəyişməsi
 5. İkişəkili hərflərin birləşməyən şəkilləri
 6. Təşdid işarəsinin digər oxu işarələri ilə birlikdə yazılması...
 7. Tənvin səs birləşmələrinin qrammatik vəzifələri
- Çalışmalar və tapşırıqlar

D Ö R D Ü N C Ü D Ə R S

1. [au] diftonqu.....
2. Həmzə və məddə orfoqrafik işarələri
3. Əlif hərfinin qrafik vəzifələri
4. Vav hərfinin köməkçi vəzifələri
5. Qrammatik cins.....
6. Təvini isimlərin üçhəlləli hallanması.....
- Çalışmalar və tapşırıqlar

B E Ş İ N C İ D Ə R S

1. [s] samiti
2. İkişəkilli hərflərin sağ tərəflə birləşən şəkilləri
3. Bə, t ə və sə hərflərinin I və II şəkilləri
4. Bə, t ə və sə hərflərinin III və IV şəkilləri
5. Zərfdüzəldici halda olan zərflər
- Çalışmalar və tapşırıqlar

A L T İ N C İ D Ə R S

1. Hə hərfi
2. Dayaqsız həmzə
3. Nun və ye hərflərinin I və IV şəkilləri
4. Nun və ye hərflərinin II və III şəkilləri
5. Ye hərfinin köməkçi vəzifələri.....
6. Nisbi sifətlər.....
7. Kiçik əlif işarəsi.....
- Çalışmalar və tapşırıqlar

Y E D D İ N C İ D Ə R S

1. [q] samiti.....
2. Fə və qaf hərflərinin I və IV şəkilləri.....
3. Fə və qaf hərflərinin II və III şəkilləri
4. Həmzə dayaqlarının işlədilməsi qaydaları.....
5. Uzlaşan təyini söz birləşməsi.....

6. İsmi cümlə.....
Çalışmalar və tapşırıqlar

SƏKKİZİNCİ DƏRS

1. Ləm və kəf hərfləri.....
2. Liqaturlar və liqaturvari hərf birləşmələri.....
3. Mim hərfi.....
4. Müəyyənliyin ifadəsi.....
5. Birləşdirici həmzə və vəslə işarəsi.....
6. Uzlaşan təyini söz birləşməsi (ardı).....
7. Nəqli ismi cümlə.....
Çalışmalar və tapşırıqlar

DOQQUZUNCU DƏRS

1. Sin və şin hərfləri
2. [s] və [d] samitləri□.....
3. Sad və dad hərfləri.....
4. Ön qoşmalar.....
5. Xəbəri ön qoşmalı isimdən ibarət cümlə.....
6. Birləşdirici həmzədən əvvəlki hecanın fonetik dəyişmələri...
7. Sual ismi cümləsi.....
- Çalışmalar və tapşırıqlar

ONUNCU DƏRS

1. [t] □ və [z] samitləri.....
2. Ta və za hərfləri.....
3. Ayn samiti.....
4. Ayn və ğayn hərfləri.....
5. Şəmsiyyə samitlər
6. İşarə əvəzliliklərinin uzlaşan təyin kimi işlədilməsi.....
7. Bir neçə təyini olan uzlaşan təyini söz birləşməsi.....
- Çalışmalar və tapşırıqlar

ON BİRİNCİ DƏRS

1. [h] samiti.....
 2. Cim, ha və xə hərfləri.....
 3. İkihəllı isımlər.....
 4. Rəng və ya fiziki nöqsan bildirən sifətlər.....
 5. Rəng və ya fiziki nöqsan bildirən sifətlərin uzlaşma xüsusiyyətləri...
 6. Uzlaşmayan təyini söz birləşməsi.....
 7. Mübtəda və xəbərini təyini söz birləşməsi ilə ifadəsi.....
- Çalışmalar və tapşırıqlar**

ON İKİNCİ DƏRS

1. Həmzə dayaqlarının orfoqrafiyası.....
 2. Həmzə ilə bitən sözlərdə tənvini - fəthənin orfoqrafiyası.....
 3. Həmzə samitinin [y] və [ə] səsləri ilə əvəz edilməsi.....
 4. Qədim orfoqrafiyanın izləri
 5. Bəzi xarici sözlərin orfoqrafiyası.....
 6. Əlifbanın əlavə hərfləri.....
 7. Bəzi sözlərin ixtisarla yazılması.....
 8. Əbcəd hərfləri və əbcəd hesabı.....
 9. Rıqfi xətti.....
- Çalışmalar və tapşırıqlar**

ƏSAS KURS

BİRİNCİ DƏRS

- Mətn.....
1. Fəllərin keçmiş zaman məlum və məchul növləri
 2. Qrammatik cinsin leksik yolla ifadəsi.....
 3. Ad qruplu sözlərin təsniyəsi.....
 4. Bitişən əvəzlilər və onların köməkçi nitq hissələri ilə işlədilməsi.....
 5. Zaman mənalı fəli sifətlərin xəbər kimi işlədilməsi.....

6. Xitab.....

Çalışmalar və tapşırıqlar

İKİNCİ DƏRS

Mətn.....

1. Ad qruplu sözlərin düzgün cəmi.....

2. Cəmdə uzlaşmanın xüsusiyyəti.....

3. Feli cümlə.....

4. Qarışıq təyini söz birləşməsi.....

5. Bitişən əvəzlərin fel və isimlə işlədilməsi.....

6. Tərkibi vəziyyətdə hallanma.....

7. **ل** ön qoşmasının işlədilməsi və mənaları.....

Çalışmalar və tapşırıqlar

ÜÇÜNCÜ DƏRS

Mətn.....

1. Qrammatik cinsin morfoloji əlamətləri.....

2. Daxili cəm.....

3. Mübtədə budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlə.....

4. **من** ön qoşmasının işlədilməsi və mənaları.....

5. «O cümlədən» məfhumunun ərəb dilində ifadəsi.....

6. Elm adlarının ifadəsi.....

7. **يا** ədatının tərkibi vəziyyətdə olan müxatəblə işlədilməsi.

8. **أيها** və **أيها** xitab ədatlarının işlədilməsi.....

Çalışmalar və tapşırıqlar

DÖRDÜNCÜ DƏRS

Mətn.....

1. Fellərin indiki-gələcək zaman məlum və məchul növləri...

2. Nisbi sifətlər.....

3. Sifət modelləri.....

4. Sifət dərəcələrinin morfoloji yolla ifadəsi.....

5. Bağlayıcısız təyin budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlə...
6. ما –nin işlədilməsi və mənalı.....
7. أما... ف ifadəsi.....

Çalışmalar və tapşırıqlar

BEŞİNCİ DƏRS

Mətn.....

1. Sadə məsdərlər.....
2. Müqayisə və üstünlük dərəcələrinin təsviri ifadəsi.....
3. Miqdar sayları.....
4. İl tarixlərinin ifadəsi.....
5. Bağlayıcı təyin budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlə ...
6. Üçüncü şəxs əvəzlərinin xəbər şəkilçisi kimi işlədilməsi
7. İkihallı daxili cəm modelləri.....

Çalışmalar və tapşırıqlar

ALTINCI DƏRS

Mətn.....

1. Üçsəmitli sadə fellərin fonetik-morfoloji növləri.....
2. Sıra sayları.....
3. Ay tarixlərinin ifadəsi.....
4. Bəzi ikisəmitli isimlərin tərkibi vəziyyətdə hallanması.....
5. Mütləq inkar.....
6. Tamamlıq budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlə.....

Çalışmalar və tapşırıqlar

YEDDİNCİ DƏRS

Mətn.....

1. Fellərin düzəltmə bəblərinin keçmiş zaman məlum və məchul növləri.....
2. Şəxs adları olan xüsusi isimlər.....
3. كان və ليس fellərinin təsrifi.....

4. كان və ليس fellərinin köməkçi fel kimi işlədilməsi.....
5. Sifətin isimlə izafəti.....
6. Səbəb budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlə.....
- Çalışmalar və tapşırıqlar.....

SƏKKİZİNCİ DƏRS

- Mətn.....
1. Düzəltmə məsdərlər.....
 2. Düzəltmə bab fellərin indiki-gələcək zamanı.....
 3. Başlanğıc bildirən köməkçi fellər.....
 4. Miqdar saylarının əlavə kimi işlədilməsi.....
 5. Sərbəst tamamlıq.....
 6. Cümləvari təyinlər.....
 7. İsmi üzvü təkrar edilən cümlə.....
 - Çalışmalar və tapşırıqlar.....

DOQQUZUNCU DƏRS

- Mətn.....
1. Feli sifətlər və onların işlədilməsi.....
 2. Fellərin arzu forması.....
 3. Arzu formasının «məsdər أن -i» ilə işlədilməsi.....
 4. Fellərin arzu formasının məqsəd budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələrdə işlədilməsi.....
 5. الأمر الذي ifadəsi.....
 6. Rütbə, mənəb və müraciət bildirən isimlərin şəxs adları ilə işlədilməsi.....
 - Çalışmalar və tapşırıqlar.....

ONUNCU DƏRS

- Mətn.....
1. Fellərin şərt forması.....
 2. Şərt formasının işlədilməsi şəraiti.....

3. Şərt budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlə.....
 4. ما və من -in tabeli mürəkkəb cümlələrdə nisbi əvəzlik kimi işlədilməsi.....
 5. Tərkibində ما nisbi əvəzliyi olan bəzi frazeoloji söz birləşmələri.....
 6. «Həmçinin» məfhumunun ərəb dilində ifadəsi.....
- Çalışmalar və tapşırıqlar.....

ON BİRİNCİ DƏRS

Mətn.....

1. Fellərin əmr və qadağan formaları
 2. Kəsr sayları.....
 3. Saatların ifadəsi.....
 4. من və ما sözlərinin şərt budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlədə işlədilməsi.....
 5. Qiyasi modellər üzrə düzələn bəzi isim qrupları.....
 6. Ərəb dili lüğətlərindən istifadə qaydaları.....
- Çalışmalar və tapşırıqlar

ON İKİNCİ DƏRS

Mətn.....

1. Həməzə samitinin fonetik dəyişmələri.....
 2. Həməzəli fellər.....
 3. Həməzəli fellərdən düzələn məsdərlər, fail və məf'ullar ...
 4. Feli cümlələrin subyektin iştirakına görə təsnifatı.....
 5. «Küll» bildirən bəzi sözlərin köməkçi mənada işlədilməsi..
 6. نفس, ذات, مجرد və وحد sözlərinin köməkçi mənalarda işlədilməsi.....
- Çalışmalar və tapşırıqlar

ON ÜÇÜNCÜ DƏRS

- Mətn.....
1. İkinci və üçüncü kök samitlərinin bir-biri ilə qovuşması....
 2. Müdaaf fellər.....
 3. Müdaaf fellərdən düzələn məsdərlər, fail və məf'ullar.....
 4. Doqquzuncu bab.....
 5. Sifət tərkibləri və sifət tərkibli cümlələr.....
 6. İndiki-gələcək zamanla işlədilən **قد** ədatı.....
 7. Partitivlik bildirən **من** ön qoşmasının **ما** nisbi əvəzliyi ilə işlədilməsi.....

Çalışmalar və tapşırıqlar.....

ON DÖRDÜNCÜ DƏRS

- Mətn.....
1. İkinci zəif kök samitinin fonetik dəyişmələri.....
 2. Boş fellər.....
 3. Boş fellərin düzəltmə babları.....
 4. Boş fellərdən çoxişlənən sabit formalar üzrə isim və sifətlərin düzəldilməsi.....
 5. Köməkçi fellərin müxtəsər təsnifatı.....
 6. **حيث** sözünün işlədilməsi.....

Çalışmalar və tapşırıqlar.....

ON BEŞİNCİ DƏRS

- Mətn.....
1. Birinci zəif kök samitinin fonetik dəyişmələri.....
 2. Misal fellər.....
 3. Misal fellərdən düzələn məsdərlər, fail və məf'ullar.....
 4. Birləşdirmə əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlə.....
 5. Şəxs əvəzliliklərinin məntiqi vurğu məqsədi ilə işlədilməsi...
 6. «Olmaq» mənasında işlədilən **جاء** feli.....
 7. Əmr bildirmək üçün işlədilən **ودع** feli.....

8. Köməkçi vəzifədə işlədilən **وسع** feli.....

Çalışmalar və tapşırıqlar

ON ALTINCI DƏRS

Mətn.....

1. Üçüncü zəif kök samitinin fonetik dəyişmələri.....

2. Naqis fellər.....

3. Naqis fellərdən düzələn məsdərlər, fail və məf'ullar.....

4. Naqis fellərdən qiyasi modellər üzrə düzələn digər isimlər...

5. Naqis köklü isimlərin təsniyə və cəmi.....

6. «Gah ..., gah (da) ...» bildirən bəzi ifadələr.....

7. «Keçmişdə» və «sonralar» bildirən bəzi ifadələr.....

8. İki başlanğıcı olan cümlə.....

Çalışmalar və tapşırıqlar

ON YEDDİNCİ DƏRS

Mətn.....

1. Tərkibində həmzə samiti olmayan ikiqat qeyri-salim fellər....

2. Tərkibində həmzə olmayan ikiqat qeyri-salim fellərdən məsdərlərin, fail və məf'ulların düzəldilməsi

3. Natamam təsrifli fellər.....

4. Təəccüb bildirən xüsusi ifadə formaları.....

5. **لو** sözünün müxtəlif mənalarda işlədilməsi.....

6. «Necə ki, bir...» bildirən bəzi ifadələr.....

Çalışmalar və tapşırıqlar

ON SƏKKİZİNCİ DƏRS

Mətn.....

1. Kök samitlərindən biri həmzə olan ikiqat qeyri-salim fellər..

2. Həmzə samiti olan ikiqat qeyri-salim fellərdən məsdərlərin, fail və məf'ulların düzəldilməsi.....

3. Mürəkkəb isimlər.....

4. Alınma isimlər.....
5. İsimlərin qrammatik cinsi.....
6. Ədat kimi işlədilən ما.....
7. Əvəzlik kimi işlədilən ما.....

Çalışmalar və tapşırıqlar.....

ON DOQQUZUNCU DƏRS

Mətn.....

1. İsimlərin hallanma növlərinin təsnifatı.....
2. İsim hallarının işlədilməsi şəraiti.....
3. Zərflər.....
4. Ədatlar.....
5. Bağlayıcılar.....
6. Ön qoşmalar.....

Çalışmalar və tapşırıqlar.....

İYİRMİNCİ DƏRS

Mətn.....

1. Üçsəmitli fellərin aزیşlənən babları, onlardan qiyasi modellər üzrə düzələn məsdərlər, fail və məf'ullar.....
2. Dörsəmitli fellərin quruluşca növləri.....
3. Dörsəmitli fellərin III və IV babları.....
4. Dörsəmitli fellərin III və IV bablarından düzələn məsdərlər, fail və məf'ullar.....
5. Çağırış bildirən bəzi sözlər.....
6. Sadə isimlər.....
7. Düzəltmə isimlər.....

Çalışmalar və tapşırıqlar.....

İYİRMİ BİRİNCİ DƏRS

Mətn.....

1. Fellərin təkid bildirən şəkilləri.....
2. Emosional arzunun felin xəbər forması ilə ifadəsi.....

3. And bildirən ifadələr.....
4. Nidanın ifadə formaları.....
5. İsimlərin təsniyəsi.....
6. İsimlərin xarici cəmi.....
- Çalışmalar və tapşırıqlar.....

İYİRMİ İKİNCİ DƏRS

- Mətn.....
1. Fel və ön qoşmadan ibarət sabit leksik birləşmələr.....
 2. Bölüsdürmə və qat sayları.....
 3. İstisna ədatları və onların işlədilməsi qaydaları.....
 4. İsimlərin daxili cəmi.....
 5. Sifətin mənaca və quruluşca növləri.....
 6. Əvəzlilərin növləri.....
 7. Müxtəsər oxu qaydaları.....
 - Çalışmalar və tapşırıqlar.....

ƏLAVƏLƏR

FONETİKAYA VƏ YAZIYA AİD ƏLAVƏLƏR

1. Zəif samitlərin fonetik çevrilmələri cədvəli.....
2. Nəsx xətti ilə yazılmış hərflər nümunələri.....
3. Ərəb mətbuatında sərlövhələrdə təsadüf edilən xəttatlıq nümunələri və onların çap variantı.....

EV OXUSU MATERIALLARI

1. Ərəb atalar sözləri və zərb məsəlləri.....
2. Tarixi şəxslərə aid edilən hikmətli sözlər və maraqlı əhvalatlar.....
3. Lətifələr və məzəli söhbətlər.....
4. Nağıllardan nümunələr.....
5. Bədii ədəbiyyatdan nümunələr.....

HƏYAT VƏ MƏİŞƏTLƏ ƏLAQƏDAR AZƏRBAYCANCA-ƏRƏBCƏ TEMATİK LÜĞƏT-MİNİMUM

1. Bədənin üzvləri və xəstəliklərlə əlaqədar sözlər.....
2. Ailə və qohum-əqrəba ilə əlaqədar sözlər.....
3. Ev, ev avadanlığı və ləvazimatı ilə əlaqədar sözlər.....
4. Azuqə və yemək-içməklə əlaqədar sözlər.....
5. Meyvə, tərəvəz və göyerti ilə əlaqədar sözlər.....
6. Geyim, ayaqqabı və bəzək şeyləri ilə əlaqədar sözlər ...
7. Hava şəraiti və günün vaxtı ilə əlaqədar sözlər.....
8. Orqanlar, idarələr və təşkilatlar ilə əlaqədar sözlər.....
9. Sənaye ilə əlaqədar sözlər.....
10. Kənd təsərrüfatı ilə əlaqədar sözlər.....
11. Nəqliyyat vasitələri ilə əlaqədar sözlər.....
12. Məktəblə əlaqədar sözlər.....
13. İdman və oyunlarla əlaqədar sözlər.....
14. Mədəni istirahət yerləri ilə əlaqədar sözlər.....
15. Heyvanlarla əlaqədar sözlər.....
16. Ünvanla əlaqədar sözlər.....

AZƏRBAYCAN – ƏRƏB ƏLİFBASI

1. Azərbaycan – ərəb əlifbasının bəzi xüsusiyyətləri.....
2. Ərəb hərfləri ilə yazılmış Azərbaycan mətnlərindən nümunələr.....
3. Mövzulara aid qısa göstərici.....

إلى القراء العرب!

أصدقائي الأعزاء! بين أيديكم كتاب مدرسي باللغة التركية الأذربيجانية مخصص لطلبة السنتين الأولى والثانية الذين يتخصصون في جامعة باكو الحكومية في اللغة العربية الفصحى. والمقصود منه ان يكون عوناً لهم في دراستهم اللغة العربية وبلوغهم مستوى يمكنهم من إحسان قراءة النصوص العربية وترجمتها بمساعدة القاموس.

هذا وقد استند المؤلف في شرحه لقواعد العربية على المفاهيم والمصطلحات النحوية المعروفة للأذربيجاني من لغته الأم، والمتشابهة بما عند العرب من القواعد اللغوية. لقد سمح هذا له بان يتجنب الكثير من الصعوبات التي يعاني منها العرب أنفسهم حين دراستهم لغتهم الأم على أساس نحوهم القديم. وإننا نعتبر طه حسين على حق إذ قال إنه ليس كل من الناس "مستعداً لأن ينفق من حياته الأعوام الطوال ليدرس أبواب الصرف والنحو [...] حتى إذا أنفق من وقته ما أنفق وبذل من جهده ما بذل، أراد القراءة فلم يحسنها، أراد الكتابة فلم يقدر عليها".

المؤلف: محمدوف علي أصغر جعفر أوغلو، البروفسور والدكتور.